

AZƏRBAYCAN
TEKNOLOGİYA
UNİVERSİTETİ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

“İNNOVATİV EKOSİSTEMLƏRİN İNKİŞAFINDA UNİVERSİTETLƏRİN ROLU”

Zəfər Gününə həsr olunmuş
Respublika Elmi–Praktik Konfransın
Materialları

II hissə

5–6 Noyabr 2024

GƏNCƏ

conference.atu.edu.az

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

**İNNOVATİV EKOSİSTEMLƏRİN İNKİŞAFINDA
UNİVERSİTETLƏRİN ROLU**

Respublika Elmi-Praktik Konfransının

M A T E R İ A L L A R I

II H İ S S Ə

V BÖLMƏ. MAŞINQAYIRMA, NƏQLİYYAT VƏ LOGİSTİKA

VI BÖLMƏ. METALLURGIYA MÜHƏNDİSLİYİ

VII BÖLMƏ. RƏQƏMSAL İQTİSADİYYAT VƏ İDARƏETMƏ

GƏNCƏ – 2024

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN TEXNOLOGİYA UNİVERSİTETİ
Zəfər gününə həsr olunmuş “İnnovativ ekosistemlərin inkişafında universitetlərin
rolu” mövzusunda Respublika Elmi-Praktik Konfransının

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Sədr: Yaşar Ömərov
Sədr müavini: Sahil Həmidov

Üzvlər

Rəqif Hüseynov
Rauf Bağirov
Şahmar Həsənov
Rövşən Əliyev
Mehman Kərimov
Cəsəret Şabanov
Qalibə Məmmədova
Sevda Qurbanova
Eldəniz Bayramov
Arzu Əsgərov
Mətləb Əliyev
İlham Əlizadə
Ülviyyə Məmmədova
Şamə Salayev
Xudayar Məmmədov
Rövşən Hacıyev
Mehman İsmayılov
Fəzil Kərimov
Şakir Əliyev
Əhəd Nəbiyev

Məntiq Cəfərov
Fizuli Məmmədov
Sakit Verdiyev
Elşad Məmmədov
Yusif Hübətov
Nəmiq Əsgərov
Tofiq Mirzəyev
Nigar Əmiraslanova
Fuad Yusifov
Hamlet Kəsəmənli
Rövşən Qasimov
Xatirə Qurbanova
İlhamə Rəhimova
Cəhangir Hacıyev
İmaş Hacıyev
Cəmil Səfərov
Ələmdar Əlbəndov
Xəyalə Məmmədova
Nofəl Hacıyev

Redaksiya Heyəti

Fəxrəddin Həsənov
Mobil Qarayev
Mehriban Aslanova
Elmir Cəfərov
Vüsal Bayramov
Hafiz Əsgərov
İlahə Qurbanova
Ramidə Xəlilova
Zəminə Novruzova
Mətanət Mustafayeva
Gülnarə Əsədova
Nurlan Suvarov
Adilə Həsənova
Ülvi Rəfizadə
Kənan Abdullayev

Tural Ələkbərov
Hicran Ramazanova
Gülnar Rzayeva
Ayşən Məmmədova
Zeynəb Qocayeva
Gülnaz Hüseynova
Nilufər Orucova
Zeynəb Həsənzadə
Aysel İsmayilzadə
Təhminə Nəbiyeva
Aysel Yusibova
Nilgün Məmmədova
Aynur Sadıqova
Zeynəb Məmmədova
Səkinə Hüseynova

KONFRANS MATRIALININ II HISSƏSİNİ TƏRTİB EDƏNLƏR:

- 1. Fəxrəddin Həsənov**
- 2. Adilə Həsənova**
- 3. Gülnar Rzayeva**

MÜNDƏRİCAT – СОДЕРЖАНИЕ – CONTENTS

Ön söz.....	9
V BÖLMƏ. MAŞINQAYIRMA, NƏQLİYYAT VƏ LOGİSTİKA.....	10
Ş.H.Əliyev. Bostan bitkisi meyvələrini işləyən qurğuda şnekin işçi orqanlarının toxumun keyfiyyətinə təsiri.....	10
Ş.H.Əliyev, F.C.Rəhimova, Z.Ş.Paşayev. Nəqliyyat xidmətləri bazarında müəssisənin logistik strategiyasının təkmilləşdirilməsi.....	11
A.A.Əsgərova, M.R.İbrahimov. Avtomobillərin istifadəsindən yaranan ekoloji problemlər	13
М.Ш.Садыхова, Е.Е.Гасанова. Совершенствование конструкций почвообрабатывающих орудий	15
K.R.Həsənova. Logistik informasiya sistemlərinin tətbiq edilməsinin iqtisadi səmərəliliyi	17
Q.R.Məmmədova, B.Z.Verdiyev, H.M.Fərzəlizadə. Logistik nəqliyyat kompleksinin inkişaf istiqamətlərinin əsas problemləri	19
Q.R.Məmmədova, Z.Ş.Paşayev. Nəqliyyat logistikasının problemləri	21
F.C.Rəhimova. Azərbaycanda logistikanın inkişafı.....	24
E.A.Əliyev, B.M.Bağırov. Rotasiyalı otbiçənlərlə otu kəsmə sürəti	25
İ.O.Qədimov, Ş.H.Əliyev. Gəncədə taksi ilə sənişin daşımalarının təhlili	28
H.Hüseynzadə, N.Səfərov. Tez xarab olan yüklərin avtomobil nəqliyyatı vasitəsi ilə logistik daşımalarının təhlükəsizlik və keyfiyyət göstəricilərini fəmaləşdirən amillərin təhlili.....	30
Ş.M.Quliyev, R.E.Şükürov, X.M.Məmmədova. Hərəkətin dayanıqlığını təmin edən əyri xətti yol hissələrinin xüsusiyyətləri.....	32
R.A.Rzayeva, L.F.Verdiyeva. Taxil dənə bunkerinin buraxıcılıq qabiliyyətinin təyini üsulu	35
F.Ə.Vəliyev, B.Z.Verdiyev, L.B.Nəsimov, O.F.Vəlizadə, R.A.Rzayeva. Daxili yanma mühərriklərin (DYM) təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri.....	37
M.B.İsmayilov Nəqliyyatın ekologiyaya təsiri Mingəçevir Dövlət Universiteti.....	40
VI BÖLMƏ. METALLURGIYA MÜHƏNDİSLİYİ.	42
A.Албендов, Ш.Гасанзаде. Свойства, классификация и виды полимерных материалов	42
V.Həsənov, N.Hüseynov, A.Öməröv, F.Bayramova. Çuqunun bariumlu xəlitə ilə modifikasiyasının töküyün bərkiməsinə və ağarmasına təsiri.	44
Ə.M.Ramazanov. Metalların dağılmasının araşdırılması	46
F.V.Həsənli. Polien antibiotiklərin dimetil sulfoksiddə həll olması	47
Ə.N.Muradov, Ə.A.Əlbəndov, İ.A.Baytalov, Ş.Həsənzadə. Naftalan neftindən xromatoqrafik adsorbsiya üsulu ilə alınmış naften yağ fraksiyasının tədqiqi	49
N.İ.Əmiraslanova. Mayeləşdirilmiş yataqda kanalın inkişafı	53
M.T.Şərifova, E.M.Hacıyeva, S.Ə.Məmmədova, R.F.Hacıyeva. Sənaye tullantıları və onların səmərəli istifadəsi	56
A.J.Safarli. Economic modeling in the metallurgical industry: theoretical insights and applications	58
M.H.Cəfərov. Metallurgiya sənayesində "istixana" qazlarının azaldılması tədbirləri.	60
V.Ə.Budaqlı, E.Ə.Mahmudova, B.M.Öməröv. Dimetilallilhidrazonun heksiltiolla qarşılıqlı təsiri	61
P.M.Akhmadov, N.M.Badalov. The effect of grinding calibration on the recovery of metals (cu, pb, zn) with flotation in polymetallic ores.....	63
VII BÖLMƏ. RƏQƏMSAL İQTİSADİYYAT VƏ İDARƏETMƏ	65
X.F.Məmmədova, F.Ə.Məmmədov. İqlim dəyişmələrinin optimal üsullarla istehsalın təşkilinin təkmilləşdirilməsi məsələlərində təsiri	65
Ə.Ə.Dadaşov. Dayanıqlı inkişafda rəqəmsal transformasiyanın əhəmiyyəti.	67
Л.Ю.Рзаева, З.Б.Годжаева, Б.А.Амирахова. Новый уровень трудовых отношений в эпоху цифровизации	70
M.Ə.Nuriyev. Elm və təhsilin integrasiyasının yüksək ixtisaslı kadr hazırlığında rolu	73
F.Ə.Məmmədov, T.A.İsaqov. Dayanıqlı inkişaf məqsədləri çərçivəsində dövlət layihələrinin idarə olunması: Azərbaycan təcrübəsi	76
A.V.Məmmədova, S.C.Məmmədov. Təhsil sahəsində rəqəmsal marketinq strategiyalarının hazırlanması və tətbiqi	78
T.T.Abbasov, N.R.Hüseynova, G.H.Ağazadə. Dövlət qurumlarında rəqəmsal idarəetmə tətbiqləri: elektron hökumət sistemlərinin effektivliyi və inkişaf prosesi	81

G.İ.Abdullayev, A.M.Allahverdiyeva, Ə.İ.Səfərov. Sosial media və e-ticarət:rəqəmsal marketingin yeni dinamikası	83
O.S.Şükürov. Biznesin innovativ inkişafına təsir edən təhdidlər	86
M.Ş.Qarayev, Ü.E.Əliyev. Sosial media yeni marketing konsepsiyası kimi	88
Ü.E.Verdiyev, M.İ.Əhmədova. Ağıllı infrastruktur layihələrinin idarə olunması	91
E.E.Sadigov, R.T.Hüseynov. Stimulating the development of non-oil sector of the republic of Azerbaijan.....	93
R.Ə.Ramazanov. Dünya təsərrüfatının inkişafında dəyər zəncirlərinin rolu.....	95
G.B.Mehdizadə, X.R.Cəfərova. Azərbaycanın şəhər inkişafında "ağıllı şəhər" və "yaşıl infrastruktur" layihələri	97
N.Hüseynov. Rəqəmsal audit-sosial müdafiə sahəsində operativ nəzarətin əsas elementi kimi ...	100
F.C.Kərimov, A.Ə.Məmmədov, S.Ş.Bağırov. Marketing fəaliyyətinin təhlili və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri	102
İ.Ə.Əliyev, M.İ.Əhmədova. İnsan kapitalının idarə olunmasının təhlili	104
Y.İ.Qasımova, G.Z.Abdiyeva, R.H.Məcədov. Bələdiyyələrin büdcə gəlirlərinin formalaşması və idarə edilməsi	106
X.M.Mehdiyev, Z.A.Astanova. Azərbaycanda maliyyə bazarının inkişafının bəzi məsələləri	108
Ü.Novruzov. Azərbaycanda universitetlərin regionların sosial-iqtisadi inkişafına təsiri: imkanlar və perspektivlər	110
A.S.Əhmədova. Azərbaycanın emal sənayesində yaşıl innovasiyanın tətbiqi imkanları	113
O.Ə.Məmmədov, R.Ş.Şükürov. Azərbaycanda elektron ticarətin gələcək perspektivləri	115
A.Məhərrəmov. Təşkilatın inkişafında münafişinin rolu	117
Н.В.Гусейнова, Дж.И.Джаббаров, К.А.Мамедов. Маркетинговая стратегия продвижения в сети интернет	119
X.V.Qurbanova, J.A.Quliyeva. Müəssisənin uçot siyasətinin auditinin təkmilləşdirilməsi	121
N.A.Hacıyeva, L.B.Talıbova. Marketing tədqiqatlarında satış siyasətinin iqtisadi problemləri	124
E.S.Cəfərov, H.Y.Hüseynli, C.İ.Cabbarov. Müasir dövlət idarəçiliyində elektron idarəetmənin tətbiqi təcrübəsi və inkişaf perspektivləri	126
N.A.Hacıyeva, V.M.Hüseynov, M.O.Əliyev, T.S.Ələkbərov. Ərzaq məhsulları bazarının idarə edilməsində iqtisadi stimulların rolunun gücləndirilməsi	128
Ş.N.Qarayeva, A.V.Məmmədova, E.E.Yusifli, O.İmamquliyev. Azərbaycanda startup ekosistemin inkişafı amilləri	131
M.S.Zeynalova. Azərbaycanın yüngül sənaye müəssisələrində resurslara qənaət texnologiyalarının tətbiqi: yanaşmalar və perspektivlər	133
M.Ş.Qarayev, M.M.İsgəndərov, E.Ş.Nağıyev. İqtisadiyyatın inkişafında rəqəmsallaşmanın rolu	136
E.Kazımlı. Rəqəmsal transformasiya dövründə Azərbaycanda kiçik və orta biznesin inkişaf perspektivləri	138
U.R.Hüseynova. İnnovasiyalı iqtisadiyyatın formalaşdırılmasında kiçik sahibkarlığın rolu və onun inkişaf amilləri	141
A.V.Məmmədova. Sənaye müəssisələrinin marketing strategiyası əsasında inkişafı məsələləri	143
R.R.Əliyev. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası zəminində regional siyasət və idarəetmənin təkmilləşməsinin aktual məsələləri	145
Ə.İ.Səfərov, F.İ.İsmayılov, J.N.Kazımova. Qarabağda həyata keçirilən vergi islahatları	147
M.H.Kərimova, K.A.Məmmədov, G.D.Məsiyeva. Debitor və kreditorlarla hesablaşmaların uçotunun təşkili metodikası	149
А.П.Агамедов, М.И.Ахмедова. Организационные проблемы современных предприятий пищевой промышленности	151
M.H.Kərimova, G.Ə.Abbasova, Ç.Y.Məmmədova. Büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadə olunması istiqamətləri	152
S.İ.Əliyev. Xarici ticarət nəzəriyyələrinin təkamülü və müasir yanaşmalar	155
B.Ə.Məmmədova, T.İ.Əhmədov, F.V.Qudayev. Azərbaycanda sosial media marketinginin rolu	157
M.H.Kərimova, İ.C.Kərimova, F.M.Məmmədov. Büdcə ilə hesablaşmaların auditı	159
E.Muxtarlı. Azərbaycan Respublikasında məşğulluğun səviyyəsi və ona təsir edən amillər	161
E.S.Cəfərov, F.V.Qudayev. Respublikanın regionlarında ekoloji-iqtisadi proseslərin qiymətləndirilməsi	163

M.H.Kərimova, N.F.Şirinov, V.Q.Tağıyev. Milli mühasibat uçotu standartlarında idarəetmə qərarlarının təşkili.	165
Ə.Hüseynzadə. Müəssisələrin davamlı inkişaf istiqamətləri.	167
K.Ç.Allahverdiyev, N.A.Hacıyeva, S.İ.Mehtiyeva. APPLE INC. Şirkətinin uğurunun arxasındakı əsas marketinq strategiyaları.	169
F.C.Kərimov, H.R.Məmmədli, T.İ.Əhmədov. Mənfəətin uçotu və maliyyə nəticələrinin amilli təhlili.	172
R.M.Qəmbərova, A.Ş.Tağıyeva. Qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının tənzimlənməsinin nəzəri məsələləri.	174
F.C.Kərimov, R.C.Adıgözəlov, A.Ə.Məmmədov. Vergi öhdəliklərin uçotunun təkmilləşdirilməsi.	177
M.H.Kərimova, S.F.Babakışiyeva, A.M.Qasımov. Pərakəndə ticarət maliyyə idarəçiliyinin optimallaşdırılması.	179
N.A.Hacıyeva, R.R.İbrahimov. Alıcı davranışının formalaşma prosesində məhsul məlumatının və istehlakçı münasibətinin rolu.	181
İ.İ.Xasməmmədova. Kənd təsərrüfatında sahibkarlıq fəaliyyətinin riskləri.	183
A.П.Агамамедов, М.И.Ахмедова. Проблемы развития пищевой промышленности в Азербайджане.	186
N.D.Eyvazlı, Ə.T.Əhmədov. Azərbaycanda sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi əlaqələrinin inkişafı perspektivləri.	187
R.İ.İsmayilzadə İstehlak bazarı konsepsiyalarının təkamülü.	190
A.П.Агамамедов, Ю.Р.Гусейнов, М.И.Ахмедова. Обеспечение развития промышленного сектора Азербайджана.	192
M.H.Kərimova, R.Ə.Məmmədov, A.R.Sixiyev. Kənd təsərrüfatında mühasibat uçotunun təşkilinin konseptual əsasları və onun təkmilləşdirilməsi.	195
M.İ.Əhmədova, S.N.Sadiqzadə, M.M.Ağayev. Sosial şəbəkələrin yaranma və inkişaf tarixi.	197
F.C.Kərimov, Ş.R.Abdullayeva, S.R.Hüseynzadə, E.Ş.Nağıyev. Mühasibat uçotu standartlarının tətbiqi şəraitində maliyyə nəticələrinin təhlili problemləri.	199
F.A.İsgəndərov, H.H.Mahmudova. Azərbaycan qida sənayesi müəssisələrinin fəaliyyətində kadr amili.	201
Ş.S.Əhmədova, M.Z.Tağıyev. Standartlaşdırma üzrə normativ sənədlərin kateqoriyaları.	203
A.H.Rüstəmzadə, R.R.Mustafayeva, T.F.Rüstəmov. İqtisadiyyatda süni intellektin rolu.	205
R.Ş.Şükürov, G.Q.Əliyeva. Respublikamızda insan kapitalının inkişaf imkanları və işğaldan azad olunan ərazilərdə onlardan istifadə.	208
E.Nağıyev Sahibkarlıq subyektlərinin yaradılmasının tarixi inkişaf mərhələləri.	210
E.E.Əliyev, M.İ.Əhmədova Dövlət proqramları çərçivəsində nəqliyyat sisteminin yaxşılaşdırılması.	212
J.N.Kazımova, A.X.Mehdiyeva. Azərbaycanda sahibkarlıq mühitində marketinqin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi.	214
M.İ.Əhmədova, İ.Ə.Ələkbərli. Qida müəssisələrində tədarük zəncirinin maliyyə idarəetməsi.	216
N.R.Hüseynova, X.F.Məmmədova. Dövlət bələdiyyə idarəedilməsində kadr inkişafı.	218
M.H.Kərimova, X.M.Osmanov, B.Ə.Məmmədova, Z.A.Astanova. Azərbaycanda maliyyə bazarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.	220
M.A.Mustafayeva, A.M.Qasımov. Rəqabət qabiliyyətinin təhlilində porterin beş qüvvə modeli.	222
İ.Ə.Əhmədov. Azərbaycanda xarici iqtisadi fəaliyyətin sürətləndirilməsinin bəzi məsələləri.	224
A.A.Abdulova, S.A.Mammadova. Concept of management and characteristics of modern managers.	226
F.C.Kərimov, G.A.Kərimova, M.A.Nəsirov, Z.İ.Mikayilzadə. Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının qiymətləndirilməsi və onun müasir vəziyyəti.	228
E.E.Sadigov, R.T.Hüseynov. Analysis of the current non-oil sector in Azerbaijan.	231
G.B.Mehdizadə, İ.Ə.Əhmədov. Müəssisədə qiymət siyasətinin hazırlanmasının bəzi məsələləri.	233
X.V.Qurbanova, A.V.Abdullazadə. Müəssisələrdə icarə müqaviləsinin prinsipləri və onun mahiyyəti.	235
İ.Q.İsayev, Y.S.Orucov. Müəssisənin aktivlərinin qiymətdən düşməsi.	237
Ə.Z.Abbasov, M.Z.Tağıyev. Müəssisələrin innovativ fəaliyyətinin idarə edilməsi aspektləri.	239
Z.S.Eyvazov, Ə.P.Həsənov. Emal sənayesi məhsullarının ixracının inkişaf istiqamətləri.	241
Z.Q.Zeynalova. Biznes subyektlərinin rəqabət qabiliyyətinin perspektiv cəhətləri.	244
G.H.Ağazadə, Ş.Y.Əliyeva. Azərbaycanda sığorta işi və onun yaxşılaşdırılmasının yolları.	246
M.Z.Tağıyev, J.Q.Cəfərova. Müəssisələrin menecment sisteminin xüsusiyyətləri.	248

E.A.Hüseynli. Biznes sferasında sağlam rəqabətin aparılması	249
K.R.Tarverdili, N.A.Nərimanov. Azərbaycanda kiçik və orta biznes: mövcud vəziyyət və iqtisadiyyatda rolu.....	251
İ.Z.Əliyev. Dövlət satınalmalarının məzmunu və funksiyaları	253
A.M.Namazov, X.F.Məmmədova. Regionlararası layihələrin idarə edilməsinin əsasları	255
R.Ş.Şükürov, Ş.S.Əliyeva. İnnovativ investisiyanın biznesin inkişafında rolu	257
G.A.İsayeva, M.Ş.Qarayev. İnnovasiya sahibkarlığının inkişafı.	259
X.İ.Nəsibova, N.E.İsgəndərova. Regional sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi istiqamətləri	261
Ş.Ə.Yusubova, A.A.Cavid. Rəqəmsal marketing kanalları	264
F.F.Babayev. Rəqabətqabiliyyətlilik və onun məzmununa müasir yanaşmalar	266
P.A.Mahmudov. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə xarici investisiyaların rolu	269
F.A.İsgəndərov, X.A.Ələkbərova. Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının maliyyə vasitələrinə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi istiqamətləri	271
P.A.Yusifeliyev. The role of charts in enhancing project management efficiency and decision making	273
C.M.Cəfərov, M.C.Hüseynov. Biznes sferasında sahibkarlıq subyektlərinə vergi tətbiqi	276
N.A.Nərimanov, X.E.Quluzadə. Biznesdə insan resurslarının idarə edilməsi	278
N.A.Hacıyeva, C.H.Məcnunova. Məhsulların keyfiyyətinin kompleks qiymətləndirilməsi metodu	279
Q.B.Əhmədova, M.C.Hüseynov. Vergi tətbiq olunmalarında edilən güzəştlər	281
N.Hacıyeva, M.Əliyev, E.Abdullayev, A.Əzizov. Əməli sənayesi müəssisələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinin iqtisadi-riyazi və klaster modelləri.....	283
T.Ə.Veyisov, Ş.S.Əlizadə, Ə.F.Babazadə. Biznesdə korporativ sosial məsuliyyət və insan hüquqlarının müdafiəsi.....	285
S.E.Məhərrəmov. Kiçik biznesdə uçotun rəqəmsallaşdırılmasının perspektivləri.....	287
F.C.Kərimov, A.R.Allahyarov, K.E.İbrahimli. Müəssisənin gəlir və xərclərinin uçotunun təkmilləşdirilməsi.....	289

Ön söz

Artıq dörd ildir ki, böyük qürur və fəxrlə qeyd etdiyimiz 8 noyabr “Zəfər Günü” Azərbaycan tarixinin ən parlaq və ən əhəmiyyətli gününə, Azərbaycan xalqının isə ən əlamətdar və böyük təmtəraqla qeyd etdiyi milli bayramına çevrilibdir. 30 ilə yaxın həsrətində olduğumuz, Vətən deyə alışıb yandığımız torpaqlara, Azərbaycanın ən gözəl guşələrindən biri olan Qarabağa nəhayət böyük zəfərlə qovuşduq. Artıq Azərbaycanın üçrəngli məğrur bayrağı Xankəndi başda olmaqla işğaldan azad olunmuş bütün şəhər və rayonlarımızda qürurla dalğalanmaqdadır və o bayrağı artıq o zirvələrdən kimsə endirə bilməz! Bu şanlı zəfərin qazanılmasında başlıca amil sözsüz ki, sarsılmaz xalq-dövlət-ordu birliyi. Xalqın nümayiş etdirdiyi birlik və böyük vətənpərvərlik, rəşadətli Azərbaycan Ordusunun görünməz qəhrəmanlığı və ən nəhayət bir lider kimi hər kəsi “Dəmir yumruq” altında birləşdirən, həyata keçirdiyi xarici siyasət, tətbiq etdiyi hərbi strategiya və nümayiş etdirdiyi iti ağıllı ilə hər kəsi özünə heyran edən Ali Baş Komandan bu möhtəşəm qələbəmizin əsas memarlarıdır.

Azərbaycan Ordusunun istər 2020-ci ilin sentyabr-noyabr aylarında həyata keçirdiyi hərbi əməliyyatlarda, istərsə də 2023-cü il sentyabrın 19-da həyata keçirdiyi 24 saatlıq hərbi əməliyyatda tətbiq etdiyi müasir hərbi texnologiyalar yeni döyüş modellərini ortaya qoydu. Yeni modellərdən istifadə müasir texnologiyaların həyatın bütün sahələrində vacibliyini bir daha göstərmiş oldu. Yüksək texnologiyaların tətbiqi işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aparılan bərpa və quruculuq işlərində də özünü göstərməkdədir. Bu gün ağıllı kənd, ağıllı şəhər konsepsiyası əsasında aparılan quruculuq işlərində əks olunan müasir innovativ ekosistemlər öz aktuallığı ilə diqqət çəkir. Dövrümüzdə elm və texnologiya birbaşa istehsal gücünə çevrilib.

Respublikamız Qlobal Rəqabətlik Hesabatında üstünlüyün əldə edilmə dinamikasını yüksək tempdə saxlamaq üçün müasir innovativ ekosistemlərin müxtəlif sahələrdə tətbiqini daim gücləndirməkdədir. Qlobal iqtisadiyyatın inkişaf meyllərini nəzərdən keçirsek son dövrlər rəqəmsallaşmaya və innovasiyalara marağın pik həddə çatmasını müşahidə edə bilərik. Dünyanın elm və tədqiqat yönümlü ideyalara və onların tətbiq sahələrinə diqqəti günü-gündən artmaqdadır. Bu mənada innovativ ekosistemlərin və yeni düşüncəli startapların yaradılması və fəaliyyətinin stimullaşdırılması hər bir uğurlu ali təhsil müəssisəsi üçün gələcəyə hesablanmış strateji hədəflərdən hesab olunur.

İqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafında innovativ ekosistemlərin mühüm rolu var. İnnovasiya biznesdə yenilik - müasir alətlərin tətbiqi və mürəkkəb proseslərin asan həlləri deməkdir. Yeni texnologiyaların Azərbaycanda tətbiqi prioritet məsələlərdəndir. Bu baxımdan həmin sahəyə elm-təhsil-innovasiya üçbucağı çərçivəsində dəstək, startap ekosistem qurucularının fəaliyyətinin genişləndirilməsi perspektiv uğurlar üçün əlavə imkanlar açır və yenilikçi təşəbbüslərin ölkə iqtisadiyyatına daha çox töhfə verməsinə imkan yaradır. Qloballaşma və sürətli texnoloji tərəqqi dövründə innovasiyalar həm dövlət, həm də özəl sektorda dayanıqlı inkişafın ayrılmaz hissəsinə çevrilib. Müasir texnologiyalar həyatın bütün sahələrinə nüfuz edir, biznesin ənənəvi üsullarını dəyişir, istehsalın səmərəliliyini artırır, yeni istehlak vərdişləri formalaşdırır və sosial-iqtisadi problemlərin həlli üçün yeni imkanlar yaradır. Ölkələrin bir çoxu innovasiyanı dünya miqyasında rəqabət qabiliyyətini artırmaq yolunda əsas vasitə kimi qəbul edir.

Azərbaycan Texnologiya Universiteti müasir dövrün çağırışlarına adekvat cavab verən ideya təşəbbüslərinin dəstəklənməsi istiqamətində uyğun işlər görməkdədir. 8 Noyabr Zəfər Günüə həsr olunan “İnnovativ Ekosistemlərin İnkişafında Universitetlərin Rolu” adlı Elmi-Praktik Konfrans da eyni məqsədə xidmət edir və ölkədə bu sahədə aparılan mühüm işlərə öz töhvəsini verməkdədir.

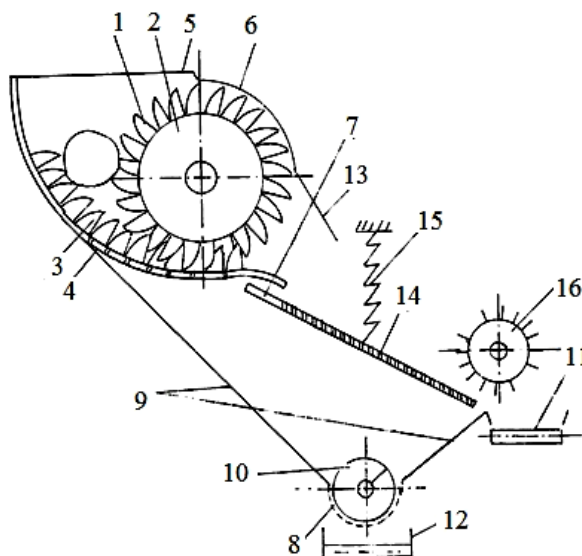
Dos. Yaşar Ömərov
Azərbaycan Texnologiya Universitetinin rektoru

V BÖLMƏ. MAŞINQAYIRMA, NƏQLİYYAT VƏ LOGİSTİKA

BOSTAN BİTKİSİ MEYVƏLƏRİNİ İŞLƏYƏN QURĞUDA ŞNEKİN İŞÇİ ORQANLARININ TOXUMUN KEYFİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

Şakir Hüseynqulu oğlu Əliyev
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Sh_aliyev@atu.edu.az

Bostan bitkisi meyvələrindən toxumu, şirəni və lət hissəni ayıran qurğu texnoloji və konstruktiv cəhətdən faydalı model səviyyəsində işlənmişdir (U 2015 0011) [1,2]. Qurğunun prinsipial sxemi şəkil 1 -də təsvir edilmişdir. Təklif edilən bostan bitkisi meyvələrini işləyən qurğu meyvələrdən lət, şirə və toxum almaq üçün onu işlədikdə lətin sonrakı emalı (mürəbbə, qənnadı məmulatlar, meyvə qurusu və s.) üçün onun yararlığını təmin edir ki, bu da itkinin azalmasına və iqtisadi səmərəyə imkan yaradır.

Bostan bitkisi meyvələrini işləyən qurğuda toxumlar toxum nəqlədirən şnek-10 vasitəsi ilə qurğudan kənarlaşdırılır. Toxumların kənarlaşdırılması zamanı isə şnekin işçi orqanlarının toxumun keyfiyyət göstəricilərinə təsiri olur. Bu səbəbdən toxumların zədələnməməsi üçün şnekin növündən və şnekin materialından çox asılıdır. Bostan bitkisi meyvələrini işləyən qurğuda müxtəlif şnek növləri hazırlanmış və sınaqdan keçirilmişdir.

Nəqlədirici qurğunun növünün seçilməsi nəqlolunan yükün xüsusiyyətlərindən, göstərilən məhsuldarlığından, daşınma marşrutunun sxemindən və ölçülərindən asılıdır. Şnekli konveyerin hesablanması onun əsas parametrlərinin müəyyən edilməsindən ibarətdir; işçi orqanın seçilməsi və hesablanması, gücün təyini və mühərrik seçimi.

1. lentli konveyer;
2. qazıyıcı konveyer;
3. polad lent spirali olan burğu;
4. bir fırça spiral ilə birləşdirilmiş vida;
- 5 birləşdirilmiş plastik vintli vint;
6. polimer materialdan bir spiral ilə birləşdirilmiş şnek.

Hazırlanmış şneklərin sınağından sonra polimer materialdan bir spiral ilə birləşdirilmiş şnek daha məqsədə uyğun hesab edilmişdir.

Belə nəticəyə gəmək olar ki, konveyer tipli nəqlədirici vasitələrin səmərəliliyinin artırılması onların dizaynında toxumların keyfiyyətini yaxşılaşdıran yeni polimer materialların istifadəsi hesabına mümkündür.

Açar sözlər: şnek, toxum, lentli konveyer, qazıyıcı konveyer

ƏDƏBİYYAT

1.Əliyev, Ş.H., Bostan bitkisi meyvələrini işləyən qurğu, Faydalı modeli U 20150011, Azərbaycan Respublikası / Xəlilov R.T., Məmmədov Q.B./

2.Əliyev, Ş.H. Bostan bitkilərinin toxumunu ayıran qurğunun işlənməsi // Bey-nəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, – Gəncə: AKTA nəşriyyatı, – 2015, , s.150-153.

ВЛИЯНИЕ РАБОЧИХ ОРГАНОВ ШНЕКА НА КАЧЕСТВО ПОСЕВНОГО МАТЕРИАЛА В УСТРОЙСТВЕ, ОБРАБАТЫВАЮЩЕМ ПЛОДЫ БАХЧЕВОГО РАСТЕНИЯ

Шакир Гусейнгулу оглы Алиев

Азербайджанский Технологический Университет

Влияние рабочих органов шнека на качественные показатели семян изучали при съеме семян шнеком, транспортирующим семена в аппарате, обрабатывающем плоды бахчевого растения. По этой причине изучалась зависимость типа шнека и материала шнека, чтобы не повредить семена.

Ключевые слова: шнек, семя, ленточный конвейер, скребковый конвейер.

THE INFLUENCE OF THE WORKING ORGANS OF THE AUGER ON THE QUALITY OF THE SEED IN THE DEVICE THAT PROCESSES THE FRUITS OF THE MELON PLANT

Shakir Huseyngulu Aliyev

Azerbaijan Technological University

The effect of the working organs of the auger on the quality indicators of the seed during the removal of the seeds of the auger that transports the seeds in the device that processes the fruits of the melon plant has been studied. For this reason, the dependence of the type of auger and the material of the auger was studied in order not to damage the seeds.

Key words: auger, seed, belt conveyor, scraper conveyor

NƏQLİYYAT XİDMƏTLƏRİ BAZARINDA MÜƏSSİSƏNİN LOGİSTİK STRATEGİYASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Şakir Hüseynqulu oğlu Əliyev

Sh_aliyev@atu.edu.az

Fəridə Ceyhun qızı Rəhimova

farida.ragimova.2016@mail.ru

Zaur Şakir oğlu Paşayev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı üçün logistika sahəsində qısa, orta və uzunmüddətli siyasət istiqamətləri təyin edərək, ticarət və logistikanın inkişafı üzrə strateji yol xəritəsi hazırlamışdır. "Azərbaycan Respublikasında logistika və ticarətin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi" rəqabətli, şaxələndirilmiş, inklüziv və dayanıqlı iqtisadiyyatın qurulması təşəbbüslərinin tərkib hissəsi kimi hazırlanmışdır. Bu Strateji Yol Xəritəsi logistika və ticarət sahəsində iqtisadi inkişaf üzrə Azərbaycanın 2020-ci ilədək, 2025-ci ilədək və 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün qısa, orta və uzunmüddətli perspektiv istiqamətlərini müəyyən edir [1]. "Azərbaycan Respublikasında logistika və ticarətin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi"ndə Logistika və ticarət mərkəzləri Azərbaycan üçün ticarət fəaliyyətlərindən əlavə dəyər əldə edilməsində əsas vasitələrdən biri ola bilməsi üçün Bakıda və ölkənin müxtəlif yerlərində logistika və ticarət mərkəzlərinin yaradılması

nəzərdə tutulmuşdur. Logistika və ticarət mərkəzlərinin yaradılması əsasən iki mühüm amillə əsaslandırılmışdır. Bu amillər aşağıdakılardır.

1. Xüsusilə multimodal əməliyyatlar və yüksək dəyərli konteyner daşımalarında logistika xidmətlərinin təmin olunması ticarət həcmnin artırılması baxımından mühüm faktordur.

2. Göstərilən xidmətlərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi Azərbaycanın ümumi ticarət həcmində payının artmasına dəstək verə bilər. Belə ki, tranzit ticarətinin həm həcm, həm də dəyər ifadəsində artımına nail olmaq məqsədilə ölkənin müxtəlif yerlərində logistika və ticarət mərkəzlərinin yaradılması istiqamətində tədbirlər görülməkdir.

Tənzimləyici amillər hesabına regionda bu sahə üzrə daha cəlbədicə olmaq və vacib mərkəzə çevrilmək üçün Azərbaycan 2025-ci ilə qədər logistika və ticarət infrastrukturunu-nu əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirmək niyyətindədir. 2025-ci ildən etibarən Azərbaycanın uzunmüddətli məqsədi digər ölkələrlə güclü əlaqələrə malik səmərəli fəaliyyət göstərən logistik mərkəzlər vasitəsilə regional logistika mərkəzi olmaqdır. Növbəti hə-dəflərə çatmaq üçün ölkədə bir sıra logistika mərkəzləri yaratmaqla, Azərbaycan regionun tranzit ticarətində payını artırmaq niyyətindədir [2].

- Mərkəzi Asiya Qara dəniz marşrutunun 40%-i;
- Mərkəzi Asiya və Avropa marşrutunun 25%-i;
- Çin və Avropa marşrutunun 3%-i;
- Rusiya və İran marşrutunun 40%-i;
- İran və Qara dəniz marşrutunun 25%-i.

“Azərbaycan Respublikasında logistika və ticarətin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə Azərbaycanda logistika və ticarət mərkəzləri üçün beş potensial məntəqə müəyyənləşdirilmişdir. Bu məntəqələr Gəncə, Qırmızı körpü, Ələt, Xaçmaz və Astara müəyyənləşdirilmişdir. Son illərdə “Aba logistics”, “Şəmkir logistika mərkəzi”, “Ələt” limanı, “Abşeron” logistika mərkəzi, “ABD Transport” və s. kimi iri logistika şirkətləri yaradılmışdır.

Müəssisənin fəaliyyətində biznes rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilmək üçün logistik sistemini yüksək səviyyədə qurmalıdır. Bunun üçün ilk növbədə müəssisənin strateji planlaşdırma prosesi strategiyanın mərhələləri ilə müəyyən olunur və aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Təşkilatın missiyası
2. Təşkilatın məqsədi
3. Ətraf mühitin təhlili
4. Alternativlərin təhlili
5. Strategiyanın qiymətləndirilməsi
6. Strategiyanın seçilməsi

Müəssisənin logistika strategiyasını hazırlayarkən şirkətlər ona hansı satış bazarının inkişaf edəcəyi nöqtəyi-nəzərindən yanaşmalıdırlar. Regional bazarlarda və iri və orta şəhərlərin bazarlarında ən effektiv logistik paylama strategiyası malların topdansa-tiş paylanması ilə yanaşı parəkəndə paylanması da nəzərə alınmalıdır. Müəssisələrin logistik strategiyasını hazırlayarkən əsas və əlavə strategiyaları ayırd etmək lazımdır..

Əsas logistika strategiyalarına “arıq” və dinamik strategiyalar, eləcə də ittifaqlara və ya tərəfdaşlığa əsaslanan strategiya daxildir.

Açar sözlər: logistika, ticarət, multimodal əməliyyatlar

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında logistika və ticarətin inkişafına dair strateji yol xəritəsi
2. <https://global-line.az>

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА РЫНКЕ ТРАНСПОРТНЫХ УСЛУГ

Шакира Гусейнгулу Алиев
Фариды Джейхун Рахимова
Заур Шакир оглы Пашаев

Азербайджанский Технологический Университет

В статье анализируется план мероприятий по совершенствованию логистической стратегии логистических предприятий на рынке транспортных услуг.

Ключевые слова: логистика, торговля, мультимодальные перевозки

IMPROVING THE LOGISTICS STRATEGY OF THE ENTERPRISE IN THE TRANSPORTATION SERVICES MARKET

Shakir Huseyngulu Aliyev
Farida Jeyhun Rahimova
Zaur Shakir oglu Pashayev
Azerbaijan Technological University

The article analyzes the action plan for improving the logistics strategy of logistics enterprises in the transport services market

Keywords: logistics, trade, multimodal transactions

AVTOMOBİLLƏRİN İSTİFADƏSİNDƏN YARANAN EKOLOJİ PROBLEMLƏR

Afət Abbas qızı Əsgərova

atu.mss.a.askerova@gmail.com

Məhərrəm Rəşad oğlu İbrahimov

ibrahimovmeherrrem14@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Tezisdə nəqliyyat sahəsində statistik nəticələrə əsasən ekologiyanın çirklənməsinə səbəblərdən biri avtomobillərin idarə olmasından bəhs edilir. O cümlədən ekoloji problemlərlə yanaşı onların ətraf mühitdə oksigen qıtlığının yaranmasından, zərərli təsirlərdən bəhs edilir. Nəticədə ekoloji problemlərin aradan qaldırılması üçün tərəfimdən vacib sayılan təklif və tövsiyələrim qənaətbəxş hesab edilə bilər.

Yaşadığımız mühit - ətraf mühit canlı orqanizmlərlə təmasdadır, yəni ayrılmaz hissəsidir. Əsas qidalandığımız və istifadə etdiyimiz su, nəfəs aldığımız (vacib sayılan oksigen) və yaşadığımız hava mühiti, üzərində hərəkət etdiyimiz qurub yaratdığımız, qida mənbəyimiz səthində əkib - becərdiyimiz torpaq. Sonunda yaşayış mühiti canlı orqanizmlər. Sadalanan dörd əsas obyekt sahəsində mürəkkəb və dəyişkən təbiət hadisələri ilə üzləşmiş və həmişə də ekoloji problemlər adlı termin olmasada mövcud problem kimi qalmaqda olub indiki dövrə qədər gəlib çatıb. Nəzər salsaq ki, cəmiyyətin çirklənməsinin səbəblərindən- təbiət hadisələri, zəlzələlər, daşqınlar, sellər, yanğınlar qaçılmaz olub. Texnologiyalar inkişaf etdikcə, elmi - texniki nailiyyətlər əldə olunsada dünyada ekoloji problemlər qalmaqdadır. Ekoloji problemlərin aradan qaldırılması üçün cəmiyyətimizdə o cümlədən dünyada innovativ texnologiyalar yaradılması, beynəlxalq konfransların, simpoziumların tədbirlərin, aksiyaların keçirilməsi davamlı olmuşdur.

Uzun illərdir ki, ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və sağlam ətraf mühitin yaradılması istiqamətində genişmiqyaslı, əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilir [1].

Yaşadığımız atmosfənin çirklənməsinə əsas səbəb nəqliyyat vasitələridir. Nəqliyyat vasitələri avtomobil, su, aviasiya, dəmiryolu, elektron nəqliyyatı və s. sayılır. Bu da çirklənmənin 51 faizini nəqliyyat sahəsi təşkil edir. Nəqliyyat vasitələrindən sayılan avtomobillərin idarə edilməsi ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olur. Hətta avtomobil tərəfindən buraxılan işlənmiş qazların tərkibində insan həyatı üçün təhükə mənbəyi olan CO – karbon oksidi üstünlük təşkil edir. Avtomobil nəqliyyatı ətraf mühitdə təkcə kimyəvi çirklənməyə deyil, eləcə də fiziki çirklənmə olan səs – küy çirklənməsi yaradan mənbələrdən biridir [2]. Aşağı parametrlərə malik texniki göstəriciləri olan avtomobillər işləmə müddəti bitmiş köhnə standartlara malik avtomobillərin istifadəsinə yol verilməsi halları çoxdur. Bəzən təsərrüfat alqı-satqısı ilə məşğul olan, o cümlədən şəxsi yüklərin daşınması üçün istifadə olunan avtomobillərin estetik görünüşü həmçinin mühərrikin işə salınmasından yaranan səs-küy çirklənməsi insanların sağlamlığına zərərli təsir göstərir.

Xüsusilə də qeyd etmək olar ki, Avropa ölkələrindən avtomobillərin gətirilməsi müntəzəm olaraq alıcılar tərəfdən yaxşı qarşılanır. Sayı isə artmaqdadır. Yəni səbəb alıcını ucuz qiymət cəlb edir. Gətirilən avtomobillərin əksəriyyəti araşdırmalara uyğun olaraq standartlarından da aşağı parametrlərə malik olmasıdır. Amma düşünülür ki xarici ölkələrdən gətirilən işlənmiş sıradan çıxmış təyinat, təminat göstəricilərini itirmiş texniki göstəriciləri normativlərdən aşağı olan avtomobillər ekoloji problemlərin yaranmasına səbəb olur. Yaxşı olardı ki bu texniki parametrləri aşağı olan avtomobillərin Avropadan gətirilməsinə qadağaların qoyulmasına dair tədbirlər gücləndirilsin. Bu da nəticədə ekoloji problemlərin cəmiyyətimiz üçün azalması və insanların sağlamlıq cəhətdən təhlükəsizliyə də zəmin yaratmış olar.

ƏDƏBİYYAT

1. T.e.d., İsrail İSMAYILOV, ADAU Xalq qəzeti.- 2010.- 11 aprel.- S. 3.
2. А.В.Пауткина, Шумы и вибрации методические указания. М.2001. - 74 с

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ АВТОМОБИЛЕЙ

Афет Аббас кызы Аскерова

Азербайджанский Технологический Университет

В тезисе по статистическим результатам в сфере транспорта упоминается, что одной из причин загрязнения окружающей среды является наличие транспортных средств. Помимо экологических проблем, упоминается о возникновении недостатка кислорода в окружающей среде и вредных последствиях. В результате мои предложения и рекомендации, которые я считаю важными для устранения экологических проблем, можно признать удовлетворительными.

Ключевые слова: Транспорт, автомобили, экология, проблемы, загрязнения, токсичные газы и т.д.

ENVIRONMENTAL PROBLEMS ARISING FROM THE USE OF VEHICLES

Afet Abbas Askerova

Azerbaijan Technological University

At the conclusion of statistics in the field of transport, it is mentioned that one of the causes of environmental pollution is the presence of vehicles. In addition to ecological problems, it is mentioned about the occurrence of oxygen deficiency in the environment

and its harmful consequences. As a result, my suggestions and recommendations, which I consider important for the elimination of environmental problems, can be considered satisfactory.

Keywords: Transportation, cars, ecology, problems, pollution, toxic gases, etc.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОНСТРУКЦИЙ ПОЧВООБРАБАТЫВАЮЩИХ ОРУДИЙ

Матанат Шахин кызы Садыхова

sadixovametamet@mail.ru

Ельгюн Ельбей кызы Гасанова

kerimligunel1@gmail.com

Гянджинский Государственный Университет

Анализ развития ресурсосберегающих почвообрабатывающих технологий и техники свидетельствует, что преобладающим способом обработки почвы остается механический с учетом многообразия состояния почв, наличия равнинного, склонового и контурного земледелия, возможности борьбы с ветровой и водной эрозией, осуществления почво-, влаго- и энергосбережения. Внедрение технологий сберегающего земледелия способствует сокращению затрат труда и энергоносителей, восстановлению структуры, состава и биологического многообразия почв, сведению к минимуму загрязнения окружающей среды.

Широкое распространение почвозащитных технологий возделывания сельскохозяйственных культур, а также проблемы энергосбережения и экологической безопасности оказывают принципиальное влияние на состояние и развитие современной почвообрабатывающей техники. В мировой практике все чаще разрабатываются новые комплексы комбинированных машин, совмещающих от трех до шести технологических операций за один проход [1]. При этом изготавливаются типы комбинированных почвообрабатывающих агрегатов, культиваторов, дисковых борон и других машин со сменными рабочими органами. Компания Kverneland Group изготавливает культиватор CLC pro Cut (рисунок 1) который не забивается растительными остатками при обработке почвы после длинностебельных культур, кукурузы, подсолнечника или рапса.

Рисунок 1 – Культиватор CLC pro Cut компании Kverneland Group

Благодаря комбинации режущих дисков с двумя рядами лап удалось снизить тяговое сопротивление агрегата.

Модель CLC pro Cut имеет такую же прочную раму, как культиватор модели CLC pro, на который установлены один ряд передних режущих дисков и два ряда лап. Машина может оснащаться жесткой (3 и 3,5 м) или складывающейся рамой (4 и 4,5 м) для работы со всеми типами тракторов мощностью до 325 л. с [3].

Можно выделить четыре рабочие зоны орудия: передние режущие диски диаметром 450 мм регулируются из кабины, стойки CLC, выравнивающие лапы, Каток Actiflex диаметр 580 мм [4,5].

1. Режущие диски прорежают стерню для облегчения прохождения стоек сквозь почву. Могут заглубляться до 5 см, причем давление на диск может регулироваться из кабины трактора. Каждый диск установлен на подшипнике, не требующем обслуживания, а дисковые стойки приподнимаются при наезде на камни.

2. Два ряда стоек CLC могут работать на глубину от 5 до 30 см. Возможно оснащение их рабочими органами Knock-On (от 80 до 345 мм). Расстояние между широкими лапами изменяется в диапазоне от 350 до 420 мм (в зависимости от рабочей ширины), чтобы не допускать забивания растительными остатками [2,3].

3. За стойками размещены задние выравнивающие лапы, которые закрывают борозду, и создают хорошо выровненный слой. Они располагаются в непосредственной близости от заднего ряда стоек, чтобы сделать машину как можно компактнее.

4. Предлагаемый ассортимент катков для работы на всех типах почв и оптимального уплотнения включает в себя: прутковый каток 0550 мм – 90 кг/м; двойной прутковый каток 0400 мм – 160 кг/м; катки Актиринг 0540 мм – 160 кг/м, Актифлекс 0580 мм – 160 кг/м, Актипак 0565 мм – 220 кг/м, Флекслайн 0585 мм – 220 кг/м.

Целью совершенствования почвообрабатывающей техники является создание благоприятных условий для прорастания семян и дальнейшего развития растений. Равномерные всходы создают основу для хорошего развития посевов с использованием сниженных доз удобрений и средств защиты растений. При создании новых машин и модернизации находящихся в производстве фирмы-производители уделяют повышенное внимание сохранению почвы (защите почвы) и дают соответствующие рекомендации:

- установлено, что отклонение от заданной глубины заделки семян более чем на ± 10 мм приводит к потере около четверти урожая;
- при уплотненной почве урожайность зерновых снижается до 19 %;
- каждый сантиметр глубины колеи – это около 10 % перерасхода топлива;
- при внедрении высокоточных технологий с 1 кг семян можно получить 40–70 кг зерна (против 12 кг при экстенсивных технологиях) при затратах топлива 1 кг на 7–9 кг зерна (против 2–3 кг);
- система Xpress (фирма Amazone) дает возможность повысить производительность на 50 %;
- шахматный посев (фирма Monesem) повышает урожайность кукурузы до 30 %;
- гибридные плуги работают на 14–23 % экономичнее навесных;
- применение многофункциональных машин обеспечивает повышение производительности труда до 60–65 % и снижение расхода топлива на 1,5–2 кг/га.

Ключевые слова: обработка почвы, культиватор, новая машина, технология, технология, орудия, рабочая зона

ЛИТЕРАТУРА

- 1.Пильникова, Н. В. Повышение эффективности применения ресурсосберегающих технологий точного земледелия [Текст]: автореф. дис. ... канд. экон. наук / Н. В. Пильникова. – Красноярск, 2012. – 19 с.
- 2.Рунов, Б. А. Основы технологии точного земледелия. Зарубежный и отечественный опыт. – 2-е изд., исправ. и дополн. [Текст] / Б. А. Рунов, Н. В. Пильникова. – СПб. : АФИ, 2012. – 120 с.
- 3.Точное земледелие [Текст]: учеб. пособие / Е. В. Труфляк, Е. И. Трубилин. – СПб. : Изд-во «Лань», 2017. – 376 с.

4. Трубилин, Е. И. Компьютерные технологии в агроинженерной науке и производстве [Текст]: учеб. пособие / Е. И. Трубилин, Е. В. Труфляк. – Краснодар : КубГАУ, – 2010. – 224 с.
5. Lexion 770–620 [Текст] : руководство по эксплуатации.] Claas. – 1052 с.

TORPAQ BEÇƏRƏN ALƏTLƏRİN KONSTRUKSIYALARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Mətanət Şahin qızı Sadıxova

Elgün Elbəy qızı Həsənova

Gəncə Dövlət Universiteti

Torpağın becərilməsi texnologiyasının təkmilləşdirilməsində məqsəd toxumun cücərməsi və bitkilərin daha da inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmaqdır. Bərabər cücərmə aşağı dozada gübrələrin və bitki mühafizə vasitələrinin istifadəsi ilə bitkilərin yaxşı inkişafı üçün zəmin yaradır. Yeni tipli çoxfunksiyalı maşınların istifadəsi əmək məhsuldarlığının 60-65%-ə qədər artırılmasını və yanacaq sərfiyyatının 1,5-2 kq/ha azalmasını təmin edir.

Açar sözlər: torpağın becərilməsi, kultivator, yeni maşın, texnologiya, alət, işçi zona

IMPROVISATION OF TILLAGE TOOLS CONSTRUCTIONS

Matanat Shahin Sadikhova

Elgun Elbey Hesenova

Ganja State University

Main aim of improving soil cultivation technology is to create favorable conditions for seed germination and further development of plants. Uniform germination creates the basis for good plant development with the use of low doses of fertilizers and plant protection products. The use of new types of multifunctional machines ensures an increase in labor productivity up to 60-65% and a decrease in fuel consumption by 1.5-2 kg/ha

Keywords: soil cultivation, cultivator, new machine, technology, tool, working zone

LOGİSTİK İNFORMASIYA SİSTEMLƏRİNİN TƏTBİQ EDİLMƏSİNİN İQTİSADİ SƏMƏRƏLİLİYİ

Könül Rasim qızı Həsənova

k-qasanova@mail.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Ümumi formada logistik informasiya sistemlərinin tətbiq edilməsi nəticəsində yaranan iqtisadi səmərəliliyi aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

- logistik əməliyyatların və funksiyaların yerinə yetirilməsi müddətinin qısaldılması;
- risklərin azaldılması nəticəsində material resursları üzrə ehtiyatların həcmnin azaldılması və onların optimal həddə yaxınlaşdırılması;
- material, əmək və maliyyə resurslarından rəşional istifadə olunması;
- logistik proseslərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- kağızsız texnologiyaların tətbiqinə daha geniş perspektivlər açması;
- material axınları ilə bağlı informasiyaların işlənməsi zamanı yol verilə biləcək səhvlərin, xətlərin azaldılması və tamamilə aradan qaldırılması;
- məlumatların yeniləşməsi (aktualaşması) üçün çəkilən məsrəflərin azaldılması. (1)

Sadələnən bu elementləri bir qədər müfəssəl izah edək.

Material axınlarını qabaqlayan, onu ötürən keçən informasiya axınları hesabına ayrı - ayrı logistik əməliyyatları, o cümlədən nəqliyyat, anbar, yükləmə - boşaltma və istehsal

proseslərinin gedişini və bu proseslərə çəkilən vaxt məsrəfini əvvəlcədən optimallaşdırmaq mümkün olur. (4)

Etibarlı və vaxtı vaxtında alınan, emal olunan informasiyalar ehtiyatların yaradılması ilə bağlı riskləri azaldır. Xammal, material, yarımfabrikat və hazır məhsullar üzrə ehtiyatları tədricən əmtəəlik məhsul anbarlarında yerləşdirilən və ya yolda olan ehtiyatlar haqqında informasiyalarla əvəz etmək mümkündür. (3)

Logistik sistem daxilində həyata keçirilən proseslər və logistik infrastruktur haqqında etibarlı və dolğun informasiyalar konkret tədarükat bazarının müəyyənləşdirilməsi, məhsulgöndərənlər və onların seçilməsi, nəqliyyat vasitələri və material axınlarının nəql edilməsi üzrə marşrutların seçilməsi, anbar şəbəkələrinin yaradılması və ya icarəyə götürülməsi, anbar logistik əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi üçün yükləmə - boşaltma qurğularının, avadanlıqlarının müəyyənləşdirilməsi, istehsal sahələrində və bölüşdürmə şəbəkələrində material axınlarının optimal idarə edilməsi kimi istehsal amillərindən səmərəli istifadə olunmasına imkan verir. (2)

Açar sözlər : Logistik sistem, yarımfabrikat, resurslar.

ƏDƏBİYYAT

- 1.T.İ.İmanov "Logistikanın əsasları" 2005.
- 2.T.B.Qocayev, M.H.Urkayev. Nəqliyyatda kommersiya işi. Dərs vəsaiti Gəncə 2017.
- 3.Ə.Ə.Cavadov. Avtomobil yükdaşımaları. Bakı: 2009-412 s.
- 4.T.Ə.Quliyev "İdarəetmənin əsasları". Bakı "Maarif". 1993, 333 səh.

ECONOMIC EFFICIENCY IN THE APPLICATION OF LOGISTICAL INFORMATION SYSTEMS

Gasanova K.R.

Azerbaijan Technological University

It is clear that each logistical operation performed during the movement of material resources from the initial source to the final destination is closely related to the operations performed before and after it. In this regard, the availability of transparent information in the process of executing operations for the logistics cycle is an important factor that ensures the improvement of quality in all logistics channels. In other words, it is possible to organize and ensure compliance with agreed deadlines among the participants of the logistics system. If a material base is created for the electronic exchange of data between the participants of the logistics system, as well as the information systems of business associates outside its boundaries, then it is possible to reduce the costs of updating and updating the database.

Keywords: Logistics system, semi-finished products, resources.

ПРИМЕНЕНИЕ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВЫПОЛНЕНИЯ

Гасанова К.Р.

Азербайджанский Технологический Университет

Очевидно, что каждая логистическая операция, выполняемая при перемещении материальных ресурсов от начального источника до конечного пункта назначения, тесно связана с операциями, выполняемыми до и после нее. В этой связи наличие прозрачной информации в процессе выполнения операций по логистическому циклу является важным фактором, обеспечивающим повышение качества во всех каналах логистики. Иными словами, можно организовать и обеспечить соблюдение согласованных сроков между участниками логистической системы. Если создать материальную базу для электронного обмена данными между участниками логистической системы, а также информационными системами деловых партнеров

за ее пределами, то можно сократить затраты на актуализацию и обновление базы данных.

Ключевые слова: Логистическая система, полуфабрикаты, ресурсы.

LOGİSTİK NƏQLİYYAT KOMPLEKSİNİN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİNİN ƏSAS PROBLEMLƏRİ

Qalibə Rza qızı Məmmədova

q.memmedova@atu.edu.az

Bəhram Zülfi oğlu Verdiyev

verdiyevb@mail.ru

Həsən Məmməd oğlu Fərzəlizadə

ferzelizadehesen@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında logistik nəqliyyat kompleksləri istehsalçılar, təchizatçılar və istehlakçılar arasında əlaqələri təmin edən mühüm bir qurumdur. Bu kompleksin məqsədi xərcləri, çatdırılma müddətini azaltmaq və daşıma təhlükəsizliyini artırmaq üçün nəqliyyat proseslərini optimallaşdırmaqdır.

Lakin logistik nəqliyyat komplekslərinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi prosesində, daimi olaraq bir sıra problemlərlə qarşılaşırıq. Belə ki, nəqliyyat axının optimallaşdırılması, yüklərin çatdırılma vaxtının azalması, nəqliyyat xidmətinin dəyərinin azaldılması, çatdırmanın servis xidmətinin yaxşılaşdırılması, daşıma təhlükəsizliyinin təmin edilməsi kimi mövcud problemlərin həlli ilə logistik nəqliyyat kompleksləri bir başa məşğul olur.

- Nəqliyyat axınının optimallaşması probleminin həlli üçün yüklərin daşımada səmərəli yolların seçilməsi prosesini özündə birləşdirən marşrutun optimallaşdırılması ən vacib məsələdir. Marşrutun optimallaşdırılmasına isə aşağıdakılar daxildir:

- marşrut təhlili, optimal yükləmə və boşaltma məntəqələrinin müəyyən edilməsi;
- idarəolunmaz amilləri (günün vaxtı, yolda sıxlıq, hava şəraiti və s.) nəzərə alaraq hərəkətin planlaşdırılması.

Marşrutları optimallaşdırmaq üçün müxtəlif alqoritmlərdən, avtomatlaşdırılmış nəqliyyat idarəetmə sistemlərinin tətbiqindən və yüklərin izlənməsindən istifadə olunur.

-Yüklərin çatdırılma müddətinin azalması Logistik nəqliyyat kompleksinin effektivlik göstəricilərindən biridir. Çatdırılma müddətinin azaldılmasına aşağıdakılar vasitəsilə nail olunur:

- marşrutun optimallaşdırılması;
- avtomobil parklarının idarəsi və malların nəqlinə nəzarət üçün informasiya texnologiyalarından istifadə.

Məsələn, GPS naviqasiya sistemlərinin istifadəsi nəqliyyatın yerini real vaxt rejimində izləməyə imkan verir ki, bu da yolda baş verən hadisələri idarə etməyə və hərəkət marşrutlarını optimallaşdırmağa şərait yaradır.

- Logistik nəqliyyat kompleksində nəqliyyat xidmətinə xərclərin azaldılması üçün təchizat zəncirindən istifadə olunur. Təchizat zənciri isə daşıma xərclərini adətən aşağıdakılarla azaltmağı hədəfləyir:

- nəqliyyat vasitələrinin istifadəsinin optimallaşdırılması;
- avtoparkların işinin səmərəliliyinin artırılması;

- yanacaq xərclərinin azaldılması.

Logistik nəqliyyat komplekslərində ixtisaslaşmış nəqliyyat nəqliyyatdan istifadəni optimallaşdırmaq və əlavə yükləmə-boşaltma əməliyyatlarına ehtiyacı azaltmaqla daşıma xərclərini azaldır.

Çatdırılmada həmişə olan problem onun keyfiyyətinin yüksəldilməsidir. Yəni istehlakçıların malları qapılarına qədər sürətli, etibarlı daşınma ilə olma istəyi və şirkətlərin bu tələbləri yerinə yetirməsi daima aktualdır. Logistik nəqliyyat kompleksi çatdırmada olan problemlərin həllinə aşağıdakılarla kömək edir:

- çatdırılma müddətini azaltmaq;
- malların anbarlarda saxlanması və qablaşdırılmasını optimallaşdırılmaq;
- istehlakçılara yüklərin izlənməsi haqqında məlumatı təqdim etmək.

Aparılan tədqiqatlar göstərib ki, çatdırılmanın keyfiyyətinin yüksəldilməsi logistik nəqliyyat kompleksinin xidmətləri icərisində ən çox müştəri məmurluğuna kömək edir.

- Logistik nəqliyyat kompleksində yükdaşımaların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ən əsas amildir. Belə ki, təhlükəsizlik dedikdə əsasən yüklərin oğurluq və zədələnməsinin qarşısını almaq üçün tədbirlər, onların monitorinqi və izlənməsi sistemlərinin istifadəsi nəzərdə tutur. Daşınma zamanı məhsulların sığortalanması da risklərin azaldılmasında mühüm rol oynayır.

Logistik nəqliyyat kompleksinin inkişaf istiqamətlərinin əsas problemlərinin təhlili göstərir ki, nəqliyyat axınlarını optimallaşdırmaq və onun problemlərini həll etmək üçün müasir alətlər və texnologiyalardan istifadə edilməlidir. Yəni logistik nəqliyyat kompleksinin əsas problemlərinin həlli üçün marşrutun optimallaşdırılması alqoritmlərindən, monitorinq sistemlərindən istifadə etmək, sığorta şirkətləri ilə əməkdaşlıq etmək, logistik nəqliyyat kompleksinin xidmətlərinin bazarını təhlil etmək və optimal marşrutları seçmək vacibdir.

Açar sözlər: Logistika, nəqliyyat, marşrut, daşıma

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАПРАВЛЕНИЙ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСА

Галиба Рза гызы Мамедова

q.memmedova@atu.edu.az

Бахрам Зульфиги оглы Вердиев

verdievb@mail.ru

Гасан Мамед оглы Фарзализаде

ferzelizadehesen@gmail.com

Азербайджанский Технологический университет

Анализ основных проблем направлений развития логистического транспортного комплекса показывает, что для оптимизации транспортных потоков и решения его проблем необходимо использовать современные инструменты и технологии.

Ключевые слова: Логистика, транспорт, маршрут, перевозка.

THE MAIN PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT DIRECTIONS OF THE TRANSPORT COMPLEX

Galiba Rza gizi Mammadova

q.memmedova@atu.edu.az

Bahram Zulfi oglu Verdiev

verdievb@mail.ru

Hasan Mammad oglu Farzalizadeh

ferzelizadehesen@gmail.com

Azerbaijan Technological University

An analysis of the main problems in the development directions of the logistics transport complex shows that to optimize transport flows and solve its problems it is necessary to use modern tools and technologies.

Key words: Logistics, transport, route, transportation.

NƏQLİYYAT LOGİSTİKASININ PROBLEMLƏRİ

Qalibə Rza qızı Məmmədova

q.memmedova@atu.edu.az

Zaur Şakir oğlu Paşayev

zaur.pasayev.92@mail.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Nəqliyyat logistikasının müasir dövrdə rolu və əhəmiyyəti daim artmaqdadır. Bu sahədə qarşılaşılan problemlər, global ticarət və iqtisadiyyatın inkişafı ilə birbaşa bağlıdır. Nəqliyyat vasitələrinin köhnəlməsi, hava və iqlim şəraitinin təsiri, yüklərin sığortalanması və daşınma marşrutlarının optimallaşdırılması kimi məsələlər, logistika şirkətlərinin fəaliyyətini çətinləşdirir. Nəqliyyat logistikasının əsas problemləri və onların həlli yolları mütəmadi olaraq müzakirə olunan məsələlərdir. Müasir nəqliyyat logistikasının problemlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

- **Nəqliyyatın hərəkət heyyyətinin işlənilib köhnəlməsi:** Məlumdurki, hər bir nəqliyyat vasitəsinin istismar müddətinə malikdir. Nəqliyyatın hərəkət hissələrinin işlənilib köhnəlməsi isə nəqliyyatın istifadəsi zamanı baş verən təbii aşınma zamanı olur. Təbii aşınma dedikdə nəqliyyat vasitəsinin dağlı, çuxurlu, daşlı yollarda uzun müddət istifadəsi başa düşülür.

- **Logistikada daşınma zamanı informasiya təminatının zəifliyi:** Logistikada daşınma zamanı informasiya təminatının zəifliyi hal hazırda çox ciddi problemdir. Bu proses daşınma zamanı yükün izlənməsini, sürücü ilə əlaqəyə girilməsini, yol məşurutunun düzgün seçilməsini təmin edir. İnformasiya təminatının köhnəlməsi zamanı məlumatlar səhv ötürülə bilər, daşınmada gecikmələr ola bilər, yol şəraiti düzgün seçilməyə bilər, buda iki tərəf istehsalçı və istehlakçı arasında mütləq şəkildə problem yaradır. İnformasiya təminatı ölkə daxili və xarici ola bilər. Ən çox problemlər ölkə xaricində yaranır.

- **Daşınma məşurutlarının qurulmasında çətinliklər:** Daşınma məşurutlarının qurulmasında bir çox çətinliklər mövcuddur. Yolların keyfiyyətsizliyi bir sıra çətinliklər yaradır. Daha dəqiq desək yolun keyfiyyətsiz olması nəqliyyat vasitəsinə tez sıradan çıxardır, yanacaq sərfiyyatını artırır, daşınmanı ləngidir. İqlim şəraiti yəni, qarlı, dumanlı yollar qəza riskini, yükün zədələnməsini, gecikməni artırır. Tıxaclar və bağlı yollar əhalisi çox olan şəhərlərdə daha çox nəzərə çarpır. Buda daşınma zamanı çətinliyə və gecikməyə səbəb olur. Gömrük qaydalarında öz növbəsində bəzi çətinliklərə səbəb olur. Digər tərəfdən hər ölkənin öz gömrük qaydasında məxsusi çətinlikləri mövcuddur. Daşınma məşurutları seçilən zaman nəqliyyat hansı ölkədən keçəcəksə həmin ölkənin gömrük idarələri ilə yük

haqqında razılıqlar əldə olunmalıdır.

- **Hərəkət heyyyətinin tam yüklənməməsi:** Nəqliyyat vasitələrinin boş və ya qismən dolu vəziyyətdə işlənməsi logistik əməliyyatların səmərəliliyini aşağı salan əsas problemdir. Tam yüklənməyən nəqliyyat vasitəsi ilə daşınmalar zamanı yanacaq, sürücünün maaşı və əlavə xidmət xərclərinin artmasına səbəb olur. Yüklər düzgün bölüşdürülmüyəndə nəqliyyat qismən dolur. Yüklənmə səviyyəsi aşağı olduğu üçün xərclər artır. Nəqliyyat vasitəsi boş geri dönüş edərkəndə nəqliyyat xərcləri artır. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün nəqliyyat geri dönüş edərkən yeni yüklər tapmaq lazımdır.

- **Yük sığortası:** Ən müasir problemlərdən biridir. Yükün sığortalanması nəqliyyat şirkətlərinin üzərinə düşür. Daşınan yüklərin daşınma zamanı baş verə biləcək zərərdən, qəzadan, təbii fəlakətdən qorunması məqsədilə həyata keçirilən sığorta yük sığortası adlanır. Bu sığorta yüklərin bir nöqtədən başqa nöqtəyə daşınması zamanı baş verə biləcək hər hansı təhlükəyə qarşı maliyyə təminatıdır. Daşınmalar zamanı yüklərin sığortası çox vacibdir. Müasir dövrdə ekologiyanın hədsiz çirklənməsi, nəticədə iqlim dəyişikliklərinin baş verməsi, təbii sərvətlərdən olan suda daha çox müşahidə olunur. Qeyd etmək istədik ki, Azərbaycanda keçiriləcək COP 29-da ekologiyanın çirklənməsi nəticəsində baş verən iqlim dəyişikliklərinin son dərəcədə ciddi bir problem kimi dünya müzakirəsinə çıxardılması nəzərdə tutulur. Dünyanın COP 29 - a hazırlıq mərhələlərində iqlim dəyişikliklərinin ən çox təsir etdiyi təbii sərvət su qəbul olunur. Bu da nəticə etibarlı ilə su nəqliyyatının sığortalanmasına ciddi ehtiyacın olduğunu gündəmə gətirir. Dənizdə və okeanda baş verə biləcək təbii fəlakətləri yəni fırtına və qasırğaları qabaqcadan proqnozlaşdırmaq çətinidir. Bu təbii fəlakətlər daşınmalar zamanı yüklərin zədə almasına və yaxud suda batmasına səbəb olur. Bu problemlərə görə su nəqliyyatının sığortalanması çox vacibdir. Quru nəqliyyatda da yüklərin iqlim dəyişikliyinə, qəzalara və qarətə görə sığortalanmasında vacibdir. Sığortalar müxtəlif cür ola bilər. Tam sığorta və ya qismən sığorta. Su nəqliyyatındakı yükün tam sığortası zamanı yükün itkisi olarsa sığorta şirkəti tərəfindən yükün tam dəyəri ödənilir. Qismən sığorta zamanı isə yükün qiymətinin müqavilədə göstərdiyi kimi müəyyən hissəsi ödənilir.

- **Nəqliyyatın müxtəlif növlərindən istifadə edərkən onların bir - birinə qarşılıqlı təsirində yaranan çətinliklər:** Burada yaranan çətinliklər əsasən beynəlxalq daşınmalar zamanı qarşılaşan əsas problemlərdən biridir. Avtomobil və dəmir yolları nəqliyyatı ilə daşınan yükün hava yolları və su nəqliyyatına boşaldılması zamanı yaranan çətinliklər logistik şirkətlərdə əlavə xərclərə yol açır. Belə ki tez xarab olan qida məhsulları və digər məhsulları tez bir zamanda daşımaq üçün hava nəqliyyatından, quru ilə sərhəddi olmayan ölkələrdə isə su nəqliyyatı və hava nəqliyyatından istifadə olunur. Bu zaman şəhərlərdən, yük avtomobil və dəmir yolu nəqliyyatına yüklənərək hava limanına və gəmi limanlarına daşınır. Yüklərin bir nəqliyyat vasitəsindən digərinə yüklənmə prosesində gecikmələr əlavə xərclər yaradır. Bəzi daşınma şirkətləri iki bəziləri isə üç nəqliyyat vasitəsi ilə yükü daşıyır. Dəmir yolu nəqliyyatı ekoloji cəhətdən təmiz olsada avtomobil nəqliyyatı daha tez və çevikdir. Ona görə də daşınmalar zamanı avtomobil nəqliyyatından daha çox istifadə olunur. Bu cür problemləri aradan qaldırmaq üçün yüklərin konteynerlərə doldurulması avtomobil nəqliyyatına yüklənməsi və limana çatdıqda qaldırıcı qurğular vasitəsi ilə avtomobildən yük təyyarəsinə və gəmilərə operativ şəkildə yüklənməsi vacibdir.

- **Nəqliyyat logistikasında proqramlaşdırmanın tam işlənilməməsi:** Nəqliyyat logistikasında proqramlaşdırmadan istifadə olunmaması və yaxud tam istifadə olunmaması, logistik əməliyyatların səmərəliliyinə mənfi təsir göstərən problemlərdəndir. Müasir logistik əməliyyatların bəziləri avtomatlaşdırılmış texnologiyalardan istifadə edir. Lakin bu alətlərdən düzgün istifadə olunmaması bəzi çətinliklər yaradır. Nəqliyyat logistikasında əməliyyatların əl ilə idarə olunması bu prosesi ləngidir. Ümumiyyətlə

proseslərin ləngiməsi əsasən insan səvhləri üzündən baş verir. Müasir proqramlaşdırma avadanlıqları nəqliyyat məşurutlarını ən optimal şəkildə seçməyə kömək edir. Bu sistemdən düzgün istifadə edilmədikdə yəni, planlaşdırmanın düzgün aparılmaması yanacaq xərcləri və vaxt itkisinə səbəb olur. Yükün çəkisinə və həcminə görə nəqliyyat vasitəsinin seçilməsi planlaşdırmanın bir növüdür. Təsadüfə şəkildə seçilən nəqliyyat vasitəsi əlavə vaxt itkisinə səbəb olur. Anbarda yerləşdirilən yüklər və yaxud məhsulların kodu və miqdarı haqqında məlumat informasiya daşıyıcılarına qeyd olunması vacibdir. Çünki malların sifariş zamanı anbarda olan məhsulların sayı və növü haqqında məlumat informasiya daşıyıcılarında qeyd olunarsa, məhsul haqqında ilkin məlumatlara və məhsulun anbarda harada yerləşdiyini və bu məhsuldan hansı miqdarda olması barədə məlumat işlənmiş olur. Buda əlavə vaxt itkisini azaldır, istehsalçı şirkət, İstehlakçı şirkət və arda olan daşıyıcı şirkət mütləq şəkildə proqramlaşdırılmış olur.

Nəqliyyat logistikasının problemləri, global ticarət və iqtisadiyyatın inkişafında əhəmiyyətli rol oynadığı üçün onların hər biri uzun müddət aktual olub, bu gündə aktuallığını saxlayırlar. Yük sığortası və nəqliyyat logistikasının da proqramlaşdırma hal hazırda ən aktual problemlərdən biridir. Bu problemlərin həlli həmçinin, logistika şirkətlərinin səmərəliliyini artırmaqla yanaşı, müştəri məmnuniyyətini də yüksəldir. Gələcəkdə, müasir texnologiyaların tətbiqi və sığorta sistemlərinin inkişafı, bu sahədəki çətinliklərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayacaqdır. Nəticədə, daha effektiv və dayanıqlı nəqliyyat logistikasının formalaşması mümkün olacaqdır.

Açar sözlər: Nəqliyyat logistikasının problemləri, Daşınma marşrutları, İnformasiya təminatı, Logistika şirkətləri, Beynəlxalq daşınmalar.

ƏDƏBİYYAT

1. <http://www.asteko.ru/osnovnyie-problemyi-transportnoy-logistiki.html>
2. <https://www.severtrans.ru/blog/problemy-transportnoy-logistiki-v-rossii/>
3. <https://rostov-logist.ru/sovremennye-problemy-logistiki-i-puti-ih-resheniya/>

ПРОБЛЕМЫ ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКИ

Галиба Рза ызы Мамедова.

g.memmedova@atu.edu.az

Заур Шакир оглы Пашаев

zaur.pasayev.92@mail.ru

Азербайджанский технологический университет

В современной транспортной логистике существует ряд проблем. К ним относятся старение транспортных средств, неправильное распределение грузов, последствия изменения климата и стихийных бедствий, а также слабость информационных систем. Эти проблемы приводят к увеличению стоимости доставки, снижению качества обслуживания и снижению удовлетворенности клиентов. Для устранения проблем важны укрепление систем страхования, оптимизация маршрутов и применение современных технологий.

Ключевые слова: Проблемы транспортной логистики, Транспортные маршруты, Информационное обеспечение, Логистические компании, Международные перевозки.

PROBLEMS OF TRANSPORT LOGISTICS

Qaliba Rza Mammadova

g.memmedova@atu.edu.az

Zaur Shakir Pashayev

zaur.pasayev.92@mail.ru

Azerbaijan University of Technology

There are a number of challenges in modern transport logistics. These include the aging of vehicles, the improper distribution of loads, the effects of climate change and natural disasters, as well as the weakness of information systems. These problems lead to increased shipping costs, reduced service quality, and reduced customer satisfaction. Strengthening of insurance systems, optimization of routes and application of modern technologies are important to eliminate problems.

Keywords: Problems of Transport Logistics, Transportation Routes, Information Provision, Logistics Companies, International Transportation.

AZƏRBAYCANDA LOGİSTİKANIN İNKİŞAFI

Fəridə Ceyhun qızı Rəhimova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

farida.ragimova.2016@mail.ru

Logistika və ticarət sürətlə qloballaşan dünyada iqtisadi artımın mühüm təkanverici qüvvəsinə çevrilməklə, əsas sektorlarda birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının həcmi artırmağa şərait yaradır. Hesablamalar göstərir ki, inkişaf etmiş nəqliyyat və logistika sistemi ÜDM-də 3 faizədək birbaşa artıma imkan verir. Logistika biznesdə rəqabət qabiliyyətini yüksək səviyyədə saxlamaq üçün müəssisələrin işində əsas rolunu oynayır. Azərbaycanın 2020-ci ilə kimi logistika və ticarətə dair baxışına, yükdaşımaların cəlb edilməsi ilə yanaşı, regional tranzit yükdaşımalarında əlavə dəyərin yaradılması daxil idi. Tənzimləyici amillər hesabına regionda bu sahə üzrə daha cəlbedici olmaq və vacib mərkəzə çevrilməklə Azərbaycan 2025-ci ilə qədər logistika və ticarət infrastrukturunu əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirmək niyyətindədir.

2025-ci ildən etibarən Azərbaycanın uzunmüddətli məqsədi digər ölkələrlə güclü əlaqələrə malik səmərəli fəaliyyət göstərən logistik mərkəzlər vasitəsilə regional logistika mərkəzi olmaqdır.

Ölkədə bir sıra logistika mərkəzləri yaratmaqla növbəti hədəflərə çatmaq üçün, Azərbaycan regionun tranzit ticarətində payını artırmaq niyyətindədir.

Mərkəzi Asiya Qara dəniz marşrutunun 40%-i

Mərkəzi Asiya və Avropa marşrutunun 25%-i

Çin və Avropa marşrutunun 3%-i

Rusiya və İran marşrutunun 40%-i

İran və Qara dəniz marşrutunun 25%-i.

Baxmayaraq ki, inkişafa böyük ehtiyac var faktiki vəziyyətdə əvvəlki illərdən fərqli olaraq qənaətbəxş hesab etmək olar,

Azərbaycanın coğrafi mövqeyi ticarət həcmələrinin müntəzəm artırılmasına imkan verir. Ölkənin logistika aktivlərinin daim inkişaf etdirilməsi onun regional və beynəlxalq ticarətdə rolunun artmasına təkan verəcəkdir. Belə ki, həm Şərqi-Qərbi dəhlizi, həm də Şimal-Cənub dəhlizi üzərindəki əlverişli coğrafi mövqeyi sayəsində ölkəmiz həm tranzit ticarəti, həm də idxal-ixrac əməliyyatlarından pay əldə etmək imkanına malikdir. Yeni liman və dəmir yolları ilə bağlı bir sıra mühüm infrastruktur layihələri artıq yekunlaşmaq üzrədir. Bu aktivləri və üstünlükləri nəzərə alaraq, Azərbaycanın ərazisində intermodal və

multimodal (müxtəlif nəqliyyat növlərinin ehtiva edilməsi) logistika infrastrukturunun yaradılması vasitəsilə ticarət həcmnin artırılması, tranzit ticarətindən daha çox dəyərin əldə edilməsi və logistika sahəsində özəl sektorun iştirak səviyyəsinin artırılması məqsədilə bir sıra təşəbbüslər həyata keçiriləcəkdir.

Yeni ixrac siyasəti yürüdən Azərbaycan üçün bəzi ölkələr potensial bazar kimi çıxış edə bilər. Eyni zamanda Orta Asiya və Azərbaycan birlikdə Şərqlə Qərb arasında əhəmiyyətli nəqliyyat dəhlizi kimi çıxış etməkdədir.

Azərbaycan Bakı – Tbilisi-Qars, Şimal-Cənub, Transxəzər beynəlxalq nəqliyyat marşrutu, "bir kəmərlər - bir yol" və s.kimi regional və beynəlxalq əhəmiyyətə malik nəqliyyat marşrutlarının təşəbbüskarı olmuşdur. Bu çoxmilyonlu layihələr Azərbaycanda Logistika bazarının inkişafını nəzərdə tutur.

Açar sözlər: Logistika, ticarət, iqtisadi artımın

РАЗВИТИЕ ЛОГИСТИКИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Фарида Джейхун кызы Рагимова

Азербайджанский Технологический Университет

Развитие логистики сегодня предполагает реализацию ряда инициатив с целью увеличения объемов торговли за счёт создания интермодальной и мультимодальной логистической инфраструктуры на территории Азербайджана, получения большей выгоды от транзитной торговли и повышения уровня участия. частного сектора в сфере логистики.

Ключевые слова: Логистика, торговля, экономический рост.

DEVELOPMENT OF LOGISTICS IN AZERBAIJAN

Farida Jeyhun Rahimova

Azerbaijan Technological University

The development of logistics today involves the implementation of a number of initiatives in order to increase trade volumes through the creation of intermodal and multimodal logistics infrastructure in Azerbaijan, obtaining greater benefits from transit trade and increasing the level of participation. private sector in the field of logistics.

Keywords: Logistics, trade, economic growth

ROTASIYALI OTBIÇƏNLƏRLƏ OTU KƏSMƏ SÜRƏTİ

Eldar Aydın oğlu Əliyev

eldar.aliyev86@inbox.ru

Bayram Məhəmməd oğlu Bağirov

bayrambagirov@rambler.ru

Aqromexanika Elmi Tədqiqat İnstitutu

Otun rotasiyalı otbiçənlərlə biçilməsi prosesində bitkinin dayaqsız kəsilmə prinsipindən istifadə olunur. Bu prinsipə əsasən otun kəsilmə prosesinin yerinə yetirilməsi müəyyən rejim və parametrlərdən asılıdır.[1] İlk növbədə onlar aqrotexniki, energetik, istismar-texnoloji və iqtisadi qiymətləndirilmənin nəticələri ilə əsaslandırılır.

Energetik qiymətləndirilmənin ən mühüm göstəriciləri və dayaqsız kəsilmənin keyfiyyəti əsasən kəsici bıçaqların sürətindən, aqreqatın irəliləmə sürətindən, kəsmə qüvvəsindən, dağıdıcı gərginliyin növündən, bitkinin fiziki-mexaniki xarakteristikasından, rotasiyalı kəsici aparatların parametrlərindən asılıdır. Rotasiyalı kəsmədə kəsici bıçağın sərbəst şəkildə duran gövdə ilə qarşılıqlı təsirini ilk dəfə akademik V.P.Qoryaçkin araşdırmışdır[13]. O, müəyyən etmişdir ki, gövdənin qırılması, yəni bıçaq toxunduğu yerdə üzülməsi üçün bıçağın lazım olan sürəti V_{kp} aşağıdakı düsturla hesablanmalıdır:

$$V = k \cdot \sqrt{\frac{E}{m}} \quad (1)$$

burada V- bıçağın sürəti, m/s;

k1- kəsmə zamanı bitkinin gövdəsinin qatlanma yerinin yer səthindən olan qiyməti, m;

E- gövdənin elastiklik əmsalı, N/m²;

m-gövdənin kütləsi, kq.

Bu düstura görə, gövdə bir tərəfi əzilmiş şəkildə olan elastiki mil (qol) kimi təsəvvür edilir və bütün kütlə yuxarıda, milin üç hissəsində cəmlənmiş olur. Əslində isə kütlə gövdənin uzunluğu boyu paylanmış şəkildə olur. V.P.Qoryaçkin kəsilmə vaxtı gövdədə əmələ gələn titrəyişli, rəqsi hərəkətlərə diqqət yetirmişdir. O, müəyyən etmişdir ki, bu prosesin fiziki-modeli, kütləsi uzunluğu boyu bərabər olaraq paylanmış elastik mil şəklində olan gövdənin rəqsinin xüsusi forması kimi təsəvvür etmək olar və onun riyazi ifadəsi aşağıdakı bərabərliklə təsvir edilir:

$$A - a = A \cos\left(\frac{\pi}{2l} y\right) \quad (2)$$

burada A-gövdənin yana əyilməsinin maksimal amplitudası, mm;

a- cari amplituda, mm;

l- gövdənin uzunluğu, mm;

y- dəyişən koordinat, mm.

Nəzəri təhlillər nəticəsində V.P.Qoryaçkin müəyyən etmişdir ki, gövdəyə bıçaq tərəfindən zərbə yavaş dəyəndə gövdə bütünlüklə titrəyərək, rəqs edir. Lakin zərbənin təsir müddəti az olanda gövdənin yuxarı hissəsi rəqsi hərəkət etməyə macal tapmır, bunun nəticəsində gövdənin yuxarı hissəsində bəzi nöqtələr birləşərək bir qovşaq yaradılır ki, bu da elə bil ki, gövdənin ikinci dayağı rolunu oynayır.

(2) ifadəsində bitkinin gövdəsinin kəsilməsi prosesi zamanı yaranan gərginliyin növü və rəqsi hərəkətin forması nəzərə alınmır.

Rusiya alimlərindən E.M.Qutyar , A.Y.İşlinskiy , İ.F.Vasilenko , E.S.Bosay, Y.F.Novikov, V.İ.Fomin, E.N.Reznik, B.N.Ştompel , A.H.Kozlenko, M.İ.Karpenko, eləcə də xarici ölkə alimlərindən- D.M.Randal , H.Qerer və başqaları tərəfindən dayaqsız kəsmə prosesinin və onun həyata keçirilməsi üçün lazım olan mexanizmlərin tədqiqatının aparılması və onun perspektiv inkişafı sahəsində xeyli işlər görülmüşlər. Bu tədqiqat işlərinin hamısında bitkinin dayaqsız kəsməsi bıçağın kritik sürətinə əsaslanılır. Bu sürətin minimal qiymətlərini, hansı ki, dayaqsız kəsmə hələ mümkündür. Bütün tədqiqatçılar onu kritik sürət adlandırırlar. Bu kəsmə sürətinin[2,3] təyini E.M.Qutyar aşağıdakı düsturun köməyi ilə təyin etməyi təklif etmişdir:

$$V_{kr} = \sigma \sqrt{\frac{E}{\rho}} \quad (.3)$$

Burada:σ- kəsmənin dağıdıcı gərginliyi;

ρ- gövdə kütləsinin sıxlığı;

E- gövdənin elastiklik modulu.

Göstərilən (2.3) asılılığında gövdənin möhkəmliyi nəzərə alınmır. Baxmayaraq ki, kritik sürət ondan asılıdır. Akademik A.Y.İşlinskiy [5,6] kritik sürətin hesablanması üçün materiallar müqavimətində əyilmiş tirin oxu üçün tətbiq olunan nisbətdən alınmış düsturdan istifadə etməyi məsləhət görür:

$$V_{kr} = P \frac{l+h}{3l+h} \sqrt{\frac{4l-h}{\rho m E J}} \quad (.4)$$

Burada P- kəsici qüvvənin həddü qiyməti, N;

l- gövdənin uzunluğu, m;

h- kəsmə hündürlüyü, m;

J- gövdənin kəsilməsinin ətalət momenti.

(2.4) ifadəsi gövdədə elastik dalğaların yayılma sürətini nəzərə almır. Bir çox asılılıqlar var ki, orada gövdədə elastik dalğaların yayılma sürəti nəzərə alınır.

Belə ki, V.Y.Karlıyus [4], apardığı tədqiqatları davam etdirərək müəyyən etmişlər ki, kritik kəsmə sürətini aşağıdakı düsturla daha dəqiq təyin etmək olar.

$$V_{kr} = \frac{\sigma_{kr}}{m_1 C} \quad (5)$$

Burada: m₁- gövdənin vahid uzunluğunun kütləsi, kq·m;

σ_{kr}- kəsmədə dağıdıcı gərginlik, N/m²;

C- elastik deformasiyanın paylanma sürəti.

(2.3), (2.4) və (2.5) asılılıqları 50 m/san qədər kəsmə sürətində eksperimental olaraq yoxlanılmışdır; burada gövdə boyu istiqamətində təsir edən qüvvələrdən meydana gələn normal gərginliklər nəzərə alınmır, bu isə 50 m/san-dən yuxarı kəsmə sürətlərində dayaqsız kəsmənin texnoloji xüsusiyyətlərini əks etdirmir. Eksperimental tədqiqatlar nəticəsində Y.F.Novikov müəyyən etmişdir ki, ot üçün kritik sürət 8...9 m/san-yə bərabərdir [7]. Y.F.Novikov təcrübələr aparılarkən bıçaqları rotora möhkəm olaraq bərkidilmişdir. Sonrakı tədqiqatlarda müəyyən olunmuşdur ki, bıçaqların fırlanan diskə-rotora oynaq birləşdirilməsi daha məqsədəuyğundur. Belə ki, bıçaqlar rotora oynaqla birləşdiriləndə onların qırılma ehtimalı azalır, etibarlılıq yüksək olur. Çünki iş prosesində bıçağı təsadüfən hər hansı digər maneə (məsələn daş, məftil və s.) rast gələrkən bıçaq əyilir və o qırılır. Bıçan aparat dağılmadan qorunur. Ona görə də konstruksiyanın təkmilləşdirilməsində bu amil nəzərə alınmalıdır. Kəsmə sürəti iş prosesində texnoloji əməliyyatın yerinə yetirilməsində mühüm rol oynayır. Aqreqatın eyni irəliləmə sürətində kəsmə sürətinin az olması verimi artırır, kəsmə uzunluğu artır, dartılma ilə kəsmə baş verir, bıçaqlar torpağa tərəf əyilir deformasiya olur, məhsul itkisi kəsmə hündürlüyünün artması hesabına artır, prosesin səmərəliliyi aşağı düşür. Sürət çox olduqda isə iki dəfə və daha artıq kəsmə baş verir. Bu da zərərliyə. Bıçaq çox yeyilir, doğranan xırdalanan ot tarlada qalır, bu da itki yaradır. Ona görə də otbıçənlərdə optimal kəsmə sürətinin təyini vacib məsələdir.

Göstərilən aktual məsələnin həlli istiqamətində tərəfimizdən tədqiqatlar aparılmış və təyin edilmişdir ki, bunun üçün rotasiyalı otbıçənlərdə daaha səmərəli ötürücü kimi hidravlik ötürücüdən istifadə daha səmərəli və məqsədə uyğundur. Təyin edilmişdir ki, otbıçən maşında bıçaqlara hərəkətverici kimi hidravlik ötürücüdən istifadə edildikdə, iş zamanı bıçaqlara hər hansı əlavə maneələr normadan yuxarı qüvvə ilə təsir edəndə traktorun kabinəsində hidrobölüşdürücü sistemində qoruyucu klapan açılır və bıçaq maneə təsirindən dönmür və ya dayanır. Belə ki, hidroötürücüdə təziq olmur və bıçaqın işi dayanır. Onlar artıq yüklənmələrdə zərərsiz ötürülür. Ona görə də hidroötürücülük aparatları bıçaqların həm operativ olaraq dəyişməyə və artıq yüklənmələrdən qorunmaya imkan verir.

Açar sözlər : otbıçən, fırlanma hərəkətli, kəsmə sürəti.

ƏDƏBİYYAT

1. Багиров Б.М. Анализ процесса резания режущим аппаратом с гидропроводом / - Труды ВИСХОМа, вып. 60, 1969, с. 137-170
2. Березин Н.Г. Определение критической скорости развития стеблей // Механизация и электрификация социалистического сельского хозяйства, 1963, №2, с. 44-45
3. Горячкин В.П. Собрание сочинений в 3-х томах, М.: Колос, т. 1, 1968, 720 с.
4. Гутьяр В.М. К теории резания стеблей сельскохозяйственных растений // Сельскохозяйственные машины, 1931, с. 25-26
5. Зотов В.А. Определение критической скорости бесподборного среза стеблей / Труды ВИСХОМ, вып. 47, М., 1966, с. 122-133
6. Ишлинский А.Ю. Задача о скорости косыбы злаков // Сельхозмашина, 1937, №5, с. 6-7
7. Новиков Ю.Ф. Теория и расчет ротационного режущего аппарата с рубящими рабочими органами // Сельхозмашина, 1957, №8, с. 1-6.

СКОРОСТЬ РЕЗКИ РОТОРНЫМИ КОСИЛКАМИ

Эльдар Айдын оглу Алиев

eldar.aliiev86@inbox.ru

Байрам Магомед оглу Багиров

bayrambagarov@rambler.ru

Научно-исследовательский институт агрономеханики

В статье обоснован минимальный предел критической скорости резания при кошении роторной косилкой.

Ключевые слова: косилка, вращательное движение, скорость резания.

CUTTING SPEED WITH ROTARY MOWERS

Eldar Aydın oğlu Aliyev

eldar.aliyev86@inbox.ru

Bayram Mahammad oğlu Bagirov

bayrambagirov@rambler.ru

Agromechanics Scientific Research Institute

In the article, the minimum limit of the critical cutting speed during mowing with a rotary mower is justified.

Key words: mower, rotary motion, cutting speed

GƏNCƏDƏ TAKSİ İLƏ SƏRNIŞIN DAŞIMALARININ TƏHLİLİ

İlham Oqtay oğlu Qədimov

ilhamqadimov59@gmail.com

Şakir Hüseynqulu oğlu Əliyev

sh_aliyev@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Məqalədə Gəncə şəhərində taksi fəaliyyəti təhlil edilmiş və onların yaxşılaşdırılması üçün təkliflər verilmişdir.

Taksi avtomobilləri ilə sərnəşin daşımaları ümumi istifadədə olan avtomobil nəqliyyatı ilə sərnəşin daşımalarına aiddir. Taksi avtomobilləri ilə sərnəşin daşımaları şəhər və şəhər ətrafı zonalarda yerinə yetirilir. Son zamanlar bazarda taksi fəaliyyəti göstərən şirkətlərin sayı ötən illərlə müqayisədə xeyli artıb. Taksi xidmətlərinin günü-gündən artması şirkətlər arasında rəqabəti də gücləndirib. Taksi şirkətləri daha çox müştəri qazanmaq məqsədilə

tez-tez müxtəlif endirimli kampaniyalar və fürsətlər paketi təqdim edirlər. Bir çox şirkətlər ən ucuz və operativ xidmətə üstünlük verməklə bazarda güclənməyə, müştərini özlərinə cəlb etməyə çalışırlar.

Taksi qiymətləri taksi xidməti təklif edən şirkətlər açıldıqdan sonra əvvəlkinə nisbətən xeyli ucuz olsa da, bu xidməti istifadə edən şəxslərin də şikayətləri heç də az deyil. Yerli şirkətlərlə yanaşı dünyanın bir çox ölkələrində fəaliyyət göstərən Bolt, Uber, Maaxim kimi xarici taksi şirkətləri də artıq bu sahədə Azərbaycanda fəaliyyətini xeyli genişləndirib. Rəqabətin çoxalması qiymətləri xeyli aşağı salıb müştəriləri qane etsə də, sürücülər bu vəziyyətdən narazıdır.

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən aşağıdakı taksi şirkətlərini misal göstərmək olar: “Bolt”, “Yango”, “maksim 2111”, “9933”, “UBER”, “0404 Omega taksi”, “8555 Baku Taxi”, “189 Taxi”, “Ailə Taksi 8555”, “Ekonom taxi”, “Enar Taxi”. Bu şirkətlərdən bir neçəsi Gəncə şəhərində də fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan Respublikasında sərnişin daşımalarını tənzimləyən qanun və normativ hüquqi aktlar mövcuddur. Onlardan bir neçəsi son zamanlar qəbul edilmişdir və məhz taksi ilə sərnişin daşımalara aid olan yeni qaydalar bu sənədlərdə öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2024-cü il 27 mart tarixli 183 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Müntəzəm və taksi minik avtomobili ilə sərnişin daşımalarında istifadə olunan avtonəqliyyat vasitələrinin texniki göstəriciləri, daxili və xarici tərtibatına dair tələblər” adlı sənəddə 1 iyul 2024-cü il tarixindən taksi fəaliyyəti ilə məşğul olanlar üçün yeni qaydalar qüvvəyə minmişdir. Hal-hazırda Azərbaycan Yerüstü Nəqliyyat Agentliyi (AYNA) və onun müvafiq ərazi orqanları bu qaydaların yerinə yetirilməsi üçün əməli fəaliyyət göstərir.

Taksi xidmətinin yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar görülməli tədbirlərdən biri də taksi sürücülərinin “Taksi minik avtomobili sürücüləri üçün etik davranış və avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin daşımalarını tənzimləyən normativ hüquqi aktlara dair xüsusi hazırlıq” adlı təlimlərə cəlb olunmaları və sonda onların imtahan verərək müvafiq şəhadətnamə almalarıdır. Bu təlimlər Gəncə şəhərində Azərbaycan Texnologiya Universitetinin “Nəqliyyat mühəndisliyi və logistika” kafedrası tərəfindən həyata keçirilir.

Görülən bütün tədbirlərə baxmayaraq, Gəncə şəhərində taksi ilə sərnişin daşımalarında bir sıra çatışmamazlıqlar mövcuddur ki, bu istiqamətdə araşdırmalarımız davam edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Avtomobil nəqliyyatı haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, Bakı şəhəri, 2008 - ci il
2. D. A. Məmmədov Avtomobil daşımaları. Bakı, 2018 – 264s
3. B.F.Namazov. Nəqliyyat daşımalarının texnologiyaları. Dərs vəsaiti, Bakı - 2021

АНАЛИЗ ПАССАЖИРСКИХ ПЕРЕВОЗОК ТАКСИ В Г.ГЯНДЖА

Ильхам Октай оглы Гадимов
Шакир Гусейнгулу оглы Алиев

В статье проанализирована деятельность такси в городе Гянджа и даны предложения по ее совершенствованию.

ANALYSIS OF PASSENGER TRANSPORT BY TAXI IN GANJA

İlham Ogtay Qadimov
Shakir Huseyngulu Aliyev

In the article, taxi activity in Ganja city was analyzed and suggestions for their improvement were given.

**TEZ XARAB OLAN YÜKLƏRİN AVTOMOBİL NƏALİYYATI VASİTƏSİ İLƏ LOGİSTİK
DAŞIMALARININ TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİLƏRİNİ
FOMALAŞDIRAN AMİLLƏRİN TƏHLİLİ**

Həcər Hüseynzadə

kh.guseynzade@mail.ru

Nəriman Səfərov

nrimansfrov@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Bu gün müasir dünyada avtomobil nəqliyyatı müəssisələrinin uğurlu fəaliyyəti bu iki parametrdən asılı olduğundan yüklərin logistik daşımalarının təhlükəsizliyi və keyfiyyəti ön plandadır. Bundan əlavə, insanların, ətraf mühitin təhlükəsizliyi, malların yük alanlara tam və vaxtında çatdırılması da daşımaların səmərəliliyindən və etibarlılığından asılıdır [6].

Yük daşımalarının təhlükəsizliyi və keyfiyyəti hər zaman sifarişçiyə, çatdırılmanı alana və digərlərinə zərər verə biləcək risklərlə əlaqələndirilir. Tez xarab olan malların logistik avtomobil daşımaları xüsusilə riskli hesab olunur ki, bu da belə daşımanın bəzi nüansları (temperatur şəraiti və çatdırılma müddətləri və s.) ilə bağlıdır. Bu səbəbdən qida sənayesi hələ də logistika sisteminin xidmət etdiyi ən həssas sənayelərindən biridir. Belə ki, bütün ərzaq məhsullarının üçdə biri daşınma zamanı, hətta son istehlakçıya belə çatmadan yararlılığını itirir. Bu məhsulların əhəmiyyətli bir hissəsi daşınma və ya aralıq anbarlarında saxlama zamanı itirilir [2]. Buna görə də bu gün tez xarab olan yüklərin logistik daşınması ilə məşğul olan avtomobil nəqliyyatı müəssisələrinin qarşısında bir vəzifə olaraq daşıma keyfiyyətinin və təhlükəsizliyinin pisləşməsinə səbəb olan bütün risklərin minimuma endirilməsi durur:

Məlumdur ki, risklərin minimuma endirilməsi tez xarab olan malların avtomobil nəqliyyatı ilə daşınması zamanı müəyyən qaydalara riayət etməklə bağlıdır. Bu qaydalar arasında nəqliyyat vasitəsinin düzgün seçilməsi, yükün düzgün qablaşdırılması, onun ehtiyatla yüklənməsi və boşaldılması, düzgün temperatur şəraitinin seçilməsi və s. xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, yuxarıda qeyd olunan daşıma qaydalarına əsasən tez xarab olan malların logistik daşınması üçün təhlükəsizlik və keyfiyyət göstəriciləri formalaşır, bunlara aşağıdakılar daxildir: 1) temperatur rejimi; 2) sanitariya normalarına uyğunluq; 3) yükün və qablaşdırmanın standartlara uyğunluğu; 4) müşayiət edən sənədlərin mövcudluğu; 5) markalanma, qablaşdırma; 6) daşınmanın maksimum müddətinin göstərilməsi; 7) yüklərin daşınmasının vaxtında aparılmasının göstəriciləri; 8) daşınan yüklərin bütövlük göstəriciləri.

Ədəbiyyat mənbələrinin əsasında aparılmış təhlillər onu göstərdi ki, yükləmədən boşaltmaya qədər bütün marşrut boyu avtomobilin kuzovunda tələb olunan temperatur şəraiti təmin edilməlidir. Bu temperatur rejimi avtomobil kuzovunun özünün keyfiyyətindən asılıdır (materialı korroziyaya davamı olmalı, quruluşu kir və tozun nüfuz etməsinə mane olmalı və s.). Avtomobil növünün düzgün seçilməsi isə tez xarab olan malların növündən asılıdır və onların təhlükəsiz və keyfiyyətli daşınmasının təminatçısıdır [4].

Tez xarab olan yüklərin daşınması zamanı çox vacib məqam onların daşınmasının düzgün rəsmiləşdirilməsidir. Tez xarab olan malların daşınması üçün lazım olan sənədlər (sığorta polisi, yol vərəqəsi, keyfiyyət sertifikatı, fitosanitar və karantin sertifikatları və d.) dəqiqləşdirilməlidir ki, yol boyu lazımsız dayanmalar olmasın [1].

Düzgün markalanma və lazımı qablaşdırmanın seçilməsi də tez xarab olan malların saxlama müddətini artırır. Yanlış qablaşdırma məhsulun zədələnməsi riski ilə nəticələne bilər. Bundan əlavə, yükün təhlükəsiz və vaxtında çatdırılması sürücüdən və onun iş rejimindən asılıdır. Belə ki, sürücülər üçün iş müddəti bir iş növbəsində 12 saatdan, iş həftəsində isə 38-40 saatdan çox olmamalıdır [3].

Yükdaşımların vaxtında aparılma göstəriciləri yükün vaxtında çatmasının düzgünlüyünü, müəyyən edilmiş vaxt ərzində yükün çatma tezliyini və tələb olunan hərəkət sürətini təmin edirlər [5]. Daşınan yüklərin bütövlülük göstəriciləri yükün çəki itirmədən bütövlüklüyünü, daşınmadan əvvəl və sonra yük yerlərinin sayının bütövlüklüyünü, daşındıqdan sonra təyinatı üzrə istifadəyə yararlılığını, yükün müəyyən edilmiş standartlara və tələblərə uyğun təmizliyinin qorunmasını təmin edir.

Beləliklə, bu gün nəqliyyat biznesinin ən gəlirli sahələrindən biri tez xarab olan yüklərin daşınmasıdır [1]. Bu, yüksək məsuliyyət tələb edir, çünki əhalinin təhlükəsizliyi bu cür malların vaxtında və keyfiyyətli çatdırılmasından asılıdır. Buna görə də onların keyfiyyətinin və həyata keçirilməsinin təhlükəsizliyinin azalması qəbul edilməzdir. Bu göstəriciləri artırmaq üçün aşağıdakı əsas amilləri nəzərə almaq lazımdır: 1) daşınma şərtləri (düzgün temperatur rejiminin seçilməsi, nəqliyyat vasitəsinin növü və kuzovun keyfiyyəti); 2) daşınma üçün sənədlərin tələb olunan tərkibi və vəziyyəti; 3) yükün daşınmaya hazırlanması (qablaşdırma, markalanma, yükləmə); 4) çatdırılma vaxtları.

Açar sözlər: daşınma, tez xarab olan yüklər, yükləmə, boşaltma, təhlükəsizlik göstəriciləri.

ƏDƏBİYYAT

1. Климук, А. С. Фоминов В. Д. Особенности перевозки скоропортящихся грузов в международном сообщении // Развитие логистики и управления цепями поставок: Материалы III Международной научно-практической студенческой конференции в Белорусском национальном техническом университете. – Минск : БНТУ, 2023. – с. 124-128.
2. Колобаева, А. В. К вопросу о перевозке скоропортящихся грузов / А. В. Колобаева, П. И. Назаренко // Актуальные проблемы современной экономической науки: Материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых: в 2 ч. – Омск, 2016. – с. 269–272.
3. Обеспечение безопасности при грузоперевозках: [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.jde.ru/article/obespechenie-bezopasnosti-pri-gruzoperevozkah.html>
4. Перевозка скоропортящихся грузов автомобильным транспортом: [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://operevozke.ru/vidy-perevozok/perevozka-skoroporyashhihsya-gruzov-avtomobilnym-transportom>
5. Показатели своевременности выполнения грузовой перевозки: [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://studfile.net/preview/3865350/page/2/>
6. Современные технологии для обеспечения безопасности грузоперевозок: [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://ingopro.by/news/sovremennyye-tehnologii-dlya-obespecheniya-bezopasnosti-gruzoperevozok/>

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, ФОРМИРУЮЩИХ ПОКАЗАТЕЛИ БЕЗОПАСНОСТИ И КАЧЕСТВА ЛОГИСТИЧЕСКИХ ПЕРЕВОЗОК СКОРОПОРТЯЩИХСЯ ГРУЗОВ АВТОМОБИЛЬНЫМ ТРАНСПОРТОМ

Хаджар Гусейнзаде

kh.guseynzade@mail.ru

Нариман Сафаров

nrimansfrov@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

В статье раскрыта значимость обеспечения безопасности и качества перевозок скоропортящихся грузов как для автотранспортных предприятий, так и для безопасности населения. Представлены основные показатели безопасности и качества перевозок. Проанализированы факторы, формирующие эти показатели.

Ключевые слова: перевозка, скоропортящиеся продукты, погрузка, разгрузка, показатели безопасности.

ANALYSIS OF FACTORS FORMING INDICATORS OF SAFETY AND QUALITY OF LOGISTICS TRANSPORTATION OF PERISHABLE GOODS BY ROAD

Hajar Huseynzade

kh.guseynzade@mail.ru

Nariman Safarov

nrimansfrov@gmail.com

Azerbaijan Technological University

The article reveals the importance of ensuring the safety and quality of transportation of perishable goods for both motor transport enterprises and for the safety of the population. The main indicators of safety and quality of transportation are presented. The factors forming these indicators are analyzed.

Keywords: transportation, perishable goods, loading, unloading, safety indicators.

HƏRƏKƏTİN DAYANIQLIĞINI TƏMİN EDƏN ƏYRİXƏTLİ YOL HİSSƏLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Şahin Məmməd oğlu Quliyev

sh.guliyev@atu.edu.az

Rizvan Eyvaz oğlu Şükürov

Xəyalə Mürsəl qızı Məmmədova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Yolun əyri hissəsi üzrə hərəkət edən avtomobil mərkəzdənqaçma qüvvəsinə məruz qalır. Hərəkət istiqamətinə perpendikulyar olan mərkəzdənqaçma qüvvəsi avtomobilə, sürücüyə və sənişinlərə mənfi təsir göstərir. Sağ və sol təkərlər arasında yükü yenidən paylayaraq və təkərlərin yan tərəfə sürüşməsinə səbəb olmaqla, bu, həm də avtomobilin idarə edilməsi şəraitini çətinləşdirir, hərəkətin dayanıqlığını azaldır. Kiçik radiuslu əyrilərdə yanacaq sərfiyyatı və təkərlərin aşınması artır [1]. Gecələr əyri hissələrlə hərəkət etmək çətinləşir ki, faralar düz hissələrə nisbətən avtomobilin qarşısındakı əyri yolu daha qısa məsafədə işıqlandırır.

Əyri boyunca hərəkət edərkən avtomobilə onun ağırlıq mərkəzinə tətbiq olunan iki qüvvə təsir edir: əyrinin xarici tərəfinə yönəldilmiş mərkəzdənqaçma qüvvəsi C , və G - avtomobilin çəkisi [2]. Hər iki qüvvəni yolun eninə proyeksiya edərək, əldə edirik:

$$Y = C \cdot \cos \alpha \pm G \cdot \sin \alpha, \quad (1)$$

burada Y – avtomobili yoldan yana çıxarmağa meyilli təsir edən qüvvədir, yanal və ya eninə qüvvə adlanır. α bucağı kiçik olduğundan $\cos \alpha \approx 1$ və $\sin \alpha \approx i$ qəbul edilə bilər və eninə qüvvəni təyin etmək üçün aşağıdakı düstur alınır:

$$Y = mv^2 / R \pm mgi, \quad (2)$$

Əvvəlki (2) düsturunun sağ və sol hissələrini avtomobilin çəkisinə bölərək, alırıq

$$Y / G = v^2 / gR \pm i. \quad (3)$$

μ ilə işarələnən Y/G nisbəti adətən eninə qüvvə əmsalı adlanır. Eninə qüvvə əmsalının buraxıla bilən qiymətlərini təyin etməklə yolun dairəvi əyrilərinin minimum radiuslarını təyin etmək mümkündür:

$$R_{\min} = v^2 / g(\mu \pm i). \quad (4)$$

Bu ifadənin praktiki istifadəsi üçün eninə qüvvə əmsalının μ qiymətini normallaşdırmaq lazımdır. Layihə sürətlərində hərəkətin təhlükəsizliyi, rahatlığı və qənaəti üçün avtomobil yollarında plan əyrilərinin elə radiuslarını təyin etmək lazımdır ki, mümkün olduğu qədər eninə qüvvə əmsalının μ daha aşağı qiymətini təmin etsin.

Çətin relyef şəraitində və ya əhalinin sıx məskunlaşdığı ərazilərdə, radiusun artması qazıntı işlərinin həcmnin kəskin artmasına və ya qiymətli tikililərin sökülməsi ehtiyacına səbəb olduqda, radiusların daha kiçik qiymətlərinə icazə vermək lazımdır ki, bu da, əlbəttə ki, əlverişli yol şəraitində layihə sürətində sürərkən avtomobilin sürüşməyə qarşı dayanıqlığını təmin edir, lakin əyri hissədə yoldan istifadənin rahatlığının və səmərəliliyinin azalmasına səbəb olur.

Hərəkətin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün avtomobil əyri boyunca hərəkət edərkən təcili tormozlama üçün müəyyən bir ilişmə əmsalı ehtiyatının olması zəruri olduğundan, eninə qüvvəni ləğv etmək üçün təkərin yol örtüyünə tam ilişməsinin yalnız bir hissəsi istifadə edilə bilər. Buna görə də, avtomobilin dayanıqlığı, istismar rahatlığı, sənişin rahatlığı və daşınma səmərəliliyi tələblərinin hərtərəfli nəzərə alınması əsasında təyin edilmiş eninə qüvvə əmsalının qiyməti həmişə uzununa ilişmə əmsalının yalnız müəyyən bir hissəsini təşkil edir.

Cədvəl 1-də, müxtəlif dayanıqlıq tələbləri və nəqliyyat vasitəsinin istifadəsi üçün əvvəlcədən müəyyən edilmiş eninə qüvvə əmsalının icazə verilən maksimum qiymətlərini müqayisə edir.

Cədvəl 1.

Göstəricilər	Buraxıla bilən eninə qüvvə əmsalı, μ		
	Örtüyün vəziyyəti		
	quru $\varphi = 0,6$	yaş $\varphi = 0,4$	buzlu $\varphi = 0,2$
Aşmaya qarşı dayanıqlıq	0,60	0,60	0,60
Yana sürüşməyə qarşı dayanıqlıq	0,36	0,24	0,12
Sənişinlərin rahat gedişinin təmin olunması	0,15	0,15	0,15
Avtomobilin qənaətli istismarı	0,10	0,10	0,10

Standartlar yolda hərəkət sürətindən asılı olaraq planda əyrilərin radiuslarının icazə verilən qiymətlərini müəyyən edir (Cədvəl 2).

Cədvəl 2.

Hesabi sürət	150	120	100	80	60	50	40	30
Yolun dərəcəsi	I	II	III	IV	V	-	-	-
Əyrinin radiusu, m								
düzən ərazidə	1200	800	600	300	150	100	60	30
dağlıq ərazidə	1000	600	400	250	125	100	60	30

Yol açıq, düz ərazidə tikilsə, radiusun artırılması onun uzunluğunu qısaldır, tikinti və nəqliyyat xərclərini azaldır. Buna görə də, marşrutun çəkilməsi üçün əlverişli şəraitdə, bütün kateqoriyalı yollarda, ən azı 3000 m, hərəkət şəraiti düz hissələrdəki şəraitdən praktiki olaraq fərqlənməyən əyrilərin mümkün qədər böyük radiuslarını təyin etmək tövsiyə olunur.

Nəticə

1. Layihə sürətlərində hərəkətin təhlükəsizliyi, rahatlığı və qənaəti üçün yollarda plan əyrilərinin radiuslarını təyin etmək lazımdır ki, eninə qüvvə əmsalının aşağı qiymətini təmin etsin.

2. Hərəkət dayanıqlığı və daşınma səmərəliliyinin hərtərəfli nəzərə alınması əsasında təyin edilmiş eninə qüvvə əmsalının qiyməti uzununa ilişmə əmsalının yalnız müəyyən bir hissəsini təşkil edir.

Açar sözlər: dayanıqlıq, mərkəzdənqaçma qüvvəsi, eninə qüvvə, əyrixətli yol hissələri, eninə qüvvə əmsalı.

ƏDƏBİYYAT

1. Piriyev Y.M. Avtomobil yolları. Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 2022. - 556 s.
2. Бабков В.Ф. Андреев О.В. Проектирование автомобильных дорог. Часть I, М.: Транспорт, 2007. - 368с.

ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЗОГРАЖДЕНИЙ ДОРОГИ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ СТАБИЛЬНОСТЬ ДВИЖЕНИЯ

Шахин Мамед оглу Гулиев

sh.guliev@atu.edu.az

Ризван Эйваз оглы Шукуров

Хаяла Мурсель кызы Мамедова

Азербайджанский Технологический Университет

Рассмотрены характеристики криволинейных участков дороги, обеспечивающие устойчивость движения. Минимальное значение радиуса кривой рассчитано с целью уменьшения негативного воздействия центробежной силы, действующей на автомобиль, водителя, пассажира и груз при движении по криволинейной части. Приведены допустимые значения кривой перехода коэффициента поперечной силы. Допустимые значения радиусов кривых определяются на плане в зависимости от скорости движения по дороге по нормам.

Ключевые слова: устойчивость, центробежная сила, поперечная сила, криволинейные участки дороги, коэффициент поперечной силы.

FEATURES OF CURVED ROAD SECTIONS THAT ENSURE STABILITY OF MOVEMENT

Shahin Mammad Guliyev

Rizvan Eyvaz Shukurov

Xayala Mursal Mammadova

sh.guliyev@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

The article discusses the characteristics of curved sections of the road that ensure traffic stability. The minimum value of the curve radius is determined in order to reduce the negative impact of the centrifugal force acting on the driver, passenger and cargo when moving along a curved section. Permissible values of the transverse force coefficient on transition curves are given. Permissible values of the curve radii in the plan are determined according to standards depending on the speed of movement on the road.

Key words: stability, centrifugal force, transverse force, curved road sections, transverse force coefficient.

TAXIL DƏNİ BUNKERİNİN BURAXICILIQ QABİLİYYƏTİNİN TƏYİNİ ÜSULU

¹Rəsmiyyə Aslan qızı Rzayeva

resmiyye-rzayeva@mail.ru

¹ Bayram Məhəmməd oğlu Bağirov

Bayram-bağirov @rambler.ru

²Ləman Faiq qızı Verdiyeva

¹Azərbaycan Texnologiya Universiteti

²Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Qida sənayesinin əsas bazası olan kənd təsərrüfatında heyvandarlıq məhsullarının artırılmasına yalnız onun maddi texniki bazasını möhkəmlətməklə və kompleks mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması ilə nail olmaq olar. Bununla həm işçi qüvvəsinə tələbat azaldılır, işçilərin əməyi yüngülləşdirilir, həm də əmək məhsuldarlığı və ümumi məhsuldarlıq artırılır. Heyvandarlıq fermalarında ən çox əmək tələb edən işlərdən biri yemlərin hazırlanıb paylanmasıdır [1,2]. Heyvanların məhsuldarlığının artırılmasına birbaşa təsir göstərən amillərdən biri yemlərin keyfiyyətli hazırlanıb, yem payına yğun paylanmasıdır. Bu prosesi yerinə yetirilməsi üçün isə ilk növbədə yemlərin heyvanların istehlak edə biləcəyi səviyyəsində hazırlanmasıdır. Bunun üçün yem payında nəzərdə tutulan yemlər, onların hazırlanma metodologiyasında uyğun yemin xırdalanaraq qarışdırılması ilə hazırlanmalıdır. Yemqarışığının keyfiyyətini bir daha artırmaq üçün ayrı-ayrı yemlərin müəyyən ölçülərdə xırdalayaraq lazımı onları bir-biri ilə müvafiq miqdar nisbətində qarışdıraraq bircinsliliyini təmin etməyə nail olmaq, eyni zamanda onlar həm hazırlanıqda və həm də paylandıqda düzgün dozalaşdırılmaq lazımdır. Çünki, yemləri düzgün dozalaşdırmadan heyvanların qida maddələrinə olan tələbatını dəqiq ödəmək qeyri- mümkündür. Taxıl dənələrinin xırdalama, qarışdırma və dozalaşdırma kimi mexanikləşdirilmə prosesində istifadə olunan texniki vasitələrin konstruktiv elementlərindən biri bunkerdir. Bunker müəyyən həcmli, xüsusi formalı konstruktiv tərtibata malik olub, emal üçün olan dən materialları doldurulan bir tutumdur. Bunkerdə material saxlanılır, iş vaxtı, onun aşağı hissəsində olan çıxış boğazcıqından orda olan qapağın açılması ilə dən materialı öz axını ilə və ya məcburi olaraq işçi kameraya daxil olur. Burada müvafiq texnoloji prosesə uyğun olaraq texnoloji material emal olunur. Çox vaxt bunkerin çıxış boşluğunda adi siyirtməli qapayıcıdan istifadə olunur. Dəqiq dozalaşdırma olduqda isə ya mexaniki və ya avtomatik idarə olunan bunkerin aşağı-çıkış boğazcıqının en kəskin sahəsini artıraraq azaltmaqla taxılın verimi artırılıb-azaldılır. Çox vaxt çıxışda bu məqsəd üçün fırlanma hərəkətli dişli çarx formalı makaradan istifadə olunur. İş vaxtı makara dişləri arasına dolan taxıl makara fırlanıqda onun aşağı açıq hissəsindən material bunkərə boşalır. Dişlərin ölçüsü və onun fırlanma sürətindən asılı olaraq taxıl dənə az və ya çox miqdarda xırdalayıcı kameraya ötürülür.

Bunkerin əsas konstruktiv-texnoloji göstəricilərindən biri və əsası onun buraxıcılıq qabiliyyəti və ya məhsuldarlığıdır.

Buraxıcılıq qabiliyyəti vahid vaxt ərzində fasiləsiz, axınla təsirli bunkerdən çıxan materialın miqdarı ilə (ton/saat) müəyyən edilir. Bu göstərici eyni zamanda məhsuldarlıq da adlanır. Bütün taxıl dənə emalı prosesini bu və ya başqa formada icra edən maşınlarda, səpələnən dən materialı üçün olan bunkerlərdən istifadə olunur. Onların məhsuldarlığı ümumi qaydada aşağıdakı düsturla təyin edilir.

$$Q = 3600V PS \quad (1)$$

burada, V- bunkerin yem boşalan boğazından çıxan yemin sürəti, m/san;

P- yemin həcmi çəkisi, t/m³

S- yem çıxan boğazcıqın sahəsidir, m².

Bunkerdəki yemin boşalması və ya dozalaşdırılması vaxtdan asılı olur. Ona görə də dən

bunkerdən boşalma vaxtını bunkerdəki yemin çəkisinin, onun boşalma sürəti, boşalma boşalmanın sahəsinə və yemin həcmi çəkisinə olan nisbətə hesablamaq olar.

$$t_0 = \frac{G}{vSP} = \frac{W}{vS} \quad (2)$$

Burada, t_0 - boşalma vaxtı, san;

G - bunkerdəki yemin çəkisi, ton;

W -bunkerin həcmidir, m^3 ;

P - yemin həcm çəkisi, t/m^3

Qeyd etmək lazımdır ki, taxıl dənəri öz axını yarımmaye axını ilə – aramla tökülür. Bu cür yarı maye yemlərin hidravlik formada bunkerdən boşalması bunkerin formasından, bunkərə yüklənmiş yemin hündürlüyündən, tökülmə sürətindən asılı olaraq dəyişir. Yəni bunkerdə yemin hündürlüyü azaldıqca tökülmə intensivliyi də azalır və tökülmə vaxtı aşağıdakı kimi hesablanır [1,2].

$$t_0 = \int_0^h \frac{S_h^1}{\lambda S \sqrt{2gh}} \quad (3)$$

burada , S_h^1 - bunkerin sahəsinin yuxarıdan aşağıya dəyişən üfiqi kəsikdir.

$$t_0 = \frac{S^1}{\lambda S} \sqrt{\frac{2h}{g}} \quad (4)$$

Bu riyazi ifadə ilə bunkerlərdən tökülmə vaxtını az səhvlə hesablamaq olar.

Adətən, bunker yuxarıdan aşağıya doğru en kəsiyi kiçilməklə hazırlanır. Onda yuxarı hissələrə görə aşağı hissələrdə en kəsinin ölçüləri kiçik olur və en kəsik belə hesablanı bilər.

$$S_h^1 = K^{II} h^2 \quad (5)$$

burada, K^{II} –mütənasiblik əmsalı olub, konusvari bunkerlər üçün: $K^{II} = \frac{\pi}{tg^2 \alpha}$

prizma formalı bunker üçün: $K^{II} = \frac{4}{tg^2 \alpha}$ götürülür.

α - bunkerin yan divarının üfiqə görə əmələ gətirdiyi bucaqdır, dərəcə.

Beləliklə, k əmsalı göstərilən qaydada istifadə edilməklə, göstərilən tip bunkerlərdən taxıl dəninin boşalma vaxtını t_0 –nəzəri olaraq aşağıdakı düsturla təyin etmək olar.

$$t_0 = \frac{Kh^2}{5\lambda S} \sqrt{\frac{2h}{g}} \quad (6)$$

Açar sözlər: Taxıl dənisi, bunker, konusvari, prizmatik, vaxt, boşalma.

ƏDƏBİYYAT

1. Bağıyev Ə.A., Məmmədov Q.B., Bağıyev S.Ə., Yemlərin doxalaşdırılıb qarışdırılması və paylanması mexanikləşdirilməsi. Gəncə AKTA-nm nəşriyyatı, 2003.-116 s.
2. Боровиков, И.А. Снижение энергоемкости приготовления комбикормов с обострением конструктивно-технологических параметров смесителя: /дис.канд.техн. наук./-Пенза, 2006.-212с.
3. Фоменков А.П. Электропривод сельскохозяйственных машин агрегатов и поточных линии.-М: Колос 1984.-228с.
4. Фровов Д.В. Обоснование конструктивно- режимных параметров измельчителя, смесителя Автореферат/ланд.наук.Оренбург.211.-20с.
5. Мельников С.В. Механизации и автоматизация производства.-М.: Колос.1978.-560с.

МЕТОД ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ЗЕРНОВОГО БУНКЕРА

Расмия Аслан кызы Рзаева
resmiyye-rzayeva@mail.ru

Багиров Байрам Мухаммед оглы

Байрам-багиров @rambler.ru

Вердиева Ламан Фаиг

1Азербайджанский технологический университет

2Азербайджанский государственный аграрный университет

Проанализированы функционально-технологические характеристики зернового бункера, используемого в процессе измельчения зерна, показана разгрузочная способность бункера различной компоновки и способ определения времени полной выгрузки в зависимости от режимов работы, а также форма его расчета.

Ключевые слова: зерно, бункер, конический, призматический, время, разгрузка.

METHOD OF DETERMINING THE RELEASE CAPACITY OF THE GRAIN GRAIN BUNKER

Rasmiya Aslan gizi Rzayeva
resmiyye-rzayeva@mail.ru

Bayram Muhammed oglu Bagirov

Bayram-bagirov @rambler.ru

Verdiyeva Laman Faig

Azerbaijan Technologycal University

Azerbaijan State Agrarian University

The functional technological characteristics of the grain hopper used in the grain crushing process were analyzed, the discharge capacity of the hopper with different layouts and the method of determining the full discharge time depending on the operating modes, and its report form were shown.

Keywords: grain, hopper, conical, prismatic, time, discharge.

DAXİLİ YANMA MÜHƏRRİKLƏRİN (DYM) TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Fərhad Ədil oğlu Vəliyev

farhad.valiyev tmm.@gmail.com

Bəhrəm Zülfü oğlu Verdiyev

Leysan Bəhlul oğlu Nəsimov

Orxan Fərhad oğlu Vəlizadə

Rəsmiyyə Aslan qızı Rzayeva

resmiyye-rzayeva@mail.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Global avtomobiləşmə prosesinin davam etməsi onların ən çox istifadə etdiyi güc qurğuları olan DYM-nin ətraf mühitin ekoloji göstəricilərinə təsirini artırır[1]. Məsələn canlılara zərərli təsir göstərən karbon qazının(CO_2) vahid mol miqdar qazların tərkibindəki konsentrasiyasının artması yer atmosferinin böyük intensivliklə çirklənməsini göstərir. Buna görə də DYM-nin ekoloji göstəricilərinin yaxşılaşdırılması hal-hazırda əsas məsələlərdən biridir [2].

İşlənmiş qazların tərkibində zərərli maddələrin miqdarını azaltmaq üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədə uyğundur:

1. Alternativ mühərriklərdən geniş istifadə edilməsi.

Bu mühərriklərdən dizel, rotorlu, qaz turbinli mühərrikləri, porşenli buxar maşınlarını, buxar turbinlərini, xarici yanma mühərriklərini(stirling) və s. misal göstərmək olar.

2. ANV-nin hərəkət rejiminin düzgün qurulması və idarə edilməsi. ANV-nin hərəkəti qurulan zaman hərəkət rejimi elə seçilməlidir ki, onun qeyri-müntəzəm hərəkət rejimində işlənməsinə az vaxt sərf olunsun, xüsusən də şəhərlərdə . Çünki, avtomobilin yanacaq sərfi və işlənmiş qazlarda zəhərlik dərəcəsi məhz sürətlənmə və yavaşma rejimlərində daha çox olur.

3. ANV-nin texniki vəziyyətinin, xüsusən də alışdırma və qida sistemi avadanlıqlarının saz vəziyyətdə saxlanılmasıdır. Məsələn, ANV-də bir alışdırma şamının işləməməsi yanacaq sərfini 20-25 % ekonomayzerin nasazlığı isə yanacaq sərfini 15% artırır.

4.Yeni yanacaq növlərinin axtarılması. Müasir benzinlərin tərkibinə aşqarlar əlavə etməklə (məs.tetractil qurğuşun) onun oktan ədədini və mühərrikin sıxma dərəcəsini artırmaq mümkün olur, bu isə xüsusi yanacaq sərfini və ətraf mühitə buraxılan zərərli maddələrin miqdarını azaltmağa imkan verir.

5. ANV-nin kütləsinin azaldılması. ANV-nin kütləsinin yanacaq sərfinə təsiri böyükdür. Kütlə nə qədər az olarsa, avtomobilin sürətlənməsinə və yavaşmasına az enerji tələb olunar və yanacaq sərfi azalar.

6. Hava təminatı və xarici qazların təmizlənməsi sistemlərində:

- minik avtomobillərində genişlənən diametrli turbokompressorlar, yük avtomobillərində isə yüksək sıxma dərəcəsinin tətbiqi;
- dizel və benzin mühərrikləri üçün həndəsi ölçüləri dəyişən turbinlərin tətbiqi;
- aşağı sürtünməli yastıqların və hərəkətin tezləşdirilməsi üçün aşağı ətalətli təkərlərin tətbiqi;
- yüksək və aşağı təzyiqli işlənmiş qazların resirkulyasiyası.

7. Yanacaq verilişi və püskürmə sistemlərində:

- Yüksək təzyiqli Common Rail sistemi ilə birbaşa püskürmə;
- Çoxdəfəli püskürmə və boru təzyiqinə nəzarət.

8. Mühərrikə termodinamik yanma prosesinin təşkilində:

- Dəyişən qaz paylama fazası;
- Yüksək gərginlikli alışdırma sistemlərinin tətbiqi;
- Yük avtomobilləri üçün yüksək yanma təzyiqli mühərriklərin konstruksiyası;

9. DYM-nin idarəetmə sistemlərində:

- virtual sensorlar daxil olmaqla modelləşdirilmiş idarəetmə sistemləri;
- yanmaya çoxrejimli nəzarət.

Yanacaq verilişində yanacağın verilən miqdarda və dəqiq ölçülməsi yanacaq verilişinin effektivliyi və yanma məhsullarının “sıfır” halı üçün xüsusilə əhəmiyyətlidir. Əsas hədəf maksimum istilik enerjisi verən – verilən yanacaq molekulunun ideal oksidləşməsi və uyğun olaraq hər hansı arzuolunmaz kimyəvi reaksiyaların kənarlaşdırılması. Buna görə də çoxlu aşağı karbonlu sintetik yanacaqların istifadəsi genişlənir, yeni müxtəlif mənbədən olan ekoloji təmiz yanacaqların istifadəsi göstərilən nəticələrin əldə edilməsinə imkan verir. Ümumi tədqiqatların vacibliyi, onların yanacaq verilişini effektivliyinə və o cümlədən yanma məhsullarının miqdarına təsiri aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

- yanacağın fiziki hazırlanmasının yerinə yetirilməsi;
- yanacaq sistemlərinin sensorları və hərəkətvericiləri;
- yanacaq sistemlərinin etibarlılığı və dayanıqlığı;
- dəyərinin azaldılması(yeni materialların və istehsal texnologiyasının tətbiqi).
- ayrı-ayrı elementlərin təkmilləşdirilməsinin sürətləndirilməsi.

Qısa və uzun müddətli tədqiqatların vacibliyi və onların təsiri aşağıdakıları əhatə edir:

- yanacağın kimyəvi hazırlanmasının yerinə yetirilməsi;
- yanacaq ölçülməsinin əlverişliliyi (axıtma dərəcəsi, axıtma miqdarı, axıtmanın dəyişmə və idarə olunma dərəcəsi və miqdarı və s.).

Göstərilən texnikaların əldə edilməsi, istehsalı və tətbiqi işlənmiş qazların zəhərliliyinin azaldılmasının qısa bir dövr ərzində bütün qığılıcılarla alışdırılmalı mühərriklərin 1%, dizel mühərriklərin isə 1,5%-ə qədərini əhatə etməyə imkan verir.

DYN-nin ekoloji göstəricilərinin yaxşılaşdırılması və mütərəqqi texnologiyalardan istifadə etməklə işlənmiş qazların zəhərliliyinin “sıfır” vəziyyətinə gətirilməsi mühərrik layihələndiriciləri və istehsalçıları qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Göstərilən vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün

yeni təkmilləşdirilmiş texnologiyaların tətbiqinin sürətləndirilməsi əsas etibarlı ilə dövlət proqramı çərçivəsində ayrı-ayrı elmi-tədqiqat və istehsalçı müəssisələr tərəfindən yerinə yetirilməlidir.

Açar sözlər: Daxili yanma mühərrikləri, ekoloji göstərici, işlənmiş qazlar, zəhərlik, yanacaq sistemi, təkmilləşdirilmə

ƏDƏBİYYAT

1. Y.Ə. Məmmədov. Avtomobil: istismar xüsusiyyətləri nəzəriyyəsi. Dərslik.Bakı. “Bakı universiteti” nəşriyyatı, 2002. - 330 s.
2. S.K.Gözəlov., B.F. Namazov., S.h. Həsənov.,R.T, Məmmədov Avtomobilin konstruksiya xüsusiyyətləri.Bakı, “ÖSKAR” NPM, 2014.- 384 s.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДВИГАТЕЛЕЙ ВНУТРЕННЕГО СГОРАНИЯ

**Фархад Адиль Велиев
Бахрам Зулфи Вердиев
Лейсан Бахлул Насибов
Орхан Фархад Велизаде
Расмия Аслан Рзаева**

Азербайджанский Технологический Университет

Одной из главных задач, стоящих перед проектировщиками и производителями двигателей внутреннего сгорания (ДВС) является улучшение экологических показателей их. Для достижения поставленной цели необходимо в рамках государственной программы шире использовать возможности научно-исследовательских институтов и производственных предприятий, а также ускоренно внедрять новые совершенствованные технологии.

Ключевые слова: двигатель внутреннего сгорания, экологические показатели, отработанные газы, ядовитость, топливная система, совершенствование.

MAIN DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF INTERNAL COMBUSTION ENGINES

**Farhad Adil Veliyev
Bahram Zulfı Verdiyev
Leysan Bahlul Nasibov
Orkhan Farhad Velizade
Rasmiya Aslan Rzayeva**

Azerbaijan Technological University

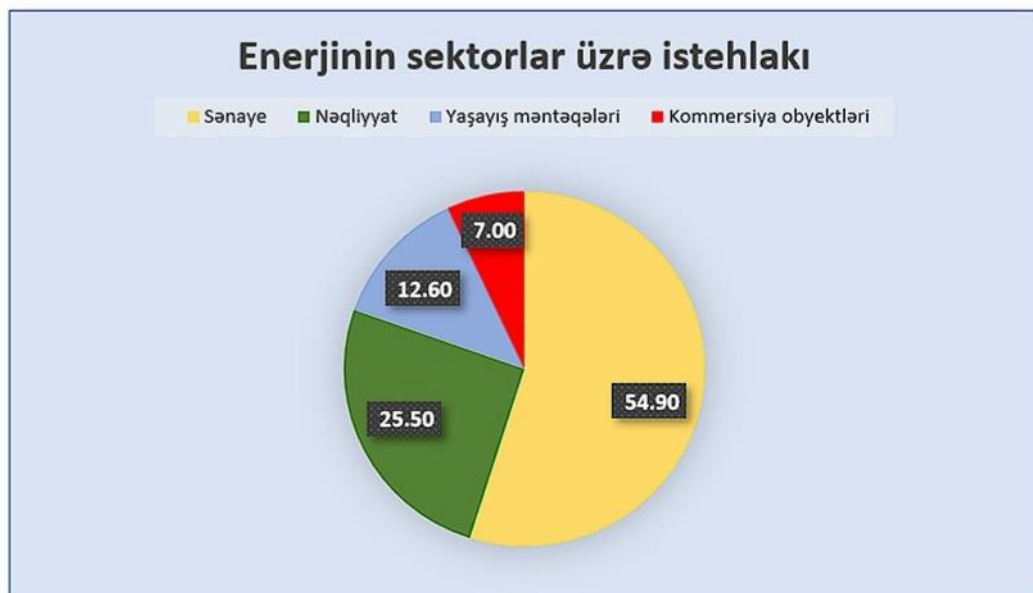
The continuation of the global automobile process increases the impact of their most used power plants on the ecological indicators of the environment [1]. For example, the increase in the concentration of carbon dioxide (CO₂), which has a harmful effect on living things, in the composition of a single mole of gases, indicates the pollution of the earth's atmosphere with great intensity. Therefore, the improvement of ecological indicators of DYM is currently one of the main issues [2].

Keywords: Internal combustion engines, ecological indicator, exhaust gases, toxicity, fuel system, improvement

Nəqliyyatın ekologiyaya təsiri
Mahir Balaca oğlu İsmayılov
mahir.ismayilov@mdu.edu.az
Mingəçevir Dövlət Universiteti

Azərbaycan iqlim dəyişmələri ilə mübarizəyə yönəlmiş beynəlxalq Sazişlərdə fəal iştirak edir. 1991-ci ildə Azərbaycan BMT-nin iqlim dəyişmələri üzrə Konvensiyasına qoşulub, 2016-cı ildə isə Paris Sazişini rəddetmədən imzalamışdır. Azərbaycanın Milli İqlim Planına əsasən, ölkə 2030-cu ilə qədər 1990-cı il səviyyəsi ilə müqayisədə istixana qazlarının emissiyalarını 35% azaltmağı öhdəsinə götürüb və 2050-ci ilədək azad edilmiş ərazilərdə “sıfır emissiya zonaları” yaradacaq. Azərbaycanın siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri “yaşıl” iqtisadiyyatı dəstəkləməkdir ki, bu da hibrid avtomobillərin tətbiqini, köhnə nəqliyyat vasitələrinin utilizasiyasını və alternativ enerji mənbələrinin inkişafını əhatə edir. Bu gün ölkədə günəş və külək elektrik stansiyalarının tikintisi ilə bağlı bir sıra iri layihələr artıq həyata keçirilir. Azərbaycanda “yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” çərçivəsində keçirilən bu konfransda (COP-29-“Conference of the Parties” yeni, tərəflərin konfransı) dünyanın ekoloji problemlərinin həlli üçün yeni yol xəritəsi formalaşacaq. Ən böyük istixana qazı yaradan sektorlar energetika, nəqliyyat və sənaye sektorlarıdır (şəkil 1.). Enerji istehlakının 90%-dən çoxu sənaye, nəqliyyat və yaşayış məntəqələrinin payına düşür. Belə ki, nəqliyyat sektoru üzrə istehlak 25,50 %, sənaye sektoru üzrə istehlak 54,90 %, yaşayış məntəqələri üzrə isə 12,60 % təşkil edir. Energetika sənayesində turbine göndərilən buxarın hazırlanması üçün əsasən qaz və mazut yanacaqları istifadə olunur. Bu yanacaqların tullantıları atmosfərə atılan karbon emissiyalarının artmasında böyük rol oynayır. Hidrogen yanacağı ilə işləyən stansiyaların genişləndirilməsi bu gün ekoloji baxımdan zərurətə çevrilib. Azərbaycanda ilk dəfə olaraq “AzərEnerji” şirkəti ilə “GE Vernova” şirkəti arasında Şirvanda yerləşən “Cənub” Elektrik Stansiyasının bir hissəsinin, qaz turbinlərindən birinin 100 % hidrogenlə işləməyə keçirilməsi ilə bağlı layihənin həyata keçirilməsi ilə bağlı müqavilə imzalanıb.

Şəkil 1. Enerjinin sektorlar üzrə istehlakı

Nəqliyyat sektoruna insanların və yüklərin avtomobillər, yük maşınları, qatarlar, gəmilər, təyyarələr və digər nəqliyyat vasitələri ilə daşınması daxildir. Nəqliyyat sektorunun fəaliyyəti nəticəsində yaranan istixana qazı emissiyalarının əksəriyyəti daxiliyanma mühərriklərində neft məhsullarının (dizel yanacağı) yanması nəticəsində yaranan karbon dioksid (CO_2) emissiyalarıdır. Karbon idarəetməsi iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə əsas rol oynayır. Karbon emissiyalarını azaltmaq üçün ekoloji layihələr həyata keçirilməli və karbon kompensasiyası üzrə biliklər təqdim olunmalıdır. Nəqliyyatla bağlı istixana qazı emissiyalarının ən böyük mənbələrinə minik avtomobilləri, orta və ağır yük maşınları, yüngül tonnajlı yük maşınları, o cümlədən idman avtomobilləri daxildir. Bu mənbələr nəqliyyat sektorunda atılan emissiyaların yarısından çoxunu təşkil edir. Nəqliyyat sektorundan havaya atılan digər istixana qazları emissiyaları kommersiya təyyarələri, gəmilər, qayıqlar və qatarlar, həmçinin boru kəmərləri də daxil olmaqla digər nəqliyyat növlərindən gəlir.

Yanacağın yanması zamanı havaya həmçinin az miqdarda metan (CH_4) və azot oksidi (N_2O) atılır. Bundan əlavə, hidroflurakarbon (HFC) emissiyaları da nəqliyyat sektorunun yaratdığı istixana qazlarına daxildir. Bu emissiyalar avtomobil kondisionerlərindən və soyutma sistemli nəqliyyatlardan (qida məhsulları daşımaq məqsədi ilə istifadə olunur) istifadə nəticəsində yaranır. Nəqliyyat vasitələrinin global istiləşməyə qatqısı çox böyükdür. Nəqliyyat sektorundan qaynaqlanan istixana qazlarının miqdarını azaltmaq üçün avtomobillərin dizaynını təkmilləşdirərək yanacaq sərfiyyatını azaltmaq, həmçinin yanacaqların effektivliyini artırmaq olar. Bərpa olunan enerji istehsalının artırılması da bu sektora müsbət töhfəsini verə bilər. Elektrik avtomobillərindən istifadənin artması, eyni zamanda yaşıl enerjiden elektrik enerjisinin istehsalının artırılması, karbon emissiyalarının azaldılmasına kömək edə bilər. Fərd olaraq isə şəxsi avtomobillərdən az istifadə etmək olar. Bu məqsədlə hökumətlərdə ictimai nəqliyyatdan istifadəyə təşviq kompaniyaları həyata keçirilməli, ictimai nəqliyyatın vəziyyəti yaxşılaşdırılmalıdır.

Ədəbiyyat

1. M.B.İsmayılov, Mingəçevirdə sənayenin inkişafı: reallıqlar və perspektiv inkişaf, “Regionlarda ali təhsil: reallıqlar və perspektivlər” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransının materialları, ADPU Quba filialı, 2021
2. M.B.İsmayılov, İşgaldan azad olunmuş ərazilərdə infrastrukturun bərpası məsələləri, “Davamlı inkişaf strategiyası; global trendlər, milli təcrübələr və yeni hədəflər” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransının materialları, MDU, 2021
3. M.B.İsmayılov., Sənayenin inkişafında elektrik enerjisinin rolu, MPI, Respublika Elmi Konfransının materialları, 2014, Mingəçevir.

VI BÖLMƏ. METALLURGIYA MÜHƏNDİSLİYİ

СВОЙСТВА, КЛАССИФИКАЦИЯ И ВИДЫ ПОЛИМЕРНЫХ МАТЕРИАЛОВ

Алемдар Албендов

Alemdar.albendov2020@mail.ru

Шанел Гасанзаде

Азербайджанский Технологический Университет

Характеристики материала и конечной продукции зависят от того, из чего делают полимеры и каким методом. Но в целом можно выделить свойства, которыми обладают многие разновидности в той или иной степени: Хорошая эластичность; Низкая теплопроводность; Высокая прочность на разрыв; Не вступают в реакции с химическими веществами; Отсутствие токопроводимости; Большинство видов полимеров не растворимы в воде; Низкий коэффициент температурного нагрева, хотя некоторые варианты выдерживают температуры до +160 °C; Способность к восстановлению первоначальной формы; Износостойкость, устойчивость к истиранию; Прозрачный цвет.

Существует множество параметров, по которым классифицируют полимерные материалы. Рассмотрим вкратце каждый из них.

Химический состав:

1. Органические — созданы из органических звеньев главной цепи;
2. Неорганические — полимеры, у которых молекулы состоят из неорганических боковых цепей;
3. Элементоорганические — сочетают в себе неорганические звенья и углеводородные группы.

Происхождение полимеров:

1. Природные — материалы естественного происхождения. Эти полимеры созданы природой без участия человека. Примеры: кожа, древесина, белки, натуральный каучук;
2. Искусственные — полимеры на основе природных материалов, которые синтезируют для получения материала с определенными свойствами. Наиболее распространенными видами являются: пластмассы, вискоза, целлулоид;
3. Синтетические — высокомолекулярные соединения, образующиеся в результате полимеризации мономеров или поликонденсации. Это продукт человеческого вмешательства, который не встречается в природе. Многие синтетические полимеры окружают нас в повседневной жизни: полиэтилен, полиуретан, капрон, полипропилен.

Структура.

По строению макромолекул, выделяют 3 вида полимеров:

1. Линейные — материалы с соединением мономеров в одной цепи, что придает готовой продукции высокую эластичность. Примером служат термопластичные эластомеры и натуральный каучук;
2. Разветвленные — полимеры с боковыми ответвлениями цепи;
3. Сетчатые — разветвленные цепи с поперечными связями,

Существуют еще такие понятия, как гомополимеры и гетерополимеры. Первые состоят из однотипных мономерных звеньев. Гетерополимеры называют также сополимеры. Их отличие состоит в том, что в состав включены звенья с разным строением. Например, в промышленности часто используются сополимеры стирола с бутадиеном, термоэластопласты из которых делают термо-пласты

Агрегатное состояние.

Полимеры в твердом виде используются в производстве тактильных изделий, которые постоянно нас окружают в быту. Материалы придают готовым товарам жесткость и относительно высокую прочность. Наиболее распространенными являются эластичные полимеры.

Существуют также жидкие полимеры. Что относится к полимерам данного типа? Это лакокрасочные материалы, клей, строительные растворы и др. остояние при нагреве и охлаждении

Это первый критерий, который учитывают производители при выборе сырьевого материала.

Термопластичные—полимерные материалы, которые при воздействии высоких температур размягчаются и начинают плавиться, а при низких температурах становятся твердыми. Этот процесс является обратимым и может происходить многократно. Данное свойство термопластов обусловлено сохранением ковалентных связей, несмотря на разрушение слабых межмолекулярных.

Реактопласты или терморективные полимеры—это соединения, у которых разрушаются связывающие цепи при нагреве. После термообработки, материалы становятся твердыми и не могут менять свою форму. Попытки размягчить полимер под высокими температурами заканчиваются его разрушением. Еще реактопласты являются нерастворимыми, поэтому набухают исключительно в растворителях

Ключевые слова: полимерные материалы, химический состав, агрегатное состояние

ƏDƏBİYYAT

- 1.Şıxəliyev K.S.,Dəmirov F.A.Polimer qarışıqlarən alınması
- 2..Семчиков Ю.Д.Высокомолекулярные соединения. М.,2003
- 3.Taqer A.A.Физико-химия полимеров. М.,Научный мир, 2007

POLİMER MATERIALLARIN XASSƏKƏRİ, TƏSNİFATİ VƏ NÖVLƏRİ

Ələmdar Əlbəndov

Alemdar.albendov2020@mail.ru

Şanel Həsənzadə

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Tezisdə polimer materialların mühüm xassələri, müvafiq parametrləri (kimyəvi tərkibi, mənşəi, quruluşu və aqreqat halları) əsasında təsnifatı və növləri şərh edilmişdir.

Açar sözlər: polimer materiallar, kimyəvi tərkibi, aqreqasiya vəziyyəti

PROPERTIES, CLASSIFICATION AND TYPES OF POLYMER MATERIALS

Alemdar Albendov

Alemdar.albendov2020@mail.ru

Shanel Hasanzade

Azerbaijan Technological University

In the thesis, the classification and types of polymer materials based on their important properties, relevant parameters (chemical composition, origin, structure and aggregate states) are explained.

Key words: polymeric materials, chemical composition, state of aggregation

ÇUQUNUN BARIUMLU XƏLİTƏ İLƏ MODİFİSİRLƏNMƏSİNİN TÖKÜYÜN BƏRKİMƏSİNƏ VƏ AĞARMASINA TƏSİRİ

Vaqif Həsənov

vgasanov2002@yahoo.com

Nəsir Hüseynov

nasir.huseynov@asco.az

Aqil Ömərov

aqil.omarov@asco.az

Fəranə Bayramova

Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası PHŞ

Son zamanlara qədər aparılan tədqiqatlarda modifisirləşdirici material kimi ferrosilisiyum, silikokalsium və digər maddələrdən istifadə olunurdu. Göstərilən modifisirləşdiricilərin həm həll olunması, həm də uzun zaman təsiri istənilən nəticəni vermir [1-4].

Barium tərkibli yeni modifisirləşdiricilərin yaradılması istiqamətində dünyanın bir çox ölkərində iş aparılır. Bu onunla izah olunur ki, barium çuquna modifisirləşdirici kimi təsir göstərərək, güclü oksigensizləşdirici və desulfizatorudur. O azotla zəif əlaqəyə girərək, qismən də olaraq onun təsirini azaldır. Barium aktiv qrafitləşdirici mərkəzlərin yaranmasına kömək edir, rüşeyimin böyüməsinin sürətini və modifisirlənmə effektinin dozumluyunu artırır.

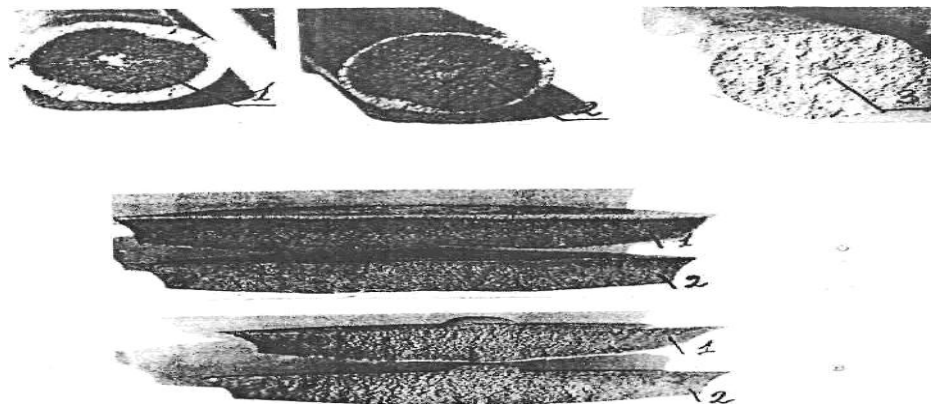
Məsələn, Bryansk maşınqayırma zavodunun təcrübəsi göstərir ki, lövhəli qrafitli boz çuqundan töküklər istehsal edildikdə ağarma tam aradan götürülür, töküklərin müxtəlif kəsiklərində eyni strukturun alınmasını təmin edir və tökmə çuqunun təkrar emal çuqunla əvəz edilməsinə imkan yaratdı.

Nəzəri hissə. Çuqunun modifisirlənməsi bütün hallarda modifisirlənməmiş çuqunun mexaniki xassələri adi çuqunun xassələri ilə müqayisədə 14÷30% yüksəlir. Odur ki, son zamanlar qoyulan məqsədə nail olmaq üçün silikobariumdan istifadə edilir. Onun tərkibi, %-lə: 2-45 Ba; 50-60 Si; qalanı Fe [5-7].

Modifisirləşdiricinin optimal miqdarını təyin etdikdə silikobariumu qaşıqla tutumu məlum olan tökmə çalovun dibinə verilir. Liqatur verildikdən əvvəl o, ölçüləri 2-5 mm qədər xırdalanır, tozşəkilli fraksiyaların kənar edilməsi üçün ələnirdi. Tökmə çalova maye metal töküldükdən əvvəl o, 700-800 °S temperatura qədər qızdırılır.

Silikobariumun sərfi maye çuqunun kütləsinin 0,05-0,2%-ni təşkil edir. Nəticələr cədvəl 1-də verilir.

Cədvəldən görünür ki, ağarmasız töküklərin alınması üçün modifisirləşdiricinin miqdarı 0,2%-dən az olmamalıdır.

Adi və modifisirlənmiş çuqundan alınan töküklərin sınaqları: a)- D_y80 mm, P_y6 kqsm² siyirtmə gövdəsinin yan flansı (1- modifisirləndirilməmiş çuqun; 2- 0,2% modifikatorlu); b-D_y80mm, P_y6 kqsm² siyirtmə gövdəsinin üst flansı (1- modifisirləndirilməmiş çuqun; 2- 0,2% modifikatorlu).

Cədvəl 1.

Modifikatorun töküklərdə ağarmanın dərinliyinə təsiri

Töküyün ölçüləri, mm	Metal qəlibin işçi səthinə çəkilən qat	Ölçmə yeri	Ağarma dərinliyi, mm				
			Modifisirləşdiricinin miqdarı, % -lə				
			0	0,05	0,1	0,15	0,2
290×330×5	Bakalit boyası	Yan səth	1,5-1,8	1,4-1,6	0,9-1,2	0,5-0,7	—
	"ГП" pastası	Üst səth	1,5	1,1	4	1,3	—
290×330×10	Bakalit boyası	Yan səth	1,0-1,2	0,7-0,8	0,3-0,6	—	—
	"ГП"pastası	Üst səth	9,5	6,4	3,5	0,4	—
290×330×15	Bakalit boyası	Yan səth	0,9-1,2	0,8-1,0	0,2-0,4	—	—
	"ГП"pastası	Üst səth	8	5,6	1,7	0,2	—

Deməli, çuqun töküklərin qrafitləşdirilməsinin asanlaşdırılması və sürətlən-dirilməsi baxımından maye çuqunun modifisirlənməsi üçün kompleks modifikatorlardan (liqatur) istifadəsi daha səmərəlidir.

Son zamanlar bu məqsədlə barium tərkibli modifisirləşdiricilərdən istifadə edilir. Belə modifisirləşdiricilərin yeni tərkibləri üzərində bütün inkişaf etmiş ölkələr işləyirlər. Bu onunla izah olunur ki, barium çuquna modifisirləşdirici element kimi təsir edərək, güclü oksigensizləşdirici və desulfuzatordur, azotla zəif əlaqəyə girərək qismən onu neytrallaşdırır. Barium aktiv qrafitləşmə mərkəzlərinin yaranmasına kömək edir, modifisirlemə effektinin davamlılığını yüksəldir.

Açar sözlər: ferrosilikon, kalsium silikat, barium, kükürddən təmizləyici

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov V.H., Kəlbəyev F.M., Bayramova F.İ., Hacıbalazadə C.R. Gəmiçilik sənayesində innovativ texnologiyalarla tökmə tərtibatlarının hazırlanma üsulları//Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası, Elmi Əsərlər, 2021, №2, s.177-181.
2. Həsənov V.H., Bayramova F.İ. Ağarmanın yaranma səbəbləri və onun aradan götürülməsi üsulları.- Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyasının Elmi Əsərləri 2022-il, №2, səh 132-136
3. Həsənov V.H., Bayramova F.İ. Polimer əsaslı örtüklərin tədqiqatı.-Bakı, 2021, 5 səh.
4. Məmmədov A.T., Namazov S.N., Şərifov Z.Z., Babayev A.İ. Ovuntu materiallarının əsasları metallurgiyasının əsasları. Bakı, Çəşioğlu, 1990.238s
5. Rəhimov M.M. və b. Tökmə prosesləri nəzəriyyəsi. Bakı, AzTU, 2004, 260s
6. Ш.М. Мухаммад, Ф.И. Байрамова. Прессование порошковых материалов, содержащих поры различной формы. Баки, AzTU, 2014, 260 s.
7. Сосков О.Н. Прибор для измерения толщины кокильных покрытий. Литейное производство, 1996, № 6.

ВЛИЯНИЕ МОДИФИКАЦИИ ЧУГУНА СПЛАВОМ БАРИЯ НА ЗАКАЛЧЕНИЕ И БЕЛЕНИЕ ЛИТЬЯ

Вагиф Гасанов

Насир Гусейнов

Агил Омаров

Фарана Байрамова

Азербайджанская Государственная Морская Академия

В практике получения отливок в металлических формах широко распространено модифицирование чугуна. В данной работе модификация остается важным направлением получения отливок без трещин.

Ключевые слова: ферросилиций, кремнекальций, барий, десульфизатор

INFLUENCE OF CAST IRON MODIFICATION WITH BARIUM ALLOY ON HARDENING AND WHITENING OF CASTINGS

Vagif Hasanov

Nasir Huseynov

Aqil Omarov

Farana Bayramova

Azerbaijan State Marine Academy

In the practice of obtaining castings in metal molds, modification of cast iron is widely used. In this work, modification remains an important direction for obtaining castings without cracks.

Key words: ferrosilicon, silicocalcium, barium, desulfurator

METALLARIN DAĞILMASININ ARAŞDIRILMASI

Ədalət Məcid oğlu Ramazanov

adalet.ramazanov@mail.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Araşdırmalar göstərir ki, metaldan bir konstruksiya materialı kimi nəinki deformasiyaya qarşı böyük müqavimət, həmçinin dağılmaya qarşı da yüksək müqavimət tələb olunur.

Deformasiyaya qarşı müqavimətləri bir ümumi anlayışla - möhkəmlik , dağılmaya qarşı müqaviməti isə etibarlılıqla əvəz edirlər [1].

Əgər dağılma bir yükləmə ilə yox, bir neçə üsulla yükləməklə və hər yükləmədə isə mikro dağılma yaratmaqla gedərsə bu metalın uzun ömürlülüyünü xarakterizə edir.Yüksək keyfiyyətli konstruksiya materialı eyni zamanda möhkəm, etibarlı və uzun ömürlü olmalıdır.Onda sual olunur- bəs dağılma hansı şəraitdə baş verir?

Əgər material plastikidirsə, müəyyən həddən yuxarı olan gərginlik dislokasiyaları hərəkətə gətirib onları dəf edilməz maneələrin qabağında yığır.Beləliklə metalın quruluşundakı qüsurlar gərginliklərin konstruksiya mərkəzinə çevrilir.Ona görə də qüsurlar ətrafındakı gərginlik metaldakı orta gərginlikdən fərqli olaraq yüksək olur.Bu isə dağılma çətin əmələ gəlməsi və onun böhran ölçüyə dağılmasına səbəb olur [2]. Çətin böhran ölçüsü isə onun başlanğıcında gərginliyin nəzəri möhkəmliyə qədər artması ilə xarakterizə olunur.

Göstərilən mexanizm kövrək dağılmanı xarakterizə edir. Kövrək dağılmadan əvvəl çətin böhran ölçüsünün alınmasına qədər plastiki deformasiya baş verir. Sonra isə dislokasiyasız kövrək dağılma gedir.Metallarda kövrək dağılmanın baş verməsi üçün çətin əvvəlində gərginliyin nəzəri gərginliyə bərabər olması çox vacibdir.Əgər çat açılsa və onun təpəsində girdələşmə radiusu böyüyərsə onda çatın hərəkəti üçün xeyli gərginlik lazım gəlir. Bu halda çat böyüyərək , bütün sahəni tutmasına baxmayaraq böhran ölçüyə çatma bilmir.Belə dağılma özlülü dağılma hesab olunur.

Araşdırmalardan belə nəticəyə gəlmək olur ki,

-Kövrək dağılma şaxələnən iri çətin əmələ gəlməsi ,onun yüksək sürətlə plastiki deformasiya olmadan yayılması elastiki enerji hesabına baş verir.

-Özlü dağılma isə açılmış küt çətin yavaş sürətlə yayılması onun hərəkəti zamanı metalın yüksək plastiki deformasiyaya məruz qalması ilə xarakterizə olunurlar.

Açar sözlər : yeyilmə, dağılma, deformasiya, plastiki.

ƏDƏBİYYAT

- 1 Qasımzadə N.H., Erivanlı N.M. "Metalşünaslıq və termiki emal" / Azərneftnəşr. Bakı. 1960.
- 2 Şükürov R.İ. "Metalşünaslıq" / Caşloğlu. Bakı. 2002.
- 3 Штейнберг С.С. «Металловедение» / Металлургиздат. 1961.

ИССЛЕДОВАНИЕ ТРЕЩИН МЕТАЛЛОВ

Адалят Меджид оглы Рамазанов

adalet.ramazanov@mail.ru

Азербайджанский Технологический Университет

Из исследования можно сделать вывод, что

- Образование крупного ветвящегося хрупкого разрушения, его распространение с большой скоростью без пластической деформации происходит за счет упругой энергии.
- Саморазрушение характеризуется медленным распространением открывшейся тупой трещины и высокой пластической деформацией металла при его движении.

Ключевые слова: эрозия, распад, деформация, пластичность.

RESEARCH OF METAL CRACKS

Adalat Majid oglu Ramazanov

adalet.ramazanov@mail.ru

Azerbaijan Technological University

From the study it can be concluded that

- The formation of a large branching brittle fracture, its propagation at high speed without plastic deformation, occurs due to elastic energy.
- Self-destruction is characterized by the slow propagation of an opened blunt crack and high plastic deformation of the metal during its movement.

Key words: erosion, decay, deformation, plasticity.

POLİEN ANTİBİOTİKLƏRİN DİMETİL SULFOKSİDDƏ HƏLL OLMASI

Fəridə Vəqif qızı Həsənlı

feridahasanli@gmail.com

Mingeçevir Dövlət Universiteti

Dimetil sulfoksid (DMSO) ilk dəfə 1867-ci ildə dimetil sulfidin oksidləşməsi ilə sintez edilmişdir. Bu kiçik molekulun tədqiqi və tətbiqi 1950-ci illərin sonu və 1960-cı illərin əvvəllərində geniş tədqiqini tapana qədər unudulmuşdu [1]. Hal-hazırda, DMSO bir çox sahələrdə, xüsusən də hüceyrə biologiyasında dərmanlar üçün həlledici, anti-kriogen agent [2], biomembran daşıyıcısı [4] kimi geniş istifadə olunur. Bu xüsusiyyətlərin əksəriyyəti təsadüfən kəşf edilmişdir və onların altında yatan molekulyar mexanizmlər hələ də yaxşı başa düşülməmişdir. Bu baxış DMSO-nun rolunu təfərrüatlandırır və onun təsirlərinin altında yatan molekulyar mexanizmləri təsvir edir. Üstəlik, DMSO kimi kiçik molekulun suyun strukturunu pozaraq və ya xassələrini dəyişdirərək öz təsirlərini göstərə bildiyi üçün, bu təsirləri qiymətləndirmək üçün su və DMSO arasındakı molekulyar qarşılıqlı təsirlərin tədqiqi də aparılmalıdır. DMSO-nun bioloji sistemlərə müxtəlif təsirlərindən asılı olan canlı hüceyrələrə toksikliyi də müzakirə olunmalıdır.

Dimetil sulfoksid (DMSO) şəffaf, rəngsiz, qoxusuz, bir qədər acı dadı və nisbətən aşağı toksikliyi olan mayedir. DMSO-nun nisbətən yüksək qaynama nöqtəsi və böyük gizli

buxarlanma istiliyi (25°C -də 53 kC/mol) DMSO molekullarının güclü şəkildə əlaqəli olduğunu göstərir. Təklif edilmişdir ki, [3] bu əlaqə çox güman ki, dipol-dipol qarşılıqlı təsirləri ilə sabitləşmiş zəncir-polimer strukturunun nəticəsidir. DMSO molekullarının dipol təbiəti onun hüceyrə biologiyasında bir çox müxtəlif tətbiqlərinin əsasını təşkil edir.

Polien antibiotiklər (PA) amfoter xassələrə malikdir və ionlaşdıqdan sonra turşu mühitdə kation, qələvi mühitdə isə anion əmələ gətirir. PA-nın aseton, izopropanol və dimetilformamiddə həllolma qabiliyyəti DMSO-dan aşağıdır. DMSO-da həll edildikdə PA-nın bioloji aktivliyi kəskin şəkildə artır. DMSO məhlulunda olan antibiotiklər orijinal suda həll olunan formalarla müqayisədə təxminən 10-100 dəfə daha effektivdir [5]. Göstərilmişdir ki, DMSO-PA qarışığı sulu mühitə daxil edildikdə, sulu məhlullarda yığılmış PA assosiativlərinin əmələ gəlməsi baş verir. DMSO-da PA konsentrasiyasının artması ilə aqreqatların əmələ gəlmə sürəti və PA molekullarının yığılmış assosiativlərinin ölçüsü artır. DMSO-nun dipol momenti var və dipol-dipol qarşılıqlı təsiri sayəsində DMSO molekulları bir-birinə nisbətən yönləndirilir və polimer zəncirini əmələ gətirir. DMSO su ilə qarışdıqda endotermik reaksiya baş verir və suyun temperaturu 30°C yüksəlir ki, bu da DMSO ilə su molekulları arasında hidrogen bağlarının əmələ gəldiyini göstərir [3].

DMSO amfifillik, qütblük, yüksək rezorbsiya və orqan və toxumalara sürətli nüfuzetmə, bir çox üzvi birləşmələri molekulyar formada həll etmək qabiliyyəti kimi xüsusiyyətlərə malikdir. DMSO hüceyrə membranlarının funksiyasını sabitləşdirmək qabiliyyətinə malikdir və membran keçiriciliyinə təsir göstərir.

Açar sözlər: dimetil sulfoksid, polien antibiotikləri, membran keçiriciliyi.

ƏDƏBİYYAT

1. Anchordoguy, T. J., Carpenter, J. F., Crowe, J. H. and Crowe, L. M. 1992, Temperature-dependent perturbation of phospholipid bi-layers by dimethylsulfoxide. *Biochimica et Biophysica Acta*, 1104, 117-122.
2. Bernardes, C., Valdeira, M. L. and Ramalho-Santos, J. 1995, Fusion activity of African swine fever virus towards target membranes: lipid dependence and effect of dehydrating agents. *Biochemistry and Molecular Biology International*, 37, 481 - 488.
3. Vaisman, I. I. and Berkowitz, M. L. 1992, Local structural order and molecular associations in water-DMSO mixtures. Molecular dynamics study. *Journal of the American Chemical Society*, 114, 7889-7896.
4. Hsieh, D. S. (ed.) 1994, *Drug Permeation Enhancement, Theory and Applications*, (Dortmund: Marcel Dekker).
5. Ибрагимова В.Х., Алиев Д.И., Алиева И.Н. О механизме взаимодействия различных по структуре полиеновых антибиотиков с липидными мембранами. В кн. *Muasir Biofizikanin aktual problemleri*, Baki, Elm, 2002, s. 200-208.

РАСТВОРИМОСТЬ ПОЛИЕНОВЫХ АНТИБИОТИКОВ В ДИМЕТИЛСУЛЬФОКСИДЕ

Фарида Гасанлы

Азербайджанский Технологический Университет

Диметилсульфоксид (ДМСО) — растворитель, широко применяемый в клеточной биологии. Он обладает антикриогенными свойствами, позволяющими сохранять различные клетки и ткани при минусовых температурах. ДМСО обладает уникальной способностью резко увеличивать биологическую активность ПА и вызывать избирательную проницаемость мембран для ионов и органических соединений.

Ключевые слова: диметилсульфоксид, полиеновые антибиотики, проницаемость мембран.

SOLUBILITY OF POLYENE ANTIBIOTICS IN DIMETHYL SULFOXIDE

Farida Hasanli

Azerbaijan Technology University

Dimethyl sulfoxide (DMSO) is a solvent with wide application in cell biology. It has anti-cryogenic properties that allow the preservation of various cells and tissues at sub-zero temperatures. DMSO has the unique ability to dramatically increase the biological activity of PA and induce selective permeability to ions and organic compounds in membranes.

Key words: dimethyl sulfoxide, polyene antibiotics, membrane permeability.

NAFTALAN NEFTİNDƏN XROMOTOQRAFİK ADSORBSİYA ÜSULU İLƏ ALINMIŞ NAFTEN YAĞ FRAKSİYASININ TƏDQIQI

Əli Nəsrulla oğlu Muradov

e.muradov@atu.edu.az

Ələmdar Aslan oğlu Əlbəndov

e.elbendov@atu.edu.az

İsgəndər Anar oğlu Baytalov

a.baytalov@atu.edu.az

Şanel Həsənzadə

sh.hasanzade@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

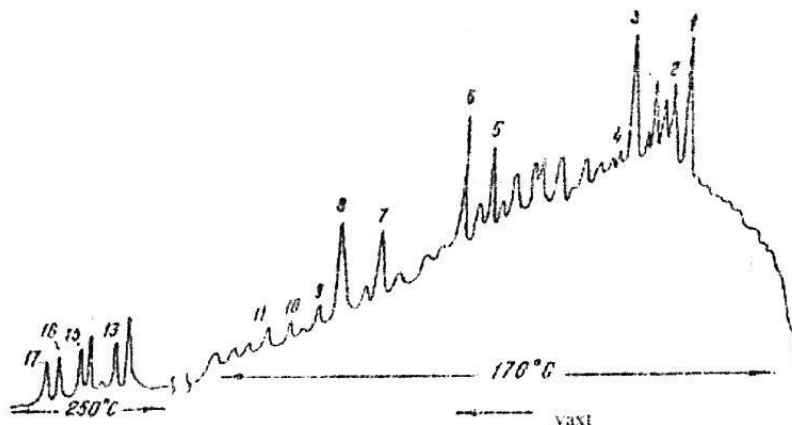
Dünya şöhrətli naftalan nefti mürəkkəb karbohidrogen tərkibinə malikdir. Apardığımız tədqiqat, işləri nəticəsində aydınlaşdırılmışdır ki, otaq temperaturunda xromotoqrafik adsorbsiya üsulu ilə naftalandan alınan karbohidrogenlərdən yalnız naften karbohidrogenləri yüksək fizioloji aktivliyə və müalicəedici xassəyə malikdir.

Ona görə də qarşımıza belə bir məqsəd qoyduq ki, naften karbohidrogen qrupunun kimyəvi tərkibinin hansı karbohidrogenlərdən təşkil olunduğunu müasir fiziki-kimyəvi üsullarla tədqiq edib öyrənməkdir.

Bu məqsədlə naftalan neftindən alınmış naften karbohidrogen qrupunun geniş fraksiyası havasız mühitdə distillə edilərək aşağıdakı fraksiyalara ayrılmışdır:

- 1 240-300
2. 300-350
3. 350-420
4. 420-500°S

Havasız mühitdə ayrılmış bu fraksiyalardan 350-420°S qaynayan fraksiyanın kimyəvi tərkibini öyrənmək üçün müasir fiziki üsuldən: kompüter sisteminə qoşulmuş qaz-mayə xromotoqrafiya və xromatmasspektrometrik üsullarından istifadə etmişik

Şəkil 1.

Şəkil birdə naftalan neftindən alınmış geniş naften karbohidrogen qrupunun 350-420'S temperaturda qaynayan fraksiyasının teromodiffuziyadan alınan II-IV-VIII-X kiçik fraksiyalarının kompüterləşdirilmiş qaz-maye xromotoqrafiya və xromato-mass-spektrometrik üsulu ilə analizinin noticəsi göstərilmişdir.

Naftalan neftindən alınmış geniş naften karbohidrogen qrupunun 350-420'S qaynayan fraksiyasının teromodiffuziyadan alınmış konsentratının kompüterləşmiş qaz maya xromotografik (QMX) və xromatomas spektraliz üsulla analizinin nəticəsi.

Təcrübənin aparılma şəraiti aşağıdakı kimidir.

Kapilyar kalonka, $d = 0.45$ L = 4m

DPI, hidrogen qaz daşıyıcı ballonu, kalonkaya daxil olan hidrogen qazının təzyiqi 0,6 atomu ($C_{1\eta}$ - C_{22}) tərkibli karbohidrogen üçün), analiz temperaturu 170 və 250 ° C (C_2 - C_{79}) tərkibli karbohidrogenlər üçün) piklərin şifirlənməsi (rasşifrovat) olunması cədvəl 1-də verilmişdir.

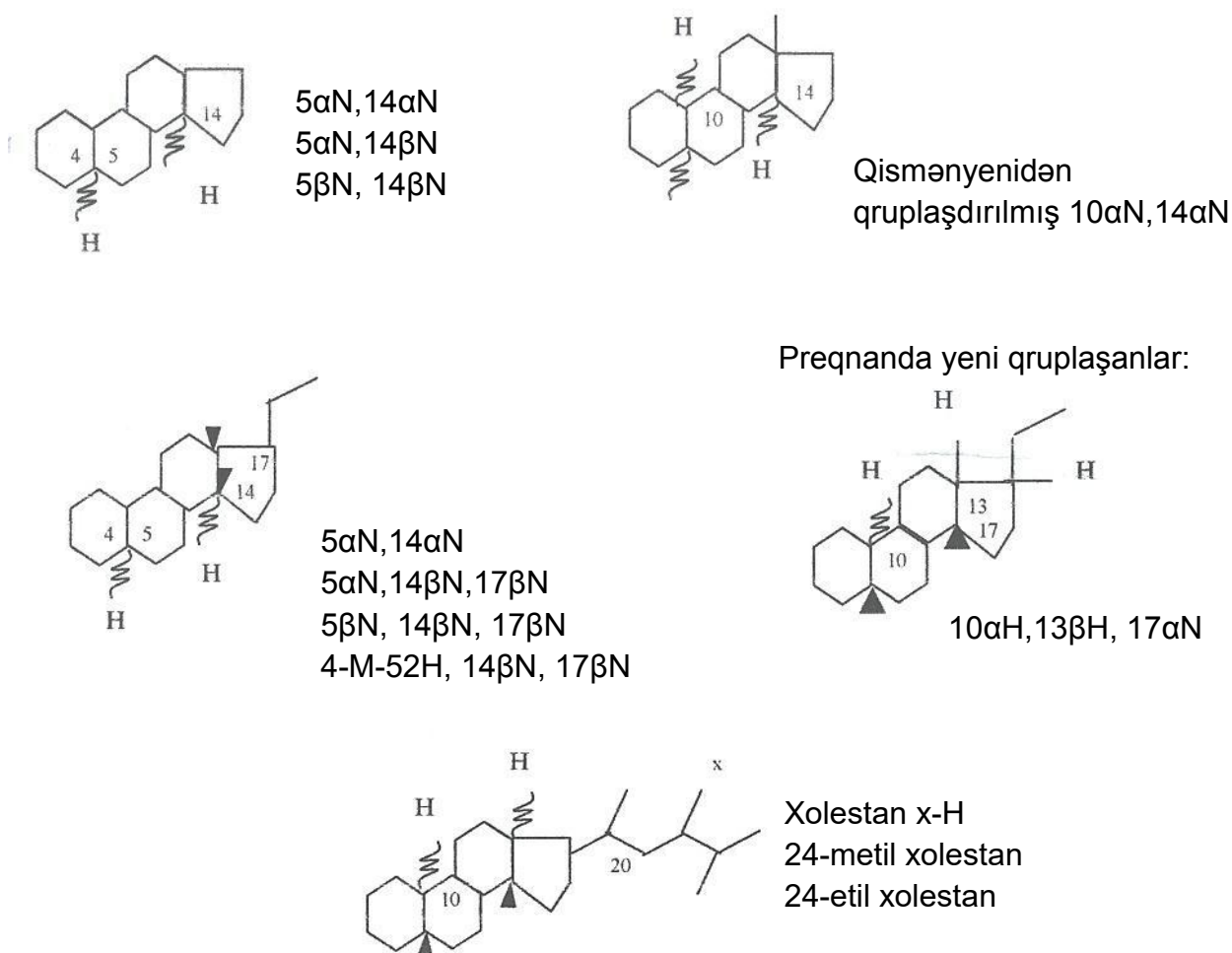
Cədvəl 1

Naftalan neftinin 350-420°C temperaturda qaynayan fraksiyasında təyinedilmiş stəranlar

Karbohidrogen	Mol kütləsi və kimyəvi formulu	Əsas flaqmentar ionlar haqqında Mass spektrometrik məlumatlar
Androstan, 5BH, 14 PH(II)	260 $C_{19}H_{32}$	245($M-CH_3$) ⁺ 100%260 (M^+ 60%):203(50%)
Androstan, xüsusi hal olaraq qruplaşdırılmış 100H. 9 BH, 8 BH, 14 BH(II)	260 $C_{19}H_{32}$	95 (100%), 203 (90%), 245 ($M-CH$) ⁺ 60% ;260M 45%
Androstan, 5aH, 14 BH(1)	260 $C_{19}H_{32}$	260(M^+ ,100%): 245(M_3) ⁺ ,80%203(78%)
Androstan, SaH. 14 BH(1)	260 $C_{19}H_{32}$	245 ($M-CH_3$) ⁺ , 100%] 260 (M^+ , 80%)203(55%)
Yenidən qruplaşdırılmış Preqnan	288 $C_{21}H_{36}$	95(100%),217(70%), 189(58%), 259(30%), 288(M^+ , 60%) 273 [($M-CH_3$) ⁺ , 38%]
C_{22} tərkibli qruplaşdırılmış stəran (nəzərə alınmış)	302 $C_{12}H_{36}$	

Pregnan, 5 α H, 14 β H, 17 β H (izopregnan)	288 C ₂₁ H ₃₆	
Pregnan, 5 α H, 14 α H, 17 α H	288 C ₂₁ H ₃₆	
4-metil-pregnan, 5 α H, 14 β H, 17 β H	302 C ₂₂ H ₃₈	
4-metil-pregnan, 5 α H, 14 α H, 17 α H	302 C ₂₂ H ₃₈	
Yenidən qruplaşdırılmış xolestan 20 S	372 C ₂₇ H ₄₈	
Yenidən qruplaşdırılmış 24-metil xolestan 20 S 20 R-	386 C ₂₈ H ₅₈	
Yenidən qruplaşdırılmış 24-etil xolestan 20 S 20 R-	400 C ₂₉ H ₅₂	

350 - 420 °C temperaturda qaynayan müalicəvi naftən yağ fraksiyasının göstərilən üsulla tədqiqində müəyyən edilmişdir ki, bu dörd nüvəli konsentratın tərkibində

Müalicəvi naftən yağ fraksiyasının termodinamikadan alınan kiçik fraksiyalarını (II, IV, VIII, X) xromato-mass-spektroskopiya üsulu ilə tədqiq edilmişdir. Bütün spektrlər 70 elektrovat gücündə olan və kompüter sisteminə qoşulmuş L.KB-2091, I.KB-2130 markalı mass-

spektroskopiya qurğularında çəkilmişdir. Mass-spektral analizin cavabı yuxarıda cədvəl 1-də verilmişdir. Bu cədvəldə steranların formulu, quruluşları, o cümlədən fəza quruluşları göstərilmişdir. C_{27} - C_{29} tərkibli andrestonun, preqnanın və yenidən qruplaşdırılmış steranın müalicəvi naften yağ fraksiyasında varlığının müəyyən edilməsi onun yüksək müalicəvi xassəsini bir daha təsdiq edir. C_{27} - C_{29} tərkibli kondensləşmiş dörd nüvəli doymuş sikloparafinlər fizoloji aktiv xassəyə malikdirlər. Bu cür maddələr ədəbiyyatda [1-4] ALA Petrov, S.D.Pustilnikova, N.N.Qəhrəmanova və s. kimyaçı alimlər tərəfindən sintez olduğu və fizoloji aktiv maddə kimi istifadə edildişi məlumdur.

Dünya şöhrətli Naftalan neftinin geniş naften fraksiyasının 350 -420[^] prime prime C temperaturda qaynayan fraksiyasının qaz-maye xromatoqrafiya və xromatmass-spektrometrik üsulları ilə bu fraksiyanın tərkibində C_{19} tərkibli androstandan başlanmış 24-etil xolestan (C_{26}) qruplaşmasına qədər 20 fərqi steranlara ayrılmışdır. Bu cür doymuş və kondensləşmiş naftenlərin fəza quruluşu, fəzada tutduğu vəziyyət müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: xromatoqrafik adsorbsiya üsulu, yağ fraksiyası

ƏDƏBİYYAT

- 1.А.М.Гулийев, А.М.Лйовсина ve başqaları Azər. SSR EAX.1980, 26 т. № 10, səh. 50
- 2.Ал.А.Петров,С.Д.Пустилникова və başqaları jurnal Нефтехимия,1976,г.16, səh.411
- 3.И.А. Мусайев, И. Б. Ушакова вь башгалары, нефтехимия 1980 г.20, səh. 14
- 4.С.Д. Пустилникова, С.Д. Абрийтуна Нефтехимия, 1981, т.21, səh. 182

ВЫДЕЛЕНЕ НАФТЕНОВЫХ УГЛЕВОДОРОДЫ ИЗ НАФТАЛАНСКОЙ НЕФТИ МЕТОДОМ АДСОРПЦИОННОЙ ХРОМОТОГРАФИИ

Али Насрулла оглы Мурадов

e.muradov@atu.edu.az

Аламдар Аслан оглы Албандов

e.elbendov@atu.edu.az

Искандер Анар оглы Байталов

a.baytalov@atu.edu.az

Гасанзаде Шанель

sh.hasanzade@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

В статье изложены результаты обработки нафталанской нефти и изучены методами ГЖХ и хромато-масс-спектрометрии во фракции 350 - 420 deg *C нефти нафталанского месторождения идентифицировано 20 индивидуальных стеранов начиная с адростана (C_{19}) и кончая перегруппированным 24-этилхолестаном.

Ключевые слова: хроматографически-адсорбционный метод, жировая фракция.

THE RESEARCH OF CHEMICAL COMPOSITION OF THE NAPHTHENIC HYDROCARBONS RECEIVED FROM NAPHTALAN OIL

Ali Nasrulla oğlu Muradov

e.muradov@atu.edu.az

Alamdar Aslan oğlu Albandoz

e.elbandoz@atu.edu.az

İskander Anar oğlu Baytaloğlu

a.baytaloglu@atu.edu.az

Shanel Hasanzadə

sh.hasanzade@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

In article results of processing Naphtalan are stated oil and studied by methods Gazo-fluid- Hromotografija and chhromato-mass spectrometries in fraction 350 - 420 deg * C oil Naphtalan deposits is identified 20 individual steran since androstan (C₁₉) and finishing migrated 24-etilholestanom.

Keywords: chromatographic adsorption method, fat fraction

MAYELƏŞDİRİLMİŞ YATAQDA KANALIN INKIŞAFI

Nigar İsmayıl qızı Əmiraslanova

n.amiraslanova@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Əlvan metalların ayrılması bərk hissəciklər üzən vəziyyətdə olması üçün müəyyən bir miqdarda bərk hissəciklər yuxarı qaz axınının (ümumiyyətlə hava) və ya qaz və maye qarışığının təsiri altında olduqda maye yataq yaranır. Belə bir heterofaza sistemi maye kimi davranır.

Maye yatağında hissəciklərin ayrılması prinsipi mayeləşdirmə prosesinin qaz və maye qarışığının istifadəsinə əsaslanır. Mayeləşdirilmiş yataqda işləyərkən tez-tez yaranan əsas problemlərdən biri, reaktivlərin bərk katalizator hissəciklərini yan keçərək, keçdiyi yataqda əsas nazik kanalların əmələ gəlməsidir. Kanallar reaktorun dizayn rejiminə çatana qədər səmərəliliyinin azalmasına səbəb olur. Bu, bərk katalizator hissəciklərinin sıx və mayeləşmiş təbəqələrində maye və ya qaz reagentinin uzun və ensiz kanallarının inkişaf qanunauyğunluqları haqqında sual yaradır.

Bu suala ilk növbədə verilmiş sonlu uzunluqlu kanalda axının ,əsasən də hidrodinamik probleminin effektiv həllini qurmaqla cavab və sonra isə həlli təhlil edərək uzunluğun dəyişməsinin təbiətindən asılı olaraq, reagentin axın sürəti, həmçinin sistemin fiziki həndəsi parametrləri üzrə nəticə çıxarmaq olar. Kifayət qədər kiçik ölçülü ilkin kanallar həmişə qeyri-bərabər qablaşdırma səbəbindən bərk hissəciklərin sıx bir təbəqəsi də mövcuddur. Mayeləşdirilmiş yataqda belə ilkin kanallar hissəciklərin təsadüfi nisbi düzlüyündə bəzi qaçılmaz dalğalanmalar kimi qəbul edilə bilər. Kvazistasionar yaxınlaşma ilə bu problemi aşağıda üsulla effektiv şəkildə həll etmək olar.

Paketlənmiş təbəqə:

a) oxasimmetrik olan mayenin filtirlənməsi tənliyi

$$\frac{\partial^2 P}{\partial r^2} + \frac{1}{r} \cdot \frac{\partial P}{\partial r} + \frac{\partial^2 P}{\partial z^2} = 0 \quad (1.1)$$

b) Darsi qanunu

$$v_r = -\frac{k_0}{\mu} \cdot \frac{\partial P}{\partial r}, \quad v_z = -\frac{k_0}{\mu} \left(\frac{\partial P}{\partial z} + \rho g \right) \quad (1.2)$$

b) soba borusunda (yan kanalda) hərəkət tənliyi

$$Q = -\frac{\pi r_0^4}{8\mu} \left(\frac{dP}{dz} + \rho g \right) \quad (1.3)$$

q) kütlənin saxlanma qanunu

$$+\frac{dQ}{dz} = q \quad (q = -2\pi r v_r \text{ при } r = r_0) \quad (1.4)$$

Burada $P(r, z)$ – təbəqədəki maye təzyiqi, $P(z)$ - kanaldakı təzyiq, v_r və v_z – filtrasiya sürətinin komponentləridir, $Q(z)$ kanaldakı mayenin həcmli axını sürətidir (Z oxu istiqamətində hərəkət edərkən "+" işarəsi ilə), $q(z)$ - mayenin kanala həcmli axınıdır (kanalın vahid uzunluğuna görə), k_0 - qablaşdırılan təbəqənin keçiriciliyi, μ – mayenin dinamik özlülüyü, ρ - mayenin sıxlığı, g - Z oxunun əksinə yönəldilmiş cazibə qüvvəsinin sürətlənməsi. (1.3)-ə uyğun olaraq kanaldakı axın Puazeyl axması hesab olunur.

Qaynayan layda:

Maye ərintinin hərəkət tənliyi

$$\frac{\partial P}{\partial r} = -\frac{\mu}{K(\varepsilon)} v_r [1 + \lambda(\varepsilon) v] \quad (1.5)$$

$$\frac{\partial P}{\partial Z} + \rho g = -\frac{\mu}{k(\varepsilon)} v_z [1 + \lambda(\varepsilon) v] \quad (1.6)$$

$$(K(\varepsilon) = a_1 \frac{d^2 \varepsilon^2}{(1 - \varepsilon)^2}, \lambda(\varepsilon) = a_2 \frac{d\varepsilon \rho}{\mu(1 - \varepsilon)})$$

($v^2 = v_r^2 + v_z^2$), a_1, a_2 - rəqəmsal komponentlər.

Maye kütləsinin saxlanması qanunu

$$\frac{1}{r} \frac{\partial}{\partial r} (r v_r) + \frac{\partial v_z}{\partial z} = 0 \quad (1.7)$$

Bundan əlavə, (1.3) və (1.4) tənlikləri kanaldakı axın üçün etibarlı olacaqdır. $K(\varepsilon)$ dəyəri mayeləşdirilmiş yatağın effektiv keçiriciliyini ifadə edir. Bu halda təbəqənin məsaməliliyi ε aşağıdakı tənliklə müəyyən edilmiş v_z funksiyadır [4]

$$\frac{\mu v_z}{K(\varepsilon)} [1 + \lambda(\varepsilon) v_z] = (\rho_\Delta - \rho)(1 - \varepsilon) g \quad (1.8)$$

$$(v_r \square v_z)$$

(ρ_Δ - bərk hissəciyin sıxlığıdır.)

Burada (1.1) – (1.2) tənlikləri $v_z < v_*$ və $v_z > v_*$, (1.5) – (1.8) tənlikləri etibarlıdır. Mayeləşmənin başlanması üçün kritik axın sürəti (1.8) tənliyi ilə müəyyən edilir, və burada qablaşdırılan təbəqə məsaməlilikdir. Burada (1.8) tənliyi ilə müəyyən edilmiş mayeləşmənin v_* başlanması üçün kritik axın sürəti, $\varepsilon = \varepsilon_0$, burada ε_0 - qablaşdırılmış təbəqənin məsaməliliyidir.

Şərhəd şərtlərini qəbul edərək:

$$Z = 0 \quad \text{olduqda} \quad P = P_0 \quad (1.9)$$

$$Z = \ell \quad \text{olduqda} \quad Q = 0 \quad (1.10)$$

$$Z = 0 \quad \text{olduqda} \quad q = 0 \quad (1.11)$$

$$Z^2 + r^2 \rightarrow \infty \quad \text{olduqda} \quad v_z = v_0, v_r = 0 \quad (1.12)$$

Şərt (1.10) -da asimptotik olaraq $\ell \ll r_0$ ödənilir, bu, kanalın yan səthindən keçən mayenin axını ilə müqayisədə silindrin sonundan keçən maye axınının nəzərə alınmadığını bildirir. Beləliklə, aydın olur ki, sərhəd şərti (1.11) əslində mayenin səthində üstünlük təşkil etdiyi üçün sərbəst səthə yaxın kanalda maye axınının əhəmiyyətsiz olduğunu bildirir. Formalaşdırılmış sərhəd məsələləri sinqulyar sərhəd məsələləri sinfinə aiddir: onların iki müstəqil asılı olmayan kiçik parametrləri $\delta = \frac{K}{r_0^2} \ll 1$, $\lambda = \frac{r_0}{\ell} \ll 1$ vardır..

Açar sözlər: maye, kanal, hidrodinamika, sərbəst səth, reagent.

РАЗВИТИЕ КАНАЛОВ В КИПЯЩЕМ СЛОЕ

Н.И.Амирасланова

n.amiraslanova@atu.edu.az.

Азербайджанский Технологический Университет

Принцип разделения частиц в псевдооживленном слое основан на использовании процесса сжижения, при этом теоретически использовались уравнения движения жидкости.

Дана постановка краевой задачи в тонком канале в псевдооживленном слое вблизи свободной поверхности. Эффективное аналитическое решение краевой задачи для насадочного слоя получено с помощью модифицированного метода пограничного слоя.

Ключевые слова: жидкость, канал, гидродинамика, свободная поверхность, реagent.

DEVELOPMENT OF CHANNELS IN A FLUIDIZED BED

Nigar Amiraslanova

n.amiraslanova@atu.edu.az.

Azerbaijan Technological University

The principle of particle separation in a fluidized bed is based on the use of the liquefaction process, while the equations of fluid motion were theoretically used.

The boundary value problem in a thin channel in a fluidized bed near the free surface is formulated. An effective analytical solution to the boundary value problem for a packed bed is obtained using a modified boundary layer method.

Keywords: liquid, channel, hydrodynamics, free surface, reagent.

SƏNAYE TULLANTILARI VƏ ONLARIN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏSİ

Mahirə Talış qızı Şərifova

sharifova54@mail.ru

Ətiqad Malik qızı Hacıyeva

haciyevaetiqad@gmail.com

Sevil Ələkbər qızı Məmmədova

sevimammadova@gmail.com

Ruhiyyə Fidail qızı Hacıyeva

ruhuyehaciyeva@gmail.com

AR Elm və Təhsil Nazirliyinin

Ekologiya və Təbii Ehtiyatlar İnstitutu

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Regionda əlvan və qara metallurgiya, həmçinin tikinti materialları sənayesi uzun illər ərzində fəaliyyət göstərmişdir ki, bunun nəticəsində də külli miqdarda tullantılar bölgənin ekoloji tarazlığını pozmuşdur [1].

Dağ-mədən və tikinti sənayesi tullantıları respublikada ən çox yayılan tullantılardandır. Qərb regionunda tullantıların mövcudluğu və təkrar emalı, utilləşmə imkanı məsələlərinin tədqiqi elmi və praktiki əhəmiyyət kəsb etməklə aktual xarakterə malikdir.

Əksər hallarda sənaye tullantılar onlardan faydalı komponentlərin çıxarılması və ya tikinti materiallarının istehsalı üçün istifadə olunur. Fikrimizcə bu istiqamət məqsədəuyğundur, çünki bu zaman:

1. Tullantılar tam utilizasiya olunur
2. Regionun ekoloji vəziyyəti yaxşılaşır
3. Ətraf mühitin mühafizə olunması məsələləri kompleks şəkildə həll olunur

Ekologiya və Təbii Ehtiyatlar İnstitutunun “ Tullantıların araşdırılması və tədqiqi” laboratoriyası əməkdaşlarının qarşısında duran ən vacib məsələlərdən biri regionda mövcud sənaye tullantılarının fiziki-kimyəvi tərkiblərini araşdırmaq və müxtəlif sahələrdə təkrar emalı texnologiyasının hazırlanmasıdır.

Tullantıların sisteməlik şəkildə öyrənilməsi, onlardan təkrar emal texnologiyasının elmi əsaslarının işlənməsi müasir elmin aktual problemlərindəndir.

Tədqiqat işinin aparılmasında məqsəd respublikanın Qərb regionu təbii ehtiyatlarının və dağ-mədən tullantılarının pasportlaşdırılması, onların xassələrinin öyrənilməsi və istifadə sahələrinin müəyyənləşdirilməsidir [1,2,3].

Kimya sənayesi tullantıları içərisində polimer, yəni plastik kütlə tullantıları da ətrafa ciddi təsir edir [3-6]. Plastik kütlə tullantılarının utilləşdirilməsi bir neçə yollarla həyata keçirilir.

-yandırma

- proliz üsulu ilə monomer və oliqomerlərin alınması

- təkrar emal üsulu

Qeyd olunan üsullardan təkrar emal üsulu ekoloji və iqtisadi cəhətdən daha əlverişli hesab olunur.

Elmi-texniki tərəqinin sürətlə inkişafı ilə əlaqədar olaraq polimerlərə və onların əsasında hazırlanan polimer kompozisiya materiallarına tələbat daim artmaqdadır. Polimer istehsalının artması ilə yanaşı onların həm istehsalatda tullantı və aralıq məhsullarının, eləcə də, məişətdə plastik kütlə tullantılarının da miqdarları günü-gündən çoxalmaqdadır.

Uzun illərdir laboratoriya əməkdaşları Polimer Materialları İnstitutunun əməkdaşları ilə birgə istifadə olunmuş polimer tullantıları və Qərb regionunun təbii minerallarının tullantılarından istifadə etməklə yüksək fiziki-mexaniki göstəricilərə malik kompozisiyaların alınması sahəsində birgə elmi-tədqiqat işləri aparır.

Müxtəlif təbiətli dispers mineral doldurucuların polimer fazaya daxil edilməsində məqsəd kompozisiyaların fiziki-mexaniki, termiki, elektriki və s. xassələrinin dəyişməsi, əsasən də kompozisiyaların deformasiya-möhkəmlik xassələrinin yüksəldilməsi nəzərdə tutulur.

Əldə olunan nəticələr onu göstərir ki, əksər hallarda polimer kompozisiya materiallarının mexaniki möhkəmliyi kompozisiyanın tərkibində qeyri-üzvi doldurucuların mütənasibliyindən və disperslik dərəcəsindən asılı olaraq artır [7-10].

Tərəfimizdən aparılan elmi- tədqiqat işlərinin nəticələri regionda ətraf mühitin mühafizə edilməsinə, ekosistemin bərpasına xidmət etməklə yanaşı, əldə olunan materialların ucuz başa gəlməsinə və respublikanın sosial-iqtisadi inkişafına yardım edəcək, yeni iş yerlərinin yaradılmasına səbəb olacaqdır.

Açar sözlər: ekologiya, təkrar emal, sənaye tullantıları, kompozisiya materialları, metallurgiya sənayesi

ƏDƏBİYYAT

1. Тагиев Н.И., Исмаилов Ч.Г., Аскеров К.А. Охрана окружающей среды и паспортизация промышленных отходов Западного Региона. Основные направления НИР в области исследования Кировабадского региона. Изд. “Elm”, Баку, 1988, с.33.
2. Sənaye tullantılarının zərərsizləşdirilməsi və onlardan istifadə. Beynəlxalq kimya ilinə həsr olunmuş respublika elmi konfrans. Sumqayıt -2011, 214.s.
3. Джафаров В.Д. Окружающая среда: вторичное использование полимерных отходов. Баку -2014, 239 с.
4. <http://ztbo.ru/o-tbo/lit/pererabotka-promishlennix-otxodov-plastmass>
5. <http://b2bresurs.com/utilizaciya-plastmass/>
6. <http://www.eko-track.com/services/utilizatsiya-otkhodov/plastmassy/>
7. Cəfərov V.C., Hacıyeva E.M., Hacıyeva R.F., Qərb regionunun dağ-mədən tullantılarının təkrar emalı və ekoloji tarazlıq. ADAU 8-ci Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans. Gəncə, 2016, s. 129-132.
8. Sharifova M.T., Ismailov, C. G., Mammadova, A. T., Hajiyeva, E. M., A study to obtain the decorative sand asphalt from stripping of alunite from Zaglik field. Theoretical and Applied Sciences, Philadelphia (USA), 2018, volume 11 (12), part 2, p. 29-31.
9. Alkhanov. P.Sh, Musaeva G.G., Jafarov V.D., Sharifova M.T., Hajieva E.M., Aslanova Z.A., Hajieva R.F. Clay of the Miskinli field of the western region of Azerbaijan filler of the polymer composition. XVI международная научно-практическая конференция, 04-07 июля 2020 г. Нальчик, КБГУ, с. 34-37.
10. Манафов М.А, Халилова С.М., Джафаров В.Д., Шарифова М.Т. , Гаджиева Э.М., Гурбанова Г.Ю. “Наполненные полимерные композиции и их использование”. XVII международная научно-практическая конференция, 06-09 июля 2021. Нальчик:-2021, с.40.

ПРОМЫШЛЕННЫЕ ОТХОДЫ И ИХ РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

Махира Талыш кызы Шарифова

sharifova54@mail.ru

Этигад Малик кызы Гаджиева

haciyevaetigad@gmail.ru

Севил Алекпер кызы Мамедова

sevimammadova@gmail.com

Ругия Фидаил кызы Гаджиева

ruhuyehaciyeva@gmail.com

Институт Экологии и Природных Ресурсов

Министерства Науки и Образования Азербайджана

Западный регион республики славится разнообразием своих природных ресурсов. В результате длительной деятельности предприятий горно-рудной и строительной промышленности здесь накопилось более 200 млн тонн промышленных отходов,

которые, занимая пригодные земельные участки, уничтожают фауну, флору, загрязняют подземные воды, отравляют жителей данной местности, т.е. создают угрозу окружающей среде.

В этой связи возникла необходимость вторичной переработки горно-рудных отходов. Нами получены композиционные материалы с улучшенными прочностными свойствами на основе бытовых полимерных отходов, наполненных отходами вскрышных породы алунита Загликского месторождения.

Ключевые слова: экология, вторичная переработка, промышленные отходы, композиционные материалы, металлургическая промышленность

THE INDUSTRIAL WASTES AND THEIR RATIONAL USE

Mahira Talish gızı Sharifova

sharifova54@mail.ru

Etigad Malik gızı Hajieva

haciyevaetigad@gmail.ru

Sevil Alakbar gızı Mammadova

sevimammadova@gmail.com

Ruhiyya Fidail qızı Hajiyeva

ruhuyehaciyeva@gmail.com

Institute of Ecology and Natural Resources

Ministry of Science and Education of Azerbaijan

The Western region of republic is famous for the diversity of its natural resources. As a result of the long-term activity of mining and construction industries, more than 200 million tons of industrial waste have accumulated here, which, occupying suitable land plots, destroy fauna, flora, pollute underground waters, poison the inhabitants of this area, etc. create a threat to the environment.

In this regard, the need arose for secondary processing of mining waste. We have obtained composite materials with improved strength properties based on household polymer waste filled with waste from overburden rock of alunite of the Zaylik deposit.

Key words: ecology, recycling, industrial waste, composite materials, metallurgical industry

ECONOMIC MODELING IN THE METALLURGICAL INDUSTRY: THEORETICAL INSIGHTS AND APPLICATIONS

Arzu Jamil gızı Safarli

arzu.safarli@aztu.edu.az

Azerbaijan Technical University

Economic modeling plays a crucial role in understanding and optimizing the processes within the metallurgical industry. This sector, characterized by its capital-intensive nature, involves various stages, including raw material extraction, processing, and manufacturing. As global competition increases and sustainability becomes a pressing concern, effective economic modeling can enhance decision-making, streamline operations, and promote resource efficiency.

THEORETICAL FRAMEWORK

Economic modeling in the metallurgical industry can be examined through several key theoretical frameworks:

1. **Cost-Benefit Analysis:** This method assesses project feasibility by comparing costs and expected benefits, crucial for investment decisions in new technologies [2].
2. **Production Function Models:** These models explore the relationship between inputs and outputs, aiding firms in optimizing production and resource allocation.

3. **Supply Chain Modeling:** Focused on efficiency, these models help minimize costs and enhance market responsiveness within complex supply chains [3].
4. **Game Theory Applications:** This framework analyzes competition among firms, providing insights into strategic interactions and market dynamics.
5. **Sustainability Models:** With tightening environmental regulations, these models evaluate the economic viability of eco-friendly practices in the industry.

APPLICATIONS OF ECONOMIC MODELING

Economic models play a crucial role in guiding firms within the metallurgical industry by facilitating informed decision-making across various aspects. They assist in investment decisions by forecasting future cash flows and evaluating associated risks. Additionally, these models enable efficient resource allocation, ensuring optimal use of inputs to maximize outputs. Understanding market dynamics through economic modeling allows companies to develop competitive pricing strategies that enhance profitability. Furthermore, economic models provide valuable insights for assessing potential risks linked to different operational strategies, helping firms create effective risk management frameworks. Lastly, both governments and industry regulators can leverage economic modeling to formulate policies that promote growth while ensuring sustainability in the sector [4;5].

CHALLENGES IN ECONOMIC MODELING

Economic modeling in the metallurgical industry offers significant advantages but also encounters various challenges. Key issues include the availability of accurate data, which is essential for effective modeling but often hindered by scarcity or unreliability. Additionally, the complexity of operations within the industry complicates the development of comprehensive models. Furthermore, dynamic market conditions necessitate adaptable models, adding another layer of difficulty in maintaining accuracy [1].

Economic modeling is an invaluable tool in the metallurgical industry, offering insights that drive efficiency, sustainability, and profitability. By integrating various theoretical frameworks and addressing challenges, firms can leverage economic models to navigate the complexities of the industry successfully.

Keywords: economic modeling, metallurgical industry, cost-benefit analysis, production optimization, sustainability

REFERENCES

1. Chen, Y., Zhang, X. (2020). "Economic modeling of metallurgical processes: A review." *Journal of Cleaner Production*, 258, 120957.
2. Kumar, A., Sharma, R. (2021). "Cost-benefit analysis of investments in green technologies in the metallurgical industry." *Resources, Conservation and Recycling*, 164, 105155.
3. Li, Y., Wang, J. (2019). "Supply chain optimization in the metallurgical industry: A game theory approach." *International Journal of Production Economics*, 211, 61-72.
4. Makarova, N., Sokolov, M. (2021). "Sustainability modeling in the metallurgical industry: A systematic review." *Sustainability*, 13(2), 870.
5. Zhang, Q., Liu, H. (2022). "Risk assessment in metallurgical production: Economic models and methodologies." *Journal of Manufacturing Systems*, 63, 401-412.

METALLURGIYA SƏNAYESİNDƏ İQTİSADI MODELLEŞDİRMƏ: NƏZƏRİ TƏDQIQATLAR VƏ TƏTBİQLƏR

Arzu Cəmil qızı Səfərli

arzu.safarli@aztu.edu.az

Azərbaycan Texniki Universiteti

Bu məqalə metallurgiya sənayesində iqtisadi modelləşdirməni araşdırır, onun proseslərin optimallaşdırılması və qərar qəbulətmədəki əhəmiyyətini vurğulayır. Nəzəri cərgivələri birləşdirərək, investisiyalarda, resursların ayrılmasında və risklərin qiymətləndirilməsindəki tətbiqləri, eyni zamanda məlumatın mövcudluğu və əməliyyat mürəkkəbliyi kimi problemləri də önə çıxarır.

Açar sözlər: iqtisadi modelləşdirmə, metallurgiya sənayesi, xərclərin və faydaların analizi, istehsalın optimallaşdırılması, dayanıqlılıq.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ В МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ

Арзу Джамиль кызы Сэфарли

arzu.safarli@aztu.edu.az

Азербайджанский технический университет

Эта статья исследует экономическое моделирование в металлургической отрасли, подчеркивая его важность в оптимизации процессов и принятии решений. Интегрируя теоретические рамки, она выделяет применения в инвестициях, распределении ресурсов и оценке рисков, а также рассматривает проблемы, такие как доступность данных и операционная сложность.

Ключевые слова: экономическое моделирование, металлургическая промышленность, анализ затрат и выгод, оптимизация производства, устойчивость.

METALLURGIYA SƏNAYESİNDƏ “İSTİXANA” QAZLARININ AZALDILMASI TƏDBİRLƏRİ

Musa Hümbət oğlu Cəfərov

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

dmh49@mail.ru

Hazırda Azərbaycanda istehsal olunan elektrik enerjisinin təxminən 83,5%-i istilik elektrik stansiyaları hesabına əldə olunur. Azərbaycanda istilik elektrik stansiyalarında hər il 5 milyard m³ həcmində təbii qaz yandırılır və nəzərə alsaq ki, 1000 m³ təbii qaz yandıqda 1,85 ton karbon qazı əmələ gəlir. Bunun nəticəsində $10^7 \frac{\text{ton}}{\text{il}}$ miqdarda atmosfərə karbon qazı atılır.

“İstixana” effekti yaradan qazlardan ən çox qlobal istiləşmə karbon qazının hesabına olur.

Metallurgiya sənayesi enerji tutumlu sahə olduğu üçün dünya üzrə atmosfərə atılan CO₂ qazının 7-8% metal istehsalının payına düşür.

Azərbaycanda hazırda əsasən alüminium və mis metalları istehsal olunur. Ənənəvi enerji mənbələrindən istifadə etdikdə 1,0 ton alüminium istehsalında 1,5 ton CO₂ alındığı halda, enerji tələbatını su elektrik stansiyalarının hesabına ödədikdə bu rəqəm 0,4 ton CO₂ olacaqdır.

Nəzərə alsaq ki, dağ-mədən və metallurgiya sənayesinin əsasən Gəncə və ətraf dağlıq rayonlarda mövcud olması nəticəsində son zamanlar Gəncə rayonunda havada “istixana” effekti yaradan qazların miqdarı buraxıla bilən həddən xeyli çox olmuşdur.

Ənənəvi enerji mənbələrinin ehtiyatlarının tədricən tükənməsi və onlardan istifadə zamanı ətraf mühitə atılan külli miqdarda “istixana” qazlarının və digər zərərli maddələrin olmasını nəzərə ekoloji cəhətdən təmiz alternative enerji mənbələrindən geniş istifadə edilir.

Bu baxımdan Azərbaycan 2030-cu ilə qədər ölkənin enerji balansında bərpa olunan enerji üzrə qoyuluş gücü payının 30% -ə çatdırılması əsas hədəf kimi qəbul edilmişdir. Bu məqsədlə bərpa olunan enerji mənbələrinin hesabına ümumilikdə təxminən 1500 MVt yeni generasiya gücünün yaradılması nəzərdə tutulub.

Hazırda “istixana” effekti ilə əlaqədar baş verən böyük iqlim dəyişiklərinə qarşı bir çox tədbir içində CO₂ –nin miqdarının atmosferdə azaldılması məqsədilə onun digər qazlardan ayrılması və tutulması texnologiyasından istifadə edilir, lakin bu tədbir müasir dövrdə bir qədər baha başa gəlir.

Elektrik enerji istehsalı sahəsi ən çox “istixana” qazları əmələ gələn sahə olduğu üçün istilik elektrik stansiyalar təkmilləşdirilməsi, köhnə avadanlıqların istismar çıxarılması, enerjiyə qənaət rejiminə keçməsi və əsas yanacaq kimi təbii qaz yanacağından istifadə edilməsi tövsiyə olunur.

Açar sözlər: istixana, metallurgiya sənayesi, global istiləşmə.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НАКИПООБРАЗОВАНИЯ В РОЛИКАХ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИХ МАШИН.

Муса Гумбат оглы Джафаров

Азербайджанский Технологический Университет

dmh49@mail.ru.

Установлено что, в результате образования накипи в роликах металлургических машин увеличивается температура поверхности ролика. Для снижения температуры поверхности необходимо увеличивать интенсивность теплообмена.

Ключевые слова: теплица, металлургическая промышленность, глобальное потепление.

Theoretical analyze consequence of scaling formation in the metallurgical machinery rolls

Musa Humbat ogle Cafarov

Azerbaijan University of Technology

dmh49@mail.ru.

It was arranged that, at the result of formation of scaling in the metallurgical machinery rolls temperature increase on the surface of rolls.

For lowering temperature on the surface it is necessary to increase intensively of warm exchange.

Key words: greenhouse, metallurgical industry, global warming

DİMETİLALLİLHİDRAZONUN HEKSİLTİOLLA QARŞILIQLI TƏSİRİ

Vəli Ə. Budaqlı

velibudaqlı73@mail.ru

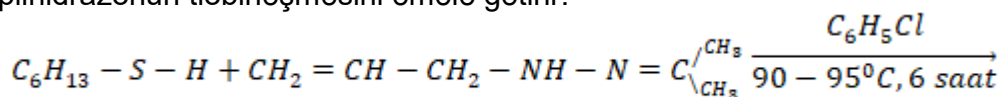
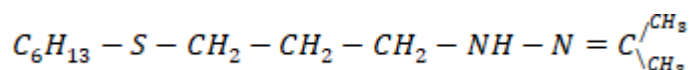
Elmira Ə.Mahmudova

Bahadur M.Ömərov

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Hidrazin birləşmələrinin tətbiq sahələrində geniş diapazona malik olması artıq məlumdur. Belə ki, yüksək termodinamik və kinetik keyfiyyətlərə malik mono və dialkilhidrazinlərdən raket yanacağı, bir qədər mürəkkəb quruluşlu hidrazin və hidrazon birləşmələri isə qiymətli dərmanlar, kənd təsərrüfatında istifadə olunan preparatlardır. Odur ki, bu istiqamətdə tədqiqat işlərinin aparılmasını məqsəduyğun hesab edirik.

Hidrazinin allil törəməsi ilə tiolların qarşılıqlı təsirdə olması nəticəsində müvafiq alkiltiohidrazinlər alındığı kimi allil hidrazonun da merkaptanlarla (həyəcanlandırıcı təsiri ilə) qarşılıqlı təsir reaksiyasının mümkünliyünü nəzərdə tutduq. Bu məqsədlə dimetilallilhidrazonla heksiltiolun qarşılıqlı təsiri araşdırıldı; məlum oldu ki, həlledici olaraq xlorbenzoldan istifadə edilməklə və həyəcanlandırıcı kimi benzoilperoksidin iştirakı ilə dimetilallilhidrazon ekvimolyar nisbətdə 90-95°C temperaturda 6 saat müddətində 45% çıxımla müvafiq dimetilpropilhidrazonun tiobirləşməsinə əmələ gətirir:

Alınmış hidrazon tiobirləşməsinin İK-spektrində C=N rabitəsi üçün xarakterik 1620-1635 sm⁻¹ udulma oblastı aşkar olunmaqla, PmR spektrində metin qurupuna (-CH-) məxsus siqnalın aşkar olmaması alınan hidrazon tiobirləşmənin yuxarıdakı quruluşa malik olmasını sübut etmiş olur.

Heksiltiopropildimetilhidrazonun fiziki-kimyəvi göstəriciləri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

Çıxım: 45%, qay.temp.150-151°C 5mm.C.st.; d_4^{20} 0.9144, n_D^{20} 1,4786 ; MR_D tapılmışdır 71.45 hesablanmışdır ; element tərkibi C₁₂ H₂₆ N₂ S üçün tapılmışdır % -lə C 62.52 ; H 11.18 ; N 11.87 ; S 13.79 , hesablanmışdır C 62,62 ; H 11,29 ; N 12,16 ; S 13,90 .

Açar sözlər: hidrazin birləşmə, termodinamik və kinetik keyfiyyət, fiziki-kimyəvi göstəricilər

«ВЗАИМНОЕ ВЛИЯНИЕ ДИМЕТИЛАЛЛЕГИДРОВИНА С ГЕКСИЛТИОЛАМИ »

В. А. Будаглы, Е.А. Махмудова, Б.М. Омаров

velibudaqli73@mail.ru

Азербайджанский Технологический Университет

Путем химических исследований было обнаружено что, при высокой температуре (90-95°C) и в присутствии катализатора (бензоилпероксид) при соответствующих условиях аллигидразон диметилксеона с гексилтиолами образует гидразонтиосоединении.

Ключевые слова: гидразиновое соединение, термодинамическое и кинетическое качество, физико-химические параметры.

"INTERACTION OF DIMETHYLALLYLHYDROZONE WITH HEXYLTHIOL"

B. A. Budaqli, E.A. Mahmudova, B.M. Omarov

velibudaqli73@gmail.com

Azerbaijan University of Technology

It was determined as a result of chemical research that at high temperature x in the presence of benzoyl peroxide as a catalyst, the appropriate hydrazone dimethyl ketone reacts with the corresponding hydrazone compound by a sextolaradical mechanism.

Key words: hydrazine compound, thermodynamic and kinetic quality, physicochemical parameters

THE EFFECT OF GRINDING CALIBRATION ON THE RECOVERY OF METALS (Cu, Pb, Zn) WITH FLOTATION IN POLYMETALLIC ORES

¹Parviz Mikayil Akhmadov

parvizahmadov25@gmail.com

²Nusrat Mubariz Badalov

bdlovnusrt@gmail.com

¹Azerbaijan Technological University

²AzerGold JCSC-Process metallurgist

The flotation process is a crucial step in the extraction of valuable metals from polymetallic ores, where grinding calibration significantly influences recovery efficiency. In the field of mineral processing, optimizing each step of the extraction process is vital to achieving high recovery rates and ensuring economic viability. A well-executed flotation process not only enhances metal recovery but also reduces operational costs, making it essential for the sustainability of mining operations. This study investigates the effects of different grinding times on the recovery rates of copper (Cu), lead (Pb), and zinc (Zn) from a polymetallic ore sample, contributing to a better understanding of how grinding parameters affect flotation performance and the overall economics of metal extraction.

The ore used in this study was subjected to a grinding process utilizing a rod mill, which is known for its effective reduction of particle size while maintaining the integrity of the mineral structure. Rod mills are particularly advantageous for grinding ores with high toughness, as they produce a more uniform particle size distribution compared to other milling methods. An initial feed of 600 g was selected, with a solid content of 66%, to create a suitable environment for grinding. This concentration is important for ensuring optimal energy transfer during the milling process, allowing for efficient size reduction. Grinding was conducted at three different time intervals: 40, 50, and 60 minutes, allowing for a comprehensive analysis of the effects of varying grinding durations on the final particle size distribution. The particle size distribution of the ground ore was assessed through sieve tests, revealing the following results: for the 40-minute grind, a P80 of 80 microns was achieved; for the 50-minute grind, a P80 of 70 microns; and for the 60-minute grind, a P80 of 45 microns. This variation in particle size is significant as it directly impacts the surface area available for the flotation reagents to interact with the valuable minerals, ultimately influencing recovery rates.

Following the grinding process, flotation tests were performed on the ground ore samples under identical conditions to evaluate the recovery of Cu, Pb, and Zn. This approach ensures that the differences observed in recovery rates can be attributed solely to the variations in grinding time and resulting particle size. The flotation conditions were standardized to ensure comparability across all tests, including the use of consistent reagents, agitation speeds, and pulp densities. Such standardization is crucial in flotation studies to isolate the effects of the grinding process. The results indicated that the sample ground to a P80 of 45 microns yielded the highest zinc recovery compared to the other samples, highlighting the importance of achieving an optimal particle size for specific metals. In contrast, the samples ground to a P80 of 80 microns exhibited superior recovery rates for both copper and lead, suggesting that different minerals may respond differently to flotation based on their particle size.

The findings of this study highlight the critical role of particle size in the flotation process, demonstrating that finer grinding can enhance zinc recovery, while a coarser grind can be more favorable for copper and lead recovery. This duality in behavior underlines the complexity of flotation mechanisms, where the hydrophobicity and density of the minerals play significant roles. Furthermore, the efficiency of chemical reagents used in flotation is also influenced by the particle size of the ground ore. Finer particles tend to have a greater

surface area, allowing for more effective adsorption of reagents, which can lead to reduced chemical consumption. Conversely, if the grinding is insufficient, leading to larger particle sizes, the flotation process may require higher dosages of chemicals to achieve comparable recovery rates, thus increasing operational costs. These results imply that the optimal grinding conditions are not uniform for all metals, necessitating tailored approaches for each metal type. Understanding these nuances can lead to improved recovery strategies and more efficient processing operations. This study underscores the importance of optimizing grinding calibration to maximize metal recovery from polymetallic ores, emphasizing the need for careful consideration of grinding parameters in industrial applications. The results suggest that an integrated approach combining grinding and flotation parameters can significantly improve the overall efficiency of metal extraction processes in mineral processing, paving the way for more sustainable and economically viable mining practices.

Key words: polymetallic ore, flotation, grinding.

POLİMETALİK FİLİZLƏRDƏ (Cu, Pb, Zn) FLOTASIYA İLƏ METAL ÇIXIMINA ÜYÜTMƏ KALİBİRASIYASININ TƏSİRİ

¹Pərviz Mikayıl Əhmədov

parvizahmadov25@gmail.com

²Nusrət Bədəlov Mübariz

bdlovnusrt@gmail.com

¹Azərbaycan Texnologiya Universiteti

²AzerGold ASC - Proses üzrə Metallurq

Bu iş tərkibində mis, qurğuşun və sink olan polimetal filizlərin flotasiya səmərəliliyinə üyüdülmə vaxtının təsirini araşdırır. Sınaqlar göstərdi ki, 45 mikrona qədər üyüdülmə sinkin ən yüksək dərəcədə çıxımını təmin edir, mis və qurğuşun üçün ən yaxşı nəticələr isə 80 mikrona qədər üyüdülməklə əldə edilir. Üyütmə və flotasiya şəraitinin optimallaşdırılması ümumi metal çıxımının səmərəliliyini artırmaq üçün vacibdir.

Açar sözlər: polimetal filiz, flotasiya, üyütmə.

ВЛИЯНИЕ КАЛИБРОВКИ ИЗМЕЛЬЧЕНИЯ НА ВОССТАНОВЛЕНИЕ МЕТАЛЛОВ (Cu, Pb, Zn) С ПОМОЩЬЮ ФЛОТАЦИИ В ПОЛИМЕТАЛЛИЧЕСКИХ РУДАХ

Парвиз Михаил Ахмедов

parvizahmadov25@gmail.com

Нусрат Мубариз Бадалов

bdlovnusrt@gmail.com

¹Азербайджанский Технологический Университет

²AzerGold JCSC - процесс металлург

Данная работа исследует влияние времени измельчения на эффективность флотации полиметаллических руд, содержащих медь, свинец и цинк. Испытания показали, что измельчение до 45 микрон обеспечивает наивысшую степень восстановления цинка, в то время как наилучшие результаты по меди и свинцу достигаются при измельчении до 80 микрон. Оптимизация условий измельчения и флотации важна для повышения общей эффективности извлечения металлов.

Ключевые слова: полиметаллическая руда, флотация, измельчение.

VII BÖLMƏ. RƏQƏMSAL İQTİSADİYYAT VƏ İDARƏETMƏ

İQLİM DƏYİŞMƏLƏRİNİN OPTİMAL ÜSULLARLA İSTEHSALIN TƏŞKİLİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİNDƏ TƏSİRİ

Xədicə Fizuli qızı Məmmədova¹

xedicemammedova1986@gmail.com

Fizuli Əziz oğlu Məmmədov²

fizuli.ekonomist@gmail.com

Gəncə Dövlət Universiteti¹

Azərbaycan Texnologiya Universiteti²

İstehsalın təşkilinin təkmilləşdirilməsi məsələləri müxtəlif üsullarla yerinə yetirilir. Bir çox hallarda bu tip məsələlərdə səmərəlilik ya az olur və ya səmərəliliyə ümumiyyətlə nail olunmur. Bir çox xaricdə və ölkəmizdə tanınmış iqtisadçı alimlər bu tip məsələlərə müraciət etmiş və müəyyən nailiyyətlərə nail olmuşlar. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin alimlər belə məsələlərə bir və ya iki kriteriyadan yanaşmış, əksər hallarda bu məsələlərə kompleks yanaşmamışlar. Bir çox hallarda istehsal üçün xammallar iqlim dəyişmələrinə məruz qalır. Xüsusən bu tip məsələlər aqrar sənayenin vəziyyətilə bağlıdır (pambıqçılıq, ipəkçilik, yunçuluq və s.).

Əgər optimal texnoloji prosesi qiymətə görə seçərixsə, onda optimallaşdırma aşağıdakı kimi yazılar.

$$\sum_{i=1}^n a_{ij} c_{ij} \rightarrow \text{aşağıdakı məhdudiyyətlə}$$

$$\sum_{i=1}^n a_{ij} T_{ij} \leq [T_0] \quad (1)$$

Haradakı C_{ij} -i-variantda j -əməliyyətin qiyməti

$$\begin{cases} a_{ij} = 1 - \text{əgər } i\text{-variantı seçiriksə} \\ 0 - \text{əks təqdirdə} \end{cases}$$

Əgər optimallaşdırılması vaxt sərfinə uyğun aparırıqsa, onda məsələyə başqa cür yanaşırıq.

$$\sum_{i=1}^n a_{ij} c_{ij} \leq [C_0] \quad (2)$$

Burada T_{ij} - j -əməliyyatın i -variantının vaxt sərfi.

Yuxardakı meyarlar müəssisənin konkret şərti ilə seçilir. Məsələnin həlli dinamik proqramlaşdırma üsulu ilə həll edilə bilər. Bunun üçün rekurrent funksiyalı təklidən istifadə etmək lazımdır.

$$(t) = [C_{ik}(t_{ik}) + t_{k-1}(t_{don} - t_k)] \quad (3)$$

$$T_{don} = \sum_{j=1}^k t_{ij} \quad i = f(k); \quad k = 2, 3, \dots, N$$

Burada, N -qəbul olunmuş əməliyyatlar üzrə variantların nömrəsidir; k -əməliyyatların sayıdır; j -əməliyyatların nömrəsidir; t_{ij} - j -əməliyyatın i -variantının vaxt sərfi; T_{don} -texnoloji prosesin vaxta görə məhdudiyyəti; $f_1(k)$ - 1-ci əməliyyatın vaxta və qiymətə görə asıllığı.

(3) tənliyi funksiyalı təhlil olunan dinamik proqnozlaşdırma üsuludur. İndi isə bu tənlikdən istifadə edərək cədvəl 1-də olan əməliyyatların optimal variantını tapaq.

Cədvəl 1

No	Əməliyyatların adları	Variantlar	Qiymət (man)	Vaxt sərfi (san)
1.	Ətəyin dublirə edilməsi	1	9,701	30
2.	Bort araqaatının sirenması	2	8,948	32
3.	Bort araqaatının formalaşdırılması	3	7,797	36
		1	9,255	28

		2	5,174	30
		3	1,105	32
		1	1,398	70
		2	2,471	40

$$N=3 \times 3 \times 2=18$$

N-variantların ümumi qarışdırılması

İrəli gedış

I addım

Cədvəl 2

$f_1(T)$	9,701	8,948	7,797
T	30	32	36

(Bütün variantların kombinasiyası)

II. addım

Cədvəl 3

$f_2(T)$	16,956	25,203	11,992	47,875	36,122	29,911	28,806	17,053	10,842
T	58	60	64	60	62	66	62	64	68

(Məqsədə uyğun variantlar)

Cədvəl 4

$f_2(T)$	16,956	25,203	17,053	10,842
T	58	60	64	68

III. addım

Cədvəl 5.

$f_3(T)$	38,354	26,601	18,451	12,240	39,427	27,674	819,494	13,313
T	128	130	134	138	98	100	104	108

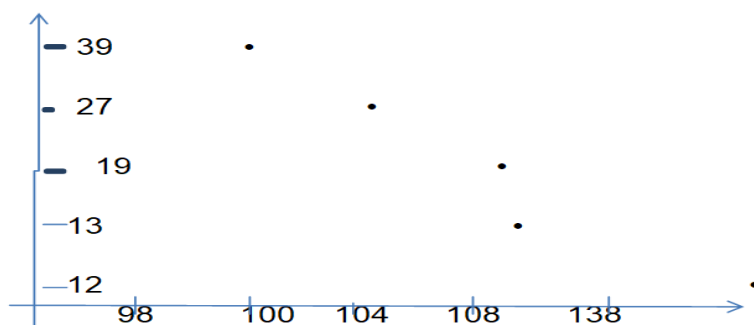
(Məqsədə uyğun variantlar)

Cədvəl 7

$f(T)$	39,427	27,674	19,494	13,313	12,240
T	98	100	104	108	138

Optimal üsulun seçilməsinin geriye qayıtma yolu ilə müəyyən edilməsi

Optimal zəncirin nömrəsi	T_{ij}	C_{ij}	Əməliyyata olan variantların nömrəsi		
			1	2	3
1	98	39,427	1	1	2
2	100	27,674	2	1	2
3	104	19,494	3	1	2
4	108	13,313	3	3	2
5	138	12,240	3	3	1

Qrafikdə göründüyü kimi müəssisədə olan avadanlıqların optimal gücündən istifadə etməklə bu texnoloji prosesləri istehsalatda tətbiq etmək mümkündür. Bunun üçün müəssisədə olan bütün ehtiyat variantlardan istifadə etmək lazımdır.

Açar sözlər: rentabellik, vaxt sərfi, maya dəyəri, variant, optimal, rəşional.

ƏDƏBİYYAT

1. Беллман, Р. Динамическое программирование /Пер. с англ. И.М. Андреевой и др.; под общ. ред. Н.Н. Воробьева.— М. : Изд-во иностр. лит., 1960, 400с.
2. Мамедов Ф.А. Выбор оптимальный решений. Монография Б.2016, Б.250 с.

ВЛИЯНИЕ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА НА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА ОПТИМАЛЬНЫМИ МЕТОДАМИ

Хадиджа Физули гызы Мамедова¹
xedicemammedova1986@gmail.com

Физули Азиз оглы Мамедов²
fizuli.ekonomist@gmail.com

Гянджинский Государственный Университет¹
Азербайджанский Технологический Университет²

Научная статья посвящена оптимальным методам организации производства. Для этого были проработаны различные варианты и в рамках критериев представлено оптимальное решение этих вариантов.

Ключевые слова: рентабельность, затраты времени, стоимость, вариант, оптимальный, рациональный.

THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON THE IMPROVEMENT PRODUCTION ORGANIZATION WITH OPTIMAL METHODS

Khadija Fizuli gizi Mammadova¹
xedicemammedova1986@gmail.com

Fizuli Aziz oglu Mammadov²
fizuli.ekonomist@gmail.com

Ganja State University¹
Azerbaijan Technological University²

The scientific article is devoted to the optimal methods of production organization. For this, various options have been worked out, and the optimal solution of those options has been presented within the criteria.

Keywords: profitability, time consumption, cost, option, optimal, rational.

DAYANIQLI İNKİŞAFDA RƏQƏMSAL TRANSFORMASIYANIN ƏHƏMİYYƏTİ

Əbdülrəhim Əbdülrəhman oğlu Dadaşov
ebdulrehimdadasov@gmail.com

Azərbaycan Respublikası İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi

Dayanıqlı inkişaf məqsədləri (DİM) "heç kimin geridə qalmaması" prinsipinə əsaslanaraq, yoxsulluğun aradan qaldırılması, təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsi, iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizə və sosial bərabərliyin təmin edilməsini hədəfləyir. [1] Rəqəmsallaşma bu məqsədlərə çatmaq üçün mühüm vasitədir. Azərbaycan davamlı inkişaf məqsədlərinin həyata keçirilməsinə və rəqəmsallaşmanın bu istiqamətdə təşviqinə daim xüsusi diqqət yetirir. [2] Bu iş ölkənin gələcək inkişafı, xüsusilə də rəqəmsallaşmanın infrastruktur baxımından inkişafı üçün əlavə imkanlar yaradır.

Rəqəmsal transformasiya rəqəmsal texnologiyaların integrasiyasını və buna uyğun olaraq iş təcrübəsi və mədəniyyətinin dəyişməsi ilə sosial və sektoral ehtiyaclar üçün asan həll yollarının yaradılmasını nəzərdə tutan anlayışdır. Başqa sözlə, rəqəmsal transformasiya bütövlükdə proseslər və xidmətləri, qarşılıqlı əlaqələri asanlaşdırmaq üçün tamamilə sistemin yenidən qurulmasını ifadə edir. [3]

Bütün Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) rəqəmsal texnologiyadan müsbət və ya mənfi təsir göstərə bilər. 17 DİM və 169 hədəfə nəzər salsaq, heç biri rəqəmsal texnologiyadan ayrılmır. 169 DİM hədəfindən 103-ə yeddi rəqəmsal texnologiyanın kombinasiyası birbaşa təsir göstərə bilər. Bunlara rəqəmsal giriş, sürətli internet, bulud, əşyaların interneti, süni intellekt, genişləndirilmiş reallıq və blokçeyn daxildir. Rəqəmsal texnologiyalar DİM-in irəliləyişini kataliz etmək və sürətləndirmək vədini təklif etsə də, onlar yalnız daha geniş siyasət kontekstində effektivdir. [4]

Ümumilikdə dayanıqlı inkişafda rəqəmsal transformasiyanın əsas rolu və əhəmiyyətini aşağıda qeyd etmək mümkündür:

Rəqəmsal texnologiyaların ekoloji təsiri - Rəqəmsal transformasiya texnologiyaları, o cümlədən süni intellekt, blokçeyn və bulud hesablama kimi sistemlər, daha səmərəli enerji istifadəsinə və resursların idarə edilməsinə imkan yaradır. Bu, karbon izini azaldaraq ekoloji dayanıqlığa töhfə verir.

İnklüziv inkişaf və sosial bərabərlik - Rəqəmsal alətlər qlobal səviyyədə təhsil, səhiyyə və iqtisadi imkanlara çıxışı artırır, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin inkişafda iştirakını təmin edir. Bu, sosial bərabərliyi təşviq edir və iqtisadi imkanları genişləndirir.

İnnovasiya və yaşıl texnologiyalar - Rəqəmsal transformasiya yaşıl texnologiyaların tətbiqini asanlaşdırır və təşviq edir. Bu, enerji effektivliyinin artırılması, su resurslarının daha yaxşı idarə olunması və tullantıların azaldılması kimi sahələrdə mühüm rol oynayır.

Dövlət sektorunun elektron hökumət islahatı: Elektron hökumət sistemlərinin genişlənməsi dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılmasına və şəffaflığın artırılmasına imkan verir. Bu, dövlət idarəçiliyində effektivlik, hesabatlılıq və korrupsiyanın azalmasına səbəb olur.

Kənd təsərrüfatı və rəqəmsal texnologiyalar: Ağıllı kənd təsərrüfatı texnologiyaları (sensorlar, dronlar, GPS idarəetmə sistemləri) daha dəqiq əkinçilik, suvarma və gübrələmə metodlarını mümkün edir, bu da dayanıqlı kənd təsərrüfatına töhfə verir. [5]

Nəticədə, rəqəmsal transformasiya, yalnız texnoloji bir proses deyil, eyni zamanda sosial və ekoloji rifahı təmin edən əsas strateji bir yanaşmadır.

➤ Kənd və şəhər ərazilərində yüksək sürətli internet və texnoloji infrastrukturun inkişaf etdirilməsi dayanıqlı inkişafın hərtərəfli təşviqinə töhfə verə bilər.

➤ İnsan kapitalının inkişafı rəqəmsal transformasiya üçün vacibdir. Təhsil sistemində rəqəmsal bacarıqların genişləndirilməsi üçün proqramlar hazırlanması təsirli nəticə əldə edilməsinə gətirib çıxara bilər.

➤ Rəqəmsal texnologiyalar sahəsində dövlət və özəl sektorun tərəfdaşlığı, dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə çatmaq üçün vacib bir strategiyadır.

➤ Ekoloji və sosial dayanıqlılıq üçün rəqəmsal nəzarət sistemlərinin tətbiqi, resurs istifadəsinin optimallaşdırılması və qərar qəbul etmə prosesində dəqiqliyin artırılması üçün effektiv ola bilər.

Rəqəmsal transformasiyanın effektiv tətbiqi üçün hüquqi və tənzimləyici mühitin təkmilləşdirilməsi vacibdir. Bu, texnoloji inkişafın sürətləndirilməsinə və yeni rəqəmsal həllərin tətbiqinə şərait yaradır. Eyni zamanda, rəqəmsal bərabərsizliyin aradan qaldırılması və bütün əhali qruplarının rəqəmsal texnologiyalardan faydalanmasının təmin edilməsi dayanıqlı inkişafın əsas komponentlərindəndir. Nəhayət, rəqəmsal transformasiya sahəsində innovasiyaların təşviqi və startap ekosisteminin dəstəklənməsi iqtisadi artım və dayanıqlılıq üçün mühüm addımlardandır.

Açar sözlər: davamlı inkişaf, rəqəmsallaşma, transformasiya, ekoloji dayanıqlılıq, iqtisadiyyat.

ƏDƏBİYYAT

1. Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri barədə qısa xülasə: [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üzrə Milli Məlumatlandırma Portalı. 20 Oktyabr 2024. URL: <https://sdg.azstat.gov.az/az/summary-goals>
2. Dayanıqlı inkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurasının Katibliyi / Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin icrasına dair Azərbaycanda görülmə işlər və əldə olunan nailiyyətlər haqqında 2021-ci il üzrə yekun hesabat. Bakı. 2022. 104 s
3. Qasımlı, V.Ə., Talibova, M., Quliyeva, G.Ü. və başqaları. Rəqəmsal iqtisadiyyat. Dərslik. V.Ə.Qasımlı, M.Talibova, G.Ü.Quliyeva. Bakı. Azprint nəşriyyatı. 2023. 262 s
4. Digitalization for Sustainability: [Electronic resource]. The United Nations Environment Programme (UNEP). Retrieved from 17 October 2024. URL: <https://www.unep.org/topics/digital-transformations/digitalization-sustainability>
5. Filho, W.L., Salvia, A.L., Fritzen A.B. and et al. Digital transformation and sustainable development in higher education in a post-pandemic world. Abingdon. United Kingdom: International Journal of Sustainable Development & World Ecology. 2023. Vol. 31. Issue 1. p. 108–123

ЗНАЧЕНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Абдулрагим Абдулрахман оглу Дадашов

ebdulrehimdadasov@gmail.com

Центр Анализа Экономических Реформ и Коммуникаций

Цифровая трансформация стала ключевым компонентом устойчивого развития в современном мире. Эта трансформация заключалась не только в применении технологических инноваций, это процесс, обеспечивающий стабильность социального, экономического и экологического развития. Азербайджан также уделяет особое внимание цифровизации при реализации целей устойчивого развития, и это обеспечивает конкурентоспособность страны в глобальном масштабе. В данной статье рассматривается важность цифровой трансформации для устойчивого развития и ее влияние в различных аспектах.

Ключевые слова: устойчивое развитие, цифровизация, трансформация, экологическая устойчивость, экономика.

THE IMPORTANCE OF DIGITAL TRANSFORMATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abdulrahim Abdulrahman oglu Dadashov

ebdulrehimdadasov@gmail.com

Center for Analysis of Economic Reforms and Communication

Digital transformation has become a key component of sustainable development in the modern world. This transformation consist not only of the application of technological innovations, but it is a process that ensures the stability of social, economic and ecological development. Azerbaijan also pays special attention to digitalization in the implementation of sustainable development goals, and this ensures the country's competitiveness on a global scale. This article examines the importance of digital transformation for sustainable development and its impact in various aspects.

Keywords: sustainable development, digitization, transformation, environmental sustainability, economic.

НОВЫЙ УРОВЕНЬ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Лейла Юсиф кызы Рзаева

l.rzayeva@atu.edu.az

Зейнаб Бахрам кызы Годжаева

z.qocayeva@atu.edu.az

Беюкханым Акбер кызы Амирахова

b.amirahova@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

В последнее время цифровая экономика расширяется беспрецедентными темпами и проникает почти во все сферы экономической деятельности с различной скоростью. Цифровые технологии преобразуют весь мир. Они затрагивают множество различных аспектов нашей жизни, от повседневных задач, таких как звонки и покупки, до того, как работают предприятия и государственные службы. Это создаёт перед нами несколько ключевых задач, целью которых является увеличение положительного влияния цифровизации на нашу экономику и общество, а также обеспечение устойчивого развития этого процесса. Создание цифровой экономики, внедрение современных технологий и инноваций — это одни из ключевых приоритетов для Азербайджана. Инициатива «Разработка и реализация стратегии развития цифровой экономики» отражена в «Стратегии социально-экономического развития Азербайджанской Республики на 2022-2026 годы». [1]

Одним из инновационных новшеств, внедренных на основании законодательных актов, подписанных Президентом Ильхамом Алиевым 12 августа 2024 года, является возможность заключения трудовых договоров между работниками и работодателями в электронном формате. Расширение процесса онлайн-подписания является следующим важным шагом в рамках «Года солидарности за зеленый мир» и позволяет еще больше сократить использование бумажных документов в системе кадрового учета. Заключение трудовых договоров в форме электронного документа, а также их изменение и расторжение производятся с использованием электронных подписей работников и работодателей (таких как “SİMA İmza”, “ASAN İmza” и Электронная подпись (SİMA Token)). Договор считается юридически действительным только после его подписания в системе ƏMAS. [2]

В условиях стремительной цифровизации бизнеса и труда электронное подписание трудовых договоров становится не только удобным, но и необходимым инструментом для работодателей. Системы электронного подписания документов позволяют экономить время, средства и ресурсы, упрощая процессы найма и управления персоналом. Данное новшество направлено на упрощение процессов и цифровизацию процедур в области трудовых отношений. Оно позволяет работникам получать информацию о своих трудовых правах и делает эти процессы более прозрачными. Электронная революция в этой области обладает множеством очевидных преимуществ (табл. 1).

Внедрение цифрового управления на единой платформе в сфере индивидуального учета и трудоустройства, а также системы государственного социального страхования, безусловно, способствует обмену информацией между профильными государственными структурами в рамках административного процесса. Это приведет к логически обоснованным результатам, устраняющим различные бюрократические препятствия и другие негативные явления.

Таблица 1

Преимущества электронной революции в области трудовых отношений

Преимущества	Описание
Удобство и оперативность	Позволяет быстро заключать трудовые договоры, устраняя временные и территориальные барьеры. Это особенно актуально для компаний, нанимающих удаленных сотрудников или работающих с фрилансерами
Юридическая сила и безопасность	Sima обеспечивает защиту от подделки и несанкционированных изменений в документе. Данная программа использует защищенные алгоритмы шифрования, которые гарантируют, что документ остается неизменным после подписания. Это позволяет организациям и сотрудникам быть уверенными в защите своих данных
Снижение административных расходов	Использование электронных подписей снижает расходы на бумагу, транспортные и почтовые услуги, что позволяет компаниям оптимизировать затраты. Это также способствует экологической устойчивости, поскольку уменьшается потребление бумаги и других материалов
Архивирование и легкий доступ к документам	Sima предоставляет возможность безопасного хранения подписанных договоров в цифровом формате, что упрощает доступ к документам
Соблюдение трудового законодательства	Обеспечивает контроль за поэтапным переводом документов в электронный формат под наблюдением государственных органов, что гарантирует правильность и законность этих процедур

Создано авторами

Однако наряду с множеством преимуществ электронного подписания трудовых договоров, можно предположить ряд потенциальных рисков (табл. 2).

Таблица 2

Потенциальные риски и недостатки электронной революции в области трудовых отношений

Потенциальные риски и недостатки	Описание
Кибербезопасность и защита данных	Как и любой цифровой инструмент, электронные ресурсы могут подвергаться кибератакам. В случае компрометации системы могут возникнуть риски утечки персональных данных сотрудников. Для снижения этих рисков компаниям необходимо следовать протоколам информационной безопасности и регулярно обновлять систему.
Недостаток личного контакта и риска недопонимания	Электронное подписание часто происходит дистанционно, что может приводить к недопониманию условий договора. Важно, чтобы компании обеспечивали должный уровень информированности и поддержки для сотрудников перед подписанием документа.
Зависимость от технологий и доступ к устройствам	Для использования Sima необходим стабильный доступ к интернету и соответствующим устройствам, что может быть проблемой для некоторых категорий сотрудников, особенно в удаленных регионах.
Правовые нюансы и стандарты	Вопросы юридического признания и стандартизации электронных подписей могут варьироваться в зависимости от страны. Компании, работающие в международной среде, могут столкнуться с необходимостью адаптировать свои процессы к различным законодательным требованиям.

Создано авторами

Таким образом, программа Sima демонстрирует высокую эффективность для

электронного подписания трудовых договоров и других документов, помогая компаниям снизить затраты и упростить HR-процессы. Однако использование таких цифровых инструментов требует от организаций соблюдения мер информационной безопасности и создания инструкций для сотрудников по использованию электронных подписей. Электронное подписание трудовых договоров становится важной частью HR-стратегий в условиях цифровой экономики, и программы вроде Sima обеспечивают компаниям гибкость и адаптивность, необходимые для успешного функционирования в современном деловом мире.

Ключевые слова: цифровая экономика, электронный трудовой договор, электронная подпись, эффективность, кибербезопасность, HR-процессы.

ЛИТЕРАТУРА

1. <https://4sim.gov.az/az/page/reqemsal-iqtisadiyyat/umumi-melumat>
2. <https://sosial.gov.az/media/xeberler/emas-platformasinda-e-qaydada-artiq-270-minden-cox-emek-muqavilesi-imzalanib>
3. <https://sima.az/az/news/1256>

RƏQƏMSALLAŞMA DÖVRÜNDƏ ƏMƏK MÜNASİBƏTLƏRİNİN YENİ SƏVİYYƏSİ

Leyla Yusif qızı Rzayeva

l.rzayeva@atu.edu.az

Zeynəb Bəhram qızı Qocayeva

z.qocayeva@atu.edu.az

Böyükxanım Əkbər qızı Əmirahova

b.amirahova@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Rəqəmsallaşmaya keçid əmək münasibətlərini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişərək, elektron müqavilələrin və rəqəmsal imzaların qəbulu ilə müəyyən edilən yeni dövrü qeyd etdi. Bu dəyişiklik prosesləri optimallaşdırmaq, səmərəliliyi artırmaq və əmək müqavilələrinin şəffaflığını artırmaq məqsədi daşıyır.

Açar sözlər: rəqəmsal iqtisadiyyat, elektron əmək müqavilələri, elektron imzalar, səmərəlilik, kibertəhlükəsizlik, HR prosesləri.

A NEW LEVEL OF LABOR RELATIONS IN THE ERA OF DIGITALIZATION

Leyla Yusif gizi Rzayeva

l.rzayeva@atu.edu.az

Zeynab Bakhrām gizi Gojayeva

z.qocayeva@atu.edu.az

Boyukhhanim Akbar gizi Amirahova

b.amirahova@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

The transition to digitalization has significantly changed labor relations, marking a new era defined by the adoption of electronic contracts and digital signatures. This shift aims to optimize processes, enhance efficiency, and improve the transparency of labor agreements.

Keywords: Digital Economy, Electronic Labor Contracts, E-Signatures, Digital transformation, efficiency, cybersecurity, HR processes.

ELM VƏ TƏHSİLİN İNTEQRASIYASININ YÜKSƏK İXTİSASLI KADR HAZIRLIĞINDA ROLU

Mübariz Əsgər oğlu Nuriyev

mubariz.nuriyev@stat.gov.az

**Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin
Elmi-Tədqiqat və Statistik İnnovasiyalar Mərkəzi**

Təhsil və təlim məhsuldarlığı, innovasiyanı və rəqabət qabiliyyətini artırmağa kömək edir. Bundan əlavə, tədqiqat və innovasiya ilə bağlı ali təhsil yüksək ixtisaslı insan kapitalını təmin edir. Bu bacarıqların olmaması sürətli texnoloji dəyişikliklər, gərgin global rəqabət və əmək bazarında daim artan tələbat dövründə iqtisadi artıma və məşğulluğa əsas maneədir. Buna görə də, “ağıllı artım” prioriteti ilə “Avropa 2020” strategiyası ali təhsilin səviyyəsini yüksəltmək məqsədi daşıyır. [1]

Son illər təhsilin inkişafı, bu sahədə aparılan məqsədyönlü islahatlar həyata keçirilən kompleks proqramlar, beynəlxalq təşkilatlarla səmərəli əməkdaşlıq, xüsusilə ölkə rəhbərinin təhsilə böyük diqqət və qayğısı sayəsində Azərbaycanda təhsil ilbəl inkişaf edir və bu gün də təhsilin davamlı tərəqqisinə yönəlmiş əsaslı tədbirlər görülməkdədir. Azərbaycanda təhsil sahəsində irimiqyaslı islahatlar prosesi artıq dönməz xarakter almış, milli təhsilin aydın sabahını təmin edəcək inkişaf proqramları təsdiq olunaraq uğurla həyata keçirilir. XX əsrin ortalarından başlayaraq inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan bütün dünya dövlətləri tərəfindən təhsil sistemində aparılan islahatlar əsasən ənənəvi birdəfəlik təhsil modelindən fasiləsiz təhsilə keçməyə başlamışlar. [2]

Müasir texnikanı, müasir bazar iqtisadiyyatının bütün yollarını mənimsəmək, respublikada tətbiq etmək üçün gələcək nəslə hazırlamaq və keçmiş dövrə nisbətən bir çox yeni ixtisaslar üzrə kadrlar hazırlamaq məhz ali təhsil səviyyəsində mümkündür.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında 40 dövlət ali təhsil müəssisəsi və onların 9 filialı, 9 xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisəsi və 10 özəl ali təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərməkdədir. Bu universitetlərin demək olar ki, hamısında müvafiq ixtisaslar üzrə vahid tədris standartları əsasında hazırlanan tədris proqramları istifadə olunmaqdadır. Dövlət ali təhsil müəsisələrinin tədris proqramlarının demək olar ki, hamısı kredit sisteminin tələblərinə uyğun olaraq tərtib olunur.

2009-cu ildə təsdiq olunmuş təhsil haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən respublikada üç pilləli ali təhsil həyata keçirilməkdədir. Bunlar bakalavriat, magistratura və doktoranturadır. Elmi kadrların formalaşdırılması nöqtəyi-nəzərindən baxdıqda bu pillələr arasında tam ardıcılıq təmin olunub, həmçinin pillələr arası qarşılıqlı əlaqə və varislik prinsipi mövcuddur.

Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun əsas məqsədi iqtisadi və sosial sahəni bütövlükdə əhatə edən, yüksək ixtisaslı, elmi və nəzəri biliklərə malik, müasir təfəkkürlü və rəqabət qabiliyyətli ali təhsilli mütəxəssis-kadrlar hazırlamaqdan ibarətdir. Bu kadrlar isə əsasən bakalavr pilləsini bitirən məzunlardan formalaşır. Statistik göstəricilərə nəzər salsaq aydın olur ki, bakalavr pilləsini bitirən məzunların sayı, magistratura və doktoranturanı bitirən məzunların sayı ilə müqayisədə qat-qat çoxdur.

2023-cü ildə bakalavr pilləsini bitirənlərin sayı 39247 nəfər təşkil edirdisə, magistr pilləsi üzrə bu göstərici 9174 nəfərdir.

Bu baxımdan bakalavr pilləsini bitirən məzunların praktik biliklərinin artırılması və onların istehsalata hazır şəkildə formalaşdırılması üçün əlavə tədbirlərin görülməsi zərurəti yaranmaqdadır. Bununla əlaqədar olaraq universitetlərdə elm və tədrisin integrasiyası daha intensiv aparılmalı, İKT-nin imkanlarından maksimum istifadə olunmalı, “E-learning” sisteminin tətbiqinə geniş yer verilməli, istehsal sahələri ilə əlaqələr gücləndirilməlidir. Universitetlərarası texnoparkların yaradılması bu nöqtəyi-nəzərdən əhəmiyyətlidir.

Universitetlərin tədrisən “tədqiqat universitetlərinə” çevrilməsi bu məsələnin yerinə

yetirilməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. “Tədqiqat universitetləri” öz fəaliyyətini elmi-tədqiqatla təhsilin integrasiyasına yönəlmiş xüsusi universitet modelidir. Bu universitet modeli ilk dəfə 19-cu əsrin əvvəllərində Almaniyada Vilhelm fon Humboldt tərəfindən irəli sürülüb. Ötən əsrin 60-cı illərindən Amerikanın Kaliforniya universiteti bütün dünyada “tədqiqat universiteti” modeli olaraq tanınmaqdadır. Hazırda dünyanın əksər nüfuzlu universitetləri “tədqiqat universiteti” statusuna malikdir. [3]

Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə təsdiq edilən “2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın Tədbirlər Planı”nda ölkədə tədqiqat potensialı yüksək olan 2 universitetin bazasında 2 tədqiqat universitetinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Məhz elə bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 28 avqust 2022-ci il tarixli fərmanı ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının elmi müəssisə və təşkilatlarının, habelə digər qurumlarının Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyinin tabeliyinə verilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və bu prosesin daha da sürətlənməsinə hədəflənmişdir. Fərmanın icrası nəticəsində universitetlərin maddi texniki bazası və kadr potensialı xeyli gücləndirilmiş olacaqdır və tədqiqat universitetlərinin yaranma prosesi daha böyük sürətlə həyata keçiriləcəkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu proses daima ölkə prezidentinin diqqət mərkəzində olmuş, hələ 2016-cı ildən “Elm haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 14 iyun tarixli 271-VQ nömrəli Qanununun tətbiqi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 9 avqust tarixli 1009 nömrəli Fərmanının 1.1.3-cü yarımbəndinin icrasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti “Ali təhsil müəssisələrinə “Tədqiqat universiteti” statusu verilməsi üçün Tələblər” təsdiq etmişdir. [4]

Ali təhsil müəssisələrinə “Tədqiqat universiteti” statusu verilməsi üçün qoyulmuş tələbləri yerinə yetirilməklə bərabər tədris prosesinin təşkilində də bir sıra dəyişikliklərin həyata keçirilməsi zərurəti yaranır. Tədqiqat universitetlərinin formalaşdırılması üçün tədris proqramlarında əsaslı dəyişikliklər edilməsi lazım gəlir. Belə ki, tədris proqramlarının Tədqiqat universitetlərinin tələblərə uyğunlaşdırılması üçün dördüncü semestrin sonuna qədər müvafiq ixtisas üzrə ümumtəhsil fənləri əsasən yekunlaşdırılmalıdır. İkinci kursu bitirdikdən sonra hər bir tələbə üçün buraxılış işinin mövzusu uyğun kafedralar tərəfindən müəyyənləşdirilməli və müzakirə edilərək təsdiq edilməlidir. Buraxılış işlərinin mövzuları ixtisasa uyğun olaraq əsasən regionun mövcud problemlərinin elmi yanaşmalar yolu ilə həllinə yönəldilərək seçilməlidir. Üçüncü kursdan başlayaraq tələbələrin sərbəst işləri, laborator işləri, kurs işləri, kurs layihələri və istehsalat təcrübələri buraxılış işinin planının tərkib hissəsi olmalıdır. Beləliklə, buraxılış işinin rəhbəri plana müvafiq olaraq planda nəzərdə tutulmuş bölmələrin yerinə yetirilməsini nəzarətdə saxlamalı və onların vaxtında icrasına cavabdeh olmalı, lazımi məsləhətlər verməlidir.

Tədqiqat universitetlərinin yaradılması universitetlərdə aparılan elmi-tədqiqat işlərinin də canlandırılmasına şərait yaratmış olacaqdır. Yəni aparılması planlaşdırılan elmi-tədqiqat işlərinin mövzularının bir hissəsi doktorantura səviyyəsində, bir hissəsi magistratura səviyyəsində və nəhayət bir hissəsi isə bakalavr səviyyəsində yerinə yetirilmiş olacaqdır. Bu da ali təhsilin pillələri arasında varislik prinsipini təmin etməklə bərabər elmi-tədqiqat işlərinin keyfiyyətinin yüksəlməsinə şərait yaradacaqdır. Müxtəlif səviyyələrdə aparılan tədqiqat işləri bir-biri ilə əlaqəli olduğu üçün və hər bir mərhələdə akkreditasiyaya məruz qaldığı səbəbindən daha yüksək keyfiyyətlə yerinə yetirilməli olacaqdır.

Tədqiqat xərclərinin yüksək olması və tədrisdə fərdiliyin təmin olunması tədqiqat universitetləri üçün əlavə vəsait cəlb olunmasını tələb edir.

Tədqiqat işlərinin yerinə yetirilmə prosesində nüfuzlu xarici universitetlərlə əlaqələrin yaradılması və birgə tədqiqatların aparılması tədrisin və elmi-tədqiqat işlərinin paralel olaraq yüksələn xətt üzrə inkişafına zəmin yarada bilər.

Təhsil sahəsindəki mövcud olan problemlər vaxtında həll edilməlidir ki, ali təhsil sferasında keyfiyyət göstəricilərinin sayı artsın, elmi sahədə ciddi nailiyyətlər əldə olunsun. Bununla da, ölkədə insan kapitalının formalaşdırılması prosesi davamlı xarakter alsın.

Təhsil cəmiyyətin tərəqqisinin mühüm faktorudur. Təhsil və təlim ölkə strategiyasının mərkəzində dayanır və iş yerlərinin yaradılmasının, artmasının əsas hərəkətverici amili kimi qəbul edilir. Təhsilin yüksək səviyyəsi məşğulluğu yaxşılaşdırır və bu da öz növbəsində yoxsulluğu azaldır. Digər tərəfdən ali təhsil tədqiqat, işləmələr və innovasiya ilə sıx bağlıdır. Belə ki, elmi-tədqiqat və işləmələr sektoruna investisiyalar yüksək ixtisaslı işçilərə tələbatı artırmış olur. Bu sahənin müasir tələblərə cavab verməsi üçün dövlətin gördüyü tədbirlər, islahatlar böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu islahatların məntiqi nəticəsi ali təhsil müəssisələrinə “Tədqiqat universiteti” statusu verilməsi ilə bağlı aparılan işlərdir.

Açar sözlər: təhsilin cəmiyyətdə rolu, ali təhsil, təhsil sistemində islahatlar, tədqiqat universitetləri

ƏDƏBİYYAT

1. Smarter, greener, more inclusive? Indicators to support the europe 2020 strategy. European Union. 2016
2. “Əhalinin fasiləsiz təhsildə iştirakına dair” seçmə statistik müayinənin nəticələri haqqında hesabat. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı. 2009
3. Qocayeva M.R. “Universitetlərin milli iqtisadiyyatın inkişafında rolunun qiymətləndirilməsi”. BAKI, 2019.
4. <https://e-qanun.az/framework/37540>

РОЛЬ ИНТЕГРАЦИИ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ КАДРОВ

Мубариз Асгар оглу Нуриев
mubariz.nuriiev@stat.gov.az

Центр научных исследований и статистических инноваций

В статье отмечается особая значимость интеграции науки и образования в подготовке высококвалифицированных кадров. Дана информация о мерах и реформах, проводимых государством в сфере образования. Изучается международный опыт в этой области. Показана необходимость предоставления статуса «Исследовательский университет» высшим учебным заведениям и выдвинуты требования, предъявляемые в связи с этим. Подчеркивается необходимость внесения ряда изменений в организации образовательного процесса.

Ключевые слова: роль образования в обществе, высшее образование, реформы системы образования, исследовательские университеты.

THE ROLE OF THE INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION IN THE TRAINING OF HIGHLY QUALIFIED PERSONNEL

Mubariz Asgar oglu Nuriyev
mubariz.nuriyev@stat.gov.az

Center of Scientific Research and Statistical Innovations

The article highlights the special importance of integrating science and education in the training of highly qualified personnel. Information is given on measures and reforms taken by the state in the field of education. International experience in this field is studied. The necessity of granting the status of "Research university" to higher education institutions is shown and the requirements for this are presented. The need to implement a

number of changes in the organization of the educational process is emphasized.

Keywords: the role of education in society, higher education, educational system reforms, research universities

DAYANIQLI İNKİŞAF MƏQSƏDLƏRİ ÇƏRÇİVƏSİNDƏ DÖVLƏT LAYİHƏLƏRİNİN İDARƏ OLUNMASI: AZƏRBAYCAN TƏCRÜBƏSİ

Fizuli Əziz oğlu Məmmədov
fizuli.ekonomist@gmail.com

Tural Akif oğlu İsaqov
isagov.t@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM), BMT tərəfindən 2015-ci ildə qəbul edilən və 2030-cu ilədək global dayanıqlı inkişafı təmin etməyi hədəfləyən bir proqramdır. DİM-lər sosial, iqtisadi və ekoloji inkişafı tarazlaşdıraraq, yoxsulluğun aradan qaldırılması, bərabərliyin təmin edilməsi, ətraf mühitin qorunması kimi məqsədlərə nail olmağı hədəfləyir. Azərbaycan da bu məqsədlərə sadıq qalaraq, DİM-ləri dövlət siyasətinə inteqrasiya etməkdədir və onların icrası üçün milli layihələr həyata keçirir. [1]

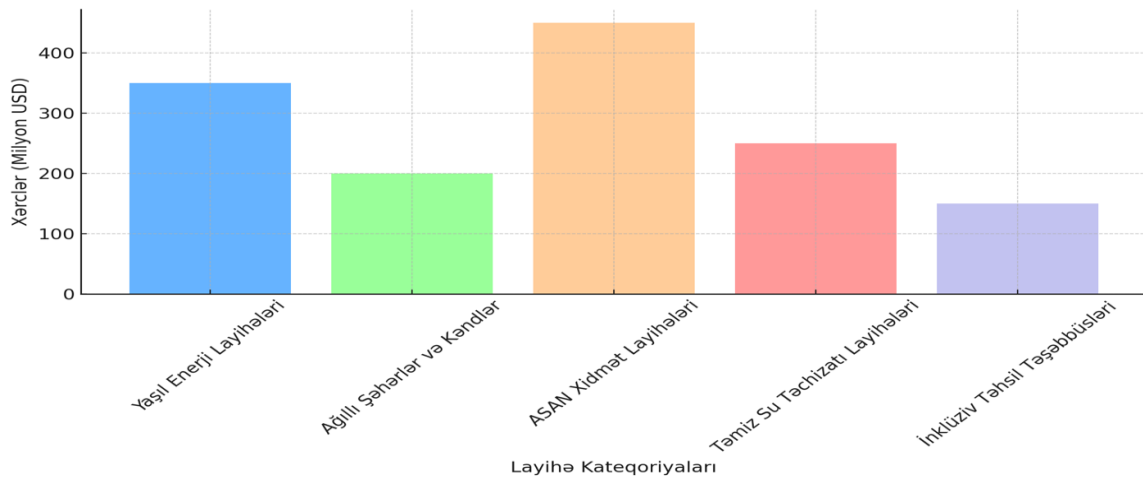
Azərbaycan Respublikası 2016-cı ildə Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurasını yaradaraq DİM-lərin icrası üzrə əsas strateji platforma qurmuşdur. Milli Əlaqələndirmə Şurası dövlət qurumları, beynəlxalq təşkilatlar və qeyri-hökumət sektoru ilə əməkdaşlıq edərək, ölkədə sosial-iqtisadi və ekoloji məsələlərə dair genişmiqyaslı dövlət layihələrini həyata keçirir. Azərbaycan MDB məkanında ilk ölkə olaraq 2017 və 2019-cu illərdə Dayanıqlı İnkişaf üzrə Könüllü Milli Hesabatlar (KMH) təqdim etmişdir ki, bu da ölkənin DİM-lərin icrasına ciddi yanaşmasının göstəricisidir. [2]

Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri çərçivəsində Azərbaycanda aşağıdakı layihələr həyata keçirilir.

- **Yaşıl enerji layihələri:** Azərbaycan 7-ci DİM çərçivəsində bərpa olunan enerji mənbələrindən faydalanmaq üçün yaşıl enerji layihələrini inkişaf etdirir. Xüsusilə külək və günəş enerjisi sahəsindəki bu layihələr həm ekoloji davamlılıq, həm də enerji təhlükəsizliyinin artırılması məqsədinə xidmət edir.

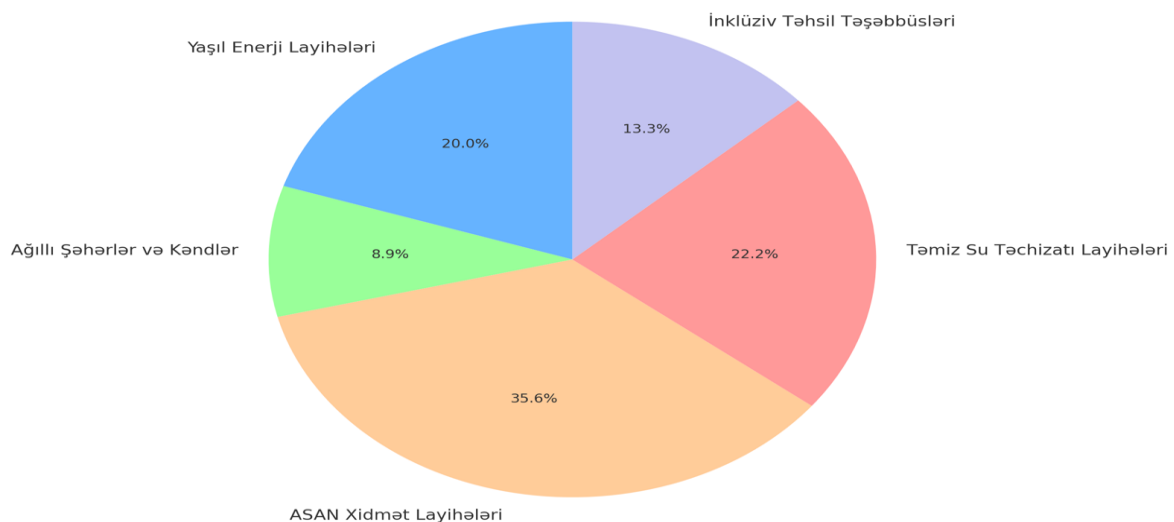
- **Ağıllı yaşayış məntəqələri:** İşğaldan azad edilən ərazilərdə bərpa məqsədilə həyata keçirilən bu layihələr, 11-ci DİM-in prinsiplərinə uyğun olaraq ağıllı şəhər və kənd konsepsiyaları ilə müasir infrastrukturunu təmin etməyi və yaşıl enerji ilə dayanıqlı yaşayış yaratmağı qarşıya məqsəd qoyur.

- **ASAN Xidmət:** Dövlət xidmətlərinin səmərəliliyini və şəffaflığını artıran bu layihə, 16-cı DİM-lə uyğun şəkildə həyata keçirilmişdir. Layihə, vətəndaşlara dövlət xidmətlərinə daha asan çıxış imkanı verərək korrupsiya ilə mübarizədə mühüm addımlar atır.

Şəkil 1: Azərbaycanda DİM məqsədlərinə çatmaq üçün ayrılan xərclər (Milyon ABŞ dolları ilə)

- **İqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma planı:** Azərbaycan 13-cü DİM-ə uyğun olaraq iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə qarşı dayanıqlılıq yaratmaq üçün milli uyğunlaşma planını həyata keçirir. 2024-cü ildə COP-29-a ev sahibliyi etməklə, Azərbaycan qlobal səviyyədə iqlim dəyişikliyi məsələlərində liderlik göstərmək və dayanıqlı inkişaf sahəsində əldə etdiyi nailiyyətləri nümayiş etdirmək imkanı qazanır.
- **Keyfiyyətli və inklüziv təhsil:** 4-cü DİM çərçivəsində təhsil infrastrukturunun inkişafı və təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə həyata keçirilən layihə, eyni zamanda inklüziv təhsil prinsipini əsas tutur.

Şəkil 2: Azərbaycanda dayanıqlı inkişaf layihələrinin kateqoriyalar üzrə paylanması

Azərbaycan Respublikası DİM-lərin icrasını nəzarətdə saxlamaq üçün üzrə əldə olunan irəliləyişlər Könüllü Milli Hesabatlar vasitəsilə BMT-yə təqdim edilir. Eyni zamanda, Milli Məlumat Portalı vasitəsilə layihələrin icrası və nəticələri izlənilir, məlumatlar real vaxt rejimində yenilənir.

Açar sözlər: davamlı inkişaf, ekoloji davamlılıq layihələri, ASAN

ƏDƏBİYYAT

1. <https://azerbaijan.un.org/az/sdgs>
2. <https://president.az/az/articles/view/21314>

**Управление государственными проектами в рамках целей устойчивого
развития: опыт Азербайджана**

Физули Азиз оглы Мамедов
fizuli.ekonomist@gmail.com

Турал Акиф оглы Исаков
isagov.t@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Так, проекты в области зеленой энергии способствуют экологической устойчивости, повышая энергетическую безопасность, а проекты по созданию умных населённых пунктов ускоряют восстановление освобожденных от оккупации территорий. Проект "ASAN Xidmət" упрощает доступ к государственным услугам и играет важную роль в борьбе с коррупцией. В то же время, проекты по водоснабжению улучшают доступ к чистой воде в сельских районах, а инициативы по инклюзивному образованию обеспечивают равные возможности для детей с особыми потребностями.

Ключевые слова: устойчивое развитие, проекты по экологической устойчивости, ASAN

**MANAGEMENT OF GOVERNMENT PROJECTS IN THE FRAMEWORK OF
SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: EXPERIENCE OF AZERBAIJAN**

Fizuli Aziz oglu Mammadov
fizuli.ekonomist@gmail.com

Tural Akif oglu Isakov
isagov.t@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Green energy projects contribute to ecological sustainability by enhancing energy security, while smart residential settlements accelerate the reconstruction of areas liberated from occupation. The ASAN Service project facilitates access to public services and takes significant steps in the fight against corruption. Additionally, water supply projects improve access to clean water in rural areas, and inclusive education initiatives provide equal opportunities for children with special needs to access education.

Keywords: Sustainable development, environmental sustainability projects, ASAN

**TƏHSİL SAHƏSİNDƏ RƏQƏMSAL MARKETİNG STRATEGİYALARININ
HAZIRLANMASI VƏ TƏTBİQİ**

Ayşən Viləddin qızı Məmmədova
a.memmedova@atu.edu.az

Seymur Ceyhun oğlu Məmmədov
s.memmedov@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Rəqəmsal marketing sahəsinə xərclənən büdcənin artdığını qeyd edə bilərik. Hər sahədə rəqəmsal marketingə nə qədər xərcləndiyini hesablamaq çox qəliz olar. Amma, aparılan araşdırmalar bəzi sektorların bu sahədə daha yüksək göstəricilərə malik olduğunu əks etdirir. Böyük elektronika şirkətləri, e-ticarət platformaları rəqəmsal marketing üçün milyardlarla büdcə sərf edə bilirlər. Bu şirkətlər xüsusilə axtarış sistemləri, sosial şəbəkə reklamları, məzmun marketingi kimi əsas rəqəmsal marketing alətlərindən istifadə edirlər. Bir qədər daha kiçik və orta şirkətlər də bu sahədə vacib rol oynayır. Onların ayırdıqları büdcələr nəhəng şirkətlərlə müqayisə olunmasa da, rəqəmsal marketing sahəsi üçün vacib

əhəmiyyət kəsb edir. Çünki bazara nəzər salarsaq böyük qismi məhz kiçik və orta şirkətlər əhatə edir. Onlar rəqabətdə geri qalmamaq üçün minimum xərclə maksimum mənfəətə nail olmağa çalışırlar. Demək olar bütün fəaliyyət sahələrində rəqəmsal marketingin təsirlərini hiss etmək mümkündür.

“Microsoft” şirkəti 2023-cü ildə marketing sahəsinə 22,76 milyard dollar vəsait xərcləyib. Bu rəqəm şirkətin tarixində bu sahəyə sərf edilən ən yüksək göstərici olmuşdur.

“Google” şirkəti dünyanın ən böyük reklam platformalarından biridir. Bu şirkətin 2023-cü ildə reklamdən qazandığı büdcə 237,86 milyarddır. Bu da şirkətlərin rəqəmsal marketingə necə diqqət ayırdığının göstəricisidir.

“Apple” şirkəti 2023-cü ildə həyata keçirdiyi reklam kampaniyalarından 7 milyard dollardan çox gəlir əldə edib. Bu da şirkətin 2022-ci ildə əldə etdiyi gəlirdən 42% daha çoxdur.

Təhsil sahəsində də rəqəmsal marketing fəaliyyətinə xeyli önəm verilir. Xüsusilə pandemiya dövründə və ondan sonrakı mərhələdə onlayn təhsilin əhəmiyyəti daha da artdı. Təbii ki, daha əvvəllərdən mövcud idi. Lakin indi olduğu qədər populyar və əlçatan deyildi. Təhsil sahəsində rəqəmsal marketing sahəsindən söhbət açarkən bir neçə vacib nüansa toxunmaq lazımdır. Burada fəaliyyət növünə görə bazar iştirakçılarını iki növə ayırmaq olar:

- ❖ Təhsil müəssisələri;
- ❖ Təhsil xidməti göstərən şirkətlər, platformalar;

Təhsil müəssisələri dedikdə dünya üzərində universitet olaraq fəaliyyət göstərən dövlət və özəl təhsil qurumları nəzərdə tutulur. Dünya əhalisinin sayının durmadan artması təhsil sahəsinə də öz təsirini göstərir. Təhsil almaq istəyən gənclərin sayı günü-gündən artır ki, onlar arasında xaricdə təhsil almaq istəyənlərin sayı da az deyil. Bu da rəqabətin daha da yüksək olmasına şərait yaradır. Xüsusilə top siyahıda qeyd olunan universitetlər tələbə cəlb etmək üçün bir çox marketing strategiyaları tətbiq edirlər. Təhsil xidməti göstərən platformalar isə rəqəmsal marketing sahəsinə ən prioritet sahə kimi yanaşırlar. Çünki, bu platformaların əsas hədəf kütləsi onlayn təhsilə üstünlük verənlərdir və onlarla ən yaxşı toxunma nöqtəsi də məhz rəqəmsal marketing kanallarıdır.

“Udemy”, “Coursera”, “Linkedin Learning”, “FutureLearn” kimi bazar payı yüksək olan şirkətlər mövcuddur. Bu şirkətlər marketing büdcələrinin böyük qismini onlayn məzmun strategiyalarına və affiliate marketing alətlərinə ayırırlar. “BrightEdge” şirkətinin əldə etdiyi son araşdırma nəticələrinə görə, dünya əhalisinin 67%-i universitetlərlə bağlı araşdırma edən zaman internet xidmətindən istifadə edir. Bundan əlavə, statistik göstəricilərə və araşdırmalara əsaslanaraq deyə bilərik ki, təhsil sektoru üçün mobil reklamların effektivlik göstəricisi 4,45%-dir. Təhsil sektoru video reklamlar üçün 5%-lik bir effektivlik göstəricisinə malikdir. Yuxarı pillə təhsili üçün “PPC” göstəricisi 1,7%-dir. Universitet tələbələrinin 84%-i universitetlərin video kontentinin qərar vermədə effektiv təsiri olduğunu vurğulayırlar.

Təhsil sahəsində marketing strategiyalarının uğuru dərin bazar araşdırmasından asılıdır. Təhsil müəssisələri tələbələrin ehtiyacları, üstünlükləri və qərar qəbul etmə prosesləri daxil olmaqla, hədəf demoqrafik göstəricilərini başa düşməlidirlər. Sorğular, fokus qrupları və cari tələbə məlumatlarının təhlili əvəzolunmaz fikirlər verir. Güclü brend hər bir təhsil müəssisəsi üçün vacibdir. Söhbət təkcə loqo və ya sloganla bağlı deyil; bu, qurumun vəd etdiyi hekayə, dəyərlər və təcrübələr haqqındadır. Effektiv brend quruculuğu bütün platformalarda ardıcıl mesajlaşma, unikal satış təkliflərini nümayiş etdirmək və akademik mükəmməlliyi qorumaqdan ibarətdir. Uğurlu branding həm də dəyişən təhsil mənzərələrinə uyğunlaşarkən əsas dəyərlərə sadıq qalmaq deməkdir.

Ənənəvi üsullardan fərqli olaraq, rəqəmsal marketing daha geniş əhatə dairəsi və potensial tələbələrlə birbaşa əlaqə qurmaq imkanı təklif edir. Diqqətəlayiq bir tendensiya Instagram və Facebook kimi sosial media kanallarından təkcə reklam üçün deyil, həm də

hekayələr üçün kampus həyatını, tələbə nailiyyətlərini və fakültə təcrübəsini nümayiş etdirmək üçün istifadə edir. Bundan əlavə, Axtarış Mühərrikinin Optimizasiyası (SEO) və hədəflənmiş reklamlardan istifadə institutların axtarış nəticələrində nəzərəcərpacaq şəkildə görünməsinə kömək edir ki, bu da texnologiyanı bilən öyrənənləri cəlb etmək üçün vacibdir.

Bu gün ən prioritet sahə hesab edilən təhsilə dövlətimiz tərəfindən böyük diqqət və qayğı göstərilir və bu sferaya ayrılan xərclər ildən-ilə əhəmiyyətli dərəcədə artırılır. Bütün bunlar isə Prezidentin səsləndirdiyi “Biz maddi dəyərlərimizi, iqtisadi potensialımızı insan kapitalına çevirməliyik” dezinin real həyatda təsdiqinə bariz nümunədir.

Öz marketing strategiyasını formalaşdırarkən hər təhsil müəssisəsi həm ümumi heyət barəsində, həm də marketing funksiyalarını həyata keçirən heyət barəsində prinsipial qərarlar verməlidir. Əməkdaşların dəvət olunması və seçilməsi üsulları, onların təhsilinin rejimi və mahiyyəti, əməklərinin təşkilinin forma və vasitələri, heyətin idarə olunması və s. məsələlər müəyyən edilməlidir.

Açar sözlər: marketing, rəqabət, bazar, istehlakçı, marketing strategiyası

РАЗРАБОТКА И ВНЕДРЕНИЕ СТРАТЕГИЙ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГА В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Айшен Виладдин кызы Мамедова

a.memmedova@atu.edu.az

Сеймура Джейхун оглы Мамедов

s.memmedov@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

Применение стратегий маркетинга и цифрового маркетинга в образовательных учреждениях играет особую роль в устранении существующих проблем в процессе управления образовательным учреждением, правильном построении его организационной структуры и обеспечении устойчивого развития. Разработка и применение стратегий цифрового маркетинга, наряду с внедрением новых технологий в образовательный процесс и научную деятельность, открывает широкие возможности для укрепления позиций образовательных учреждений и обеспечения инновационного развития на перспективу. Ее эффективная организация сыграет очень большую роль в странах с развитой рыночной экономикой, в том числе на рынке образования Азербайджана.

Ключевые слова: маркетинг, конкуренция, рынок, потребитель, маркетинговая стратегия.

PREPARATION AND IMPLEMENTATION OF DIGITAL MARKETING STRATEGIES IN EDUCATION

Ayshen Viladdin gizi Mammadova

a.memmedova@atu.edu.az

Seymura Jeyhun oglu Mammadov

s.memmedov@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

The application of marketing and digital marketing strategies in educational institutions plays a special role in eliminating existing problems in the process of managing an educational institution, correctly building its organizational structure and ensuring its sustainable development. The development and application of digital marketing strategies, along with the introduction of new technologies in the educational process and scientific activities, opens wide opportunities for strengthening the position of educational institutions and ensuring their innovative development in the future. Its effective organization will play

a very important role in countries with developed market economy, including in the educational market of Azerbaijan.

Keywords: marketing, competition, market, consumer, marketing strategy.

DÖVLƏT QURUMLARINDA RƏQƏMSAL İDARƏETMƏ TƏTBİQLƏRİ: ELEKTRON HÖKUMƏT SİSTEMLƏRİNİN EFFEKTİVLİYİ VƏ İNKİŞAF PROSESİ

Taleh Tahir oğlu Abbasov

talehabbasov805@gmail.com

Nigar Rahib qızı Hüseynova

niqarhuseynova182@mail.ru

Gülнар Hidayət qızı Ağazadə

agazadegulnar445@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Elektron hökumət dövlət tərəfindən vətəndaşlara, müəssisələrə və digər dövlət qurumlarına rəqəmsal mühitdə internet və digər elektron vasitələrdən istifadə etməklə dövlət xidmətlərinin göstərilməsidir. Elektron hökumətin əsas məqsədi dövlət xidmətlərinə çıxışı asanlaşdırmaq, bürokratik maneələri azaltmaq və dövlətlə vətəndaşlar arasında qarşılıqlı əlaqəni sürətləndirməkdir. Elektron hökumət vətəndaşlar (G2C), biznes (G2B) və digər dövlət qurumları (G2G) arasında əməliyyatları elektron şəkildə həyata keçirməyə imkan verir. Elektron hökumət tətbiqləri şəffaflığı, hesabatlılığı və səmərəliliyi artırmaq məqsədi daşıyır.

Rəqəmsal transformasiya dövlət sektorunda xidmətlərin daha sürətli, səmərəli və şəffaf çatdırılmasını təmin edən mühüm prosesdir. Bu transformasiya ənənəvi bürokratik prosesləri rəqəmsal platformalara köçürməklə vətəndaşlara asan və əlçatan dövlət xidmətləri göstərmək məqsədi daşıyır.

Rəqəmsallaşma sayəsində dövlət qurumları əməliyyatları sürətləndirərək xərcləri azaldır, vaxta qənaət edir və vətəndaş məmnunluğunu artırır. Bundan əlavə, proseslərin rəqəmsal şəkildə ötürülməsi şəffaflığı artırır və korrupsiya riskini azaldır. Bundan əlavə, məlumatlara əsaslanan idarəetmə və təhlili təmin etməklə dövlətə daha dəqiq və strateji qərarlar qəbul etməyə kömək edir.

Elektron hökumət dövlət xidmətlərinin rəqəmsal mühitdə təqdim edilməsini təmin edən bir konsepsiya olaraq 1990-cı illərin sonlarında bütün dünyada meydana çıxmağa başladı. Bu proses texnologiyanın inkişafı və internetin yayılması ilə paralel olaraq inkişaf etmişdir. Elektron hökumətin yaranmasının əsas mərhələləri aşağıdakı kimidir:

1. İlk cəhdlər (1990-cı illər) - Elektron hökumət anlayışı ilk dəfə 1990-cı illərdə, xüsusilə ABŞ və bəzi Avropa ölkələrində dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması istiqamətində atılan addımlarla ortaya çıxdı. İlk e-hökumət tətbiqləri əsas məlumatların və xidmətlərin internet saytları vasitəsilə təqdim edilməsi ilə başlamışdır.

2. Xidmətlərin Rəqəmsallaşdırılması (2000-ci illər) - Bu dövrdə çox ölkələr elektron hökumət layihələrini həyata keçirməyə başladılar. Bu dövrdə onlayn xidmətlərin növü artmış və vətəndaşların internet üzərindən əməliyyatlarını həyata keçirmələri üçün lazımi infrastruktur yaradılmışdır. Elektron imza və təhlükəsizlik standartlarının inteqrasiyası ilə elektron hökumət sistemləri daha da etibarlı oldu.

3. Təkmil Elektron Hökumət Tətbiqləri (2010-cu illər) – Bu dövrdə e-hökumət tətbiqləri daha əhatəli oldu. Ölkələr vətəndaşların bütün dövlət xidmətlərinə asan çıxışını təmin edən mərkəzləşdirilmiş platformalar yaratmağa başladılar. Xüsusilə Əstoniya kimi ölkələr e-hökumət tətbiqləri ilə bütün dünyada istinad edilən uğurlu modellər hazırladılar. Əstoniya e-səsvermə, elektron şəxsiyyət və onlayn sağlamlıq xidmətləri kimi innovativ

həlləri ilə diqqət çəkdi.

4. Elektron Hökumətin Rəqəmsal Transformasiyası (2020 və sonrakı illər) - Son illərdə rəqəmsal transformasiya proseslərinin sürətlənməsi ilə elektron hökumət sistemləri daha da inkişaf etmişdir. Pandəmiya dövründə onlayn xidmətlərə tələbat artırdı və bir çox ölkələr elektron hökumət tətbiqlərini daha da genişləndirdi. Bu gün e-hökumət sistemləri vətəndaşların proseslərdə iştirakını artırmaqla yanaşı, dövlət xidmətlərinin daha sürətli, şəffaf və səmərəli şəkildə göstərilməsinə şərait yaradır.

Azərbaycan 2000-ci illərin əvvəllərində rəqəmsallaşma prosesinə başlayıb və bu kontekstdə müxtəlif elektron hökumət proqramları hazırlayıb. Ölkənin elektron hökumət sistemləri dövlət xidmətlərinin daha səmərəli, çevik və şəffaf şəkildə həyata keçirilməsini hədəfləyir.

“ASAN xidmət” Azərbaycanda elektron hökumət tətbiqlərinin ən mühüm nümunələrindən biridir. 2012-ci ildə yaradılan bu xidmət vətəndaşların dövlət xidmətlərindən asan istifadəsini təmin etmək məqsədi daşıyır. “ASAN xidmət” mərkəzləri müxtəlif dövlət qurumlarının təklif etdiyi xidmətləri bir araya gətirərək vətəndaşlara öz əməliyyatlarını bir binada həyata keçirməyə imkan verir. Burada səhiyyə, təhsil, sosial yardım və vergilər kimi bir çox sahələrdə xidmətlər göstərilir. “ASAN xidmət” həmçinin onlayn platformalar vasitəsilə də xidmət göstərir ki, bu da istifadəçilərə öz əməliyyatlarını fiziki olaraq mərkəzə getmədən həyata keçirməyə imkan verir. Azərbaycan elektron imza sistemini inkişaf etdirərək dövlət xidmətlərinə onlayn çıxışı asanlaşdırıb. Elektron imza sənədlərin etibarlı şəkildə imzalanmasını təmin etməklə bürokratik prosesləri sürətləndirir. Bundan əlavə, vətəndaşlar üçün yaradılmış elektron müraciət sistemləri onların müxtəlif dövlət xidmətlərinə onlayn müraciət etmələrinə şərait yaradır. Bu sistem əməliyyatların daha sürətli və etibarlı şəkildə tamamlanmasını təmin edir.

Azərbaycanın elektron hökumət portalı dövlət qurumlarının təklif etdiyi xidmətlərə çıxışı təmin etmək üçün yaradılmış mərkəzi platformadır. Bu portal rəqəmsal mühitdə vətəndaşların hökumətlə qarşılıqlı əlaqəsini asanlaşdırır. Vergi ödənişləri, sosial sığorta müraciətləri, səhiyyə xidmətlərinə çıxış kimi bir çox əməliyyatlar portal vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Bundan əlavə, portalda vətəndaşların rəy bildirmə və təkliflər verə biləcəyi bölmələr də var ki, bu da dövlət idarəçiliyində iştiraka təkan verir.

Azərbaycanda elektron hökumət xidmətləri də mobil platformalara keçib. Mobil proqramlar vasitəsilə vətəndaşlar dövlət xidmətlərindən dərhal yararlana və əməliyyatlarını sürətlə həyata keçirə bilərlər. Bu proqramlar, istifadəçi dostu interfeysləri sayəsində hər yaşdan insan tərəfindən asanlıqla istifadə edilə bilən bir quruluşa malikdir.

Nəticə etibarlı ilə Azərbaycanın elektron hökumət tətbiqləri dövlət idarəçiliyinə dair müasir anlayışı mənimsəyir və rəqəmsallaşma istiqamətində atılan addımlar sayəsində vətəndaş yönümlü xidmətlər təqdim edir. Gələcəkdə bu sistemlərin daha da inkişafı və innovativ texnologiyaların integrasiyası Azərbaycanın rəqəmsal idarəetmə məqsədlərinə çatmasında mühüm rol oynamağa davam edəcək. Elektron hökumət tətbiqlərinin uğuru birbaşa vətəndaşların ehtiyaclarına cavab vermək qabiliyyəti ilə bağlıdır; buna görə də davamlı təkmilləşdirmə və inkişaf prosesi tələb olunur.

Açar sözlər: elektron hökumət, elektron imza, şəffaflıq, idarəetmə, informasiya.

**ПРИЛОЖЕНИЯ ЦИФРОВОГО УПРАВЛЕНИЯ В ГОСУДАРСТВЕННЫХ
УЧРЕЖДЕНИЯХ: ПРОЦЕСС ЭФФЕКТИВНОСТИ И РАЗВИТИЯ СИСТЕМ
ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА.**

Талех Тахир оглы Аббасов

talehabbasov805@gmail.com

Нигяр Рахиб кызы Гусейнова

nigarhuseynova182@mail.ru

Гюльнар Хидаят кызы Агазаде

agazadegulnar445@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

В этой статье рассматривается влияние приложений цифрового управления в государственном секторе и процесс разработки систем электронного правительства. Электронное правительство определяется как структура, которая облегчает доступ граждан к государственным услугам, повышает качество услуг и укрепляет взаимодействие между государством и гражданами.

Ключевые слова: электронное правительство, электронная подпись, прозрачность, управление, информация.

**DIGITAL MANAGEMENT APPLICATIONS IN THE PUBLIC SECTOR:
EFFICIENCY AND DEVELOPMENT PROCESS OF E-GOVERNMENT SYSTEMS**

Taleh Tahir oglu Abbasov

talehabbasov805@gmail.com

Nigar Rahib gizi Huseynova

nigarhuseynova182@mail.ru

Gulnar Hidayat gizi Agazade

agazadegulnar445@gmail.com

Azerbaijan Technological University

This thesis examines the impact of digital management applications in the public sector and the development process of e-government systems. E-government is defined as a structure that facilitates citizens' access to public services, increases service quality, and strengthens the interaction between the state and citizens.

Keywords: electronic government, electronic signature, transparency, management, information.

SOSIAL MEDIA VƏ E-TİCARƏT: RƏQƏMSAL MARKETİNGİN YENİ DİNAMİKASI

Gündüz İncivan oğlu Abdullayev

gunduzabdullayev47@gmail.com

Aybəniz Məhəmməd qızı Allahverdiyeva

Əli İsmayıl oğlu Səfərov

safarov.ali911@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Rəqəmsal əsr rabitə, ticarət və istehlakçı davranışında köklü dəyişikliklərə səbəb oldu. Bu prosesdə sosial media və e-ticarətin qarşılıqlı əlaqəsi müasir iş dünyasında böyük transformasiya yaradıb. Sosial media brendlərin global bazara çıxışını təmin edib. Ənənəvi reklam üsullarının məhdud olduğu bir mühitdə sosial media platformaları (Facebook, Instagram, TikTok, Twitter) coğrafi sərhədləri aradan qaldıraraq brendlərin dünya üzrə müştərilərə çatmasını asanlaşdırıb. E-ticarət saytları sosial media vasitəsilə global görünürlük qazanıb və hətta kiçik bizneslər də böyük auditoriyaya çatmaq imkanı əldə

ediblər.

Sosial media platformaları ənənəvi marketing üsulları ilə müqayisədə xeyli aşağı qiymətə geniş marketing imkanları təklif edir. [1] Müəssisələr reklam kompaniyaları, məhsul təqdimatları və promoyonlar üçün sosial media platformalarından istifadə edərək daha az xərcə hədəf auditoriyalarına çatı bilərlər. Bu, xüsusilə KOBİ və sahibkarlar üçün böyük üstünlük verir. Sosial media istifadəçilərin davranışlarını, maraqlarını və demografik məlumatlarını təhlil edərək bizneslərə hədəflənmiş reklamlar təqdim etməyə imkan verir. Bu, rəqəmsal dövrdə e-ticarətin əhəmiyyətini artırır, çünki fərdiləşdirilmiş reklamlar sayəsində istifadəçilər onları maraqlandıra biləcək məhsul və xidmətlərlə bir araya gətirilir. Facebook və Instagram kimi platformalar bizneslərə lazımi müştərilərə çatmağa və dönüşüm nisbətlerini artırmağa imkan verir.

Sosial media müəssisələrin müştərilərlə birbaşa əlaqə qura biləcəyi bir platforma təqdim edir. E-ticarət müəssisələri müştərilərlə sosial mediada ünsiyyət quraraq, sualları cavablandıraraq və problemləri həll etməklə müştəri məmnuniyyətini artırı bilərlər. Eyni zamanda, sosial media platformaları vasitəsilə paylaşım və qarşılıqlı əlaqələr brend loyallığının yaradılmasında mühüm rol oynayır. Bu loyallıq müştəriləri brendə sadıq olmağa və təkrar alış-veriş etməyə təşviq edir. Sosial ticarət sosial media platformaları vasitəsilə birbaşa satışa aiddir və rəqəmsal dövrün ən mühüm inkişaflarından biridir. “Facebook Shops” və “Instagram Shopping” kimi platformalar istifadəçilərə məhsullara birbaşa sosial media vasitəsilə baxmaq və almaq imkanı verir. Bu, e-ticarətin rəqəmsal transformasiyasının mühüm hissəsidir və istifadəçilərin alış-veriş təcrübələrini daha sürətli, asan və daha zövqlü edir.

Sosial media platformaları daim istifadəçilərin davranışları haqqında məlumat toplayır, e-ticarət bizneslərinə dərin təhlil imkanı verir. [4] Bu məlumatlardan istifadə edərək müəssisələr müştəri segmentlərini, alış-veriş vərdislərini və üstünlüklərini anlamaq və marketing strategiyalarını buna uyğun formalaşdırı bilərlər. İstehlakçı davranışı haqqında məlumatların bu zənginliyi rəqəmsal marketingin fərdiləşdirilmiş strategiyalarla daha effektiv olmasına imkan verir. Rəqəmsal əsrdə böyüyən yeni nəsil sosial mediadan geniş istifadə edir və sosial media onların alış-veriş seçimlərində təsirli olur. [2] Xüsusilə Gen Z və Millennials sosial media vasitəsilə markalarla əlaqə saxlamağa və alış-veriş etməyə üstünlük verirlər. Bu nəsillərin alış-veriş vərdisləri göstərir ki, brendlər sosial media strategiyalarını gücləndirməlidirlər. Sosial media platformaları e-ticarət bizneslərinə anında rəy almaq imkanı təklif edir. Müştərilər məhsul və xidmətlər haqqında öz şərhlərini sosial mediada sürətlə paylaşa bilərlər. Bu rəy müəssisələrə müştəri təcrübəsini təkmilləşdirmək imkanı təklif edir və onlara potensial müştərilərin etibarını qazanmağa kömək edir. [5]

Məzmun İstehsalı və Paylaşımının Gücü: Rəqəmsal əsrdə məzmunun yaradılması və paylaşılması sosial media və e-ticarət dünyasında mühüm rol oynayır. Brendlər istehlakçılarla effektiv qarşılıqlı əlaqə yaratmaq və marketing strategiyaları hazırlamaq üçün məzmun istehsalına üstünlük verir. Sosial media platformaları istehlakçı bazasının yaradılması və kreativ və strateji məzmunlu sadıq müştərilərin qazanılması prosesində mühüm vasitədir. [3]

Rəqəmsal əsrdə sosial media və e-ticarətin əhəmiyyəti ticarət və marketingin dinamikasını çox dəyişdi. Rəqəmsal marketing strategiyaları sosial media platformaları sayəsində daha əlçatan, effektiv və fərdiləşib. Elektron ticarət müəssisələri sosial media vasitəsilə məhsul satmaqdan kənara çıxır və öz brendlərini tanımaq, müştəri məmnuniyyətini artırmaq və global brend olmaq üçün böyük imkanlar əldə edirlər. Bu səbəblərə görə rəqəmsal əsrdə sosial media və e-ticarətin əhəmiyyəti müəssisələrin davamlılığı və böyüməsi üçün əvəzolunmazdır. Ölkəmizdə e-ticarətdə sosial media vasitələrindən ticarət dinamikasının yüksəlişində effektiv istifadə olunması və bu sahədə dövlət dəstəyinin göstərilməsinin mümkünlüyü gələcəkdə ticarət və sahibkarlıq sahələrinin

sürətli inkişafına zəmin yarada bilər.

Açar sözlər: sosial media, e-ticarət, texnologiya, təhlil, araşdırma.

ƏDƏBİYYAT

1. Kaplan, A. M. və Haenlein, M. Dünyanın istifadəçiləri, birləşin!. Sosial Medianın çətinlikləri və imkanları. Biznes Üfüqləri. 2010
2. Chaffey, D. və Ellis-Chadwick, F. Rəqəmsal Marketing: Strategiya, Tətbiq və Təcrübə. Pearson Təhsili. 2019
3. Alalwan, A. A., Rana, N. P., Dwivedi, Y. K., & Algharabat, R. Marketingdə sosial media: Mövcud ədəbiyyatın nəzərdən keçirilməsi və təhlili. Telematika və İnformatika. 2017
4. Ellison, N. B., Steinfield, C. və Lampe, C. Facebook “dostlarının” faydaları: Sosial kapital və kollec tələbələrinin onlayn sosial şəbəkə saytlarından istifadəsi. Kompüter vasitəçiliyi ilə əlaqə jurnalı. 2007
5. Berger, J. və Milkman, K.L. Onlayn məzmunu viral edən nədir? Marketing Araşdırmaları Jurnalı. 2012

СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ И ЭЛЕКТРОННАЯ КОММЕРЦИЯ: НОВАЯ ДИНАМИКА ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГА.

Гюндуз Индживан оглы Абдуллаев

gunduzabdullayev47@gmail.com

Айбениз Мухаммед кызы Аллахвердиева

Али Исмаил оглы Сафаров

safarov.ali911@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

В этом исследовании рассматривается влияние платформ социальных сетей на электронную коммерцию и новую динамику цифрового маркетинга. Трансформирующее влияние социальных сетей на отношения между бизнесом и потребителями обсуждается в контексте стратегий электронной коммерции и анализируется с помощью тематических исследований. В этой статье рассматривается влияние интеграции социальных сетей и электронной коммерции на маркетинговые стратегии и поведение клиентов, а также оцениваются будущие тенденции и решения, основанные на технологиях.

Ключевые слова: социальные сети, электронная коммерция, технологии, анализ, исследование.

SOCIAL MEDIA AND E-COMMERCE: THE NEW DYNAMICS OF DIGITAL MARKETING

Gunduz Injivan oglu Abdullayev

gunduzabdullayev47@gmail.com

Aybeniz Muhammed gizi Allahverdiyeva

Ali Ismail oglu Safarov

safarov.ali911@gmail.com

Azerbaijan Technological University

This study examines the impact of social media platforms on e-commerce and the new dynamics of digital marketing. The transformative impact of social media on business-consumer relationships is discussed in the context of e-commerce strategies and analyzed through case studies. This thesis examines the impact of social media and e-commerce integration on marketing strategies and customer behavior, and evaluates future trends and technology-driven solutions.

Keywords: social media, e-commerce, technology, analysis, research.

BİZNESİN INNOVATİV İNKİŞAFINA TƏSİR EDƏN TƏHDİDLƏR

Orxan Sadiq oğlu Şükürov

orxan@inbox.ru

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Biznes sisteminin özünəməxsus xüsusiyyətləri var ki, bu da unikalıq, biznes proseslərin qarşılıqlı əlaqəsinin mürəkkəbliyi, müxtəlifliyi, həcmnin, qiymətləndirilmə meyarlarının fərqliliyi və s. ifadə olunur. Bir çox elmi əsərlərin təhlili göstərdi ki, biznes sisteminə proses, kommersiya, təcrübəyə istiqamətlənən, təşkilati əsaslı yanaşmalar mövcuddur [2]. Lakin onlar arasında bizim tədqiqat üçün daha çox maraq doğurarı tələbatın ödənilməsinə yönələn təcrübə istiqamətli yanaşmadır ki, bu da biznesin sahibi və istehlakçının tələbatının qarşılıqlı ödənilməsi aləti kimi çıxış edən biznes sistemidir. Qeyd edək ki, biznes sisteminin innovasiya modelinin formalaşması qiymətə əsaslanan rəqabət formasından istehlakçıların tələblərinə fərdi yanaşma və onların tələblərinin daha effektiv şəkildə ödənilməsinə keçid edərək rəqabət üstünlüklərinə diqqətin cəlb edilməsini gətirdi.

Məqsədlərə çatma zamanı innovativ inkişafın müsbət aspektlərinə baxmayaraq, çox vaxt qeyri-müəyyənlik və əhəmiyyətli risklərlə əlaqəli olduğunu da inkar etmək olmaz. Yeniliklərin tətbiqi itkilərə səbəb ola bilər. Yeniliklərin effektivliyini qiymətləndirərkən təkcə proqnozlaşdırılan mənfəət və digər maliyyə parametrləri deyil, həm də potensial risklər də nəzərə alınır.

Biznesin vəziyyətinə və inkişafa təsir edən təhdidlər birbaşa və dolay, daxili və xarici ola bilər. Bu təhdidlərin milli biznes mühitinə təsirinin müəyyən edilməsinin çətinliyi onların bir-biri ilə əlaqəli olması və əks əlaqəyə malik olmasıdır. Yeni birbaşa təhdidlər zamanla dolay təhdidlərə, daxili təhdidlər isə xarici təhdidlərin yaranmasına səbəb olur. Bu əlaqəni müəyyən etmək üçün onları ayrıca nəzərdən keçirək.

Cədvəl 1

Biznes sistemində innovasiyaların yaranma və tətbiqinə təsir edən birbaşa və dolay təhdidlər

Birbaşa təhdidlər- problemlər	Dolay təhdidlər-problemlər
Ölkə sənayesinin struktur deformasiyası	Yerli innovativ məhsulların aşağı rəqabət qabiliyyəti, onlar haqqında məlumat çatışmazlığı
Yerli istehsalın innovativ yönümlüyünün azalması	Xammal ixracının üstünlük təşkil etməsi və innovasiyalara marağın zəifliyi
Sənaye sahələrində innovativ fəallığın aşağı olması	Kapitalın ölkədən çıxarılması və innovasiyalara yönəldilməməsi, dövlətin maliyyə dəstəyinin zəif olması
Əsas vəsaitlərin və texnologiyaların köhnəlməsi	Dünya bazarlarında yerli innovativ mallara qarşı diskriminasiya tədbirləri
İnnovativ avadanlıq və texnologiyanın idxalından asılılıq və bahalı, riskli olması	İnnovasiyalar haqqında məlumat çatışmamazlığı
İstehsalda elmi potensialdan (ixtira və s.) zəif istifadə	İnnovativ məhsul istehsalçılarına qarşı proteksionist dövlət siyasətinin olmaması və ya gec qəbul edilməsi
İxtisaslı kadrların çatışmazlığı	Emiqrasiya proseslərinin artması və ixtisaslı kadr itkisi

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Biznes mühitində olan dəyişikliklərin hər hansı bir şirkətin fəaliyyətinə təsir etdiyi, lakin şirkətin özünün, bir qayda olaraq, təsir edə bilmədiyi bir sahə kimi xarici təhdidlər siyasi-hüquqi, iqtisadi, sosial, texnoloji dəyişikliklərlə bağlı olur. Onlar həmçinin “uzaq əhatə” təsir dairəsi kimi də qəbul edilir. Lakin şirkətə təsir edən və şirkətin də birbaşa təsir edə biləcəyi mühit kimi “yaxın əhatə” təsir dairəsi onu dəyişdirir və formalaşdırır bilər ki, bu da rəqabət, müştərilər, resurs təchizatçılardan ibarət təsir dairəsidir. Məhz bu mühit daha çox təhlil edilir və bu mühitdə rəqabət olduğuna görə də menecerlər onun təhlilinə çox vaxt və diqqət ayırırlar. nəticədə biznes sistemdə cari və uzunmüddətli perspektivdə xarici və daxili təhdidlərin siyahısını müəyyən etmək zərurəti yaranır. Onların təsiri innovativ iqtisadi fəaliyyət və rəqabət qabiliyyətlilik baxımından heç də az əhəmiyyət kəsb etmirlər. Nəzərə alaq ki, bu həm də digər dövlətlərin, biznes strukturların maraqlarına söykənir. Ona görə də biznes sistemində innovasiyaların tətbiqi həm siyasi, həm də iqtisadi maraqları nəzərə almalıdır ki, bəzən bu iki yanaşma bir-birini tamamlayır.

Müasir şəraitdə daxili təhdidlərə aşağıdakılar daxildir:

- iqtisadi sahələrdə mənəvi köhnəlmiş və ya innovativ olmayan avadanlıqdan istifadə;
- innovativ məhsulların rəqabət qabiliyyətinin və təbliğinin zəifliyi, ideyaların oğurlanması;
- innovativ texnologiya və materialların bahalıqı və idxaldan asılılığının yüksək səviyyəsi;
- daxili maliyyə imkanlarının məhdudluğu və innovativ məhsul üçün maliyyə dəstək mexanizminin təkmil olmaması;

Xarici təhdidlər bilavasitə iqtisadiyyatın mövcud vəziyyətini, həm də daxili bazar və dünya qiymətlərində, valyuta məzənnələrində, kapital axınında və s. başa verən halların təsirini əks etdirir və onlara daxildir:

- statistika orqanlarının məlumatlarının natamamlığı;
- qanunvericilik bazasının natamamlığı;
- regionların və iqtisadi zonaların qeyri-bərabər sosial-iqtisadi və innovativ inkişafı;
- iqtisadiyyatın deformasiyaya uğramış strukturu;
- innovasiyalara investisiyanın və marağın aşağı səviyyəsi;
- innovasiyalar sahəsində vergi sisteminin natamamlığı;
- fond bazarının inkişaf etməməsi;
- inflyasiyanın, kölgə iqtisadiyyatının, bürokratiya və korrupsiyanın mövcudluğu;
- innovasiyalara dünya qiymətlərinin səviyyəsi

Biznes sistemində innovasiyaların idarə edilməsi proses olaraq ideyanın yaradılması, marketinqi, fəaliyyətin qiymətləndirilməsi, mənimsənilməsi, kommersiyalaşdırılması və təşviqindən ibarət olub, məhsulların və texnologiyaların sürətli yenilənməsini təmin etməlidir. Bu elementlərin hər biri üzrə təhlilin aparılmasına ehtiyac var.

Biznes sistemində innovasiyalar üçün imkanların yaradılması bir neçə istiqamət üzrə qruplaşdırıla bilər:

- İnnovasiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- İnnovasiyaların koordinasiya və idarə edilməsi.

Azərbaycanda iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində innovasiyaların inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılması Azərbaycanın 2030–cu ilə qədər Milli Prioritetlərində əsas məqsədlərdən biridir. Bura innovativ layihələrin dəstəklənməsi və stimullaşdırılması, həmçinin innovasiya prosesinin iştirakçıları arasında təcrübə və bilik mübadiləsi daxildir.

Açar sözlər: innovasiya, təhdid, biznes, inkişad, sistem

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"in təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli 2469 nömrəli Sərəncamı
2. Хузин Д.Т. Основные подходы к понятию "бизнес-система" и ее основные элементы // Мировая наука. 2022. №12 (69).
3. <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/528646/strategy-2030-brochure-az.pdf>

UGROZY, VLIYAYUSHIE NA INNOVATIONNOE RAZVITIE BIZNESA

Orxan Sadıq oğlu Şukurov

orxan@inbox.ru

Азербайджанский Государственный Экономический Университет

В статье рассматриваются угрозы, влияющие на инновационное развитие бизнеса в Азербайджане. Актуальность связана с важностью инноваций для экономического развития страны. Методика включает прямую, косвенную, внутреннюю и внешнюю классификацию угроз. Новизна заключается в систематизации этих угроз в контексте Азербайджана. Результаты подчеркивают необходимость создания благоприятной среды для инноваций в соответствии с национальными приоритетами к 2030 году. Практическое применение: разработка мер по устранению выявленных угроз.

Ключевые слова: инновации, угроза, бизнес, развитие, система.

THREATS AFFECTING INNOVATIVE BUSINESS DEVELOPMENT

Orkhan Sadygh oglu Shukurov

orxan@inbox.ru

Azerbaijan State University of Economics

The article examines threats affecting innovative business development in Azerbaijan. The relevance is related to the importance of innovation for the country's economic development. The methodology includes direct, indirect, internal and external classification of threats. The novelty lies in the systematization of these threats in the context of Azerbaijan. The results emphasize the need to create a favorable environment for innovation in accordance with national priorities by 2030. Practical application: development of measures to eliminate the identified threats.

Keywords: innovation, threat, business, development, system.

SOSIAL MEDIA YENİ MARKETİNG KONSEPSİYASI KİMİ

Maarif Şərif oğlu Qarayev

qarayevmaarif@yandex.ru

Ülvü Eldar oğlu Əliyev

ulvi10151@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Müəssisələrin dayanıqlı inkişaf etməsi üçün marketing strategiyalarında daim yeniliklər olmalı, istehlakçılar ilə əlaqə intensivləşdirilməlidir. İstehlakçılarla mükəmməl əlaqə vasitələrindən biri də sosial mediadır. Həm müasir texnologiyaların tətbiqi, həm də internet resurslarının çox sürətli inkişafı ilə bərabər, istehlakçının baxış profili marketing üsullarında dəyişmələrə səbəb olmuş, sosial media istifadəçilərinin əlaqə və düşüncələrinə uyğunlaşan fərqli marketing yanaşmaları ortaya çıxmışdır. Sosial media

marketingi yeni marketing konsepsiyasına çevrilir, insanların günlük dialoq formalarını və ona aid sahələri fərqləndirməklə kifayətlənmir, həmçinin şirkətlərin öz məhsul və ya xidmətlərinə qarşı münasibətini, o cümlədən müştərilərin satın alarkən diqqət etdikləri məqamları da fərqləndirərək marketingin hər mərhələsində təsir edici bir forma olmasına, səmərəli fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradır. Ticarət mərkəzinə getmədən sosial media vasitəsilə müştərilərin təcrübələrini və rəylərini görərək satın almağa qərar verir, rəqəmsal sahədə alış-veriş edir.

Sosial media bir və daha çox xüsusi münasibət növü ilə birləşən fərdləri və ya qurumları əhatə edən sosial struktur kimi müəyyən edilə bilər. [1] Bu gün sosial media düşüncələr, satınalmaya istiqamətləndirmə, məlumat əldə etmə, satınalmadan sonrakı ölçmə, istehlakçı davranışlarına, demək olar ki, marketingin bir çox istiqamətinə təsir edən mühüm bir amildir.

Müəssisələr məhsul və ya xidmətləri ilə bağlı şəkillər, kampaniyalar və endirimlər şəklində paylaşımlar edərək sosial media profilləri vasitəsi ilə reklam və marketing fəaliyyətlərini təmin edə bilərlər.

Respublikamızda sürətlə inkişaf edən sahələrdən biri də avtomobil istehsalıdır. Dövlət statistika komitəsinin məlumatlarına görə son 5 ildə avtomobil və qoşquların istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin sayı 5-dən 13-ə yüksəlmiş, avtomobil istehsalçıları arasında normal rəqabətin artmış, marketing tədqiqatlarında istehlakçı davranışlarının öyrənilməsi, onların istək və arzularına uyğun məhsul istehsal edilməsi prioritet məsələyə çevrilmişdir.

"We are social" platformasının 2023-ci il aprelində paylaştığı məlumata əsasən, Azərbaycan Respublikası əhalisinin 81,1%-i internet istifadəçisidir. Bununla bərabər 4 milyon instagram istifadəçisinin qeyd olunduğu hesabatda 62,8%-i kişilər, 37,2%-i isə qadınlar təşkil edir. Ən çox istifadəçi qrupu isə 25-34 yaş arası insanlardan ibarətdir. İnternet istifadəçilərinin daha çox sosial şəbəkədən istifadə etdiyini nəzərə alaraq Media Təhlil Mərkəzi (MTM) internet istifadəçiləri arasında sorğu keçirmiş və göstəricilər belə olunmuşdur. Günlük istifadəyə görə Whatsapp-92,2%, Facebook-87,9%, Instagram-76,4%, Telegram-60,3%, Twitter-23,3% və s. Sorğuda iştirak edən istifadəçilərin 58,1%-nin qənaətinə görə, sosial şəbəkələr onların işinə və ya təhsilinə müsbət təsir göstərir. Sosial şəbəkə saytları marketoloqlar üçün önəmli mövzudur, çünki sosial şəbəkənin müştərilərlə əlaqə yaratmaq üçün üstün cəhətləri çoxdur. Sosial şəbəkə saytları istehlakçılara, xüsusilə şirkətlər və məhsulla bağlı fikir mübadilələrini paylaşmalarını çox asanlıqla təmin edir. [2.səh.357]

Tədqiqatın məqsədi avtomobil bazarında sosial medianın istifadəsini və sosial media araşdırmalarının, xüsusilə "Gəncə avtomobil zavodu" IB -nin marketing fəaliyyətlərinə təsirini ortaya çıxarmaqdır. Araşdırma şirkətin Facebook, YouTube və Instagram profilləri vasitəsi ilə aparılan dialoqun vizual anlaşılan mövzusunun obyektiv, sistemli və ədədi təriflərini təmin edən tədqiqat və inkişaf yolu olan məzmun təhlili vasitəsilə aparılmışdır. Müəssisənin ictimaiyyətlə əlaqələr üçün yaradılan internet saytı istifadəçilərin kifayət qədər saytda qalmaları, xoş vaxt keçirmələri, lazım gəldikdə qurumla ünsiyyətdə olmaları, aktualıq səviyyəsinin yüksəldilməsi və davamlılığın təmin edilməsi məqsədi daşıyır. Bu məqsədlər çərçivəsində istehsal birliyinin korporativ saytında məhsullar təqdim edilir, reklam məqsədi ilə videolar nümayiş etdirilir, satış həyata keçirildikdən sonra göstərilən xidmətlər haqqında məlumatlar, kampaniyalar və avtomobillərin qiymətləri ilə bağlı məsələlərlə bağlı anlaşılan məlumatlar dərc olunur. "<http://ganjaauto.az/> " linki ilə şirkətin emblemindən əlaqə məlumatlarına qədər, qurumun yaratdığı məhsul çeşidi və şirkətin tarixi kimi bir çox xüsusiyyətlərlə tanış olmaq, həmçinin Facebook, Twitter, YouTube və Instagram sosial şəbəkə platformalarına daxil olmaq olar. Facebook sosial şəbəkəsində müəssisənin rəsmi sahifəsi ilə birlikdə satış agentliyinin "Aqrotextəchizat" MMC sahifəsi də fəaliyyət göstərir. Facebook vasitəsi ilə paylaşılan reklam və videolar 5000 istifadəçi tərəfindən

baxılmışdır. Müəssisənin istehsal etdiyi məhsullar firmalar və kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə məşğul olan müştəri təbəqəsinin maraq dairəsində olduğu üçün, istehlakçı davranışlarını və hansı məhsula hansı rayon və şəhərlərdə daha çox üstünlük verdiklərini öyrənmək vacibdir. Bunun üçün müəssisə whatsapp sosial şəbəkəsindən istifadə edərək elektron anket formasında istehlakçıların məmnuniyyətini, eyni zamanda istək və arzularını araşdıraraq istehsal gücünü müştəri istəklərinə uyğun həyata keçirir. 2019-cu ildə satış agentliyi tərəfindən yaradılan instagram səhifəsində paylaşılan hər reklam mindən çox istifadəçi tərəfindən seyr edilək bəyənilmişdir. Bu isə real müştəri balansının yaranmasına səbəb olur. Pandemiya dövründə internetdən aktiv istifadənin artması ilə əlaqədar olaraq maarifləndirici videoların hazırlanması yerli istehsalın ölkə iqtisadiyyatına təsirindən və istehsal olunan texnikaların keyfiyyətindən bəhs edilməsi üçün Youtube kanalının yaradılmasının vacibliyini bir daha sübut edir. Müəssisə tərəfindən rəsmi Youtube hesabı yaradılmasa da, bu platformda satış agentliyi tərəfindən paylaşılan hər yenilik minlərlə istifadəçi tərəfindən baxılır.

Tədqiqatlar göstərir ki, müəssisələrin sosial mediadan düzgün istifadəsi marketing strategiyaları sırasına daxil edilməli, KİV-ləri ilə verilişlər hazırlanmalı, müəssisənin istər kənd təsərrüfatına, istər fiziki şəxslərə uyğun məhsullarının təbliğatı aparılmalı və satışdan sonrakı üstünlükləri barədə məlumat verməklə bərabər yeni yaradılan servis mərkəzlərinin, saxta sosial şəbəkələrdən qorunmaqları üçün sosial şəbəkələrin adları qeyd olunmalıdır. Fikrimizcə, sosial şəbəkələr vasitəsi ilə aparılan düzgün istehlakçı tədqiqatı reklamların düzgün müştəri auditoriyasına təsir etməsinə səbəb olacaq, satışların artması istiqamətində vacib amilə çevriləcəkdir.

Açar sözlər: istehlakçı, tədqiqat, müəssisə, məhsul, marketing.

ƏDƏBİYYAT

1. Altındal M. Marka idarəçiliyi və rəqəmsal marketingdə sosial medianın təsiri, Akademik İnformatika Konfransı, Akdeniz Universiteti. 2013
2. Bernoff, J. və Li, C. Sosial şəbəkənin gücündən istifadə edərək, MIT Sloan Management Review, Cambridge, Vol. 49, Iss. 3, 2018. 36-42

СОЦИАЛЬНЫЙ СЕТ КАК НОВАЯ МАРКЕТИНГОВАЯ КОНЦЕПЦИЯ

Маариф Шариф оглы Гараев

garayevmaarif@yandex.ru

Улви Елдар оглы Алиев

ulvi10151@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Проанализировано использование социальных медиа на автомобильном рынке и предложено включить его в перечень маркетинговых стратегий.

Ключевые слова: потребитель, исследование, предприятие, продукт, маркетинг.

SOCIAL MEDIA AS A NEW MARKETING CONCEPT

Maarif Sharif oglu Garayev

garayevmaarif@yandex.ru

Ulvi Eldar oglu Aliyev

ulvi10151@gmail.com

Azerbaijan Technological University

The use of social media in the car market is analyzed, and it is proposed to include it in the list of marketing strategies

Keywords: consumer, research, enterprise, product, marketing.

AĞILLI İNFRASTRUKTUR LAYİHƏLƏRİNİN İDARƏ OLUNMASI

Ülvi Eldəniz oğlu Verdiyev

ulvi4432@gmail.com

Mətanət İsrayıl qızı Əhmədova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Araşdırmalar göstərir ki, infrastruktur layihələrinin müasir tələblərə uyğun şəkildə həyata keçirilməsi yalnız sosial-iqtisadi inkişafın əsas amillərindən biri olmaqla qalmır, həm də regionların iqtisadi inkişafında mühüm strateji rola malikdir. İnfrastruktur hər bir bölgənin iqtisadi fəaliyyətinin dayanıqlığını və səmərəliliyini artırmağa yönəlmiş ən vacib resurslardan biridir. İnfrastrukturun düzgün qurulması və onun müasir texnologiyalarla təchiz edilməsi, ərazilərin potensialını tam mənada açmağa imkan verir, bu da iqtisadi artım və rifahın inkişafına təkan verir. Ərazilərin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla formalaşdırılan infrastruktur modelləri, xüsusilə işğaldan azad olunmuş ərazilər kimi spesifik bölgələrdə strateji əhəmiyyət daşıyır.

İnfrastrukturun növləri geniş spektri əhatə edir və onların hər biri öz funksional xüsusiyyətlərinə görə regionun iqtisadi artımını sürətləndirmək üçün müxtəlif imkanlar yaradır. Məsələn, nəqliyyat infrastrukturunu ticarətin və əhali arasında əlaqələrin artırılmasında həlledici rol oynayır, rabitə infrastrukturunu isə regionun rəqəmsal inkişafını gücləndirir. Bununla yanaşı, enerji infrastrukturunu, ərazilərin sənaye və kənd təsərrüfatı potensialının artırılmasında, sosial rifahın yüksəldilməsində, istehsalatın səmərəliliyinin artırılmasında vacib amildir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə bu infrastrukturların qurulması həm sosial, həm də iqtisadi sahələrdə ciddi dəyişikliklərə səbəb ola bilər. İnfrastruktur layihələrinin sosial-iqtisadi təsirləri ilə bağlı aparılan araşdırmalar göstərir ki, bu layihələr ölkə miqyasında iqtisadi inkişafın dayanıqlı olmasına ciddi töhfə verir və regional bərpa proseslərini sürətləndirir.

Xüsusilə ağıllı infrastruktur layihələrinin tətbiqi, yeni texnologiyaların istifadəsini nəzərdə tutaraq, infrastrukturun keyfiyyətini və fəaliyyət qabiliyyətini xeyli dərəcədə artırır. Ağıllı infrastruktur misal olaraq enerji istehsalı və paylanması, su təminatı, nəqliyyat şəbəkəsi kimi sahələrdə tətbiq olunan rəqəmsal həlləri göstərmək olar. Bu həllər regionun resurslarının daha səmərəli şəkildə istifadə edilməsinə, sosial xidmətlərin keyfiyyətinin artırılmasına və əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə şərait yaradır. Belə ki, Qarabağ regionunda tətbiq ediləcək ağıllı infrastruktur layihələri, regionun iqtisadi potensialını daha da genişləndirərək, xarici investisiyaların cəlb edilməsini sürətləndirə bilər. Ağıllı texnologiyaların tətbiqi sayəsində infrastruktur layihələri davamlı inkişaf meyarlarını daşıyır və müasir dünya iqtisadiyyatının tələb etdiyi yüksək standartlara cavab verir. Qarabağın bərpasında ağıllı infrastrukturun qurulması həm daxili, həm də xarici investorlar üçün cəlbedici mühit yaratmağa imkan verir, belə ki, regionun sosial-iqtisadi vəziyyəti yaxşılaşır və investorların marağı daha da artır. İnfrastrukturun növlərinin və onların idarə edilməsinin əhəmiyyəti təkcə sosial-iqtisadi sferada deyil, həmçinin regionların təhlükəsizliyinin təmin edilməsində də böyük rol oynayır. İdarəetmə aspektindən baxdıqda, infrastrukturun dayanıqlığı, onun iqtisadi və sosial proseslərə təsiri çox mühümdür. [1]

İnfrastruktur layihələrinin idarə olunması, onların müasir tələblərə uyğun şəkildə qurulması, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması ilə bərabər, regional inkişafın uzunmüddətli strategiyalarını formalaşdırmağa şərait yaradır. Araşdırmalar göstərir ki, infrastrukturun düzgün idarə edilməsi subyektlərin rəqabət qabiliyyətini artırmaqla yanaşı, regional inkişaf proseslərinə də müsbət təsir edir. Xüsusən də Qarabağ regionu üçün infrastrukturun səmərəli qurulması, bölgənin iqtisadi potensialının daha da inkişaf

etdirilməsinə şərait yaradacaq. [2] Resurs potensialının rəqiblərə nisbətən daha səmərəli şəkildə istifadəsi bu regionun rəqabət üstünlükləri əldə etməsinə gətirib çıxara bilər. İnfrastruktur layihələrinin strateji əhəmiyyəti təkcə iqtisadi sahədə deyil, həmçinin sosial sferada da özünü göstərir. Belə ki, infrastrukturun inkişafı regionda iş yerlərinin açılmasına, əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə, təhsil və səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına [3] və nəticə etibarilə, regional iqtisadiyyatın dinamik inkişafına gətirib çıxarır. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə infrastrukturun qurulması bu bölgələrin iqtisadi inkişafına, eyni zamanda sosial dayanıqlılığın təmin edilməsinə mühüm töhfə verir. Bu səbəbdən, infrastrukturun davamlı inkişafı və onun rəqəmsallaşması, Qarabağın uzunmüddətli inkişaf strategiyalarının tərkib hissəsi kimi önəmli rol oynayır.

Açar sözlər: layihə, ağıllı infrastruktur, Qarabağ, iqtisadiyyat, idarə olunma

ƏDƏBİYYAT

1. Babayev İ.A. Layihələrin idarə edilməsi. Dərs vəsaiti. Bakı. Zərdabi Nəşr MMC nəşriyyat evi. 2020. 398 s
2. Rüstəmov S.T., Zeynalova R.F., Azadəliyeva G.Ə., Nuriyeva N.M. Turizmin marketinqi və menecmenti. Bakı. Elm və təhsil. 2020. 224 s
3. Руководство к своду знаний по управлению проектом: PMBOK USA. (A guide to the project management body of knowledge (PMBOK guide) / Институт управления проектами – Пенсильвания. 2017.200 с.

УПРАВЛЕНИЕ ПРОЕКТАМИ УМНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Ульви Эльданиз оглы Вердиев

ulvi4432@gmail.com

Метанет Исраиль кызы Ахмедова

Азербайджанский Технологический Университет

В статье даны сведения о том, что практические достижения проектов стали результатом применения руководителями и управленцами в своей работе практик, принципов, процессов, инструментов и методов управления проектами.

Ключевые слова: проект, умная инфраструктура, Карабах, экономика, управление.

SMART INFRASTRUCTURE PROJECT MANAGEMENT

Ulvi Eldaniz Verdiyev

ulvi4432@gmail.com

Metanet Israyil gizi Ahmadova

Azerbaijan Technological University

The article provides information that the practical achievements of projects were the result of the application by leaders and managers in their work of practices, principles, processes, tools and methods of project management.

Keywords: project, smart infrastructure, Karabakh, economy, management.

STIMULATING THE DEVELOPMENT OF NON-OIL SECTOR OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Elvin Elturan oğlu Sadigov
elvin.sadigov.98@mail.ru

Ragif Tofiq oğlu Huseynov
r.huseynov@uteca.edu.az

Azerbaijan Technological University

The Republic of Azerbaijan, historically reliant on oil and gas for its economic stability, faces an urgent need to diversify its economy. This dependency on oil and gas revenues has exposed the country to the volatility of global oil prices, which poses risks to Azerbaijan's long-term economic stability. In recent years, Azerbaijan has made significant efforts to stimulate the development of its non-oil sector, recognizing that a diversified economy is essential for sustainable growth and resilience to external shocks.

The transition from an oil-dependent economy to a diversified one has become a core strategic priority for the Azerbaijani government, particularly under initiatives such as the "Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-Economic Development." These initiatives emphasize innovation, human capital development, and sustainable practices that aim to bolster industries outside of the oil sector. By focusing on sectors such as agriculture, manufacturing, tourism, and technology, Azerbaijan seeks to create new employment opportunities, attract foreign investment, and reduce economic vulnerabilities. This transformation is not only about shifting economic priorities but also about ensuring that all sectors can contribute to the national income while promoting inclusive growth across the country's regions.

One of the main obstacles to developing the non-oil sector in Azerbaijan has been the historical neglect of these industries. Over several decades, oil and gas revenues have dwarfed investments in other economic sectors, leaving industries such as agriculture and manufacturing underdeveloped. The effects of this imbalance were particularly evident following Azerbaijan's independence in 1991, when the country experienced a sharp economic downturn. The breakdown of industrial connections, the collapse of the agricultural sector, and the effects of the Nagorno-Karabakh conflict exacerbated the situation. While Azerbaijan's oil sector managed to recover through initiatives like the "Contract of the Century," the non-oil sector struggled to maintain its relevance in the national economy.

Efforts to stimulate non-oil sector growth have faced several institutional and structural challenges. Among the most significant are deficiencies in infrastructure, limited access to finance, regulatory inefficiencies, and a mismatch between the skills produced by the education system and the needs of the non-oil industries. In rural areas, where much of Azerbaijan's non-oil activity takes place, infrastructure remains a critical issue. Poor road networks and unreliable energy supply increase operational costs for businesses, making it difficult for producers to compete in domestic and international markets. The agricultural sector, for instance, suffers from outdated transportation systems that limit farmers' ability to access profitable markets efficiently.

Attracting foreign direct investment (FDI) is another critical element of Azerbaijan's strategy for developing its non-oil sector. FDI brings not only capital but also technology and expertise that can help drive the growth of new industries. The government has made efforts to create a more attractive investment environment by offering tax holidays, land grants, and reduced tariffs on imported machinery. However, Azerbaijan's underdeveloped capital markets and regulatory inefficiencies continue to deter some investors. Strengthening the rule of law, ensuring the protection of property rights, and improving corporate governance are essential steps towards building investor confidence and promoting long-term investment in the non-oil sector.

The COVID-19 pandemic has had a profound impact on Azerbaijan's economy, particularly its non-oil sector. Disruptions to global supply chains, reduced demand for non-

essential goods, and economic uncertainty have exacerbated many of the challenges facing the non-oil sector. However, the pandemic has also highlighted the importance of economic diversification. Azerbaijan's reliance on oil revenues made the country particularly vulnerable to the economic shocks caused by the pandemic, reinforcing the need for a stronger non-oil sector that can provide more stable sources of income and employment.

In conclusion, stimulating the development of Azerbaijan's non-oil sector is essential for reducing the country's economic vulnerability to external shocks and ensuring long-term economic stability. While significant challenges remain, including infrastructure deficits, access to finance, regulatory inefficiencies, and human capital constraints, Azerbaijan has made important strides towards diversification.

Keywords: Non-oil sector, economic diversification, agriculture, manufacturing, infrastructure

REFERENCE

1. Markons, L. A. (2012). Development of the Non-Oil Sector. London, GGT: 341 p.
2. Jackson, U. D. (2013). Fundamentals of the Non-Oil Sector. N. York, Harvard: 234 p.
3. Birmingham. (2008). History of Azerbaijan. Chapter 7. Baku.
4. Abbasov, F. H. (2010). Sustainable Social and Economic Development of Regions in Azerbaijan: The Current Situation and Future Prospects. Baku.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İNKİŞAFININ STİMULLAŞDIRILMASI

Elvin Elturan oğlu Sadiqov

elvin.sadigov.98@mail.ru

Rafig Tofiq oğlu Hüseynov

r.huseynov@atu.edu.az

Bu tezisdə Azərbaycanın neft gəlirlərindən asılılığını azaltmaq və uzunmüddətli iqtisadi sabitliyi təmin etmək üçün qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsinin strateji əhəmiyyəti araşdırılır. Bu asılılıq ölkəni neft qiymətlərinin dəyişkənliyinə həssas edir və uzunmüddətli iqtisadi sabitliyi risk altına qoyur. "Azərbaycan 2030: Sosial-İqtisadi İnkişaf üzrə Milli Prioritetlər" kimi strategiyalarla hökumət qeyri-neft sektorunun inkişafına diqqət yetirir və bunun üçün kənd təsərrüfatı, istehsal, turizm və texnologiya kimi sahələrin inkişafını hədəfləyir. Lakin qeyri-neft sektorunun inkişafı infrastruktur çatışmazlığı, maliyyə məhdudiyyətləri və tənzimləmə problemləri kimi institusional maneələrlə üzləşir. Xarici investisiyaların cəlb edilməsi bu sahədə əsas amil kimi çıxış edir, lakin zəif kapital bazarları və hüquqi qeyri-müəyyənliklər investorların marağını azaldır.

Açar sözlər: qeyri-neft sektoru, iqtisadi şaxələndirmə, kənd təsərrüfatı, emal sənayesi, infrastruktur.

СТИМУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ НЕНЕФТЯНОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ АЗЕРБАЙДЖАН

elvin.sadigov.98@mail.ru

Элвин Эльтуран оглы Садыгов

Рагиф Тофиг оглы Гусейнов

r.huseynov@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

В статье рассматривается стратегическая важность развития ненефтяного сектора Азербайджана для сокращения зависимости от нефтяных доходов и обеспечения долгосрочной экономической стабильности. Эта зависимость делает страну уязвимой к волатильности цен на нефть и ставит под угрозу долгосрочную экономическую стабильность. С помощью таких стратегий, как «Азербайджан 2030: Национальные приоритеты социально-экономического развития», правительство фокусируется на развитии ненефтяного сектора и стремится развивать такие области, как сельское

хозяйство, производство, туризм и технологии. Но развитие ненефтяного сектора сталкивается с институциональными препятствиями, такими как отсутствие инфраструктуры, финансовые ограничения и проблемы регулирования. Привлечение иностранных инвестиций является ключевым фактором в этой области, но слабые рынки капитала и правовая неопределенность снижают интерес инвесторов.

Ключевые слова: ненефтяной сектор, диверсификация экономики, сельское хозяйство, перерабатывающая промышленность, инфраструктура.

DÜNYA TƏSƏRRÜFATININ İNKİŞAFINDA DƏYƏR ZƏNCİRLƏRİNİN ROLU

Rafael Əzim oğlu Ramazanov

rafaelonix@outlook.com

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

XX əsrin son onilliklərində qlobal iqtisadiyyatın yaranması kontekstində beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi qlobal dəyər zəncirlərinin (QDZ) formalaşmasına və geniş yayılmasına səbəb oldu. Dəyər zəncirləri məhsulun konsepsiya anından son istehlakçıya qədər istehsalın bütün mərhələlərində, o cümlədən inkişafı və dizaynı, xammal və aralıq komponentlərin tədarükü, istehsalın özü, marketinqi vasitəsilə təşviq edilməsi, satışı, satışdan sonrakı xidmətlər məcmusu kimi başa düşülür. QDZ-də bütün bu mərhələlər coğrafi olaraq müxtəlif ölkələrdə və bölgələrdə yerləşən çoxsaylı təchizatçı firmalar və istehsalçılar arasında bölünür. [1]

Dəyər zəncirlərinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, istehsal prosesinin hər bir mərhələsi məhsul və ya xidmətə müəyyən dəyər əlavə edir, son istehlakçıya gedən yolda onun dəyərini artırır. Bu konsepsiya tez-tez səmərəliliyi və rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün biznes proseslərini təhlil etmək və optimallaşdırmaq üçün istifadə olunur. Dəyər zənciri daxili və xarici zəncirlərdən ibarət olur. Tədqiqat və inkişaf, istehsal, marketinq, logistika və satış şirkət daxilindəki mərhələləri əhatə edir. Təchizatçılar, tərəfdaşlar və distribyutorlarla əlaqə xarici mərhələləri əhatə edir. Öz növbəsində xarici iştirakçılar da hər mərhələdə dəyər əlavə edirlər.

Şirkətlər xərcləri azaltmaq, məhsulun keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq və bazara daha sürətli çatdırılmanı təmin etmək üçün dəyər zəncirlərini optimallaşdırmağa çalışırlar. Effektiv dəyər zəncirinin idarə edilməsi mühüm rəqabət üstünlüyü ola bilər, şirkətə unikal məhsullar, aşağı qiymətlər və ya daha yaxşı xidmət vasitəsilə bazarda fərqlənməyə imkan verir.

QDZ-lərdə iştirak texnologiya və biliklərin daha çox inkişaf etmiş iqtisadiyyatlardan az inkişaf etmiş iqtisadiyyatlara transferini asanlaşdırır. Məsələn, yüksək texnoloji malların istehsalında tərəfdaş ölkələr yeni texnologiyalara çıxış əldə edirlər ki, onlar sonradan öz iqtisadiyyatlarının digər sahələrində istifadə edə bilərlər. İstehsalın beynəlxalq parçalanması olan qlobal dəyər zəncirlərində iştirak iş yerlərinin yaradılmasına və iqtisadi artıma səbəb ola bilər. Dəyər zəncirində iştirakdan faydalanmaq üçün ölkələr düzgün ticarət və investisiya siyasətlərini həyata keçirməlidirlər.

Bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələr QDZ inqilabını tamamilə qəbul etdilər, lakin bəzi ölkələr hələ də QDZ-lərin milli inkişaf strategiyaları ilə uyğunlaşdırmaqda çətinliklərlə üzləşirlər. Bununla belə, Çin və Hindistan kimi ölkələrin QDZ-yə əsaslanan uğurları rəqabətqabiliyyətli maya dəyəri istehsalını yüksək texnologiya ilə birləşdirməklə əldə edilə bilən milli rəqabət qabiliyyətinin əhəmiyyətli qazanclarını nümayiş etdirir. Düzgün strategiyalar inkişaf etməkdə olan ölkələrə QDZ-lərdə iştirakını maksimum dərəcədə artırmağa kömək edə bilər. Hökumətlər tərəflər arasında koordinasiyanı yaxşılaşdırmaq və özəl sektorun iştirakını təmin etmək üçün aydın baxışa və mandata malik olmalıdırlar.

Sərhədlərin açılması və investisiyaların cəlb edilməsi QDZ-lərə girişi stimullaşdırmağa kömək edir. QDZ inkişafı göstəricilərinin təhlili göstərdi ki, inkişaf etmiş iqtisadiyyatlar inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayisədə orta hesabla beynəlxalq istehsala daha çox inteqrasiya edirlər. [2]

Qlobal dəyər zəncirlərinin çatışmazlıqlarına xarici təchizatçılardan asılılıq, logistik gecikmələr, valyuta dəyişmələri, infrastruktur nasazlıqlarına qarşı həssaslıq, fəvqəladə hallar, etik və sosial məsuliyyəti aid etmək olar. Belə ki, uzun tədarük zəncirləri nəqliyyat problemləri, hava şəraiti və ya liman tıxacları səbəbindən malların çatdırılmasında əhəmiyyətli gecikmələrə səbəb ola bilər. Bu, xüsusilə COVID-19 pandemiyası kimi böhranlar zamanı özünü büruzə verdi. Qlobal dəyər zəncirləri beynəlxalq ticarəti əhatə etdiyi üçün şirkətlər valyuta riskləri ilə üzləşirlər. Valyuta məzənnələrinin dəyişməsi xərclərin artmasına və mənfəətin azalmasına səbəb olur. İnfrastrukturun ayrı-ayrı elementlərindəki problemlər, məsələn, enerji təchizatı, informasiya sistemləri və ya kommunikasiyalardakı nasazlıqlar bütün təchizat zəncirini iflic vəziyyətinə sala bilər. Qitələr arasında malların daşınması nəqliyyat xərclərini artırır və karbon emissiyaları səbəbindən ətraf mühitə mənfi təsir göstərir. Təbii fəlakətlər (zəlzələlər, daşqınlar, qasırğalar) və ya texnogen fəlakətlər qlobal təchizat zəncirlərini poza, istehsalı yavaşlada və biznesin davamlılığını təhdid edə bilər. Bu cür çatışmazlıqlar şirkətləri öz strategiyalarını yenidən düşünməyə və daha lokallaşdırılmış və dayanıqlı təchizat modellərinə doğru hərəkət etməyə məcbur edir.

Qlobal dəyər zəncirləri ənənəvi istehsal və ticarət üsullarını dəyişdirərək dünya iqtisadiyyatında mühüm rol oynayır. Onlar şirkətlərə və ölkələrə istehsal prosesinin konkret mərhələlərində ixtisaslaşmağa, həmçinin qlobal əmək bölgüsündən və innovasiyalardan yararlanmağa imkan verir. Nəticədə QDZ-lər beynəlxalq ticarətə, investisiyalara, iqtisadi artıma və inkişafa əhəmiyyətli təsir göstərir. Qlobal dəyər zəncirlərinin ölkələrə və regionlara rəqabət üstünlüyü olan istehsalın həmin hissələrində ixtisaslaşmağa imkan verir. Məsələn, aşağı əmək xərcləri olan ölkələr montaja, yüksək inkişaf etmiş iqtisadiyyatı olan ölkələr isə dizayn və tədqiqatlara diqqət yetirə bilər. Bunlarda başqa QDZ-lər ölkələr arasında aktiv mal və xidmətlərin mübadiləsini stimullaşdırır. Bir ölkədə bütöv bir məhsul istehsal etmək əvəzinə, komponentlər və xidmətlər çox vaxt dünyanın müxtəlif yerlərində yaradılır. Bu, aralıq malların, hissələrin və xammalın beynəlxalq ticarətinin artmasına səbəb olur. Şirkətlər digər ölkələrdə daha ucuz resurslardan istifadə etməklə, istehsal dövrlərini minimuma endirməklə və logistik prosesləri təkmilləşdirməklə xərcləri azalda bilər. Bu, istehsal xərclərini azaltmağa və gəlirliliyi artırmağa imkan verir.

Açar sözlər: qlobal dəyər zəncirləri, istehsal, aralıq məhsul, ixtisaslaşma, paylama.

ƏDƏBİYYAT

1. Давыденко Е.Л., Гричик М.В. Глобальные цепочки создания стоимости: теоретические и практические аспекты. Банковский вестник. 2014. с. 22–27
2. Рогатных Е. Глобальные цепочки добавленной стоимости и их влияние на развитие национальной экономики. Издание МГИМО. №4(39). 2016

РОЛЬ ЦЕПОЧЕК СТОИМОСТИ В РАЗВИТИИ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА

Рафаэль Азим оглы Рамазанов

rafaelonix@outlook.com

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

В статье рассматриваются сущность, преимущества и недостатки глобальных цепочек добавленной стоимости, их роль в мировой экономике. Глобальные цепочки создания стоимости являются результатом развития международного разделения труда. Глобальные цепочки создания стоимости играют важную роль в мировой экономике, меняя традиционные методы производства и торговли. Они позволяют

компаниям и странам специализироваться на определенных этапах производственного процесса, а также пользоваться преимуществами глобального разделения труда и инноваций.

Ключевые слова: глобальные цепочки создания стоимости, производство, промежуточный продукт, специализация, распределение.

THE ROLE OF VALUE CHAINS IN THE DEVELOPMENT OF THE GLOBAL ECONOMY

Rafael Azim oglu Ramazanov

rafaelonix@outlook.com

Azerbaijan State Agricultural University

The article examines the essence, advantages and disadvantages of global value chains, their role in the global economy. Global value chains are the result of the development of the international division of labor. Global value chains play an important role in the global economy, changing traditional methods of production and trade. They allow companies and countries to specialize in certain stages of the production process, as well as take advantage of the global division of labor and innovation.

Keywords: global value chains, production, intermediate product, specialization, distribution.

AZƏRBAYCANIN ŞƏHƏR İNKİŞAFINDA "AĞILLI ŞƏHƏR" VƏ "YAŞIL İNFRASTRUKTUR" LAYİHƏLƏRİ

Gülgəz Bəxtiyar qızı Mehdizadə

g.mehdizade@atu.edu.az

Xalidə Rəşid qızı Cəfərova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Qloballaşma, urbanizasiya və əhali artımı müasir şəhərlərin daha davamlı, yaşıl və səmərəli şəkildə inkişaf etməsini zəruri edir. Son illərdə "ağıllı şəhər" (smart city) konsepsiyası şəhər idarəçiliyində, infrastrukturun inkişafında və ətraf mühitin qorunmasında yeni yanaşmalar təklif edir. Azərbaycanda da bu istiqamətdə addımlar atılır. Ağıllı şəhərlər konsepsiyasına əsaslanan layihələr vasitəsilə ölkənin iqtisadi inkişafı, ətraf mühitin qorunması və urbanizasiya problemlərinin həlli məqsədləri qarşıya qoyulub. Bu məqalədə ağıllı şəhər və yaşıl infrastrukturun əhəmiyyəti, Azərbaycanın bu istiqamətdəki mövcud layihələri və perspektivləri araşdırılır.

Ağıllı Şəhər və Yaşıl İnfrastruktur Nədir? Ağıllı şəhər konsepsiyası, şəhərin idarə edilməsi və sakinlərin həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün rəqəmsal texnologiyalardan, məlumat analizindən və İnternetdən geniş istifadəni nəzərdə tutur. Ağıllı şəhərlərdə nəqliyyat, enerji, su təchizatı, ictimai xidmətlər və digər infrastruktur komponentləri bir-biri ilə əlaqəli şəkildə işləyərək səmərəliliyi artırır və resursların effektiv istifadəsini təmin edir. Bu cür şəhərlər həmçinin ətraf mühitin qorunmasına və karbon emissiyalarının azaldılmasına mühüm töhfə verir.

Yaşıl infrastruktur isə şəhər mühitində ekoloji cəhətdən davamlı layihələrin həyata keçirilməsini və təbii resursların qorunmasını təmin edən sistemlərdən ibarətdir. Parklar, yaşıl zonalar, su mənbələrinin təmizlənməsi və enerjinin bərpa olunan mənbələrdən istifadəsi yaşıl infrastrukturun əsas komponentləridir. Azərbaycanda bu yanaşmaların birləşməsi ilə şəhər ərazilərində həm ekoloji, həm də sosial baxımdan faydalı həllər tətbiq olunur.

Azərbaycanda ağıllı şəhər və yaşıl infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi bir neçə əsas səbəbə dayanır:

1. Urbanizasiya və Əhali Artımı: Bakı kimi şəhərlərdə əhali sıxlığı və avtomobillərin sayının artması ekoloji problemlər yaradır. Ağıllı şəhər konsepsiyası bu artan ehtiyaclara cavab verərək şəhərin idarə edilməsi prosesində səmərəliliyi artırır.

2. Ekoloji Davamlılıq: Karbon emissiyalarının azaldılması və ətraf mühitin qorunması dünya miqyasında prioritet məsələlərdən biridir. Ağıllı şəhərlər texnologiyanın tətbiqi ilə ekoloji tarazlığı qoruyur və karbon emissiyalarını minimuma endirir.

3. Rəqəmsal İqtisadiyyat və İnnovasiya: Ağıllı şəhər layihələri Azərbaycanda rəqəmsal iqtisadiyyatın və innovasiyanın inkişafına təkan verir. Bu isə həm iqtisadi artıma, həm də texnoloji tərəqqiyə səbəb olur.

4. Enerji və Su Resurslarının Effektiv İdarə Olunması: Ağıllı şəhər sistemləri enerji və su resurslarının effektiv idarə edilməsini təmin edir ki, bu da şəhər xidmətlərinin səmərəliliyini artırır və əhalinin həyat keyfiyyətini yüksəldir.

Azərbaycan ağıllı şəhər və yaşıl infrastruktur layihələrini inkişaf etdirməklə həm ekoloji, həm də sosial problemlərə cavab verməyə çalışır. Bunlardan bir neçəsi aşağıda ətraflı şəkildə izah edilir:

1. "Ağıllı Şəhər" Layihəsi – Zəngilan və Ağdam Şəhərləri Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərində ağıllı şəhər layihələrinin həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Zəngilan və Ağdam şəhərlərində ağıllı şəhər texnologiyalarının tətbiqi ilə yeni infrastruktur qurulur. Bu şəhərlər bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə etməklə enerji təminatını həyata keçirir, yüksək sürətli internet, avtomatlaşdırılmış nəqliyyat sistemi və ağıllı su idarəetmə sistemləri ilə təchiz olunur. Ağıllı şəhər texnologiyaları ilə təchiz edilmiş bu şəhərlər, həm ölkənin iqtisadi inkişafına töhfə verəcək, həm də əhalinin həyat keyfiyyətini artıracaqdır.

2. Bakı Metropolitenində Ağıllı Nəqliyyat və Enerji Səmərəliliyi Bakıda nəqliyyat sahəsində də ağıllı şəhər texnologiyalarının tətbiqinə diqqət yetirilir. Bakı Metropoliteni enerji səmərəliliyini artırmaq üçün yenilənmiş enerji sistemləri ilə təchiz olunmuşdur. Eyni zamanda, nəqliyyat vasitələrinin rəqəmsal izlənməsi, yol hərəkətinin optimallaşdırılması və sıxlığın azaldılması məqsədilə yeni texnologiyalar tətbiq olunur. Bu isə şəhərdaxili nəqliyyatın daha səmərəli işləməsinə və karbon emissiyalarının azaldılmasını təmin edir.

3. Yaşıl Zolaqlar və Parkların Təsis

Azərbaycanda yaşıllaşdırma layihələrinə də geniş diqqət ayrılır. Bakı və digər iri şəhərlərdə yeni parkların və yaşıl zonaların yaradılması ilə ətraf mühitin qorunması və əhalinin sağlam həyat tərzinin təşviqi təmin edilir. Məsələn, Bakıda "Dədə Qorqud" parkı və Bulvar ərazisi genişləndirilərək sakinlər üçün yaşıl və təmiz ərazilər təqdim olunur. Bu cür layihələr şəhər əhalisinin həyat keyfiyyətini yüksəltməklə yanaşı, karbon izini də azaldır.

4. Su Ehtiyatlarının İdarə Edilməsi və Su Təmizləyici Qurğular

Su ehtiyatlarının qorunması Azərbaycan üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu səbəbdən, şəhərlərdə su ehtiyatlarının effektiv istifadəsi və suyun təmizlənməsi üzrə yaşıl texnologiyalar tətbiq olunur. Məsələn, Bakı və Sumqayıt şəhərlərində yerləşən su təmizləyici qurğular vasitəsilə suyun təkrar istifadəsi təmin edilir ki, bu da ətraf mühitin qorunmasına mühüm töhfə verir.

5. Günəş Enerjisi İstifadəsi və "Ağıllı Enerji" Layihələri Azərbaycanın ağıllı şəhər konsepsiyası çərçivəsində günəş enerjisindən istifadəni təşviq etmək üçün layihələr həyata keçirilir. Zəngilan şəhərində günəş panellərinin tətbiqi ilə şəhərin enerji ehtiyacları bərpa

olunan mənbələr hesabına qarşılır. Bu addımlar həm enerji səmərəliliyini artırır, həm də karbon emissiyalarını azaldır.

Azərbaycanın ağıllı şəhər və yaşıl infrastruktur sahəsində inkişaf perspektivləri böyükdür, lakin bu sahədə müəyyən çətinliklər də mövcuddur. Ağıllı şəhər layihələrinin uğurlu həyata keçirilməsi üçün tələb olunan maliyyə resursları, texnologiya təminatı və ixtisaslı kadrlar zəruridir. Azərbaycan hökuməti bu layihələri dəstəkləmək üçün daxili və xarici investisiyaların cəlb olunmasına çalışır və bu məqsədlə müxtəlif proqramlar həyata keçirir.

Gələcəkdə Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərində daha çox ağıllı şəhər layihələrinin həyata keçirilməsi və Bakı kimi böyük şəhərlərdə bu texnologiyaların genişləndirilməsi gözlənilir. Eyni zamanda, təmiz enerjiyə keçid, ağıllı nəqliyyat sistemləri və yaşıllaşdırma layihələri ölkənin davamlı inkişafına töhfə verəcəkdir.

Azərbaycanın ağıllı şəhər və yaşıl infrastruktur layihələri, ölkənin şəhər mühitini daha səmərəli, yaşıl və yaşanılabılır hala gətirmək məqsədi daşıyır. Bu layihələr ölkənin iqtisadi inkişafını dəstəkləməklə yanaşı, ekoloji problemlərin həllinə də töhfə verir. Gələcəkdə bu sahədə yeni texnologiyaların və rəqəmsal həllərin tətbiqi Azərbaycanı global səviyyədə nümunəvi bir ölkəyə çevirə bilər. Ağıllı şəhər layihələrinin inkişafı üçün tələb olunan resurslar və beynəlxalq təcrübə ilə yanaşı, hökumətin bu sahəyə dəstəyi Azərbaycanın şəhər inkişafında dayanıqlı inkişafa nail olmasına imkan yaradacaqdır.

Açar sözlər: ağıllı şəhər, infrastruktur, rəqəmsal texnologiya, alternativ enerji

**ПРОЕКТЫ «УМНЫЙ ГОРОД» И «ЗЕЛЕНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА»
В ГОРОДСКОМ РАЗВИТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА**

Гюльгез Бахтияр гызы Мехдизаде

g.mehdizade@atu.edu.az

Халида Рашид кызы Джафарова

Азербайджанский Технологический Университет

В данной статье рассматривается значение и перспективы развития концепции «умного города» и проектов зеленой инфраструктуры в городском развитии Азербайджана. Умные города помогают защитить окружающую среду и сократить выбросы углекислого газа, обеспечивая управление городским хозяйством и эффективное использование ресурсов с помощью цифровых технологий. Проекты согласно этой концепции реализуются в Азербайджане, особенно в городах Зангилан и Агдам. В Баку и других городах также есть инициативы, такие как увеличение зеленых зон, интеллектуальные транспортные системы и использование возобновляемых источников энергии. Проекты «умного города» способствуют экономическому развитию Азербайджана, помогают решить экологические проблемы и позволяют стране двигаться к устойчивому развитию. Расширение этих проектов в будущем направлено на улучшение качества жизни населения города и обеспечение экологической устойчивости.

Ключевые слова: умный город, инфраструктура, цифровые технологии, альтернативная энергетика.

**“SMART CITY” AND “GREEN INFRASTRUCTURE” PROJECTS IN URBAN
DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN**

Gulgez Bakhtiyar gizi Mehdizade

g.mehdizade@atu.edu.az

Khalida Rashid Jafarova

Azerbaijan Technological University

This article examines the importance and development prospects of the smart city concept and green infrastructure projects in the urban development of Azerbaijan. Smart cities help protect the environment and reduce carbon emissions by enabling urban

management and efficient use of resources through digital technologies. Projects according to this concept are being implemented in Azerbaijan, especially in the cities of Zangilan and Aghdam. There are also initiatives in Baku and other cities such as increasing green zones, smart transport systems and renewable energy use. Smart city projects contribute to the economic development of Azerbaijan, help to solve environmental problems and enable the country to move towards sustainable development. With the expansion of these projects in the future, it is aimed to improve the quality of life of the city population and ensure environmental sustainability.

Keywords: smart city, infrastructure, digital technology, alternative energy.

RƏQƏMSAL AUDİT- SOSIAL MÜDAFİƏ SAHƏSİNDƏ OPERATİV NƏZARƏTİN ƏSAS ELEMENTİ KİMİ

Novruz Hüseynov

novruz_huseynov_92@mail.ru

Bakı Biznes Universiteti

Dünyada gedən qlobal proseslər fonunda, bütün sahələrdə çevik və günün tələbi ilə uyğunlaşa bilən elektron sistemlərin qurulması və xidmətlərin təşkil edilməsi zəruridir. Xüsusilə xidmətlərin rəqəmsallaşdırılması, elektronlaşdırılması və proaktiv qaydada həyata keçirilməsi dövlət sektöründə daha çox vacibdir. Belə ki, bu tətbiqlərin genişlənməsi nəticəsində neqativ halların qarşısının alınması ilə yanaşı, həm də əsassız sənədlərin toplanması zərurəti aradan qalxır. Ölkəmizdə dövlət qurumlarında elektron xidmətlərin tətbiqinə uzun illərdir başlanılıb və demək olar ki, əhaliyə və təsərrüfat subyektlərinə göstərilən xidmətlərin böyük əksəriyyəti elektronlaşdırılıb. Bu mənada xüsusilə Dövlət Statistika Komitəsini, Dövlət Vergi Xidmətini, Dövlət Sosial Müdafiə Fondunu və digər qurumları göstərmək olar.

DSMF- əhalinin sosial müdafiəsi sahəsində mühüm rol oynayır, əhaliyə sosial ödənişlərin təyin edilməsi və ödənilməsi prosesini həyata keçirən dövlət təsisatıdır. [1] Bu qurum vasitəsilə əsasən əmək pensiyaları, sosial müavinətlər, ünvanlı dövlət sosial yardımları, Prezident təqaüdləri, fəxri adlara görə vəsaitlər və s. ödənişlər həyata keçirilir. Eyni zamanda Fond tərəfindən ödənilən vəsaitlər aylıq və birdəfəlik olmaqla təsnifləşdirilir. Belə ki, yuxarıda sadalanan ödənişlər aylıq olduğu halda, uşağın anadan olmasına görə verilən vəsaitlər, dəfn üçün verilən müavinətlər və s. ilə birdəfəlik ödənişlərə aid edilir. Ümumiyyətlə Fond tərəfindən bütün növ ödənişlərin mütləq əksəriyyəti demək olar ki, məmur-vətəndaş təması olmadan, heç bir əlavə sənəd təqdim etmədən rəqəmsal tətbiqlər vasitəsilə elektron yaxud proaktiv qaydada həyata keçirilir.

Fondun büdcə layihəsi hər il Milli Məclis tərəfindən təsdiq olunur və icrası prosesində hər hansı əlavə və dəyişikliklər olduqda, yenə də qanun formasında Milli Məclis tərəfindən təsdiq olunur. Qurumun gəlir və xərclərinin təhlilləri göstərir ki, xərclərin əsas hissəsi əhaliyə ödənişlərdən təşkil olunur (təxmini büdcəsinin 95% dən çox hissəsi). Bu mənada xərclər üzərində çevik və operativ nəzarət mexanizminin qurulması olduqca vacibdir. Nəzarət əsasən müvafiq qurumlar tərəfindən onlara ayrılmış dövlət büdcəsi vəsaitlərindən təyinatı üzrə və qənaətlə istifadə olunmasının qiymətləndirilməsi və təftişi prosesidir. [2] Ölkəmizdə nəzarət prosesi həm qurumun özündə təşkil olunan daxili nəzarət şöbələri tərəfindən, həm də “Büdcə sistemi haqqında” AR Qanununa əsasən Hesablama Palatası və Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir. [3]

Fikrimizcə nəzarətin kənar və yaxud daxili qurumlar tərəfindən keçirilməsindən asılı olmayaraq, rəqəmsallaşmanın inkişaf etdiyi vaxtda elektron formada həyata keçirilməsi məqsədə uyğun olardı. Belə ki, ənənəvi nəzarətlərdən fərqli olaraq elektron nəzarətin yaxud elektron auditin tətbiq edilməsi, büdcə vəsaitlərinə qənaət olunması ilə yanaşı həm

də baş vermiş uyğunsuzluqların qarşısının əvvəlcədən alınmasında da müstəsna rol oynayacaqdır. Xidmətlərinin mütləq əksəriyyəti elektron və proaktiv formada həyata keçirilən DSMF də elektron auditin tətbiq edilməsi daha tez başa gələr. Belə ki, vətəndaşların fonda müraciəti elektron qaydada qeydə alınır, təqdim etdikləri sənədlər real vaxt rejimində onların şəxsiyyət vəsiqəsində qeyd olunan fininə uyğun sistemləşdirilir və elektron sənəd dövriyyəsinə daxil edilir. Göründüyü kimi bütün proseslər elektron sənəd dövriyyəsi üzərindən həyata keçirilir, bu mənada bu sahədə elektron auditin tətbiqi daha səmərəli olar. Eyni zamanda baş verən pozuntuların qarşısını da çevik almaqla yanaşı, gələcəkdə baş verə biləcək risklər də operativ müəyyən edilə bilər. Bundan başqa elektron auditin tətbiqi ilə aşağıdakı nəticələr əldə olunar:

- Sosial sahədə şəffaflıq;
- Büdcə vəsaitlərinə qənaət;
- Yoxlayıcı ilə əməkdaşın təmasının sıfıra endirilməsi;
- Kənarlaşmaların vaxtında aşkar edilməsi və s.

Ümumiyyətlə müasir dövrümüzdə auditin bir elm kimi qarşısında duran əsas vəzifə təkcə səhvlərin və pozuntuların aşkar edilməsi deyil, həm də bu risklərin əvvəlcədən müəyyən edilməsi və qarşısının alınması istiqamətində müvafiq tövsiyələrin verilməsindən ibarətdir. [4]

Açar sözlər: rəqəmsal audit, elektron audit, nəzarət, sosial risk, sosial müdafiə

ƏDƏBİYYAT

1. Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun Nizamnaməsi. Bakı. 30.06.2020
2. Ефименко Л.В. Контроль и Ревизия. Л.В. Ефименко- Челябинск. 2018. 105 с.
3. Büdcə sistemi haqqında AR Qanunu. Bakı. 02.07.2002
4. Abbasov İ.M. Audit. Bakı, 2011. 504 s.

ЦИФРОВОЙ АУДИТ – КАК ОСНОВНОЙ ЭЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНОГО КОНТРОЛЯ В СФЕРЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ

Новруз Гусейнов

novruz_huseynov_92@mail.ru

Бакинский Бизнес Университет

Необходима цифровизация услуг в соответствии с современными требованиями. Чтобы обеспечить гибкий контроль в этом процессе, важно перейти на цифровой аудит и усовершенствовать законодательную базу в этом направлении. При этом процесс цифровизации играет важную роль в предотвращении негативных ситуаций и гибком реагировании на возможные риски. Таким образом, внедрение цифрового аудита в сфере социальной защиты и доведение его до рабочего механизма займет исключительное место в повышении удовлетворенности. Современные требования диктуют необходимость внедрения цифровых технологий в сферу оказания услуг. В условиях стремительного развития информационных технологий переход на цифровой аудит становится важным инструментом для гибкого контроля и мониторинга процессов, особенно в таких чувствительных областях, как социальная защита. Важным аспектом в этом процессе является совершенствование законодательной базы, которая должна учитывать все особенности цифрового аудита.

Ключевые слова: цифровой аудит, электронный аудит, контроль, социальные риски, социальная защита.

DİGİTAL AUDİT - AS THE MAIN ELEMENT OF OPERATIONAL CONTROL IN THE FIELD OF SOCIAL PROTECTION

Novruz Huseynov

novruz_huseynov_92@mail.ru

Baku Business University

It is necessary to digitalize services in accordance with modern requirements. To ensure flexible control in this process, it is important to switch to digital audit and improve the legislative framework in this direction. At the same time, the digitalization process plays an important role in preventing negative situations and flexibly responding to possible risks. Thus, the introduction of digital audit in the field of social protection and bringing it to the working mechanism will take an exceptional place in increasing satisfaction. Modern requirements dictate the need to introduce digital technologies in the provision of services. In the context of the rapid development of information technology, the transition to digital audit is becoming an important tool for flexible control and monitoring of processes, especially in such sensitive areas as social protection. An important aspect in this process is the improvement of the legislative framework, which should take into account all the features of digital audit.

Keywords: digital audit, electronic audit, control, social risks, social protection.

MARKETİNG FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Fazil Cəmil oğlu Kərimov

f.kerimov@atu.edu.az

Arif Ədalət oğlu Məmmədov

Seymur Şahlar oğlu Bağirov

seymur.bagirov01@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Marketing bazarda mübadilə-satış fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə müəssisə və təşkilatlar tərəfindən aparılan məqsədyönlü fəaliyyətdir. Mübadilə və yaxud da satış fəaliyyətinin effektivliyinin təmin olunması və yaxud da istehsal olunmuş məhsulların bazarda asanlıqla realizə olunmasını təmin etmək üçün ilk növbədə istehlakçıların hansı keyfiyyətdə və hansı miqdarda məhsula tələbatının olduğunu müəyyənləşdirmək, daha sonra isə həmin tələbatı ödəyə biləcək məhsul istehsal etmək, eləcə də istehsal olunmuş həmin məhsulu bazara çıxartmaq, həmin məhsulların daşınması, qiymətləndirilməsi, anbarlaşdırılması, satışdan sonra və satışdan əvvəl istehlakçılara əlavə xidmətlərin göstərilməsinin müəyyən olunması çox böyük əhəmiyyət daşıyan məsələlərdən biridir. Bu məsələləri təmin etmək funksiyası isə marketing fəaliyyətinin üzərinə düşür. [1]

Marketing fəaliyyətinin mahiyyəti onun yerinə yetirdiyi prinsiplər əsasında müəyyən olunur. Marketingin prinsipləri marketing fəaliyyətində yerinə yetirilən funksiyaların əsaslandığı ümumi prinsiplərdir. Sözügedən marketing prinsipləri marketing nəzəriyyəsinin əsas müddəaları hesab olunur. Ümumi götürsək marketing fəaliyyətinin təmin olunmasında iştirak edən əsas prinsiplər aşağıdakılardan ibarətdir: [3]

- Müəssisənin yüksək rentabelli işləməsinin təmin olunması;
- Satış probleminə qarşıya çıxan problemlərin həllində çoxvariantlılığın təmin edilməsi;
- Uzunmüddətli kommersiya uğurlarının əldə olunmasına istiqamətlənmə;
- İstehsal-satış fəaliyyətinin bazarın tələblərinə istiqamətləndirilməsi;
- Əmtəə istehsalının bazarın tələbatından funksional asılılığı;

-Fəaliyyətin istehsal imkanları əsasında deyil, bazar tələbatı əsasında formalaşdırılmasının təmin olunması;

- Məhsulların bazarda mövcud olan yüksək rəqabət qabiliyyətinin təmin olunması

-Bazarın vəziyyətinin, onun perspektiv inkişafının, eləcə də məhsullara istehlakçıların və ya alıcıların potensial tələbatının kompleks qaydada öyrənilməsi;

- Məhsulların reallaşdırılması üzrə mövcud ənənəvi satış qaydalarının təkmilləşdirilməsi, eləcə də satış fəaliyyətinin yeni texnika və metodlar vasitəsilə həyata keçirilməsinin təmin olunması;

“Marketing” anlayışı günümüzdə müxtəlif aspektlərdən qiymətləndirilir. Marketing ilə satış fəaliyyəti sıx surətdə bir-birilə qarşılıqlı əlaqədədir. Məhz bunun nəticəsidir ki, bir çoxları marketingi satış hesab edir və yaxud da bu iki anlayışı bir-birilə qarışdırırlar. Əslində isə, marketing fəaliyyəti ilə satış fəaliyyəti bir-birinə çox bənzərsə də eyni proses deyildir. Aralarında müxtəlif fərqlər mövcuddur. [2]

Marketing fəaliyyəti haqqında müxtəlif səpkili təriflərə rast gəlmək mümkündür. Hətta iqtisadi ədəbiyyatlarda belə, marketing fəaliyyəti haqqında 2000-dən artıq tərifə rast gəlmək mümkündür. Lakin, ümumi götürsək, marketing və yaxud da marketing fəaliyyəti haqqında deyilmiş tərifləri üç əsas qrupda birləşdirmək olar. Həmin sözügedən təriflər qrupları aşağıdakılardan təşkil olunmuşdur:

Qeyd etdiklərimizdən bu qənaətə gəlmək olar ki, marketing siyasəti müəssisələrin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədilə həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlərdən biridir. Hər bir müəssisə və yaxud da təşkilat öz gəlirlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi baxımından müxtəlif səpkili marketing siyasəti və strategiyaları işləyib hazırlayır. Marketing siyasətinin düzgün qurulması və yaxud da marketing siyasətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi nəticəsində müəssisə daha çox gəlir əldə etmək imkanına malik olur ki, bu da son nəticədə müəssisə bazar konyukturası şəraitində müəssisənin bazarda mövcud olan rəqabətə tab gətirməsi ilə nəticələnir. Müəssisələrin rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin olunması nəticəsində müəssisələr uzunmüddətli və dayanıqlı fəaliyyət göstərə bilirlər odur ki, hər bir müəssisədə marketing siyasətinin düzgün hazırlanması və tətbiq edilməsi məsələlərikifayət qədər aktualıq daşımaqdadır.

Müəssisələr sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirərkən müasir marketing konsepsiyalarını və onun müxtəlif strategiyalarını, o cümlədən yeni məhsulun yaradılması, fərqli qiymət siyasətlərinin formalaşdırılması, məhsul çeşidinin genişləndirilməsi, kommunikasiya strategiyalarının tətbiqi və digər əlaqəli strategiyaları işə salırlar. Bu strategiyaların tətbiqi xüsusiyyətləri və onların müəssisənin effektiv fəaliyyətinə töhfəsi qloballaşma proseslərinin təsiri ilə daha aydın müşahidə olunur.

Müasir dövrdə strateji marketingin yeni xüsusiyyətləri qloballaşmanın gətirdiyi bir sıra tələblərlə şərtlənir. Bu xüsusiyyətlər, marketing strategiyalarının aktivliyinin artırılması, innovasiyaya yönümlülüynün gücləndirilməsi, integrasiya olunmuş marketing konsepsiyalarının geniş istifadəsi, bazar tədqiqatlarının strukturlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi, ictimaiyyətlə əlaqələrin qurulmasında müasir metod və proqramlardan geniş istifadə edilməsi, həmçinin firmanın maraqlarının cəmiyyətin və istehlakçıların maraqları ilə əhəngdar şəkildə uzlaşdırılması ilə bağlıdır.

Açar sözlər: marketing, bazar, mübadilə, satış, əmtəə, istehsal, istehlak

ƏDƏBİYYAT

1. Cabbarov.R.M. “Marketing tədqiqatları və marketing informasiya sistemi” 2019
2. Məmmədov.A.T. “Marketingin əsasları” dərs vəsaiti. 2017
3. Filipp Kotler. “A-dan Z-ə marketing” 2014

НАПРАВЛЕНИЯ АНАЛИЗА И УЛУЧШЕНИЯ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Фазиль Джамиль оглы Каримов

f.kerimov@atu.edu.az

Ариф Адалят оглы Мамедов

Сеймур Шахлар оглы Багиров

seymur.bagirov01@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Сегодня понятие «маркетинг» оценивается с различных сторон. Маркетинговая и сбытовая деятельность тесно связаны друг с другом. Именно поэтому многие считают маркетинг продажами или путают эти два понятия. На самом деле, хотя маркетинговая деятельность и деятельность по продажам очень похожи, это не один и тот же процесс. Между ними существуют различные различия. Основные важные различия между маркетинговой деятельностью и деятельностью продаж кратко изложены ниже: Маркетинг происходит от английского слова «market», что означает «рынок». Буквальный перевод слова «маркетинг» с английского на азербайджанский язык означает «деятельность на рынке».

Ключевые слова: маркетинг, рынок, обмен, сбыт, товар, производство, потребление

DIRECTIONS FOR ANALYSIS AND IMPROVEMENT OF MARKETING ACTIVITY

Fazil Jamil oglu Karimov

f.kerimov@atu.edu.az

Arif Adalat oglu Mammadov

Seymur Shahlar oglu Bagirov

seymur.bagirov01@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Today, the concept of "marketing" is evaluated from various aspects. Marketing and sales activities are closely related to each other. It is as a result of this that many consider marketing to be sales or confuse these two concepts. In fact, although marketing activities and sales activities are very similar, they are not the same process. There are various differences between them. The main important differences between marketing activity and sales activity are summarized below: Marketing is derived from the English word "market" which means "market". The literal translation of the word marketing from English to Azerbaijani means "activity in the market".

Keywords: marketing, market, exchange, sale, product, production, consumption

İNSAN KAPİTALININ İDARƏ OLUNMASININ TƏHLİLİ

İbrahim Ərəstun oğlu Əliyev

aliyevibrahim02@gmail.com

Mətanət İsrayıl qızı Əhmədova

matanat.axmedova74@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

İnsan kapitalının idarə edilməsi onların dəyərini və bu dəyərin ölçülməsinin vacibliyini dərk edən yanaşmadır. O, insanlara aktiv kimi baxır və rəqabət üstünlüyünün strateji investisiyalar vasitəsilə əldə olduğunu vurğulayır. İnsan kapitalının idarə edilməsi təşkilat üzvlərinin malik olduqları bilik, bacarıq, inkişaf, innovasiya imkanlarına və bununla da onların gətirdiyi əlavə dəyərə aiddir. O, onları resurs, istedadların idarə edilməsi, təlim və inkişaf sahəsində təcrübələr vasitəsilə investisiya edilə bilən aktivlər kimi nəzərdən keçirir. Məqsəd təşkilatın insan kapitalına dəyər əlavə etməkdir ki, biznes qısa və uzunmüddətli perspektivdə uğurla fəaliyyət göstərsin və rəqabət üstünlüyü əldə edə bilsin. İnsan kapitalının idarə edilməsi həmçinin təşkilatın insan kapitalının dəyərinin ölçülməsini, insanların töhfələrinin

qiymətləndirilməsini və onları idarə etmək üçün istifadə olunan insan resurslarının idarə edilməsi təcrübələrinin effektivliyinin ölçülməsini əhatə edir. [1]

İşçi qrupları işçilərin bağlılığını artırmaq üçün effektiv üsuldur. Bir təşkilat daxilində eyni sahədən və ya müxtəlif ixtisaslardan olan işçilər mürəkkəb layihələri tamamlamaq üçün bir araya gəlirlər. Daha çox çeviklik və öhdəlik ilə işçilər istədikləri məqsədlərinə daha yaxşı nail ola və nəticədən şəxsi məmnunluq hiss edə bilirlər. İşçi cəlb edilməsi dəstəkləyici liderlik və səlahiyyət mədəniyyəti tələb edir. Bundan əlavə, işçilərin təlimə ehtiyacı olur və burada insan resurslarının idarə edilməsi dəyərli töhfə verə bilər. İşçilərin səlahiyyətlərinin artırılması işin bütün aspektləri üzrə geniş təlim tələb edir. İnsan resurslarının idarə edilməsi davamlı inkişaf proqramının həyata keçirilməsi ilə bağlı bir çox fəaliyyətlərə cavabdehdir. İnsan kapitalını artıran təcrübələrə nə qədər çox diqqət yetirilsə, bir o qədər məhsuldar görünər. İnsan resurslarının idarə edilməsi, o cümlədən şirkət strategiyasını dəstəkləmək üçün düzgün insanların işə götürülməsi məhsuldarlığı artırır. [2] Təlim və inkişaf proqramları işçilərin bacarıqlarını və biliklərini artıraraq, onların təşkilat daxilindəki performansını yaxşılaşdırır. Performans qiymətləndirməsi işçilərin fəaliyyətini obyektiv şəkildə dəyərləndirərək, onların inkişaf ehtiyaclarını müəyyən edir. Motivasiya strategiyaları isə işçilərin işə bağlılığını və sadıqlığını artırır. [3]

Açar sözlər: insan kapitalı, idarəetmə, təlim, inkişaf

ƏDƏBİYYAT

1. Michael Armstrong, Stephen Taylor. Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice: A Guide to the Theory and Practice of People Management. Kogan Page Publishers. 3 Jan 2023
2. David A. DeCenzo, Stephen P. Robbins, Susan L. Verhulst. Fundamentals of Human Resource Management. John Wiley & Sons. 16 May 2016
3. Noe, R. A., Hollenbeck, J. R., Gerhart, B., & Wright, P. M. Human Resource Management: Gaining a Competitive Advantage. McGraw-Hill Education. 2019

АНАЛИЗ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ КАПИТАЛОМ

Ибрагим Арастун оглы Алиев

aliyevibrahim02@gmail.com

Метанет Исраил кызы Ахмедова

matanat.axmedova74@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

В статье говорится об управлении человеческим капиталом, повышении его ценности и восприятии сотрудников как стратегического актива. Подчеркивается, что человеческий капитал создает добавленную стоимость для организации через знания и навыки. Также отмечается важность стратегий привлечения и развития сотрудников.

Ключевые слова: человеческий капитал, управление, обучение, развитие

HUMAN CAPITAL MANAGEMENT ANALYSIS

Ibrahim Arastun oglu Aliyev

aliyevibrahim02@gmail.com

Matanat Israyil gizi Ahmedova

matanat.axmedova74@gmail.com

Azerbaijan Technological University

The article discusses human capital management, emphasizing the importance of increasing its value and viewing employees as a strategic asset. It highlights that human capital adds value to the organization through knowledge and skills. Additionally, the significance of employee engagement and development strategies is mentioned.

Keywords: human capital, management, training, development

BƏLƏDİYYƏLƏRİN BÜDCƏ GƏLİRLƏRİNİN FORMALAŞMASI VƏ İDARƏ EDİLMƏSİ

Yetər İsrayıl qızı Qasimova

y.qasimova@atu.edu.az

Gülgün Zeynal qızı Abdiyeva

g.abdiyeva@atu.edu.az

Rizvan Hacı oğlu Məcidov

r.mecidov@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycan Respublikasının büdcə sisteminin üçüncü səviyyəsi olan yerli büdcə yerli idarəetmə orqanının büdcəsidir. Büdcə haqqında qanunvericilikdə yazılır: “Yerli büdcə bələdiyyə statusuna uyğun olaraq özünüidarəetmə prinsiplərini reallaşdırmaq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunları ilə müəyyənləşdirilmiş bələdiyyə səlahiyyətlərini həyata keçirmək üçün formalaşan və istifadə olunan maliyyə vəsaitidir”. [1] Bələdiyyə yerli büdcəni iqtisadi qanunların tələblərinə uyğun, müstəqil olaraq tərtib, müzakirə, təsdiq, icra və onun icrasına nəzarət edir. Bələdiyyə qurumunun büdcəsi yerli idarəetmə orqanlarının funksiya və vəzifələrini yerinə yetirməsi üçün lazım olan pul vəsaitlərinin yaradılması və xərclənməsinin formasıdır. Yerli büdcələrin formalaşdırılması, təsdiqi və yerinə yetirilməsi yerli idarəetmə orqanları tərəfindən yerinə yetirilir.

Yerli idarəetmə demokratik dövlət quruluşunun vacib tərkib hissəsidir. Yerli özünüidarəetmə Azərbaycan Respublikasında vətəndaşların seçdiyi və ölkənin dövlət quruluşunun vacib tərkib hissəsi olan nümayəndəli orqanlar vasitəsilə bilavasitə onların özü tərəfindən həyata keçirilir. Yerli özünüidarəetmənin bu idarəetmə növünün özünə məxsus olan məqsəd, vəzifə və funksiyaları var. Hər bir bələdiyyə hakimiyyəti orqanının funksiyalarını yerinə yetirməsinin maliyyə əsası onun büdcəsidir. Yerli büdcələr büdcə sisteminin təməlini təşkil edir və bütün sistemin etibarlılığı onların möhkəmləndirilməsindən asılıdır. Bələdiyyə qurumlarında baş verən sosial, iqtisadi, siyasi, təşkilati və digər proseslər bələdiyyə büdcələrində öz əksini tapırlar. Büdcənin gəlir və xərclər hissələrinin balanslı olması, bələdiyyələrin gəlirlərinin yüksək səviyyədə təmin olunması, büdcənin hər bir parametrinin optimallığı hər bir ərazinin sabit və dayanıqlı inkişafına, həmin ərazidə yaşayan hər bir vətəndaşın rifah səviyyəsinin yüksəlməsinə səbəb olur. Başqa sözlə desək yerli büdcə müəyyən bələdiyyə qurumunun maliyyə resurslarının mərkəzləşdirilmiş fondudur. Onun yaradılması, formalaşdırılması, təsdiqi, icrası və icraya nəzarətini buna səlahiyyətləri olan yerli özünüidarəetmə orqanı həyata keçirir. Unutmaq olmaz ki, Azərbaycanın büdcə sistemi müxtəlif səviyyələrinin iqtisadi nisbətində və qarşılıqlı əlaqələrinə əsaslanır. Yerli büdcələr müəyyən ərazinin bələdiyyə qurumlarının və sakinlərinin sosial əhəmiyyətli məsələlərinin həllində vacib rol oynayır. Mərkəzləşdirilmiş pul vəsaitləri hesabına ictimai təkrar istehsal proseslərinə təsir göstərməyə, ərazidə baş verən iqtisadi hadisə və prosesləri izləmək və nəzarət etməyə, yerli idarəetmə orqanlarının sərəncamına daxilolmaların həcmi və vaxtlı vaxtında olmasını tənzimləməyə real imkanın olması yerli büdcələri tənzimləmənin iqtisadi aləti qismində istifadə etmək üçün obyektiv səbəbdır.

Yerli büdcələrin müstəqilliyi prinsipinə uyğun olaraq yerli özünüidarəetmə orqanlarının müstəqil şəkildə və öz məsuliyyətləri altında büdcə prosesini həyata keçirmək hüquqları var. [3] Bələdiyyə qurumlarının büdcəsinin ümumdövlət iqtisadi və sosial məsələlərinin həllində vacib əhəmiyyəti vardır. Bu ilk növbədə cəmiyyətin sosial infrastrukturunun saxlanması və inkişafına dövlət vəsaitlərinin bölüşdürülməsində özünü biruzə verir. Konkret ərazidə yerli məsələlərin həllində yerli özünüidarəetmənin rolunu yüksəltmək və ayrı-ayrı dövlət səlahiyyətlərini həyata keçirmək üçün büdcələrin formalaşdırılması və icrası, cəmiyyətdə sosial gərginliyin azaldılması ilə bağlı problemlərin həllinə istiqamətlənən büdcələrarası münasibətləri daha da təkmilləşdirmək lazımdır.

Yuxarda qeyd etdiyimiz kimi yerli büdcələrin formalaşdırılması, təsdiqi və icrası, onların icrasına nəzarəti bələdiyyə qurumlarının orqanları tərəfindən müstəqil və səlahiyyətləri çərçivələrində həyata keçirilir. Yerli büdcə - bələdiyyə qurumlarının büdcəsidir, onun tərtibi, təsdiqi və icrasını yerli Özünüidarəetmə orqanları həyata keçirir. Yerli büdcələrin gəlirləri - AR-nın qanunvericiliyinə uyğun olaraq yerli özünüidarəetmə orqanlarının sərəncamına əvəzsiz olaraq daxil olan pul vəsaitidir. Yerli büdcənin vəsaitləri bələdiyyə mülkiyyətinin obyektidir. Bu büdcə vəsaitinin mülkiyyətçisini müəyyən edir. Deməli, büdcə vəsaitinin mülkiyyətçisi yerli hakimiyyət orqanı deyil, inzibati ərazi qurumudur. Hakimiyyət və idarəetmə orqanları öz səlahiyyətləri çərçivəsində bu mülkiyyətə sərəncamı həyata keçirirlər. [2]

Bələdiyyələrin maliyyəsinin formalaşması Azərbaycan qanunvericiliyi: Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, «Büdcə sistemi haqqında», «Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında», «Bələdiyyələrin statusu haqqında», «Yerli (bələdiyyə) vergiləri və ödənişləri haqqında» qanunları və digər normativ hüquqi aktlar əsasında həyata keçirilir.

Bələdiyyə qurumu orqanının sərəncamında olan pul vəsaitləri, digər ödəmə vasitələri, qiymətli kağızlar yerli büdcələrin gəlirlərinin mənbəyidirlər. Hər bir bələdiyyə qurumu gəlir və xərc hissəsindən ibarət olan öz bələdiyyə büdcəsini qəbul edir. Büdcənin gəlir və xərc hissələri vəsaitlərin daxil olduğu mənbələri və xərclənəcəyi istiqamətləri göstərir. Bələdiyyə büdcəsinin gəlirləri digər büdcələrdə olduğu kimi, pul vəsaitləri fondunun yaradılması prosesində bələdiyyə qurumunun dövlətlə, hüquqi və fiziki şəxslərlə yaranan iqtisadi münasibətlərini ehtiva edir. Bələdiyyələrin büdcəsinin gəlir hissəsinin öz mənbələri var: öz gəlirləri, tənzimləyici gəlirlərdən daxilolmalar və qarşılıqlı hesablaşmalar üzrə vəsaitlər. bələdiyyələrin öz vəsaitlərinə qanunvericiliklə onlara daimi əsaslarla ya tam, yada bir hissəsi təhkim olunan vergi və qeyri-vergi daxilolmaları aiddir. Qanunvericilikdə bu qismdə göstərilən bütün daxilolmalar və ödəmələr bələdiyyə qurumunun büdcəsinə göndərilir.

Bələdiyyələrin büdcəsinin icrası zamanı büdcə gəlirləri və xərclərinə təsdiq edilmiş təxsisat həddində bələdiyyələr ona dəyişikliklər edə bilərlər Yerli büdcələrin icrası zamanı qəbul edilmiş öhdəliklər üzrə əməliyyatlar büdcə ili qurtardıqdan sonra bir ay ərzində başa çatdırılır. Bu müddət ərzində istifadə olunmayan vəsait Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin dəyişdirilməsi halları istisna olmaqla bələdiyyələrin sərəncamında qalır. Bələdiyyələr öz nizamnaməsində müəyyən edilmiş qaydada yerli büdcənin icrası haqqında hesabatı təsdiq edir və öz əhalisinə çatdırır. Bələdiyyələrin büdcəsinin icrasına nəzarəti bələdiyyələr özü həyata keçirirlər. Bunun üçün onlar müstəqil auditorları dəvət edə bilərlər. Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının bələdiyyələrə verdikləri səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi üçün maliyyə vəsaitindən istifadəyə həmin orqanlar nəzarət edirlər.

Hal hazırda yerli büdcələrin vəziyyəti hər yerdə şəxsi maliyyə resurslarının və yerli idarəetmə orqanlarının üzərinə düşən funksiyaların miqdarı və həcmi arasında dərin disbalansın olması ilə xarakterizə olunur. Onu aradan qaldırmaq üçün yerli büdcələrə dövlət dəstəyinin göstərilməsi tələb olunur. Belə dəstəyin göstərilməsi isə resursların çatışmazlığı və hər bir ərazinin səciyyəvi züsusiyyətlərinin nəzərə alınması zərurəti şəraitində baş verir. Ayrı-ayrı ərazilərin iqtisadi inkişaf potensialında olan böyük fərqlər olduğundan ərazilərin sosial iqtisadi inkişafının idarə edilməsinin iqtisadi mexanizmində büdcələrin daxilində balansla nail olmaq işi çox mürəkkəb sayılır. Bu çətinlikləri dəf etmək üçün ərazilərarası tədiyyə balansını qurmaq lazımdır.

Açar sözlər: özünüidarə, bələdiyyələr, büdcə, gəlir, məxaric, idarəetmə, planlaşdırma, icra, nəzarət.

ƏDƏBİYYAT

1. “Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 7 dekabr 1999-cu il N- 772-IQ
2. N.Novruzov, E.İbrahimov Büdcə sistemi. Dərslik. Adiloğlu. Bakı. 2012

ФОРМИРОВАНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ ДОХОДАМИ МУНИЦИПАЛЬНОГО БЮДЖЕТА

Етар Исраиль кызы Касумова

y.gasimova@atu.edu.az

Гульгун Зейнал кызы Абдиева

g.abdiyeva@atu.edu.az

Ризван Гаджи оглы Меджидов

r.mecidov@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

Местные бюджеты формируются и управляются как источник финансирования муниципальных органов для выполнения своих функций. Являясь основным финансовым фундаментом местной администрации, они играют важную роль в решении социально-экономических вопросов района. Независимость местных бюджетов обеспечивает их самостоятельное формирование и управление муниципальными органами.

Ключевые слова: самоуправление, муниципалитеты, бюджет, доход, расход, управление, планирование, исполнение, контроль.

FORMATION AND MANAGEMENT OF MUNICIPAL BUDGET REVENUES

Yeter Israyil gizi Gasimova

y.gasimova@atu.edu.az

Gulgun Zeynal gizi Abdiyeva

g.abdiyeva@atu.edu.az

Rizvan Haji oglu Majidov

r.mecidov@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

Local budgets are formed and managed as a financial source for municipal bodies to perform their functions. Being the main financial foundation of local administration, they play an important role in solving socio-economic issues in the area. The independence of local budgets ensures their independent formation and management by municipal bodies.

Keywords: self-government, municipalities, budget, income, expenditure, management, planning, execution, control.

AZƏRBAYCANDA MALİYYƏ BAZARININ İNKİŞAFININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Xasay Musa oğlu Mehdiyev

x.mehdiyev@atu.edu.az

Züleyxa Abış qızı Astanova

zuleyxaastanova@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycanda maliyyə bazarının formalaşması, ölkənin iqtisadi inkişafı və dayanıqlı maliyyə sisteminin yaradılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu proses, bazar iqtisadiyyatının prinsiplərinə uyğun olaraq, maliyyə resurslarının səmərəli idarə olunması və iqtisadi subyektlər arasında optimal bölüşdürülməsini təmin etməyi hədəfləyir. Lakin, Azərbaycanda maliyyə bazarının tam şəkildə formalaşması və inkişaf etməsində bir sıra nöqsanlar mövcuddur. Maliyyə bazarı pul vəsaitlərinin iqtisadi subyektlər arasında bölgüsünü təmin edən bazardır. Onun əsas məqsədi pul vəsaitlərinin səmərəli şəkildə səfərbər edilməsini və onların maliyyə resurslarına ehtiyacı olanlara ötürülməsini təmin etməkdən ibarətdir. Maliyyə bazarının yaranmasının zəruriliyinin əsas amillərindən biri

maliyyə ehtiyatlarının qeyri-bərabər bölgüsüdür. Respublikamızda maliyyə bazarının inkişafı ilə bağlı bir çox işlərin görülməsinə baxmayaraq, onun mövcud vəziyyəti hələ də qənaətləndirici deyildir və bu sahədə bir çox problemlər mövcuddur.

Maliyyə bazarının formalaşmasında eləcə də makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsi və effektiv pul siyasətinin həyata keçirilməsi vacibdir. Ölkəmizdə maliyyə bazarı son illərdə formalaşmağa başladığından, onun fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsində xarici ölkələrin bu sahədəki təcrübəsindən geniş istifadə etmə zərurəti yaranmışdır. Maliyyə sisteminin digər sahələrində olduğu kimi maliyyə bazarında da hazırda müşahidə edilən mühüm problemlər hüquqi və tənzimləyici çərçivələrin tam yetkin olmaması maliyyə bazarlarının inkişafını ləngidir. Eyni zamanda onu da qeyd etmək lazımdır ki, informasiya bazasının təkmil olması, şəffaflığın aşağı səviyyədə olması, eləcə də, investorların sayının azlığı səbəbindən əhalinin bu sahəyə marağını azaldır. Maliyyə institutlarının, xüsusilə bankların və sığorta şirkətlərinin fəaliyyəti ilə bağlı şəffaflıq məsələlərini də buraya aid etmək olar. Azərbaycanda iqtisadiyyatın neftdən asılılığı, maliyyə bazarlarının inkişafına mane olan digər amillərdəndir. Neft qiymətlərinin dəyişkənliyi ölkənin iqtisadi sabitliyinə təsir edir və bu da maliyyə bazarlarına olan güvəni zəiflədir.

Bu problemlərin həlli üçün ilk növbədə hüquqi və tənzimləyici bazanın təkmilləşdirilməsi, maliyyə savadının artırılması və maliyyə institutlarının şəffaflığının təmin edilməsi vacibdir. Bundan əlavə, qeyd edilən problemlərin aradan qaldırılması üçün aidiyyəti strukturlar tərəfindən xarici ölkələrin təcrübəsinə əsaslanmaqla qanun layihələri, dövlət proqramları və müxtəlif standartların işlənilib hazırlanmasına da diqqət yetirilməlidir. İnkişaf etmiş ölkələrdə maliyyə bazarının fəaliyyət mexanizmini və onun tənzimlənmə metodlarını tədqiq etməklə onu əsaslı şəkildə daha da təkmilləşdirə bilərik. Eyni zamanda, kapital bazarlarının inkişafı üçün müasir infrastrukturun yaradılması və xarici investorların cəlb edilməsi istiqamətində tədbirlər görülməsi də mühüm sayılmalıdır.

Azərbaycanda maliyyə bazarının inkişafı üçün beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi də vacibdir. Bu prosesdə, xüsusən, Avropa İttifaqı və ABŞ kimi ölkələrin təcrübələri öyrənilməli, maliyyə sektorunun inkişafında tətbiq etdikləri innovativ yanaşmalar, texnoloji həllər və tənzimləyici çərçivələr diqqətlə təhlil edilməlidir.

Dövlət və özəl sektor arasında səmərəli əməkdaşlıq da maliyyə bazarının inkişafı üçün vacibdir. Dövlət qurumları, bazar iştirakçıları və akademik institutlar arasında effektiv dialoqun qurulması, birgə layihələrin və təşəbbüslərin həyata keçirilməsi, maliyyə bazarının müxtəlif segmentlərinin inkişafına töhfə verə bilər. Bu çərçivədə, maliyyə texnologiyaları sahəsindəki yeniliklərin tətbiqi, rəqəmsal maliyyə xidmətlərinin genişləndirilməsinin də əhəmiyyətini qeyd etmək lazımdır.

Maliyyə bazarının şəffaflığının artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə də bu sahədə mühüm məsələdir. Şəffaf və hesabatlı maliyyə bazarları, investorların və iştirakçıların inamını artırır, eyni zamanda iqtisadi cinayətlərə qarşı effektiv mübarizə aparmağa imkan verir. Bu məqsədlə, elektron hökumət və rəqəmsal nəzarət mexanizmlərinin tətbiqi, məlumatların açıq və asan əldə edilə bilən şəkildə yayılması, maliyyə bazarının şəffaflığını təmin edəcəkdir. Bu və bu kimi digər tədbirlər keçirildiyi halda Azərbaycanda güclü və dayanıqlı maliyyə bazarının formalaşması mümkündür.

Açar sözlər: maliyyə bazarı, maliyyə savadlılığı, şəffaflıq, problemlər.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Хасай Муса оглы Мехдиев

x.mehdiyev@atu.edu.az

Зулейха Абиш кызы Астанова

zuleyxaastanova@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

В процессе формирования финансового рынка в Азербайджане существует ряд проблем. Прежде всего, незрелость нормативно-правовой базы ограничивает развитие финансовых рынков. Также низкий уровень финансовой грамотности участников рынка приводит к снижению интереса к инвестиционным инструментам. Существуют также проблемы прозрачности, связанные с деятельностью финансовых институтов, особенно банков и страховых компаний, что снижает доверие инвесторов.

Ключевые слова: финансовый рынок, финансовая грамотность, прозрачность, проблемы.

SOME ISSUES OF FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN

Khasay Musa oglu Mehdiyev

x.mehdiyev@atu.edu.az

Zuleykha Abish gizi Astanova

zuleyxaastanova@gmail.com

Azerbaijan Technological University

There are a number of problems in the process of formation of the financial market in Azerbaijan. First of all, the immaturity of legal and regulatory frameworks limits the development of financial markets. Also, the low level of financial literacy of market participants leads to a decrease in interest in investment instruments. There are also transparency problems related to the activities of financial institutions, especially banks and insurance companies, which reduces investor confidence.

Keywords: financial market, financial literacy, transparency, problems.

AZƏRBAYCANDA UNIVERSİTETLƏRİN REGIONLARIN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINA TƏSİRİ: İMKANLAR VƏ PERSPEKTİVLƏR

Ülvü Novruzov

ulvunovruzov.unec@gmail.com

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi İqtisadiyyat İnstitutu

1. Regionların Mövcud Vəziyyəti

Azərbaycanda regionların inkişaf səviyyəsi, iqtisadi fəallıq və sosial göstəricilərə görə müxtəliflik göstərir. Ölkənin iqtisadi fəaliyyətinin böyük bir hissəsi paytaxt Bakıda cəmləşmişdir. Bu vəziyyət regionlarda sənaye və infrastruktur potensialının tam istifadə edilməməsi, əmək bazarının qeyri-kafi inkişafı və kadr çatışmazlığı kimi problemlər yaradır. Regionlarda yaşayan əhəlinin bir hissəsi kənd təsərrüfatı ilə məşğuldur, lakin müasir texnologiyaların tətbiqi və kadr hazırlığı sahəsində çatışmazlıqlar mövcuddur. Məsələn, kənd təsərrüfatında mövcud olan ənənəvi metodlar, məhsuldarlığın artmasında və istehsalın modernləşdirilməsində çətinliklər yaradır (Məmmədov, 2021). Eyni zamanda, regionların sosial göstəriciləri, məsələn, işsizlik, təhsilin keyfiyyəti və səhiyyə xidmətlərinin

əlçatanlığı baxımından fərqliliklər göstərir. Azərbaycanın qərb bölgələri, xüsusilə Gəncə, Naftalan və Qazax bölgələrində iqtisadi inkişafın sürətləndirmək üçün yerli resursların səmərəli istifadəsi tələb olunur (Böyük, 2023).

2. Regionların Gələcək İnkişaf Potensialı. Regionlarda mövcud olan təbii sərvətlər, aqrar iqtisadi potensial və turizm imkanları nəzərə alınarsa, onlar Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynaya bilər. Xüsusilə, kənd təsərrüfatı və turizm sektoru, həm daxili, həm də xarici investisiyaları cəlb etməklə, regionlarda yeni iş yerləri yarada bilər (Khan, 2022). Turizm sahəsində, regionların təbii gözəllikləri, tarixi abidələri və mədəni irsi, yerli və xarici turistlər üçün cəlbedici məkanlar yarada bilər. Bu cür layihələr, həmçinin kənd təsərrüfatı məhsullarının marketinqi üçün yeni bazar imkanları yaradır. Dövlətin regionların sosial və iqtisadi inkişafını təmin etmək üçün həyata keçirdiyi strateji proqramlar, xüsusilə də 2019-cu ildən etibarən başlayan "Azərbaycan Respublikasının regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı," infrastrukturun yenilənməsi, yeni istehsal sahələrinin yaradılması və yerli əhalinin iş imkanlarının genişləndirilməsi istiqamətində mühüm addımlardır (Dövlət Statistika Komitəsi, 2020).

3. Universitetlərin Təsiri

İqtisadi İnkişaf. Universitetlər iqtisadi inkişafın əsas sütunlarından biri olan insan kapitalının formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Ali təhsil müəssisələri regionlarda ixtisaslı işçi qüvvəsi hazırlayır, iş yerlərinin yaradılmasına və yerli iqtisadiyyatın inkişafına səbəb olur. Məsələn, Almaniyanın Bavariya əyalətində yerləşən universitetlərin sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrində tətbiq etdikləri texnologiyaların və tədqiqatların regional inkişafda mühüm rol oynadığı görülmüşdür (Schmidt, 2023). Bu cür yanaşma, yerli istehsal sahələrinin inkişafına və işsizliyin azalmasına kömək edir.

İnnovasiya və Sahibkarlıq Mühitinin Formalaşdırılması. Universitetlərin texnologiya transferi və innovasiya təşviqi fəaliyyətləri regionların sahibkarlıq mühitinin inkişafında mühüm rol oynayır. Məsələn, ABŞ-ın Silikon Vadisinin inkişafında Stanford Universitetinin texnoloji inkişafı və startap layihələri vasitəsilə göstərdiyi dəstək mühüm rol oynamışdır (Romer, 2022). Bu təcrübə Azərbaycanda texnoparkların yaradılması vasitəsilə tətbiq edilə bilər.

Uğurlu Xarici Təcrübələr. Dünyada müxtəlif ölkələrin universitetlərinin region inkişafında oynadığı rol diqqət çəkir. Məsələn, Cənubi Koreya, dövlətin universitetlər vasitəsilə regionların sosial-iqtisadi inkişafını dəstəkləyərək müasir bir iqtisadiyyata çevrilmişdir. Cənubi Koreya universitetləri, tədqiqat və innovasiya layihələrini həyata keçirərək, yerli iqtisadiyyata əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir (Kim, 2023).

Bundan başqa, ABŞ-da yerləşən universitetlər, xüsusilə Texas Universiteti, yerli icmaların iqtisadi inkişafını dəstəkləmək üçün müxtəlif proqramlar həyata keçirir. Bu proqramlar, regionların iqtisadi potensialını artırmaq məqsədilə tədqiqat, texnologiya transferi və müştərək təşəbbüslərdən ibarətdir (Harris, 2022). Bu cür yanaşma, Azərbaycanın ali təhsil müəssisələrinin yerli iqtisadiyyata daha səmərəli şəkildə töhfə verməsi üçün əhəmiyyətli bir model təqdim edir.

Nəticə. Bu araşdırma, universitetlərin Azərbaycanın regionlarının sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rolunu vurğulayır. Aşağıdakı əsas nəticələr əldə edilmişdir:

İqtisadi İnkişaf. Universitetlər, ixtisaslı kadrların hazırlanması və elmi tədqiqatlar vasitəsilə regionların iqtisadi inkişafını dəstəkləyir. Yerli şirkətlərlə əməkdaşlıq, yeni iş yerlərinin yaranmasına və iqtisadi aktivliyin artmasına kömək edir.

Kadr Potensialı. Ali təhsil müəssisələri müasir biliklərə əsaslanan işçi qüvvəsi yetişdirərək insan kapitalını gücləndirir. Tələbələrin təcrübə proqramlarında iştirak etməsi, onların əmək bazarına daha asan inteqrasiya olunmalarına imkan tanıyır.

Sosial və Mədəni İnkişaf. Universitetlər yerli icmalarla sıx əməkdaşlıq edərək sosial məsuliyyət layihələri həyata keçirir, mədəni irsi qoruyur və sosial harmoniya yaradır. Bu, regionların mədəni inkişafına və sosial integrasiyasına müsbət təsir göstərir.

Xarici Təcrübələr. Cənubi Koreya və ABŞ-dakı universitetlərin regional inkişafdakı rolu, Azərbaycanın ali təhsil müəssisələri üçün faydalı modellər təqdim edir. Bu təcrübələr, regionların fəaliyyətini inkişaf etdirmək üçün əhəmiyyətlidir. Dövlətin həyata keçirdiyi proqramlar, universitetlərin regional inkişafda daha fəal iştirakını təmin edir. Gələcəkdə bu əməkdaşlığın gücləndirilməsi, regionların müasir tələblərə uyğun inkişafına dəstək olacaq.

Açar Sözlər: Azərbaycan, universitetlər, sosial-iqtisadi inkişaf, regional inkişaf.

ƏDƏBİYYAT

1. Dövlət Statistika Komitəsi. (2020). *Azərbaycan Respublikasının regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı*. Bakı, Azərbaycan.
2. Kauppinen, K. (2020). "The Role of Education in Regional Economic Development." *European Journal of Education Studies*, 7(3), 34-50.
3. Hüseynov, M. (2022). "Texnologiya innovasiyalarının tətbiqi: Azərbaycan Texnologiya Universitetinin töhfələri." *Müasir İqtisadiyyat Jurnalı*.
4. Braczyk, H. J. (2021). "Universities as Drivers of Regional Innovation Systems." *Research Policy*, 50(7), 104298.
5. Nabiyev, E. (2022). "Sumqayıt Texnologiya Parkı və regional inkişaf." *İnnovasiya və İqtisadiyyat*.
6. Etzkowitz, H. (2019). "Triple Helix Innovation: University-Industry-Government Relations." *Innovation: Organization & Management*.
7. Əliyev, R. (2022). "Gəncə şəhərindəki texnologiya transferi layihələrinin təsiri." *Müasir Texnologiyalar*.
8. Romer, P. (2022). *Innovation and Economic Growth: The Role of Universities in Silicon Valley*. *The Journal of Technology Transfer*, 47(1), 1-18.
9. Schmidt, L. (2023). *Higher Education and Regional Development in Bavaria: Success Stories and Lessons Learned*. *Regional Studies*, 57(4), 678-691.
10. Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). *The Dynamics of Innovation: From National Systems and "Mode 2" to a Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. *Research Policy*, 29(2), 109-123.

ВЛИЯНИЕ УНИВЕРСИТЕТОВ АЗЕРБАЙДЖАНА НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Улву Новрузов

ulvunovruzov.unec@gmail.com

Институт Экономики Министерства Науки и Образования
Азербайджанской Республики

В статье рассматривается текущее состояние регионов Азербайджана, их потенциал для развития и роль университетов в социально-экономическом развитии. Обсуждается концентрация экономической деятельности в столице Баку, сложности применения современных технологий в сельском хозяйстве, безработица и различия в социальных показателях. Кроме того, подчеркивается важность университетов в использовании природных ресурсов, аграрного потенциала и туристических возможностей для развития регионов. Обращается внимание на роль университетов в формировании человеческого капитала, содействии инновациям и предпринимательству, а также на применение успешных зарубежных практик.

Ключевые слова: Азербайджан, университеты, социально-экономическое развитие, региональное развитие.

IMPACT OF UNIVERSITIES IN AZERBAIJAN ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS: OPPORTUNITIES AND PERSPECTIVES

Ulvu Novruzov

ulvunovruzov.unec@gmail.com

**Institute of Economics of the Ministry of Science and Education of the Republic
of Azerbaijan**

The article examines the current state of regions in Azerbaijan, their development potential, and the role of universities in socio-economic development. It discusses the concentration of economic activity in the capital Baku, challenges in applying modern technologies in agriculture, unemployment, and variations in social indicators. Additionally, it emphasizes the importance of universities in utilizing natural resources, agricultural potential, and tourism opportunities for regional development. The role of universities in shaping human capital, fostering innovation and entrepreneurship, and applying successful foreign practices is highlighted.

Keywords: Azerbaijan, universities, socio-economic development, regional development.

AZƏRBAYCANIN EMAL SƏNAYESİNDƏ YAŞIL İNNOVASIYANIN TƏTBİQİ İMKANLARI

Ayşə Seydi qızı Əhmədova

ayse20002000@icloud.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Yaşıl innovasiya emal sənayesinin inkişafında mühüm rol oynayır. Belə ki, onun iki xarici təsiri vardır: müsbət xarici təsirlər bilik və texnologiyanın yayılma effektlərinə, mənfi xarici təsirlər isə istehsal prosesində ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olur. Azad bazar mexanizmi yaşıl innovasiya üzrə müəssisələrin ehtiyac duyduğu həvəsləndirici və ya tənzimləyici siyasətin həyata keçirilməsini kifayət qədər təmin edə bilmir.

Əlavə olaraq, Azərbaycanın müxtəlif növ ətraf mühit problemləri geniş miqyaslı emal sənayesində sarsılmaz qırılma nöqtəsidir. Beləliklə, emal müəssisələrinin yaşıl innovasiya ilə transformasiyası və inkişafı təcili zərurətdir. Dövlətimiz yaşıl innovasiyanın zəruriliyini dəyərləndirmiş və onun inkişafı üçün bir sıra siyasətlər aparmışdır. Hal-hazırda fiskal stimullar, vergi təsirləri, maliyyə dəstəyi və qiymət tənzimlənməsi yaşıl innovasiyanın böyüməsində Azərbaycan tərəfindən təqdim edilən əsas siyasətdir.[1]

Yaşıl innovasiya həmçinin eko-innovasiya, ətraf mühit innovasiyası və ya davamlı inkişafa doğru innovasiya prosesləri anlayışı kimi ilk dəfə Rhodes və Wield (1994) irəli sürülmüşdür.[2] Onlar texnoloji innovasiyanın formasını ətraf mühitin çirkləndirilməsinin azaldılması məqsədi ilə vurğuladılar. Dairəvi iqtisadiyyat kimi davamlı inkişaf konsepsiyalarına nisbətən yaşıl innovasiya innovasiyanın həyati rolunu xüsusilə vurğulayır. Başqa sözlə, yaşıl innovasiya təşkilatların istehsala doğru davranışını, yeni məhsulunu qəbul və inkişafını, istehsal proseslərini, xidmətləri, idarəetmə yanaşmasını və ya biznes metodlarını cəlb edir. Bu davranış ətraf mühitin risklərinin azaldılmasında və çirkləndirmə prosesində digər mənfi təsirlərə və istifadə edilən mənbələrə bütün həyat dövründə effektiv təsir göstərir.

Yaşıl innovasiya yaşıl proses, yaşıl məhsul innovasiyası və ən son boruların təmizlənməsi texnologiyası innovasiya kateqoriyalarına ayrılmışdır. Yaşıl proses innovasiyası şirkətlərin mövcud istehsal proseslərini təkmilləşdirdiyi və ya iqtisadi faydalar yaradaraq ətraf mühitə mənfi təsiri azaltmaq üçün yeni proseslər hazırladığı innovasiya rejiminə aiddir. Avropa İcmalar Komissiyası (2001) daha az resurs istehlak edən yaşıl məhsulları müəyyən edərək ətraf mühitə daha az təsir və risklərə malik olmaqla dizayn

mərhələsində çirkləndiricilərin qarşısını alır. Ən son boru təmizlənmə texnologiyası əsasən istehsalın sonunda çirkləndiricilərin atılmasını azaltmaq üçün çirkləndiriciləri idarə etmək daha asan olan digər maddələrə çevirməyə istinad edir. Çoxsaylı nəzəri və empirik tədqiqat vasitəsilə tədqiqatçılar yaşıl innovasiyanın sadəcə iqtisadiyyatın inkişafını artırmır, eyni zamanda, ətraf mühitin davamlı inkişafını da artırdığını sübut etmişlər. [3]

Son vaxtlar yaşıl innovasiya mövzusunda, o cümlədən performansın ölçülməsinə, səmərəliliyin qiymətləndirilməsinə və təsir mexanizmlərinə dair araşdırmaların sayının artması bu cür innovasiyaların iqtisadiyyat və ətraf mühitə müsbət təsirləri səbəbindən yaranmışdır. Yaşıl innovasiyanın tədqiqi və hərəkətverici amillərini araşdıran bəzi araşdırmalar da olmuşdur.

Açar sözlər: yaşıl innovasiya, yaşıl məhsul, ətraf mühit, yaşıl proses.

ƏDƏBİYYAT

1. Qasımlı V., Hüseyn R., Hüseynov R., Həsənov R., Cəfərov C., Bayramova A. “Yaşıl İqtisadiyyat”. Azərbaycan Respublikası İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi. Azprint nəşriyyatı. Bakı. 2022, 280 s.
2. Acemoglu, D., Akcigit, U., Hanley, D., Kerr, W., 2016. Transition to clean technology [Elektron məqalə]. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/684511>
3. Wang, F., Feng, L., Li, J, Wang, L., 2020. Environmental Regulation, Tenure Length of Officials and Green innovation of Enterprises. [Elektron məqalə] <https://www.mdpi.com/1660-4601/17/7/2284>

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ЗЕЛЕННЫХ ИННОВАЦИЙ В ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Айша Сейди гызы Ахмедова

ayse20002000@icloud.com

Азербайджанский Технологический Университет

Как уже упомянуто выше, развитие зеленых инноваций играет прямую роль в развитии перерабатывающей промышленности Азербайджана и одновременно в защите окружающей среды. В результате ее развития в будущие периоды предполагается, что она будет реализована путем защиты окружающей среды наряду с ростом экономики.

Ключевые слова: зеленые инновации, зеленые продукты, окружающая среда, зеленый процесс.

OPPORTUNITIES FOR GREEN INNOVATION IN AZERBAIJAN'S MANUFACTURING INDUSTRY

Aysha Saidi gizi Ahmadova

ayse20002000@icloud.com

Azerbaijan Technological University

As mentioned above, the development of green innovation plays a direct role in the development of the manufacturing industry of Azerbaijan and at the same time in the protection of the environment. As a result of its development in future periods, it is assumed that it will be realized by protecting the environment along with the growth of the economy.

Keywords: green innovation, green products, environment, green process.

AZƏRBAYCANDA ELEKTRON TİCARƏTİN GƏLƏCƏK PERSPEKTİVLƏRİ

Oruc Əli oğlu Məmmədov

orucm4192@gmail.com

Rafayıl Şükür oğlu Şükürov

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Son illərdə elektron ticarət (e-ticarət) dünya miqyasında sürətli inkişafını davam etdirir və Azərbaycanda da bu sahə müasir iqtisadiyyatın ayrılmaz bir hissəsinə çevrilmişdir. İnternetin geniş yayılması, mobil texnologiyaların irəliləməsi və istehlakçı davranışlarındakı dəyişikliklər, e-ticarətin dinamik bir şəkildə inkişafına şərait yaratmışdır. Xüsusilə, pandemiya dövrü onlayn alış-verişin tələbatını artırmış, müştərilərin alış-veriş vərdişlərini köklü şəkildə dəyişdirmişdir [1].

Azərbaycanda elektron ticarətin gələcək perspektivləri, innovativ texnologiyaların tətbiqi, müştəri məmnuniyyətinin artırılması və beynəlxalq bazarlara çıxış imkanları ilə sıx bağlıdır. Bu məqalədə, elektron ticarətin gələcək inkişaf istiqamətləri, qarşılaşdığı çətinliklər və bu sahənin müasir iqtisadiyyata olan təsirləri ətraflı şəkildə müzakirə ediləcək. Eyni zamanda, dövlət dəstəyi və infrastrukturun inkişafı, Azərbaycanın elektron ticarət sektorunun daha da irəliləməsi üçün zəruri amillərdən biridir. Gələcək perspektivlərin dərk edilməsi, həm yerli istehsalçılar, həm də müştərilər üçün yeni imkanlar açmağı hədəfləyir [2].

Azərbaycanda elektron ticarət (e-ticarət) son on ildə sürətli bir inkişaf mərhələsinə daxil olmuşdur. Bu inkişaf, bir sıra amillərdən, o cümlədən texnoloji irəliləyişlər, dəyişən istehlakçı davranışları və dövlət dəstəyi ilə bağlıdır [7].

1. Tarixçə və İnkişaf Mərhələləri. E-ticarət, Azərbaycanda 2000-ci illərin əvvəllərində ortaya çıxdı. Lakin, 2010-cu ildən sonra mobil internetin genişlənməsi, sosial media platformalarının populyarlaşması və online ödəniş sistemlərinin inkişafı, bu sahənin sürətli böyüməsinə səbəb oldu. 2020-ci ildən etibarən COVID-19 pandemiyası dövründə onlayn alış-verişə olan tələbat daha da artdı, bu da e-ticarət platformalarının sayının çoxalmasına səbəb oldu. [3]

2. İqtisadi Təsirlər. Elektron ticarət, Azərbaycanın iqtisadiyyatına bir sıra müsbət təsirlər göstərmişdir. Bu sahənin inkişafı, yeni iş yerlərinin yaranmasına, kiçik və orta müəssisələrin (KOM) inkişafına və xarici investisiyaların artmasına imkan tanımışdır. Həmçinin, e-ticarət müştərilərə geniş məhsul seçimi, rahatlıq və zaman qənaəti təqdim edir.

3. İnnovativ Texnologiyalar. Azərbaycanda elektron ticarətin inkişafında bir sıra innovativ texnologiyalar mühüm rol oynayır. [9, 55-72]:

- Mobil Ticarət: Mobil tətbiqlər, müştərilərin alış-veriş prosesini asanlaşdırır və mobil ticarətin sürətlə inkişaf etməsinə şərait yaradır. [4, 45-60]

- Süni İntellekt: Müştəri davranışlarını analiz edərək, daha fərdi təkliflər təqdim etmək üçün istifadə olunur [5, 30-38]

- Blockchain: Ödənişlərin təhlükəsizliyini artırır, müştəri etimadını gücləndirir [6, 20-29]

4. İstehlakçı Davranışları. Müştərilər arasında onlayn alış-verişə maraq artmaqdadır. İstehlakçılar, məhsul qiymətlərini müqayisə etmək, müştəri rəylərini oxumaq və daha rahat alış-veriş imkanlarından faydalanmaq üçün onlayn platformalara daha çox müraciət edirlər.

5. Çətinliklər. Buna baxmayaraq, Azərbaycanda elektron ticarətin inkişafında bəzi çətinliklər də mövcuddur. İnfrastruktur problemləri, rəqabət qabiliyyəti, müştəri etimadı və təhlükəsizlik məsələləri, e-ticarətin qarşısında duran əsas maneələrdir. Müştəri etimadının artırılması və təhlükəsizlik məsələlərinin həlli, bu sahənin gələcək inkişafı üçün kritik əhəmiyyət kəsb edir.

Gələcək Perspektivlər aşağıdakılardır:

2.1. İnfrastrukturun Güclənməsi

Elektron ticarətin daha da irəliləməsi üçün internet infrastrukturunun daha da güclənməsi zəruridir. 5G texnologiyasının tətbiqi, internet sürətini artıraraq, onlayn alış-verişin daha da rahatlaşmasına şərait yaradacaq. [8]

2.2. Təhlükəsizlik Məsələləri

Müştəri etimadını artırmaq üçün təhlükəsizlik məsələləri ön planda olacaq. E-ticarət platformalarının, müştəri məlumatlarının qorunması üçün daha güclü təhlükəsizlik tədbirləri görməsi lazımdır.

2.3. Dövlət Dəstəyi

Dövlət tərəfindən elektron ticarətə dəstək proqramlarının genişləndirilməsi, kiçik və orta müəssisələrin bu sahədə fəaliyyətini stimullaşdıracaq. Vergi güzəştləri, təlim proqramları və maliyyə dəstəyi, e-ticarət sektorunun inkişafına təkan verə bilər.

2.4. Beynəlxalq Ticarət İmkanları

Azərbaycanda elektron ticarətin inkişafı, beynəlxalq bazarlarla əlaqələrin güclənməsinə dəstək olacaq. Yerli istehsalçıların beynəlxalq platformalarda yer alması, ölkənin iqtisadiyyatını daha da diversifikasiya edə bilər. [10]

Azərbaycanda elektron ticarət, innovativ trendlərlə zəngin bir inkişaf mərhələsindədir. Mobil ticarət, süni intellekt, blockchain və sosial media ticarəti kimi innovativ yanaşmalar, bu sahənin gələcəyini daha parlaq edir. Gələcəkdə, infrastrukturun güclənməsi, təhlükəsizlik məsələlərinin həlli və dövlət dəstəyi ilə elektron ticarət, Azərbaycanın iqtisadiyyatının ayrılmaz bir hissəsinə çevriləcək.

Açar sözlər: Azərbaycan, e-ticarət, inkişaf, gələcək, perspektivlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. İqtisadiyyatın statistikasi: Elektron ticarət üzrə hesabatlar. Bakı, 2023
2. Müasir İqtisadiyyat Mərkəzi. "Elektron ticarət: Trendlər və gələcək perspektivlər". Bakı.2022
3. Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi. "E-Ticarət və İnkişaf: Azərbaycana dair analiz". Cenevrə. 2021
4. Aliyev T.M."Mobil Ticarətin İnkişafı: Azərbaycan Nümunəsi". İqtisadiyyat və İdarəetmə Jurnalı, 12(2), 45-60. Bakı. 2023
5. Hasanov R.S."Süni İntellektin E-Ticarətdəki Rolu". Texnologiya və İnovasiya Jurnalı, 5(1), 30-38. Bakı. 2021
6. Seyidov A.Y. "E-Ticarət və Blockchain: Təhlükəsizlik və Şəffaflıq". Maliyyə və İqtisadi Tədqiqatlar, 8(3), 20-29. Bakı. 2023
7. Məmmədov E.T. "Azərbaycanda Elektron Ticarət: Problemlər və imkanlar". Sosial Elmlər Jurnalı, 14(4), 100-115. Bakı. 2022
8. Baku Business School. "E-Ticarət Strategiyaları: Yerli İstehsalçılar üçün Rəhbərlik". Baku Business School. Bakı. 2023
9. Quliyev, F.T. "Sosial Media və Elektron Ticarət: Yeni Trendlər". Marketing Tədqiqatları Jurnalı, 7(2), 55-72. Bakı. 2023
10. Azərbaycanda İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı. Elektron Ticarət və İnovasiyalar: Gələcək Perspektivlər. İqtisadiyyat Nazirliyi. Bakı. 2023.

БУДУЩИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Орудж Али оглы Мамедов

orucm4192@gmail.com

Рафаил Шукур оглы Шукуров

Азербайджанский Технологический Университет

Электронная коммерция (e-commerce) в Азербайджане в последние годы продолжает стремительно развиваться, и будущие перспективы этой сферы открывают широкие возможности. Распространение Интернета, развитие мобильных

технологий и изменения в поведении клиентов создают условия для динамичной трансформации электронной коммерции.

В статье обращено внимание на роль инновационных технологий в развитии электронной коммерции, особенно мобильной коммерции, искусственного интеллекта и блокчейна. Также обсуждается роль социальных сетей в процессах коммерции и автоматизации.

Ключевые слова: Азербайджан, электронная коммерция, развитие, будущее, перспективы.

FUTURE PROSPECTS OF E-COMMERCE IN AZERBAIJAN

ORUJ ALI OGLU MAMMADOV

orucm4192@gmail.com

Rafayil Shukur oglu Shukurov

Azerbaijan Technological University

Electronic commerce (e-commerce) in Azerbaijan has continued its rapid development in recent years, and the future prospects of this field offer great opportunities. The spread of the Internet, the development of mobile technologies and changes in customer behaviour are creating the conditions for the dynamic transformation of e-commerce.

The article draws attention to the role of innovative technologies in the development of e-commerce, especially mobile commerce, artificial intelligence and blockchain. It also discusses the role of social media platforms in commerce and automation processes.

Keywords: Azerbaijan, electronic commerce, development, future, perspectives.

TƏŞKİLATIN İNKİŞAFINDA MÜNAQİŞƏNİN ROLU

Aysel Məhərrəmovə

ayselceferova872@gmail.com

Gəncə Dövlət Universiteti

Münaqişə anlayışı çoxelmidir və müasir biliyin müxtəlif sahələrində tədqiqatçılar tərəfindən nəzərdən keçirilir: texniki istiqamətdən sosial-fəlsəfiyə qədər. Gündəlik nitqdə münaqişə anlayışı geniş hadisələrə münasibətdə istifadə olunur - silahlı toqquşmalardan və müxtəlif sosial qruplar arasında qarşıdurmadan tutmuş, iş və ya nikahdakı fikir ayrılıqlarına qədər. Elmi ədəbiyyatda kifayət qədər tez-tez istifadə olunmasına baxmayaraq, münaqişə iqtisadçılar tərəfindən birmənalı şəkildə şərh olunur.

A.V. Petrovskiyə görə münaqişə müxtəlif sosial icmaların - siniflərin, millətlərin, dövlətlərin, sosial qrupların, sosial institutların və s.-nin qarşıdurma və ya maraqlarında əhəmiyyətli fərq səbəbindən toqquşmasında ifadə edilən sosial ziddiyyətlərin kəskinləşməsinin ifrat halıdır [1, s.404]. E.M.Babosov tərəfindən təklif olunur: münaqişə iqtisadi, sosial, siyasi, mənəvi məqsədlərə nail olmağa yönəlmiş, fərdlər və müxtəlif sosial icmalar arasında müxtəlif mübarizə formalarında əks olunan ziddiyyətlərin kəskinləşməsidir [2, s.9]. V.R. Vesnin hesab edir ki, konflikt baxışlar, mövqelər və maraqlardakı fərqliliklər nəticəsində bir insanın psixologiyasında, insanların münasibətlərində və onların rəsmi və qeyri-rəsmi birliklərində əks istiqamətli meyillərin toqquşması kimi müəyyən edilə bilər [3, s.296].

Beləliklə, qeyd olunanları təhlil edərək münaqişələrin təşkilatın inkişafındakı rolunu müəyyən edən ümumi münaqişə elementlərini qeyd etmək olar: tərəflərin toqquşması; emosional rəngləmə; sosial xarakter; hədəf. Vurğulanan elementlər münaqişənin şəraitindən asılı olaraq həm mənfi, həm də müsbət konnotasiyalar əldə edə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, münaqişənin mənfi qiymətləndirilməsi ilk növbədə münaqişə iştirakçılarının reaksiyalarında onun mənfi təzahürləri ilə əlaqələndirilir: emosiyalar, gərginlik, münaqişə tərəfləri arasında ünsiyyətin dayandırılması və s. Amma eyni zamanda vurğulamaq lazımdır ki, münaqişənin bu elementlərinin inkişafı ləngiyə bilər və sonra o, gizli fazaya keçəcək ki, bu da onun idarə olunmasının effektivliyini xeyli azaldacaq.

Bir təşkilatın inkişafında münaqişənin rolunu müəyyən etmək üçün seçilmiş elementləri müsbət və mənfi aspektdə araşdırmaq lazımdır. Müsbət təsirləri odur ki, peşəkar bir məsələ ilə bağlı müzakirə və mübahisə bir çox arqumentlərə səbəb olur ki, münaqişə zamanı düzgün aparılırsa, sonrakı işlərdə istifadə edilə bilər. Arqumentlər yeni ideyaya çevrilə bilər, çünki onların axtarışı zamanı qeyri-ixtiyari olaraq hətta bir iştirakçı səviyyəsində münaqişənin konstruktiv tərəfi olan beyin fırtınası baş verir. İşçi istənilən arqument məlumatını intensiv şəkildə axtarmağa başlayır, zehni fəaliyyət artır.

Konflikt vəziyyətində məqsəd qoyma emosional və şəxsi aspektdə təbədir ki, bu da münaqişənin konstruktiv effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Münaqişə zamanı əldə edilən ideyalardan istifadə yalnız o zaman mümkündür ki, rəqiblər bir-birini eşidə bilsinlər. Peşəkar nöqtəyi-nəzərdən duyğuların göstərilməsi yalnız dağıdıcı və lazımsız bir proses kimi görünə bilər, çünki əksər hallarda iştirakçıların bir-birini eşitməsinə mane olan duyğular olur.

Münaqişənin sosial mənsubiyyətini xarakterizə edərkən qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı digər sosial qrup kimi təşkilatın da öz normaları, qaydaları və rolları vardır. Münaqişənin ortaya çıxması bu qaydaların və bəzən rolların yenidən nəzərdən keçirilməsinə kömək edir, bu da müsbət nəticələrə səbəb ola bilər, təşkilatda rabitə strukturunu yalnız çətinləşdirən lazımsız normaların bir növ təmizlənməsinə səbəb olur.

Beləliklə təşkilatın inkişafında münaqişələrin rolunun müəyyən edilməsində münaqişənin baş verməsinin həm müsbət, həm də mənfi nəticələrini göstərə bilən bir çox xüsusiyyətlər müəyyən edilmişdir, lakin istənilən halda münaqişənin dağıdıcı tərəflərinin qarşısını almaq vacibdir. Bu baxımdan, münaqişənin idarə edilməsi həm rəhbərliyə, həm də bütün digər işçilərə, ümumiyyətlə təşkilatda elə bir atmosfer yaradacaq ki, əksər münaqişələr təşkilatda yalnız konstruktiv dəyişikliklərə kömək edəcək.

Açar sözlər: münaqişə, iqtisadi, sosial, təşkilat, arqument.

ƏDƏBİYYAT

1. Бабосов Е. М. Конфликтология: учебник. пособие / Э.М. Бабосов. - 2-е издание, стереотип. Минск: Тетра Система, 2011. 464 с.
2. Петровский А.В. Психология: словарь / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. - 2-е издание, изд. и дополнение М.: Политиздат, 2010. 494 с.
3. Vesnin V.R. Management: textbook / V.R. Vesnin. М.: Elit, 2010. 592 p.

РОЛЬ КОНФЛИКТА В ОРГАНИЗАЦИОННОМ РАЗВИТИИ

Айсель Мәгәррамова

ayselceferova872@gmail.com

Гянджинский Государственный Университет

Определяя роль конфликтов в организации, можно выделить множество характеристик, которые могут указывать как на положительные, так и на отрицательные последствия возникновения конфликта. Для развития и перспектив организации необходимо предотвратить деструктивные аспекты конфликта. Важно использовать комплекс методов управления конфликтами, относящихся к наиболее деструктивному пути развития конфликтов и направленных на их завершение.

Ключевые слова: конфликт, экономический, социальный, организация, аргумент.

THE ROLE OF CONFLICT IN ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT

Aysel Maharramova

ayselceferova872@gmail.com

Ganja State University

By determining the role of conflicts in an organization, there are many characteristics that can indicate both positive and negative consequences of the occurrence of conflict. For the development and prospects of the organization, it is necessary to prevent the destructive aspects of the conflict. It is important to use a set of methods of conflict management related to the most destructive way of developing conflicts and aimed at their completion.

Keywords: conflict, economic, social, organization, argument.

МАРКЕТИНГОВАЯ СТРАТЕГИЯ ПРОДВИЖЕНИЯ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Нигяр Вагиф кызы Гусейнова

huseynova221083@gmail.com

Джумшуд Ибрагим оглу Джаббаров

j.jabbarov@atu.edu.az

Керим Адил оглу Мамедов

Азербайджанский Технологический Университет

Стратегический маркетинг появился вследствие внедренного принципа управления компаниями по концепции стратегического менеджмента, что говорит об усложнении управления компаниями. Во время возникновения принципа стратегического менеджмента внешняя среда стала менее предсказуема, более хаотична. Компании были вынуждены придумывать новые, более сложные концепции управления, чтобы успешно противостоять окружающей среде. Применение маркетинговой стратегии заключается в реализации стратегий операционного уровня (стратегии сбыта, рекламы, ценообразования).

Маркетинговая стратегия обязательно должна коррелировать с миссией компании и общими целями предприятия.

В современном мире большая часть маркетинговых стратегий крупных компаний включает в себя использование инструментов цифрового маркетинга. Под цифровым маркетингом принято понимать «взаимодействие с клиентами и партнерами посредством использования электронных устройств и информационно-коммуникационных технологий, в более широком смысле – это реализация маркетинговой деятельности в сети Интернет с использованием современных технологий и средств связи». К основным инструментам стратегического маркетинга относятся: PEST анализ; SWOT анализ; модель Портера; маркетинговые исследования; многоугольник конкурентоспособности.

Разработка маркетинговой стратегии в Интернете включает те же самые этапы, только с большим упором в инструменты интернет-маркетинга:

- Оценить рынок, спрос и сезонность в сети Интернет возможно с помощью сервиса Яндекс.Вордстат, который по ключевым запросам показывает динамику количества запросов по продукту.

- Оценить упоминание бренда в социальных сетях и интернет-изданиях позволит сервис Brand Analytics, с помощью которого точно так же возможно узнать интерес к собственному бренду и к брендам конкурентов.

При разработке рекламных компаний в интернете следует придерживаться принципа brandformance маркетинга.

В сети Интернет оценку эффективности рекламных кампаний следует начинать

с медиапоказателей рекламных объявлений, постепенно спускаясь по воронке, оценивая каждый этап по своим метрикам. Помогают оценить эффективность рекламных компаний в сети интернет-системы аналитики, такие как Яндекс.Метрика и Google Analytics, аналитика из рекламных кабинетов, CRM-системы. Главным показателем эффективности, конечно, следует считать экономическую эффективность рекламных действий.

Для правильной оценки вклада каждого канала в экономическую эффективность рекламных компаний важно видеть вклад каждого канала на уровне показов, кликов и количестве заявок или покупок в общее количество этих метрик. Понять и оценить этот вклад позволяют системы аналитики Яндекс.Метрика и Google Analytics.

Разработка маркетинговой стратегии в Интернете включает те же самые этапы, только с большим упором в инструменты интернет-маркетинга: Яндекс.Вордстат, Яндекс.Метрика, Brand Analytics и др.

Основной базой формирования маркетинговой стратегии в интернете являются качественные и количественные методы исследований. С помощью инструментов стратегического маркетинга проводится анализ рынка. Только после этого происходит формирование маркетинговой стратегии в интернете: выбираются каналы, форматы рекламных сообщений, методы коммуникации с потребителями от имени системы аналитики и ключевые показатели эффективности. При оценке эффективности маркетинговой стратегии в интернете необходимо учитывать не только экономическую, но и имиджевую эффективность.

Следует прорабатывать систему аналитики и оцифровывать данные на всем пути пользователя, используя доступные сервисы аналитики. Разнообразие рекламных систем и форматов внутри них было бы невозможно оценить без систем веб-аналитики.

Ключевые слова: маркетинговая стратегия, аналитические системы, интернет-маркетинг, медиа планирование.

İNTERNETDƏ TANITIM ÜÇÜN MARKETİNG STRATEGİYASI

Nigar Vaqif qızı Hüseynova

huseynova221083@gmail.com

Cümşüd İbrahim oğlu Cabbarov

i.jabbarov@atu.edu.az

Kərim Adil oğlu Məmmədov

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Tezis internet marketinginin strateji inkişafının nəzəri əsaslarını və onun müasir rəqəmsal mühitdə tətbiqini araşdırmağa yönəlib. Əsas diqqət marketing strategiyasının formalaşmasının müxtəlif mərhələlərinə və rəqəmsal vasitələrlə təhlil metodlarına verilir. İnternet marketingi təhlil etmək üçün istifadə olunan alətlər – Yandex.Wordstat, Brand Analytics, Yandex.Metrica və Google Analytics – auditoriya davranışını izləmək, brendin mövqeyini qiymətləndirmək və reklam kampaniyalarının effektivliyini ölçmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu alətlər rəqəmsal məlumatların toplanmasını və təhlilini sürətləndirərək, marketing qərarlarının verilməsini optimallaşdırır və hədəf auditoriya ilə qarşılıqlı əlaqə nöqtələrini artırır. Bundan əlavə, rəqəmsal reklam kampaniyaları klassik reklam üsulları ilə əlçatmaz olan segmentlərə daxil olmaq imkanı verərək, brendin təsir dairəsini genişləndirir və onun bazar payını artırmağa kömək edir. Nəticə etibarilə, internet marketing strategiyaları rəqəmsal rəqabət üstünlüyünün əldə edilməsi və brendin davamlı inkişafı üçün əsas alət kimi çıxış edir.

Açar sözlər: marketing strategiyası, analitik sistemlər, internet marketingi, media planlaması.

MARKETING STRATEGY FOR INTERNET PROMOTION

Nigar Vagif gizi Huseynova
huseynova221083@gmail.com
Jumshud Ibrahim oglu Jabbarov
j.jabbarov@atu.edu.az
Kerim Adil oglu Mammadov

Azerbaijan Technological University

The thesis is aimed at investigating the theoretical foundations of the strategic development of internet marketing and its application in the modern digital environment. The main focus is on the various stages of marketing strategy formation and analysis methods with digital means. Tools used to analyze Internet marketing – Yandex.Wordstat, Brand Analytics, Yandex.Metrica and Google Analytics – are important for tracking audience behavior, evaluating brand positioning and measuring the effectiveness of advertising campaigns. These tools accelerate the collection and analysis of digital data, optimize marketing decision-making and increase touch points with target audiences. In addition, digital advertising campaigns expand the brand's reach and help increase its market share by allowing access to segments that are unreachable by classical advertising methods. Consequently, internet marketing strategies act as a key tool for gaining digital competitive advantage and sustainable brand development.

Keywords: marketing strategy, analytics systems, internet marketing, media planning.

MÜƏSSISƏNİN UÇOT SİYASƏTİNİN AUDİTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Xatirə Vəli qızı Qurbanova
xatirqurbanova474@gmail.com
Jalə Abdulkərim qızı Quliyeva
jalyaquliyeva12@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Mühasibat uçotunun və uçot siyasətinin auditini apararkən ilk növbədə “Mühasibat uçotu haqqında” qanunla və “Müəssisənin mühasibat uçotunun hesablar planı və onun tətbiqinə dair təlimat”la tanış olmaq lazımdır.

Qarşıya qoyulan məqsədə uyğun olaraq müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin aşağıdakı tərəflərinin öyrənilməsi, təhlili və qiymətləndirilməsi üzrə aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilir:

- mühasibat vergi idarəetmə uçotu üçün uçot siyasəti və mühasibat uçotunun aparılmasının əsas prinsipləri;
- mühasibat uçotunun aparılmasına və mühasibat hesabatının hazırlanmasına məsul olan bölmələrin təşkili strukturu;
- uçotun aparılmasında və hesabatın hazırlanmasında iştirak edən işçilər arasında vəzifə və səlahiyyətlərin bölgüsü;
- təsərrüfat əməliyyatlarını əks etdirən sənədlərin hazırlanması, dövriyyəsi və saxlanılmasının təşkili;
- mühasibat uçotunun rəqistrlərində təsərrüfat əməliyyatlarının əks etdirilməsi qaydası, belə rəqistrlərin məlumatlarının ümumiləşdirilməsinin forma və metodları;
- mühasibat uçotunun məlumatları əsasında dövrü mühasibat hesabatının hazırlanması qaydası;
- uçotun aparılmasında və hesabatın hazırlanmasında hesablama texnikası vasitələrinin rolu və yeri

- səhvin baş verməsi, yaxud mühasibat uçotunun yüksək səviyyədə təhrif olunması riskində uçotun tənqidi sahəsi;

- uçot sisteminin ayrı-ayrı sahələrində nəzərdə tutulan nəzarət sistemi. Auditor yoxlamanın planlaşdırılması və bilavasitə aparılması gedişində auditor yoxladığı iqtisadi subyektin mühasibat uçotu sistemini mütləq başa düşməlidir.

Auditor yoxlamanın gedişində auditor təşkilati-iqtisadi subyektin mühasibat uçotu sisteminin təşkilinin mövcud normativ sənədlərə uyğunluğunu yoxlamalı, aşkar edilən nöqsan halları auditorun işçi sənədində əks etdirməlidir.

Auditor yoxlaması gedişində təsərrüfat subyektinin mühasibat uçotunun təşkili və aparılmasına aid daxili sənədlərlə tanış olmaq lazımdır. Yoxlamanın nəticəsinə görə auditor daxili rəqlamentlər haqqında nəticə çıxarır və onların təkmilləşdirilməsinə dair əsaslandırılmış təkliflər verir.

Uçot siyasətinin əsas vəziyyəti müxtəlif auditor sənədlərinə, hər şeydən əvvəl, auditor fəaliyyətinin qaydasına (standartına) toxunur, hansındakı uçot siyasətinə birbaşa istinad olur. Belə istinadlar, məsələn “Auditin planlaşdırılması”, “Analitik prosedurlar”, “Auditin gedişində mühasibat uçotu sisteminin və daxili nəzarətin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi” kimi qaydalarda (standartlarda) olur. Auditorun vəzifəsi uçot siyasətinin elementlərini təhlil etmək və qiymətləndirmək və onu rəyin analitik hissəsində əks etdirməkdən ibarətdir. Uçot siyasətinin əsas elementlərinə metodiki, texniki və təşkilati elementləri aid etmək olar.

Metodiki elementlərə aiddir:

- əsas fondların, qeyri-material aktivlərin, xüsusi geyimlərin və xüsusi inventarın amortizasiyası qaydası; - əvvəllər azqiymətli və tez aşınan əşyaların tərkibində hesablanan obyektlərin əsas vəsaitlərin və materialların tərkibinə daxil edilməsi qaydası;

- istehsal ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi;
- hazır məhsulun qiymətləndirilməsi;
- gələcək dövr məsrəflərinin silinməsi;
- gələcək məsrəflərin və ödənişlərin ehtiyatının yaradılması;
- istehsal xərclərinin qruplaşdırılması və silinməsi;
- satışdan mənfəətin tanınması;
- şübhəli borclar üzrə ehtiyatların və xüsusi təyinatlı fondların yaradılması.

Texniki elementlərə aiddir:

- işçi hesablar planı;
- mühasibat uçotu forması;
- əsas vəsaitlərin təmirinin uçotu;
- əmtəə-material dəyərlərinin hərəkətinin analitik uçotu;
- materialların silinməsi;
- hazır məhsul buraxılışının uçotu;
- istehsal xərclərinin və maya dəyərinin kalkulyasiyasının uçotu;
- dolayısı məsrəflərin bölgüsü;
- istehsal xərclərinin toplu uçotu;
- inventarizasiyanın aparılması qaydası.

Təşkilati elementlərə aiddir:

- mühasibat xidmətinin təşkilati forması;
- bölmələrin ayrıca balansla ayrılması;
- istehsaldaxili nəzarət.

Müəssisənin uçot siyasətində vergiqoyma məqsədi üçün vergi uçotunun aparılması qaydası müəyyən edilir. Vergiqoyma məqsədi üçün uçot siyasətinin audit auditor təşkilatının ən önəmli vəzifəsi sayılır. Vergiqoymanın optimal sisteminin yaradılması üçün uçot siyasətinin əsaslandırılmış şəkildə hazırlanması təklif edilir.

Uçot siyasətinin auditində vergi uçotunun məlumatlarının formalaşmasının əsaslandırılması səviyyəsini yoxlamaq lazımdır. Vergi uçotunun məlumatlarının analitik uçotu vergi bazasının formalaşması qaydasını açıqlamalıdır.

Müəssisənin mühasibat uçotunun və uçot siyasətinin təşkilinin auditor yoxlamasının nəticələrinə görə auditor rəyinin bölməsi kimi auditor şəhadətnaməsi tərtib edilir. Onda mühasibat uçotu sistemlə tanışlıq, uçot siyasətinin qiymətləndirilməsi, mühasibat uçotunun və sənəd dövriyyəsinin aparılması və təşkili prinsipləri şərh edilir.

Auditor mühasibat uçotunun aparılmasına və mühasibat hesabatının hazırlanmasına, uçotun aparılmasında və hesabatın hazırlanmasında iştirak edən işçilər arasında vəzifə və səlahiyyətlərin bölünməsinə görə məsuliyyət daşıyan bölmələrin təşkilati strukturunu təqdim edir.

Auditor mühasibat uçotu rəqistrlərində təsərrüfat əməliyyatlarının, mühasibat uçotunun məlumatları əsasında dövrü mühasibat hesabatının hazırlanması qaydasının, məlumatların ümumiləşdirilməsinin forma və metodlarının əks etdirilməsi qaydasını şərh etməlidir.

Müəssisənin mühasibat uçotunun və uçot siyasətinin auditor yoxlamasının məqsədi uçot siyasəti barədə məlumatların öyrənilməsi, təhlili və qiymətləndirilməsini və mühasibat uçotunun aparılması və təşkilinin əsas prinsiplərini etiva edən mühasibat uçotu sistemlə tanış olmaqdır.

Açar sözlər: audit, auditor, müəssisə, mühasibat uçotu, uçot siyasəti

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АУДИТА УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ОБЩЕСТВА

Хатира Вели кызы Гурбанова

xatirqurbanova474@gmail.com

Джала Абдулкарим кызы Гулиева

jalyaquliyeva12@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Целью проверки учета и учетной политики предприятия является бухгалтерский учет. Изучение, анализ и оценка политической информации и бухгалтерского учета состоит в том, чтобы ознакомиться с системой бухгалтерского учета, объединяющей основные принципы ее управления и организации.

Ключевые слова: аудит, аудитор, предприятие, бухгалтерский учет, учетная политика.

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE AUDIT OF THE COMPANY'S ACCOUNTING POLICY

Khatira Veli gizi Gurbanova

xatirqurbanova474@gmail.com

Zhala Abdulkarim gizi Guliyeva

jalyaquliyeva12@gmail.com

Azerbaijan Technological University

The purpose of the audit of the enterprise's accounting and accounting policy is to familiarize with the accounting system, which combines the study, analysis and evaluation of information on accounting policy and the basic principles of conducting and organizing accounting.

Keywords: audit, auditor, enterprise, accounting, accounting policy.

MARKETİNG TƏDQIQATLARINDA SATIŞ SİYASƏTİNİN İQTİSADI PROBLEMLƏRİ

Nuşabə Aslan qızı Hacıyeva

nushaba.hajieva@mail.ru

Lamiyə Bəxtiyar qızı Talibova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Marketing tədqiqatçılarının fikrincə, əgər rəqiblər daha səmərəli satış siyasəti aparırlarsa, onda istehsalçılar ya məqsədli bazardan çıxmalı, ya da rəqabət qabiliyyətini yüksəltmək məqsədilə bütün satış sistemini əsaslı surətdə modernləşdirməlidirlər.

Marketingin nəzəri və praktiki əsaslarına görə, satış siyasəti 3 sıx qarşılıqlı əlaqədə olan hissəyə bölünür: I hissə - malların yeridilişi və son istehlakçıya satışını bilavasitə qabaqlayan hazırlıq mərhələsi. Bu mərhələdə satış siyasətinin həyata keçirilməsi fəaliyyətinin strategiyası planlaşdırılır və hazırlanır. Burada istehlakçıların bölgüsünün konkret yerinə və müəyyən vaxta uyğun olaraq satışın həcmi hesablanır, malların topdan bazaya, anbarlara, mağazalara və s. daha əlverişli vasitələrlə daşınması imkanları öyrənilir, satış kanalları, satış şəbəkəsinin quruluşu (mağazalar), topdan mal satıcıları, distribüterlər və ticarət agentləri seçilir; II hissə - malların istehsaldan təyinat məntəqəsinədək (istehlakçıyadək) fiziki yardışmə sisteminin təşkilinin konkret fəaliyyət mərhələsi. III hissə - xüsusi satış fəaliyyətinin təşkili mərhələsi, başqa sözlə, satış kanalı daxilində yerləşən mal alan son istehlakçılarla iş.

Ümumiyyətlə, marketing sistemində satış (və ya mal yeridilişi) siyasəti mal yeridilişinin səmərəli təminatı, təchizat sistemi, logistika məsələləri, marketing əməliyyatları, malların daşınmasının təşkili, mal yeridilişi kanalının düzgün seçilməsi, anbar təsərrüfatının təşkili, topdan və pərakəndə ticarət şəbəkəsinin yaradılması və s. daxil olmaqla istehsal olunan məhsulun səmərəli satışı üçün optimal satış şəbəkəsinin təşkilindən ibarətdir. Bir çox bazar tədqiqatçıları marketing sistemində satış siyasətinə həm də kommersiya məsələlərini – alqı-satqı sazişləri üzrə danışıqların aparılmasını, müqavilə bağlanmasını, onların icrasına nəzarəti və s. aid edirlər. Satış hər bir firmanın çox mühüm funksiyası olub, bazarda tədavül və ya alqı-satqı aktının həyata keçirilməsidir. Qeyd etmək lazımdır ki, malların bölgü kanallarının seçilməsi müəkkəb idarəetmə qərarıdır. Bu marketing sferasında bütün digər qərarlara bilavasitə təsir edir və bəzən marketing kanalı adlanır.

Məhsulların satışı bir çox hallarda vasitəçilərin köməyi ilə həyata keçirilir ki, bu da uyğun bölgü kanalını formalaşdırır. Marketing sistemində bölgü kanalı dedikdə - fərdi istehlakçıların və ya təşkilatların istehlakı və ya istifadəsi üçün malların hərəkətinin mümkün yolları başa düşülür. Başqa sözlə, bölgü kanalı malların istehsaldan istehlaka hərəkətidir. O, əsasən aralıq həlqə funksiyasını yerinə yetirən vasitəçilər, o cümlədən ticarət vasitəçilərinin köməyi ilə həyata keçirilir.

Ticarət vasitəçiləri – bazarın tələbatını ödəmək və bunun əsasında mənfəətdən öz payını almaq məqsədilə malların təkrar satışını həyata keçirən istehsalçıdan asılı olmayan ticarət təşkilatı, müəssisələr. Məhsulların satışı sadə vasitəçilər (broker, agent, kommissioner və s.) və tacirlərin (topdan, pərakəndə) iştirakı ilə həyata keçirilir.

Sadə vasitəçilər - mal almadan vasitəçilik edir, topdan və pərakəndə ticarətçilər (tacirlər) isə satış prosesində malın sahibi kimi vasitəçi rolunda çıxış edir, öz adından və öz hesabından fəaliyyət göstərir. Nəzərə almaq lazımdır ki, marketing prosesində bölgü və ya mal yeridilişi kanalının iştirakçıları aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- elmi-tədqiqat işlərinin aparılması; marketing informasiyasının formalaşması və yayılması; satışın həvəsləndirilməsi; müqavilə bağlanması; məhsulları istehlakçıların tələblərinə uyğunlaşdırmaq; malların daşınması və saxlanması, bölgü kanallarının maliyyələşdirilməsi və s.

Marketing tədqiqatçıları malların bölgüsünün (mal yeridilişinin) aşağıdakı kanallarını məqsəduyğun hesab edirlər: birbaşa kanal (birbaşa marketing) vasitəli kanal (vasitəli marketing) qarışıq kanal. Bölgü və ya mal yeridilişinin birbaşa kanalı (birbaşa marketing) – malların istehsalçılardan bilavasitə istehlakçılara asılı olmayan vasitəçilərsiz yeridilməsini (çatdırılmasını) nəzərdə tutur.

Bölgü və ya mal yeridilişinin vasitəli kanalı (vasitəli marketing) - malların istehsalçılardan istehlakçıya satış məqsədilə asılı olmayan vasitəçilərdən istifadə etməklə çatdırılmasıdır. Satış kanallarının istehlakçıları marketing qərarlarının müvəffəqiyyətli həllini təmin edən bu funksiyaları yerinə yetirməklə müxtəlif səviyyəli marketing kanallarının səmərəli yollarını müəyyən etmək imkanı əldə edir. Mal yeridilişi, satış və bölgü kanallarının mövcud tipləri sıfır (birbaşa), bir, iki, üç və çoxsəviyyəli kanallardan ibarətdir. Mal yeridilişi, bölgü və satışın əsasən “istehsal-istehlakçı”, “istehsal-pərakəndə ticarət-istehlakçı”, “istehsal-topdan ticarət-pərakəndə ticarət-istehlakçı”, “istehsal - topdan ticarət - xırda topdan ticarət - pərakəndə ticarət - istehlakçı” satış kanalları mövcuddur. Marketing tədqiqatlarında, satışın bölgü kanallarının səmərəli sisteminin seçilməsi onların səviyyəsini təşkil edən sayə görə xarakterizə edilir.

Bölgü kanalının səviyyəsi dedikdə - malın son istehlakçıya çatdırılması funksiya və proseslərini yerinə yetirən vasitəçi başa düşülür. Vasitəçi topdan müəssisələr asılı və asılı olmayan vasitəçilərdən ibarətdir. Asılı olmayan vasitəçi təşkilatlar malları sonradan istehlakçılara satmaq hüquqi olan müstəqil vasitəçi təşkilatlardır. Asılı vasitəçilər isə malların üzərində mülkiyyət hüquqi olmayan və yerinə yetirdiyi işə görə aldığı mükafatla kifayətlənən vasitəçilərdir. Buraya müxtəlif satış agentləri, brokerlər və komissionerlər aiddir. Vasitəçilərin iştirak etdiyi satış kanalında xərclər minimum olsa da, onların yüksək əlavələri, son alıcı üçün nisbətən yüksək qiymət və əraziyə görə nəzarətin məhdudluğu kimi mənfi cəhətləri mövcuddur və s. Tədqiqatçılar satıcıların yerinə yetirdiyi funksiyaları (nəqliyyat, çeşid, saxlama, əlaqə, informasiya, satışın idarə edilməsi, tam xərclər) və onların birbaşa olmayan qısa və uzun kanalları üzrə xərcləri nəzərə almaqla marketing xərclərinin müqayisəli təhlilini vermişlər.

Göründüyü kimi, birbaşa olmayan uzun satış kanalında əsasən topdan ticarət iştirak edir. Burada istehsalçı yalnız topdan ticarətlə əlaqədar olan kommersiya xidmətinə malikdir. Bu situasiyada istehsalçının daimi xərcləri çox deyil. Lakin burada firma satışı kifayət qədər nəzarət edə bilmir.

Satış bölməsi yalnız malların satışı üçün düyil, həm də onların saxlanması üçün şəraitə malikdir. Satış kantoru ya istehsalçının nəzdində, ya da satış bazarının yaxınlığında yerləşdirilir.

İstehlak mallarının bölgüsünün son mərhələsi pərakəndə ticarət həlqəsidir. Pərakəndə ticarət – şəxsi istehlak üçün bilavasitə son istehlakçılara malların (xidmətin) satışı üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinin bütün növləridir. Bazar şəraitində bir çox istehsal və servis xidməti müəssisələri, həmçinin topdan ticarətçilər (satıcılar) və s. pərakəndə ticarətlə məşğul olurlar. Lakin əhaliyə mal satışının əsas hissəsi pərakəndə ticarət şəbəkəsinin payına düşür. Pərakəndə tacir (pərakəndə ticarətçi, pərakəndə satıcı) - əsas fəaliyyət növü pərakəndə ticarətdən ibarət olan təşkilat və ya ayrı-ayrı şəxslərdir.

Beləliklə, pərakəndə ticarət marketing fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsi və satış kanallarının ən başlıca vasitəçisi kimi, rəqabət bazarından bir sıra qərarların qəbulunu, o, cümlədən məqsədli bazarların seçilməsi, mal çeşidi, qiymət və istehsalçıların davranışını nəzərdə tutur.

Açar sözlər: pərakəndə, marketing, rəqabət, bazar, istehlakçı

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИКИ ПРОДАЖ В МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Нушаба Аслан кызы Гаджиева
nushaba.hajieva@mail.ru

Ламия Бахтияр кызы Талибова

Азербайджанский Технологический Университет

Сбытовая политика – это деятельность по реализации собственной продукции предприятия, включающая оценку емкости рынка, состояния экономической ситуации, планирование возможного объема реализации товаров, выбор товаров и торговых посредников, а также другие процессы своевременного доставки товара от производства до потребителя.

Ключевые слова: розничная торговля, маркетинг, конкуренция, рынок, потребитель

ECONOMIC PROBLEMS OF SALES POLICY IN MARKETING RESEARCH

Nushaba Aslan gizi Gadzhieva
nushaba.hajieva@mail.ru

Lamiya Bakhtiyar gizi Talibova

Azerbaijan Technological University

Sales policy is an activity aimed at selling the enterprise's own products, including assessment of market capacity, state of the economic situation, planning of possible volume of sales of goods, selection of goods and trade intermediaries, as well as other processes of timely delivery of goods from production to the consumer.

Keywords: retail, marketing, competition, market, consumer.

MÜASİR DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİNDƏ ELEKTRON İDARƏETMƏNİN TƏTBİQİ TƏCRÜBƏSİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Elmir Saleh oğlu Cəfərov
elmiraztu@mail.ru

Həsən Yasin oğlu Hüseynli
huseynlihesen93@gmail.com

Cümşüd İbrahim oğlu Cabbarov
c.cabbarov@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Dövlət qurumları öz səlahiyyətləri çərçivəsində vətəndaşlara elektron xidmətlər göstərməklə yanaşı, öz fəaliyyət sahələrinə aid məsələlərlə bağlı “Elektron Hökumət” layihələri hazırlayıb vətəndaşların istifadəsinə verirlər.

Vətəndaşların Elektron Sağlamlıq Kartı (VESK) Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən elektron məlumat sistemidir. Elektron Sağlamlıq Kartı sisteminin tətbiqi vətəndaşların sağlamlıq vəziyyəti haqqında məlumat bankının yaradılmasına imkan verir və vətəndaşların sağlamlıq vəziyyətinə nəzarət imkanlarını artırır. VESK-da xəstəlik tarixçəsi, müayinə, müalicə, dərmanlar, peyvəndlər, tibbi sığorta və s. Digər şəxsi tibbi məlumatlar var, məsələn: Səhiyyə Kartı sisteminə daxil olan məlumatlar da Səhiyyə Nazirliyinin İnformasiya Mərkəzində toplanır. Sağlamlıq Kartı sistemində olan məlumatlar kart sahibinə tez bir zamanda müayinə olunmaq imkanı verir.

Yeni doğulan uşaqların ilk qeydiyyatı xəstəxanalarda aparılır və məlumatlar sistemə daxil edilir. Bu məlumat yeni doğulmuş uşaqların qeydiyyata alınması gözlənilən uşaq klinikasına göndərilir. Poliklinikada hər yeni doğulan uşaq üçün Səhiyyə Nazirliyinin Sosial Sağlamlıq və İslahatlar Mərkəzinə elektron sifariş göndərilir. Hazırlanmış kartlar

poliklinikalar vasitəsilə uşaqların qanuni nümayəndələrinə çatdırılır. Bu elektron informasiya sistemində yeni doğulmuş uşaqlarla yanaşı, poliklinikalarda qeydiyyatda olan digər uşaq qrupları da daxil edilib. Sistemdə və kartda tam məlumatın olması üçün vətəndaşlar hər dəfə uşaq tibb müəssisələrinə müraciət etdikdə kartlarını təqdim etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasının İnformatika və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, HP və Microsoft şirkətlərinin birgə həyata keçirdiyi və “Bestcomp Group”-un iştirak etdiyi “İctimai Kompüter” layihəsinin əsas məqsədi “Şirkət operator kimi fəaliyyət göstərir, sosial seqmentlərə lisenziyalı proqramlarla təchiz edilmiş müasir kompüterləri güzəştli şərtlərlə əldə etməyə imkan yaratmaq və kənd yerlərində İKT-dən istifadəni artırmaqla Azərbaycan hökumətinin informasiya cəmiyyətinin və hökumətinin inkişafı istiqamətində fəaliyyətinə dəstək verməkdir.

“İctimai kompüter” layihəsindən bütün məktəblərin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının ali məktəblərinin müəllim və tələbələri yararlanırlar. Layihə çərçivəsində hər bir müəllim və ya tələbə yalnız bir kompüter əldə edə bilər. Növbəti mərhələdə digər insan qruplarının da bu layihənin imkanlarından yararlanırlar bilməsi nəzərdə tutulur.

Hökumət məlumatlarının açıqlığı və bu məlumatların hər kəs üçün əlçatan olmasını “Elektron Hökumət” tətbiqlərində yeni inkişaf mərhələsi kimi xarakterizə etmək olar. “Açıq Məlumat” Açıq Hökumət təşəbbüsünün bir hissəsi və Elektron Hökumətin elementidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 2015-ci il aprelin 29-da “İcra hakimiyyəti orqanlarında vətəndaşların müraciətləri ilə bağlı “Vahid” Elektron İnformasiya Sisteminin yaradılması haqqında” Fərman imzalayıb. Bu sistem hazırda ölkənin bütün icra hakimiyyəti orqanlarında tətbiq edilir. Hazırda bu sistem sayəsində vətəndaşların müraciətlərini qəbul edən vətəndaşlar və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən hər bir icra hakimiyyəti orqanına daxil olan təklif və təkliflər, ərizə və şikayətlər qeydə alınır və həmin ərizələr icra olunur. Qısa müddətdə tətbiq olunan informasiya sistemində 25 mindən çox vətəndaş müraciəti qeydə alınmış və müraciətlərlə bağlı aparılan əməliyyatların son vəziyyəti bu sistemdə bildirilmişdir.

Açar sözlər: elektron sağlamlıq kartı, “ictimai kompüter”, “elektron hökumət”

ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

Эльмир Салех оглы Джафаров

elmiraztu@mail.ru

Хасан Ясин оглы Гусейнли

huseynlihesen93@gmail.com

Джамшуд Ибрагим оглы Джаббаров

c.cabbarov@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

Помимо оказания электронных услуг гражданам в рамках своих полномочий, государственные учреждения готовят проекты «Электронного правительства», относящиеся к их сферам деятельности, и делают их доступными для граждан.

Основная цель проекта «Общественный компьютер», реализуемого совместно Министерством информатики и высоких технологий Азербайджанской Республики, Министерством образования Азербайджанской Республики, компаниями HP и Microsoft при участии «Bestcomp Group» - «Компания действует как оператор, предоставляя современные компьютеры, оснащенные лицензионными программами, социальным слоям населения. Целью компании является поддержка деятельности правительства Азербайджана в направлении развития информационного общества и государства путем создания возможности получения

этого на льготных условиях. условий и расширения использования ИКТ в сельской местности.

Ключевые слова: электронная медицинская карта, «общественный компьютер», «электронное правительство».

APPLICATION EXPERIENCE AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF E- GOVERNANCE IN MODERN PUBLIC ADMINISTRATION

Elmir Saleh oglu Jafarov

elmiraztu@mail.ru

Hasan Yasin oglu Huseynli

huseynlihesen93@gmail.com

Jumshud Ibrahim oglu Jabbarov

c.cabbarov@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

In addition to providing electronic services to citizens within the framework of their powers, state institutions prepare "Electronic Government" projects related to their fields of activity and make them available to citizens. The openness of government information and the availability of this information to everyone can be characterized as a new stage of development in "E-Government" applications. "Open Data" is a part of the Open Government initiative and an element of E-Government. On 29 April, 2015, the President of the Republic of Azerbaijan signed the Decree "On the Establishment of the "Uniform" Electronic Information System regarding the appeals of citizens in the executive authorities." This system is currently being applied in all executive power bodies of the country. Currently, thanks to this system, suggestions and proposals, applications and complaints received by citizens or officials who receive citizens' appeals are registered and those applications are processed.

Keywords: electronic health card, "public computer", "e-government".

ƏRZAQ MƏHSULLARI BAZARININ İDARƏ EDİLMƏSİNDƏ İQTİSADI STİMULLARIN ROLUNUN GÜCLƏNDİRİLMƏSİ

Nüşabə Aslan qızı Hacıyeva

n.haciyeva@atu.edu.az

Vahid Malik oğlu Hüseynov

Mətləb Oqtay oğlu Əliyev

Tamerlan Səlahəddin oğlu Ələkbərov

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında lokal istehlak bazarlarının idarə olunmasının strateji əhəmiyyəti vardır. İqtisadi sistemlərdə müəssisələrin qarşılıqlı əlaqələrinin təşkil olunmasının aşağı səviyyədə olması Azərbaycan üçün xarakterik bir mənzərədir. Qeyd etmək lazımdır ki, idarəetmənin mərkəzləşdirilməsinin aşağı səviyyədə olması lokal istehlak bazarlarını deformasiya edən və milli müəssisələrin rəqabətqabiliyyətliliyini aşağı səviyyəyə salan faktorlardan biridir. İqtisadi sistemlərdə strateji idarəetmənin yoxluğu ərazilərin iqtisadi artımını ləngidir, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə əngəllər törədir və regional bazarlarda mərkəzdən qaçma tendensiyalarını gücləndirir.

Bütün yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə lokal ərzaq məhsulları bazarlarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- onun keyfiyyətli tərkibinin formalaşdırılması üçün pərakəndə ticarətin optimal strukturunun yaradılması, bu isə müasir formatda mağaza ticarətinin inkişafı ilə mümkün-

dür (supermarket, ticarət mərkəzləri, mega toptansatış anbarlar və s.);

- ticarətin rəşional infrastrukturunun yaradılması;
- “işgüzar günlərdə” müasir texnologiyalarla, kompüter təminatı ilə, şəbəkə mağazalarının inkişaf etdirilməsi, piyada keçidi zonalarında “əlverişli və münasib mağazalarının” yaradılması;
- sosial siyasətin reallaşdırılmasında ticarət strukturunun rolunun fəallaşdırılması, sosial cəhətdən müdafiə olunmayan əhali təbəqəsinə xidmət edən ticarət sisteminin yaradılması, səmərəli texnologiyalardan istifadə etməklə ekonom-klass mağazalarının istifadəyə verilməsi;
- əmtəələrin hərəkəti və qiymətin yaranmasının ümumi strategiyasının reallaşdırılmasına uyğun olaraq bazarın seçilmiş seqmentində əhalinin ödənişqabiliyyətli hissəsinin tələbatlarının təmin olunması üçün xüsusi strateji ittifaqların (birlikləri, assosiasiyaların) yaradılması;
- istehlak bazarında ayrı-ayrı seqmentlərin inhisarlaşmasının qarşısının alınması üçün səmərəli rəqabət mühitinin formalaşdırılması.
- kiçik topdansatış ticarətdə maddi-texniki bazanın təkmilləşdirilməsi;
- yeni bazar kompleksləri şəbəkələri əsasında şəhərlərdə bazar ticarətinin inkişafı
- ərzaq bazarında kölgə iqtisadiyyatı ünsürlərinin əmtəə dövriyyəsinin azaldılması üçün iqtisadi şəraitin yaradılması;
- pərakəndə ticarəti müəssisələrində məcburi tələblərə əməl olunmasına nəzarət (stasionar tikililərin olması, ticarət, çəki, kassa avadanlıqları ilə təminat, əmtəə çeşidləri minimum səviyyəsi və s.).

Qeyd etməliyik ki, milli ərzaq bazarında istehlak davranışlarının stimullaşdırılması dövlət-regional yanaşması üzərində qurulur, reallaşdırılması üsulları kimi ərzaq təminatı məqsədli proqramları, istehlak büdcəsi sistemi, məhsul istehsalının sahələrarası balans, məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədli proqramları çıxış edir.

Lakin bir məsələnin xüsusi olaraq qeyd edilməsi yerinə düşərdi ki, hər bir əmtəə istehsalçısının fəaliyyətini reqlamentləşdirmək mümkün deyildir və buna heç bir lüzum yoxdur, bazar tənzimləyiciləri inzibati metodlardan bazar subyektlərinin qarşılıqlı münasibətlərinə daha səmərəli təsir göstərir, əsas istiqamət kimi tələb və alıcı tələbi seçilir.

Biz istehlakçı davranışlarının stimullaşdırılmasının bir neçə mexanizmini gördük. Bizim tərəfimizdən xüsusi olaraq qeyd olunmuş hər bir mexanizmi hərəkətə gətirən üsullar mövcuddur.

Məsələn, alətlər mexanizmi, əmtəə siyasətinə və keyfiyyətə nəzarət olunmasına əsaslanmışdır. Mağazaya alıcıların gəlməsinə nail olmaq üçün əmtəə siyasəti çərçivəsində instrumental mexanizmlər vasitəsi ilə (çeşidlər) müəyyən qərarlar qəbul olunmalıdır:

- əmtəə çeşidlərinin (ərzaq xətlərinin sayı) genişliyi;
- onun dərinliyi (bir ərzaq məhsulları xəttində məmulatların kəmiyyəti);
- uzlaşma və uyğunluq (müxtəlif ərzaq məhsulları xətləri arasında), ərzaq xəttində orta qiymət;

- keyfiyyət (alıcı keyfiyyətli məhsulun satılmasında çeşidlər bolluğunun çoxluğuna maraqlı olduğu qədər maraqlıdır).

Pərakəndə ticarətlə məşğul olan müəssisələr müxtəlif stimullardan istifadə edirlər.

İqtisadi stimullar hər şeydən öncə rəqiblərin qiymətləri azaltmalarına cavab olaraq tətbiq olunur. Bu üsullar rəqib markaların həmin məhsula baxmaq üçün əldə etmələrinə cəhd göstərmələri üçün də kifayət qədər səmərəlidir.

Mağazalar iqtisadi stimullardan əmtəə çeşidlərindən daha ucuz məhsulların reallaşdırılması zamanı istifadə edirlər. Əgər iqtisadi stimullardan sui-istifadə olunmazsa onda bu üsul qiymətlərin dəyişkən şəraitlərə adaptasiya olunmasında təsirli üsul kimi istifadə oluna

bilər.

İqtisadi stimullarla yanaşı, satıcılar psixoloji stimullardan da istifadə edirlər. Əmtəələrin satışı zamanı emosiyalardan istifadə olunur və belə bir yanaşmada istehlakçı tərəfindən qiymətlərin psixoloji qavranılmasına əsaslanırlar. Bu və ya digər qiymətlər, yəni yeni və köhnə qiymətlər müqayisə olunur, onların alıcı üçün əhəmiyyəti də xüsusi olaraq nəzərə alınır. Ticarət şirkətləri tez-tez bazis qiymətlərinə düzəlişlər edirlər ki, onlar alıcılar, əmtəələr, satış yerləri arasındakı fərqlərə münasib olsunlar. Diskriminasiyalı qiymətlər təyin edilərkən mağaza iki və yaxud müxtəlif qiymətlərlə əmtəələr təklif edir və bütün bunlar müvafiq olaraq məsrəflərdəki fərqlərdə özünü büruzə vermir.

Tədqiqat göstərdi ki, dünyada 1960-cı illərdən başlayaraq kiçik mağazaları erası bitdi, supermarketlər dövrü başladı. Supermarketlər iri əmtəə çeşidləri partiyası ilə əmtəələr alır, cəlbədicə səviyyədə aşağı qiymətlərlə əmtəə satışını təşkil edirdilər. Həmin vaxtdan etibarən əmtəələrin alınması artıq zəruri, dəfələrlə təkrarlanan bir məşğuliyyətə çevrildi. Mağazalar böyüdükcə onların alıcılarından uzaqlaşması prosesi də gücləndi. Supermarketlərin fəaliyyət məntiqi kütləvilikə əsaslanır, daha çox al, ucuz sat. Belə bir kütləvilik axınında ayrı-ayrı alıcılar səhrada qum zərrəsi kimidirlər, bu səbəbdən də supermarketlər ailə mağazalarının tamamilə əksinə olan bir satış mərkəzi kimi çıxış edirlər.

Alıcılarla qarşılıqlı əlaqələrin idarə olunmasında son məqsəd-auditoriya ilə bir nəfərin qarşılıqlı əlaqəsinin kommunikasiyasının həyata keçirilməsidir. Bütün bunlara təşkilatın, sistemin, proseslərin düzgün uzlaşdırılması ilə nail olmaq mümkündür. Nəticədə alıcılar fərdi alıcıları daha yaxşı başa düşür, hər bir konkret müştəri ilə onun tələbatlarına uyğun dialoq qurur. Hər bir əmtəə alıcısı haqqında informasiyanın olması biznes üçün əlavə imkanlar yaradır, nəticədə isə şirkət əlavə gəlir əldə etmək imkanı qazanır.

Marketing tədbirlərində pərakəndə satışla məşğul olan satıcıda qarşılıqlı əlaqələrin idarə olunması ilə bağlı müəyyən imkanların olması, satıcıya pərakəndə satışda arzu olunan imicin yaranmasına səbəb olur. İstehlakçıların mağazanın fəaliyyətində iştirakı bizim düşüncəmizdə mağazanın istehlakçılarla sosial tərəfdaşlığı qənaətinə gəlməyimizə əsas vermişdir. Mağazanın istehlakçılarla belə bir tərəfdaşlığı imkanları bütünlükdə mağazanı əhali üçün cazibə mərkəzinə çevirir.

Belə bir mağazaların yaradılmasında xüsusi yer qiymətlərin aşağı olduğu mağazalara məxsusdur. Çünki həmin mağazalar əhalinin gəlirləri az olan hissəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur, həmin mağaza sahibləri mühüm bir sosial funksionu öz öhdələrinə götürmüşlər.

Açar sözlər: istehlakçı, əmtəə, pərakəndə ticarət, rəqabət, xidmət

ПОВЫШЕНИЕ РОЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ В УПРАВЛЕНИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМ РЫНКОМ

Нушаба Аслан гызы Гаджиева

n.haciyeva@atu.edu.az

Вахид Малик оглы Гусейнов

Матлаб Октай оглы Алиев

Тамерлан Салахаддин оглы Алекперов

Азербайджанский Технологический Университет

Проведенный в диссертации анализ показал, что эти магазины обслуживают не только бедные слои населения, но частичное снижение ажиотажа вокруг таких магазинов свидетельствует о том, что нынешний покупатель заинтересован не только в низких ценах, но и в качестве, сервисе и прочем. Критерии также играют здесь важную роль.

Ключевые слова: потребитель, товар, розничная торговля, конкуренция, услуга.

INCREASING THE ROLE OF ECONOMIC STIMULATIONS IN FOOD MARKET MANAGEMENT

Nushaba Aslan gızı Hajiyeva

n.haciyeva@atu.edu.az

Vakhid Malik oglu Huseynov

Matlab Ogtay oglu Aliyev

Tamerlan Salahaddin oglu Alakbarov

Azerbaijan Technological University

The analysis carried out in the thesis shows that these stores serve not only the poor parts of the population, but the partial decrease in the agitation around such stores indicates that the current buyer is not only interested in low prices, but quality, service and other criteria also play an important role as well.

Keywords: consumer, product, retail, competition, service.

AZƏRBAYCANDA STARTAP EKOSİSTEMİN İNKİŞAFI AMİLLƏRİ

Şəhla Nadir qızı Qarayeva

sh.qarayeva@atu.edu.az

Ayşən Viladdin qızı Məmmədova

a.memmedova@atu.edu.az

Elmira Ehtiram qızı Yusifli

Orxan İmamquliyev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Startap ekosistemi – yeni və erkən mərhələdə olan şirkətlərin böyüməsini və inkişafını dəstəkləyən mühitdir. Startap ekosistemi sahibkarların öz ideyalarını həyata keçirmələri və iqtisadiyyatın böyüməsinə və uğurlarına töhvə vermələri üçün dəstəkləyici mühit təmin edir.

Dünyada Startap ekosistemi ekoistemi durmadan sürətlə inkişaf edir. Hər gün yeni bir startap lahiyəsinin yarandığı barədə məlumata rast gəlirik. Müəyyən sahələrə görə bəzən bu lahiyələr uğurlu ola bilmir və fəaliyyətlərini dayandırır. Qlobal mühitdə bu, startapların "fail" uğursuz olması kimi qəbul edilir.

Azərbaycan startap ekosistemi gənc və hələki, kiçik ekosistemdir. Buna baxmayaraq indiyə qədər uğurlu-uğursuz yüzlərlə startap layihələri qurulub. Bunlardan bəziləri dünya bazarına çıxmağı da bacarıb.

Azərbaycanın startap ekosisteminin inkişafına dəstək verilməsi, müxtəlif proqram və layihələr vasitəsilə həyata keçirilir. Bu layihələr əsasən gənc sahibkarların, texnoloji yenilikçilərin və rəqəmsal bacarıqları inkişaf etdirmək isdəyən şəxslərin təşəbbüslərinə kömək etməyi hədəfləyir. EU4 Digital çərçivəsində həyata keçirilən fəaliyyətlər aşağıdakıları əhatə edə bilər:

Startaplar üçün inkubasiya və akselerasiya proqramları. Azərbaycan startaplarına beynəlxalq səviyyədə rəqabət qabiliyyətli olmaq üçün dəstək verilir. Bu dəstək inkubasiya və akselerasiya proqramları vasitəsilə göstərilir. Startaplara bazar startegiyaları, məhsulun inkişafı, beynəlxalq mühitdə fəaliyyət və investisiya cəlb etmə yolları haqqında geniş məlumat və təlimlər verilir. EU4 Digital proqramı bu startapları qlobal şəbəkələrə qoşulmağa və beynəlxalq bazarlarda uğurlu olmağa hazırlayır.

Startapların maliyyələşdirilməsi və investisiyalara çıxış. Maliyyələşdirmə hər bir startap üçün ən vacib aspektlərdən biridir. EU4 Digital startapların investorlara çıxışını asanlaşdırmaq üçün investisiya fondları və beynəlxalq maliyyə dəstək proqramları ilə əməkdaşlıq edir. Azərbaycan startaplarına qlobal investorlar cəlb etmək və öz lahiyələrini beynəlxalq mühitdə təqdim etmək imkanları yaradır.

Beinəlxalq əməkdaşlıq və şəbəkələşmə. EU4 Digital startaplar üçün beynəlxalq əməkdaşlıq imkanları yaradır. Bu, startapların qlobal bazarlara çıxışını təmin edir və yeni

tərəfdaşlıqların qurulmasına kömək edir. Azərbaycan startapları Avropadakı texnoloji forumlara, tədbirlərə və sərgilərə dəvət olunur, bu da onların beynəlxalq mühitdə tanınmasına və əlaqələrinin genişləndirilməsinə imkan yaradır. Bütün bu tədbirlər Azərbaycanın startap ekosisteminin daha sürətli inkişafına, innovasiyaların yayılmasına və ölkədə rəqəmsal iqtisadiyyatın formalaşmasına mühüm töhvə verir.

Yeni iş yerlərinin yaradılması. Startapların inkişafı ölkədə yeni iş yerlərinin yaranmasına səbəb olur. Rəqəmsal və texnoloji sahələrdə fəaliyyət göstərən startaplar gənclərə və mütəxəssislərə yeni iş imkanları yaradır. Bu da ümumi işsizliyi azaldır və iş bazarının diversifikasiyasına səbəb olur.

Yüksək ixtisaslı kadrların formalaşması. Ekosistemə dair Startap layihələri ölkənin gələcəkdə daha rəqabətqabiliyyəti olmasına kömək edir.

Gənclərin sahibkarlıq ruhunun inkişafı. EU4 Digital proqramı vasitəsilə həyata keçirilən təlimlər və mentorluq proqramları, xüsusən gənclər arasında sahibkarlıq ruhunun inkişafına şərait yaradır. Bu, gənclərin yeni biznes ideyaları yaratmasına və onların reallaşdırılmasına kömək edir.

Startap mədəniyyətinin formalaşması. Gənclərin öz təşəbbüsləri ilə uğurlu sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamaq şansını artırır.

Yerli bacarıqların və rəqəmsal qabiliyyətlərin artırılması. Proqram çərçivəsində təklif olunan təlim və mentorluq proqramları yerli kadrların rəqəmsal bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bu, həm yeni iş yerlərinin yaranmasına, həm də yüksək ixtisaslı işçilərin sayının artmasına səbəb olur. Yerli bacarıqlarının inkişafı Azərbaycanın rəqəmsal transformasiyasını sürətləndirir və ölkənin texnoloji sektorunu global səviyyəyə çıxarır.

Startap ekosisteminin inkişafı Azərbaycanın texnoloji və innovasiya sahəsində regionda lider rolunu gücləndirir. EU4 Digital proqramı Azərbaycanın startaplarının beynəlxalq səviyyədə tanınmasına və regionun texnoloji mərkəzi olmasına kömək edir. Bu, ölkənin strateji mövqeyini gücləndirir və regionun digər ölkələri ilə innovasiya sahəsində əməkdaşlıqlarını artırır.

2023-cü il may ayının 30-da dünyanın global startap ekosistem xəritəsi və araşdırma mərkəzi olan “Startur Blink” təşkilatı “Global startap ekosistemi indeksi”nin 2024-cü il üzrə hesabatının təqdimat konfransını keçirib. Hesabatda dünya üzrə startaplarının inkişafı üçün münbit şəraitinin olduğu 100 ölkə və 1000 şəhər seçilib. Ötən illə müqayisədə Azərbaycan reytingdə 4 pillə irəliləyərək top 8-liyə daxil olub. Bakı isə şəhərlərarası reytingdə 68 pillə irəliləyərək ən yüksək nəticə göstərmiş 350 şəhərdən biri olub. Azərbaycan startap qurucularının cins bölgüsünə əsasən startapçıların 13.1%-ni qadınlar, 86, 9%-ni isə kişilər təşkil edir.

Açar sözlər: innovasiya, ekosistem, mentor, sahibkar, texnologiya

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ СТАРТАП-ЭКОСИСТЕМЫ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Шахла Надир кызы Гараева

sh.garayeva@atu.edu.az

Айшен Виладдин кызы Мамедова

a.memmedova@atu.edu.az

Эльмира Эхтирам кызы Юсифли

Орхан Имамгулиев

Азербайджанский Технологический Университет

Сегодня тенденции экономического развития стран в глобальном масштабе изменились, и это оказывает непосредственное влияние на национальные экономики. Соответственно, в последние десятилетия инвестиции в стартапы и

инновационную деятельность значительно возросли, главным образом в развитых странах.

В диссертации теоретически и методологически обоснованы предложения и рекомендации по применению финансирования стартапов и инновационной деятельности с учетом особенностей стартап-инновационной деятельности в современной инвестиционной среде Азербайджана, развития инновационно-инвестиционного процесса, и характеристики местного рынка.

Ключевые слова: инновации, экосистема, наставник, предприниматель, технология.

DEVELOPMENT FACTORS OF THE START-UP ECOSYSTEM IN AZERBAIJAN

Shahla Nadir gizi Garayeva

sh.garayeva@atu.edu.az

Ayshen Viladdin gizi Mammadova

a.memmedova@atu.edu.az

Elmira Ekhtiram gizi Yusifli

Orkhan Imamguliyev

Azerbaijan Technological University

Today, the economic development trends of countries have changed on a global scale, and this has a direct impact on national economies. Accordingly, in recent decades, investments in start-ups and innovation activities have increased significantly, mainly in developed countries.

The thesis provides theoretical and methodological substantiation of proposals and recommendations on the application of financing for startups and innovation activities, taking into account the characteristics of startup innovation activities in the modern investment environment of Azerbaijan, the development of the innovation and investment process, and the characteristics of the local market.

Keywords: innovation, ecosystem, mentor, entrepreneur, technology.

AZƏRBAYCANIN YÜNGÜL SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ RESURLARA QƏNAƏT TEKNOLOGİYALARININ TƏTBİQİ: YANAŞMALAR VƏ PERSPEKTİVLƏR

Mehriban Süleyman qızı Zeynalova

mehribanzeynalova1966@mail.ru

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Toxuculuq, geyim, ayaqqabı və digər alt sektorları özündə birləşdirən yüngül sənaye sahəsi ölkənin iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır. Yüngül sənaye müəssisələri xammal, enerji və suyun yüksək məsrəfləri, eləcə də ətraf mühitə mənfi təsirlərin azaldılması istiqamətində artan tələblərlə bağlı problemlərlə üzləşir. Məhz bu problemlərin həlli məqsədilə müasir resurslara qənaət texnologiyalarının tətbiqi Azərbaycanın yüngül sənaye müəssisələrinin dayanıqlığının və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində mühüm strategiyaya çevrilmişdir. Müəssisələrdə resurslara qənaət məqsədli innovativ həllərin tətbiqi mənfi təsirləri minimuma endirməyə və istehsal proseslərini optimallaşdırmağa imkan verir. Resurslara qənaət texnologiyalarının tətbiqi üçün əsas yanaşmalara enerjidən istifadənin optimallaşdırılması, materialların təkrar emalı və tullantıların azaldılması daxildir. Bundan əlavə, avtomatlaşdırılmış istehsal sistemləri, əşyaların İnterneti (IoT), rəqəmsal əkizlər, məlumatların idarə edilməsi və analitika, 3D çap, Təchizat Zəncirinin İdarə Edilməsi (SCM) sistemləri kimi rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi yüngül sənaye müəssisələrinin ümumi resurs səmərəliliyinə töhfə verir. Buna görə də, səmərəlilik (resurslara qənaət idarəetməsinin səmərəliliyi) müstəqil iqtisadi kateqoriyadır. Ancaq

analitik tədqiqatlarda müəssisənin resurs qənaəti səmərəliliyinin əsas amillərindən biri kimi istifadə edilə bilər [2,s.181].

İstehsalda resurslara qənaət etməklə xərclərin azaldılması nəinki istehsalın rentabelliyini yüksəltməyə, həm də istehlakçılar üçün məhsulların son maya dəyərini azaltmağa imkan verir ki, bu da getdikcə artan rəqabət mühitində əsas amildir. Resurslardan səmərəli istifadənin iqtisadi aktuallığı həm də xammaldan istifadənin optimallaşdırılması zərurətindən irəli gəlir. Məsələn, toxuculuq sənayesində xərclərin əhəmiyyətli bir hissəsi pambıq, sintetik liflər, eləcə də bahalı və məhdud olan digər materialların istifadəsi ilə bağlıdır. Təkrar emal texnologiyalarının tətbiqi və tullantıların azaldılması yolu ilə xammaldan səmərəli istifadə istehsal xərclərini azaltmağa və mənfəəti artırmağa kömək edir. Tullantıların təkrar emalı üsullarının tətbiqi və dövrü təsərrüfat sistemlərinin yaradılması təkcə tullantıların azaldılmasına deyil, həm də istehsal üçün yeni xammal mənbələrinin yaradılmasına kömək edir. Müasir təkrar emal üsulları daha az resurs istifadə edərək yeni materiallar yaratmağa imkan verir ki, bu da xammaldan asılılığı azaltmağa kömək edir və ətraf mühitə təsiri azaldır. Bundan əlavə, yüngül sənaye müəssisələrinin davamlı inkişafında resursların qorunması mühüm rol oynayır. Bir çox şirkətlər xammal və enerji resurslarının qiymətlərinin qeyri-sabitliyi ilə bağlı riskləri minimuma endirməyə çalışır və buna görə də xarici amillərdən asılılığı azaltmağa və iqtisadi sabitliyi artırmağa kömək edən resurslara qənaət texnologiyalarını fəal şəkildə tətbiq edirlər. Qlobal iqlim dəyişikliyi və ətraf mühitin degradasiyası fonunda resursların qorunması probleminin ekoloji aspekti getdikcə daha çox aktuallaşır. Yüngül sənaye, xüsusilə də toxuculuq sənayesi suyun ən böyük istehlakçılarından, çirkləndirici mənbələrdən biridir. Ətraf mühitə mənfi təsirin azaldılması yüngül sənaye müəssisələri üçün mühüm vəzifəyə çevrilmişdir. Bu vəzifələr istehsalda istifadə olunan suyun təkrar dövriyyəyə qaytarılmasına imkan verən qabaqcıl su təmizləmə sistemlərindən tutmuş enerji sərfiyyatını azaldan, qənaət edən avadanlıq və proseslərə qədərdir. Bundan əlavə, ekoloji cəhətdən təmiz xammalın istifadəsi və tullantıların minimuma endirilməsi üsulları, məsələn, dövrü iqtisadiyyat prinsipi olan istehsal modellərinə getdikcə daha çox inteqrasiya olunur. Bu yanaşmalar təkcə ekoloji dayanıqlığı təşviq etmir, həm də əməliyyat xərclərini azaltmaqla müəssisələrin iqtisadi rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına gətirib çıxarır.

Ölkəmizin yüngül sənaye müəssisələrində resurslara qənaət texnologiyalarının geniş tətbiqi perspektivləri ümidvericidir. Azərbaycan hökuməti davamlı inkişafı təşviq etdikcə və sənayenin modernləşdirilməsi təşəbbüslərini dəstəklədikcə, bu texnologiyaların gələcək inteqrasiya potensialı yüksəlir. Bu texnologiyaların tətbiqi perspektivləri iqtisadi səmərəliliyin artırılması və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ətraf mühitə təsirin azaldılması və beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi kimi geniş imkanları əhatə edir. Hazırda yüngül sənaye məhsullarına olan daxili tələbatın 90 faizi idxal hesabına ödənilir. Elə buna görə də respublikada bu sahənin inkişafı üçün dövlət tərəfindən böyük imkanlar yaradılır [1, s.25]. Bu tədbirlər nəticəsində daxili bazarda yerli məhsulların payının artacağı gözlənilir ki, bu da tələbatın ödənilməsi ilə yanaşı, ölkənin iqtisadi dayanıqlığının və iqtisadi artıma, həmçinin yüngül sənayenin inkişafı üçün yeni iş yerlərinin açılmasına, sosial şəraitin yaxşılaşdırılmasına kömək edəcək. Məsələn, II Qarabağ müharibəsindən sonra işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası üzrə daha geniş proqram çərçivəsində Ağdam rayonunda 14 fevral 2022-ci ildə əsas qoyulan “Ağdam Sənaye Parkı”-nın tikintisinə başlanılıb [3]. 2025-cü ildə burada tekstil, ayaqqabı və digər sənaye məhsulları daxil olmaqla, yüngül sənaye ilə əlaqəli bir neçə müəssisənin fəaliyyətə başlaması gözlənilir. Bu layihələr rayonun iqtisadi potensialının bərpasına, investisiyaların cəlb edilməsinə və iş yerlərinin açılmasına yönəlib. Bundan əlavə Azərbaycan və Özbəkistanın işgüzar dairələrinin işğaldan azad edilmiş Qarabağ ərazisinin bərpası üzrə əməkdaşlıq çərçivəsində əsas layihələrindən biri Xankəndidə yüngül sənaye müəssisəsinin tikintisidir

[4]. Məhz belə müəssisələrdə resurslara qənaət texnologiyalarının tətbiqi iqtisadi artım, sosial inkişaf, ekoloji davamlılığın ahəngdar birləşməsi, ekoloji məsuliyyət və resurslardan davamlı istifadə prinsiplərini ehtiva edir.

Azərbaycan yüngül sənaye müəssisələrində innovativ texnologiyaların tətbiqi sənayenin inkişafı üçün yeni perspektivlər açır. Bundan əlavə, yerli biznesin resursa qənaət təcrübələrinin uzunmüddətli iqtisadi və ekoloji faydaları barədə məlumatlılığının artırılması innovasiyalara tələbi artırır. Bununla belə, bu texnologiyaların tam potensialının reallaşdırılması sənaye liderlərinin, siyasətçilərin və tədqiqat institutlarının iştirakı ilə birgə səy tələb edir. Azərbaycanın yüngül sənayesi resurs baxımından səmərəli qərarlar qəbul etməklə, ölkənin daha geniş dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə töhfə verməklə global rəqabət qabiliyyətini artırma bilər. Belə yanaşmaların həyata keçirilməsi ekoloji məsuliyyət şəraitində uzunmüddətli dayanıqlı inkişafı və milli yüngül sənaye müəssisələrin mövqelərinin möhkəmlənməsini təmin edəcəkdir.

Açar sözlər: yüngül sənaye, resurslara qənaət texnologiyaları, səmərəlilik.

ƏDƏBİYYAT

1. Qurbanov X. The First International Scientific-Practical Virtual Conference in Modern 25 & Social Sciences: New Dimensions, Approaches and Challenges. CONFERENCE PROCEEDINGS ESTONIA, ESTONIA-GEORGIA-UK-AZERBAIJAN. TALLINN JULY 08-09, 2022 (25-26).

[file:///C:/Users/HP/Desktop/Conference%20proceedings-MSSNDAC-01.%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/Desktop/Conference%20proceedings-MSSNDAC-01.%20(1).pdf)

2. Evgeniy Lopatin. Methodological Approaches to Research Resource Saving Industrial Enterprises. July 2019 International Journal of Energy Economics and Policy, 9(4), (181–187). Retrieved from.

<https://www.econjournals.com/index.php/ijee/article/view/7740>

3. <https://president.az/az/articles/view/55435>

4. <https://azertag.az/ru/xeber/prezident-ilham-aliev-sozdanie-predpriyatiya-legkoi-promyshlennosti-v-xankendi-simvol-bratstva-i-druzhby-narodov-azerbaidzhana-i-uzbekistana-3147726>

ПРИМЕНЕНИЕ РЕСУРСОСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕДПРИЯТИЯХ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА: ПОДХОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Мехрибан Сулейман кызы Зейналова

mehribanzeynalova1966@mail.ru

Азербайджанский Государственный Экономический Университет

В статье говорится об актуальности применения ресурсосберегающих технологий на предприятиях легкой промышленности Азербайджана. В условиях экономического развития и глобальных экологических проблем предприятия легкой промышленности сталкиваются с необходимостью применения инновационных подходов, направленных на снижение ресурсоемкости, повышение эффективности производства и снижение негативного воздействия на окружающую среду. Предлагается систематизировать основные подходы к применению ресурсосберегающих технологий, такие как использование энергосберегающих решений, минимизация потребления воды, оптимизация использования сырья и сокращение отходов производства.

Ключевые слова: легкая промышленность, ресурсосберегающие технологии, эффективность.

APPLICATION OF RESOURCE-SAVING TECHNOLOGIES IN LIGHT INDUSTRY ENTERPRISES OF AZERBAIJAN: APPROACHES AND PROSPECTS

Mehriban Suleyman gizi Zeynalova

mehribanzeynalova1966@mail.ru

Azerbaijan State University of Economics

The article discusses the relevance of the application of resource-saving technologies in light industrial enterprises of Azerbaijan. In the context of economic development and global environmental challenges, light industrial enterprises are faced with the need to apply innovative approaches aimed at reducing resource consumption, increasing production efficiency and reducing negative impact on the environment. It is proposed to systematize the main approaches to the application of resource-saving technologies, such as the use of energy-saving solutions, the minimization of water consumption, the optimization of the use of raw materials and the reduction of production waste.

Keywords: light industry, resource-saving technologies, efficiency.

İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA RƏQƏMSALLAŞMANIN ROLU

Maarif Şərif oğlu Qarayev

qarayevmaarif@yandex.ru

Maqsud Maarif oğlu İsgəndərov

maqsudisqndrov@gmail.ru

Ervin Şükür oğlu Nağıyev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Rəqəmsallaşma prosesinin açdığı yeni imkanlar rəqəmsal inkişaf yönümlü sahələri stimullaşdıraraq inkişaf etdirir. Onun yaranması ilə birlikdə istehlakçı vərdisləri dəyişir. Rəqəmsallaşma ölkə iqtisadiyyatına bir çox istiqamətdə dəyişdirir. Bunlara həm hüquqi-normativ məsələlər həm də iqtisadi sferanın inkişaf xarakteristikası daxildir.

Yarandıqları andan bəri ənənəvi rəqəbat üsulları ilə müştəriləri cəlb etmək yarışında olan şirkətlər rəqəmsallaşmanın təsiri ilə yeni rəqəbat mühtində öz rəqəbat üsullarını həyata keçirməkdədirlər. Burada əsas faktor müştərilərin dəyişən tələbləri, arzu və istəkləridir. Rəqəmsal transformasiya şəraitində bunlar dəyişdiyi üçün avtomatik olaraq şirkətlər müştərilərə çatmağın, onları qazanmağın yeni üsul və formalarını tətbiq edirlər. İndiki və gələcək nəsillər müştərilərin tələbləri keçmişdəki müştərilərdən olduqca fərqlənir. Rəqəmsallaşma dövründə müştəri kütləsini artırıq təəccübləndirmək əvvəlki kütləyə nəzərən sadəcə deyil. Yeni nəsillər müştərilər rəqəmsal texnologiyalarla əhatələnmiş şəkildə ilkin həyat fəaliyyətlərin başladığı andan onların parametrik xüsusiyyətlərini məməmsəyir, bu tip texnologiyaların öz həyatlarını necə yaxşılaşdıracağı istiqamətində tətbiqini dərk edirlər. Rəqəmsallaşma fonunda formalaşan yeni müştəri kütlələri və onları əldə etməyin yeni rəqəmsal həlləri iqtisadiyyatda yeni rəqəbat üsullarını yaradır: -Məhsul və xidmətlərə təcrübələr; -Hiper-personalizasiya; -Giriş hüququ. [1]

Məhsul və xidmətlərə təcrübələr o zaman aktuallaşır ki, müasir iqtisadiyyatlarda sadəcə mal və xidmətləri təklif etmək kifayət etmir. Bir sıra şirkətlər rəqəmsal texnologiyaların köməyindən istifadə edərək müştərilərə unikal təcrübə imkanları yaradırlar. Hiper-personalizasiyanın yaranma səbəbi müştərilərin getikcə yüksək dərəcədə aktual qarşılıqlı təsir gözləmələridir. Bu gözləmələr fərdi kontekstlərə kateringə edilir. Rəqəmsal texnologiyalar çox sayda fərdi müştərilərin şəxsi məlumatlarını ucuz şəkildə çatdıraraq onların bu gözləntilərini qarşılamağa imkan verir.

Giriş hüququ isə son dövrün yeni trendlərindəndir. Belə ki, sahibkarlıq anlayışı əvəzinə giriş hüququ istifadə olunmağa başlayıb. Təkcə Şimali Amerikada giriş hüququ sahəsində əməkdaşlıq iqtisadiyyatında çalışan yüz on milyondan artıq şəxs var.

Günümüzdə əməkdaşlığa əsaslanan bu fəaliyyət böyük biznes modelinə çevrilmişdir. Beş əsas sektorda paylaşılan xidmətlər və mal bazarının iki min iyirmi beşinci ildə 335 mlrd dollara çatacağı gözlənilir. Müştərilərə tələb olunan girişin rahat olması, maliyyə yığımlarının perspektivi və həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması potensialı daha da cəlbedicidir. Amerikada keçirilən sorğuda respondentlərin böyük əksəriyyəti əgər bu onlara iyirmi beş faiz qəanət imkanı verəcəksə onlar paylaşım, əməkdaşlıq sahəsinə yönələcəklər cavabını verib. Dünyada gedən rəqəmsallaşma prosesləri Azərbaycandan yan keçməyərək, ölkəmizin də rəqəmsal iqtisadiyyat sahəsində müvafiq addımlar atmasına, rəqəmsal transformasiyaya qoşulmasına gətirib çıxarmışdır. Hələlik Azərbaycan “Qlobal Əl İndeksi” kimi hesabatlarda müəyyən bir yerə malik olmasa da, bu istiqamətdə çox sürətli işlər görülür, Rəqəmsal iqtisadiyyata integrasiya və onun dəstəklənməsi, ölkədə rəqəmsal infrastrukturun qurulması, normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılması və rəqəmsal sferada əməkdaşlıq bura daxildir. Rəqəmsal sferaya investisiyaların edilməsi zamanı Azərbaycanın coğrafi mövqeyi də xüsusi nəzərdən keçirilir. Belə ki, ölkənin regionada şərq və qərb, həmçinin şimal və cənub ölkələri arasındakı əlaqələndirici mövqeyi və ticarət yollarının üzərində yerləşməsinin ona qazandırdığı əlaqələndirici qovşaq imkanları müvafiq istiqamətdə rəqəmsal xidmətlərin və məhsulların çıxışına böyük fürsət yaradır. Azərbaycanda rəqəmsal transformasiyanın artması ilə bərabər bu özünü üdm-də xidmət sektorunun xüsusi çəkisinin artması ilə biruzə verir. Rəqəmsal iqtisadi fəaliyyətlər zamanı rəqəmsal məhsullar yaradılır ki, bu da özünü xidmət sektorunun artmasında göstərir.

Ölkə iqtisadiyyatının rəqəmsal transformasiyası, bu sahənin tənzimlənməsi məqsədilə dövlət tərəfindən müvafiq integrasiya yönümlü addımlar atılır, lazımi infrastrukturun formalaşdırılması işləri həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal iqtisadiyyatın yaradılması və genişləndirilməsi üçün atılan addımlara aşağıdakılar misal olaraq göstərilə bilər:

- “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”nin qəbul edilməsi;
- “2018-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında Rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət proqramı”nın qəbul edilməsi;
- “Bir pəncərə” prinsipi ilə işləyən elektron hökumətin formalaşdırılması və “Elektron Hökumət Portalı”nın istifadəyə verilməsi;
- “Azerbijan Digital Hub” proqramının həyata keçirilməsi;
- “ASAN xidmət” mərkəzlərinin təsis edilməsi və.s.

Burada xüsusən də diqqəti “Strteji Yol Xəritəsi” çəkir. Hansı ki, xəritədə adı keçən telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi rəqəmsal iqtisadiyyatın infrastrukturunu möhkəmləndirməyə əsas verir.

Açar sözlər: rəqəmsallaşma, rəqabət üsulları, coğrafi yerləşmə, telekommunikasiya və informasiya, rəqəmsal transformasiya.

ƏDƏBİYYAT

1. <http://reports.weforum.org/digital-transformation/digital-consumption-new-battlegrounds-for-engaging-digital-customers/>

РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ

Маариф Шариф оглы Гараев

garaevmaarif@yandex.ru

Магсуд Маариф оглы Искендеров

magsudisgndrov@gmail.ru

Эрвин Шукур оглы Нагиев

Азербайджанский Технологический Университет

Изменяя потребительские привычки, цифровизация оказывает существенное влияние на экономику страны и формирует новые методы конкуренции. Компании ориентированы на предоставление клиентам уникального опыта и персонализированных услуг под влиянием цифровых технологий. В Азербайджане строятся различные государственные программы и цифровая инфраструктура для расширения цифровой экономики. Такие инициативы, как «Стратегическая дорожная карта» и «Сервис ASAN», поддерживают процесс цифровой трансформации страны и стимулируют развитие экономики.

Ключевые слова: цифровизация, методы конкуренции, географическое положение, телекоммуникация и информация, цифровая трансформация.

THE ROLE OF DIGITALIZATION IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY

Maarif Sharif oglu Garayev

garayevmaarif@yandex.ru

Magsud Maarif oglu Isgandarov

magsudisgndrov@gmail.ru

Ervin Shukur oglu Nagiyev

Azerbaijan Technological University

By changing consumer habits, digitalization creates a significant impact on the country's economy and forms new methods of competition. Companies are focused on offering unique experiences and personalized services to customers with the influence of digital technologies. Various state programs and digital infrastructure are being built in Azerbaijan to expand the digital economy. Initiatives such as "Strategic Roadmap" and "ASAN service" support the country's digital transformation process and stimulate the development of the economy.

Keywords: digitalization, competition methods, geographical location, telecommunications and information, digital transformation.

RƏQƏMSAL TRANSFORMASIYA DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANDA KİÇİK VƏ ORTA BİZNESİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Elvin Kazımlı

elvin.kazimli997@gmail.com

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin İqtisadiyyat İnstitutu

Rəqəmsal Transformasiya və KOB-ların İdarəetmə Strukturu

KOB-ların rəqəmsal transformasiya prosesindəki rolu, onların idarəetmə strukturu və əməliyyatlarının rəqəmsal texnologiyalarla necə uyğunlaşdırıldığını anlamaq baxımından vacibdir. Rəqəmsal texnologiyalar KOB-ların biznes əməliyyatlarını asanlaşdırır, xüsusilə də elektron ticarət, bulud əsaslı xidmətlər, süni intellekt və avtomatlaşdırma vasitələri bizneslərin operativliyini artırır. Bu yeniliklər KOB-ların daha çox bazara çıxmasını, resursların daha səmərəli idarə olunmasını və müştəri məmnuniyyətinin yüksəldilməsini təmin edir (Kane, 2017). Azərbaycan KOB-larının idarəetmə strukturu bu texnoloji yeniliklərdən faydalansa da, bəzi məhdudiyyətlər mövcuddur. Xüsusilə də rəqəmsal

texnologiyaların mənimsənilməsində maliyyə çətinlikləri və kadr hazırlığının aşağı səviyyəsi ciddi maneələrdir. Buna baxmayaraq, rəqəmsallaşma prosesində Azərbaycanın biznes sektorunda artan rəqabət mühiti və texnoloji inkişafı KOB-ları bu prosesə sürətlə uyğunlaşmağa məcbur edir (Deloitte, 2019).

Texnoloji İrəliləyişlərin Azərbaycan KOB-larına Təsiri

Texnoloji irəliləyişlər Azərbaycanın iqtisadi inkişafı üçün həlledici rol oynayır. Son illərdə ölkədə geniş yayılan rəqəmsal texnologiyalar və innovativ həllər, KOB-ların global rəqabət qabiliyyətini artırmışdır. Elektron ticarət, rəqəmsal marketing strategiyaları və bulud əsaslı həllər Azərbaycan KOB-larına sərfəli əməliyyat xərcləri ilə daha geniş bazara çıxmaq imkanı verir (Gartner, 2020).

Bununla yanaşı, texnoloji irəliləyişlər KOB-ların iş proseslərini optimallaşdırmaq üçün istifadə etdiyi digər vasitələrdən də ibarətdir. Məsələn, CRM (Müştəri Əlaqələri İdarəetməsi) sistemləri vasitəsilə müştəri bazası genişləndirilib və idarəetmə daha da səmərəli hala gətirilib. Elektron mühasibatlıq proqramları vasitəsilə isə maliyyə prosesləri asanlaşdırılıb və xərclərin daha effektiv izlənməsi təmin edilib. KOB-ların texnoloji innovasiyaları mənimsəməsi onların daha sürətli böyüməsinə və beynəlxalq bazarlarda daha geniş miqyasda təmsil olunmasına şərait yaradır (OECD, 2021).

Azərbaycan KOB-ları Üçün Rəqəmsal İnteqrasiyanın Çətinlikləri

Rəqəmsal transformasiya prosesinin mənimsənilməsi, Azərbaycan KOB-ları üçün müəyyən problemlər yaradır. Bunların arasında maliyyə resurslarının çatışmazlığı, texnoloji infrastrukturun aşağı səviyyədə olması və kadrların rəqəmsal bacarıqlarının azlığı yer alır. Bu çətinliklər texnologiya mənimsənilməsində və rəqəmsal strategiyaların tətbiqində ciddi maneələr törədir (World Bank, 2022).

Azərbaycanın biznes mühiti KOB-ların rəqəmsallaşma prosesinə inteqrasiya olunmasını təşviq edən proqramlar çərçivəsində yenidən formalaşır. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən “Dövlət Proqramı” və “Kiçik və Orta Biznes Agentliyi” kimi təşəbbüslər KOB-lara rəqəmsal texnologiyalara keçidi asanlaşdırmaq üçün maliyyə və texnoloji dəstək təmin edir. Bu kimi dövlət dəstəkləri sayəsində KOB-ların texnoloji innovasiyaları mənimsəməsi sürətlənir (Azərkosmos, 2021).

Nəticə və Təkliflər

Azərbaycanın KOB-ları rəqəmsal transformasiyanın global təsirlərindən geri qalmasa da, onların tam mənimsənilməsi üçün hələ də müəyyən addımların atılması zəruridir. Texnoloji irəliləyişlərin kiçik və orta bizneslərə təsiri, onların iqtisadi dayanıqlığını artırmaqla yanaşı, ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafını təmin edir. Azərbaycan KOB-larının rəqəmsal texnologiyalarla inkişaf etməsi üçün aşağıdakı təkliflər irəli sürülür:

Maliyyə Dəstəyinin Gücləndirilməsi: KOB-lar üçün rəqəmsal transformasiya texnologiyalarını mənimsəmək üçün dövlət və özəl sektor tərəfindən maliyyə dəstəyinin artırılması vacibdir. Rəqəmsal texnologiyalar bahalı olduğundan, bu sahədəki maliyyə dəstəyi müəssisələrin inkişafını sürətləndirəcək.

Texnoloji Təlimlərin Təşkili: KOB-ların texnoloji yenilikləri mənimsəyə bilməsi üçün texniki və idarəetmə sahəsində təlimlərə ehtiyac vardır. Texnoloji yeniliklərə uyğun təlim proqramlarının hazırlanması, işçilərin rəqəmsal bacarıqlarını artıracaqdır.

Texnoloji İnfrastrukturun İnkişafı: Ölkə daxilində rəqəmsal infrastrukturun gücləndirilməsi KOB-ların texnologiyaya çıxışını asanlaşdıracaqdır. Bu infrastruktur internet sürəti, bulud əsaslı xidmətlərə çıxış və məlumat mərkəzləri kimi texniki komponentləri əhatə edir. KOB-ların rəqəmsal transformasiya dövründə gələcək inkişafı, texnoloji irəliləyişlərin iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə inteqrasiyasını tələb edir. Texnoloji yeniliklərə uyğunlaşan KOB-lar daha rəqabətqabiliyyətli olmaqla yanaşı, ölkənin iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayacaqlar.

Açar sözlər: rəqəmsal transformasiya, kiçik və orta biznes, iqtisadi inkişaf, texnoloji irəliləyiş, maliyyə dəstəyi.

ƏDƏBİYYAT

1. Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., & Kiron, D. (2017). *Achieving digital maturity: Adapting your company to a changing world*. MIT Sloan Management Review.
2. Deloitte. (2019). *The Fourth Industrial Revolution is here: Are you ready?* Deloitte Insights.
3. Gartner. (2020). *Top Trends in the Gartner Hype Cycle for Emerging Technologies*. Gartner.
4. OECD. (2021). *Small and Medium Enterprises in the Digital Economy*. OECD Publishing.
5. World Bank. (2022). *Digital economy for small and medium enterprises: Opportunities and challenges*. World Bank Publications.
6. Azərkosmos. (2021). *Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı və Rəqəmsal Texnologiyalar*. Azərkosmos İctimaiyyəti.
7. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Эльвин Казимлы

elvin.kazimli997@gmail.com

Институт Экономики Министерства Науки и Образования Азербайджанской
Республики

В эпоху цифровой трансформации роль малых и средних предприятий (МСП) имеет важное значение для устойчивого экономического развития. Целью данного исследования является изучение специфических проблем, с которыми сталкиваются МСП Азербайджана в процессе цифровой трансформации, а также влияния технологических достижений. Цифровые технологии облегчают управление и операции МСП, обеспечивая более эффективные бизнес-процессы. Тем не менее, такие проблемы, как нехватка финансовых ресурсов и недостаточная технологическая инфраструктура, мешают цифровой интеграции. Исследование оценивает, как государственные программы и инициативы поддерживают МСП в их цифровой трансформации. В конечном итоге предлагаются рекомендации по увеличению финансовой поддержки, организации технического обучения и развитию инфраструктуры.

Ключевые слова: цифровая трансформация, малые и средние предприятия, экономическое развитие, технологические достижения, финансовая поддержка.

DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN AZERBAIJAN IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION

Elvin Kazimli

elvin.kazimli997@gmail.com

Institute of Economics of the Ministry of Science and Education of the Republic of
Azerbaijan

In the era of digital transformation, the role of small and medium enterprises (SMEs) is crucial for sustainable economic development. This research aims to investigate the specific challenges faced by Azerbaijan's SMEs in digital transformation and the impact of technological advancements. Digital technologies facilitate the management structures and operations of SMEs, enabling more efficient business processes. However, challenges such as the lack of financial resources and underdeveloped technological infrastructure hinder digital integration. The study evaluates how government programs and initiatives support

SMEs in their digital transformation. Ultimately, recommendations include increasing financial support, organizing technological training, and enhancing infrastructure.

Keywords: digital transformation, small and medium enterprises, economic development, technological advancements, financial support.

İNNOVASİYALI İQTİSADİYYATIN FORMALAŞDIRILMASINDA KİÇİK SAHİBKARLIĞIN ROLU VƏ ONUN İNKİŞAF AMİLLƏRİ

Ulduz Rəhim qızı Hüseynova

ulduzhuseyinova63@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

İnnovasiyalı iqtisadiyyatın formalaşdırılması hədəf kimi götürülən bu güncü şəraitdə bu və ya digər səbəbdən iri müəssisələrin yerinə yetirə bilmədiyi kompleks vəzifələr kiçik sahibkarlıqla əlaqələndirilir. Məsələn, çeviklik, dərin ixtisaslaşma və kooperativ istehsal məhz bu sektorun müəssisələri tərəfindən təmin edilir. Kiçik biznes rəqabət mühitini təmin edir və qoruyub saxlayır, çoxsaylı bazar iştirakçıları dairəsini formalaşdırır, mallara, işlərə və xidmətlərə istehlak tələbinin artımını, həmçinin istehlakçıların əlavə gəlirlərini təmin edir, kiçik konyuktur dəyişikliyə olduqca tez uyğunlaşır və innovasiyalı, yüksək texnoloji layihələrin nisbətən tez işlənilib hazırlayır və həyata keçirir, global miqyasda milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliyini təmin etməklə, innovasiyaya daha meyillidir, cəmiyyətdə orta təbəqəni formalaşdıraraq ölkədə sosial, siyasi və iqtisadi sabitliyə gətirib çıxarır.

Ölkədə iqtisadi sistemin səmərəli fəaliyyəti iri, orta və kiçik sahibkarlığın optimal uzlaşdırılmasından asılıdır. Ölkənin iqtisadi və texniki gücünü iqtisadiyyatın dayanıqlığını təmin etməyə və kapital tutumlu layihələri inkişaf etdirməyə imkan verən iri müəssisələr məyyən edir. Orta müəssisələr daxili bazarın konyukturasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır, bir qayda olaraq onlar milli maraqlarla bağlıdır və yerli bazarlarda fəaliyyət göstərir.

Kiçik müəssisələr ölkə iqtisadiyyatına çeviklik verir və onlar geniş istehsal proqramları olmadan da tez struktur və texnoloji dəyişikliyi həyata keçirmək qabiliyyətinə malikdir. Kiçik biznes öz məhsulunun qiyməti ilə əlverişli şəkildə manipulyasiya edərək bazar strategiyasını cəld dəyişə bilər. Lakin təsərrüfatçılıq risklərinin yüksək dərəcəsi istisna olmaqla kiçik və orta biznesin sinergetik mexanizmi praktiki olaraq bütün sahələrdə təzahür edir.

Kiçik biznes müəssisələrinin spesifik xüsusiyyətlərinin təhlili iri müəssisələrlə müqayisədə onların əsas üstünlüklərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bunlara aiddir:

-ilkin investisiyanın həcmnin az olması tikintinin, yeni texnologiyanın və avtomatlaşdırma mexanizmlərin tətbiqi, istehsalın yenidən təchizatı müddətini əhəmiyyətli şəkildə azaldır. Kapital tutumluluğunun sıfır səviyyəsi əksər xidmət müəssisələrinə xarakterdir;

-bazarın konyuktur dəyişikliyinə adekvat və tez reaksiya verməyə, bir fəaliyyətdən digər fəaliyyətə keçməyə imkan verən çevik və operativ qərar qəbul etmək və s.

Milli innovasiya sisteminin yaradılması üçün kiçik sahibkarlığın innovasiya artımının iqtisadi amillərini fəallaşdırmaqdan başqa, əlverişli innovasiya yönümlü mühitin formalaşdırılması zəruridir.

İnnovasiya mühiti bütün iqtisadi subyektlərin innovasiyalı inkişafını təmin edən və ona imkan verən mürəkkəb təşkilatı və strukturlaşmış məkandır. Kiçik sahibkarlığın innovasiya mühiti innovasiyanın artım amillərinin fəallaşmasını təmin edən və ona imkan verən daxili və xarici strukturlaşmış məkan kimi çıxış edir.

İnnovasiya artımının amillərinə xarici, daxili, subyektiv və obyektiv amillər aid edilir. İnnovasiya yaradan amillərə təşkilati, transfer, işləmələr və tətbiq, biliklərin beynəlxalq

həddi, innovasiya mühiti, innovasiyanın kommersiyalaşdırılması və s. mexanizmlərini aid etmək olar.

Kiçik sahibkarlığın innovasiya artımının xarici amillərini aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- kiçik sahibkarlıq sektorunun iri və orta sahibkarlıq sektoru ilə birbaşa qarşılıqlı fəaliyyəti, həmçinin ərazi və sahələrdə yaradılan və daimi fəaliyyət göstərən təsərrüfat şəbəkələri ilə əlaqəli olan amillər,

- kiçik sahibkarlığın bugünkü fəaliyyəti və potensial imkanları üçün zəruri olan innovasiya infrastrukturunu amilləri,

- mövcud və artım potensialı olan innovasiyaların işlənilib hazırlanması və sınaqlarının keçirilməsi üçün regionun (sahənin) təcrübə bazasının maddi-texniki amilləri,

- kiçik sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə, xammal və informasiya resurslarına əlçatanlıq səviyyəsini müəyyən edən inzibati amillər,

- kiçik biznesin özünün mövcudluğunu və fəaliyyətini təmin edən amillər, yəni sahibkarlıq fəaliyyətinin zəruri normativ hüquqi təminatı.

Kiçik sahibkarlığın innovasiya yaradan daxili amillərinə innovasiya artımının istifadə edilən və potensial amilləri, iqtisadi, sosial və ekoloji, strateji və operativ amillər aid edilir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya artımının strateji və operativ amilləri şərti xarakter daşıyır. Bundan başqa innovasiya yaradan daxili amillərə işçi qüvvəsinin malik olduğu səriştəni, əməkdaşların intellektual kapitalını, mühüm istehsal proseslərinin əsasında duran məhsuldar innovasiya texnologiyaları, özünün rəqabət mövqeyinin saxlanılması və gücləndirilməsi, texniki və maliyyə imkanları da aid edilir.

Kiçik sahibkarlıq cəmiyyəti, iri və orta sahibkarlar arasında qarşılıqlı əlaqələr şəbəkəsinin formalaşmasını təmin edən əlaqələndirici həlqə kimi çıxış edir. Belə yanaşma sahibkarlıq strukturlarının təsərrüfat əlaqələri sistemində zəruri ünsür kimi (onun əlaqəvasitəçi məqsədləri) kiçik sahibkarlığın mahiyyətini ortaya qoyur. İri və orta təsərrüfat subyektlərlə müqayisədə kiçik biznesdə innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi dövlət tərəfindən dəstək, iri və orta sahibkarlıq strukturları ilə qarşılıqlı əlaqə olmadan mümkün deyildir. Bu kiçik biznesdə innovasiya fəaliyyətinin əsas fərqləndirici xüsusiyyətidir. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin amortizasiya ayırmaları olmur, innovasiya məqsədləri üçün uzunmüddətli investisiyadan praktiki olaraq istifadə edə bilməz. İri və orta sahibkarlıq strukturlarından fərqli olaraq kiçik sahibkarlıq subyektlərinin özlərinin innovasiya potensialının həyata keçirilməsi onların bazarda rəqabətqabiliyyətiyyətinin əsasıdır.

Açar sözlər: sahibkarlıq, innovasiya, istehsal, investisiya, amortizasiya

РОЛЬ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ И ФАКТОРЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Улдуз Рахим кызы Гусейнова

ulduzhuseyinova63@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Малый бизнес выполняет различные социально-экономические задачи, и это малый бизнес социально-экономические изменения, инновационная направленность экономики является основой укрепления и повышения ее конкурентоспособности. Например, процветание современного государства полностью зависит от уровня развития малого бизнеса это зависит. Малый бизнес весьма важен для экономически активного населения.

Ключевые слова: предпринимательство, инновации, производство, инвестиции, амортизация

THE ROLE OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN THE FORMATION OF THE INNOVATIVE ECONOMY AND FACTORS OF ITS DEVELOPMENT

Ulduz Rahim gizi Huseynova

ulduzhuseynova63@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Small business performs various socio-economic tasks, and this small business socio-economic changes, the innovative focus of the economy is the basis for strengthening and increasing its competitiveness. For example, the prosperity of a modern state depends entirely on the level of development of small business. Small business is very important for the economically active population.

Keywords: entrepreneurship, innovation, production, investment, depreciation

SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN MARKETING STRATEGİYASI ƏSASINDA İNKİŞAFI MƏSƏLƏLƏRİ

Ayşən Viladdin qızı Məmmədova

a.memmedova@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

İqtisadiyyat daima dəyişir, deməli, marketing də dəyişməlidir. Sənayenin gələcək inkişafı müvəffəq marketing strategiyaları seçilmiş bazarın tələbatı ilə firmanın bu tələbatı ödəməyə imkan verən resursları arasında dəqiq uyğunluğa nail olmağa əsaslanmalıdır.

Sənaye müəssisələrində ənənəvi marketing strukturlarına deyil, bazara çıxma proseslərinə diqqətin yönəlməsi müştərilərə müəssisənin fəaliyyətində hərəkətverici qüvvə kimi rollarını möhkəmlətməyə və praktikada məqsədlərə çatmağa imkan verir. Nəticədə marketing yüngül sənayenin əsas funksiyasına çevrilir.

Marketingdə baş verən yeni proseslər bizdən yeni iş üsullarının öyrənilməsinə tələb edir. Biz, ola bilsin ki, bazar tələbatının zamanla dəyişməsinə və bizim bu dəyişiklikləri izləməyimiz lazım gəldiyinə öyrəşmişik. Ancaq, biz, öz resurs və imkanlarımızın zamanla həm daimi öyrənilməsində, həm də inkişaf etdirilməsində əks olunmuş tələbatı tam olaraq başa düşdükcə firmanın gələcəkdə rəqabətqabiliyyətliliyini təmin edəcək yeni imkanları və səriştəlilik növlərini yaratmağın vacibliyini görürük.

Hər bir müəssisə mövcud aktiv və imkanlardan müxtəlif bazarlarda necə istifadə edə biləcəyi və ya mövcud imkanları əlverişli imkanlar yaradılması üçün yeni üsullarla necə əlaqələndirmək mümkün olduğu haqda düşünməlidir. Intensiv rəqabət, rəqabətin hökm sürdüyü bazarlarla xarakterizə olunan qeyri-sabitlik şəraitində müəssisəyə mövcud olmaq və iqtisadi cəhətdən güclənmək imkanı verən etibarlı marketing strategiyasının hazırlanması ön planda olmalıdır.

21-ci əsrdə dünyada marketing üçün konkret bir düstur yoxdur. Marketingin uğuru hansısa düz xətt üzrə deyil, əksinə bir çox dəyişənlərin kompleks qüvvələrinin qarşılıqlı təsiri əsasında formalaşır.

Marketoloqlar dəyişən dünyada gözləntilərə və istehlakçıların sürətlə dəyişən tələbatlarına yönəlməlidirlər. İstehlakçılar gündə orta hesabla yüzlərlə reklamlara, elanlara məruz qalırlar. Əgər məlumatların yalnız bir hissəsi insanların şüuruna təsir etmiş olsaydı onda marketingin heç bir mənası qalmazdı.

Bəs müasir dövrdə marketoloqlar istehlakçılara effektiv şəkildə xidmət göstərmək üçün istehlakçıların dəyişən gözləntilərini necə başa düşməlidirlər? Kütləvi ünsiyyət və məlumat çağında hansı marketing strategiyaları öz bəhrəsini verir? Müəssisələr innovasiyalı məhsulların unikal satış nöqtələrini müəyyənləşdirmək və eyni zamanda həmin məhsulları müştəriyə effektiv şəkildə çatdırmaq üçün hansı tədbirləri yerinə yetirməlidirlər?

Məlum məsələdir ki, bu şəraitdə reklamın zəruriliyi mübahisəsizdir. Reklamın effektivliyi 3 əsas amilə əsaslanır:

1. İnnovasiyalı məhsullara diqqəti cəlb etmək;
2. Seçilmiş hədəf qrupu ilə əlaqələri möhkəmləndirmək;
3. İmic işi apararaq məhsulların rəqib markalardan fərləndirməyi bacarmaq.

Bazarda innovasiyalı məhsullarla marka formalaşdırmaq və markanın inkişafı müəssisələr və istehlakçılar arasında ünsiyyət vasitəsi olaraq daha çox fərq yarada bilər. Güclü markalar ümumiyyətlə marketing xərclərinin orta səviyyədən yüksək səmərəliliyi, yüksək müştəri sədaqəti və daha çox marjalar sayəsində uğur qazanırlar.

İstehlakçı meylləri zaman keçdikcə dəyişməkdədir və marketoloqların qarşısında duran vəzifə, dəyişən gözləntiləri və tələbləri müəssisəyə səmərə gətirəcək şəkildə həll etməkdir. Bu gün istehlakçılar ümumiyyətlə innovativ, fərqli məhsullar axtarışındadırlar. Bu məhsul dünyanın bir tələbinə çevrilmişdir. İnsanlar getdikcə ətraf mühitə mənfi təsir etməyən və həyatlarını daha yaxşı hala gətirəcək məhsullara üz tuturlar. Nəticə etibarlı ilə şirkətlər müştəri diqqətini mütləq nəzərə almalıdırlar. İstehlakçı marağını, təqdirini və heyranlığını qazanmaq və davam etdirmək üçün yenilik tətbiq edilməlidir.

Dünya miqyasında istehlakçılar getdikcə daha çox mobil texnologiyalardan və tətbiqlərdən istifadə edirlər. İstehlakçı maraqlarının bu göstəriciləri markalar üçün böyük marketing imkanları yaradır.

21-ci əsrin ortalarına gedən yolda internet əsrinin ən qızgın dövründəyik. Əvvəllər sektorun lideri ənənəvi media idi. Artıq zaman ötdükcə rəqəmsal marketing ənənəvi marketing qədər trend hətta zəruri olmuşdur. Bəzi ölkələrdə isə rəqəmsal marketing ənənəvi marketingi üstələmişdir.

XXI əsrdə marketing strategiyası rəqəmsal marketing strategiyasının təməlini təşkil edir. Marketing strategiyasında dəqiqləşdirilən hədəf segmentlər, bu segmentlərin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi rəqəmsal marketing strategiyası üçün zəmin yaradan amildir. Bu özəlliklərlə daha dayanıqlı rəqəmsal marketing planı hazırlamaq mümkündür.

İnternetin inkişafı ilə marketing strategiyaları daha uğur qazandı, bunlardan ən əhəmiyyətli də internetin ən ucuz şəkildə ən böyük kütlələrə çatma biləcək bir mühit təmin etməsi marketing strategiyalarını başdan aşağıya dəyişdirdi. İnternet vasitəsi ilə firmalar anlıq olaraq müştərilərinə cavab verə bilir və müştərilər də eyni şəkildə ardıcıl olaraq məlumat əldə etmə və onlara anında mənasibət bildirmə imkanı tapdılar. Təbii digər tərəfdən online marketing gələn bir çox məlumatlara nəzarət edilməsini və onlara uyğun davranış metodlarını işləyib hazırlamalıdır.

Açar sözlər: marketing, innovasiya, rəqabət, marketing strategiyası, marka

ВОПРОСЫ РАЗРАБОТКИ МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Айшен Виладдин гызы Мамедова

a.memmedova@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

В статье анализируется развитие и применение маркетинговых стратегий в современных экономических условиях. Подчеркивается отход маркетинга от традиционных структур на промышленных предприятиях к ориентации на потребности клиентов и отмечается важность адаптации к динамическим изменениям потребительского спроса. Чтобы маркетинг был успешным, необходимо выводить на рынок инновационные продукты и интегрировать различные стратегии, особенно цифровой маркетинг. В статье также подчеркивается превосходство цифрового маркетинга над традиционным маркетингом и влияние Интернета. В соответствии с требованиями XXI века подчеркивается важность построения маркетинговых стратегий на основе устойчивых цифровых подходов.

Ключевые слова: маркетинг, инновации, конкуренция, маркетинговая стратегия, бренд

MARKETING STRATEGY DEVELOPMENT ISSUES FOR INDUSTRIAL ENTERPRISES

Ayshen Viladdin gizi Mammadova

a.memmedova@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

The article analyzes the development and application of marketing strategies in modern economic conditions. The shift of marketing away from traditional structures in industrial enterprises to focus on customer needs is emphasized and the importance of adapting to dynamic changes in customer demand is noted. In order for marketing to be successful, it is necessary to introduce innovative products to the market and integrate different strategies, especially digital marketing. The article also highlights the rise of digital marketing over traditional marketing and the influence of the internet. In accordance with the requirements of the XXI century, the importance of building marketing strategies based on sustainable digital approaches is highlighted.

Keywords: marketing, innovation, competition, marketing strategy, brand.

AZƏRBAYCANIN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAF STRATEGİYASI ZƏMİNİNDƏ REGIONAL SİYASƏT VƏ İDARƏETMƏNİN TƏKMİLLƏŞMƏSİNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Rövşən Rizvan oğlu Əliyev

alievr600@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Regionun sosial-iqtisadi inkişafının təhlili və təbii resurslarının qiymətləndirilməsi ekoloji vəziyyətin, demoqrafik vəziyyətin, əmək bazarının vəziyyətinin qiymətləndirilməsi regionun mövcud təsərrüfat strukturu və miqyası haqqında, material-istehsal bazası, iqtisadiyyatda üzə çıxarılmış bərabərsizliklər haqqında, əmək resurslarının sayı və əmək resurs potensialının istifadə imkanları haqqında məlumat verir. Bu məlumatlardan istifadə etməklə regionun gələcək texniki inkişaf meylləri və region qarşısında qoyulan məqsədlər hesaba alınmaqla regionun sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyası işlənib hazırlanır. Konsepsiyada resursların səmərəli və variantlı istifadə istiqamətləri müəyyənləşdirilir və bütöv təsərrüfat kompleksinin düzgün formalaşması yolları müəyyən edilir. Sahə, funksional və problem əlamətlərinə görə tərtib olunan əsas proqram tərkibləri seçilir. Bütün bu proqram tərkiblərində strategiya və taktika müəyyənləşdirilir. Proqramda nəzərdə tutulan hər bir tədbir kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinə uyğun olaraq qiymətləndirilir. [1]

Ötən dövrlə müqayisədə ölkəmizin paytaxtı regionlara nisbətən daha sürətlə inkişaf etmişdir. Uzunmüddətli dövrdə qarşıya qoyulan əsas məqsədlərdən biri regional inkişafın paytaxtın inkişaf səviyyəsinə çatdırılmasıdır. Bunun üçün regionlarda zəruri olan bütün iqtisadi və sosial infrastruktur layihələri işlənib hazırlanmış və həyata keçirilmişdir.

Azərbaycanın böyük uğur salnaməsi olan işğaldan azad edilmiş torpaqların sosial-iqtisadi sistemə effektiv reintegrasiyası təmin edilir. Bu strateji məqsədin həyata keçirilməsi üçün işğaldan azad olunmuş ərazilərdə mərhələli şəkildə, prioritetləşdirməklə, səmərəlilik şərtləri nəzərə alınmaqla və müasir təcrübəyə əsaslanmaqla bərpa-quruculuq işlərinin həyata keçirilməsi, rəqəmsal texnologiyaların geniş tətbiqi ilə müasir sosial və biznes infrastrukturunun yaradılması, bu əsasda Azərbaycan vətəndaşının dayanıqlı məskunlaşmasının təmin edilməsi tələb olunur. Sözügedən işlər müasir təcrübə və yanaşmalar əsasında beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində reallaşdırılmaqdadır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin mövcud iqtisadi potensialından xalqımızın rifahı naminə tam istifadə olunması, xüsusilə Zəngəzur dəhlizi üzərindən reallaşdırılacaq regional nəqliyyat-kommunikasiya layihələri davamlı və dayanıqlı inkişaf üçün geniş imkanlar yaradır.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa-quruculuq üzrə qət olunan məsafə qarşıya qoyulmuş məqsədlərin yüksək səviyyədə həyata keçiriləcəyindən xəbər verir. Məhz uzunmüddətli dövrə hədəflənən strateji baxışın, zəruri resursların və texnoloji həllərin mövcud olması bunun təminatı kimi çıxış edir.

2022–2026-cı illərdə yeni sosial-iqtisadi inkişaf modeli Azərbaycanda çoxsahəli inkişafın yeni keyfiyyət səviyyəsini müəyyən edəcəkdir. Bu mərhələdə başlıca məqsəd yüksək, dayanıqlı, inklüziv iqtisadi artım templərini bərpa etməklə, hər bir Azərbaycan Respublikası vətəndaşının sabit təminatlı həyat səviyyəsinə nail olmaqdır. Bu zaman başlıca vektor artımın səviyyəsindən çox, onun keyfiyyətinə əsaslanacaqdır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiyası təmin ediləcək. İqtisadiyyatın qurulması məqsədilə iqtisadi fəaliyyətin canlanmasının sürətləndirilməsi və əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması təmin ediləcək. Ərazilərə yüksək texnoloji tutumlu investisiyaların cəlbı nəticəsində ixrac yönümlü dəyər zənciri qurulacaq və dayanıqlı iş yerləri yaradılacaq. Regionda dairəvi iqtisadiyyata əsaslanan “ağıllı” biznes modelləri yaradılacaq. [2]

Regionlarda, eyni zamanda, sənaye istehsalının inkişafı həcmi stimullaşdıran əsas vasitələrdən biri də məhsul və xidmətlərin qiymətlərinin tənzimlənməsidir. Bu hər şeydən əvvəl, dövlət sifariş qiymətləri və dövlət müəssisələrinin istehsal etdikləri məhsulların və xidmət sahələrinin qiymətləri nəzərdə tutulur. Fikrimizcə, dövlətin inhisarında olan enerji daşıyıcılarının və infrastruktur obyektlərin xidmətlərinin daxili qiymətlərinin beynəlxalq səviyyədə aşağı salınması hesabına istehsal xərclərinin azaldılması yerli sənaye məhsullarının rəqabətqabiliyyətinin artmasına və onun xarici ölkəyə ixracına kömək edərdi.

Məhsuldar qüvvələrin ərazi üzrə yerləşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə geridə qalmış regionlarda yaradılan sənaye müəssisələrinə dövlət tərəfindən dotasiya verilməsi məqsəduyğun olardı. Şəhər və rayonların inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq dotasiyanın sənaye müəssisələrinin investisiya xərclərində payı müxtəlif ola bilər. Xüsusilə də dövlət regionlarda sənaye parklarının, məhəllələrinin yaradılması nəticəsində infrastruktur obyektlərinin inkişafı və genişləndirilməsinə çəkilən xərclərin böyük hissəsini öz üzərinə götürməlidir. [3]

Tənzimlənmə tədbirlərinin keyfiyyətinin artırılması məqsədilə aşağıda göstərilən tədbirlərin həyata keçirilməsi tərəfimizdən təklif edilir:

- Strateji məhsul və gündəlik tələbat məhsulları istehsalı, o cümlədən sahibkarlara dövlət qayğısının genişləndirilməsi, maliyyə-vergi güzəştləri və ya digər güzəşt paketlərinin təklif edilməsi məqsəduyğun hesab edilir;

- Ölkədə istehsal və xidmət sahələrinə və regionlar arasında inkişaf səviyyələri nəzərə alınmaqla investisiya və kapital qoyuluşlarının səmərəli bölgüsünün təmin edilməsi;

- İqtisadi cəhətdən geridə qalmış regionlarda istehsal və xidmət sahələrinin vergidən azad və ya qismən azad edilməsi təklif olunur;

- Regionlarda yeni növ, gündəlik məhsul istehsalı ilə məşğul olan sahibkarlara xüsusi yardım paketinin təqdim edilməsi məqsəduyğun olardı. Bu həm yerli məhsul istehsalının həcmi artırılmasına təkan verər, məhsul bolluğu yaradar, yeni iş yerlərinin yaradılmasına stimulyer verər və eyni zamanda məhsuldar qüvvələrin bərabər yerləşdirilməsinə zəmin yaradar;

- Ölkədə sənaye məhsullarının idxal limitlərinə monitorinqlərin keçirilməsi və bu limitlərə hər il yenidən baxılması tövsiyə olunur;

- Ölkədə əvvəlcədən təhlil edilmiş və əsaslandırılmış proteksionist siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi daxili istehsalın dayanıqlı fəaliyyətinə stimulyer yaradardı.

Açar sözlər: sosial, iqtisadi, tənzimləmə, müəssisə, siyasət, məhsul, region, inkişaf, strategiya, investisiya, dövlət, sənaye

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı. Bakı. 22 iyul 2022-ci il. №3378
2. Mahmudov M.M., Mahmudova İ.M. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının tənzimlənməsi. Bakı. 2011. s.116-123
3. Əliyev R.R. Regional inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsində təşkilati-iqtisadi resursların təhlili. //Endless Light in Science. Almatı şəhəri. Qazaxıstan. 2022. s. 201-206

НА ОСНОВЕ СТРАТЕГИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ И УПРАВЛЕНИЯ

Ровшан Ризван оглы Алиев

aliev600@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Научная работа предусматривает реализацию мер, предложенных нами для достижения устойчивого развития (в целях повышения качества регулирующих мер) путем дальнейшего улучшения результатов государственных программ и обеспечения сбалансированного экономического развития.

Ключевые слова: социальное, экономическое, регулирование, предприятие, политика, продукт, регион, развитие, стратегия, инвестиции, государство, промышленность

BASED ON THE STRATEGY OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN, CURRENT ISSUES OF IMPROVEMENT OF REGIONAL POLICY AND MANAGEMENT

Rovshan Rizvan oglu Aliyev

aliev600@gmail.com

Azerbaijan Technological University

The scientific work provides for the implementation of the measures proposed by us to achieve sustainable development (in order to improve the quality of regulatory measures) by further improving the results of government programs and ensuring balanced economic development.

Keywords: social, economic, regulation, enterprise, policy, product, region, development, strategy, investment, state, industry

QARABAĞDA HƏYATA KEÇİRİLƏN VERGİ İSLAHATLARI

Əli İsmayıl oğlu Səfərov

safarov.ali911@gmail.com

Fazil İsmayıl oğlu İsmayılov

t.x.qdptm@mail.ru

Jalə Nazir qızı Kazımova

kazimova.jale@icloud.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycan Respublikasında səmərəli vergi sisteminin formalaşması dövlət əhəmiyyətli. İqtisadiyyatda bazar islahatlarının həyata keçirilməsi üçün düzgün vergitutma sistemi yaradılmalıdır.

Qarabağ bölgəsində həyata keçirilən vergi islahatları, bölgənin iqtisadi inkişafını sürətləndirmək və işgaldan azad edilmiş ərazilərin bərpasını dəstəkləmək məqsədini daşıyır. Bu islahatların müxtəlif məqsədləri vardır, Belə ki, vergi güzəştləri, kiçik sahibkarlara dəstək, rəqəmsal vergi sistemi, iqtisadi zonalar və infrastruktur və.s. kimi məqsədlərdir.

Qarabağda investisiyaları təşviq etmək üçün yeni və ya genişləndirilmiş müəssisələrə vergi güzəştləri tətbiq olunur. Bu güzəştlər həm xarici, həm də yerli sərmayədarları regiona cəlb etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Kənd təsərrüfatı və turizm sektoruna dəstək məqsədilə müəssisələrə vergidən azad edilmə və ya azaldılmış vergi dərəcələrinin tətbiqi planlaşdırılır.

Qarabağ bölgəsində yeni qurulan kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün vergi güzəştləri mövcuddur. Həmin subyektlər üçün ilkin illərdə vergi yüklərinin azaldılması və subsidiyalar nəzərdə tutulur. Bu addım, bölgədə iş yerlərinin yaradılması və yerli iqtisadiyyatın canlanmasını hədəfləyir.

Digər məsələlərdən bu bölgədə tətbiq edilən islahatlar çərçivəsində elektron vergi sistemlərinin tətbiqi və vergi nəzarətinin gücləndirilməsi nəzərdə tutulur. Bu sistem regionda fəaliyyət göstərən şirkətlər üçün vergi ödəmələrini daha şəffaf və rahat hala gətirir.

Qarabağın azad edilmiş bölgələri üçün xüsusi vergi rejimləri tətbiq olunur ki, bu da sahibkarların burada iqtisadi fəaliyyətlərini artırmalarına şərait yaradır. Belə rejimlər müvəqqəti və ya uzunmüddətli ola bilər və bölgənin iqtisadiyyata inteqrasiyasını sürətləndirməyi hədəfləyir.

Bölgədə xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması planlaşdırılır, burada vergi dərəcələrinin aşağı olması nəzərdə tutulur. Bu zonalar iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi və beynəlxalq sərmayənin cəlb olunması üçün əsas mexanizm kimi istifadə edilir.

Bu vergi islahatları Qarabağın iqtisadi dirçəlişində mühüm rol oynayır. Regionda investisiya imkanlarının genişləndirilməsi, yerli bizneslərin dəstəklənməsi və turizm, kənd təsərrüfatı kimi əsas sahələrin inkişafı bu islahatların əsas prioritetlərindən biridir.

Açar sözlər: vergilər, islahatlar, Qarabağ.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov F.Ə., Musayev A.F., Sadıqov M.M., Kəlibiyev Y.A., Rzayev Z.Ş. Vergilər və Vergitutma. Dərs vəsaiti. Bakı. 2010.

2. <https://economy.gov.az/az>

3. <https://www.taxes.gov.az/az>

4. <https://agro.gov.az/az>

5. <https://www.idda.az/>

6. <https://www.adb.org/>

НАЛОГОВЫЕ РЕФОРМЫ, РЕАЛИЗОВАННЫЕ В КАРАБАХЕ

Али Исмаил оглы Сафаров

safarov.ali911@gmail.com

Фазиль Исмаил оглы Исмаилов

t.x.gdptm@mail.ru

Джаля Назир кызы Казимова

kazimova.jale@icloud.com

Азербайджанский Технологический Университет

В тезисе говорится о важности налоговых и налоговых реформ и преимуществах налоговых реформ, проводимых в Карабахе, и в то же время о привлечении малых и средних предпринимателей в эту сферу путем корректировки налоговой системы.

Ключевые слова: налоги, реформы, Карабах.

TAX REFORMS IMPLEMENTED IN KARABAKH

Ali Ismail oğlu Safarov

safarov.ali911@gmail.com

Fazil Ismail oğlu İsmailov

t.x.qdptm@mail.ru

Jale Nazir gızı Kazimova

kazimova.jale@icloud.com

Azerbaijan Technological University

The thesis talks about the importance of tax and tax reforms and the benefits of the tax reforms implemented in Karabakh and at the same time attracting small and medium entrepreneurs to this area by adjusting the tax system.

Keywords: taxes, reforms, Karabakh.

DEBİTOR VƏ KREDİTORLARLA HESABLAŞMALARIN UÇOTUNUN TƏŞKİLİ METODİKASI

Minurə Hacı qızı Kərimova

m.kerimova@atu.edu.az

Kərim Adil oğlu Məmmədov

k.mammedov@atu.edu.az

Günəl Dəmir qızı Məsiyeva

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycan Respublikasının dünya bazarına daxil olması mürəkkəb və qanunauyğun bir prosesdir. Müəssisələr arasında iqtisadi əlaqələrin müəyyənləşdiyi müasir şəraitdə bir çox hallarda partnyorların biri-birinə inamının olmaması etibarlı informasiyalara olan tələbatı kəskin surətdə artırır. Belə informasiyalar mülkiyyət formasından asılı olmayaraq təsərrüfat dövrünün bütün iştirakçıları üçün istisnasız olaraq ciddi maraq doğurur. [2,3]

Bundan başqa bazar münasibətlərinin nizama salınması nəticəsində çox böyük şirkətlər və holdinqlər meydana gəlir, onların fəaliyyət sferası genişlənir və bütövlükdə biznesin beynəlmiləşməsi bu proseslərin güclənməsinə şərait yaradır. Şirkətlərin, bankların və digər müəssisələrin rəhbərlərinin özlərinin vəzifələrinin yerinə yetirdikləri zaman müntəzəm surətdə gördükləri işlər haqqında maliyyə hesabatları tərtib etməlidirlər. Bu hesabatların etibarlı mütəxəssis-analitiklərin, müstəqil auditorların və yaxud auditor firmaların nümayəndələrinin köməyiylə yoxlanılır. [1,5]

Analitiklərin və auditorların xidmətlərinə daima artan tələbatı maliyyələşmə mənbələrinin potensial dairəsinin genişlənməsi ilə izah etmək olar. Qiymətli kagızların satın alınması və yaxud satılması, ssudaların verilməsi, kommersiya kreditinin genişlənməsi, borclar üzrə sazişlərin bağlanması və s. haqda qərarların qəbulu hər şeydən əvvəl maliyyə informasiyalarının etibarlılığına istinad edir. Bundan başqa, müəssisələrin əməliyyatları o qədər çoxsaylı və mürəkkəbdir ki, onlardan istifadə edənlər üçün zəruri informasiyaları müstəqil surətdə əldə etmək əslində qeyri-mümkündür. Bu zaman istifadə edənlər üçün zəruri informasiyaları müstəqil surətdə əldə etmək əslində qeyri-mümkündür. Bu zaman istifadə edənlər tərəfindən qəbul olunan qərarların təsiri bəzən o qədər əhəmiyyətli olur ki, informasiyalar da bir o qədər dəqiq və tam olmalıdır. İnformasiyaların etibarlılığını isə müstəqil auditor təsdiq edə bilər. [4,6]

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bazara doğru hərəkət, hər şeydən əvvəl iqtisadi sərbəstliyə doğru yoldur. Hazırda sahibkarların başı üzərində yalnız “Qanun” yüksəlir. Direktiv planlar, əmrələr, resursların məcburi bölgüsü və istehsalın istehlakçılara bağlanması artıq yoxa çıxmaqdadır. Dövlətin müəyyənləşdirdiyi qiymətlərin bir çoxu artıq bazar qiymətlərinə çevrilmişdir. Sahibkarlıq fəaliyyətinə, mülkiyyətin forma və növlərinin bir

qisminə məhdudiyyətlər çox cüzdür. Vergi sistemi və dövlət sifarişləri vaxt ötdükcə təmiz iqtisadi əsaslara söykənəcək, yerdə qalanları isə istehsalçılar, istehlakçılar və ümumilikdə onların iradəsi əsasında həll olunacaq.

Açar sözlər: müəssisə, auditor, maliyyə, xidmət, sfera.

ƏDƏBİYYAT

1. "Mühasibat uçotu" Azərbaycan Respublikası 29 iyun 2004-cü il tarixli Qanunu. Bakı-2021
2. Nazirlər Kabinetinin "Beynəlxalq Mühasibat Uçotu" Standartlarına keçmək məqsədilə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının 2003-2007-ci illərdə hazırlanması və tətbiqi üzrə proqramı". 20 fevral 2003-cü il tarixli 29 sayılı qərar
3. 6 N-li "Gəlirlər" üzrə kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartı
4. "Gəlir" adlı 18 №-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı
5. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının statistik göstəriciləri. Bakı 2020
6. Azərbaycan Respublikasının 2007-2009-ci illər Dövlət büdcəsinin icrası haqqında hesabatlar

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА С ДОЛЖНИКАМИ И КРЕДИТОРАМИ

Минура Гаджи кызы Каримова

m.kerimova@atu.edu.az

Керим Адиль оглы Мамедов

k.mammadov@atu.edu.az

Гюнель Демир кызы Масиева

Азербайджанский Технологический Университет

Во многих случаях сложившиеся в нашей республике рыночные отношения базируются на финансовых результатах предпринимательской деятельности и самофинансировании предприятий и фирм. Мотивационная значимость самофинансирования подтверждается большим зарубежным опытом. Для этого в первую очередь учитывается деловая активность, чистая прибыль, рентабельность, элементы ликвидности и антикризисная деятельность и т.д. такие блоки должны быть достаточно прочными. Перечисленные нами блоки и элементы во многих случаях требуют предельно серьезного подхода к вопросам расчетно-кредитных операций в процессе финансирования капитальных вложений.

Ключевые слова: предприятие, аудитор, финансы, услуга, сфера.

ORGANIZATION METHODOLOGY OF ACCOUNTING WITH DEBTORS AND CREDITORS

Minura Gadzhi gizi Karimova

m.kerimova@atu.edu.az

Kerim Adil oglu Mamedov

k.mammadov@atu.edu.az

Gunel Demir gizi Masiyeva

Azerbaijan Technological University

In many cases, the market relations formed in our Republic are based on the financial results of business and self-financing of enterprises and firms. The motivational importance of self-financing is confirmed by a large foreign experience. For this, first of all, business activity, net profit, profitability, liquidity elements and anti-crisis activity, etc. such blocks must be strong enough. In many cases, the blocks and elements we have listed require an extremely serious approach to the issues related to settlement and credit operations in the process of financing capital investments.

Keywords: enterprise, auditor, finance, service, sphere.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Али Парвиз оглы Агамамедов
ellinn31@gmail.com

Метанет Исраил кызы Ахмедова
matanat.axmedova74@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Самые серьезные проблемы в пищевой промышленности переплетаются между собой, создавая сложную сеть, которая угрожает здоровью нашей планеты и ее жителей. Очевидно, что небольшие улучшения в одном из аспектов могут иметь эффект пульсации во всей системе. Пищевая промышленность обладает огромной силой - силой, способной изменить пищевую систему изнутри. Почти каждый десятый по-прежнему сталкивается с хроническим голодом. Согласно докладу ФАО «Состояние продовольственной безопасности и питания в мире в 2023 году», в 2022 году 9,2% населения мира столкнулись с хроническим голодом – около 735 миллионов человек. Это также представляет собой увеличение на 122 миллиона человек по сравнению с показателями 2019 года до пандемии. [1, 4-5]

Однако эти изменения не произойдут в одночасье - это должна быть системная трансформация. Для этого необходимо совершить скачок в регенеративное будущее, начиная с инновационных технологий и заканчивая формированием поведения потребителей. Несмотря на многочисленные прорывы в сельскохозяйственных технологиях и кулинарном творчестве, глобальные продовольственные системы сталкиваются с постоянными проблемами, которые влияют на людей и природу. [6-7] Это самые серьезные проблемы в пищевой промышленности, которые требуют коллективных действий по всей цепочке:

- ✓ улучшение инфраструктуры, складских помещений и доступа к рынкам в развивающихся странах с целью сокращения послеуборочных потерь;
- ✓ повышение осведомленности, изменение поведения потребителей;
- ✓ внедрение инновационных технологий в глобальном масштабе.

В настоящее время мы сталкиваемся с невосполнимой потерей земель из-за эрозии почв, истощения питательных веществ, засоления и загрязнения нитратами и фосфатами в результате использования удобрений, пестицидов и гербицидов. Фактически, около 33 % почв в мире находятся в состоянии умеренной или сильной деградации. Кроме того, сельское хозяйство ответственно за 70 % глобального объема пресной воды, 78 % глобальной этерификации океана и пресных вод, а также за 80 % глобальной вырубки лесов. [2-3]

Потенциально возможные решения включают:

- ✓ эффективное управление почвой и землей;
- ✓ умные инновации от фермеров или для фермеров;
- ✓ конкретная политика и законы об управлении;
- ✓ инвестиции в устойчивое сельское хозяйство и решения по сокращению пищевых отходов;
- ✓ содействие ответственному поиску поставщиков и расширению прав и возможностей мелких фермеров.

Ключевые слова: пищевая промышленность, пищевая система, инновационная технология, инновации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Введение в продовольственную безопасность (на английском языке), ФАО, Рим, 2012 г

2. Сельское хозяйство и АПК: проблемы и направления развития (монография). – М., изд. Перо, 2012. -145 с
3. Отчёт ФАО «О мировой продовольственной безопасности в 2015 году» «Рим, 2015. (www.fao.org)
4. Положение дел в связи с отсутствием продовольственной безопасности в мире FAO. FAO, IFAD a WFP. 2015
5. Food Import Dependency / World food summit. Rome, 13–17 November 1996
Food Security Assessment 2010–2020. Washington

MÜASİR QIDA SƏNAYESİ MÜƏSSİSƏLƏRİNİN TƏŞKİLATI PROBLEMLƏRİ

Əli Pərviz oğlu Ağaməmmədov

ellinn31@gmail.com

Mətanət İsrayıl qızı Əhmədova

matanat.axmedova@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Qida təhlükəsizliyi getdikcə kəskinləşir və bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrdə insanların sayı artır, nəticədə onlar aclıqdan əziyyət çəkir. Bu baxımdan əhəlinin davamlı və sabit sosial-iqtisadi inkişaf baxımından ərzaq və qida məhsulları ilə kifayət qədər etibarlı təminatı əsas şərtlərdən birinə çevrilmişdir. Effektiv islahatların aparılması və kənd təsərrüfatında qabaqcıl texnologiyaların və metodların tətbiqi məhz buna xidmət edir. Məqalədə qida emalı müəssisələri şəbəkəsinin genişləndirilməsinin təşkilati baxımdan effektivliyi araşdırılmışdır.

Açar sözlər: qida sənayesi, qida sistemi, innovativ texnologiya, innovasiya.

ORGANIZATIONAL PROBLEMS OF MODERN ENTERPRISES FOOD INDUSTRY

Ali Parviz Aghamammadov

ellinn31@gmail.com

Metanet Israyil gizi Ahmadova

matanat.axmedova74@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Food insecurity is becoming increasingly acute, and the number of people in many developing countries is increasing, and as a result, they are suffering from hunger. From this point of view, in terms of sustainable and stable socio-economic development of the population, sufficient reliable provision of food and food products has become one of the main conditions. Carrying out effective reforms and applying advanced technologies and methods in agriculture serves just that. The article examines the organizational effectiveness of expanding the network of food processing enterprises.

Key words: food industry, food system, innovative technology, innovation.

BÜDCƏ VƏSAİTLƏRİNİN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏ OLUNMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

Minurə Hacı qızı Kərimova

m.kerimova@atu.edu.az

Günəl Əhməd qızı Abbasova

g.abbasova@atu.edu.az

Çinarə Yaşar qızı Məmmədova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Büdcə sistemi dövlətin maliyyə sisteminin mühüm həlqəsi olmaqla ali və yerli dövlət hakimiyyəti orqanlarının funksiyalarının icra olunmasının əsas maliyyə təminatı rolunu oynayır. Büdcə sisteminin qurulması, onun ayrı-ayrı həlqələri arasında maliyyə münasibətlərinin müəyyən edilməsi dövlətin funksiyalarının həyata keçirilməsinə, dövlətin iqtisadi və sosial cəhətdən inkişaf etməsinə xidmət edir. Dövlət büdcəsi və yerli hakimiyyət

orqanlarının büdcələri qarşılıqlı əlaqələr və müəyyən maliyyə münasibətləri əsasında tərtib və icra edilir. Büdcə sisteminin qurulması və onlar arasındakı maliyyə münasibətləri müəyyən prinsiplərə əsaslanır. Bu prinsiplər ölkədə büdcə quruculuğunun əsasını təşkil edir. Büdcənin təşkili prinsiplərinin tətbiq edilməsi və öyrənilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. XX əsrin sonu və XXI əsrin başlanğıcında Azərbaycan Respublikasının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında dünya ölkələri təcrübəsi nəzərə alınmaqla, beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası müəyyən edilmiş və prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməkdədir. Bu strategiyanın əsas məzmunu bazar iqtisadiyyatının formalaşması yolu ilə sabit sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunmasından, əhalinin həyat səviyyəsinin daim yaxşılaşdırılmasından ibarətdir. Bununla əlaqədar olaraq, Azərbaycan Respublikasında “İri, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı”, aqrar bölmənin inkişafına dair dövlət proqramı”, “Enerji və su sektorunda maliyyə intizamının gücləndirilməsi”, “Xüsusi maşınqayırma və konversiya sənayesinin inkişafı” proqramları təsdiq olunmuş, qeyri-neft, energetika sektorları üzrə sahəvi proqramlar hazırlanmış, bank, maliyyə və vergi sistemlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bütün bunları nəzərə alaraq ölkənin gələcəkdə də dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafı üçün əsas prioritetləri müəyyənləşdirmək və mövcud vəsaitlərin həmin prioritetlərə uyğun olaraq daha da səmərəli xərclənməsini təmin etmək dövlətimizin qarşısında duran aktual məsələlərdəndir. Belə ki, dövlət gəlirləri və xərcləri dövlətin iqtisadi siyasətini reallaşdırmağın ən güclü alətidir. Dövlət büdcəsinin xərcləri iqtisadi imkanlar bazasında formalaşır və ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına, xalqın rifahı naminə maddi təminatının yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. Respublikanın büdcə sistemi maliyyə sisteminin mühüm tərkib hissəsi olmaqla müvafiq dövlət orqanlarının funksiya və vəzifələrinin həyata keçirilməsinin əsas maliyyə təminatıdır. Büdcə sistemində aid olan bütün büdcə həlqələri qarşılıqlı əlaqə halında fəaliyyət göstərir və bütün büdcələrin məcmusu ölkənin büdcə sistemini təşkil edir. [1,3]

Azərbaycan Respublikasının büdcə sistemi bir sıra mühüm prinsiplər əsasında qurulmuşdur və ölkəmizdə büdcə sisteminə vahid təsnifat mövcuddur və büdcənin bütün xərcləri və gəlirləri bu təsnifata uyğun həyata keçirilir. Bu da öz əksini dövlətin əsas maliyyə planı olan dövlət büdcəsində tapır. Müasir dövrdə büdcənin gəlirlər bazasının daha da möhkəmləndirilməsi, onun xərclərinin sosial-iqtisadi sferanın daha prioritet sahələrinin inkişafına yönəldilməsi və vəsaitlərdən təyinatı üzrə daha səmərəli istifadə olunması qarşıda duran vacib vəzifələrdən biridir. Həmin vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsi məqsədi ilə aşağıdakı tədbirlərin görülməsini məqsədə müvafiq hesab edirik:

- dövlət maliyyə nəzarət sisteminin və maliyyə intizamının gücləndirilməsi barədə zəruri islahatların aparılması;
- dövlət büdcəsi gəlirlərini artırmaq məqsədilə ÜDM-un həcmində artıma nail olmaq;
- dövlət büdcəsinin sosial və investisiya xarakterli xərclərinin profilini saxlamaq;
- büdcə vəsaitlərinin təyinatı üzrə və səmərəli xərclənməsi üzərində maliyyə nəzarəti mexanizminin gücləndirilməsi;
- dövlət büdcəsi vəsaitlərinin iqtisadiyyatın inkişafına ayrılan hissəsinin təyinatı, konkret məqsədli proqramlar üzrə, eləcə də, müəssisələrin müasir texnika və qabaqcıl texnologiya əsasında yenidən qurulması və onların müasir texnika ilə təchizatının yaxşılaşdırılmasına yönəldilməsi;
- kapital qoyuluşlarını stimullaşdırmaqdan ötrü mənfəətin investisiyalar üzrə istifadə olunan hissəsindən vergi tutulmasının azaldılması və ən mühüm istehsal sahələri üzrə isə ləğv edilməsi;

-makroiqtisadi proqnozlaşdırma sahəsində bir sıra struktur formalaşdırıcı göstəricilər, o cümlədən inflyasiya səviyyəsi, deflyator siyasəti, gömrük və bank uçotu və s. kimi qarşılıqlı əlaqəyə malik parametrlər arasında sinxronlaşmanın gücləndirilməsi və s. [5,7]

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi büdcənin xərclərinin səmərəli istifadə olunmasında Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyinin fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məhz buna görədir ki, gələcəkdə ölkənin dayanıqlı iqtisadi inkişafını təmin etmək baxımından Xəzinədarlığın büdcədən maliyyələşən təşkilatlar üzrə nəzarətinin gücləndirilməsi istiqamətində məqsədyönlü, uğurlu tədbirlər davam etdirilir. Büdcə vəsaitlərindən istifadəyə nəzarətin gücləndirilməsi istiqamətində dövlət xəzinədarlığının tətbiqinin təkmilləşdirilməsi üçün Xəzinədarlığın idarəedilməsinin informasiya sisteminin yaradılması ilə əlaqədar olaraq tender təklifləri Sistem integrator tərəfindən qəbul edilmiş, qalib təşkilatla müqavilə imzalanmışdır. Xəzinədarlığın kompüterləşməsi ilə əlaqədar olaraq, müvafiq sahələrin zəruri avadanlıqlarla təmin edilməsi həyata keçirilmiş və bu istiqamətdə işlər davam etdirilir. Xəzinədarlıq sistemində ardıcıl islahatların aparılması büdcə təşkilatlarının gəlirlərinə nəzarəti gücləndirmək, maliyyə proqramlaşdırılmasının səmərəliliyini artırmaq, dövlətə məxsus bütün maliyyə ehtiyatlarının vahid mərkəzdən idarə edilməsini təmin etmək baxımından müsbət rol oynayır. Qeyd etmək lazımdır ki, Maliyyə Nazirliyi tərəfindən dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin təyinatı üzrə səmərəli xərclənməsi üzərində dövlət nəzarətini daha da gücləndirmək və təkmilləşdirmək, habelə yol verilmiş nöqsanlar nəticəsində lüzumsuz xərclənən büdcə vəsaitinin bərpasını təmin etmək məqsədi ilə tədbirlər də görülmüşdür. [2,4]

Belə ki, büdcə xərclərinin həcmi büdcə gəlirlərinin dairəsi ilə məhdudlaşdırılır. Lakin digər tərəfdən, büdcə xərclərinin azaldılması da sonrakı illərdə öz mənfi təsirini göstərir. Ona görə də büdcə xərclərinin həcmi və təyinatını müəyyən etmək lazımdır ki, minimum xərclərlə sosial-iqtisadi vəzifələrin həllini təmin etmiş olsun. [6]

Sonda qeyd etmək istəyirik ki, Azərbaycan hər cəhətdən gələcəyi parlaq olan bir ölkədir. Belə gələcəyə qovuşmanı tezləşdirməkdə isə bu günədək büdcə siyasəti dövlətin bir nömrəli köməkçisi olmuş və bu gündən sonra da olacağına heç bir şübhə yoxdur.

Açar sözlər: büdcə, resurs, maliyyə, vəsait, təminat

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitutsiyası. Bakı 1995. (24.08.2002 və 18.03.2009-cü illər əlavə və dəyişikliklərlə)
2. “AR-nın müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsi haqqında” qanunları. 2010-2016
3. “AR-ın müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsinin icrası haqqında” qanunları. 2010-2015
4. Bədəlov Ş.Ş., Məhərrəmov R.B. “Büdcə sistemi”. Dərslik. Bakı 2003
5. Rzayev P.Q. “Regional inkişafın vergi tənzimləmələri məsələləri” vergi xəbərləri məqalə. vergijurnali.az. Bakı 2011
6. Azərbaycan Respublikasının maliyyə sistemi haqqında məqalə (ekitab.net).
7. maliyye.gov.az

НАПРАВЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ

Минура Хаджи кызы Каримова
m.kerimova@atu.edu.az

Гюнель Ахмед кызы Аббасова
g.abbasova@atu.edu.az

Чинара Яшар кызы Мамедова

Азербайджанский Технологический Университет

В данной статье подчеркивается роль и значение бюджетной системы государства. Бюджетная система образует финансовую основу государства и служит

его социально-экономическому развитию. Бюджетная система Азербайджана была создана на основе принципов и были реализованы определенные меры для эффективного использования расходов. Его целью является обеспечение устойчивого развития страны путем реализации экономической политики через государственные доходы и расходы.

Ключевые слова: бюджет, ресурс, финансы, средства, обеспечение.

DIRECTIONS FOR EFFECTIVE USE OF BUDGET FUNDS

Minura Haji gizi Karimova

m.kerimova@atu.edu.az

Gunel Ahmed gizi Abbasova

g.abbasova@atu.edu.az

Chinara Yashar gizi Mammadova

Azerbaijan Technological University

This article highlights the role and importance of the state budget system. The budget system forms the financial basis of the state and serves its socio-economic development. The budget system of Azerbaijan was established on the basis of principles and certain measures were implemented for efficient use of expenses. It aims to ensure sustainable development of the country by implementing economic policy through state revenues and expenditures.

Keywords: budget, resource, finance, funds, provision

XARİCİ TİCARƏT NƏZƏRİYYƏLƏRİNİN TƏKAMÜLÜ VƏ MÜASİR YANAŞMALAR

Samir İbrahim oğlu Əliyev

gencelaks@mail.ru

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Ölkələr xarici ticarət prosesində fəal iştirak edirlər, çünki bu, milli iqtisadiyyatın səmərəli fəaliyyət göstərməsinə, mövcud resursların səriştəli bölüşdürülməsinə və istifadəsinə, elm və texnikanın qabaqcıl nailiyyətlərinin tətbiqinə imkan verən əhəmiyyətli faydalar gətirir. [2, s. 16] Xarici ticarət prosesinə qloballaşma və beynəlmilləşmə prosesləri təsir edir ki, bu da beynəlxalq ticarət proseslərinin inkişaf vektorunu müəyyən edir.[1] Beynəlxalq ticarət proseslərinin öyrənilməsinin əhəmiyyəti dövlətin iqtisadi və sosial sferalarına, xüsusən də resurs əsaslı ixraca təsiri ilə müəyyən edilir.

Bildiyimiz kimi, ölkələr müxtəlif miqdarda təbii sərvətlərə, işçi qüvvəsinə və torpağın münbitliyinə malikdirlər. Beləliklə də, ölkələr müxtəlif üstünlüklərə malikdir. Bundan irəli gələrək Adam Smit xalqlar arasında mübadilə proseslərinin mahiyyətini açıqlayaraq, “mütləq üstünlüklər” nəzəriyyəsini meydana gətirmişdir. Bu nəzəriyyəyə əsasən, əgər bir ölkə digərlərindən daha sürətli, daha ucuz və keyfiyyətli məhsul istehsal edə bilirsə, deməli, o, digər ölkələrlə müqayisədə bu məhsulun istehsalında mütləq üstünlüyə malikdir. Mütləq üstünlüklərin müqayisəli xarakter daşıya biləcəyini irəli sürən David Rikardo bu nəzəriyyəni inkişaf etdirmişdir. [4, s.78] D. Rikardo müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsi təklif edir ki, ölkələr mütləq mənada digər ölkələrlə müqayisədə daha az səmərəli olsalar belə, müqayisəli üstünlüyə malik olduqları malların istehsalında və ixracında ixtisaslaşmalıdırlar. Kənd təsərrüfatında bu, istehsal xərcləri digər mallardan nisbətən aşağı olarsa, bir ölkənin qarğıdalı, digərinin isə ət ixrac etməsi demək ola bilər. Xarici ticarətin inkişafının təfərrüatlı tədqiqi D.Rikardonun ideyalarını inkişaf etdirən C.Mill tərəfindən aparıldı. Bundan əlavə beynəlxalq mübadilənin effektivliyi təkcə xərclərin səviyyəsi ilə deyil, həm də tələb və onun elastikliyi ilə müəyyən edilir.

XX əsrin əvvəllərində İsveç iqtisadçıları E.Hekşer və B.Ohlin belə bir nəzəriyyə formalaşdırıblar ki, ölkələr artıq istehsal amillərindən istehsal olunan malları ixrac edir və ölkədə istehsal amillərinin çatışmazlığı olan malları idxal edir. Yəni bu nəzəriyyə istehsal

amillərinin beynəlxalq hərəkətliliyini araşdırır. Sonralar rus əsilli Amerika iqtisadçısı V. Leontiev ABŞ-ın beynəlxalq ticarət məlumatlarını öyrəndi və Heckscher-Ohlin nəzəriyyəsinin həqiqətən işləmədiyinə əmin oldu.

Neoklassik nəzəriyyələrin əsas xüsusiyyətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar: müxtəlif istehsal amillərinin (əmək, kapital, torpaq və s.) təhlilə daxil edilməsi; istehsal amilləri ilə təmin olunmasında fərqlərin nəzərə alınması; texnologiyada, istehlakçı seçimlərində və istehsal amilləri qiymətlərində dəyişiklikləri nəzərə almaqla daha mürəkkəb və çevik təhlil.

Bu gün neoklassik iqtisadi nəzəriyyənin elementlərinə əsaslanan azad ticarətin üstünlük təşkil edən nəzəriyyələri getdikcə daha çox tənqid olunur, çünki onlarda müasir tendensiyaların bir çoxunu özündə əks etdirmir. [3, s. 28]

XX əsrin ikinci yarısında elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı ticarətin yeni nəzəriyyələrinin - neo-texnoloji nəzəriyyələrin yaranmasına səbəb oldu. Yeni şəraitdə klassik və neoklassik nəzəriyyələrin sxemləri artıq beynəlxalq ticarətin həyatına və praktikasına uyğun gəlmir. Texnoloji innovasiyaların sürətli dəyişməsi şəraitində M.Poznerin texnoloji boşluq nəzəriyyəsi populyarlaşdı ki, bu da ayrı-ayrı şirkətlərin və bütöv ölkələrin ən son texniki inkişafı tez bir zamanda istehsalata tətbiq etmək istəyini izah etdi. Yeni texnologiyalar malların daha az xərclə istehsalına imkan verir. Yeni texnologiyaların yaranması bu texnologiyalara malik olan və olmayan ölkələr arasında “texnoloji uçurum” yaradır. Amerikalı iqtisadçı Maykl Porter bir millətin rəqabət üstünlüyü nəzəriyyəsini irəli sürdü. O, göstərdi ki, beynəlxalq ticarətin əvvəllər yaradılmış nəzəriyyələri öz mənasını itirib və müasir dünyada tətbiq edilə bilməz. İstehsalın və malların ixracının formalaşmasında və inkişafında dövlətin xüsusi rolu olmaqla müəssisələrin, sahələrin və ölkələrin rəqabət üstünlüklərini inkişaf etdirən xarici və daxili mühit böyük əhəmiyyət kəsb edir. M.Porterin nəzəriyyəsi geniş yayıldı və dünya iqtisadi inkişafının müəyyən mərhələsinə uyğun gəlir, eyni zamanda dünya ticarətinin qanunauyğunluqlarını izah edirdi.

Həm klassik nəzəriyyələr əsasında beynəlxalq ticarətin müxtəlif aspektlərini açan, həm onları tamamlayan, həm də klassiklərin bəzi postulatlarını inkar edən və təkzib edən kifayət qədər müasir nəzəriyyələr də mövcuddur. Beynəlxalq ticarət mürəkkəb, çoxsəviyyəli münasibətlər sistemi kimi uzun müddətdir ki, inkişaf edir. Müasir beynəlxalq ticarət əvvəlki əsrlərdəki ticarətdən əhəmiyyətli fərqlərə malikdir. XX əsrin sonu - XXI əsrin əvvəllərində meydana çıxan meyllər yeni nəzəriyyələr ilə xarakterizə olunur.

Beynəlxalq ticarətin nəzəri əsaslarının gələcək inkişafı iqtisadiyyatın, biznesin və cəmiyyətin maraqlarının tarazlığının tapılmasına yönəldilməlidir. Bununla belə, müasir dünya iqtisadi sistemində son vaxtlar aparıcı ölkələrin və regionların iqtisadi inkişafının qeyri-sabitliyinin və gözlənilməzliyinin əhəmiyyətli dərəcədə artması müşahidə olunur. Bu, bir çox beynəlxalq əmtəə bazarlarında vəziyyətin əhəmiyyətli dərəcədə pisləşməsinə səbəb olub. Bütün bunlar müvafiq dərin nəzəri təhlili, artan qeyri-sabitlik fonunda müasir beynəlxalq ticarətin inkişafının əsas tendensiyalarını nəzərə almaq üçün əvvəllər qəbul edilmiş nəzəri yanaşmalara yenidən baxılmasını tələb edir.

Açar sözlər: beynəlxalq ticarət, nəzəriyyələr, təkamül, iqtisadi inkişaf

ƏDƏBİYYAT

1. Ələkbərov Ə.H., Vəliyev M.Ə., Məmmədov S.M. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, Çapaşoğlu, 2010. 652 s
2. Павлова Е.И., Самусев Н.С. Эволюция теорий международной торговли и ее современные тенденции в условиях глобализации мирового хозяйства // НАУКА I STUDIA. - № 1. - 2017. - с. 16-23

3. Синицына Л.М. Анализ классических теорий международной торговли // Известия Волгоградского государственного технического университета. - № 17. - 2013. - с. 28-33
4. Васильева А.Е., Ходько А.С., Шпак А.С. Генезис теорий международной торговли // Научный альманах. - 2016. - № 10. - с. 71-74

ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРИЙ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ

Самир Ибрагим оглы Алиев

gencelaks@mail.ru

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

Статья посвящена анализу классических и современных теорий международной торговли, сравнение которых позволяет проследить эволюции факторов, определяющих эффективность государственной внешнеторговой политики. Дальнейшее развитие теоретических основ международной торговли должно быть направлено на поиск баланса между интересами экономики, бизнеса и общества. Однако нестабильность и непредсказуемость экономического развития стран в современной мировой экономической системе требует соответствующего глубокого теоретического анализа, пересмотра ранее принятых теоретических подходов с учетом основных тенденций развития современной международной торговли.

Ключевые слова: международная торговля, теории, эволюция, экономическое развитие

EVOLUTION OF FOREIGN TRADE THEORIES AND MODERN APPROACHES

Samir Ibrahim oglu Aliyev

gencelaks@mail.ru

Azerbaijan State Agricultural University

The article is devoted to the analysis of classical and modern theories of international trade, the comparison of which allows us to trace the evolution of factors that determine the effectiveness of state foreign trade policy. Further development of the theoretical foundations of international trade should be aimed at finding a balance between the interests of the economy, business and society. However, the instability and unpredictability of the economic development of countries in the modern world economic system requires an appropriate deep theoretical analysis, revision of previously adopted theoretical approaches taking into account the main trends in the development of modern international trade.

Keywords: international trade, theories, evolution, economic development.

AZƏRBAYCANDA SOSIAL MEDIA MARKETİNQİNİN ROLU

Bahar Əvəz qızı Məmmədova

ebumamedov1@gmail.com

Tural İlqar oğlu Əhmədov

turalahmadoff@gmail.com

Fuad Vüqar oğlu Qudayev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycanda sosial media marketinqinin rolu bir neçə əsas aspektdə özünü göstərir. Bunlara Brend Tanıtımı, Müştəri Əlaqələri, Hədəf Kütləsi, İnformasiya Paylaşımı, Məlumat Analizi, Yerli Mədəniyyət və Təsir Edici Marketing aiddir. [1]

Sosial media platformaları (Facebook, Instagram, TikTok və s.) şirkətlərin brend tanıtımını artırmaq üçün geniş imkanlar təqdim edir. Kreativ kontent və vizuallar vasitəsilə müştərilərin diqqətini cəlb etmək mümkündür.

Sosial media, müştərilərlə birbaşa əlaqə yaratmağa imkan tanıyır. Şirkətlər müştəri suallarına və şikayətlərinə sürətlə cavab verərək, müştəri məmnuniyyətini artırır. [2]

Sosial media reklamları hədəf kütləsinə dəqiq çatmaq üçün müxtəlif parametrlərlə (yaş, cins, maraqlar) segmentləşdirmək imkanı verir. Bu, marketinq strategiyalarının daha effektiv olmasına kömək edir. [3-4]

Sosial media vasitəsilə şirkətlər yenilikləri, kampaniyaları və məhsul təqdimatlarını daha geniş auditoriyaya çatdırır. Bu, müştəri ilə daimi əlaqə saxlamağa kömək edir.

Sosial media platformaları analitik alətlər təqdim edir ki, bu da marketoloqlara kampaniyaların effektivliyini ölçməyə, müştəri davranışını analiz etməyə və strateji qərarlar verməyə imkan tanıyır.

Azərbaycanda sosial media marketinqi, yerli mədəniyyət və ənənələri nəzərə alaraq, lokal kontent istehsalını təşviq edir. Bu, müştərilərlə daha dərin emosional bağlar yaratmağa kömək edir.

Yerli təsir edicilər (influencerlər) ilə əməkdaşlıq, brend mesajını daha geniş kütləyə çatdırmaq üçün effektiv bir strategiyadır. Bu yanaşma, xüsusilə gənc nəsil arasında populyardır. [4]

Ümumilikdə, sosial media marketinqi Azərbaycanda şirkətlər üçün müştəri əlaqələrini gücləndirmək, brend tanıtımını artırmaq və bazar tələblərinə daha çevik cavab vermək üçün əvəzsiz bir vasitədir. Marketinq strategiyalarının müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması bu sahədə müvəffəqiyyətin açarıdır.

Açar sözlər: sosial, marketinq, təsir.

ƏDƏBİYYAT

1. Kotler, P., Keller, K.L. Marketing Management. Pearson. 2016. 692 p
2. Tuten, T.L., Solomon, M.R. Social Media Marketing. New Delhi: SAGE. 2018. 352 p
3. Chaffey, D., Ellis-Chadwick, F. Digital Marketing. Pearson Education. 2022. 528 p
4. Barker M., Barker D. Social Media Marketing: A Strategic Approach. Cengage. 2017.

РОЛЬ МАРКЕТИНГА В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Бахар Аваз кызы Мамедова

ebumamedov1@gmail.com

Турал Ильгар оглы Ахмедов

turalahmadoff@gmail.com

Фуад Вугар оглы Гудаев

Азербайджанский Технологический Университет

В этом тезисе подробно рассказывается о роли и значении маркетинга в социальных сетях в Азербайджане. Здесь представлена подробная информация о продвижении бренда, целевой аудитории, влиянии местной культуры на это место.

Ключевые слова: социальная сфера, маркетинг, влияние.

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA MARKETING IN AZERBAIJAN

Bahar Avaz gizi Mammadova

ebumamedov1@gmail.com

Tural Ilgar oglu Ahmadov

turalahmadoff@gmail.com

Fuad Vugar oglu Gudayev

Azerbaijan Technological University

In this thesis, the role and importance of social media marketing in Azerbaijan was discussed in detail. Here are detailed information about brand promotion, target audience, influence of local culture here.

Keywords: social, marketing, influence.

BÜDCƏ İLƏ HESABLAŞMALARIN AUDİTİ

Minurə Hacı qızı Kərimova

m.kerimova@atu.edu.az

İradə Cəmil qızı Kərimova

i.kerimova@atu.edu.az

Fizuli Muşfiq oğlu Məmmədov

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Dövlət büdcəsi-milli iqtisadiyyatın, ölkənin müdafiə qabiliyyətinin inkişaf üzrə tədbirlərin, dövlət idarəetmə orqanlarının və başqa məqsədlərin maliyyələşdirilməsi üçün istifadə olunan pul vəsaitlərinin mərkəzləşdirilmiş fondudur. Bazar şəraitində müxtəlif mülkiyyət formalı müəssisə və şirkətlərin büdcə ilə qarşılıqlı münasibətləri inkişaf edir. Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi ödəmə məbləğlərinin düzgün hesablanmasına və vaxtında dövlət büdcəsinə köçürülməsinə nəzarəti həyata keçirir. Gəlirlərin gizlədilməsi və ya qəsdən azaldılması, eləcə də digər vergitutma obyektlərinin gizlədilməsinə görə müəssisəyə və şirkətlərə maliyyə sanksiyaları tətbiq oluna bilər.[3]

Büdcə ilə hesablaşmaların auditi zamanı müəyyən ümumi məsələlər, vergitutma bazasının müəyyən edilməsinin tamlığı və düzgünlüyü, vergi və digər ödəmə dərəcələrinin tətbiq edilməsinin və eləcə də ödəmələrin hesablanması zamanı aparılan riyazi hesablamaların dürüstlüyü, vergilərin ödənilməsi zamanı güzəştlərin tətbiq edilməsinin qanuni və əsaslı olması, büdcəyə ödəmələrin vaxtında və tam köçürülməsi, ödəmələrin hesablanması və köçürülməsi üzrə mühasibat yazılışlarının tərtib edilməsinin düzgünlüyü, ödəmə növləri üzrə hesabat formalarının tərtib edilməsinin düzgünlüyü və vergi orqanlarına vaxtında təqdim olunması, 521 sayılı “Vergi öhdəlikləri”, 421 sayılı “Mənfəət vergisi üzrə təxirə salınmış vergi öhdəlikləri”, 422 sayılı “Digər təxirə salınmış vergi öhdəlikləri”, 522 sayılı “Sosial sığorta və təminat üzrə öhdəliklər, 523 sayılı “Digər məcburi ödənişlər üzrə öhdəliklər” hesabları üzrə analitik və sintetik uçotun aparılmasının düzgünlüyü, analitik və sintetik uçot yazılışlarının baş kitabda və balansdakı yazılışlara uyğunluğu yoxlanılır:

Büdcəyə və qeyri büdcə fondlarına ödəmələrin siyahısı mövcud qanunvericiliyi ilə büdcə və qeyri büdcə fondları ilə hesablaşmaların aparılması qaydası isə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin və Vergilər Nazirliyinin müvafiq metodiki göstərişləri və təlimatları ilə rəqləmləşdirilir.

Büdcə ilə hesablaşmalara nəzarət üçün ayrı-ayrı növ ödəmələr üzrə arayış və hesablamalar, bəyannamələr, bank çıxarışı və büdcəyə və qeyri büdcə fondlarına ödəniləcək məbləğin köçürülməsi haqqında ona əlavə olunan sənədlər, vergi müfəttişləri tərəfindən aparılan yoxlama aktlar, 521, 421, 422, 522, 523 sayılı hesablar üzrə mühasibat yazılışları, jurnal-orderlər və ya müvafiq maşın-qrammalar informasiya mənbələri yoxlanılır.[2]

Büdcə ilə hesablaşmaların tamlığı və vaxtında həyata keçirilməsi bank çıxarışları və onlara əlavə olunan ilkin sənədlər əsasında yoxlanılır. Yazılışlarda uyğunsuzluq və büdcə ilə hesablaşmalar üzrə hesablamalarda qeyri dəqiqlik faktları aşkar edildikdə onların xarakteri müəyyən olunmalı və onların aradan qaldırılması üçün tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Qeyri büdcə fondlarına (sosial sığorta üzrə hesablaşmalar və s.) ayırmaların hesablanması düzgünlüyünə və vaxtında köçürülməsinə də xüsusi diqqət yetirilməlidir. Sosial sığorta təminatı üzrə hesablaşmaların auditinin əsas məqsədi ödəmə məbləğlərinin hesablanması düzgünlüyünü, onların vaxtında köçürülməsinin, həmin əməliyyatların mühasibat uçotunda əks etdirilməsinin və hesabatların tərtib edilməsinin düzgünlüyünün yoxlanmasıdır.

Büdcə ilə hesablaşmaların auditinə başlamazdan əvvəl ilk növbədə yoxlamanın planlaşdırılmasını həyata keçirmək lazımdır ki, müvafiq surətdə auditor, özünün fəaliyyətini təşkil etməli, onun yüksək keyfiyyətinə nail olmalı və inanmalıdır ki, hər bir konkret situasiyada auditin daha effektiv və daha düzgün prosedurları tətbiq edilir.[4]

Büdcə ilə hesablaşmaların auditinin yerinə yetirilməsinin nəticələri üzrə hazırlanan rəy mühasibat hesabatının bütövlükdə etibarlılığı haqda auditor rəyi kimi dəyərləndirilə bilməz. Yekun sənədlərində auditor təşkilatının fikrinə görə yoxlanılan hesabatların (sənədlərin) etibarlılığına təsir göstərən bütün məsələlər öz əksini tapmalıdır. Büdcə ilə hesablaşmaların audit prosesinde aşkarlanan vergi qanunvericiliyinin pozulması faktlarını auditor təşkilatı auditorun işçi və yekun sənədlərində əks etdirilməsi zəruridir. Auditor təşkilatı tərəfindən aparılan hər hansı tövsiyələr və hesablaşmalarda qüvvədə olan normativ sənədlərə istinad olunmalıdır. Büdcə ilə hesablaşmaların auditinin həyata keçirilməsinin başlıca metodları müqayisə və qiymətləndirmədən ibarətdir. Auditor praktikasında daha tez-tez istifadə olunan sənədli yoxlama metodlarına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Auditor, yol verilən xətlərin məbləğini bütövlükdə müəyyənləşdirməli, daha sonra həmin məbləğləri hesabların qrupları üzrə, yaxud hər bir hesab üzrə bölüşdürməlidir.[1]

Nəticədə auditor subyektin vergi ödənişləri üzrə proqnozunu tərtib etməli və gələcək dövr üçün verginin müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə təsirini də müəyyən etməlidir. Auditor tərəfindən subyektin vergi ödənişlərinin vergi qanunvericiliyinə uyğun yoxlanması gələcəkdə həmin subyektin vergi orqanları tərəfindən yoxlanılan zaman nöqsanların və çatışmamazlıqların aşkar edilməməsinə təminat verir. Qarşıya qoyulan vəzifələrin həllinə nail olmaq üçün informasiya əldə olunmasının müxtəlif üsullarından və mənbələrindən istifadə etməklə müvafiq sübutlara istinad olunmalıdır.

Audit zamanı auditor tərəfindən vergitutma obyektinin-təsərrüfat subyektinin mənfəətinin düzgün müəyyən edilməsi, bu məqsədlə təsərrüfat subyektinin gəlirinin və gəlirdən çıxılan xərclərin hesablanması düzgünlüyü yoxlanılmalıdır. Bu zaman auditor təsərrüfat subyekti tərəfindən gəlirin və xərcin uçotunun hansı qayda ilə-kassa metodu və ya hesablama metodu ilə aparıldığını müəyyənləşdirməlidir. Yoxlama zamanı auditor təsərrüfat subyektinin Vergi Məcəlləsinin 106-cı maddəsinə əsasən mənfəət vergisindən azad olunan gəlirinin və mənfəət vergisi üzrə güzəşt hüququnun olub-olmamasını araşdırmalıdır.

Açar sözlər: audit, hesablaşma, büdcə, bank, vergitutma, müəssisə

ƏDƏBİYYAT

1. Audit. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı, Azərbaycan Milli Ensiklopediyası nəşriyyatı, 2021
2. Audit. Qanunvericilik və normativ sənədlər. IV cild. Bakı. «Nağıl evi». 2017
3. «Auditor xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu
4. Azərbaycan audit. İxtisas redaktoru: Vahid Novruzov. Mətnin müəllifi: Şakir Yaqubov. Bakı. 2014

АУДИТ СЧЕТОВ С БЮДЖЕТОМ

Минура Гаджи кызы Каримова

m.kerimova@atu.edu.az

Каримова Ирада Джамил кызы

i.kerimova@atu.edu.az

Физули Мушфиг оглы Маммадов

Азербайджанский Технологический Университет

В условиях рыночной экономики между предприятиями существуют постоянные экономические отношения, осуществляется покупка и продажа различной продукции.

Денежные средства получены в связи с проданной продукцией, и стоимость проданной продукции выплачивается покупателям.

Кроме того, расчетные операции осуществляются с бюджетом, банком, различными общественными организациями, коллективом предприятий и другими предприятиями. Все сделки между предприятиями совершаются с помощью и при участии денег. Таким образом, денежные средства играют важную роль в продолжении и управлении деятельностью предприятия.

Для проверки учета бюджетных расчетов, а также для проверки других разделов бухгалтерского учета целесообразно разработать внутренние стандарты, которые считаются интеллектуальной собственностью аудиторской организации.

Ключевые слова: аудит, расчет, бюджет, банковское дело, налогообложение, предприятие.

AUDIT OF BUDGET ACCOUNTS

Minura Hacı gizi Karimova

m.kerimova@atu.edu.az

İrada Jamil gizi Kerimova

i.kerimova@atu.edu.az

Fizuli Mushfig oglu Mammadov

Azerbaijan Technological University

In the conditions of the market economy, there are constant economic relations between the enterprises, the purchase and sale of various products are performed. Cash is received in connection with the products sold and the cost of the products sold is paid to the buyers.

Apart from these, settlement operations are carried out with the budget, bank, various public organizations, enterprise staff and other enterprises. All transactions between enterprises are performed with the help and participation of money. Thus, cash plays an important role in the continuation and management of enterprise activity.

It is appropriate to develop internal standards, which are considered the intellectual property of the audit firm, for checking accounting of budget settlements, as well as for checking other sections of accounting.

Keywords: audit, settlement, budget, banking, taxation, enterprise.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MƏŞĞULLUĞUN SƏVİYYƏSİ VƏ ONA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

Elşən Muxtarlı

muxtarlielsen@gmail.com

Elm və Təhsil Nazirliyi İqtisadiyyat İnstitutu

Məşğulluq anlayışı işləmək qabiliyyəti olan və işləmək istəyən hər bir insanın məşğulluq imkanları deməkdir. Başqa sözlə, məşğulluq ölkədə mövcud olan bütün imkanlardan səmərəli istifadə etməklə işləmək qabiliyyəti olanların məşğuliyyətlə təmin olunması deməkdir. R. Abdullayeva göstərir ki, məşğulluq iş kimi görünərsə də, bir-birindən fərqlənir. Deməli, əmək insanların şüurlu, məqsədyönlü fəaliyyətidirsə, məşğulluq işçinin müəyyən iş yerlərində konkret əmək kooperasiyasına qoşulmağa sosial münasibətidir [1].

“Məşğulluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən əmək bazarı işçi qüvvəsinə olan tələb və təklifin məcmusudur, məşğulluğun aktiv tədbirləri isə iş axtarmağa və özünüməşğulluğa köməklik göstərmək, rabotoiskatellərin və işsizlərin məşğulluq imkanlarının genişləndirilməsinə yönəldilmiş tədbirlərdir. şəxslərin peşə yönümünün, peşə hazırlığının təmin edilməsi, bilik və bacarıqlarının artırılması, əmək bazarının tələblərinə uyğun olaraq işçi qüvvəsinin formalaşdırılması məqsədilə onlar üçün xüsusi proqramların həyata keçirilməsi [3].

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2020-ci ilin dekabr ayının sonuna respublika üzrə işsizlərin ümumi sayı 132,1 min nəfər artaraq 368,7 min

nəfər olub. İşsizlik səviyyəsi 2,5%-dən 3,7%-ə yüksəlmişdir. Nəticə etibarlı ilə işsizlik tamamilə təbiidir, çünki iqtisadi böhran və sonrakı vəziyyətlərdə işsizliyin miqyası faktiki olaraq artmalıdır [2].

Azərbaycanda məşğulluğun səviyyəsinə bir neçə amil təsir göstərir:

1. İqtisadi diversifikasiya. Azərbaycanın neft-qaz sektorundan asılılığı uzun müddətdir əmək bazarının sabitliyi üçün problem olub. Sektor kapital tutumludur, lakin əmək tutumlu deyil, yəni ölkənin ÜDM-ə töhfəsinə nisbətən çoxlu sayda iş yerləri yaratmır. Nəticədə qeyri-neft sektorlarında məşğulluq imkanları davamlı inkişaf üçün çox vacibdir.

2. Demografik dəyişikliklər. Azərbaycan əhalisi nisbətən gənc işçi qüvvəsi ilə səciyyələnir, əmək qabiliyyətli yaş qrupunda fərdlərin yüksək faizi var. Son demografik məlumatlara görə, ölkədə əhalinin artım tempi müsbət olaraq qalır və bu, əmək bazarının dinamikasına təsir göstərir.

3. Təhsil və bacarıqların inkişafı. Təhsilin keyfiyyəti və bacarıqların uyğunluğu məşğulluq nəticələrinin müəyyən edilməsində mühüm amillərdir. Azərbaycanda savadlılıq səviyyəsi yüksək və təhsilə çıxış geniş olsa da, təhsil müəssisələrində öyrədilən bacarıqlarla müasir əmək bazarının tələbləri arasında ciddi uçurum var.

4. Hökumət siyasəti və əmək bazarı islahatları. Azərbaycan hökuməti məşğulluq səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına və vətəndaşlar üçün layiqli iş şəraitinin təmin edilməsinə yönəlmiş müxtəlif əmək bazarı siyasəti həyata keçirmişdir. Bu siyasətlərə iş yerlərinin yaradılması təşəbbüsləri, peşə təhsili proqramları və işsizlər üçün sosial təhlükəsizlik şəbəkələri daxildir.

5. Qlobal iqtisadi meyillər və xarici faktorlar. Qlobal iqtisadi meyillər və regional dinamika da Azərbaycanda məşğulluq səviyyəsinə təsir etməkdə həlledici rol oynayır. Ölkənin iqtisadi göstəriciləri qlobal neft bazarı ilə sıx bağlıdır və neft qiymətlərindəki dalğalanmalar hökumətin gəlirlərinə, dövlət xərclərinə və məşğulluq imkanlarına birbaşa təsir göstərir.

Nəticə. Azərbaycanda məşğulluğun səviyyəsi iqtisadi diversifikasiya səyləri, demografik dəyişikliklər, təhsil və bacarıqların inkişafı və hökumət siyasəti də daxil olmaqla müxtəlif amillərlə formalaşır. Ölkə yeni məşğulluq imkanlarının yaradılmasında əhəmiyyətli irəliləyiş əldə etsə də, gənclərin işsizliyi, qeyri-rəsmi əmək və neft sektorundan asılılıq kimi problemlər hələ də qalmaqdadır. Bu problemlərin həlli insan kapitalına sərmayə, təhsil sistemində islahatlar və qeyri-neft sektorlarının davamlı təşviqini əhatə edən kompleks yanaşma tələb edir.

Açar sözlər: Məşğulluq, İqtisadiyyatın diversifikasiyası, Əmək bazarı, Azərbaycan, Hökumət siyasəti.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayeva R.S. Sosial sferanın iqtisadiyyatı (dərslük). Bakı, 2009. 230 p.
2. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Əmək bazarı. Bakı, 2022. 190 s.
3. <https://e-qanun.az/framework/44423>

УРОВЕНЬ ЗАНЯТОСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ И ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА НЕГО

Эльшан Мухтарлы

muxtarlielsen@gmail.com

Институт экономики Министерства Науки и Образования

В статье анализируется уровень занятости в Азербайджанской Республике, подчеркиваются критические элементы, влияющие на занятость, включая экономическую диверсификацию, демографические изменения, образование и развитие навыков, а также правительственные инициативы. В статье рассматриваются последствия перехода Азербайджана от нефтезависимой экономики к более диверсифицированной структуре, подчеркивая значение ненефтяных секторов в создании перспектив занятости.

Ключевые слова: Занятость, Экономическая диверсификация, Рынок труда, Азербайджан, Государственная политика.

THE LEVEL OF EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND THE FACTORS AFFECTING IT

Elshan Mukhtarli

muxtarlielsen@gmail.com

Institute of Economics of the Ministry of Science and Education

The article analyzes employment levels in the Republic of Azerbaijan, emphasizing critical elements that affect employment, including economic diversification, demographic changes, education and skills development, and governmental initiatives. It examines the effects of Azerbaijan's shift from an oil-dependent economy to a more diversified framework, emphasizing the significance of non-oil sectors in creating employment prospects.

Keywords: Employment, Economic diversification, Labor market, Azerbaijan, Government policies.

RESPUBLİKANIN REGIONLARINDA EKOLOJİ-İQTİSADI PROSESLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Elmir Saleh oğlu Cəfərov

elmiraztu@mail.ru

Fuad Vüqar oğlu Qudayev

fuadqudayev12@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Ekoloji-iqtisadi proseslər təsərrüfat fəaliyyətinin ətraf mühitə təsirini və ətraf mühitin təsərrüfat fəaliyyətini necə rəsmiləşdirməsi ilə bağlı onların qarşılıqlı əlaqəsini öyrənən anlayışlardır. Bu proseslər iqtisadi inkişaf və ekoloji davamlılıq arasında tarazlıq yaratmağa çalışır. Onlar həmçinin təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə və bu istifadənin ətraf mühitə vura biləcəyi zərər haqqında məlumat verirlər.

Ekoloji-iqtisadi proseslər çərçivəsində təbii sərvətlərdən, o cümlədən su, torpaq, faydalı qazıntılar, ehtiyatlar və enerjiden istifadə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Resursların uğurlu və davamlı idarə olunması iqtisadi inkişafın mühüm tərkib hissəsidir. Təbii ehtiyatların tükənməsi və ya degradasiyası iqtisadi fəaliyyəti zəiflədə bilər. Ekoloji-iqtisadi proseslər dayanıqlı inkişaf prinsipinə əsaslanır. Bu, iqtisadi inkişafın gələcək nəsillərin ekoloji tarazlığı pozmadan ehtiyaclarını ödəməsinə təmin edəcək şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi daşıyır. Bura torpağın, suyun və havanın çirklənməsinin qarşısının alınması və təbii mühitin qorunması daxildir. Eko-iqtisadi proseslərin müasir yanaşmalarından biri yaşıl iqtisadiyyat anlayışıdır. Bu yanaşma iqtisadi inkişafın ekoloji təsirini azaldır, resurslardan səmərəli istifadəni və təmiz texnologiyalara investisiya qoymağı təşviq edir. Yaşıl iqtisadiyyat enerji, resurslar və ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyalardan istifadəyə əsaslanır. Dövlətlər ekoloji və iqtisadi proseslərin tənzimlənməsində böyük rol oynayırlar. Ekoloji qanunvericilik, təkrar sığortanın istifadəsi ilə bağlı qaydalar və ekoloji siyasət ekoloji davamlılığı təmin etmək üçün iqtisadi fəaliyyətləri istiqamətləndirir. Dövlətlər həmçinin enerji istehsalı, resursların idarə edilməsi və ekologiya sahəsinə sərmayə qoyurlar. Eko-iqtisadi proseslərin öyrənilməsi təsərrüfat fəaliyyətinin fasiləsizliyini təmin edir, təbii ehtiyatların qorunmasına və ətraf mühitin sağlamlığına töhfə verir. Respublikanın regionlarında ekoloji-iqtisadi proseslərin qiymətləndirilməsi təbii ehtiyatların istismarının və regionların iqtisadi inkişafının ekoloji pozuntulara necə təsir etdiyini öyrənmək üçün həyata keçirilən prosesdir. Bu qiymətləndirmə təsərrüfat fəaliyyətinin təbiətə, ətraf mühitə və ehtiyatlara təsirini, habelə

bu təsirlərin uzunmüddətli iqtisadi nəticələrini nəzərə alır.

Regionlarda təbii ehtiyatlardan istifadə və təsərrüfat fəaliyyəti ətraf mühitə birbaşa təsir göstərir. Bu proseslərin qiymətləndirilməsi ekosistemlərin davamlılığını təmin etmək üçün vacibdir. Ekosistemlərin göstərdiyi xidmətlər iqtisadiyyat üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu xidmətlərin iqtisadi dəyərinin qiymətləndirilməsi iqtisadi inkişafın ətraf mühitin mühafizəsi ilə balanslaşdırılmasına kömək edir. Davamlı inkişaf məqsədi ilə regionlarda ekoloji dayanıqlığı təmin etmək lazımdır. Bu, təbiətə zərər vermədən iqtisadi inkişafın həyata keçirilməsinə səbəb oldu. Xüsusi ekoloji və iqtisadi şərait nəzərə alınmaqla regionlar üçün xüsusi strategiyalar hazırlanır. İqtisadi fəaliyyətlərin ekoloji riskləri su və havanın çirklənməsi, torpaq eroziyası və iqlim dəyişikliyi kimi problemlərin təhlili ilə qiymətləndirilir. Bu risklərin idarə edilməsi davamlı iqtisadi inkişaf üçün vacibdir. Bölgələrin təbii sərvətlərindən davamlı şəkildə bəhrələnmək üçün sərvətləri məhsuldar və səmərəli şəkildə idarə etmək lazımdır. Bu, həm iqtisadi inkişafın davamlılığına, həm də ekoloji çirklənmənin qorunmasına ziyan vurur. Regionlarda iqlim dəyişikliyinə təsiri həm daxili yığımlara, həm də sənaye sektorlarına ciddi təsir göstərə bilər. Müvafiq tədbirlərin görülməsi həm ekoloji, həm də iqtisadi dayanıqlığın təmin edilməsinə kömək edir.

Respublikanın regionlarında ekoloji-iqtisadi proseslərin qiymətləndirilməsi, regionlarda ekoloji qanunvericiliyin həyata keçirilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi məqsədilə dövlət siyasətinin və strategiyalarının həyata keçirilməsini təmin etməkdir. Bu cür qiymətləndirmə vasitəsi ilə regionların təbii və iqtisadi potensialını davamlı şəkildə idarə etmək olar, nəticədə həm ətraf mühitin mühafizəsi, həm də iqtisadi inkişafın uzunmüddətli ləngiməsi spektrdə davamlılıq təmin edilir.

Açar sözlər: ekoloji, iqtisadi, regional, inkişaf, qiymətləndirmə

ОЦЕНКА ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКИ

Эльмир Салех оглы Джафаров

elmiraztu@mail.ru

Фуад Вугар оглы Гудаев

fuadgudaev12@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Эколого-экономические процессы направлены на регулирование экологического воздействия хозяйственной деятельности и экономической деятельности на окружающую среду, тем самым создавая баланс между экономическим развитием и экологической устойчивостью. Эти процессы способствуют эффективному использованию природных ресурсов и охране окружающей среды. Стратегии устойчивого экономического развития и защиты экологического баланса разрабатываются путем оценки экологических и экономических рисков в регионах.

Ключевые слова: экологический, региональный, развитие, оценка

ASSESSMENT OF ECOLOGICAL-ECONOMIC PROCESSES IN THE REGIONS OF THE REPUBLIC

Elmir Saleh oglu Jafarov

elmiraztu@mail.ru

Fuad Vugar oglu Gudayev

fuadgudayev12@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Ecological-economic processes are aimed at regulating the environmental impact of economic activity and economic activity on the environment, thereby creating a balance between economic development and environmental sustainability. These processes contribute to the efficient use of natural resources and environmental protection. Strategies for

sustainable economic development and protection of ecological balance are prepared by assessing environmental and economic risks in the regions.

Keywords: environmental, regional, development, assessment.

MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU STANDARTLARINDA İDARƏETMƏ QƏRARLARININ TƏŞKİLİ

Minurə Hacı qızı Kərimova

m.kerimova@atu.edu.az

Namiq Fazil oğlu Şirinov

namiqsirinov622@gmail.com

Vüsal Qəfər oğlu Tağıyev

vusaltagiyev374@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Məhsulun maya dəyəri müəssisənin fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərini məhsulun istehsal şəraitini (istehsalın təşkili və texnologiyasının səviyyəsini istehsal proseslərinin mexanikləşmə və avtomatlaşma səviyyəsini, istehsalın ixtisaslaşma və təmərküzləşməsini və s.) istehsala rəhbərlik səviyyəsini, material, əmək və maliyyə ehtiyatlarından və digər ehtiyatlardan istifadə dərəcəsini və s. xarakterizə edir. Bununla belə, xərclər məhsul istehsalı zamanı texnoloji proseslərdəki roluna, məhsulun həcminə münasibətinə, təyinatına və s. əlamətlərə görə də fərqlənir. [2]

Xərclərin müxtəlif xarakterli olması, onların məhsul istehsalına münasibəti həmin xərclərin elmi cəhətdən əsaslandırılmış təsnifatının aparılmasını zəruri edir. Qətiyyətlə demək olar ki, istehsal xərclərinin uçotunun səmərəli təşkilinin çox mühüm şərtlərindən biri onların elmi əsaslara malik təsnifatının həyata keçirilməsidir.

Xərclərin digər əlamətlər üzrə qruplaşdırılması isə müəyyən dərəcələrə malikdir. Lakin bir şeyi qeyd etmək lazımdır ki, qərb ölkələrində və ölkəmizdə, eləcə də MDB ölkələrində mənfəət və gəlir göstəricilərinin müəyyən edilməsi zamanı xərclərin ayrı-ayrı əlamətlər üzrə təsnifatından istifadə edilir. Planlaşma nəzarət məqsədləri üçün daha çox istifadə olunan əlamət xərclərin daimi və dəyişən xərclərə bölünməsi əlamətidir. Bu zaman xərclərə yalnız bütövlükdə müəssisə üzrə yox, habelə struktur bölmələri üzrə nəzarət etməyə imkan yaranır. Bunun üçün xərclərin daşıyıcılar, mərkəz və məsuliyyət əlamətləri təsnifatı, yaxud qruplaşdırılması lazımdır. Hələlik isə bizdə xərclərin uçotu həmin əlamətlər üzrə aparılmır, nəticədə onlar üzərində təsirli nəzarət aparılır. [3]

Materialların anbardan istehsal sexlərinə və digər ehtiyaclara buraxılışı zamanı tərtib olunan sənədlər (tələbnamələr və s.) ilkin nəzarətin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayırlar. Lakin materialların istehsalata buraxılması onların heç də faktiki sərf olunması demək deyildir. Odur ki, bu zaman cari nəzarətin həyata keçirilməsi də zəruridir. Bunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bu zaman faktiki material məsrəfləri, materialların normativ məsrəfləri ilə müqayisə edilir, normadan kənarlaşmalar, onların səbəbləri və günahkarları aşkar olunur. Nəzarətin metodları istehsalın texnologiyasından və istifadə edilən materialın xüsusiyyətlərindən asılıdır. Hal-hazırda nəzarətin ən geniş yayılmış metodları aşağıdakılardır: sənədləşdirmə, dəst-biçim, inventar. Fəaliyyətini təhlil etdiyimiz müəssisədə dəst-biçim üsulundan istifadə edilir. Həmin metodun mahiyyəti belədir. İş yerinə verilmiş hər dəst parça üzrə biçilmiş nəticəsi-qənaət, yaxud artıq məsrəf müəyyən edilir. [1,4]

Müstəqim əmək məsrəflərinin məhsulun maya dəyərində əks etdirilməsi material məsrəflərinə oxşar aparılır. Başqa sözlə, müstəqim əmək məsrəfləri məhsulun maya dəyərinə xərclərin istiqamətləri və onların baş vermə yerləri üzrə daxil edir. Bölüşdürmək üçün əsas istehsal fəhlələrin əsas əmək haqqını ilk sənədlər əsasında sexlər, istehsal

mərhələləri və xərclərin uçotunun digər obyektləri, onların daxilində isə kalkulyasiya obyektləri üzrə qruplaşdırılır.

İstehsala məsrəflərin tərkibində material məsrəfləri yüksək xüsusi çəkiyə malik olduğu üçün həmin məsrəflər üzərində uçotun nəzarət funksiyası gücləndirilməlidir. Bu baxımdan material ehtiyatlarının istehsalata buraxılmasının sənədlərlə rəsmiyyətə salınmasını yaxşılaşdırmaq, təkmilləşdirmək vacibdir.

Qeyd olunduğu kimi, fəaliyyəti təhlil olunan müəssisədə materiallar istehsala tələbnamələrlə buraxılır, bu da çoxlu sayda sənəd tərtib edilməsinə səbəb olur, uçot işlərinin həcmi artırır. [5]

Fikrimizcə, müxtəlif mülkiyyət münasibətlərinə mənsub olan müəssisə və firmalarda məsrəflərin uçotunun bazar iqtisadiyyatının atributu sayılan «direkt-kostinq» sistemi üzrə təşkil mövcud nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına, «xərclər-istehsalın həcmi-mənfəət» sxemasındakı bütün göstəricilər arasında olan asılılıq və funksional əlaqənin optimallaşdırılmasına səbəb ola bilər. Eyni zamanda bu sistem üzrə məsrəflərin uçotunun «şərti-dəyişən» və «şərti-sabit» xərclər bloku qaydasında təşkil bütün müəssisələr və firmalar üçün eyni olan vahid kalkulyasiya maddələrinə olan tələbatın azalmasına, iqtisadi təhlil prosesində çoxlu sayda alqoritmlər və hesablamalardan imtina olunmasına, qrafiklər və riyazi əyrilər vasitəsilə məhsulun (iş və xidmətlərin) maya dəyərinin səviyyəsinin dəyişməsinə operativ nəzarət üçün şərait yaranır.

Açar sözlər: mühasibat uçotu, maliyyə, statistika, standartlar

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 iyun 2005- ci ildə təsdiq olunmuş «2005-2008-ci illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqramı»
2. Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının Konseptual Əsasları. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirinin 2007- ci il “23 ” iyul tarixli I -73/1 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmişdir
3. Mühasibat uçotu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Minimax Consalting.Bakı. 2004. 50 s
4. «Mühasibat uçotu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiqi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 7 fevral 2005- ci il tarixli fərmanı
5. “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə» kommersiya təşkilatları üçün 1№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə şərhlər və tövsiyələr. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirinin 2009- cu il “13” yanvar tarixli I- 08 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmişdir

ОРГАНИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТАХ УЧЕТА

Минура Гаджи кызы Каримова

m.kerimova@atu.edu.az

Намик Фазиль оглы Ширинов

namigsirinov622@gmail.com

Вусал Гафар оглы Тагиев

vusaltagiyev374@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Адаптация бухгалтерской, финансовой и статистической отчетности к международным стандартам, сокращение в них большого количества показателей, отличающихся от традиционных правил и рыночных необходимо разработать новую методологию управленческого анализа, полностью отвечающую требованиям экономики. Разработка такой методологии предполагает решение стратегических и тактических задач в управлении, выборе подходящего делового партнера в

процессе производства и реализации продукции (работ и услуг) в соответствии с потребностями рынка и собственным производственным потенциалом, текущей ситуацией, в которой существуют все виды рисков, частной собственности и связанной с ней неопределенности важны для точного определения и оценки стоимости, которая в данных обстоятельствах считается коммерческой тайной.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансы, статистика, стандарты

ORGANIZATION OF MANAGEMENT DECISIONS IN NATIONAL ACCOUNTING STANDARDS

Minura Hadji gizi Kerimova

m.kerimova@atu.edu.az

Namig Fazil oglu Shirinov

namigsirinov622@gmail.com

Vusal Ghafar oglu Taghiyev

vusaltaghiyev374@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Adaptation of accounting, financial and statistical reports to international standards, reduction of a large number of indicators in them, which are different from traditional rules and market it is necessary to develop a new methodology of management analysis that fully meets the requirements of the economy. The development of such a methodology involves solving strategic and tactical problems in management, choosing the right business partner in the process of production and sale products (works and services) in accordance with the market's demand and own production potential, the current situation where there are all kinds of risks, private property and related uncertainty. is important for the accurate determination and evaluation of the cost, which is considered a commercial secret under the circumstances.

Keywords: accounting, finance, statistics, standards

MÜƏSSISƏLƏRİN DAVAMLI İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Əli Hüseynzadə

huseynzzades@gmail.com

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Sosial-iqtisadi sistemin transformasiyası şəraitində müəssisələrin davamlı inkişafının təmin edilməsi problemi təsərrüfat subyektləri arasında əlaqələrin strukturunun dəyişdirilməsi, idarəetmə sisteminin dəyişməsi, şəraitə uyğunlaşma mexanizminin işlənilib hazırlanması əsasında həll edilə bilər.

Daxili iqtisadiyyatın davamlı inkişafı strategiyasını nəzərə alaraq, müəssisə davamlı, yüksək keyfiyyətli bir şirkətə çevrilməlidir. Xarici mühit amillərinin təsiri altında, eləcə də daxili iş proseslərinin inkişafı nəticəsində müəssisənin hədəfləri və imkanları dəyişir. Dəyişikliklər müəssisənin proseslərində keyfiyyət dəyişikliklərinə gətirib çıxarır, bu da onun davamlı inkişafı üçün lazımi ilkin şərtlərin yaradılması, onun mütərəqqi inkişafı üçün strategiyanın formalaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Müəssisənin davamlı inkişafı onun ekoloji amillərin təsiri altında bütövlüyünü, müstəqilliyini və uyğunlaşma qabiliyyətini qorumaq qabiliyyətinin təzahür etdiyi fəaliyyətini nəzərdə tutur. Amillərin təhlili və davamlı inkişaf üçün ehtiyatların sonrakı sistemə təsnifatı onların idarə edilməsinin optimal yollarının seçilməsini təmin edir. Xarici və daxili mühit amillərinin kompleks iqtisadi təhlilində sintetik göstəricilərlə yanaşı, analitik göstəricilər də hesablanır.

Davamlılıq müəssisənin dəyişən biznes mühitində bütövlüyü qoruyaraq onu sabitləşdirən sistem daxili əlaqələri, komponentləri, parametrləri, prosesləri saxlamaq qabiliyyəti kimi qəbul edilə bilər. Bu zaman daxili proseslər, makro və mezo mühitin təhlili, eyni zamanda müəssisənin davamlı inkişafının idarə edilməsinin elmi nəzəri əsasları, metodoloji aspektlərinin öyrənilməsinə mövcud yanaşmaları nəzərə alınmalıdır [1, s.66].

Müəssisənin davamlı inkişafını təmin edən əsas sahələri müəyyən etmək üçün aparılan bir sıra tədqiqatlar aşağıdakı aspektləri nəzərdən keçirməyə imkan verir: maliyyə, təşkilati, istehsalat, kadr, informasiya və satış [2, s.150]. Davamlı inkişafa obyektiv qiymət vermək üçün yalnız iqtisadi göstəricilərdən istifadə etmək kifayət deyil. Sistemli yanaşmadan istifadə edərkən hüquqi, ekoloji, sosial, iqtisadi və təbii sistemlər daxil olmaqla, kompleks strukturun mühüm elementlərini qiymətləndirmək lazımdır [3, s.41].

Müəssisənin dayanıqlılığının təmin edilməsinin əsas istiqaməti qeyd olunan amillərdən səmərəli istifadə əsasında məhsul istehsalı və satışı prosesinin fasiləsizliyini təmin edə bildiyi maliyyə resurslarının vəziyyətini əks etdirən onun maliyyə sabitliyidir. Müəssisənin sabit maliyyə vəziyyəti istehsal planlarının yerinə yetirilməsinə və istehsal ehtiyaclarının lazımi resurslarla təmin edilməsinə müsbət təsir göstərir, buna görə də maliyyə fəaliyyəti pul vəsaitlərinin sistemli şəkildə daxil olmasını və xərclənməsini təmin etməyə, kapitalın rəşional nisbətərinə nail olmağa imkan verir.

Tədqiqatçıların nəzəri prinsiplərinə və praktiki işlərinin ümumiləşdirilməsinə əsasən qeyd etmək olar ki, müəssisə istehsalının davamlılığının artırılmasında ən mühüm məsələlərdən biri risklərin azaldılmasıdır. İdarəetmə qərarlarının effektivliyi əsasən risklərin idarə edilməsi mexanizminin inkişafı ilə müəyyən edilir. Müəssisələrdə risklərin idarə edilməsi mexanizmi məqsədyönlü axtarış və risk səviyyəsinin azaldılması üçün işin təşkilati prinsipinə əsaslanmalıdır.

Müəssisələrin davamlı inkişafının əsas istiqamətləri həm də onların innovasiya və investisiya fəaliyyətidir. İnnovasiya strategiyasının işlənilib hazırlanmasında əsas vəzifə onların strateji məqsədlərinə, xarici mühitin məqsəd və şərtlərinə uyğunluq dərəcəsinin müəyyən edilməsi əsasında bu prosesin təşkilati və informasiya təminatıdır.

Beləliklə, müəssisələrin davamlı inkişafı üçün istiqamətlərin seçilməsi onun funksional sahələrinin xarici mühit ilə əlaqəsini və qarşılıqlı münasibətləri nəzərə alan mümkün imkanların hərtərəfli təhlilini nəzərdə tutur. Ən effektiv təhlil üsulu marketing, maliyyə və əməliyyat sahələri arasında əlaqəni nəzərə almağa və dəyişiklikləri davamlılığın integral göstəricisinin böyüməsinə yönəltməyə imkan verən simulyasiya modelləşdirməsidir.

Açar sözlər: davamlı, inkişaf, optimal, təhlil, resurs

ƏDƏBİYYAT

1. Магомедова М. Методические подходы к оценке устойчивости развития предприятий // Предпринимательство. 2013. № 3. С. 66-67.
2. Ротарь Т. С., Ниязян В. Г. Устойчивое развитие предприятия: сущность и методика расчёта интегрального индекса устойчивого развития предприятия // Экономика, Статистика и Информатика. Вестн. УМО. 2015. № 4. С. 149-153.
3. Daly Herman E. Steady State Economies. Washington: Island Press, 1991. 318 p.

НАПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ

Али Гусейнзаде

huseynzzades@gmail.com

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

В ходе исследования были выявлены основные проблемы устойчивого развития предприятий. Обоснованы различные подходы при определении направлений, обеспечивающих их устойчивость путем реализации функциональных направлений предприятий. С учетом направления стратегического развития

отечественной экономики определены основные направления устойчивого развития предприятий.

Ключевые слова: устойчивое, развитие, оптимальное, анализ, ресурс

SUSTAINABLE DEVELOPMENT DIRECTIONS OF ENTERPRISES

Ali Huseynzade

Azerbaijan State Agricultural University

huseynzzades@gmail.com

In the study, the main problems of sustainable development of enterprises were identified. Various approaches are justified in determining the areas that ensure their sustainability by realizing the functional areas of enterprises. Taking into account the direction of strategic development of the domestic economy, the main directions for the sustainable development of enterprises have been determined.

Keywords: sustainable, development, optimal, analysis, resource

APPLE İNC. ŞİRKƏTİNİN UĞURUNUN ARXASINDAKI ƏSAS MARKETİNG STRATEGİYALARI

Kamal Çərkəz oğlu Allahverdiyev

allahverdiyevkamal5@gmail.com

Nüşabə Aslan qızı Hacıyeva

Sevda İsmət qızı Mehtiyeva

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

1976-cı ildə Steve Jobs, Steve Wozniak və Ronald Wayne tərəfindən ABŞ-da qurulan Apple.İnc ilk fəaliyyətinə Kaliforniya ştatında bir qarajda başladı. Texnologiyani hər kəs üçün daha əlçatan etmək xəyalı ilə başlayan Apple şirkəti istifadəçi dostu Apple II ilə kompüter sahəsində tezliklə inqilab etdi. Qrafik istifadəçi interfeysi və siçanı özündə cəmləşdirən yeni Macintosh kompüterini insan və kompüterin qarşılıqlı əlaqəsini yeni bir mərhələyə daşdı. Hal-hazırda Apple şirkəti texnologiya bazarında müxtəlif növ məhsullarının müştərilərə təqdim edir. İlk növbədə avadanlıq yeni cihazlar istehsal edir: iPhone, iPad, Mac kompüterini, Apple Watch, AirPods, Apple Vision Pro və.s. Həmçinin Apple şirkəti müştəriləri üçün daha təhlükəsiz və faydalı olan program təminatında təqdim edir: iOS, iPadOS, macOS, watchOS, tvOS, iTunes, Safari, iCloud və.s. Texnologiya bazarındakı müştərilərin tələblərini tam qarşılamaq üçün Apple bəzi xidmətlərdə təklif edir: Apple Music, Apple TV+, App Store, Mac App Store, iTunes Store, iBooks Store və.s.

2018-ci il avqustun 2-də Apple, dünya birjasında hissələri 1 trilyon dollar dəyərində qiymətləndirilən ilk ABŞ şirkəti oldu. 2020-ci ilin avqustunda Apple, 2 trilyon dollarlıq bazar dəyərində çatan ilk ABŞ şirkəti olaraq öz rekordunu yenilədi. [3]

Statistik məlumatlara görə , hazırda dünyada 1,46 milyarddan çox iPhone istifadəçisi var. 2024-cü ilin sonuna qədər bu rəqəmin 1,56 milyarda olacağı gözlənilir. Bütün bu yuxarıda sadaladığımız xüsusiyyətlər Apple şirkətinin texnologiya bazarında nə qədər böyük paya sahib olduğunu bir daha təsdiq edir. [4]

Apple şirkətinin bu qədər uğurlu olmasının səbəbi yalnız texnologiya sahəsindəki yenilikləri əlaqələndirmək yalnız bir addım olar. Apple-in uğurlu olmasını əsas səbəblərindən biridə həyata keçirmiş olduğu uğurlu marketinq strategiyalarıdır. Belə ki, Apple 4P anlayışına diqqət yetirir: 1.məhsul(product), 2.yer(place), 3.təşviq(promotion) və 4.qiymət(price). Həmçinin Apple şirkəti marketinq sahəsində yalnız 4P anlayışına önəm verməklə kifayətlənmirdilər digər marketinq anlayışlarına və strategiyalarına önəm verirlər.

Apple bunu başa düşür və qiymət strategiyasını heç vaxt dəyişməyib. Apple qiymətləri davamlı olaraq yüksəkdir və nadir hallarda əhəmiyyətli endirimlər olur. Bəs,

Apple-ın bu qədər məşhur olmasının səbəbi nədir? Cavab budur ki, məhsulun keyfiyyəti Apple-ın uğurunun təxminən 60%-ni təşkil edir.[5]

İnsanlar Apple haqqında düşünəndə tez-tez onun davamlı məhsullarını, müasir dizaynını, təkmilləşdirilmiş kameralarını və sürətli əməliyyat sistemlərini xatırlayırlar.

Marketing strategiyalarını sadəlik üzərində qurması: Birincisi, heç kim çoxlu informasiya, sonsuz təkliflər və ya texniki detallarla həddən artıq məlumatlandırılmağı xoşlamır. Apple marketing strategiyalarını sadə saxlayır. İstehlakçılar texniki parametrlərdən və ya spesifik xüsusiyyətlərdən daha çox məhsulun həyatlarını müsbət istiqamətdə necə dəyişdirə biləcəyi ilə maraqlanırlar. [1]

İkincisi, satışları artırmaq üçün Google və ya Facebook reklamlarına çox pul xərcləmək cazibədar ola bilər, lakin Apple bunun həmişə lazım olmadığını göstərir. Bunun əvəzinə Apple iki əsas strategiyaya diqqət yetirir:

- Öz məhsullarını Youtube və digər sosial şəbəkələrdə məşhurlar və məşhur şoular vasitəsi ilə populyarlaşdırır.

- Müsbət media rəyləri vasitəsilə səs-küy yaradaraq istehsal etdiyi məhsullara qarşı müştərilərin rəğbətini artırır.

Hekayələrə (yeni reklam məqsədli videokadrlar) diqqət yetirir: Apple reklamlarında adətən minimal dizayn və yüksək keyfiyyətli şəkillər olmasına, çox vaxt musiqi və ya sadə hekayə ilə müşayiət olunmasına çox böyük önəm verir. Apple qəsdən bəzəkli sözlərdən və ya tərifi dolu cümlələrdən istifadə etməkdən çəkinir və məhsulun öz-özünə parlamasına imkan verir. Apple şirkətinin marketoloqları sadə insanların həyatının bir anını əks etdirən hekayələr vasitəsi ilə məhsulun qiymətini müzakirə etmədən və mürəkkəb texniki terminlərdən istifadə etmədən onun keyfiyyətlərini nümayiş etdirməyə diqqət yetirirlər. [1]

Apple hekayələrdə yeni reklam xarakterli videokadrlarında öz məhsullarını istifadəçilərə şəxsi məqsədlərinə çatmaqda kömək edən alətlər kimi çərçivələyir. Məsələn, bir hekayədə iPhone kinorejissorla şah əsər yaratmağa kömək edir, iPad isə tələbənin yaradıcılığını artırır. Hekayələrdə texniki detallara diqqət yetirmək əvəzinə, Apple öz məhsullarının emosional təsirini vurğulayır, onların necə ilham verdiyini müştərilərinin nəzərinə çatdırır.

Apple reklam xarakterli hekayələrində mürəkkəb cümlələrdən qaçaraq, emosional rezonans doğuran aydın, təsirli dildən istifadə edir. “Fərqli düşün” və “iPhone-da çəkiliş” kimi ifadələr müştərilər üçün yaddaqalan və təsirlidir. Apple istifadəçilərin məhsullarının onlara kəşf etməkdə, yeni bir şeylər yaratmaqda və uğur qazanmaqda, necə kömək etdiyi barədə istifadəçi təcrübələrinə əsaslanan real hekayələri paylaşır.

Əvvəlcə hər bir müştəri seqmentini nəyin cəlb edəcəyini anlayır: Apple-ın uğuru sadəcə heyranedicilik hekayələr və ya minimalist estetikə ilə bağlı deyil; həm də hər bir müştəri seqmentində nəyin rezonans doğurduğunu başa düşməkdən ibarətdir. Məsələn, həmin seqmentlər aşağıdakılardır:[4]

Gənc mütəxəssislər: Reklamlarında MacBook Air asan daşınma qabiliyyətini, uzun batareyaya ömrünü və digər Apple cihazları ilə sürətli integrasiyanı vurğulayırlar. Bu da öz növbəsində səmərəliliyi və hərəkətliliyi qiymətləndirənlərə müraciət etmiş olur.

Yaradıcı Rəssamlar : Reklamlarda iPad Pro-nun qrafik dizayn və ya musiqi istehsalı üçün çox faydalı olduğu, onun yüksək ayırdetmə displeyinin, dəqiq Apple Pencil dəstəyinin və peşəkar proqramların olduğu vurğulanır. Bu, güclü, peşəkar rəssamları cəlb edir.

Tələbələr: Reklamlarda tələbələrin birgə layihələr üçün iPhone və iPad istifadə etdiyi, sənəd mübadiləsi, təhsil proqramları və qeydlərin aparılması kimi xüsusiyyətləri vurğulanır. Bu, öyrənmə və komanda işi üçün əlverişli, portativ cihazlara ehtiyacı olan tələbələrə müraciət edir.

Ailələr: Reklamalarda valideynlər ailə cədvəllərini idarə etmək, anları çəkmək və təhsil proqramlarından istifadə etmək üçün iPhone və iPad-lərdən istifadə edir. Onlar valideyn nəzarətini, ailə paylaşımını və məhsulun davamlılığını vurğulayır.

Brend Dəyəri ilə Tələb Yaradır: Apple təkcə iPhone və iPad satmır; bir hissə, həyat tərzini və izləyiciləri ilə dərin rezonans doğuran bir marka ilə əlaqəni satır. [2] Bu güclü brend dəyəri, hətta satışa çıxarılmazdan əvvəl məhsullarına böyük tələbat yaratmaq qabiliyyətinin arxasında duran gizli silahdır. [3]

Açar sözlər: Apple, strategiyaları, sadəlik, hekayələr, segmentasiya, dəyər.

ƏDƏBİYYAT

1. Adam Lashinsky "Inside Apple: How America's Most Admired--and Secretive--Company Really Works"
2. Carmine Gallo "The Apple Experience: Secrets to Building Insanely Great Customer Loyalty"
3. Leander Kahney "Jony Ive: The Genius Behind Apple's Greatest Products"
4. ResearchGate: <https://www.researchgate.net>

КЛЮЧЕВЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ СТРАТЕГИИ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ УСПЕХ КОМПАНИИ APPLE INC

Камал Черказ оглу Аллахвердиев

allahverdiyevkamal5@gmail.com

Нушаба Аслан кызы Гаджиев

Севда Исмет кызы Мехтиева

Азербайджанский Технологический Университет

В этой статье обсуждаются маркетинговые стратегии, которые сыграли важную роль в успехе компании Apple INC. Изучение этих успешных стратегий также очень полезно для наших будущих маркетологов. В статье представлен краткий, но важный обзор этих успешных маркетинговых стратегий.

Ключевые слова: Apple, стратегии, простота, истории, сегментация, ценность.

APPLE INC. KEY MARKETING STRATEGIES THAT MAKE ITS BUSINESS SUCCESSFUL

Kamal Cherkas oglu Allahverdiyev

allahverdiyevkama5@gmail.com

Nushaba Aslan gizi Hajiyeva

Sevda Ismet gizi Mehtiyeva

Azerbaijan Technological University

This article discusses the marketing strategies that have played a major role in the Apple's success. Learning about these successful strategies is also very useful for Xsuccessful marketing strategies.

Keywords: Apple, strategies, simplicity, stories, segmentation, value.

MƏNFƏƏTİN UÇOTU VƏ MALİYYƏ NƏTİCƏLƏRİNİN AMİLLİ TƏHLİLİ

Fazil Cəmil oğlu Kərimov

fazilkerimov54@mail.ru

Hidayət Ramin oğlu Məmmədli

Tural İlqar oğlu Əhmədov

turalahmmadoff@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Mənfəətin qiymətləndirmə funksiyasının mahiyyəti təsərrüfat subyektlərinin istehsal, maliyyə, investisiya və kommersiya fəaliyyətinin ümumi nəticələrini əks etdirməsi ilə xarakterizə olunur. Bu zaman mənfəət göstəricisi konkret müəssisənin işinin qiymətləndirilməsi və onun istehsal, maliyyə, investisiya və kommersiya fəaliyyətinin effektivlik parametrlərindən biri kimi çıxış edir. Doğrudan da, müasir dövrdə maksimum mənfəət əldə edilməsi sahibkarlıq fəaliyyətinin başlıca məqsədi sayıldığından, onun effektivlik göstəricisi rolunda çıxış etməsi və bu funksiyanı daşması tamamilə məntiqi və qanunauyğun görünür. Zənnimizcə, bazar münasibətləri şəraitində mənfəətin effektivlik göstəricisi funksiyasını yerinə yetirməsi müxtəlif aspektlərdən izah oluna və nəzərdən keçirilə bilər. Məsələyə bu prizmadan yanaşdıqda mənfəətin sahibkar tərəfindən investisiya olunmuş kapitalın həcminə nisbəti göstəricisi ön plana çıxır və sözügedən iqtisadi parametr təsərrüfat subyektlərinin işinin səmərəliliyini, onların istehsal və kommersiya fəaliyyətinin gəlirliliyini qiymətləndirməyə əlverişli şərait yaradır. [2]

Nəzəriyyə və praktikadan məlumdur ki, iqtisadiyyatın transformasiyası dövründə mənfəət göstəricisi qiymətləndirmə funksiyası ilə yanaşı bölüşdürmə funksiyasını da (mənfəətdən istehlak və yığım fondlarına ayırmalar, vergi formasında dövlət büdcəsinə ödəmələr, kapital qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsinə və istehsalın genişləndirilməsinə məsrəflər) yerinə yetirir. Mənfəətin bölgü funksiyasına görə müəssisə kapitalının formalaşmasında bilavasitə və dolaylı iştirak edən bütün subyektlər gəlir mənbəyi kimi mənfəətin daima dövrüdə saxlanılmasında maraqlı olur. Doğrudan da, gəlir mənbəyinin qorunub saxlanılmasında maraqlı olan təsisçilər və mülkiyyətçilər mənfəətin artan hissəsini dövrüdədən çıxarmır və bir qayda olaraq daxili inkişaf üçün istifadə edir. Bu isə, öz növbəsində, uzunmüddətli dövr ərzində yüksək gəlir əldə edilməsi imkanlarını artırmaqla təsərrüfat subyektlərində kommersiya hesabının və özünü maliyyələşdirmə prinsipinin tələblərinin həyata keçirilməsinə əlverişli şərait yaradır. [1,4]

Hesabat ilinin xalis mənfəəti mənfəətin fiksiya edilmiş məbləğini göstərir və müəssisə fəaliyyətinin ən vacib göstəricisi sayılır. Təcrübədə fəaliyyətdə olan müəssisələrin çoxu hesabat ilinin mənfəətindən büdcəyə ödəmələri həyata keçirtməklə yanaşı hesabat ilinin mənfəəti hesabına başqa ödəmələr də həyata keçirilir. Deməli xalis mənfəətin bir hissəsi hesabat ili ərzində xərclənir. Buna görə də hesabat ilinin sonunda müəssisənin sərəncamında qalan mənfəət göstəricisini, yaxud mühasibat balansında verilən hesabat ilinin bölüşdürülməmiş mənfəət göstəricisini xalis mənfəət göstəricisi kimi qəbul etmək olmaz.

Podrat tikinti təşkilatlarında təsərrüfat fəaliyyətinin maliyyə nəticələri hesabat dövrü (təqvim ili, kvartal, ay) ərzində alınan mənfəətlə xarakterizə edilir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində fəaliyyət göstərən tikinti təşkilatlarında istehsal fəaliyyətinin başlıca vəzifəsi mənfəət əldə etmək, idarəetmənin başlıca məqsədi isə maksimum mənfəətə nail olmaqdır.

Kifayət qədər mənfəətlə işləyən podrat tikinti təşkilatlarında istehsalı genişləndirmək, istehsal proseslərinin mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması problemlərini həll etmək, istehsalın texniki səviyyəsini yüksəltmək üçün kifayət qədər müasir tipli tikinti maşınları və mexanizmlər əldə etmək, əmək və material məsrəflərə qənaəti, işlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsini təmin edən yeni, daha mütərəqqi texnologiyaları tətbiq etmək, əmək adamların iş şəraitinin, sosial şəraitin yaxşılaşdırılmasını, əməyin ödənişi səviyyəsinin

yüksəldilməsini, maddi stimullaşdırılmasını təmin edən əməli tədbirləri həyata keçirtmək imkanları böyük olur. [3]

Mənfəətlə işləyən müəssisələrin malalan və sifarişçilər, malsatanlar, müxtəlif xidmət işlərini görən kənar təşkilatlar (elektrik enerji, su, buxar, qaz verən, nəqliyyat və rabitə xidmətləri göstərən təşkilatlar, bank idarələri) qarşısında etimadı yüksək olan və bu səbəbdən də istehsalın ahəngdarlığını təmin etmək üçün əlverişli şəraitə nail olmaq imkanını əldə etmək asan olur. [5]

Xalis mənfətdən eyni zamanda cərimələr və itkilərin ödənilməsi ilə əlaqədar digər xərclər ödənilir (qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun olaraq büdcəyə ödəmələr).

Xalis mənfəətə görə kapitalın rentabelliği və səhmlərə dividendlərin mümkün səviyyəsini təyin edən zaman bütün məcburi xərclər və tədiyyələr çıxdıqdan sonra qalan mənfəət haqqında məlumat daha çox praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Müəssisədə imtiyazlı səhmlər mövcud olanhalda onlar üzrə azad mənfəət məbləği onlar üzrə ödənilən dividend məbləğləri qədər az olur.

Açar sözlər: müəssisə, mənfəət, təsərrüfat, maliyyə, büdcə

ƏDƏBİYYAT

1. Səbzəliyev S. Maliyyə hesabatı. Dərs vəsaiti. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı – 2018, 312 səh.
2. Cəfəri H.A. Maliyyə nəticələrinin təhlili. Metodik vəsait. «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı. Bakı, 2015. 55 səh.
3. Cəfəri H.A. Təsərrüfat subyektlərində maliyyə sabitliyinin amilli təhlili. Metodik vəsait. «Elm və təhsil» nəşriyyatı. Bakı, 2011. 67 s.
4. Cəfəri H.A., Məmmədova L.V. İnflyasiya və onun maliyyə nəticələrinə təsirinin təhlili. Metodik vəsait. «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı. Bakı, 2013. 32 s.
5. Исмаилов Н.М. «Формирование финансовых результатов: учетно-аналитические аспекты». Монография. «Элм». Баку, 2012. 560 с.

УЧЕТ ПРИБЫЛИ И ФАКТОРНЫЙ АНАЛИЗ ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ

Фазиль Джамиль оглы Каримов

fazilkerimov54@mail.ru

Хидаят Рамин оглы Мамедли

Турал Ильгар оглы Ахмедов

turalahmmadoff@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

В современных экономических условиях эффективность производственной, инвестиционной и финансовой деятельности предприятий характеризуется получаемыми финансовыми результатами. Общая оценка финансового положения предприятия осуществляется на основе таких финансовых показателей, как прибыль и рентабельность. Прибыль и рентабельность являются важными показателями, характеризующими эффективность производства. С одной стороны, прибыль выступает основным источником финансирования экономического и социального развития предприятия, а с другой стороны, источником доходов государственного и местных бюджетов. Прибыль – это, прежде всего, то, что предприятие оплачивает свои расходы и получает дополнительный доход. Прибыль является важнейшим экономическим показателем эффективности финансовых результатов компании. Точнее, результат всех негативных и позитивных ситуаций, возникающих в процессе экономической деятельности, отражается на прибыли. Получение прибыли означает, что предприятие может работать в конкурентных условиях.

Ключевые слова: предприятие, прибыль, экономика, финансы, бюджет

PROFIT ACCOUNTING AND FACTOR ANALYSIS OF FINANCIAL RESULTS

Fazil Jamil oğlu Karimov

fazilkerimov54@mail.ru

Hidayat Ramin oğlu Məmmədli

Tural İlqar oğlu Ahmədov

turalahmammadoff@gmail.com

Azerbaijan Technological University

In modern economic conditions, the efficiency of production, investment and financial activity of enterprises is characterized by the financial results achieved. The general assessment of the financial situation of the enterprise is carried out on the basis of financial indicators such as profit and profitability. Profit and profitability are important indicators characterizing production efficiency. On the one hand, profit is the main source of financing for the economic and social development of the enterprise, and on the other hand, it is a source of income for state and local budgets. Profit means, first of all, that the enterprise pays its expenses and receives additional income. Profit is the most important economic indicator of the efficiency of the company's financial results. More precisely, the result of all the negative and positive situations that occur in the process of economic activity is reflected in the profit. Making a profit means that the enterprise can operate in competitive conditions.

Keywords: enterprise, profit, economy, finance, budget

QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İXRAC POTENSİALININ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN NƏZƏRİ MƏSƏLƏLƏRİ

Ruhiyyə Məntiq qızı Qəmbərova

ruhiyye.qemberova@mail.ru

Aləmzar Şakir qızı Tağıyeva

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Hazırda dünya təsərrüfatında qloballaşma səbəbilə beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi prosesləri intensivləşməkdədir. Bu halda milli iqtisadiyyatların inkişafının optimal modelləşdirilməsi, milli iqtisadi maraqların qorunması, iqtisadiyyatın diversifikasiyalaşdırılması, bütövlükdə milli iqtisadiyyatın xammal və təbii resurslardan asılılıq amillərinin azaldılması kimi bir sıra məsələlər ortaya çıxır. Təbii ki, belə bir şəraitdə dövlətin iştirakı, müdaxiləsi və iqtisadi siyasətinin formalaşdırılması prosesləri əsas şərtidir.

Bu baxımdan bir sıra nəzəriyyələr, mülahizələr müşahidə edilir. Bildiyimiz kimi, klassik iqtisadçı Adam Smitin öz tədqiqatlarında iqtisadiyyata dövlətin müdaxiləsi problemlərinə əhəmiyyətli yer verilir. Simitin "Mütləq üstünlüklər nəzəriyyəsi"ndə ölkənin beynəlxalq əmək bölgüsündə, beynəlxalq iqtisadi proseslərdə, milli iqtisadiyyatın beynəlmilləşməsi proseslərində iştirakına açıqlama vermişdir. A.Smit xarici ticarətin beynəlxalq əmək bölgüsünə, ixtisaslaşmaya əsaslandığının faydalı olduğunu nəzəri baxımdan əsaslandırmışdır. Burada xarici ticarətə ümumilikdə "ixrac-idxal" əməliyyatlarının məcmusu kimi baxılsa da, bütün ölkələr hazırda da çox istəyirlər ki, daha çox məhsul ixrac edərək, ölkəyə valyuta gətirsinlər.

Azərbaycan sənayesinin qeyri-neft sahələrinin davamlı inkişafı üçün struktur islahatların sürətləndirilməsi, milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası, iqtisadiyyatın idarəedilməsi mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi zəruridir. Sənayenin mühüm istehsal müəssisələrinin modernləşdirilməsi nəticəsində və sənayenin müxtəlif sahələrində klasterlərdən istifadə etməklə, ölkəmiz yaxın zamanda qeyri-neft sənayesinin güclənməsi istiqamətində innovativ stimullar əldə edəcək. [2 s.629]

Nəzəri cəhətdən ixrac potensialının yerinə yetirilməsi, əslində dövlətin iqtisadi siyasət mexanizmləri ilə həyata keçirilməlidir. Onu da qeyd edək ki, qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının tənzimlənməsi yalnız ölkənin iqtisadi siyasəti və tənzimlənmə mexanizmlərinin yaradılması, həyata keçirilməsi ilə məhdudlaşmır. Burada ilk növbədə qeyri-neft sektorunun ayrı-ayrı sahələrinin potensialının dəyərləndirilməsi, təbii resursların səmərəli emal şəbəkəsinin yaradılması və sairələr nəzərə alınmalıdır.

Xarici ticarət fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi rıçaqları yenilənməli və müasir dünya bazarları tendensiyalarına adekvat olaraq diversifikasiyalaşdırılmalıdır: Qeyri-xammal və təbii ehtiyatlar əsaslı iqtisadi fəaliyyət istiqamətləri dəyərləndirilməli, dünya təcrübəsi fundamental araşdırılmalı, yeni baxdığımız tədqiqat probleminə adekvat desək, “qeyri-neft sektorunun inkişafı” və “qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının artırılması” prioritetləri müəyyənləşdirilməlidir; Qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının stimullaşdırılması üzrə dövlət dəstəyi mexanizmlərinin real iqtisadi sektorlara adekvatlığı qiymətləndirilməli, bu sahənin dövlət tənzimlənməsi istiqamətləri təkmilləşdirilməlidir və s. [1 s.536]

Ümumiyyətlə, qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının tənzimlənməsində bir sıra problemlərin araşdırılmasını, makro və mikroiqtisadi amillərlə qarşılıqlı əlaqələrin, bu proseslərin ölkə iqtisadiyyatının inkişafına təsirinin öyrənilməsini zəruri edir. Bu problemlər işərisində milli iqtisadiyyatın inkişafında qeyri-neft sektorunun ixrac potensialından səmərəli istifadənin rolunun artması aktualılığı ilə daha çox diqqəti cəlb edir.

Müasir dövrdə iqtisadi maraqların qorunması və ölkənin global iqtisadi sistemə uğurla integrasiyası Azərbaycanın qeyri-neft ixrac potensialının artırılmasını tələb edir. Milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün xarici iqtisadi əlaqələrin və ticarət fəaliyyətinin əhəmiyyətini artıran bir neçə amil var. [4]

Qısa bir zamanda milli istehsalın artım səviyyəsinin dayanıqlığı və inkişaf etdirilməsi, qloballaşma şəraitində bu vəzifələrin optimal müəyyənləşdirilməsi və adekvat milli iqtisadiyyat mexanizmlərinin formalaşdırılması mühüm strateji hədəflər kimi çıxış edəcək. Bizə görə, ixracın stimullaşdırılması və ixrac potensialının artırılması bu proseslərdə əlavə fəallığı və səmərəliliyi təmin edə bilər. Bildiyimiz kimi ixrac yönümlü istehsal sahələrinin genişləndirilməsi, ixrac infrastrukturunun gücləndirilməsi, milli iqtisadiyyatın ixrac yönümlü istiqamətlər üzrə diversifikasiyalaşdırılması, bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına səmərəli mexanizmlərin cəlb edilməsinə imkan verə bilər. [1 s. 425]

Qeyri neft-qaz sektorunun gələcək inkişaf dövründə qeyri-neft sənayesinin şaxələndirilməsi və daha da inkişaf etdirilməsi, aqrar sektorun inkişafı və ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi, rəqəmsal ticarətin inkişafı və xidmət fəaliyyət növlərinin genişləndirilməsi, turizm sahəsinin bərpasının sürətləndirilməsi əsas prioritet istiqamətlər kimi müəyyən olunmuşdur. [3]

“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında qeyd edildiyi kimi, qeyri-neft sektorunun inkişafına xidmət edən, müasir tələblərə cavab verən istehsal, sosial və bazar infrastrukturunu şəbəkəsi yaradılıb, təsərrüfatçılığın və idarəçiliyin mütərəqqi formalarından istifadə genişləndirilib. Ölkədə qeyri-neft sektorunun, o cümlədən qeyri-neft sənayesinin davamlı inkişaf meyilləri beynəlxalq reyting agentlikləri tərəfindən də yüksək qiymətləndirilir. Bu baxımdan qeyd edək ki, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldilən strategiyanın nəticələri olaraq Davos İqtisadi Forumunun reytingində Azərbaycan iqtisadiyyatı rəqabət davamlılığına görə 37-ci, MDB-də isə 1-ci yerdədir. Ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişafı, iqtisadi və maliyyə sisteminin sabitliyinin təmin olunması, biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, əhəlinin sosial rifahının yüksəldilməsi və digər istiqamətlərdə həyata keçirilən tədbirlər özünün müsbət nəticələrini göstərir. [5]

Açar sözlər: qeyri-neft sektoru, qeyri-neft sənayesi, ixrac potensialı və s.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Şəkərəliyev A., Şəkərəliyev Q. Azərbaycan iqtisadiyyatı: reallıqlar və perspektivlər. Bakı: «Türxan» NPB. 2016. 536 s
2. Əliyeva R. AMEA „Azərbaycan sənayesinin qeyri-neft sahələrinin inkişaf mexanizmləri“ „Azərbaycan iqtisadiyyatı qlobal dünya iqtisadiyyatında dəyişikliklər dövründə" Respublika Elmi Konfransı. Bakı. Elm nəşriyyatı. 2019
- 3.<https://economy.gov.az/storage/files/files/6299/yUY5C6dFoLmFDuOYjpbSBHAJmyb9dtNLJUtnNyZE.pdf>
4. World Bank. (2022). Doing Business 2022: Comparing Business Regulation for Domestic Firms in 190 Economies. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38560>
- 5.[az/post/134273-qeyri-neft-sektoruixrac-potensial-artir](https://az.post/134273-qeyri-neft-sektoruixrac-potensial-artir)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА НЕНЕФТЯНОГО СЕКТОРА

Рухия Мантиг кызы Гамбарова

ruhiyye.gemberova@mail.ru

Аламзар Шакир кызы Тагиева

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

Развитие ненефтяного сектора имеет большое значение в стратегическом планировании экономики на будущую перспективу. В статье содержится информация о мнениях экономистов по вопросам регулирования экспортного потенциала ненефтяного сектора и ускорения структурных реформ для устойчивого развития ненефтяных отраслей, диверсификации национальной экономики, совершенствования эффективности механизмов управления экономикой.

Ключевые слова: ненефтяной сектор, ненефтяная промышленность, экспортный потенциал и др.

Ключевые слова: ненефтяной сектор, ненефтяная промышленность, экспортный потенциал и т.д.

THEORETICAL ISSUES OF REGULATING THE EXPORT POTENTIAL OF THE NON-OIL SECTOR

Ruhiyya Mantig gizi Gambarova

ruhiyye.gemberova@mail.ru

Alamzar Shakir gizi Taghiyeva

Azerbaijan State Agricultural University

The development of the non-oil sector is of great importance in the strategic planning of the economy for future prospects. The article contains information on the opinions of economists on the regulation of the export potential of the non-oil sector and the acceleration of structural reforms for the sustainable development of the non-oil sectors, the diversification of the national economy, and the improvement of the efficiency of economic management mechanisms.

Keywords: non-oil sector, non-oil industry, export potential, etc.

VERGİ ÖHDƏLİKLƏRİN UÇOTUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Fazil Cəmil oğlu Kərimov

fazilkerimov54@mail.ru

Ruzi Ceyhun oğlu Adıgözəlov

Arif Ədalət oğlu Məmmədov

memmedovarif001@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq təbəçiliyindən və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq heç bir müəssisə mühasibat (maliyyə) uçotu aparmadan fəaliyyət göstərə bilməz. Mühasibat uçotu müəssisənin idarəetmə və informasiya sisteminin tərkib hissəsidir. Belə ki, mühasibat uçotu göstəriciləri müəssisənin əmlak və maliyyə resurslarının vəziyyəti, investisiya və kredit siyasətinin nəticəliliyi, məsrəflər və istehsalın səmərəliliyi haqqında tam informasiyanı təmin edir. Bununla yanaşı, uçot məlumatları təsərrüfat fəaliyyətini idarə və mənfəət üzrə planın yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək, perspektiv istehsal proqramları hazırlamaq imkanı verir. [3,4]

Vergi orqanları qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada vergi öhdəçiliyində mühasibat kitablarını, hesabatları, sxemləri, nağd pul vəsaitlərini, qiymətli kağızları və vergilərin hesablanması və ödənilməsi ilə bağlı olan digər sənədləri yoxlaya, eləcə də səyyar yoxlama zamanı vergi ödəyicilərindən və onun vəzifəli şəxslərindən məlumatları, arayışları və yoxlama ilə əlaqədar lazımı izahatları ala bilər. Vergi ödəyiciləri "Mühasibat uçotu haqqında" qanuna əsasən müəyyən edilmiş qaydada uçot sənədlərini aparmağa borcludur. Belə ki, vergi ödəyicisi olan istənilən şəxs onda vergi öhdəliyi, vergilərin tutulması, Vergi Məcəlləsinə uyğun olaraq məlumatların verilməsi üzrə öhdəliklərin yaranmasına səbəb olan əməliyyatları mütləq sənədlərlə rəsmiyyətə salmalıdır. [1]

Mühasibat uçotunun ən mühüm sahəsi dolayı vergilər üzrə vergi öhdəliklərinin hesablanması və büdcəyə köçürülməsidir. Müəssisə tərəfindən bütün öhdəliklərin yerinə yetirilməsi, satılmış malların (işlərin, xidmətlərin) dəyərinin alıcılar (sifarişçilər) tərəfindən ardıcıl və tam şəkildə ödənilməsi həm təsərrüfat subyektinə, həm də bütövlükdə iqtisadiyyata münasibətdə effektiv təsərrüfatçılığın ayrılmaz və mühüm şərtidir. Büdcə qarşısında vergi öhdəliklərinin tam və vaxtında ödənilməsi vergi ödəyicisinin birinci dərəcəli vəzifəsidir.

Vergilərin hesablanması düzgünlüyünə və büdcəyə vaxtında köçürülməsinə görə şəxsən baş mühasib məsuliyyət daşıyır. Mühasibat uçotunda formalaşan bəzi göstəricilərin vergiqoyma məqsədləri üçün korrektə olunmasına baxmayaraq, vergilərin hesablanması və ödənilməsi prosesi mühasibat uçotunun bütün sahələrini əhatə edir.

Aksiz vergisi hesabatının vaxtında verilməməsi, verginin az hesablanması və büdcəyə ödənişlərin gecikdirilməsi ilə bağlı sanksiyalar Vergilər Nazirliyi tərəfindən nəzərdə tutulur.

Binalar üzrə əmlak vergisi Nazirlər Kabinetinin müəyyən etdiyi qaydada binaların inventar dəyərində əsasən hesablanır. Fiziki şəxslərin xüsusi mülkiyyətində olan binalara görə əmlak vergisi onların yerləşdiyi ərazinin bələdiyyəsi tərəfindən müəyyənləşdirilir. Fiziki şəxslərdən əmlak vergisi yerli (bələdiyyə) büdcəyə köçürülür. Müəssisələrin əmlak vergisi dövlət büdcəsinə ödənilir.

Torpaq vergisi torpaq mülkiyyətçilərinin və ya istifadəçilərinin və ya təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrindən asılı olmayaraq torpaq sahəsinə görə hər il sabit tədiyyə şəkilində hesablanır.

Vergi aktivləri və vergi öhdəlikləri, habelə cari vergi aktivləri və vergi öhdəlikləri arasında qarşılıqlı əvəzlənmə imkanları mövcuddur. Təşkilatlarda cari vergi aktivləri və vergi öhdəlikləri arasında qarşılıqlı əvəzlənmə aşağıdakı hallarda baş tuta bilər:

- Belə məbləğin qarşılıqlı əvəzlənməsinin hüquqi əsası mövcuddur;

• Qarşılıqlı tələblərin əvəzlənmə yolu ilə hesablaşmalarının aparılması barədə niyyət mövcuddur, yaxud eyni vaxtda öhdəliklər ödənilməli və aktivlər satılmalıdır. [2,5]

Vergi məəcəlləsinin müddəalarına zidd olan normativ - hüquqi aktların vergitutma üçün hüquqi qüvvəsi yoxdur və onlar ləğv edilməlidir. Məcəllə ilə Azərbaycan Respublikasında tətbiq edilən vergilər kimi fiziki şəxslərin gəlirlərindən vergi (gəlir vergisi), hüquqi şəxslərin mənfəətindən vergi (mənfəət vergisi), əlavə dəyər vergisi, aksizlər, torpaq vergisi, əmlak vergisi, mədən vergisi, yol vergiləri (avtonəqliyyat vasitələrinin sahiblərindən əmlak vergisi əvəzinə alınan vergi, avtomobil yollarının istifadəçilərindən vergi, tranzit yol vergisi), sadələşdirilmiş sistem üzrə vergi (bu vergi mənfəət vergisinin, əmlak vergisinin, avtonəqliyyat vasitələrinin sahiblərindən verginin, əlavə dəyər vergisinin əvəzinə ödənilir) müəyyənləşdirilmişdir. Məcəllədə bütün vergilər üzrə dərəcələrin ən yüksək hədləri öz əksini tapmış və qeyd edilmişdir ki, vergilərin hər il üçün tətbiq olunan dərəcələri bu məəcəllədə müəyyən edilən dərəcələrdən yüksək olmamaqla müvafiq il üçün qəbul edilən büdcə haqqında qanunla müəyyənləşdirilə bilər. Göründüyü kimi, məsələnin belə qoyuluşu eyni vaxtda bir neçə problemin həllinə imkan verir.

Açar sözlər: vergi, ödəyici, sistem, iqtisadi, mülkiyyət, aksiz

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitutsiyası. Bakı. 1995
2. Azərbaycan XX əsrdə. Statistik məcmuə. 1,2 cild. Bakı. 2017. 355 və 699 s
3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi" Bakı. 2017. 351 s
4. "Artıq ödənilmiş vergilərin qaytarılması (Qaydalar): Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi" - B. 2013. 8 s
5. Т.Ф.Юткина. Налоги и налогообложение. М. "ИНФРА". 2006

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАЛОГОВОГО УЧЕТА

Фазиль Джамил оглы Каримов

fazilkerimov54@mail.ru

Рузи Джейхун оглы Адыгозалов

Ариф Адалат оглы Маммадов

memmedovarif001@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

В современных условиях формирование и организация эффективной налоговой системы является одной из актуальных проблем социально-экономического развития. Формирование государственных финансов, обеспечение эффективности налоговой системы, реконструкция налоговой системы в регулировании экономических процессов, повышение регулирующей роли налогов в налоговой системе относятся к числу актуальных проблем экономики в современных условиях.

Налоги были важнейшим звеном экономических отношений в обществе с момента создания государства. Как правило, изменение и развитие форм государственного устройства всегда сопровождается обновлением налоговой системы. Экономические реформы, реализованные в нашей республике в последние годы, привели к кардинальным изменениям в налоговой системе. Таким образом, налоговая система влияет на экономику и стимулирует развитие передовых отраслей экономики стал настоящим инструментом в руках государства.

Ключевые слова: налог, плательщик, система, экономический, имущество, акциз

IMPROVING TAX ACCOUNTING

Fazil Camil oğlu Karimov

fazilkerimov54@mail.ru

Ruzi Jeyhun oğlu Adigozalov

Arif Adalat oğlu Memmedov

memmedovarif001@gmail.com

Azerbaijan Technological University

In modern conditions, the formation and organization of an efficient tax system is one of the urgent socio-economic development problems. Formation of state finances, ensuring the efficiency of the tax system, reconstruction of the tax system in the regulation of economic processes, increasing the regulatory role of taxes in the tax system are among the current problems of economics in modern conditions.

Taxes have been a crucial link of economic relations in society since the state was established. As a rule, the change and development of the forms of state structure is always accompanied by the renewal of the tax system. The economic reforms implemented in our republic in recent years have led to fundamental changes in the tax system. Thus, the tax system affects the economy and stimulates the development of advanced sectors of the economy has become a real tool in the hands of the state.

Keywords: tax, payer, system, economic, property, excise

PƏRAKƏNDƏ TİCARƏT MALİYYƏ İDARƏÇİLİYİNİN OPTİMALLAŞDIRILMASI

Minurə Hacı qızı Kərimova

m.kerimova@atu.edu.az

Sevinc Firuddin qızı Babakışiyeva

s.babakışiyeva@atu.edu.az

Ayxan Mehman oğlu Qasımov

ayxanqasimov6006@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Maliyyə münasibətlərinin təbiətini anlamaq üçün həmin münasibətlərin predmeti olan maliyyə haqqında düzgün təsəvvür yaratmaq məqsədə müvafiqdir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, maliyyə iqtisadi kateqoriyalardan biridir və bütün maliyyə münasibətləri məhz bu iqtisadi kateqoriya kimi maliyyənin ətrafında baş verir. Buna görə də «maliyyə»nin mahiyyətini açmazdan əvvəl, bəzi iqtisadi-nəzəri məsələlərin üzərində dayanmaq vacibdir. [4]

Maliyyənin hüquqi mahiyyəti və məzmununu açmaq üçün ilk növbədə, həm əvvəllər, həm də müasir dövrdə hüquq ədəbiyyatında əksini tapmış fikirlərə diqqət yetirmək məqsədə müvafiqdir.

Maliyyə siyasəti – dövlətin öz funksiya və vəzifələrini yerinə yetirmək üçün maliyyə resurslarının səfərbər edilməsi, bölüsdürülməsi və istifadəsinin forma və metodları şəklində təzahür edən tədbirlərinin məcmusudur. [3]

Maliyyə siyasəti dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olub, maliyyə və kredit sahəsində dövlətin fəaliyyətinin konsepsiyası, maliyyə-kredit mexanizmi, eləcə də ölkənin maliyyə – kredit sisteminin idarə edilməsi kimi anlayışları özündə əks etdirir. Ölkənin maliyyə siyasətinin əsasını maliyyənin mahiyyəti və funksiyalarından təzahür edən əsas məqsədlərə nail olmağı nəzərdə tutan, maliyyənin istifadəsinin uzunmüddətli və ortamüddətli perspektivlərini müəyyən edən strateji istiqamətlər təşkil edir. Maliyyə siyasəti maliyyə sabitliyinə nail olunmasına, milli valyutanın möhkəmləndirilməsinə, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasına yönəlməlidir.

Ticarət – hər bir ölkə iqtisadiyyatının mühüm tərkib hissəsidir. Qədim dövrlərdən ticarət yolları ölkə və şəhərləri birləşdirmiş, müxtəlif xalqların mədəniyyət, elm və

mütərəqqi ideyalarını yaxınlaşdırmışdır. Məhz ticarət sahəsinin şirkətləri xidmətlər infrastrukturunun inkişafını təmin edir, onun sonrakı inkişafı üçün əlverişli şərtlərin yaradılmasına əhəmiyyətli töhfə verir. [2]

Ticarət – həm onda məşğul olan insanların sayı, həm də fəaliyyət həcmi və ümumi iqtisadi potensialda sərmayə baxımından hər bir ölkə iqtisadiyyatının iri sahələrindən biridir.

Sonra kommersiya fəaliyyəti iki satış istiqaməti üzrə - topdansa satış müəssisələri və pərakəndə şəbəkədə həyata keçirilir. Topdansa satış şirkətlərində kommersiya fəaliyyəti aşağıdakı struktura malikdir: [1]

- ✓ Məhsul ehtiyatlarının idarəçiliyi (sistemli nəzarət və mühasibat nəzərdə tutulur);
- ✓ Məhsul çeşidlərinin genişlik və zənginliyinin nəzarət və mühasibatı;
- ✓ Reklam-informasiya müşayiəti;
- ✓ Məhsulların topdan realizəsi;
- ✓ Topdan müştəri-alıcılara əlaqəli baza və əlavə xidmətlər.

Şirkətlər və pərakəndə satış nöqtələrində kommersiya əməliyyatı özünəməxsusluğu ilə seçilir, xüsusən bu malların topdan alışından sonra aparılan əməliyyatlara aiddir. Əlbəttə, pərakəndə satışda, həmçinin mal ehtiyatlarının idarəçiliyi üzrə fəaliyyət göstərmək, çeşidlər üzərində ciddi işləmək lazım gəlir. Amma topdansa satış fəaliyyətdən fərqli olaraq pərakəndədə belə əməliyyatlar öz xüsusiyyətlərinə malikdir. Bu xüsusiyyət mal ehtiyatlarının digər struktur və ölçüləri, pərakəndə satış yerlərində alınan məhsulların saxlanma müddəti və pərakəndə də malların bütün çeşidlərinin digər formalaşması prinsipi ilə müəyyən olunur.

Pərakəndə satış müəssisələrinin kommersiya əməliyyatlarına çox amillər birbaşa və ya yan təsirlər göstərilir. Onlardan əsaslarını qeyd edək:

- ✓ Pərakəndə kommersiya işçi heyətinin ixtisaslaşma dərəcəsi;
- ✓ Pərakəndə satış nöqtələrinin (daşınmaz obyektlər daxil olmaqla) maddi-texniki kompleksinin cari vəziyyəti;
- ✓ Həyata keçirilən kommersiya əməliyyatlarının hüquqi bazası;
- ✓ Alıcılara təqdim olunan malların çeşidi və göstərilən satış və əlavə xidmətlər;
- ✓ Satış mərkəzində yaranmış rəqabət səviyyəsi (yaxın ətrafdakı rəqiblər daxil olmaqla) pərakəndə mağazanın maliyyə-iqtisadi vəziyyəti (müəssisə, satış nöqtəsi).

İstehsalçıdan istehlakçıya malın hərəkəti prosesində sonuncu bənd pərakəndə ticarətdir. Pərakəndə ticarətdə material mənbələr istehlakçının mülkiyyətinə çevrilir. Pərakəndə satış ticarəti satışa əhalinin şəxsi istehlak mallarını, təşkilat, müəssisə və idarələrin kollektiv istehlak və ya iqtisadi ehtiyaclar üçün mallarını daxil edir. Mallar əsasən pərakəndə ticarət müəssisəsi və ictimai qidalanma müəssisəsi tərəfindən satılır.

Pərakəndə satışın həcm və keyfiyyətini xarakterizə edən göstərici mal dövriyyəsidir. Pərakəndə mal dövriyyəsi – malların pul mənasında realizəsinin həcmidir. Pərakəndə satış müəssisəsi növü deyəndə realizə olunan malların çeşidi üzrə təsnif olunmuş müəssisə başa düşülməlidir. Bu baxımdan universal, ixtisaslaşmış mağazalar, həmçinin birləşdirilmiş və qarışıq çeşidli mağazalar fərqləndirilir. Pərakəndə satış müəssisəsi tipi – satış ərazisi və alıcıların satış xidməti formaları üzrə təsnif olunmuş müəyyən növlü müəssisədir. [1,4]

Pərakəndə satış şəbəkəsinin mallarla rahat təmininin zəruri şərti topdansa satış müəssisələrində malların optimal çeşidinin yaradılmasıdır. Buna görə çeşidin düzgün, elmi əsaslandırılmış formalaşması topdansa satış müəssisələrin kommersiya xidmətinin mühüm funksiyasını nümayiş etdirir.

Açar sözlər: maliyyə, ticarət, pərakəndə, idarəçilik, sosial-iqtisadi, siyasət

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı. Qanun, 2014, 48 s
2. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu. 2007-2017-ci illər

3. Bayramov Ə.İ. İnhisarizm. Bakı. Elm. 2022
4. Qafarov Ş.S. Müasir iqtisadi qloballaşma. Bakı, 2005

ОПТИМИЗАЦИЯ ФИНАНСОВОГО УПРАВЛЕНИЯ РОЗНИЧНОЙ РОЗНИЦЕЙ

Минура Гаджи кызы Каримова

m.kerimova@atu.edu.az

Севиндж Фируддин кызы Бабакишиева

s.babakisiyeva@atu.edu.az

Айхан Мехман оглы Гасымов

ayxanqasimov6006@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

В современной рыночной экономике экономическая роль государства заключается в достижении регулирования отношений собственности, институциональных изменений и социальной справедливости при экономической эффективности в обществе.

Экономическая роль государства выражается в регулирующих, распределительных, социальных и контрольных функциях. Государство реализует экономическую политику через систему управления, основанную на его регулирующей функции. Кроме того, государство создает взаимные отношения с субъектами предпринимательства через различные структуры в качестве собственников.

Ключевые слова: финансы, торговля, розничная торговля, менеджмент, социально-экономическая, политика

OPTIMIZING RETAIL FINANCIAL MANAGEMENT

Minura Haji gizi Karimova

m.kerimova@atu.edu.az

Sevinj Firuddin gizi Babakishiyeva

s.babakisiyeva@atu.edu.az

Ay Khan Mehman oghlu Gasimov

ayxanqasimov6006@gmail.com

Azerbaijan Technological University

In the modern market economy, the economic role of the state is to achieve regulation of property relations, institutional changes and social justice with economic efficiency in society.

The economic role of the state is reflected in regulatory, distributive, social and control functions. The state implements economic policy through the management system based on its regulatory function. In addition, the state creates reciprocal relations with business entities through various structures as owners.

Keywords: finance, trade, retail, management, socio-economic, politics

ALICI DAVRANIŞININ FORMALAŞMA PROSESİNDƏ MƏHSUL MƏLUMATININ VƏ İSTEHLAKÇI MÜNASİBƏTİNİN ROLU

Nuşabə Aslan qızı Hacıyeva

n.haciyeva@atu.edu.az

Ramiz Rəşadət oğlu İbrahimov

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Alış prosesi istehlakçının ilk dəfə bir məhsula və ya xidmətə ehtiyac duyduğu andan başlayır və bir marka seçildiyi, bir məhsul alındığı anda sona çatır. İstehlakçı alışın müvəffəqiyyətini qiymətləndirir və gələcəkdə müəyyən məhsul və ya markanı almaq və ya almamaq qərarına gəlir. Buna görə də məhsul haqqında istehlakçı məlumatlarının formalaşdırılması ən vacib marketinq vəzifəsidir.

İstehlakçının məhsul haqqında məlumatı bəyannaməyə və prosedura əsaslanı bilər. Bəyannamə əsasında bilik, satın alma prosesi haqqında ümumi bir fikir, prosedura əsasında isə detallara qədər ətraflı, satın alınan məhsul haqqında məlumat əldə edilir.

Məhsul bilikləri bir çox fərqli məlumat növünü əhatə edir. Bunlara daxildir:

- 1) ticarət kateqoriyasının və bu kateqoriya daxilində ticarət markalarının mövcudluğu barədə məlumat;
 - 2) terminologiya;
 - 3) məhsulun xüsusiyyətləri və funksiyaları;
 - 4) ümumiyyətlə məhsul kateqoriyası və xüsusən də ayrı-ayrı markalarla bağlı fikirlər.
- İstehlakçı tərəfindən məlumatların işlənməsi mərhələləri aşağıdakı kimi təsvir olunur:
- xarici mühitdən məlumat alır - ümumiyyətlə tez-tez alınmış məhsulların yeni bir markasının reklamından;
 - bu məlumatları təcrübəsinə, fikirlərinə, şəxsi məqsədlərinə, xarakterinə və sosial vəziyyətinə uyğun olaraq şərh edir;
 - ehtiyac və ya istəyi aydınlaşdırmaq üçün əlavə məlumat axtarır;
 - bir istəyi və ya ehtiyacı təmin edə biləcək alternativ rəqabət edən markaları qiymətləndirir;
 - alış-veriş ediləcəyini və bu halda hansı markanın seçilməsini təyin edən fikir, münasibət və niyyəti formalaşdırır;
 - məhsulun və ya markanın həqiqi alışını və istifadəsini təşviq edən bu daxili amillərə uyğun hərəkət edir;
 - məhsul istehlakından alınan məmnuniyyəti nəzərə alaraq münasibət və niyyəti bir daha qiymətləndirir;
 - yaddaşda gələcəkdə onlara istinad etmək üçün yeni bir münasibət və niyyət düzəldir.

Beləliklə, istehlakçı bütün marketing sisteminin aktiv elementi kimi görünür. Birincisi, o, prosesdə iştirak edir və marketing kompleksinə cavab verir və zərurət yarandıqda fikrini yeni məlumatlar əsasında dəyişir. İkincisi, istehlakçı istəklərini təmin etmək üçün hər bir alternativ vasitəyə təsirli şəkildə (qiymətləndirmə və ya emosional olaraq) reaksiya verir, hər bir markaya münasibətdə öz mövqeyini alır və bununla da onlara qarşı müsbət və ya mənfi münasibət yaranır. Nəhayət, reklam olunan markanı almaq və ya rədd etmək üçün motivasiya olan istehlakçı iradəli bir reaksiya göstərir. Xüsusi bir marka seçimi (və ya satın alma olmadığı təqdirdə, bu markaları nəzərdən keçirməkdən imtina etmək) - seçimdən əvvəl mütləq gələn bir zehni quraşdırma nəticəsidir.

İstənilən məhsul kateqoriyasının alıcılarını dörd kateqoriyaya bölmək olar:

- 1) uzun müddət davam edənlər - qiymətə və rəqabətə baxmayaraq bir markaya həsr olunmuşlar;
- 2) alternativ markalara meyilli olanlar - qiymətə çox əhəmiyyət vermirlər, lakin müxtəlifliyi sevirlər;
- 3) sərfəli təkliflərə həssas olanlar - kiçik markalar dəstindən kənara çıxmırlar və demək olar ki, həmişə xüsusi təklifə cavab verərək bir markadan digərinə keçirlər;
- 4) qiymətə həssas olanlar - ən ucuz markaları alanlar.

Münasibət - istehlakçıların bir məhsulu əlverişli və ya əlverişsiz bir şəkildə qiymətləndirmə meylidir. Münasibət düşüncə (inancları) və hissiyyat komponentini (marka qiymətləndirməsi) əhatə edir. Bir marka haqqında inanclar, ona aid etdiyimiz xüsusiyyətlərdir. Bir markanın qiymətləndirilməsi - ona qarşı müsbət və ya mənfi münasibətdir.

Münasibətlər idraki, təsir edici və davranışçı ola bilər. İdraki münasibətlər konkret obyektlər və ya onların ayrı-ayrı xüsusiyyətlərinə dair inancları əhatə edir və bu xüsusiyyətlərin fərqli istehlakçılar kateqoriyası üçün qiymətləndirilməsi fərqli ola bilər, məsələn, bir məhsulun qiyməti və ya keyfiyyəti.

Bir məhsula qarşı təsirli münasibət hissi və ya emosional reaksiyadır. İstehlakçının xüsusiyyətlərindən daha çox asılıdırlar. Müsbət hisslər və duyğular effektiv şəkildə təşkil olunmuş reklam və məhsul təqdimatı, cəlbədic qablaşdırma ilə əldə edilir.

Davranışçı münasibət, məhsula müəyyən bir şəkildə reaksiya vermək meylidir. Davranışçı münasibətlərdə dəyişikliklər satışları stimullaşdırmaq üçün marketing fəaliyyətinin təsiri altında baş verə bilər, məsələn, sərbəst mal nümunəsi vermək, qiymətin bir hissəsini geri qaytarmaq, endirimlər və s.

İstehlakçı yalnız məhsulu deyil, həm də onun satış yerini də bilməlidir, yalnız müəyyən bir mağazanın yerini deyil, həm də bu məhsulun mağazanın içərisindəki yerini. Mağazanın içərisindəki malların yerləşdirilməsi barədə məlumatları xüsusi xəritələr, stendlər, lövhələr, radio elanları və s. verir.

Açar sözlər: istehlakçı, məhsul, satış, marka, qiymət

РОЛЬ ИНФОРМАЦИИ О ПРОДУКТЕ И ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО ОТНОШЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПОКУПАТЕЛЬСКОГО ПОВЕДЕНИЯ

Нушаба Аслан кызы Гаджиева

n.haciyeva@atu.edu.az

Рамиз Рашадат оглы Ибрагимов

Азербайджанский Технологический Университет

Потребительство настолько глубоко проникло в нашу жизнь, что мы часто даже не осознаем, насколько сильно оно влияет на нашу жизнь. Постоянно возрастающее давление высокоразвитой маркетинговой среды вынуждает компании, желающие получить конкурентное преимущество, учитывать психологию потребителя, понимать, почему потребитель принимает то или иное решение.

Ключевые слова: потребитель, товар, продажи, бренд, цена.

THE ROLE OF PRODUCT INFORMATION AND CONSUMER ATTITUDE IN THE PROCESS OF FORMING PURCHASE BEHAVIOR

Nushaba Aslan gizi Hajiyeva

n.haciyeva@atu.edu.az

Ramiz Rashadat oglu Ibrahimov

Azerbaijan Technological University

Consumerism has penetrated our lives so deeply that we often do not even realize how much it affects our lives. The ever-increasing pressure of a highly developed marketing environment forces companies that want to gain a competitive advantage to take into account the psychology of the consumer, to understand why the consumer makes this or that decision.

Keywords: consumer, product, sales, brand, price.

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN RİSKLƏRİ

İlahə İlqar qızı Xasməmmədova

ilahexasmemmedova@gmail.com

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Kənd təsərrüfatında sahibkarlıq kənd yerlərində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, onların emalı, bölüşdürülməsi və satışı ilə bağlı müəssisələrin yaradılmasına və inkişafına yönəlmiş fəaliyyətdir. [2, 41] Müasir dünyada kənd təsərrüfatı biznes fəaliyyəti üçün getdikcə daha cəlbədic sektora çevrilir, çünki o, innovasiya, artım və davamlı inkişaf üçün əhəmiyyətli potensiala malikdir.

İstənilən insan fəaliyyəti potensial olaraq risk daşıyır və kənd təsərrüfatı da istisna deyil. Burada sahibkarlar bir çox risklərlə üzləşir. Buda kənd təsərrüfatına bir çox amillərin təsir göstərməsi ilə bağlıdır. Birinci risk təbii və iqlim riskləridir. Buraya əlverişsiz hava hadisələri (quraqlıq, küləklər, şaxta, dolu və s.), atmosfərə və suya zərərli maddələrin

atılması, kənd təsərrüfatı heyvanlarının xəstəlikləri, müxtəlif zərərvericilər daxildir. Kənd təsərrüfatı üçün bu risklər əsasdır, onları idarə etmək çox çətindir, bəzi hallarda bu, sadəcə olaraq mümkün deyil.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının qiyməti hətta bir il ərzində çox dəyişə bilər və bu, müəyyən bir məhsulun istehsalının rentabelliğini təmin edən gözlənilən qiymət səviyyəsinin dəyişə biləcəyinə səbəb olur. Nəticədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına maddi ziyan dəyir. Maliyyə riskləri tərəflərdən birinin müflisləşməsi, maliyyə vəsaitlərinin bir hissəsinin çıxarılması, hesabların dondurulması, ödənişlərin təxirə salınması ilə bağlı ola bilər. [3]

Texnologiya risklər kifayət qədər avadanlıq, bitki mühafizə vasitələri, mineral gübrələr və s. olmaması ilə bağlıdır. Nəticədə müəssisə itkilərə məruz qalır, kənd təsərrüfatı işlərinin yerinə yetirilməsi müddətləri pozulur, məhsulun itkisi riski yaranır. Texnologiya risklər həmçinin texnologiya prosesin pozulması ilə əlaqədardır ki, bu da məhsulun və ya kənd təsərrüfatı heyvanlarının məhsuldarlığının azalmasına gətirib çıxarır.

Müasir dövrün əsas risklərindən biri də informasiya riskləridir. Məlum olduğu kimi, kənd təsərrüfatı istehsalında informasiya infrastrukturunun vəziyyəti çox da qənaətbəxş vəziyyətdə deyil. Kadrların təhsil səviyyəsinin qeyri-kafi olması, müasir texnologiya və kompüterlərlə təchiz olunmaması toplanan məlumatların etibarsızlığı nəticəsində itkilərə səbəb ola bilər. Bu risk növü, daim dəyişən xarici şərtlərə görə çox tez-tez yaranır və kənd təsərrüfatının rəqəmsallaşması dövründə olduqca aktualdır.

İcra riskləri malların satışı problemi ilə bağlıdır. İxtisaslaşmış mağazaların olmadığı şəraitdə pərakəndə satış şəbəkələri məhsul tədarükçülərinə müəyyən tələblər qoyanda kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün məhsullarını satmaq çətinləşir. Kənd təsərrüfatı riskləri kənd yerlərində yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsinin olmaması, gənc mütəxəssislərin cəlb edilməsi və hazırlanması imkanları ilə bağlıdır.

İtkilərə görə məsuliyyəti digər biznes iştirakçıları ilə bölüşməyə imkan verən aqrar sektorda risklərin minimuma endirilməsinin əsas üsulu kənd təsərrüfatı sığortasıdır ki, bu da potensial olaraq kənd təsərrüfatı istehsalçılarının və bütövlükdə kənd əhalisinin gəlirlərinin sabitləşdirilməsi üçün effektiv alət rolunu oynaya bilər. Kənd təsərrüfatı sığortası kənd təsərrüfatını və onunla bağlı riskləri əhatə edən sığortanın spesifik formasıdır. Buraya quraqlıq və ya daşqın kimi əlverişsiz hava şəraitinə qarşı məhsul sığortası, həmçinin məhsulu məhv edə biləcək bitki xəstəlikləri və ya zərərvericilərə qarşı sığorta daxil ola bilər. Kənd təsərrüfatı sığortasına həmçinin heyvan sığortası, kənd təsərrüfatı maşın və avadanlıqlarının sığortası və kənd təsərrüfatı biznesi sahiblərinin məsuliyyət sığortası daxil ola bilər.

Sığortanın bu forması kənd təsərrüfatı istehsalçıları onları əkinlərinə və ya heyvanlarına mənfi təsir göstərə biləcək mənfi hadisələrlə bağlı maliyyə itkilərindən qorumaq üçün vacibdir. O, həmçinin kənd təsərrüfatı müəssisələrinin üzləşdiyi riskləri azaltmağa kömək edir və kənd təsərrüfatında sabitliyi təşviq edir. [1]

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sığortası kənd təsərrüfatının dəstəklənməsi və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları müxtəlif risklərin yaratdığı maliyyə itkilərindən qorunmasında mühüm rol oynayır. Dövlət kənd təsərrüfatı sığortasının inkişafına fəal dəstək verir, kənd təsərrüfatı istehsalçıları və sığorta şirkətləri üçün müxtəlif stimullaşdırıcı tədbirlər həyata keçirir. Ölkədə aqrar sığorta sistemi 27 iyun 2019-cu il tarixli “Aqrar sığorta haqqında” Qanuna əsasən qurulmuşdur. Aqrar sığorta sistemi dövlət-özəl əməkdaşlığı prinsiplərinə dayanır. Bu baxımdanda kənd təsərrüfatı istehsalçıları risklərdən qorumaq məqsədilə Aqrar sığorta Fondu yaradılmışdır. Fondun məqsədi aqrar sığorta bazarının və infrastrukturunun formalaşmasına və inkişafına dəstək vermək, aqrar sığorta sisteminin dayanıqlığını təmin etmək, kənd təsərrüfatı məhsullarının risklərə qarşı müdafiəsini və istehsalın davamlılığını təmin etməkdir. Aqrar sığorta heyvandarlıq, bitkiçilik və akvakultura

sahəsində nəzərdə tutulmuşdur. Bunlardan başqa fond kənd təsərrüfatı sığortasının üstünlükləri və imkanları ilə bağlı kənd təsərrüfatı istehsalçılarına təlim və məsləhətlər vermək üçün fəaliyyətlər həyata keçirilir.

Bu tədbirlər Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sahəsində sahibkarlara risklərin öhdəsindən gəlməyə kömək edir və ölkənin kənd təsərrüfatı sektorunun davamlılığını təmin edir.

Açar sözlər: sahibkarlıq, kənd təsərrüfatı, risklər, alətlər, sığorta.

ƏDƏBİYYAT

1. İbrahimov E.R., Hüseynov M.C., Salahov E.A., Abbasova Y.Ə. Sığorta işi. Dərslik. Bakı. 2017. 496 s
2. Mustafayeva, R.R., Hətəmov, A.N., Həsənova, M.H., Süleymanov, F.V.. Aqrar iqtisadiyyat. Ali məktəb tələbələri üçün dərslik. Bakı. Mütərcim. 2022. 304 s
3. Дустова М.Х. Классификация рисков в сельском хозяйстве. Журнал «Экономика и социум» №10 (101)-1. 2022. 346-350 с

РИСКИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Илаха Ильгар кызы Хасмаммедова

ilahexasmemmedova@gmail.com

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

В статье рассмотрены риски, связанные с предпринимательской деятельностью в сельском хозяйстве. Предприниматели в сельском хозяйстве сталкиваются со многими рисками: рисками, возникающими из-за природно-климатических условий, технологическими и информационными, ценовыми и финансовыми, кадровыми и операционными рисками. Основным методом минимизации рисков в сельском хозяйстве является агрострахование, которое потенциально может служить эффективным инструментом стабилизации доходов сельхозпроизводителей.

Ключевые слова: предпринимательство, сельское хозяйство, риски, инструменты, страхование.

RISKS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES IN AGRICULTURE

Ilaha Ilgar gizi Hasmmammadova

ilahexasmemmedova@gmail.com

Azerbaijan State Agricultural University

The article examines the risks associated with entrepreneurial activity in agriculture. Entrepreneurs in agriculture face many risks: risks arising from natural and climatic conditions, technological and informational, price and financial, personnel and operational risks. The main method of minimizing risks in agriculture is agricultural insurance, which can potentially serve as an effective tool for stabilizing the income of agricultural producers and the rural population as a whole.

Keywords: entrepreneurship, agriculture, risks, tools, insurance.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Али Парвиз оглы Агамамедов

elin31@gmail.com

Матанат Исраил кызы Ахмедова

m.ehmedova@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

Развитие пищевой промышленности в нашей республике должно быть адаптировано к ситуации на мировом продовольственном рынке. Одной из главных особенностей производства продуктов питания в мире является развитие в каждой стране собственной пищевой промышленности. Для более детального анализа развития пищевой промышленности необходимо использовать опыт международного бизнеса.

После обретения независимости нашей страны, с 2004 по 2023 годы, были подготовлены и успешно реализованы 4 региональные программы социально-экономического развития [1]. В каждой из этих программ широко отражены вопросы развития пищевой промышленности, имеющие особое значение в обеспечении населения страны продуктами питания.

В нашей стране важно использовать богатый экономический потенциал регионов, их природные ресурсы и возможности для производства широкого ассортимента продуктов питания и размещения их на территории страны [3].

На наш взгляд, для достижения развития пищевой промышленности необходимо обеспечить баланс всех ее аспектов (технических, технологических, экологических, социальных, организационных, экологических) посредством государственного управления, адаптации к изменениям окружающей среды и реализации конкурентный потенциал пищевых предприятий.

Следует отметить, что невозможно добиться развития в долгосрочной перспективе без обеспечения конкурентоспособности пищевой промышленности Азербайджана. В результате обеспечение конкурентоспособности пищевой промышленности является неременным условием повышения устойчивости ее развития. В свою очередь, высокая экономическая устойчивость исследуемого объекта будет способствовать повышению его конкурентоспособности и качественному развитию его конкурентного потенциала.

Пищевая промышленность играет ключевую роль в обеспечении населения продуктами питания. Чтобы обеспечить население продуктами питания, необходимо усилить пищевую промышленность, а для развития пищевой промышленности необходимо усилить сельское хозяйство. Азербайджан в целом и в том числе освобожденные от оккупации территории имеют большой потенциал для развития сельского хозяйства, и создание на этих территориях предприятий пищевой промышленности является одним из приоритетных вопросов. Однако для достижения этой цели важно решить некоторые проблемы:

- Укрепление материально-технической базы и создание современной инфраструктуры пищевой промышленности;
- Модернизация основных предприятий пищевой промышленности с использованием новых технологий, инноваций и методов управления;
- Создание благоприятной среды для инвестиций в пищевую промышленность в регионах;
- Ускорить развитие пищевой промышленности, используя международный опыт;
- Создание новых, современных технологичных предприятий пищевой промышленности, способных укрепить продовольственную безопасность Азербайджана на фоне глобальных продовольственных проблем.

Ключевые слова: государственного управления, потенциал регионов, региональные программы, конкурентоспособность.

ЛИТЕРАТУРА

1. www.president.az Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2021-ci il 7 iyul tarixli iqtisadi rayonlarının yeni bölgüsü barədə fərmanı, Bakı, 2021-ci il.
3. Самедзаде, З.А. Этапы большого пути. Экономика Азербайджана за полвека, ее реалии и перспективы. Баку, 2004, 936 с.

AZƏRBAYCANDA QIDA SƏNAYƏSİNİN İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ

Əli Pərviz oğlu Ağaməmmədov

elinn31@gmail.com

Mətanət İsrail qızı Əhmədova

m.ehmedova@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Respublikamızda qida sənayesinin inkişafı dünya ərzaq bazarındakı vəziyyətə uyğunlaşdırılmalıdır. Qeyd edək ki, Azərbaycanın qida sənayesinin rəqabətqabiliyyətliliyini təmin etmədən uzunmüddətli perspektivdə inkişafa nail olmaq mümkün deyil. Nəticədə yeyinti sənayesinin rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi onun inkişafının davamlılığının artırılması üçün əvəzsiz şərtidir.

Açar sözlər: dövlət idarəçiliyi, regional potensial, regional proqramlar, rəqabətqabiliyyətlilik.

DEVELOPMENT PROBLEMS OF FOOD INDUSTRY IN AZERBAIJAN

Ali Parviz oglu Agamamedov

elinn31@gmail.com

Matanat Israil gizi Akhmedova

m.ehmedova@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

The development of the food industry in our republic should be adapted to the situation on the world food market. It should be noted that it is impossible to achieve development in the long term without ensuring the competitiveness of the food industry of Azerbaijan. As a result, ensuring the competitiveness of the food industry is an indispensable condition for increasing the sustainability of its development.

Keywords: public administration, regional potential, regional programs, competitiveness.

AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNİN XARİCİ İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFI PERSPEKTİVLƏRİ

Nərmin Dilsuz qızı Eyvazlı

narmineyvazli30@gmail.com

Əhməd Tufan oğlu Əhmədov

a.ahmadov@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycan Respublikası xarici ticarət əlaqələrini əsasən idxal və ixrac əməliyyatları, investisiyaların qoyulması, elmi və texniki sahədə əməkdaşlıqların qurulması, xarici ölkələrdə həm özünəməxsus, həm də müştərək təsərrüfat subyektlərinin yaradılması, işçi qüvvəsinin miqrasiyası, istehsal prosesində beynəlxalq kooperasiya, valyuta və maliyyə sferasında əlaqələrin təkmilləşdirilməsi, turizm sektorunda münasibətlərin intensivləşdirilməsi və sərbəst iqtisadi zonaların yaradılması və sadalanan sahələrdə dövlət orqanları vasitəsilə tənzimləmələr həyata keçirməklə reallaşdırır. Sadalanan hər biri xarici ticarət münasibətləri istiqamətində kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin

yaradılması, fəaliyyətinin səmərəli təşkili və onların perspektiv imkanlarından istifadə məqsədilə real, eləcə də gələcək potensiallarının həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Son vaxtlarda başlayan meyl – ixracın və idxalın strukturu, ticarət əlaqələrinin liberallaşdırılması və coğrafiyasının genişləndirilməsi, Azərbaycanın xarici ticarət təşkilatlarında iştirak etməsi və bu təşkilatların metod və qaydalarını öz xarici ticarət siyasətinə tətbiq etməsi və s. Ticarət sahəsində müsbət meyllər meydana gəlmişdir. Azərbaycan, demək olar ki, dünyanın bütün qitələri ilə iqtisadi - ticarət əlaqələrə sahibdir. Ancaq istehsal edilən məhsulların rəqabət qabiliyyətinin dünya bazarlarında yüksək olmadığına görə, respublika əsas etibarilə xammal ixrac edir. Son illərdə dünya ölkələri arasında qarşılıqlı iqtisadi integrasiya yüksəlmişdir. [1] Xammal ixracının hazır məhsullar ixracı ilə əvəz edilməsi dövlətin və mənfəətliyi artırmağı qarşıya məqsəd qoymuş kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin əsas fəaliyyət hədəfi olmalıdır.

İxrac potensialı sahələrdə Azərbaycanın milli sahibkarlıq subyektləri çox böyük potensiala malikdirlər. Bütün sahələrdə irəliləyişə nail olunması məqsədyönlü fəaliyyət və davamlı islahatlar nəticəsində mümkün ola bilər. Azərbaycanın həyata keçirdiyi iqtisadi siyasət nəticəsində iqtisadi subyektlərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin daha da artması, daha da inklüziv olması və xarici ticarət əlaqələrinin daha da genişlənməsi istiqamətində yeni üsulları müşahidə etmək mümkün olacaqdır.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrində müntəzəm addımlar atılması ilə həm iqtisadi, həm də digər maraqların qorunmasına xidmət edir. Yəni sahibkarlıq subyektləri maddi maraqların gözlənilməsilə bərabər cəmiyyətin maraqlarına xidmət etməlidir. Azərbaycanın iqtisadi və təbii mühiti, təsərrüfat subyektlərinin məhsul istehsalının və ərazi baxımından təşkilinin xarakterik cəhətləri, vacib məhsul növlərinin istehlak edilməsi, nəqliyyat – infrastruktur sisteminin inkişaf etməsi və formalaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərir. Azərbaycanda xarici ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi və sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi fəaliyyətinin səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün müntəzəm olaraq intensiv fəaliyyət davam etdirilməlidir. [2]

Azərbaycanda aparılan iqtisadi islahatlar biznes strukturlarının fəaliyyəti sahəsində mövcud olan çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına xidmət edir. Ölkədə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin stimullaşdırılması və intensivliyinin artırılması ümumilikdə iqtisadi artıma təsir edir. Milli dövlət qurumları eləcə də beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycanda iqtisadi artımı proqnozlaşdırırlar. Belə ki, Azərbaycanda 2023-cü il üzrə 1.1% iqtisadi artım qeydə alınmışdır. 2023-cü ildə ölkədə 123 milyard manatlıq və ya əvvəlki ilə müqayisədə 1,1 faiz çox ümumi daxili məhsul istehsal olunmuşdur. Dünya Bankının hesabatına əsasən, 2024-cü ildə Azərbaycanda ÜDM artımı 2,5% (yanvar proqnozu 2,6% idi), 2025-ci ildə isə 2,6% təşkil edəcəkdir. İqtisadi artımın gözləniləndən çox olmasında əsas rol sahibkarlıq subyektlərinin fəal iqtisadi qərarlarından və xarici ticarət əlaqələrindən asılıdır. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar Təşkilatları Milli Konfederasiyasının rolu əvəz edilməzdir.

Xarici ölkələrə məhsul ixrac etməkdə maraqlı olan meyvə-tərəvəz, quru meyvə, meyvə şirələri, zeytundan emal olunmuş məhsullar, çay, çəltik, ipək, tekstil, alkoqollu içkilər, mineral sular, qənnadı və kosmetik məhsullar, alüminium, kabel istehsalı sferalarında istehsal – satış fəaliyyəti göstərən sahibkarlıq subyektlərinin nümayəndələri ilə görüşlər təşkil edilir və həmin təsərrüfat subyektlərinin müvafiq ölkələrdəki Azərbaycan Ticarət Evinde təmsil olunması barədə razılıqlar əldə edilir. Bütün bu sadalanan məhsullar üzrə ixrac imkanlarının həyata keçirilməsi ölkədə iqtisadi artımın yüksəlməsi, işsizlik probleminin azalması, milli valyutanın məzənnəsinin güclənməsi, ixrac yönümlü istehsal infrastrukturunun möhkəmlənməsi və ümumilikdə Azərbaycanın dövlət maraqlarının qorunması baxımından xüsusi rola malikdir.

“Qeyri-neft məhsullarının ixrac edilməsi ilə məşğul olan şəxslərə ixrac təşviqinin ödənilməsi Qaydası”nın, “İxrac təşviqi ediləcək qeyri-neft məhsullarının xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası üzrə Siyahısı”nın və “Məhsulların çeşidindən asılı olmaqla ixrac təşviqinin baza məbləğinə tətbiq ediləcək Əmsallar”ın Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilməsi sahibkarlıq subyektlərinə ixracla bağlı mühüm üstünlüklər qazandırır. [3]

Hazırda ixrac potensialının perspektivlərini həyata keçirmək üçün həm ölkənin təbii resursları, zəngin yeraltı və yerüstü ehtiyatları, həm də əmək və intellekt resursları və sair amillər kifayət qədərdir. Ümumiyyətlə ölkənin ixrac imkanlarının tam həyata keçirilməsinin kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri aspektindən dəyərləndirilməsi onu deməyə əsas verir ki, kimya və neft kimya, metallurgiya, neft və qaz maşınqayırması, kənd təsərrüfatı kimi bir sıra güclü potensiala malik qeyri-neft sektoru sahələrinin potensialından səmərəli istifadə olunmalı və onların ixrac yönümlüyü daha dərinlən müəyyənləşdirilməlidir.

Açar sözlər: ixrac, sahibkarlıq, biznes, istehsal, satış

ƏDƏBİYYAT

1. **“Qeyri-neft məhsullarının ixracı ilə məşğul olan şəxslərə ixrac təşviqinin ödənilməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi. Bakı. 2016**
2. Kiçik və orta sahibkarlıq sahəsində idarəetmənin daha da təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı. 2017
3. <https://banker.az/az%C9%99baycanda-2023-cu-il-uzr%C9%99-1-1-iqtisadi-artim-geyd%C9%99-alinib>

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Нармин Дилсуз кызы Эйвазли

narmineyvazli30@gmail.com

Ахмет Туфан оглы Ахмедов

a.ahmadov@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

В статье рассмотрены реализация внешнеторговых связей в Азербайджане, в основном импортно-экспортных операций, путем реализации регламентов через государственные органы, структура экспорта и импорта, усиление тенденции к либерализации торговых отношений и расширению географии, тот факт, что Национальные предпринимательские структуры Азербайджана обладают большим потенциалом в сферах, имеющих экспортный потенциал. Тот факт, что проводимые в Азербайджане экономические реформы служат устранению существующих недостатков в сфере бизнес-структур, влиянию стимулирования и повышения интенсивности деятельности субъектов малого и среднего бизнеса в стране на экономический рост и другие вопросы изучаются.

Ключевые слова: экспорт, предпринимательство, бизнес, производство, сбыт.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS OF BUSINESS ENTITIES IN AZERBAIJAN

Narmin Dilsuz gizi Eyvazli

narmineyvazli30@gmail.com

Ahmet Tufan oglu Ahmadov

a.ahmadov@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

In the article, the realization of foreign trade relations in Azerbaijan, mainly import and export operations by implementing regulations through state bodies, the structure of exports and imports, the increase in the tendency to liberalize trade relations and the expansion of geography, the fact that Azerbaijan's national entrepreneurial entities have great potential in

areas with export potential. The fact that the economic reforms carried out in Azerbaijan serve to eliminate the existing deficiencies in the field of business structures, the impact of stimulating and increasing the intensity of the activities of small and medium-sized business entities in the country on economic growth and other issues are studied.

Keywords: export, entrepreneurship, business, production, sales

İSTEHLAK BAZARI KONSEPSİYALARININ TƏKAMÜLÜ

Rüfət İsmayıl oğlu İsmayılzadə

ismayilzaderufet98@gmail.com

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

İstənilən iqtisadi və ya siyasi dəyişiklik demək olar ki, dərhal və kəskin şəkildə istehlak bazarının vəziyyətinə təsir göstərir ki, bu da öz növbəsində əhalinin həyat səviyyəsinə təsir edir. İstehlak bazarı son istehlakçılar tərəfindən şəxsi istifadə üçün nəzərdə tutulmuş malların və xidmətlərin alqı-satqısı ilə bağlı iqtisadi münasibətlər və proseslərin məcmusudur. Bu bazara kommersiya məqsədləri üçün deyil, şəxsi ehtiyaclarını ödəmək üçün məhsul alan bütün fiziki şəxslər və ev təsərrüfatları daxildir. Ümumiyyətlə, istehlak bazarı çoxlu sayda qarşılıqlı əlaqə ilə xarakterizə olunan çoxsaylı institutların mürəkkəb sistemidir. İstehlak bazarı iştirakçılarının hər birinin öz maraqları var: istehsalçılar xərclədiyi pulu qaytarmaq və istehsaldan gəlir əldə etmək istəyirlər; istehlakçılar, öz növbəsində, ehtiyaclarını özləri üçün mümkün olan ən böyük qənaətlə təmin etmək ehtiyacını hiss edirlər. Beləliklə, istehlak bazarı istehsala, resursların bölüşdürülməsinə və əhalinin həyat səviyyəsinə təsir göstərən iqtisadi sistemin mühüm seqmentidir.

İstehlak bazarı iqtisadi inkişaf dinamikasına, məşğulluğa, istehsala və iqtisadi sistemin ümumi sabitliyinə əhəmiyyətli təsir göstərdiyi üçün milli iqtisadiyyatda əsas rol oynayır. O, istehsalı stimullaşdıran tələbi yaradır. İstehlakçılar nə qədər çox alırlarsa, bir o qədər çox müəssisə məhsul istehsal edir və xidmət göstərir, bu da iqtisadiyyatın inkişafına kömək edir. Belə ki, istehlak Ümumi Daxili Məhsulun (ÜDM) əsas komponentlərindən biridir. İstehlak xərclərinin artması ÜDM-in artımına gətirib çıxarır ki, bu da ölkənin iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərir. İstehlak bazarının böyüməsi müxtəlif sektorlarda - mal istehsalından ticarət və xidmətlərə qədər işçi qüvvəsinə tələbatın artmasına səbəb olur, bununla da işsizliyin azaldılmasına kömək edir. İstehlak bazarında rəqabət müəssisələri istehlakçı tələblərini ödəmək üçün yeni məhsullar hazırlamağa, mövcud məhsulları təkmilləşdirməyə və innovativ texnologiyalar tətbiq etməyə təşviq edir. Bu, dövlətə ictimai mal və xidmətlərin maliyyələşdirilməsinə, eləcə də sosial proqramların həyata keçirilməsinə imkan verir. İstehlak səviyyəsi çox vaxt həyat keyfiyyəti ilə əlaqələndirilir. İstehlakçı tələbinin yüksək səviyyəsi əhalinin rifahının göstəricisi ola bilər və sosial sabitliyə töhfə verə bilər, istehlakın azalması isə iqtisadi çətinliklər və sosial gərginlikdən xəbər verə bilər. Beləliklə, istehlak bazarı milli iqtisadiyyatın davamlılığını və inkişafını təmin edən, istehsalın artımına, innovasiyalara və məşğulluğa töhfə verən mühüm amildir. [2]

İqtisadçılar istehlak bazarının tədqiqinə böyük diqqət yetirirlər, çünki o, istehsalın dinamikasına, resursların bölüşdürülməsinə və sosial rifaha təsir edən iqtisadi sistemin ən mühüm elementidir. [3] Müxtəlif iqtisadi məktəblər və mütəfəkkirlər istehlak bazarının iqtisadiyyatdakı rolunu və əhəmiyyətini müxtəlif cür izah etmişlər. Klassik iqtisadiyyatın banilərindən biri olan Adam Smit qeyd edirdi ki, istehlakçı tələbi istehsalın əsas stimuludur, rəqabət və mənfəət istəyi istehsalçıların istehlakçıların tələbatını optimal qiymətlərlə təmin etməyə çalışmasına səbəb olur. Keyns tələb və istehlaka diqqət yetirərək dövlətin iqtisadiyyatda daha fəal rol oynamasını təklif etdi. Onun fikrincə, qeyri-kafi istehlak və yığım şəraitində məcmu tələb aşağı düşür və bu da böhranlara səbəb olur və hökumət

iqtisadiyyatı sabitləşdirmək üçün fiskal siyasət vasitəsilə istehlak xərclərini stimullaşdırmalıdır. [1,14] Fransız iqtisadçısı J.B.Sey iddia edirdi ki, təklif öz tələbini yaradır (“Sey qanunu”). Bu nəzəriyyəyə görə, əmtəə və xidmətlərin istehsalı son nəticədə gəlir yaradır, daha sonra istehlak bazarını dəstəkləyən digər mal və xidmətlərin alınması üçün istifadə olunur.

Müasir alimlər istehlak malları bazarını təkcə iqtisadi deyil, həm də hüquqi kateqoriya kimi təqdim edirlər. Bu müddəə istehlak malları bazarının əmtəə mübadiləsi sferası olması və istehsalçılarla istehlakçılar arasında iqtisadi və hüquqi münasibətlərdə ifadə olunmasına əsaslanır. İnstitusionalizm məktəbinin nümayyəndəsi olan Torstein Veblen öz əsərində (“Theory of the Leisure Class”, 1899), sosial təbəqələşmənin və istehlakçı vərdislərinin iqtisadiyyata təsirini araşdırdı. O, insanların ehtiyaclarını ödəmək üçün deyil, öz statuslarını və sərvətlərini nümayiş etdirmək üçün bahalı mallar aldıkları vəziyyəti təsvir edən “gözə çarpan istehlak” terminini işlətdi. O, iddia edirdi ki, bu fenomen istehlak bazarına təsir edir, hətta real ehtiyaclarla bağlı olmasa belə, dəbdəbəli mallara tələb yaradır.

Neoklassik məktəbin nümayyəndəsi olan Hary Beker, gündəlik həyatda istehlakçı davranışını izah etmək üçün iqtisadi modellərdən istifadə etdi. Onun modelində istehlak bazarı təkcə maddi alışlar sahəsi deyil, həm də vaxtın, resursların və həyatı qərarların rəşional idarə olunmasıdır. Son onilliklərdə Daniel Kaneman və Riçard Thaler kimi iqtisadçılar istehlakçı davranışını psixoloji baxımdan öyrənirlər. Onlar löbər effekti, diqqət məhdudiyyətləri və itki kimi koqnitiv və emosional amillərin bazarda istehlakçıların qərar qəbul etməsinə necə təsir etdiyini araşdırırlar. Bu fikirlər istehlak bazarının heç də həmişə sırf rəşional qərarlar əsasında fəaliyyət göstərmədiyini göstərir ki, bu da makroiqtisadi siyasətdə nəzərə alınması vacibdir.

Sadalanan yanaşmalara əlavə olaraq, bir çox müəlliflər tədqiqat sahəsindən asılı olaraq istehlak bazarını institusional, reproduktiv, iqtisadi, davranış-iqtisadi, sənaye, qarışıq və digər yanaşmalar nöqtəyi-nəzərindən nəzərdən keçirirlər.

Beləliklə, qeyd etmək olar ki, hazırda istehlak bazarı kateqoriyasının mahiyyətini dərk etmək üçün bir çox yanaşma mövcuddur. Əlbəttə ki, təqdim olunan yanaşmaların hər biri mövcud olmaq hüququna malikdir, çünki o, istehlak bazarının fəaliyyətinin müəyyən aspektlərini ortaya qoyur. Lakin istehlak bazarının mürəkkəb strukturunu və son illərdə bütövlükdə bazar anlayışının müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı ciddi müzakirələrin getdiyini nəzərə alaraq, bu sahədə kompleks və sistemli yanaşmanın zəruriliyinə xüsusi diqqət yetirməyə ehtiyac var.

Açar sözlər: istehlak bazarı, anlayışlar, yanaşmalar, iqtisadiyyat

ƏDƏBİYYAT

1. Mustafayeva R.R., Abbasova Y.Ə., Qəmbərova R.M., Cəfərova R.M., Saliyeva V.İ. İqtisadiyyatın tənzimlənməsi. Dərslik. Mütərcim. Bakı. 2022. 384 s
2. Mustafayeva R.R., Abbasova Y.Ə., Cəfərova R.M. İqtisad elminin müasir problemləri. Dərs vəsaiti. Ekoprint. Bakı. 2018. 264 s
3. Зверева Е. В. Понятие потребительского рынка. Безопасность бизнеса. 2015. № 3

ЭВОЛЮЦИЯ КОНЦЕПЦИЙ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО РЫНКА

Руфат Исмаил оглы Исмаилзаде

ismayilzaderufet98@gmail.com

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

В статье рассматривается сущность и различные теоретические подходы к понятию потребительского рынка. Рыночная экономика формировалась на протяжении нескольких столетий. Конечно, изменения в производительных силах и производственных отношениях также привели к изменениям в концепциях потребительского рынка. Различные экономические школы по-разному объясняли

его роль и значение. Однако практически все теории признают значение потребительского рынка как важного элемента, влияющего на национальную экономику.

Ключевые слова: потребительский рынок, концепции, подходы, экономика.

EVOLUTION OF CONSUMER MARKET CONCEPTS

Rufat Ismail oglu Ismayilzadeh

ismayilzaderufet98@gmail.com

Azerbaijan State Agricultural University

The article examines the essence and various theoretical approaches to the concept of the consumer market. The market economy has been formed over several centuries. Of course, changes in the productive forces and production relations have also led to changes in the concepts of the consumer market. Various economic schools have explained the role and significance of the consumer market in the economy in different ways. However, almost all theories recognize the significance of the consumer market as an important element influencing the national economy.

Keywords: consumer market, concept, economy, approaches.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА АЗЕРБАЙДЖАНА

Али Парвиз оглы Агамамедов

ellinn31@gmail.com

Юсиф Ровшан оглы Гусейнов

yusif.guseynov.99@bk.ru

Метанет Исраил кызы Ахмедова

matanat.axmedova74@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Исследование современной ситуации в сфере промышленности Азербайджанской Республики сегодня отличается своей актуальностью. В Азербайджанской Республике уже созданы передовые предприятия, основанные на новых передовых технологиях в сферах машиностроения, производства оборудования, приборостроения и производства строительных материалов. В то же время в Нахичеване были созданы предприятия по производству автомобилей, в Мингячевире предприятия по производству электронного оборудования, а вокруг столицы - предприятия по производству солнечных батарей. Важные проекты уже реализованы в направлении организации мощной оборонной промышленности, за короткое время в этой сфере было создано около 45 новых производств, а также на них было организовано производство продукции военного и гражданского назначения. В результате объем их производства за последние годы увеличился примерно в 2 раза.

В настоящее время в нашей стране в регионах созданы различные индустриальные парки. Самыми передовыми парками считаются Технологический парк и Химико-промышленный парк в Сумгаите, Парк промышленных и высоких технологий в Балаханах. Одним из важных направлений современной промышленной политики является реализация мер, направленных на повышение конкурентоспособности отраслей. [1]

За последние годы в Азербайджане осуществлены важные реформы в направлении промышленного развития. Государство предоставило множество льгот предпринимателям, инвестировавшим в эту сферу, и крупным проектам, реализуемым на государственном уровне. [2] Для удовлетворения растущего

спроса населения на промышленную продукцию важно увеличить производство продукции месторождения и предоставить широкий простор предпринимательству в этой сфере.

Сегодня промышленность Азербайджана по своей внутренней структуре и масштабам является одной из самых богатых и обширных отраслей материального производства.

Основные отличительные особенности отрасли от других сфер производства:

- возможность быстрого увеличения объемов производства на основе научно-технического прогресса по сравнению с другими областями материального производства;

- динамичное изменение своей структуры под влиянием разделения труда;

- широкий спектр возможностей для достижения более высокой производительности труда в сравнении с другими отраслями.

Сравнивая изложенные факты, можно заключить, что промышленность не только занимает высокий рейтинг среди отраслей производства, но и вносит значительный вклад в обеспечение занятости населения. Это важная сфера материального производства, играющая исключительную роль в обеспечении социального благополучия общества.

Автоматизация технологических процессов на основе современных информационно-коммуникационных технологий играет важную роль в управлении промышленными предприятиями в наше время. Для этого необходимо организовать системы управления производством, основанные на высоких технологиях. [3]

Добиться повышения уровня автоматизации и интеллектуализации инфраструктур отрасли можно за счет широкого применения систем управления, работающих на основе передовых информационно-коммуникационных технологий, во всех областях промышленности. В настоящее время в результате автоматической передачи данных и показателей и использования новых технологий в производстве в нашей стране создано большое количество промышленных территорий, соответствующих международным стандартам.

Помимо успехов, достигнутых в передовых отраслях производства в направлении непрерывно реализуемых мер по индустриализации, был расширен процесс диверсификации промышленности, организованы современные предприятия, основанные на современных инновационных процессах.

В целом проведенный анализ показывает, что для обеспечения повышения конкурентоспособности национальной промышленности в ближайшей перспективе целесообразно реализовать следующие меры:

- формирование благоприятных условий для скорости структурных изменений на промышленных предприятиях, обеспечивающих сохранение и развитие производственного и научно-технического потенциала, инфраструктуры, в виде субъектов малого и среднего предпринимательства в регионах;

- полная оплата общих потребностей в товарах и услугах, производимых промышленными предприятиями в центрах и регионах страны;

- содействие и поддержка создания отечественными и иностранными инвесторами промышленных предприятий с новыми инновационными технологиями и т.д.

Таким образом, производство, реализация промышленной продукции, промышленное обслуживание и выполнение работ происходят на предприятиях. Исследование производственного процесса, проходящего на этих предприятиях, осуществляется как естественно-техническими, так и общественными науками.

Ключевые слова: промышленность, развитие, производство, реформы, исследование.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гусейнов. Ю.Р., Ахмедова, М.И. Управление университетским технопарком: ключевые критерии успеха // Известия ВУЗов. Технология текстильной промышленности. 2024. №3(411). с.65-77
2. Мамедова. Х.Ф., Мамедов, Ф.А., Керимова, М.Г., Ташпулатов, С.Ш., Мамедзаде, Э.Э. Современное состояние легкой промышленности Азербайджана // Известия ВУЗов. Технология текстильной промышленности. 2024. №3 (411).с. 50-58
3. Mammadov. J.F. Organization of technology park and its structure at high educational school of Azerbaijan // European researcher. 2011. №10 (13). P.1370-1375

AZƏRBAYCANIN SƏNAYE SEKTORUNUN İNKİŞAFININ TƏMİN EDİLMƏSİ

Əli Pərviz oğlu Ağaməmmədov

ellinn31@gmail.com

Yusif Rövşən oğlu Hüseynov

yusif.guseynov.99@bk.ru

Mətanət İsrail qızı Əhmədova

matanat.axmedova74@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Məqalədə sənaye məhsullarının istehsalı, satışı, sənaye xidmətləri və müəssisələrdə işlərin yerinə yetirilməsi haqqında məlumat verilir. Bu müəssisələrdə baş verən istehsal prosesinin öyrənilməsi həm təbiət, həm də texniki elmlər və ictimai elmlər tərəfindən həyata keçirilir.

Açar sözlər: sənaye, inkişaf, istehsal, islahat, tədqiqat.

ENSURING THE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL SECTOR OF AZERBAIJAN

Ali Parviz oglu Agamamedov

ellinn31@gmail.com

Yusif Rovshan oglu Huseynov

yusif.guseynov.99@bk.ru

Metanet Israil gizi Akhmedova

matanat.axmedova74@gmail.com

Azerbaijan Technological University

The thesis provides information on the production, sales of industrial products, industrial services and the performance of work in enterprises. The study of the production process in these enterprises is carried out by both natural and technical sciences and by social sciences.

Keywords: industry, development, production, reforms, research.

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA MÜHASİBAT UÇOTUNUN TƏŞKİLİNİN KONSEPTUAL ƏSASLARI VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Minurə Hacı qızı Kərimova

m.kerimova@atu.edu.az

Rafail Əsgər oğlu Məmmədov

Anar Ramiz oğlu Sixiyev

wixiyevanar3@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Sosial-iqtisadi əlaqələrin müxtəlifliyi, təsərrüfat proseslərinin mürəkkəbliyi və onların idarə edilməsi müasir dövrdə bazar münasibətlərinin inkişafını xarakterizə edərək iqtisadi inkişafda informasiyanın artan rolunu müəyyən edir və informasiya təminatı kommersiya təşkilatlarının fəaliyyət sisteminin ən əhəmiyyətli tərkib hissəsinə çevrilərək fəaliyyətlərin planlaşdırılması və büdcələnməsi, alınmış nəticələrin təhlili və müvafiq qərarların qəbulu üçün məlumatların vahid məkanını yaradır. Mikro səviyyədə (təsərrüf edən subyektlərdə) idarəetmənin effektivliyini artıran məsələlərdən biri cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafının idarə edilməsidir, digəri isə müxtəlif elm və fəaliyyət sahəsinin geniş əhatə dairəsində olan alimlərin və mütəxəssislərin daimi diqqətində olan bazar mexanizmlərinin effektiv fəaliyyətini təmin edən şəraitin yaradılmasıdır. Bu kimi məsələlərin həlli yollarının və vəsaitlərinin hazırlanması üçün müxtəlif modellərdən, metodlardan və alətlərdən istifadə olunur. Amma onuda qeyd etmək lazımdır ki, uyğun bir informasiya təminatı hələ ki lazımı səviyyəyə çatmayıb. Müasir bazar iqtisadiyyatının tələblərinə tam həcmdə cavab vermir, informasiyanın şəffaflığı, asan əldə edilməsi, həqiqiliyi və istifadəçiyə vaxtında çatdırılması təminatı yoxdur. [1,5]

Mühasibat uçotu uçotun zənginləşdirilməsi üçün insan resursları haqqında məlumatların hasil olunmasına səy göstərir, çünki hər bir təşkilatın qüvvəsi onun kadr potensialından asılıdır. Hüquqi müstəvidə insan kapitalı aktiv sayılmır, hərçənd ki, iqtisadi baxımdan kadrların hazırlanmasına sərf olunan vəsait işçi heyətə qoyulmuş aktiv sərmayədə kapitallaşaraq amortizasiya illərinə bölünür. [1]

Uçot nəzəriyyəsinin digər aparıcı kateqoriyalarından birində «prinsiplərdir», hansılar ki, uçotda olan vacib qarşılıqlı əlaqəni əks edən ilkin vəziyyəti və əsas müddəaları bildirir. Onlar, uçotun məqsədlərinə daha da səmərəli nail olmağa kömək edən geniş fəaliyyətləri təyin edirlər. Uçotun və maliyyə hesabatlarının konseptual əsasları uçotun qəbul edilmiş ümumi prinsiplərindən daha çevikdir. Çünki prinsiplər uzun illər boyu dəyişməz qaldığı halda, konsepsiyalara korreksiyalar etmək mümkündür.

Konseptual əsaslar istənilən ölkənin sosial-iqtisadi, hüquqi, siyasi və tarixi şəraitlərin xüsusiyyətlərini kifayət qədər çevik əks edir. Konseptual əsasların üstünlükləri o qədər əhəmiyyət kəsb edir ki, onların hazırlanmasına bir çox ölkələr xüsusi önəm verir.

Uçot konsepsiyaları maliyyə hesabatları üzrə informasiya sisteminin idarəetmə prosesinə elmi kateqoriya kimi mühüm təsir göstərir.

Kənd təsərrüfat əməliyyatlarının hər hesab üzrə ikili qeydiyyatı mühasibat uçotuna sistemli xarakter verir. Mühasibat uçotunun hesablar planı, onların nizamlı siyahısı kimi, təsərrüfat əməliyyatlarının dəyərləndirilməsi üzrə qiymətləndirilməsi zamanı debet və kredit koordinat sistemində sintetik və analitik hesabların ardıcıl mühasibat qeydiyyatı vasitəsi ilə sistemləşdirilməsinə imkan verir. [3]

Konseptual əsaslara görə iqtisadi qərarların qəbulu üçün münasib informasiya olmalıdır. Belə bir keyfiyyət o zaman olar ki, keçmiş, indini və gələcək hadisələri qiymətləndirərək, qərarın qəbul edilməsinə təsir etsin. Maliyyə hesabatlarının məhdudiyyətlərindən də biri odur ki, əsasən keçmişdə olan hadisələrə baxılır, gələcəkdə olacaqlara isə cüzi yer verilir. Amma istifadəçilər üçün vacib olan gələcək barədə olan qərarlardır.

Təsərrüfat subyektinin göstəricilərinin rəqiblərin fəaliyyətlərinə dair göstəricilərdən asılılığını öyrənməklə onun bazar potensialını qiymətləndirmək mümkündür. Bunun üçün qiymət üzrə tələbatın elastikliyi hesablanır və qiymətdəyi zamanı satıcının davranışı tədqiq edilir. Bu zaman fəaliyyəti təhlil olunan təsərrüfat subyektinin məhsuluna tələbin elastikliyi aşağı olduqda onun potensialı yüksək qiymətləndirilir. [2,4]

Bazar potensialının təyin edilməsi üçün yuxarıda şərh olunan variantlarla yanaşı digər göstəricilər də məsləhət görülür: həmin sahədə normal mənfəətdən yüksək mənfəətin əldə olunması; istehsalın həcmnin daha effektiv artımı şəraitində qiymətin artımına uyğun olaraq məhsul buraxılışı səviyyəsinin ixtisar edilməsi; sənaye mülkiyyətinə hüquqdan istifadə şəraiti; zəruri malların göndərilməsi, xidmətlər, potensialdan, intellektual mülkiyyətdən istifadə hüquqları üzrə rəqiblər arasında razılaşmaların mövcud olması.

Açar sözlər: mühasibat uçotu, təsərrüfat, sosial-iqtisadi, konsepsiya.

ƏDƏBİYYAT

1. Fətullayev R. “Beynəlxalq mühasibatlığa giriş”. Bakı. 2015
2. Abbasov Q.Ə. “Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi”. Bakı. 2015
3. Səbzəliyev S.M., Mustafayev Y., Musayeva N. “Mühasibat uçotu”. Bakı. 2014
4. Terexova V.A. “Maliyyə uçotu”. Bakı. 2018
5. Səbzəliyev S.M., İbrahimova S.Ə., Daşdəmirov Ə.İ. “Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi” fənni üzrə test və tapşırıqların məcmuəsi. Dərs vəsaiti. 2022

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО УЧЕТА И ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ

Минура Гаджи кызы Керимова

m.kerimova@atu.edu.az

Рафаел Асгер оглы Маммедов

Анар Рамиз оглы Шихиев

wixiyevanar3@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Изменения в социально-экономической жизни страны в последние годы требуют использования законов и нормативных актов экономически развитых стран. Это требует изучения проблем, возникающих при применении международных стандартов и принципов к модели бухгалтерского учета Азербайджана. Характерной особенностью азербайджанской национальной модели учета является то, что основным критерием при составлении системы учета и отчетности являются казначейские (налоговые) интересы. Законодательство, не имеющее достаточного нормативно-правового уровня, определяет консерватизм, детализирует порядок бухгалтерского учета и жестко его регламентирует.

В таких условиях бухгалтерский учет не может стать гибким инструментом, способным мгновенно реагировать на экономические изменения в стране. Как известно, производственный потенциал является основой производства материальных благ. Производственный потенциал – это система, состоящая из большого количества элементов, каждый из которых по-разному влияет на процесс производства готовой продукции.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, экономика, социально-экономический, концепция.

CONCEPTUAL BASIS OF THE ORGANIZATION OF AGRICULTURAL ACCOUNTING AND ITS IMPROVEMENT

Minura Haji gizi Karimova

m.kerimova@atu.edu.az

Rafail Asker oglu Mammadov

Anar Ramiz oglu Sikhiyev

wixiyevanar3@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Changes in the socio-economic life of the country in recent years require the application of laws and regulations of economically developed countries. This requires the study of the problems arising in applying international standards and principles to the accounting model of Azerbaijan. The characteristic feature of the Azerbaijani national accounting model is that the main criterion in the preparation of the accounting and reporting system is the treasury (tax) interests. The legislation, which does not have a sufficient normative-legal level, defines conservatism, details the accounting procedure and strictly regulates it. In such conditions, accounting cannot become a flexible tool that can immediately react to the country's economic changes. As is well known, the production potential is the basis for the production of material goods. Production potential is a system consisting of a large number of elements, each of which has a different effect on the production process of the final product.

Keywords: accounting, economy, socio-economic, concept.

SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏRİN YARANMA VƏ İNKİŞAF TARİXİ

Mətanət İsrail qızı Əhmədova

matanat.axmedova74@gmail.com

Səkinə Nəcəfqulu qızı Sadıqzadə

sekinesadiqzade288@gmail.com

Mircavad Mirkamil oğlu Ağayev

mircavadaghayev@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Sosial şəbəkə termini ingilis sözüdür, sosioloq Ceyms Barns tərəfindən 1954-cü ildə daxil edilmişdir. O zamanlar sosial şəbəkə - sosial obyektlərdən ibarət olan qovşaqları birləşdirən struktur idi. Belə desək həmin zamanlarda internet və müasir internet şəbəkələri yox idi. Belə ki, sosial şəbəkə sosial obyektlər olan qovşaqlar qrupundan və onlar arasındakı əlaqələrdən ibarət bir sosial struktur idi. Daha aydın desək, sosial şəbəkə - aralarında ikitərəfli və ya birtərəfli əlaqələr olan insanlar qrupudur. [1]

Müasir zamanda isə sosial şəbəkə - insan və onu əhatə edən tanışlardan ibarət bir çevrə anlamına gəlir. Həmçinin bu çevrənin mərkəzində insan özü dayanır, onun tanışları sosial şəbəkənin qollarıdır, bu insanlar arasında münasibətlər isə əlaqələrdir.

İlk kompüter sosial şəbəkəsi elektron poçt idi. Bu proses kompüterlər arasında həyata keçirilirdi. Belə ki, bu məlumat 2 oktyabr 1971-ci ildə ilk məlumatın uzaqda yerləşən kompüterə göndərildiyi gündür. Şəbəkənin ilk istifadəçiləri isə ARPA Net şəbəkəsinin hərbiçiləri olub. İlk addım internet və müasir sosial İnternet-şəbəkələri yaradılması idi. Növbəti addım isə 1988-ci ildə Yarko Oykarinen tərəfindən IRC– real vaxt rejimində danışmaq servis sisteminin ixtira edilməsi olub. O dövrə görə IRC “qabaqcıl” sosial şəbəkə hesab edilirdi, həmçinin müasir şəbəkə anlayışından çox uzaq idi. [2] Daha sonra kompüter, elektron poçt, IRC və bir çox ixtiralar hesabına 7 avqust 1991-ci ildə hazırkı İnternet yarandı. Həmin tarixdə britaniyalı alim Tim Berners Li ilk internet səhifəni dərc etdi.

Müasir həyatımızın ayrılmaz bir hissəsi kimi sosial şəbəkələrin geniş arealda yayılması XX əsrin 90-cı illərindən başladı. Dünyada ilk yaradılmış sosial şəbəkə 1995-ci ildə Classmates Online Inc. şirkətinin sahibi Rendi Konrad tərəfindən əsas qoyulmuş

“classmates.com” saytıdır. Həmin sayt qeydiyyatdan keçmiş istifadəçilərə dostları, sinif yoldaşları və digər insanlar ilə əlaqə qurmağa kömək edirdi. Hazırda bu saytın 40 milyondan çox ziyarətçisi var. Onların da böyük əksəriyyəti ABŞ və Kanadada yaşayır. [3]

2002-2003-cü illərdə Hi5 və LinkedIn sosial şəbəkələri, 2004-cü ildə məşhur LiveJournal şəbəkəsi və Facebook, 2005-ci ildə Youtube, 2006-cı ildə Twitter, 2010-cu ildə Instagram və digər sosial şəbəkələri yaradıldı. Beləliklə, beynəlxalq informasiya cəmiyyətində sosial axınların yeni mərhələsi başlandı. Sosial şəbəkə bir qrupdur. Hansı ki, internet üzərindən müxtəlif sosial subyektlərin bir araya gətirildiyi və aralarında sosial kommunikasiyanın reallaşdırıldığı bir qrupdur.

Açar sözlər: sosial şəbəkələr, sosial qruplar, yaranma, tarix, internet.

ƏDƏBİYYAT

1. Sterne, J. Social media metrics: How to measure and optimize your marketing Investment. Hoboken. 2010. 37 p
2. Barker M., Barker D. Social Media Marketing: A Strategic Approach. Cengage Learning. Australia. 2012. 348 p
3. Qualman, E. Socialnomics: How Social Media Transforms the Way We Live and Do Business. Wiley. Hoboken. 2016

ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Матанат Исраил гызы Ахмедова

matanat.axmedova74@gmail.com

Сакина Наджафгулу кызы Садигзаде

sekinesadiqzade288@gmail.com

Мирджавад Миркамил оглы Агаев

mircavadaghayev@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Термин социальная сеть - это английское слово, введенное социологом Джеймсом Барнсом в 1954 году. В то время это была социальная сеть - структура, объединяющая узлы, состоящие из социальных объектов. Так сказать, в то время не было интернета и современных интернет-сетей. Таким образом, социальная сеть представляла собой социальную структуру, состоящую из группы узлов, являющихся социальными объектами, и связей между ними. Проще говоря, социальная сеть - это группа людей, между которыми существуют двусторонние или односторонние отношения.

Ключевые слова: социальные сети, социальные группы, создание, история, интернет.

THE HISTORY OF THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF SOCIAL NETWORKS

Matanat Israil gizi Ahmadova

matanat.axmedova74@gmail.com

Sakina Najafgulu gizi Sadiqzade

sekinesadiqzade288@gmail.com

Mirjavad Mirkamil oglu Agayev

mircavadaghayev@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

The term social network is an English word, introduced by sociologist James Barnes in 1954. At that time, it was a social network - a structure connecting nodes consisting of social objects. In those days there was no internet and modern internet networks. If so, the social network was a social structure consisting of a group of nodes, which were social

objects, and the links between them. More clearly, a social network is a group of people with bilateral or unilateral links between them.

Keywords: social networks, social groups, origin, history, internet.

MÜHASİBAT UÇOTU STANDARTLARININ TƏTBİQİ ŞƏRAİTİNDƏ MALİYYƏ NƏTİCƏLƏRİNİN TƏHLİLİ PROBLEMLƏRİ

Fazil Jamil Karimov

Şəmsiyyə Rəməzan qızı Abdullayeva

shemsiyyetabdullayeva@gmail.com

Sevda Rafiq qızı Hüseynzadə

Ervin Şükür oğlu Nağıyev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Ölkədə mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlar əsasında inkişaf etdirilməsini və maliyyə hesabatlarında şəffaflığını təmin etmək məqsədi ilə kommersiya təşkilatları üçün Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarına əsaslanan Milli Mühasibat Uçotu Standartları hazırlanıb.

Dünya ölkələrində mühasibat uçotu və mühasibat hesabatının tərəqqisi təcrübəsindən məlum olur ki, hesabatın təyinatı üzrə xarakteristikasını təyin edən qəbul olunmuş prinsiplər və bu prinsiplərə verilən tələblər vardır. Milli sərhədləri tanımayan iqtisadi və maliyyə münasibətlərinin qlobalaşdırılması və beynəlmilləşdirilməsi obyektiv olaraq mühasibat uçotu qaydalarının və maliyyə hesabatlarının unifikasiyasına və bununla da onların standartlaşdırılmasına dair tələbatın yaradılmasına səbəb olmuşdur. [4]

Başqa sözlə, mühasibat uçotu sahəsində standartlaşdırmanın zəruriliyi məsələsi milli iqtisadiyyatların beynəlxalq səviyyədə inteqrasiya olunması şəraitində bazar münasibətlərini əks etdirən informasiyaların müəyyən olunmuş qaydada uçota alınması və istifadəçilərə daha anlaşıqlı və etibarlı şəkildə çatdırılması ilə özünü büruzə vermişdir. Bu baxımdan, ölkə iqtisadiyyatında dövlət və yerli (bələdiyyə) büdcə gəlirlərinin mövcud mənbələr üzrə mədaxilinin, büdcə xərclərinin müəyyən olunmuş istiqamətlər əsasında təyinatı üzrə ödəmələrinin, habelə sahibkarlıq subyektlərinə əsas kapitala yönəldilən investisiyaların, xüsusən xarici investisiyaların yönəldilməsi nəticəsində, həmin təsərrüfat subyektlərində maliyyə resurslarından səmərəli istifadəsinin şəffaflığını təmin edən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının və ya bu standartlara əsaslanan MMUS- nın tətbiqi üzrə dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi gündəmdə duran əsas məsələlərdən biridir.

Mühasibat uçotunun əsas funksiyası təşkilatın aktivləri, öhdəlikləri, kapitalı və onların hərəkəti haqqında pul ifadəsində ümumiləşdirilmiş informasiyanın müəyyən olunmuş tələblər əsasında uçota alınması üzrə sistemini təşkil edir. Bunun üçün mühasibat uçotu maliyyə hesabatları elementlərinin (aktivlərin, öhdəliklərinin, kapitalın, gəlir və xərclərin) tanınması, ölçülməsi, qeydə alınması və daha sonra maliyyə informasiyasının istifadəçilərə təqdim edilməsi, həmçinin bu informasiyanın təhlil etmə bacarığı mühasibat uçotu prosesinin əsas şərtlərindən biri hesab olunur. [2]

Başqa sözlə, təşkilat tərəfindən mühasibat uçotunun aparılması üzrə sistemli qaydada təşkil olunmuş informasiyanın alınması, onun həyata keçirdiyi fəaliyyətlə bağlı təsərrüfat proseslərini idarə etmək üçün istifadə edilir. Belə ki, baş vermiş hadisə və proseslərin, həmçinin əməliyyatların kəmiyyət və keyfiyyəti haqqında məlumatları qeydə almaq zərurəti yaranır ki, bu da mühasibat uçotunun əsas və ən başlıca üsullarından olan ikili mühasibat yazılışları ilə aparılır. [4]

Maliyyə hesabatlarının tərtibi zamanı informasiya mənbəyi kimi mühasibat uçotu

regisrlərində olan məlumatlarından istifadə olunur. Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları bir prosesin iki mərhələsindən ibarət olmaqla qarşılıqlı əlaqədədir və bir-birini tamamlayır. Maliyyə hesabatlarının göstəricilərinə əsasən maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili aparılır, bu sahədə yol verilən nöqsan və çatışmazlıqlar müəyyənləşdirilir, istifadə edilməmiş daxili ehtiyatlar aşkara çıxarılır. Bu səbəbdən həmin hesabatlar yalnız təşkilatın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini nəzarət etmək üçün deyil, eyni zamanda bir qayda olaraq onun keçən dövrə aid olan hesabatları diqqətlə öyrəniləndikdən sonra gələcək dövrlər üzrə fəaliyyətinin proqnozlaşdırılması üçün nəzərdə tutulur. [1]

Maliyyə hesabatlarının tərtibi mühasibat uçotu prosesinin sonuncu mərhələsi olduğundan bu məqsədlə həmin hesabatlar sözügedən məlumatları bilavasitə ümumiləşdirmək və sistemləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Maliyyə hesabatlarının məqsədi iqtisadi qərarlar qəbul edilməsində geniş istifadəçi auditoriyasını təkilatın maliyyə vəziyyəti, maliyyə nəticəsi və maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər haqqında faydalı məlumatla təmin etməlidir. [3]

Maliyyə əmtəə-pul münasibətlərindən istifadənin konkret forması olmaqla onun aşağıdakı xüsusiyyətləri vardır:

1) Natural münasibətlərdən fərqli olaraq maliyyə münasibətləri pul formasında həyata keçirilir;

2) Maliyyə münasibətləri üçün bölgü funksiyası səciyyəvidir.

Maliyyə münasibətləri demək olar ki, iqtisadiyyatın idarə olunmasının bütün sahələrini əhatə edir və müxtəlif formalarda meydana çıxır.

Bütün bu proseslərin gedişatı, maliyyə informasiyasının vahid qaydada başa düşülməsi, icmallaşdırılması və təqdim edilməsinin əsas və etibarlı mənbəyi kimi qalmaqda olan mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları vasitəsilə həyata keçirilməsinin zəruriliyini əsaslandırmışdır. Beləliklə, söhbət iqtisadiyyatın qlobalaşdırılması şəraitində mühasibat uçotunun formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi üzrə yeni təfəkkürün, fəlsəfənin qəbul olunması və yayılmasından gedir. Müasir mərhələdə təsərrüfat subyektlərində tərtib edilmiş maliyyə hesabatlarının şəffaflığını təmin etmək və bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun tərtib edilməsini həyata keçirmək məqsədi ilə onun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması üzrə islahatlar aparılmalıdır.

Açar sözlər: muhasibat uçotu, maliyyə, istehsalat, təsərrüfat, milli

ƏDƏBİYYAT

1. "Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın təsdiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı. 28 iyul 2007-ci il. JN» 2292 // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2007. JY2 7. maddə 728 s. 1985- 2015
2. Kərimov A. "Mühasibat uçotu, vergilər" Bakı. 2014. 145 s
3. Abbasov İ.M., Məmmədov İ.A., Cabbarov A.S. "Mühasibat uçotu (sahələr üzrə)" Dərslik. Bakı. 2017. 424 s
4. Калькулирования себестоимости продукции М.: Финансы. 2014. 210 с

ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В УСЛОВИЯХ ПРИМЕНЕНИЯ СТАНДАРТОВ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Фазиль Джамиль Каримов

Шамсият Рамазан кызы Абдуллаева

shemsiyyetabdullayeva@gmail.com

Севда Рафиг кызы Гусейнзаде

Ервин Шукур оглы Нагиев

Азербайджанский Технологический Университет

Составление бухгалтерского (финансового) отчета является последним и важным этапом бухгалтерского процесса. Бухгалтерский (финансовый) отчет

содержит общую информацию о результатах производственно-хозяйственной и финансовой деятельности предприятия.

Информация финансовой отчетности используется для оценки экономической деятельности отдельных подразделений предприятия, определения ее положительных сторон и недостатков, выяснения причин отклонений от плана, анализа рентабельности предприятия в целом и для многих другие цели. Точность информации, используемой для этой цели, имеет особое значение.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансы, производство, экономика, национальный

PROBLEMS IN ANALYSIS OF FINANCIAL RESULTS IN THE APPLICATION OF ACCOUNTING STANDARDS

Fazil Cəmil Kərimov

Shamsiyat Ramazan gizi Abdullayeva

shemsiyyetabdullayeva@gmail.com

Sevda Rafiq gizi Hüseynzadə

Ervin Shukur oglu Naqiyev

Azerbaijan Technological University

Preparation of the accounting (financial) report is the last and important stage of the accounting process. The accounting (financial) report contains general information on the results of the enterprise's production, economic and financial activities. Information from financial reports is used to evaluate the economic activity of individual departments of the enterprise, to determine its positive aspects and shortcomings, to find out the reasons for deviations from the plan, to analyze the profitability of the enterprise as a whole, and for many other purposes. The accuracy of the information used for these purposes is of particular importance.

Keywords: accounting, finance, production, economy, national

AZƏRBAYCAN QIDA SƏNAYESİ MÜƏSSİSƏLƏRİNİN FƏALİYYƏTİNDƏ KADR AMİLİ

Fərman Alisgəndər oğlu İsgəndərov

ferman.isgenderov@bk.ru

Həmidə Hüseyn qızı Mahmudova

gamida2211@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Respublikamızda qida sənayesi müəssisələrinin əksər hissəsində kənd təsərrüfatı məhsulları emal edilir, həmçinin ərzaq tələbatının təmin olunması üçün bir sıra işlər görülür. Qida sənayesi üzrə fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarının mühüm cəhəti demək olar ki, ölkə ərazisində qida sənayesinə aid çoxsaylı müəssisələrin yerləşməsindən ibarətdir. Hazırda da bu iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün ölkəmizdə dövlət və özəl mülkiyyətə malik müəssisələr yaradılır və fəaliyyət göstərir.

İqtisadi göstəricilər ölkəmizdə qida sənayesində inkişafın müsbət istiqamətdə olmasını ifadə edir. Təbiidir ki, bunun nəticəsi olaraq ölkədə insan resursları ilə bağlı tədbirlərin daha geniş vüsət almasına və kadr potensialına ehtiyacın daha da artmasına gətirib çıxarır.

Qida sənayesi ilə məşğul olan şirkətlərdə kadrların idarə edilməsi, hərtərəfli qiymətləndirilməsinin həyata keçirilməsi bu sahənin effektivliyinin ümumi göstəriciləri sistemini ayırmağa imkan verir. Bu göstəricilərin tərkibinə kadrların fəaliyyətinin sabitliyi, əmək məhsuldarlığı və kadrların iqtisadi göstəriciləri daxil edilməlidir. [1]

Qida sənayesinin iqtisadi inkişafının hazırkı mərhələsi müasir sosial-iqtisadi idarəetmə mexanizmlərindən istifadə etməklə müəssisələrin kadrlarının əmək fəaliyyətinin idarə edilməsi elementlərinin keyfiyyəti ilə bağlı praktiki problemlərin həllini tələb edir. Lakin bu problemin elmi tədqiqi, xüsusən də müəssisənin insan resurslarını təşkil edən işçilərin fəaliyyətinin hərtərəfli əksini tapmaq baxımından kifayət qədər davam edir. Qida istehsalı sahələrində müəssisələrin kadrlarının əmək fəaliyyətinin hərtərəfli qiymətləndirilməsi üçün elmi əsaslandırılmış sistemin yaradılması aktual problemdir. [2]

Qida sənayesi müəssisələrində innovativ texnologiyaların tətbiqini təmin etmək lazımdır. Bunun üçün iş yerində əməyin mühafizəsi və əsas təhlükəsizlik tədbirləri təşkil edilməli, iş yerləri öz şəraitlərinə görə sertifikatlaşdırılmalı, innovative idarəetmə sistemi tətbiq edilməli, qida sənayeni müəssisələrinin maliyyə-iqtisadi təhlili aparılmalı, istehsal xərclərinin azaldılması imkanları axtarılmalıdır. [3]

Qida sənayesində kadrların tələb olunan səviyyədə yüksək ixtisasa malik olması əsas məsələ hesab olunur. İşçilərin bir-birləri ilə qarşılıqlı əlaqəsində əsas amillərdən biri korporativ mədəniyyət hesab olunur.

Qida emalı müəssisələrində kadrlar üzrə mütəxəssis, kadr strategiyasını həyata keçirərkən işçilərin bacarığı haqqında məlumatlardan istifadə edərək, investisiyaların kimə və hansı istiqamətə qoyulacağını müəyyənləşdirməlidir.

Açar sözlər: qida sənayesi, müəssisə, kadr hazırlığı, kadr potensialı, insan resursları, innovativ metodlar və s.

ƏDƏBİYYAT

1. Клименкова Т.А., Щедрина И.В. [Систематизация факторов макросреды, влияющих на выбор ключевых компетенций управленческого персонала](#) // Экономика и предпринимательство. 2017. № 3-2(80-2). с. 655-657
2. Ekonomik gelişmə sürecinde tarım-sanayi ilişkilerinin sektörler arası bütünleşmeye etkileri” (İqtisadi inkişaf prosesində kənd təsərrüfatı-sənaye əlaqələrinin sektorlararası inteqrasiyaya təsirləri). Cahit Aydemir, Murat Pıçak. 2008
3. Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış”inkişaf konsepsiyası. Bakı. 29 dekabr 2012

КАДРОВЫЙ ФАКТОР В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Фарман Алисгандер оглы Искендеров

ferman.isgenderov@bk.ru

Гамида Гусейн кызы Махмудова

gamida2211@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Для развития предприятий пищевой промышленности на высоком уровне необходимо устранять и предотвращать последствия плохого взаимодействия, то есть важно знать последствия взаимодействия между элементами системы управления персоналом. Также отбор сотрудников на основе заданных требований, создание условий для деловых отношений, организация мотивационных факторов для обеспечения требуемого качества сотрудников, планирование навыков персонала согласно инновационным требованиям являются основными условиями, усиливающими фактор кадрового потенциала в экономике. области пищевой промышленности нашей республики.

Ключевые слова: пищевая промышленность, предприятие, подготовка кадров, кадровый потенциал, человеческие ресурсы, инновационные методы и др.

PERSONNEL FACTOR IN THE ACTIVITY OF AZERBAIJANI FOOD INDUSTRY INSTITUTIONS

Farman Alisgander oglu Iskanderov

ferman.isgenderov@bk.ru

Hamida Huseyn gizi Mahmudova

gamida2211@gmail.com

Azerbaijan Technological University

In order to develop food industry enterprises at a high level, it is necessary to eliminate and prevent the consequences of poor interaction, i.e., it is important to know the consequences of interaction between the elements of the personnel management system. The selection of employees on the basis of given requirements, creation of conditions for business relations, organization motivational factors to ensure the required quality of employees, planning the personnel skills according to innovative requirements are also the main conditions that strengthen the factor of personnel potential in the field of food industry in our republic.

Keywords: food industry, enterprise, personnel training, personnel potential, human resources, innovative methods, etc.

STANDARTLAŞDIRMA ÜZRƏ NORMATİV SƏNƏDLƏRİN KATEQORİYALARI

Şəbnəm Sədrəddin qızı Əhmədova

ahmediseh@gmail.com

Murad Zahid oğlu Tağıyev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Standart, mövcud məsələlərdə maraqlı tərəflərin razılığa gəlməsi əsasında hazırlanmış və müvafiq orqan tərəfindən tanınmış standartlaşdırma üzrə könüllü normativ sənəddir. Standartların əhəmiyyəti dünyanın hər yerində xidmətlər və istehsal olunan məhsulların vahid rejimdə, eyni keyfiyyətdə istifadə oluna bilinməsindən ibarətdir və standartlar xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, texnologiya və texnikanın yeniliklərinin tətbiqinə imkan yaradır. Hər hansı bir xidmət sahəsinin standartların tələblərinə uyğun fəaliyyət göstərməsi, həmən xidmət növünün xarici bazarlarda tanınması və yarana biləcək problemlərin asanlıqla aradan qaldırılması deməkdir. Standartlar istehsalat, elmi-tədqiqat, təcrübi-konstruktor, texnoloji, tədris-pedaqoji və başqa növ əmək fəaliyyəti sahələrində istifadə olunur. Standartlaşdırma kütləvi və yaxud təkrar istifadə üçün nəzərdə tutulan normativ sənədlərin hazırlanması, qəbulu və tətbiqi prosesindən ibarət fəaliyyətdir. Standartlar hazırlandığı zaman qanunvericilik normalarına uyğun şəkildə hazırlanmalı, standarta daxil edilən tələblər ziddiyyət təşkil etməməlidir. Standartlaşdırmanın ümumi məqsədləri aşağıdakılardır :

- Xidmətlərin və ya məhsulların insan sağlamlığı, həyatının təhlükəsizliyini təmin etmək
- Ətraf mühit təhlükəsizliyini təmin etmək
- Ölkənin müdafiə qabiliyyətini və səfərbərliyə hazırlığını təmin etmək
- Xidmətlərin və ya məhsulların keyfiyyəti haqqında istehlakçıların məlumatlı olmasını təmin etmək
- Resursların qənaətini təmin etmək
- Xidmətlərin və ya məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin etmək
- Təbii və fəvqəladə vəziyyətlərin yaranması ehtimallarını əsas götürərək təsərrüfat obyektlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək. [1]

Standartlaşdırma üzrə işlərin təşkilini Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidməti təbəçiliyində olan Azərbaycan Standartlaşdırma İnstitutu həyata keçirir. AZSTAND milli standartların hazırlanması, təsdiqi, ləğv edilməsi, standartlaşdırma üzrə Texniki Komitələrin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi, uyğunluğun qiymətləndirilməsində sertifikatlaşdırma proseslərinin tənzimlənməsi və standartlaşdırma üzrə normativ sənədlərin reyestrinin aparılması istiqamətləri üzrə fəaliyyət göstərir.

Standartlaşdırılma üzrə normativ sənədlərin aşağıda göstərilən kateqoriyaları mövcuddur:

- beynəlxalq standartlar (ISO)
- dövlətlərarası standartlar (ГОСТ)
- regional standartlar
- dövlət standartları (AZS)
- texniki şərtlər (TŞAZ)
- müəssisə standartları (MS)
- elmi-texniki və mühəndis cəmiyyətlərinin standartları (ETMCS).

Dövlət standartları - milli standartlaşdırma qurumu tərəfindən qəbul edilən standartlar hesab olunur. Azərbaycan Respublikasının dövlət standartları AZS 1.2-yə əsasən hazırlanır. Həmçinin dövlət tikinti norma və qaydaları da dövlət standartları səviyyəsində hesab edilir.

Dövlətlərarası standartlar – iki və daha çox dövlətin qarşılıqlı razılığı əsasında qəbul olunmuş standartlardır. Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin standartlarını bura aid etmək olar.

Regional standartlar – texniki, iqtisadi əməkdaşlıq edən bir qrup regional və yaxud hövzə dövlətlərin qəbul edib, istifadə etdiyi standartlardır.

Texniki şərtlər – işə, xidmətə aid texniki tələbləri müəyyənləşdirən və tətbiqi könüllü olan normativ sənəddir. Dövlət standartından fərqli olaraq konkret məhsula, materiala yönəlir və onların hazırlanması, kompleks tələblərini müəyyən edir.

Müəssisə standartları – bu standartlar yalnız daxili tələbat üçün müəssisədə göstərilən xidmət üçün işlənib hazırlanır.

Beynəlxalq standartlar – beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul olunmuş standartlardır.[2] Beynəlxalq təşkilatlardan ən geniş yayılanı Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatının (International Standardization Organization) standartlarıdır. Iso xüsusi təşkilatdır və bütün ölkələrin nümayəndələri, o cümlədən Azərbaycan Respublikası da bu təşkilata üzv ölkələr sırasındadır.

Açar sözlər : Standartlaşdırma, beynəlxalq standartlar, keyfiyyət

ƏDƏBİYYAT

1. Metrologiya standartlaşdırma sertifikatlaşdırma /A.M.Qafarov/ Bakı-2012/ səh 313
2. <https://azstand.gov.az/az/standartlasdirma-uzre-normativ-senedlerin-dovlet--6135>

КАТЕГОРИИ НОРМАТИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ ПО СТАНДАРТИЗАЦИИ

Шабнам Садреддин кызы Ахмедова

ahmediseh@gmail.com

Тагиев Мурад Захид оглы

Азербайджанский Технологический Университет

Стандарты используются в производственной, научно-исследовательской, экспериментально-конструктивной, технологической, учебно-педагогической и других видах лабораторной деятельности. Стандартизация – это деятельность, состоящая

из процесса подготовки, принятия и применения нормативных документов, предназначенных для массового или многократного использования.

Ключевые слова: Стандартизация, международные стандарты, качество

CATEGORIES OF NORMATIVE DOCUMENTS ON STANDARDIZATION

Shabnam Sadraddin gizi Ahmadova

ahmediseh@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Standards are used in production, scientific research, experimental design, technology, teaching and other types of laboratory activity. Standardization is an activity consisting of the process of preparation, adoption and application of normative documents intended for mass or repeated use.

Keywords: Standardization, international standards, quality.

İQTİSADİYYATDA SÜNİ İNTELLEKTİN ROLU

Aysel Hidayət qızı Rüstənzadə

aysel.kamalova93@mail.ru

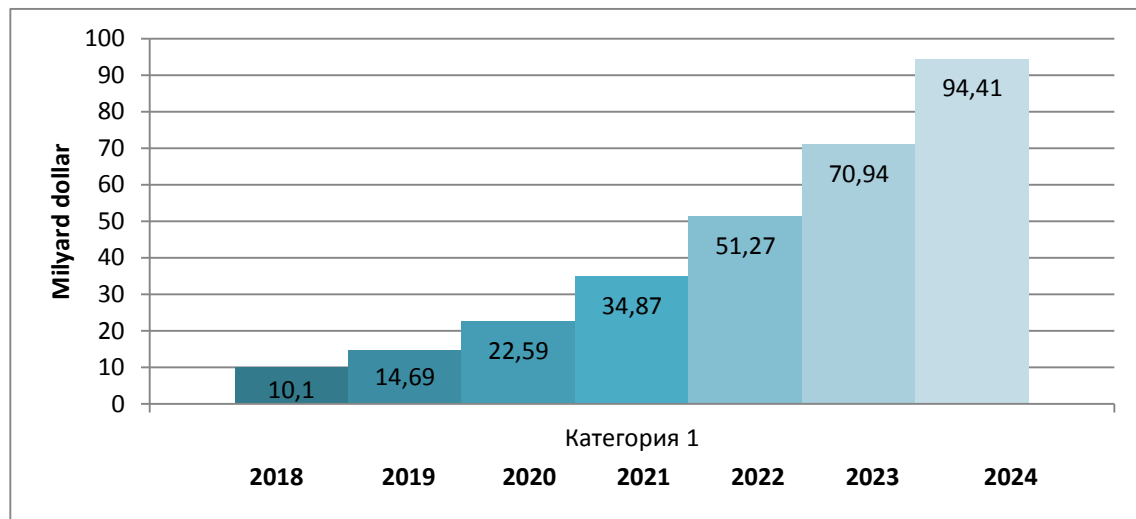
Rühəngiz Rauf qızı Mustafayeva

Tural Faiq oğlu Rüstəmov

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Müasir rəqəmsal və süni intellekt texnologiyalarının, telekommunikasiya, innovasiya və informasiyanın istifadə edilməsi iqtisadiyyatı daha da inkişaf etdirir, sosial-iqtisadi münasibətləri məhsuldar və səmərəli edir, yeni gəlir imkanları yaradır. Təkrarlanan tapşırıqları avtomatlaşdırmaq, informasiya kütlələrini təhlil etmək və nəticə çıxarmaq qabiliyyəti, iqtisadiyyatın istənilən sahəsində işləri asanlaşdırmaq süni intellektin əsas üstünlüyüdür [1].

Süni intellektin inkişafının əsas tendensiyalarından biri istehsal proseslərinin səmərəliliyini artırmaqdır. Süni intellektin istifadəsi istehsal proseslərini avtomatlaşdıraraq, istehsalə çəkilən xərci və zamanı azaltmaq, səhvləri ixtisar etmək və keyfiyyəti yüksəltməyə imkan verir. Bütün dünyanın ölkələrinin iqtisadiyyatının əsas məqsədlərindən biri bütün istehsal sahələri üzrə məhsuldarlığın və səmərəliliyin artırılmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, süni intellekt vasitəsi ilə əldə olunan gəlir 10 milyard dolları civarında olmuşdur, 2022-ci ildə isə bu göstərici 50 milyard dollar keçmişdir. 4 il ərzində olan bu kəskin yüksələn göstərici növbəti 3 ilində sürətlə yüksəlməsinə proqnoz verdi. (Qrafik 1):

Süni intellekt üzrə proqram təminatının illik global gəlirlərinin dinamikası (qrafik 1)

Daima inkişafda olan iqtisadiyyatın bütün sahələrində iqtisadi innovasiya rəqabət qabiliyyətinin əsas tərkib hissəsidir. Süni intellekt innovasiyaların ele bir lokomotiv hissəsidir ki, bütün ölkələrin iqtisadiyyatının dünya bazarlarında təqdim olunan qabaqcıl məhsul və xidmətlərin inkişafının əsasıdır. Dünyada süni intellektin inkişaf mərhələsində rəqabət üstünlüyü qazanmağa nail olacaq [2].

Süni intellektin inkişafı insan kapitalında müəyyən dərəcədə təsirlər göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, informasiya texnologiyalarının genişlənməsi insan resursunun inkişafa doğru meyl etməsini dəstəkləyir. İşçi güvvəsinin ixtisas və peşələrinin artırılması, insanların daima yeni texnologiyaları öyrənmə, bilik və bacarıqlarının artırılmasını, vaxta və resursa qənaət etməsi süni intellekt vasitəsi ilə təmin edilir. Buradan nəticə çıxarmaq olar ki, süni intellektin inkişafı işsizliyin artırılmasına deyil, əksinə insanların monoton fəaliyyətdən uzaqlaşib, daha da yaradıcı işlərlə məşğul olmağına dəstək olur [3].

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 fevral 2003-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq olunmuş dövlətimizin süni intellekt vasitəsi ilə iqtisadiyyatın inkişafı yolunda informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər) ölkədə informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarını inkişaf etdirdi. “Elektron ticarət haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” Milli Məclis tərəfindən qəbul olunmuş aktlardan biridir ki, süni intellektin tətbiqinin genişlənməsinə müsbət şərait yaratdı. Süni intellektin rəlləşməsi üçün internet dövrünün ölkəmizdə “Azərbaycan dilində pulsuz internet səhifələrinin yaradılması və yerləşdirilməsi” haqqında; – “Azərbaycan internet axtarış sistemi” haqqında; – “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003- 2012 illər)” “Aztelekom” və “Bakı telefon rabitəsi” istehsalat birliklərinin birgə layihəsinin nəticəsində 10 dekabr 2001-ci il tarixindən Azərbaycan Respublikasının hər yerindən internetə qoşulmaq imkanı yaradıldı. Süni intellekt texnologiyalarının geniş yayılması, iqtisadiyyatın hər bir sahəsində itifadəsi məqsədi ilə ölkəmizdə xeyli tətbir və konfranslar təşkil olunur. İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində Dördüncü Sənaye İnqilabının Təhlili və Koordinasiya Mərkəzinin (4SİM), Dünya İqtisadi Forumu (DİF), İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidmətinin (AİBNDX), İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Agentliyi – AZPROMO ilə birgə “Yeni nəsil iqtisadiyyatda süni intellekt: çağırışlar və imkanlar” mövzusunda 25 sentyabr 2023-cü il tarixində tərtib olunmuş tədbiri bunlara misal göstərmək [3].

Açar sözlər: süni intellekt, rəqəmsal texnologiyalar, iqtisadi inkişaf, avtomatlaşdırma, Milli strategiya.

ƏDƏBİYYAT

1. Quliyev R.H. İqtisadi informatika və iqtisadiyyatda informasiya texnologiyaları – Bakı, 2017, səh. 27
2. <https://explodingtopics.com/blog/ai-statistics>
3. <https://www.economy.gov.az/az>

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ЭКОНОМИКЕ

Айсель Хидаят кызы Рустамзаде

aysel.kamalova93@mail.ru

Рухангиз Рауф кызы Мустафаева

Турал Фаиг оглы Рустамов

Азербайджанский Технологический Университет

Научная статья посвящена роли искусственного интеллекта в экономике. Современные цифровые технологии и технологии искусственного интеллекта развивают экономику и делают социально-экономические отношения эффективными. Применение искусственного интеллекта сокращает затраты и время, а также повышает качество за счет автоматизации производственных процессов. Благодаря этим технологиям сокращается монотонная работа, поддерживается нацеленность людей на творчество. Государственные стратегии и законы, направленные на развитие искусственного интеллекта в Азербайджане, ускоряют экономическое развитие. Кроме того, различные меры, связанные с искусственным интеллектом, создают условия для применения инновационных подходов в стране.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, экономическое развитие, автоматизация, Национальная стратегия.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE ECONOMY

Aysel Hidayat gizi Rustamzade

aysel.kamalova93@mail.ru

Ruhangiz Rauf gizi Mustafayeva

Tural Faig oglu Rustamov

Azerbaijan Technological University

The scientific article is devoted to the role of artificial intellect in the economy. Modern digital and artificial intelligence technologies develop the economy and make socio-economic relations efficient. The application of artificial intelligence reduces costs and time and improves quality by automating production processes. Thanks to these technologies, monotonous work is reduced, people's focus on creativity is supported. State strategies and laws aimed at the development of artificial intelligence in Azerbaijan accelerate economic development. In addition, various measures related to artificial intelligence create conditions for the application of innovative approaches in the country.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, economic development, automation, National strategy.

RESPUBLİKAMIZDA İNSAN KAPİTALININ İNKİŞAF İMKANLARI VƏ İŞĞALDAN AZAD OLUNAN ƏRAZİLƏRDƏ ONLARDAN İSTİFADƏ

Rafael Şükür oğlu Şükürov

sukurovrefayil@gmail.com

Gülçin Qabil qızı Əliyeva

alievagulcin1@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsi üçün lazım olan imkanları araşdırarkən aydın olur ki, respublikamızda da insan kapitalının inkişafının təmin edilməsi prosesində tətbiq edilən yeniliklər Azərbaycanda əsas əhəmiyyət kəsb edən inkişaf sahələri üzrə təcrübəli, peşəkar mütəxəssislərin yetişdirilməsinə şərait yaratmışdır. Müstəqilliyimizi əldə etdikdən sonra bu sahədə bir çox layihələrə imza atılmışdır ki, buda neft kapitalının insan kapitalına çevrilməsi prosesində olmuşdur. Respublikamızın müstəqilliyi əldə etməsi fonunda bir çox dünya ölkələri kimi inkişaf integrasiyasının əldə edilməsi, xarici investisiya şirkətlərinin ölkə iqtisadiyyatına daxil olması insan kapitalının əhəmiyyətini önə çəkmiş və rəqabətli mühit formalaşdırmışdır. Bu da öz növbəsində rəqabətə davamlı üstünlüyün əldə edilməsi məqsədilə insan resurslarından səmərəli şəkildə istifadə etmək zərurətini yaratmışdır. Respublikamızda insan kapitalının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsində ölkəmiz tərəfindən bir çox tədbirlər həyata keçirilir. [2]

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən hazırlanan "İnsan kapitalının inkişafı: nəzəri aspektləri və qiymətləndirmə metodologiyası"nda qeyd olunmuşdur ki, insan kapitalı istehsal prosesinin hərəkətverici amildir, ictimai təkrar istehsal isə geniş, xalq təsərrüfatı nöqtəyi-nəzərdən məhsul istehsalının yenidən başlanması və bu kapitalın özünün təkrar istehsalıdır. [1]

İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsi mövzusunun respublikamızın timsalında nəzərdən keçirdikdə rahatlıqla deyə bilərik ki, hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə həyata keçirilən bərpa işləri həmin ərazilərin ilk növbədə milli iqtisadiyyata, ondan sonra isə regional iqtisadiyyata integrasiyasının təşkil edilməsinə, innovativ metodlarla infrastrukturun qurulması məhz insan kapitalının inkişafını əsas amilə çevirir və şəxslərin öz yaradıcılıq potensialının məhz bu ərazilərdə həyata keçirməsinə şərait yaradır.

Bu istiqamətdə həyata keçirilən layihələrin işğaldan azad olunan ərazilərimizin tək iqtisadi inkişafında deyil, həm də ölkəmizin digər dövlətlərlə əməkdaşlıq halının yaranmasına imkan verəcəyini deməyə əsas verir. Qeyd olunan ərazilərdə insan kapitalının tətbiqi üçün dayanıqlı məskunlaşma siyasəti yeridilməli və bu siyasət prioritetlər sırasına qoşulmalıdır. Bu istiqamətdə atılan addım kimi müasir bacarıqlara malik olan mütəxəssislərin işğaldan azad edilmiş ərazilərə cəlb edilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsini və iş icazələrinin verilməsini göstərmək olar.

Belə ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə özəl fəaliyyətin stimullaşdırılması, işçilərin regional axını üçün investisiyaların təşviqi üzrə mexanizmlərin tətbiq edilməsi, əsasən də, istehsal fəaliyyətini həyata keçirəcək sahibkarlar üçün güzəşt mexanizmlərinin tətbiq edilməsi, əmək resurslarının qeyd edilən regionda yerləşdirilməsi ilə yanaşı, onların potensialının səmərəli idarə olunması, xüsusilə də, onların xidmət sahəsinə yönəldilməsi məqsədilə bir sıra güzəştlərin tətbiq olunmasını qeyd edə bilərik. [3]

Açar sözlər: insan kapitalı, insan kapitalının inkişafı, işğaldan azad olunan ərazi, infrastruktur

ƏDƏBİYYAT

1. İnsan kapitalının inkişafı: nəzəri aspektləri və qiymətləndirmə metodologiyası. 27 s

2. “İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi” haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 dekabr 2021-ci il tarixli 3037 nömrəli Sərəncamı. 2021.

3. Гапонова С.Н., Ильин А.Б. Повышение эффективности человеческого капитала за счет совершенствования механизмов управления // Журнал «Науковедение». том 7. №7. 2015. с.1-11

**ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В НАШЕЙ
РЕСПУБЛИКЕ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НА ТЕРРИТОРИЯХ,
ОСВОБОЖДЕННЫХ ОТ ОККУПАЦИИ**

Рафаэль Шукур оглы Шукуров

sukurovrefayil@gmail.com

Гюльчин Габиль кызы Алиева

alievaqulcin1@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Человеческий капитал – это также максимально эффективное использование каждого ресурса вокруг человека. Потому что, чтобы реализовать свои знания и способности, человек должен воспользоваться имеющимися возможностями. Инвестиции в этом направлении должны осуществляться после принятия правильных решений. Именно на наших территориях, освобожденных от оккупации, незаменимую роль для этой области играет открытие ресурсов, которые считаются факторами, влияющими на развитие человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, развитие человеческого капитала, территория, освобожденная от оккупации, инфраструктура.

**OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT OF HUMAN RESOURCES IN OUR
REPUBLIC AND THEIR USE IN THE TERRITORIES LIBERATED FROM OCCUPATION**

Rafael Shukur oglu Shukurov

sukurovrefayil@gmail.com

Gulchin Gabil gizi Aliyeva

alievaqulcin1@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Human capital is also the maximum effective use of all the resource around a person. In order to realize one's knowledge and abilities, a person should take the advantage of opportunities available. Investments in this direction should be made after making right decisions. In our liberated territories, discovery of resources, which are considered to be factors affecting the development of human capital, plays an indispensable role for this field.

Keywords: human capital, development of human capital, territory liberated from occupation, infrastructure

SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNİN YARADILMASININ TARİXİ İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

Elvin Nağıyev

elvinnagiyev220885@gmail.com

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Sahibkarlıq anlayışı, xüsusi mülkiyyətin yaranması ilə meydana çıxan insan fəaliyyətinin ən qədim formalarından biridir və iqtisadi və sosial münasibətlərin inkişafı nəticəsində zamanla müxtəlif formalarda dəyişmişdir. Tarixin müxtəlif mərhələlərində sahibkarlıq subyektləri fərqli qurluşa və struktura malik olmuş, dövrün iqtisadi, sosial və siyasi sistemləri ilə uzlaşmışdır. Sahibkarlıq subyektlərinin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynamış amillər kimi onun tarixi köklərini və inkişaf mərhələlərini nəzərdən keçirmək vacibdir. Sahibkarlığın ibtidai forması əmtəə, mal mübadiləsi və ticarət hesab edilir. Məhsul istehsal edən insanlar, şəxsi istehlakından artıq olan məhsulları digərləri ilə mübadilə etməklə, ilk iqtisadi münasibətlərin əsaslarını yaratmış oldular. Həmin dövrdə, sahibkarlıq fəaliyyəti əsasən fərdi və ailə daxilində icra edilən kiçik istehsal və ticarətlə məhdudlaşmışdı. Sənətkarlığın və istehsal vasitələrinin inkişafı, istehsalın artması ilə nəticələndi və ticarətin inkişafını sürətləndirdi. Mesopatamiya, Misir, Hindistan kimi erkən sivilizasiyalarda ticarət sürətlə inkişaf edirdi. Tacir və sənətkarlar ticarətin hərəkətverici qüvvələrinə çevrilmişdi.

Orta əsrlərdə şəhər dövlətlərin inkişafı ilə əlaqədar sahibkarlıq subyektləri arasında əməkdaşlığı və rəqabəti tənzimləyən peşəkər qurumlar-gilyadalar yarandı. Onlar məhsulun keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinə, sahibkarlıq subyektlərinin formal strukturunun formalaşmasına, eyni zamanda onların hüquq və maraqlarının qorunmasına töhvə verən ilkin qurumlar hesab edilir. Feodalizm dövründə sahibkarlıq fəaliyyəti feodal torpaq sahiblərinin təsiri nəticəsində məhdud imkanlarla, çox vaxt onlardan asılı şəkildə ləng də olsa, inkişaf edirdi. Kapitalizmin meydana gəlməsi ilə sahibkarlıq subyektlərinin inkişafı yeni mərhələyə qədəm qoydu. XVI əsrdə Avropada sənaye inqilabı nəticəsində iqtisadi sıçrayış baş vermiş, azad sahibkarlıq üçün münbit şərait yaranmışdı. Sənayenin və ticarətin həcm və coğrafi ölçüdə sürətlə genişlənməsi, sahibkarlıq subyektlərini yeni iqtisadi sistemin əsas iştirakçılarna çevirmiş, onların böyük şirkətlərə çevrilməsi və strukturunun mürəkkəbləşməsinə səbəb olmuşdu. Sahibkarlığın inkişafı, təşkilatı formasının müxtəlifliyi bu sahənin hüquqi statusunun və tənzimləmə mexanizmlərinin də, təkmilləşdirilməsinə şərait yaradırdı. Sənaye inqilabı dövründə sahibkarlıq subyektləri hüquqi şəxs statusu qazanmağa başlamışdır. Bu, sahibkarların risklərdən qorunmasına və bizneslərinin davamlılığını təmin etməsinə imkan vermişdir. Hüquqi şəxs anlayışı sahibkarlıq subyektlərinin müstəqil olaraq fəaliyyət göstərməsi və iqtisadi sistemin daha dinamik olmasına şərait yaratmışdır. Bu dövrdə sahibkarlıq subyektlərinin inkişafının əsas amillərindən biri korporativ quruluşların meydana çıxması olmuşdur. İlk korporasiyalar Avropa ölkələrində ticarət və sənaye fəaliyyətlərinin təşkili məqsədilə yaradılmışdır. XVII əsrdə Böyük Britaniyada "East India Company" və Niderlandda "Dutch East India Company" kimi şirkətlər beynəlxalq ticarətin əsas iştirakçıları olmuşlar. Bu korporasiyalar müasir biznes strukturlarının başlanğıc nöqtəsi hesab edilə bilər. Adam Smit "Millətlərin sərvəti" əsərində əmək bölgüsü, sərbəst bazar və dəyər nəzəriyyəsi kimi əsas iqtisadi anlayışları formalaşdırmış, müasir kapitalist cəmiyyətlərinin qurulmasına və iqtisadi idarəetmə modellərinin formalaşmasına böyük təsir göstərmişdir (Hutchison, 1976). Kirzner isə sahibkarı bazarda imkanları görə və onları istismar edən şəxs adlandırdı. O, hesab edirdi ki, sahibkarlar iqtisadiyyatdakı qeyri-müəyyənlikləri və qeyri-bərabərlikləri müəyyən edir.

Beləliklə də, sahibkarlar iqtisadi sistemin daha effektiv və balanslı olmasına kömək edirlər. Bazar rəqabəti statik bir proses deyil, sahibkarların innovativ davranışları nəticəsində daim inkişaf edən dinamik bir prosesdir. O, rəqabəti yalnız qiymət və keyfiyyət

üzərində deyil, həm də sahibkarların yeni bazar imkanlarını aşkar etməsi və resursları daha effektiv şəkildə yönləndirməsi üzərində qurur (Von Mises, 1973). Müasir biznes idarəçiliyi və sahibkarlıq sahəsində araşdırma aparan Druker 1985-ci ildə yazdığı "İnnovasiya və Sahibkarlıq" əsərində innovasiya və sahibkarlığın hər bir təşkilatın və iqtisadiyyatın inkişafı üçün əsas elementlər olduğunu vurğulayır. O, innovasiyanı sadəcə texnoloji yenilik kimi deyil, həm də mövcud resursların fərqli və daha effektiv yollarla istifadə edilməsi kimi təsvir edir. O, sahibkarları dəyişiklikləri idarə edə bilən və yeni imkanlar axtaran şəxslər kimi təqdim edir. Druker sahibkarlığın və innovasiyanın mahiyyətini açıqlamağa çalışır, sahibkarları dəyişiklikləri idarə edə bilən və yeni imkanlar axtaran şəxslər kimi təqdim edir (Drucker və Maciariello, 2014).

Hazırkı dövrümüzdə, sahibkarlıq subyektləri iqtisadiyyatın mərkəzi hərəkətverici qüvvəsi olaraq iqtisadi artımın, məşğulluğun, innovasiyanın və texnoloji inkişafın əsasını təşkil edir. Onların fəaliyyəti yerli və qlobal iqtisadi inkişafda mühüm rol oynayır, iqtisadi sistemin dinamikliyini və rəqabət qabiliyyətini gücləndirir.

Açar sözlər: sahibkarlıq, ticarət, sənaye inqilabı, kapitalizm, hüquqi şəxs, innovasiya, korporasiya, bazar iqtisadiyyatı, risk.

ƏDƏBİYYAT

1. Drucker, P., & Maciariello, J. (2014). *Innovation and entrepreneurship*. Routledge.
2. Adam Smith and The Wealth of Nations. *The Journal of Law and Economics*, 19(3), 507–528. <https://doi.org/10.1086/466885>
3. Von Mises, L., Kirzner, I. (1973). *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press.

ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ СОЗДАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО СУБЪЕКТА

Эльвин Нагиев

elvinnaqiev220885@gmail.com

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

В исследовании проанализирован путь развития предпринимательской деятельности с древнейших времён до наших дней. Описано, как предпринимательская деятельность, начавшаяся с товарного обмена и торговли в первобытные времена, впоследствии расширилась благодаря развитию ремесел и производственных средств. Появление капитализма и промышленная революция ускорили формирование правового статуса предпринимательства, а предприниматели стали основными движущими силами экономики. В настоящее время предпринимательская деятельность направлена на решение вопросов внедрения инноваций, поиска новых решений, управления изменениями и эффективного использования существующих ресурсов.

Ключевые слова: предпринимательство, торговля, промышленная революция, капитализм, юридическое лицо, инновация, корпорация, рыночная экономика, риск.

HISTORICAL STAGES OF DEVELOPMENT OF THE CREATION OF THE ENTREPRENEURIAL SUBJECT

Elvin Nagiyev

elvinnaqiev220885@gmail.com

Azerbaijan State Agricultural University

The research analyzes the development path of entrepreneurial activity from its ancient initial forms to the present day. It describes how entrepreneurial activity, which began with barter and trade in primitive times, later expanded with the development of craftsmanship and production tools. The emergence of capitalism and the industrial

revolution accelerated the formation of the legal status of entrepreneurship, turning entrepreneurs into the main driving force of the economy. Nowadays, entrepreneurial activity is focused on solving issues such as the implementation of innovation, finding new solutions, managing changes, and efficiently utilizing existing resources.

Keywords: entrepreneurship, trade, industrial revolution, capitalism, legal entity, innovation, corporation, market economy, risk.

DÖVLƏT PROQRAMLARI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ NƏQLİYYAT SİSTEMİNİN YAXŞILAŞDIRILMASI

Eltun Elvan oğlu Əliyev

aeltun91@mail.ru

Mətanət İsrayıl qızı Əhmədova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

İctimai nəqliyyat şəhər həyatının vacib elementlərindən biridir və onun səmərəli işləməsi əhalinin sosial və iqtisadi rifahına birbaşa təsir edir. Son illərdə Azərbaycan hökuməti bir sıra dövlət proqramları vasitəsilə şəhərdə nəqliyyat sisteminin yaxşılaşdırılmasına böyük əhəmiyyət vermişdir. Bu proqramlar nəqliyyat infrastrukturunun modernləşdirilməsi, ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat vasitələrinin tətbiqi və şəhər əhalisinin hərəkətililiyinin artırılmasını hədəfləyir. Aparılan təhlilin əsas məqsədi dövlət proqramlarının Gəncə şəhərində ictimai nəqliyyat sisteminin inkişafına təsirini təhlil etməkdir. [1-3]

Azərbaycan Respublikasında ictimai nəqliyyat sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı dövlət proqramları əsasən “Regionların Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı” və “Nəqliyyatın İnkişafı üzrə Dövlət Proqramı” çərçivəsində həyata keçirilmişdir. Bu proqramlar əhalinin hərəkətililiyini artırmaq və müasir nəqliyyat texnologiyalarını tətbiq etmək məqsədini daşıyır (Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi, 2020). Beynəlxalq təcrübələrdə isə, xüsusən Avropa şəhərlərində ictimai nəqliyyatın davamlı inkişafı üçün ekoloji təmiz nəqliyyat vasitələri və rəqəmsal xidmətlərə keçid mühüm yer tutur.

Bu tədqiqatın metodologiyası kvantitativ və keyfiyyətli yanaşmaları özündə birləşdirir [5]. Dövlət proqramları üzrə məlumatlar rəsmi mənbələrdən və hesabatlardan toplanmışdır. Gəncə şəhərində ictimai nəqliyyat xidmətlərinin mövcud vəziyyəti ilə bağlı yerli əhali arasında sorğular keçirilib və nəticələr statistik analiz vasitəsilə təhlil edilmişdir.

Tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, Gəncə şəhərində dövlət proqramları çərçivəsində bir sıra müsbət addımlar atılmışdır. Yeni avtobus marşrutları istifadəyə verilmiş, avtobus parkı yenilənmiş və xidmət keyfiyyəti artmışdır. Həmçinin, ictimai nəqliyyatın əlçatanlığında və təhlükəsizlik səviyyəsində ciddi inkişaf qeydə alınmışdır. Əhali arasında aparılmış sorğularda respondentlərin böyük əksəriyyəti nəqliyyat sistemində aparılan yeni tədbirlərdən məmnun qalmışdır.

Dövlət proqramlarının icrası ictimai nəqliyyatın inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Tədqiqat göstərir ki, proqramların Gəncə şəhərində tətbiqi nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi ilə nəticələnmişdir. Bununla belə, bəzi problemlər, məsələn, marşrutların bəzi yaşayış ərazilərinə çatmaması və nəqliyyatın pik saatlarda yetərli olmaması hələ də mövcuddur. Digər ölkələrin təcrübəsindən öyrənilmiş davamlı nəqliyyat modelləri bu problemlərin həllində faydalı ola bilər. [2-4]

Nəticə olaraq, dövlət proqramlarının Gəncə şəhərində ictimai nəqliyyatın inkişafına müsbət təsir etdiyi qənaətinə gəlinmişdir. İctimai nəqliyyatın daha da təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı tövsiyələr irəli sürülür:

1. Avtobus marşrutlarının daha da genişləndirilməsi;
2. Ekoloji təmiz nəqliyyat vasitələrinin (məsələn, elektrik avtobusları) artırılması;

3. Rəqəmsal bilet sistemlərinin tətbiqi və nəqliyyat xidmətlərinin modernləşdirilməsi.
Açar sözlər: nəqliyyat sistemi, inkişaf, dövlət proqramı, ekoloji təmiz.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyinin hesabatları"
2. Dövlət Statistika Komitəsinin nəqliyyat sektoruna dair statistik hesabatları
3. Azərbaycan Yərustü Nəqliyyat Agentliyi. (www.ayna.gov.az). Şəhər nəqliyyatının inkişafı üzrə məlumatlar.
4. Гаранина А.А. Пути решения проблем транспортной инфраструктуры Сибири // Молодой ученый. №8. 2022. с. 213
5. Бафанов А.П. Методический подход к обоснованию экономической устойчивости операторов комбинированных пассажирских перевозок // Научные проблемы водного транспорта. 2022. №72(3)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ В РАМКАХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ

Эльтун Эльван оглы Алиев

aeltun91@mail.ru

Метанет Исраил кызы Ахмедова

Азербайджанский Технологический Университет

Системы общественного транспорта играют важную роль в экономическом и социальном развитии каждой страны. Мобильность населения, налаживание связей между населенными пунктами и доступ к экономическим ресурсам тесно связаны с эффективностью общественного транспорта. В последние годы в Азербайджанской Республике реализован ряд государственных программ по развитию и совершенствованию транспортной системы. Целью данного исследования является изучение процесса совершенствования системы общественного транспорта в Азербайджане в рамках государственных программ.

Ключевые слова: транспортная система, развитие, государственная программа, экологичность

IMPROVING THE TRANSPORT SYSTEM AS PART OF GOVERNMENT PROGRAMS

Aliyev Elvan oglu Elvan

aeltun91@mail.ru

Metanet Israyil gizi Ahmadova

Azerbaijan Technological University

Public transport systems play an important role in the economic and social development of every country. The mobility of the population, the establishment of connections between settlements and access to economic resources are closely related to the efficiency of public transport. In recent years, a number of state programs on the development and improvement of the transport system have been implemented in the Republic of Azerbaijan. The aim of study is to investigate the process of improvement of the public transport system in Azerbaijan within the framework of state programs.

Keywords: transport system, development, government program, environmental friendliness.

AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIQ MÜHİTİNDƏ MARKETINGİN İDARƏ OLUNMASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Jalə Nazir qızı Kazımova

kazimova.jale@icloud.com

Aysel Xasay qızı Mehdiyeva

a.mehdiyeva@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti son illərdə ciddi islahatlar və iqtisadi təşəbbüslərlə dəstəklənmişdir. Xüsusilə qeyri-neft sektorunun inkişafı prioritet olaraq müəyyənləşdirilmişdir. 2020-ci ildə qəbul edilmiş "Milli İqtisadiyyat və Əsas Sektorlar Üzrə Strateji Yol Xəritəsi" qeyri-neft sektorunda, o cümlədən sahibkarlığın inkişafı üçün xüsusi tədbirlər görməyi nəzərdə tutur. Bu çərçivədə bir çox sahibkarlıq subyektləri üçün vergi güzəştləri tətbiq edilmiş, kredit dəstəyi mexanizmləri sadələşdirilmiş və yeni texnologiyalar bazara inteqrasiya olunmağa başlanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi (KOBİA) tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə geniş dəstək göstərilmişdir. Bu müəssisələrə rəqəmsal marketing vasitələrindən istifadə edərək məhsul və xidmətlərin bazara çıxarılması üçün təlimlər təşkil edilmişdir. KOBİA-nın təşkil etdiyi "Elektron Ticarət Platforması" vasitəsilə yerli sahibkarlar onlayn satış imkanlarını genişləndirmiş, həm yerli, həm də xarici bazarlarda tanınmağa başlamışlar. Bu, xüsusilə kənd təsərrüfatı və yüngül sənaye məhsulları istehsalçıları üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. [3,6]

Azərbaycanda marketingin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi üçün rəqəmsal texnologiyalar xüsusi rol oynayır. Ölkədə fəaliyyət göstərən iri brendlər, məsələn, "Azərsun Holding" və "Gilan Holding", marketing strategiyalarını tamamilə rəqəmsal platformalara yönəlmiş, sosial media, onlayn reklamlar və digər rəqəmsal vasitələrdən istifadə edərək müştəri bazalarını genişləndirmişdir. Bunun nəticəsində, Azərbaycanın daxili bazarında rəqəbətililik səviyyəsi artmışdır. 2021-ci ildə "Azexport" platformasının fəaliyyətə başlaması isə yerli sahibkarlar üçün daha geniş ixrac imkanları yaratmış və ölkədə elektron ticarətin inkişafına təkan vermişdir. [2,7]

Azərbaycanın sahibkarlıq mühitində rəqəmsal marketing alətləri getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Ölkənin iri müəssisələri arasında bu alətlərdən istifadənin artması ilə yanaşı, kiçik və orta sahibkarlar da sosial media vasitələrindən geniş istifadə edirlər. Xüsusilə sosial media platformalar vasitəsilə bir çox yerli bizneslər öz məhsul və xidmətlərini tanıdır və satış həcmələrini artırır. Bu tendensiya, xüsusilə pandemiya dövründə onlayn ticarətin gücləndirilməsi üçün bir zərurət olaraq yaranmış və sahibkarlar üçün yeni imkanlar yaratmışdır. [5]

Bazar araşdırmalarının təkmilləşdirilməsi və rəqəbat mühitində irəliləmək üçün yerli müəssisələrin bazara daha dəqiq məlumatlarla daxil olması tələb olunur. Bunun üçün Azərbaycanın Statistika Komitəsi və Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi tərəfindən verilən məlumatlar əsasında bazar dinamikasına uyğun strategiyalar qurulur. Belə tədbirlər arasında sahibkarlıq fəaliyyətində rəqəmsal texnologiyaların və müasir marketing strategiyalarının tətbiqi vacib addımlardan biridir. 2023-cü ildə "Azexport" və "Trade Hub" kimi rəqəmsal platformaların genişləndirilməsi isə Azərbaycanda sahibkarlar üçün yeni bazar araşdırmaları aparmağa və xarici bazarlarda daha fəal iştirak etməyə şərait yaratmışdır. [1,2,4]

Nəticə etibarilə, Azərbaycanda sahibkarlıq mühitində marketingin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişafına və ümumi iqtisadi inkişafına mühüm töhfə verir. Bunun üçün rəqəmsal texnologiyaların geniş tətbiqi, bazar araşdırmalarının təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq təcrübənin mənimsənilməsi əsas

şərtlərdən biridir. KOBİA və digər dövlət qurumları tərəfindən aparılan tədbirlər və yerli sahibkarlıq subyektlərinin təşəbbüsləri sayəsində ölkənin sahibkarlıq mühiti dayanıqlı və rəqabətqabiliyyətli bir səviyyəyə çatmışdır..

Açar sözlər: Sahibkarlıq, marketingin idarə edilməsi, rəqəmsal marketing, strateji inkişaf

ƏDƏBİYYAT

1. “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı 1996
2. Məmmədov A.T. Marketingin əsasları. Bakı: “İqtisad Universiteti nəşriyyatı”. 2007. 335 s
3. Dövlət Statistika Komitəsi. "Azərbaycan Respublikasında Kiçik və Orta Biznes üzrə Statistik Məlumatlar". Bakı. 2022
4. İqtisadiyyat Nazirliyi. "Kiçik və Orta Sahibkarların Problemləri və İnkişaf İmkanları". Azərbaycan Nəşriyyatı. 2023
5. Гайдаенко Т.А. Маркетинговое управление. Москва: Эксмо. 2006. 418 с
6. <https://www.kobia.gov.az>
7. <https://www.azexport.az>

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ МАРКЕТИНГОМ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ СРЕДЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Джаля Назир кызы Казимова

kazimova.jale@icloud.com

Айсель Хасай кызы Мехдиева

a.mehdiyeva@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

Предпринимательская среда в Азербайджане укрепилась за счет развития нефтяного сектора и применения цифровых технологий. При поддержке «Стратегической дорожной карты» и KOBIA малым и средним предпринимателям были предоставлены такие возможности, как налоговые льготы и кредитная поддержка. KOBIA организовала тренинги, которые позволяют предпринимателям выйти на рынок, используя инструменты цифрового маркетинга, особенно платформы электронной коммерции, которые повысили узнаваемость местных продуктов как на внутреннем, так и на внешнем рынках. В условиях пандемии развитие онлайн-торговли также создало новые возможности для предпринимателей. Такие платформы, как Azexport и Trade Hub, помогают предпринимателям увеличить свой экспортный потенциал за счет улучшения исследований рынка.

Ключевые слова: Предпринимательство, управление маркетингом, цифровой маркетинг, исследование рынка, стратегия.

IMPROVING MARKETING MANAGEMENT IN THE BUSINESS ENVIRONMENT OF AZERBAIJAN

Jale Nazir gizi Kazimova

kazimova.jale@icloud.com

Aysel Khasay gizi Mehdiyeva

a.mehdiyeva@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

The entrepreneurial environment in Azerbaijan has been strengthened by the development of the non-oil sector and the application of digital technologies. With the support of the Strategic Road Map and KOBIA, opportunities such as tax benefits and credit support were provided to small and medium-sized entrepreneurs. KOBIA has organized trainings that enable entrepreneurs to enter the market using digital marketing

tools, especially e-commerce platforms that have increased the recognition of local products in both domestic and foreign markets. During the pandemic, the development of online trade has also created new opportunities for entrepreneurs. Platforms like Azexport and Trade Hub help entrepreneurs increase their export potential by improving market research.

Keywords: Entrepreneurship, marketing management, digital marketing, market research, strategy.

QIDA MÜƏSSISƏLƏRİNDƏ TƏDARÜK ZƏNCİRİNİN MALİYYƏ İDARƏETMƏSİ

Mətanət İsrail qızı Əhmədova

matanat.axmedova74@gmail.com

İbrahim Ələkbər oğlu Ələkbərli

ibrahimalakbarli2@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Qida istehsalı, insan sağlamlığı və iqtisadiyyatın dayanıqlığı baxımından həyati əhəmiyyət kəsb edir. Qida müəssisələri, istehsaldan istehlaka qədər olan tədarük zəncirinin bütün mərhələlərində maliyyə idarəetməsi və menecment strategiyalarını effektiv şəkildə tətbiq etməlidirlər. Bu, resursların səmərəli istifadəsi, müştəri məmnuniyyəti və bazar rəqabətində üstünlük qazanmaq üçün vacibdir.

Tədarük zəncirinin maliyyə idarəetməsi - maliyyə axınlarının düzgün idarə olunması, qida müəssisələrinin maliyyə sağlamlığını təmin edir. İstehsal, paylama və satış mərhələlərindəki maliyyə axınlarını izləmək, müəssisələrin büdcə tərtibatında dəqiqliyi artırır. Bu, xərclərin azaldılması və gəlirlərin artırılması üçün strategiyaların hazırlanmasına kömək edir. [1,3]

Kost-effektivlik (cost-effective) anlayışı Britannica lüğətində xərc səmərəliliyi kimi, daha sərfəli; ən sərfəli kimi tərcümə olunur. Mahiyyəti çox pul xərcləmədən yaxşı nəticələr əldə etmək deməkdir. Müasir qida istehsalında kost-effektivlik əsas amillərdən biridir. Məhsul xərclərinin izlənməsi, istehsal proseslərində israfın azaldılmasını və müştəri qiymətlərinin daha rəqabətli olmasını təmin edir. Yüksək keyfiyyətli məhsul istehsalı ilə aşağı xərclərin balanslaşdırılması, maliyyə müvəffəqiyyətinin açarıdır. [2]

Informasiya texnologiyalarının tətbiqi də tədarük zəncirinin optimallaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Məsələn, ERP informasiya sistemləri vasitəsilə məlumatların toplanması, analiz edilməsi və idarə olunması, müəssisələrin daha sürətli və dəqiq qərarlar qəbul etməsinə imkan yaradır. Bu sistemlərin tətbiqi, maliyyə idarəetməsinin effektivliyini artırır. [3]

Risqlərin idarə olunması - müxtəlif risklərin düzgün idarə olunması, tədarük zəncirinin davamlılığını təmin edir. Qida müəssisələri təchizat zəncirindəki qeyri-müəyyənliklərə qarşı hazırlıqlı olmalıdırlar. Risklərin idarə edilməsi, müəssisələrin maliyyə itkilərini azaltmağa və müştəri etibarını artırmağa kömək edir. [4]

Təlim və inkişaf - işçi heyətinin mütəmadi təlimi, menecment bacarıqlarının artırılması üçün vacibdir. Davamlı təlim proqramları işçilərin motivasiyasını artırır və istehsal proseslərinin keyfiyyətini yüksəldir. Bu, qida müəssisələrinin daha səmərəli fəaliyyət göstərməsinə səbəb olur. [5]

İnnovasiyaların tətbiqi - Yeni texnologiyaların və innovativ yanaşmaların tətbiqi, qida istehsalında keyfiyyətin artırılmasına və istehsal proseslərinin səmərəliliyinin yüksəlməsinə kömək edir.

Qida təhlükəsizliyi və keyfiyyət - qida müəssisələrinin maliyyə idarəetməsi, qida təhlükəsizliyi və keyfiyyətini də əhatə etməlidir. Keyfiyyətə nəzarət sistemləri, istehsal proseslərində keyfiyyət standartlarının qorunmasını təmin edir. Bu, müştəri

məmnuniyyətini artırır və bazar etibarını yüksəldir. [4] Qida müəssisələrində tədarük zəncirinin maliyyə idarəetməsi, müasir menecment strategiyaları ilə birgə, resursların səmərəli istifadəsini və müştəri məmnuniyyətinin artırılmasını təmin edir. Qida təhlükəsizliyi, məhsul keyfiyyəti və iqtisadi səmərəlilik, bu sahədə uğur qazanmaq üçün əsas amillərdəndir. Qida müəssisələri, bu yanaşmaları tətbiq edərək, bazar rəqabətində üstünlük qazana bilirlər.

Açar sözlər: qida, sənaye müəssisələri, tədarük zənciri, maliyyə, idarəetmə

ƏDƏBİYYAT

1. Robert J. Trent Supply Chain Financial Management. Best Practices, Tools, and Applications for Improved Performance. J. Ross Publishing. Inc. 2016. 320 p
2. Həsənov A.H. Maliyyə İdarəetməsi. Bakı. 2016. s. 32-35
3. Quliyev A. Tədarük zənciri İdarəetməsi. Bakı. 2018. s. 102-105
4. Hüseynov S.V. Qida sənayesində idarəetmə. Bakı. 2020. s. 78-82
5. Əliyev E.H. Müasir maliyyə texnologiyaları. Bakı. 2021. s. 55-58

ФИНАНСОВОЕ УПРАВЛЕНИЕ ЦЕПЯМИ ПОСТАВОК В ПИЩЕВЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Матанат Исраиль кызы Ахмедова

matanat.axmedova74@gmail.com

Ибрагим Алекпер оглы Алекперли

ibrahimalakbarli2@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Производство продуктов питания имеет жизненно важное значение для здоровья человека и устойчивости экономики. Пищевые предприятия должны эффективно применять финансовое управление и управленческие стратегии на всех этапах цепи поставок, от производства до потребления. Это необходимо для эффективного использования ресурсов, удовлетворения потребностей клиентов и получения конкурентного преимущества на рынке.

Ключевые слова: продукты питания, промышленные предприятия, цепочка поставок, финансы, менеджмент.

FINANCIAL MANAGEMENT OF SUPPLY CHAINS IN FOOD ENTERPRISES

Mətanət İsrayıl gizi Əhmədova

matanat.axmedova74@gmail.com

İbrahim Alakber oglu Ələkbərli

ibrahimalakbarli2@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Food production is vital for human health and the sustainability of the economy. Food enterprises must effectively implement financial management and management strategies at all stages of the supply chain, from production to consumption. This is essential for the efficient use of resources, customer satisfaction, and gaining a competitive edge in the market.

Keywords: food, industrial enterprises, supply chain, finance, management.

DÖVLƏT BƏLƏDİYYƏ İDARƏEDİLMƏSİNDƏ KADR İNKİŞAFI

Nigar Rahib qızı Hüseynova¹

nigarhuseynova182@mail.ru

Xədicə Fizuli qızı Məmmədova²

xedicemammedova1986@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti¹

Gəncə Dövlət Universiteti²

Dövlət bələdiyyə idarəedilməsində kadr inkişafı, müasir idarəetmə sisteminin fundamental tərkib hissələrindən biridir. Bu proses yalnız müvafiq sahələrdə ixtisaslaşmış və peşəkar kadrların hazırlanmasa deyil, eyni zamanda onların bacarıq və biliklərinin müasirləşdirilməsini, davamlı inkişafını təmin edən innovativ mexanizmlərin tətbiqini tələb edir. Kadr inkişafı, bələdiyyə orqanlarının fəaliyyətini effektiv şəkildə yerinə yetirmək və dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində müstəsna rol oynayır. Bu baxımdan, dövlət bələdiyyə sisteminin strateji inkişaf plan çərçivəsində müvafiq təlim proqramları, təcrübə mübadilələri və kadrların beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması önəmli yer alır. Rəqabətqabiliyyətli bir kadr bazası yaradılmadan, bələdiyyə idarəetməsi sahəsində arzu olunan irəliləyişləri əldə etmək çətin olacaqdır. Eyni zamanda, bu prosesdə ictimai iştirakçılığın artırılması, bələdiyyə işçilərinin sosial və mükafata layiq olmasında motivasiya faktoru da ön plandadır. Beləliklə, kadr inkişafının davamı və sistematik şəkildə həyata keçirilməsi, dövlət bələdiyyə idarə etməsində keyfiyyətin artırılmasına və bələdiyyə xidmətlərinin optimal idarəedilməsində xidmət edib.

Dövlət bələdiyyə idarəedilməsində kadr inkişafı, müasir dövrün tələblərinə cavab verən, səmərəli və şəffaf idarəetmə sisteminin qurulmasında mühüm rol oynayır. İdarəetmə qabiliyyətini artırmaq, işçilərin peşəkar səviyyəsini yüksəltmək və təşkilatın strateji məqsədlərinə nail olmaq üçün kadrların davamlı inkişafı vacibdir. Bu məqsədlə müəyyənləşdirilən proqramlar və təlimlər, bələdiyyə əməkdaşlarının bilik və bacarıqlarını genişləndirərək, onların peşəkar fəaliyyətlərini daha da effektiv hala gətirir. Beləliklə, kadr inkişafı, yalnız bələdiyyə sisteminin deyil, eyni zamanda cəmiyyətin bütün sahələrinin səmərəli fəaliyyətini təmin etmək məqsədini güdür. Bu proses, peşəkar çağırışların, innovativ yanaşmaların və müasir texnologiyaların tətbiqi ilə zənginləşdirilməli, eyni zamanda, ədalətli və obyektiv meyarlara əsaslanaraq həyata keçirilməlidir. Nəticədə, kadr inkişafı vasitəsi ilə kadrların motivasiyası artırılmalı, onların işə bağlılığı gücləndirilməli və bələdiyyə idarəetmə sisteminin ümumi keyfiyyəti yüksəldilməlidir.

Dövlət bələdiyyə idarəedilməsində kadr inkişafı, dövlətin qərar qəbul etmə və icra mexanizmlərinə strateji baxımdan yanaşmanın vacib bir aspektidir. Bu, yalnız peşəkar kadrların yetişdirilməsi ilə bağlı deyil, həm də həmin kadrların bilik, bacarıq və bacarıq potensialının artırılmasına yönəlmiş sistemli və davamlı bir prosesdir. Bələdiyyə idarəetməsi, əhalinin yerli problemlərinə daha yaxın olmaqla, effektiv və şəffaf xidmətlərin təqdim edilməsini təmin etməyə çalışır. Bu çərçivədə, kadr inkişafı proqramları, işçilərin müasir idarəetmə metodları, maliyyə idarəçiliyi, sosial xidmətlər və hüquqi çərçivələr üzrə biliklərin artırılmasına fokuslanaraq, yerli özünüidarəetmənin gücləndirilməsi məqsədini güdür. Nəticə etibarilə, bu yanaşma yalnız kadrların peşəkar inkişafını deyil, eyni zamanda bələdiyyə strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmaq və yerli vətəndaşların məmnuniyyətini yüksəltməyə yönəlmiş bir vasitədir. Nəticədə, düzgün kadrların seçilməsi, davamlı təlim və müvafiq sərmayələrin ayrılması, idarəetmə strukturunda yenilikləri daha effektiv şəkildə həyata keçirməyə imkan tanıyır.

Dövlət və bələdiyyə idarəetməsi, bir ölkənin sosial-iqtisadi inkişafını yönləndirməkdə mühüm rol oynayır. Bu sahənin effektiv fəaliyyəti, keyfiyyətli kadrlarla birbaşa əlaqəlidir. Kadr inkişafı, dövlət strukturlarının və bələdiyyələrin daha çevik, şəffaf və müasir olmasına imkan tanıyan bir prosesdir. İctimai xidmətlərin keyfiyyətini artırmaq, vətəndaş məmnun-

niyyətini yüksəltmək və demokratik prinsipləri gücləndirmək üçün kadr inkişafı strateji prioritetlərdən biridir.

İdarəetmənin keyfiyyətinin yüksəldilməsi: Yüksək ixtisaslı kadrlar, mürəkkəb problemləri daha effektiv şəkildə həll edə bilirlər. Bununla yanaşı, vətəndaşların ehtiyaclarına uyğun xidmətlərin təqdim olunması mümkündür.

Bilik iqtisadiyyatı: Müasir dövrdə bilik iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun kadrların yetişdirilməsi, innovativ yanaşmaların tətbiqini sürətləndirir. Yeni bilik və texnologiyaların sürətli integrasiyası, kadr inkişafının prioritetlərindən biridir.

Vətəndaş məmnuniyyəti: Dövlət və bələdiyyə orqanlarının vətəndaşlara göstərdiyi xidmətlərin keyfiyyəti, kadrların bilik və bacarıqlarına birbaşa təsir edir. Düzgün idarəetmə, vətəndaşların etimadını artırır.

Təlim və inkişaf proqramları: Kadrların mütəmadi olaraq peşəkar inkişafı üçün təlim proqramları yaradılmalıdır. Bu proqramlar, spesifik bilik və bacarıqları əhatə etməli, elmi tədqiqatlardan, müasir texnologiyalardan istifadə etməlidir.

Mentorluq sistemləri: yenilikçi düşüncə və biliklərin transferini təmin etmək üçün mentor və mentee münasibətləri formalaşmalıdır. Bu sistem, gənc işçilərin təcrübə qazanmalarını və daha irəliləyiş əldə etmələrini dəstəkləyir.

Performans qiymətləndirməsi və geri bildirim: İşçilərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, onların güclü və zəif tərəflərini müəyyən etməyə, inkişaf sahələrini aşkar etməyə kömək edir. Bu, mütəmadi olaraq həyata keçirilməli və işçilərə faydalı geri bildirim verilməlidir.

Karyera inkişafı imkanları: İşçilərin karyera inkişafı üçün şərait yaradılması, motivasiyanı artırır. Karyera yollarının müəyyən edilməsi və irəliləyiş imkanlarının təqdim olunması, işçilərin uzunmüddətli bağlılığını gücləndirir.

Maliyyə resurslarının məhdudluğu: Kadr inkişafı üçün ayrılan büdcə, bəzən kifayət qədər olmaya bilər. Bu, proqramların keyfiyyətinə və davamlılığına mənfi təsir göstərə bilər.

Dəyişkən idarəetmə strukturunun təsiri: Dövlət orqanlarında və bələdiyyələrdəki mütəmadi dəyişikliklər, kadr inkişafı strategiyalarının həyata keçirilməsində çətinlik yarada bilər. Sabitlik və davamlılıq, bu prosesin uğuru üçün vacibdir.

Bilik və bacarıqların davamlı yenilənməsi: Yeni texnologiyalar və idarəetmə metodları sürətlə inkişaf etdikcə, kadrların biliklərini və bacarıqlarını mütəmadi yeniləmək zəruridir. Bu, əlavə resurslar tələb edir.

Sosial və iqtisadi faktorlar: İctimai tələblərin artması və sosial dəyişikliklər, kadr inkişafının yönünü dəyişə bilər. Bu, idarəetmə strukturlarının çevik olmasını tələb edir.

Dövlət və bələdiyyə idarəetməsində kadr inkişafı, müasir dövrdə strateji bir prioritet olaraq qalır. Keyfiyyətli kadrlar, effektiv idarəetmənin və vətəndaşların məmnuniyyətinin təminatıdır. Kadr inkişafının həyata keçirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş proqramlar, müasir biliklərin və bacarıqların əldə edilməsini təmin etməlidir. Bununla yanaşı, maliyyə resurslarının təmin edilməsi, idarəetmə strukturlarının sabilliyi və sosial tələblərə uyğunlaşma, bu prosesin müvəffəqiyyəti üçün vacib amillərdəndir. Dövlət və bələdiyyələrin müasir problemlərlə mübarizədə daha uğurlu olmaları üçün kadr inkişafına dair strateji yanaşmaların həyata keçirilməsi, ön planda olmalıdır.

Açar sözlər: dövlət, bələdiyyə, kadr, inkişaf.

РАЗВИТИЕ ПЕРСОНАЛА В ГОСУДАРСТВЕННОМ МУНИЦИПАЛЬНОМ УПРАВЛЕНИИ

Нигяр Рахиб кызы Гусейнова¹

nigarhuseynova182@mail.ru

Хадиджа Физули кызы Мамедова²

xedicemammedova1986@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет¹

Гянджинский Государственный Университет²

В данной дипломной работе представлены предложения по повышению профессиональных компетенций кадров, работающих в муниципальных

образованиях, повышению их производительности и улучшению качества обслуживания.

Ключевые слова: государство, муниципалитет, кадры, развитие.

PERSONNEL DEVELOPMENT IN STATE MUNICIPAL ADMINISTRATION

Nigar Rahib gizi Huseynova¹

nigarhuseynova182@mail.ru

Khadija Fuzuli gizi Mamedova²

xedicemammedova1986@gmail.com

Azerbaijan Technological University¹

Ganja State University²

In this thesis, suggestions are presented to increase the professional competence of the personnel working in municipalities, to improve their productivity and to improve the service quality.

Key words: state, municipality, personnel, development.

AZƏRBAYCANDA MALİYYƏ BAZARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Minurə Hacı qızı Kərimova

Xələf Müşfiq oğlu Osmanov

Bahar Əvəz qızı Məmmədova

Zuleyxa Abis qızı Astanova

zuleyxaastanova@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Maliyyə bazarı anlayışı maliyyə sisteminin digər elementlərinə nisbətən daha yeni anlayış hesab olunur və müxtəlif ədəbiyyatlarda müxtəlif cür izah edilir. Onun iqtisadiyyatda əsas rolu maliyyə resurslarının yenidən bölgüsünü təşkil etməkdir. Belə ki, maliyyə resurslarının formalaşması, onun daha səmərəli bölgüsü və məqsədyönlü istifadəsinin təmin edilməsi məhz maliyyə bazarının köməyi ilə müntəzəm olaraq idarə olunur. Tarixi mənbələrə görə maliyyə bazarının ilk rüşeymi kimi ilk fond birjaları əmtəə birjalarının tərkib hissəsi kimi mövcud idilər. Burada pul öhdəlikləri (istiqraz, veksəl, etibarnamələr) və pul vəsaitləri maliyyə alətləri kimi çıxış edirdi. Belə kağızların tədavi həcmi genişləndikcə, fond bölmələri ümumi bazardan təcrid olunmağa və qiymətli kağızlar bazarı fond birjası adlandırılmağa başladı. İlk müstəqil fond birjası 1611-ci ildə Amsterdamda yaradılmış birja hesab edilir. Amsterdam birjası Hollandiya qiymətli kağızlar bazarında qiymətli kağız ixracı və alış-satışının aparıldığı yeganə nizamlı bazarı əhatə edən birja olmuşdur. Konkret olaraq maliyyə bazarı anlayışı klassik iqtisadçıların tətqiqat obyektı olmasa da, maliyyə bazarının müxtəlif elementləri barədə bir çox yanaşmalar və konsepsiyalar mövcud olmuşdur. [1,2]

Beləliklə, maliyyə bazarları kiçik fondları birləşdirərək onları iqtisadiyyatı gücləndirmək üçün istifadə olunan pul axınına çevirir. Bu da investisiyaların müxtəlif sahələrə yayılmasına və iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır. Ölkənin iqtisadi inkişafı və maliyyə qurumlarının təkmilləşdirilməsi isə maliyyə bazarlarının inkişafını dəstəkləyir. Prezidentin 2016-cı ildə verdiyi fərmana əsasən, «AR maliyyə xidmətlərinin inkişafı üzrə Strateji Yol Xəritəsi» çərçivəsində maliyyə sisteminin gücləndirilməsi üçün tədbirlər görülür və həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında maliyyə bazarının formalaşma problemlərinin tədqiqi, onun fəaliyyət mexanizminin inkişaf etmiş 3 ölkələrin təcrübəsinə uyğunlaşdırılmasının təhlili və onun struktur elementlərinin qiymətləndirilməsi təşkil edir. Müasir iqtisadi şəraitdə maliyyə bazarının nəzəri əsaslarının tədqiq edilməsi, respublikamızda onun inkişaf səviyyəsinin araşdırılması, burada mövcud olan problemlərin aşkar edilməsi, bu

problemlərin həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi və elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflərin verilməsindən ibarətdir. [3]

- Maliyyə bazarının formalaşması və inkişaf mərhələlərinin və nəzərimetodoloji əsaslarının tədqiqi;

- Maliyyə bazarının ayrı-ayrı struktur elementlərinin respublikamızda fəaliyyət xüsusiyyətlərinin təhlili və qiymətləndirilməsi;

- Maliyyə bazarının ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında rolunun və əhəmiyyətinin dərinlən araşdırılması;

- Respublikamızda maliyyə bazarının perspektiv inkişaf yollarının araşdırılması və inkişaf etmiş ölkələrin maliyyə bazarının tənzimlənməsi təcrübəsinin ölkəmizdə tətbiq olunması mümkünlüyünün qiymətləndirilməsi; [4]

- Maliyyə bazarının resurs təminatına və informasiya bazasının təkmilləşməsinə mənfi təsir göstərən amillərin araşdırılması və həlli yollarının tapılması üzrə təkliflərin verilməsi.

Ölkəmizdə maliyyə bazarının inkişafını zəruri edən əsas amil bazar iqtisadiyyatının qurulmasında xarici investisiya axınının labüdlüyü ilə meydana çıxdı. Həyata keçirilən tədbirlərə baxmayaraq müasir dövrdə ölkəmizdə maliyyə bazarının inkişaf tempini və cari vəziyyətini kifayət qədər ürəkaçan hesab etmək olmaz. Bunun əsas səbəbləri kimi informasiya bazasının təkmil olmaması, şəffaflığın aşağı səviyyədə olması, eləcə də, investorların sayının azlığı, maliyyə savadlılığının kifayət dərəcədə olmaması səbəbindən əhalinin bu sahəyə marağının olması və s. problemləri göstərə bilərik. Təcrübə göstərir ki, istər ümumi maliyyə sisteminin, istərsə də maliyyə bazarının inkişafının bu cür ləngiməsinə inkişaf etmiş ölkələrin mövqeyindən yanaşma bu sahədə baş qaldıran bir çox problemlərin aradan qaldırılmasına köməklik göstərə bilər.

Açar sözlər: maliyyə, inkişaf, təklif, perspektiv, resurs, səmərə

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı. 2020
2. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsi. Bakı. 2018
3. “Qiymətli kağızlar və fond birjalari haqqında” AR Qanunu. 24 noyabr 2014
4. “Qiymətli kağızlar haqqında” AR Qanunu. 14 iyul 1998

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Минура Хаджи гызы Каримова

Халаф Мушфиг оглы Османов

Бахар Аваз кызы Мамедова

Зулейха Абиш кызы Астанова

zuleyxaastanova@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Финансовый рынок – это форма рынка, на которой финансовые ресурсы выступают в качестве товара. Другими словами, финансовый рынок – это рынок, обеспечивающий распределение денежных средств между экономическими субъектами. Его основная цель – обеспечить эффективную мобилизацию средств и их передачу тем, кто нуждается в финансовых ресурсах. Одним из основных факторов необходимости создания финансового рынка является неравномерное распределение финансовых ресурсов. Несмотря на то, что по развитию финансового рынка в нашей республике проделана большая работа, его нынешнее состояние все еще не в полной мере соответствует мировым стандартам, и в этой сфере очевидны многие проблемы. Таким образом, финансовый рынок в нашей стране относится к развивающемуся типу рынков и существует необходимость принятия дополнительных мер и совершенствования системы.

Ключевые слова: финансы, развитие, предложение, перспектива, ресурс, эффективность.

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE FINANCIAL MARKET IN AZERBAIJAN

Minura Haji gizi Karimova
Khalaf Mushfig oglu Osmanov
Bahar Avazi gizi Mammadova
Zuleykha Abish gizi Astanova
zuleyxaastanova@gmail.com

Azerbaijan Technological University

The financial market is a form of market where financial resources appear as commodities. In other words, the financial market is a market that ensures the distribution of funds among economic subjects. Its main purpose is to ensure efficient mobilization of funds and their transfer to those who need financial resources. One of the main factors of the need for the creation of the financial market is the unequal distribution of financial resources. Despite the fact that a lot of work has been done on the development of the financial market in our republic, its current situation still does not fully meet world standards, and many problems are evident in this area. Thus, the financial market in our country belongs to the emerging market type and there is a need to take more measures and improve the system.

Keywords: finance, development, offer, perspective, resource, efficiency

RƏQABƏT QABİLİYYƏTİNİN TƏHLİLİNDƏ PORTERİN BEŞ QÜVVƏ MODELİ

Mehriban Azər qızı Mustafayeva
mehrimustafayeva18@gmail.com

Asəf Məhərrəm oğlu Qasımov
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Rəqabət qabiliyyətinin müəyyənəşdirilməsi rəqabət imkanlarının genişləndirilməsi və mövcud resurslardan maksimum dərəcədə istifadə etməklə rəqabət gücünün artırılması baxımından olduqca müümh önəm kəsb edir. Bu baxımdan müəssisələr daima rəqabət qabiliyyətinin təhlilinin aparılmasına maraq göstərir. Rəqabət qabiliyyətinin təhlili nəticəsində müəssisə müxtəlif növ üstünlüklər qazana bilər [4, s. 23]:

1. Məhsul üstünlüyü: Daha yüksək keyfiyyətli məhsul və ya xidmət təklif etməklə müəssisə rəqabət qabiliyyəti əldə edə bilər.

2. Dəyər üstünlüyü: Qiymətin aşağı olması, lakin keyfiyyətin qorunması ilə dəyər üstünlüyü qazanıla bilər. Bu strategiya, xərclərin optimallaşdırılması və effektiv istehsal prosesləri ilə əldə edilir.

3. İnnovasiya üstünlüyü: Yeni və unikal məhsul və ya xidmətlərin yaradılması müəssisənin bazarda fərqlənməsinə imkan verir.

4. Xidmət üstünlüyü: Yüksək səviyyədə müştəri xidməti rəqabət qabiliyyətini gücləndirə bilər, çünki müştərilərin məmnniyyəti və sədaqəti müəssisə üçün üstünlük yaradır.

Rəqabət qabiliyyətinin təhlili, müəssisələrin mövcud bazarda uğurlu olmaları üçün vacibdir. Bu təhlil müəssisələrə daxili resurslarını və bazardakı rəqabət mühitini anlamağa, güclü tərəflərini gücləndirməyə və zəif tərəflərini təkmilləşdirməyə kömək edir. Həmçinin, rəqabət üstünlüyü qazanmaq və uzunmüddətli uğur əldə etmək üçün strateji qərarların verilməsi prosesində mühüm rol oynayır. Təhlil nəticələri əsasında müəssisələr daha güclü, dinamik və dayanıqlı fəaliyyət göstərə bilər.

Rəqabət qabiliyyətinin təhlilinin metodlarından biri Porterin Beş Qüvvə Modeli hesab edilir. Michael Porter tərəfindən təqdim edilən bu model rəqabət təhlilinin əsas konseptual yanaşmalarından biridir. Beş qüvvə müəssisənin fəaliyyət göstərdiyi mühitin rəqabətçi gücünü təhlil etməyə imkan verir [1, s. 234]:

1. Mövcud rəqiblərin rəqabəti: Mövcud rəqiblərin sayı və bazar payı rəqabət təzyiqini müəyyən edir. Mövcud rəqiblər arasındakı rəqabət, əsasən, bazardakı digər oyunçuların sayı,

onların ölçüsü, bazar payları və resurslarına görə formalaşır. Michael Porterin məşhur "Beş Qüvvə Modeli"ndə mövcud rəqiblərin rəqabəti, sənayenin və ya bazarın strukturunu müəyyən edən əsas qüvvələrdən biri kimi göstərilir. Bu qüvvənin şiddəti sənayenin gəlirliliyinə və hər bir şirkətin uzunmüddətli uğuruna birbaşa təsir edir.

2. Yeni daxil olanlar üçün maneələr: Yeni daxil olanlar üçün maneələr (barriers to entry), hər hansı bir bazara və ya sənayeyə yeni şirkətlərin daxil olmasını çətinləşdirən və ya qarşısını alan faktorları ifadə edir. Yeni rəqiblərin bazara daxil olması asandırsa, müəssisənin rəqabət qabiliyyəti azalır. Bunun əksinə, böyük maneələr rəqabət qabiliyyətini artırır. Bu maneələr mövcud bazar iştirakçlarına üstünlük verir, çünki bazara yeni oyunçuların daxil olması daha çətin olur və mövcud rəqiblərin bazar payını qorumaq imkanları artır.

3. Əvəzləyici məhsul və xidmətlər: Müəssisələrin məhsulları və xidmətləri asanlıqla əvəz edilə bilirsə, rəqabət qabiliyyəti zəifləyir. Əvəzləyici məhsul və xidmətlər (substitute products and services) bazarda mövcud olan məhsul və ya xidmətlərin yerini tutma potensialına malik olan, fərqli xüsusiyyətlərə malik, lakin eyni ehtiyacı və ya tələbi qarşılayan alternativ məhsul və xidmətlərdir. Bu məhsullar birbaşa rəqib olmasalar da, istehlakçıların seçimlərini dəyişdirə və bazarda mövcud şirkətlər üçün ciddi təhdid yarada bilərlər. Əvəzləyici məhsul və xidmətlərin olması, xüsusilə rəqabət üstünlüyünü qorumağa çalışan şirkətlər üçün vacib bir risk faktorudur, çünki onlar müştəriləri cəlb etmək üçün rəqiblərdən daha yaxşı və ya daha ucuz alternativlər təklif edə bilər.

4. Təchizatçıların gücü: Təchizatçıların gücü qiymətlərə və xərclərə təsir edə bilər. Güclü təchizatçılar yüksək qiymətlər tələb edə bilər və bu da müəssisənin rəqabət üstünlüyünə zərər verə bilər. Təchizatçıların gücünün artması, şirkətlərin xərclərini artırmaqla yanaşı, müştəri qiymətlərinə də təsir göstərə bilər. Buna görə də, şirkətlər təchizatçılarla münasibətləri gücləndirmək, alternativ təchizatçıları araşdırmaq və strategiyalarını buna uyğun tənzimləmək məqsədini güdür.

5. Müştərilərin gücü: Müştərilərin gücü müəssisələrin qiymət və xidmət şərtlərinə təsir edir. Güclü müştərilər endirimlər tələb edə bilər. Müştərilərin gücünün artması, şirkətlərin daha mükəmməl məhsul və xidmətlər təqdim etməyə, qiymətləri optimallaşdırmağa və müştəri məmnuniyyətini artırmağa çalışmasına səbəb olur. Bu da nəticədə daha rəqabətli bir mühit yaradır.

Porter'in beş qüvvə modeli, bir sənayenin və ya bazarın rəqabət mühitini anlamaq üçün istifadə olunan təsirli bir çərçivə təqdim edir. Beş qüvvə (mövcud rəqabət, yeni daxil olanlar, əvəzləyici məhsullar, müştərilərin gücü və təchizatçıların gücü) bir arada işləyərək bazarın dinamikasını formalaşdırır. Bu qüvvələrin hər biri müvafiq olaraq bazardakı şirkətlərin strategiyalarını, xərclərini və mənfəətlərini təsir edir. Model, şirkətlərin rəqabət üstünlüyü qazanması üçün hansılara diqqət yetirməli olduqlarını göstərir. Məsələn, yeni rəqiblərə qarşı müdafiə strategiyaları, müştəri məmnuniyyətini artırmaq və alternativ məhsullarla mübarizə üçün yenilikçi yanaşmalar. Beş qüvvənin analizi, şirkətlərin bazar risklərini müəyyən etməyə və bu risklərə qarşı strategiyalar hazırlamağa kömək edir. Hər bir qüvvənin gücü, şirkətlərin bazardakı mövqelərini daha yaxşı anlamağa və uzunmüddətli planlar hazırlamağa imkan verir. Model, bazardakı tendensiyaları və müştəri davranışlarını anlamağa kömək edir. Şirkətlər, bu məlumatlardan istifadə edərək məhsul və xidmətlərini müştəri tələblərinə uyğunlaşdırmağı bacarırlar. Porter'in beş qüvvə modeli, şirkətlərin strategiyalarını formalaşdırmalarına və rəqabət mühitinə uyğunlaşdırmalarına imkan verir. Bu, şirkətlərin bazar mühitinə daha çevik reaksiya vermələrini təmin edir. Ümumiyyətlə, Porter'in beş qüvvə modeli, müasir biznes mühitində strateji qərarların qəbulunu asanlaşdıran bir vasitədir. Bu model vasitəsilə şirkətlər, bazar dinamikalarını daha dərinləndirərək, daha effektiv strategiyalar inkişaf etdirə bilərlər.

Açar sözlər: rəqabət, rəqabət qabiliyyəti, rəqabət üstünlüyü, təhlil, texnologiya

ƏDƏBİYYAT

1. Porter, M.E. (2019). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press.

2. Barney, J.B. (2021). Resource-Based Theory: Creating and Sustaining Competitive Advantage. Oxford University Press.
3. Teece, D.J. (2020). Dynamic Capabilities and Strategic Management: Organizing for Innovation and Growth. Oxford University Press.
4. Grant, R.M. (2021). Contemporary Strategy Analysis: Text and Cases. John Wiley & Sons.

АНАЛИЗ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ С ПОМОЩЬЮ МОДЕЛИ ПЯТИ СИЛ ПОРТЕРА

Мехрибан Азер кызы Мустафаева

mehrimustafayeva18@gmail.com

Асаф Магеррам оглы Гасымов

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

Проведение анализа конкурентоспособности имеет огромное значение для определения и улучшения позиций компаний на рынке в современных условиях. В статье обсуждаются конкурентоспособность, важность анализа конкурентоспособности и рассматривается суть модели пяти сил Портера в анализе конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, конкурентное преимущество, анализ, технологии.

"ANALYSIS OF COMPETITIVENESS WITH PORTER'S FIVE FORCES MODEL

Mustafayeva Mehriban Azər qızı

mehrimustafayeva18@gmail.com

Asaf Maharram oglu Gasimov

Azerbaijan State Agricultural University

Conducting an analysis of competitiveness is of great importance in determining and improving the positions of companies in the market in modern times. The article discusses competitiveness, the significance of competitiveness analysis, and explores the essence of Porter's five forces model in analyzing competitiveness.

Keywords: competition, competitiveness, competitive advantage, analysis, technology.

AZƏRBAYCANDA XARİCİ İQTİSADİ FƏALİYYƏTİN SÜRƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

İsa Əhməd oğlu Əhmədov

isa.ehmedov57@mail.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycanda xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsinin ümumi hüquqi bazasını Azərbaycan Respublikasının qanunları, ölkə prezidentinin fərmanları, hökumətin qərarları, müvafiq nazirliklərin və təşkilatların normativ aktları təşkil edir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi üçün aşağıdakı qanunlar fəaliyyət göstərir: Xarici investisiyanın qorunması (15 yanvar 1992-ci il) Azərbaycan Respublikasında Beynəlxalq Valyuta Fondunun, Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının və onlarla bağlı təşkilat – sazişlərinin və konvensiyalarının tətbiqi qaydası haqqında (20 iyun 1995-ci il), Gömrük tarifi haqqında (19 avqust 1992-ci il), Kredit ittifaqları haqqında (2 may 2000-ci il) və s. [1,2]

Xarici-iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif formaları mövcuddur: Xarici ticarət; beynəlxalq istehsal ixtisaslaşması və kooperasiyalaşması; beynəlxalq lizing; beynəlxalq turizm; beynəlxalq valyuta – maliyyə və kredit münasibətləri.

Xarici ticarət – məhsulların və xidmətlərin beynəlxalq mübadiləsindən ibarətdir. Xarici ticarət əməliyyatlarının həyata keçirilməsinin predmetindən və xarakterindən asılı olaraq xarici ticarətin bir sıra istiqamətlərini fərqləndirirlər.

Beynəlxalq istehsal ixtisaslaşması və kooperativləşdirilməsi müxtəlif ölkələrdən olan tərəfdaşların hər hansı bir məhsulun istehsalında bilavasitə əməkdaşlığını əks etdirir.

Beynəlxalq lizing istehsal avadanlığının, nəqliyyat vasitələrinin, kompüter texnikasının, anbar binalarının uzunmüddətli icarəyə verilməsidir. Beynəlxalq Valyuta Fondunun qaydalarına əsasən lizing öhdəlikləri dövlətin xarici borclarının həcminə daxil edilmir. Ona görə dövlətin dəstəyini alır. Bundan əlavə icarə ödənişləri, adətən əməliyyat xərclərinə daxildir və buna görə də vergiyə cəlb olunmur.

Beynəlxalq turizm – xarici iqtisadi fəaliyyətin ən dinamik formasıdır. Mehmanxanaların, nəqliyyat qovşaqlarının və arteryalarının, istirahət yerlərinin və s. tikilməsi üçün bir dəfə sərf edilmiş investisiyalar çox tez ödənilir, sabit və yüksək gəlir gətirir. Burada həm xarici turistlərin qəbulu, həm də öz vətəndaşlarının xaricə göndərilməsini nəzərdə tutulur. [3,4]

Beynəlxalq valyuta – maliyyə və kredit münasibətləri. Kapital ixracı - sahibkarlıq fəaliyyətindən mənfəət əldə etmək, faizlər götürmək məqsədilə əmtəə və ya pul formasında vəsaitin yerləşdirilməsidir. Ssuda kapitalının hərəkəti beynəlxalq kredit formasında çıxış edir.

Respublikada xarici investisiyanın iqtisadiyyata cəlb edilməsi ilə bağlı həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlərin müsbət nəticəsi olaraq Azərbaycan iqtisadiyyatına son 18 ildə yatırılan investisiyanın 50%-dən çoxu xarici sərmayənin payına düşür. Hansı sahələr investorlar üçün əsasən maraqlı ola bilər? Buna baxsaq məhz Azərbaycanda ciddi sürətdə sənayeləşmə prosesi getdiyindən və sənaye potensialı olduğundan ölkədə həm neft eyni zamanda həm də qeyri-neft sənayesinə xarici investorların böyük marağı ola bilər. Çünki Azərbaycanın məhz resurs bazasında olmağı, həm də yerləşdiyi coğrafi ərazi, bu ərazidə xarici investorlar üçün istehsal obyektlərinin yaradılmasına imkan verə bilər.

Açar sözlər: xarici ticarət; xarici investisiya; beynəlxalq turizm; informasiya-kommunikasiya texnologiyası

ƏDƏBİYYAT

1. Xarici İnvestisiyaların Qoyuluşlarının Qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının 1992-ci il 15 yanvar tarixli qanunu
2. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında “Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il və 19 aprel 2018-ci il tarixli qanunları
3. Əliyev T. Ə. “Azərbaycan iqtisadiyyatı” Bakı. 1998
4. Nadirov A. “İqtisadiyyatın yeni inkişaf mərhələsi” Azərbaycan qəzeti 15 sentyabr 2001

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УСКОРЕНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Иса Ахмед оглы Ахмедов

isa.ehmedov57@mail.ru

Азербайджанский Технологический Университет

Законы, указы президента, постановления правительства и нормативные акты министерств составляют правовую основу внешнеэкономической деятельности в Азербайджане. Эта деятельность, имеющая различные формы, такие как внешняя торговля, международное производство, лизинг, туризм и валютно-финансовые отношения, играет важную роль в привлечении иностранных инвестиций в экономику страны. Основные законы связаны с защитой иностранных инвестиций и таможенными

тарифами. Иностранные инвестиции важны, особенно в промышленном и ненефтяном секторах, а выгодное географическое положение страны создает привлекательные возможности для инвесторов.

Ключевые слова: внешняя торговля; иностранные инвестиции; международный туризм; информационные и коммуникационные технологии

SOME ISSUES OF ACCELERATING FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN AZERBAIJAN

Isa Ahmad oglu Ahmadov

isa.ehmedov57@mail.ru

Azerbaijan Technological University

Laws, presidential decrees, government decisions and normative acts of ministries form the legal basis of foreign economic activity in Azerbaijan. These activities, which have various forms such as foreign trade, international production, leasing, tourism and currency-financial relations, play an important role in attracting foreign investments to the country's economy. The main laws are related to foreign investment protection and customs tariffs. Foreign investments are important, especially in the industrial and non-oil sectors, and the favorable geographical position of the country creates attractive opportunities for investors.

Keywords: foreign trade; foreign investment; international tourism; information and communication technologies

CONCEPT OF MANAGEMENT AND CHARACTERISTICS OF MODERN MANAGERS

Aygun Agasadig gizi Abdulova

Sevil Arif gizi Mammadova

sevil.arifovna@bk.ru

Azerbaijan State University of Economics

Management is a special type of activity carried out in a professional manner by effectively using material and labor resources using the principles, functions and methods of scientific management to achieve the set goals. Many believe that this is the same as the concept of "management". However, the term management is a more general concept, because it refers to various types of human activity (for example, driving a car, airplane flights, etc.); to various fields of activity (management in non-living nature, management in biological systems, state management); refers to management bodies (in departments of public and state organizations, enterprises and associations). [2. 363 p.]

Management is management in social systems. It is a process aimed at achieving the goals of the organization by regulating the transformation of resources into the required result. In the words of M. Pollet, management is a special type of activity that transforms an unorganized crowd into an efficient, goal-oriented and productive group, ensuring that work is done with the help of other people.

From the definitions given in the economic literature, it is known that management is the principles, methods, means and forms of management developed and applied to manage production and increase the efficiency of production in developed countries. The essence of management in the economic system consists in coordinating the actions of its subsystems and elements and shaping their behavior to effectively solve the issues facing the system. [3 p. 175]

Managers perform certain functions in the management process. It is known that management is a continuous and dynamic process. The correct organization and solution of this process requires the organization and execution of all the work done in the direction of achieving the final result in the form of separate functions. Management functions can be considered a very complex system of relations in terms of the creation of the management structure in the enterprise and the content of economic activity. Management functions are a type of activity through which the managing semi-system affects the

management object. Management functions are divided into general and special functions. Common functions are inherent in all social systems and include planning, organizing, motivating, and controlling. Special functions are related to the implementation of the company's mission. These main functions of management are mainly related to the management of enterprises and organizations operating in the market economy.

Auxiliary functions are also selected in management. Examples of auxiliary functions include: technical functions; financial functions; personnel functions; technological functions; transportation; a large number of functions in energy supply and other such areas of specialization. [5 p.3]

Management is the performance of tasks by a group of people using available resources efficiently. A natural person cannot be considered as a governing body that runs any organization. There should be at least two people to form the leadership. These people perform functions to achieve the goals of the organization. [1]

All types of management activities can be grouped into four main functions of management: planning, which consists of setting target indicators and developing a plan of actions to achieve them; organizational function, through which tasks are divided between departments and employees and mutual actions are determined between them; motivation, which consists in prompting executives to carry out planned actions and solve set issues; control, which consists of comparing actual results with planned target indicators.

Managers are different levels of leaders with certain powers. They are professionals engaged in management activities. To be professionally engaged in management is to be a professional mercenary. He holds a certain permanent position in the organization and has the authority to make management decisions in certain areas of the organization. The manager has characteristic features that distinguish him from other professionals. These are that the manager solves any type of issues in the organizational plan. Thus, we can note that the manager's work has certain characteristics. Those features include: creative and intellectual character; the subject of labor is people; labor tools are organizational and computational techniques; the result of work is evaluated by how the goal is achieved.

It can be noted that good managers have good ideas or seek to implement them in a new way; they must be able to turn those ideas into useful, practical and commercial products, services and systems. Innovation combines new ideas and their implementation, while creativity is the presence of new ideas. The manager must understand creativity and the creative process, remove the obstacles preventing it, and be able to build new ideas. [4 p. 58]

Keywords: management, leadership theories, management, etc.

REFERENCE

1. Ağasəf Məmməd oğlu. Menecment. Dərslik. Bakı. "Nurlan" 2007. 268 s
2. Адизес; пер. С англ.. СПб.: Питер.2008. 384 с
3. Светник Т.В. Менеджмент на малом и среднем предприятии / Т.В. Светник. Иркутск: Изд-во БГУЭП. 2007. 175 с
4. Евтихов О. В. Лидерский потенциал руководителя. — Красноярск: Сибирский юридический институт МВД России. 2011. с 14-17
5. Edwin P. Hollander and JW Gillian, "Current Trends in Leadership Analysis". Psychological Bulletin 71.no. 5 (1969): 387-397

İDARƏÇİLİK ANLAYIŞI VƏ MÜASİR DÖVR İDARƏÇİLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Aygün Ağasadiq qızı Abdulova

Sevil Arif qızı Məmmədova

sevil.arifovna@bk.ru

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində təşkilatların idarə edilməsi idarəçilik (menecment) adını almışdır. Bizim ölkədə də bu anlayışdan yeni həyatın atributları olan biznes, marketing, lizing kimi geniş istifadə edilir. Xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır ki, bu köhnə idarə etmə anlayışını təzə sözlə əvəz etmək deyil. İdarəçilik mahiyyət etibarilə fərqli anlayışdır. Bu köklü fərq həm fəaliyyətin tam yeni məqsədlərindən, həm də o məqsədə nail olmanın yeni üsullarından ibarətdir. İdarəçiliyin məqsədi tələb, təklif və mənfəətin bazar mexanizmi vasitəsilə insanların real tələbatlarının daha tam ödənilməsidir ki, bu baxımdan da məqalədə idarəçilik anlayışı və müasir dövrdə idarəçi xüsusiyyətlərindən bəhs edilmişdir.

Açar sözlər: idarəçilik, liderlik nəzəriyyələri, menecment və s.

ПОНЯТИЕ МЕНЕДЖМЕНТА И ХАРАКТЕРИСТИКИ СОВРЕМЕННЫХ МЕНЕДЖЕРОВ

Айгюн Агасадиг кызы Абдулова

Севи́ль Ариф кызы Мамедова

sevil.arifovna@bk.ru

Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Управление организациями в рыночной экономике называется менеджментом. В нашей стране это понятие широко используется как бизнес, маркетинг, лизинг, которые являются атрибутами новой жизни. Следует подчеркнуть, что это не замена старой концепции управления новым словом. Менеджмент – это, по сути, другое понятие. Это коренное отличие состоит в совершенно новых целях деятельности и новых способах достижения этой цели. Целью управления является более полное удовлетворение реальных потребностей людей посредством рыночного механизма спроса, предложения и прибыли, и с этой точки зрения в статье рассматриваются понятие управления и характеристики менеджеров в современное время.

Ключевые слова: менеджмент, теории лидерства, менеджмент и др.

AZƏRBAYCANDA QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ VƏ ONUN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Fazil Cəmil Kərimov

Gülər Azad qızı Kərimova

Məhəmməd Aydın oğlu Nəsirov

Zahir İftixar oğlu Mikayılzadə

mikayilzadzahir@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənməsi bazarın idarə olunmasının əsas tərkib elementidir. Bazarın tənzimlənməsi daxili və xarici olmaqla iki istiqamətdə yerinə yetirilir. Daxili tənzimlənmə qiymətli kağızlar bazarının hər hansı bir sahəsinin öz fəaliyyətində şəxsi normativ sənədlərinə, nizamnamələrinə, bütövlükdə sahənin və onun ayrı-ayrı bölmələrinin, işçi heyətinin fəaliyyətini təyin edən digər daxili normativ sənədlərinə tabeçiliyini təcəssüm etdirir. Xarici tənzimlənmə bazarın öz fəaliyyətində dövlətin, beynəlxalq razılaşmaların normativ sənədlərinə tabeçiliyini əks etdirir.

Dünya praktikasında bu bazarın tənzim olunmasında iki modeldən istifadə edilir:

1. Qiymətli kağızlar bazarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi.
2. Bazarın peşəkar iştirakçılar tərəfindən tənzimlənməsi.

Dövlət tənzimlənməsi ilk növbədə normativ-hüquqi aktlara əsaslanır. Hüquqi təminat qanunvericilik aktları fərmanlar, qərarlar, sərəncamlar və idarəetmə orqanlarının digər hüquqi sənədlərini əhatə edir. [1]

Mülki Məcəlləyə görə qiymətli kağızlar bazarının dövlət tənzimlənməsi aşağıdakılardan (Maddə 1078-40) ibarətdir: [4]

-qiymətli kağızlar bazarının tənzimlənməsi üzrə normativ hüquqi aktların qəbul edilməsi və onlara riayət olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi, bazarının iştirakçılarna tələblərin və onların fəaliyyəti qaydalarının müəyyən edilməsi, qiymətli kağızlar buraxılışlarının dövlət qeydiyyatının aparılması, qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün xüsusi razılığın (lisenziyanın) verilməsindən;

-qiymətli kağızlar bazarında investorların və qiymətli kağızlar sahiblərinin hüquqlarının müdafiəsi, qiymətli kağızlar bazarı iştirakçılarının fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi, bazarda qanunvericiliyi pozan şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi üzrə müvafiq tədbirlərin görülməsindən;

-qiymətli kağızlar bazarının iştirakçılarının peşə səviyyəsinin artırılması üzrə müvafiq tədbirlərin görülməsi, bazarın inkişafı istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, qiymətli kağızlar bazarında sağlam rəqabət mühitinin yaradılmasından;

-qiymətli kağızlarla əqdlərin bağlanmasına dair tələblərin müəyyən edilməsi, hüquqi və fiziki şəxslərin borc öhdəliklərinin qiymətli kağızlarla rəsmiləşdirilməsi və ödənilməsi qaydalarının müəyyənləşdirilməsi, qiymətli kağızlarla rəsmiləşdirilmiş borc öhdəlikləri bazarının tənzimlənməsinin həyata keçirilməsindən;

-Azərbaycan Respublikasının qiymətli kağızlar bazarının dünya maliyyə bazarına integrasiyası üzrə tədbirlərin hazırlanmasında və müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təsdiq edilmək üçün təqdim edilməsi, müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi, aktivlərin öhdəliklərlə yüklənməsi və onlarla rəsmiləşdirilən daşınmaz əmlakın ipotekasının qeydiyyatının və uçotunun aparılmasından;

-qiymətli kağızlarla bağlı müvafiq dövlət reyestrlərinin (qiymətli kağızların buraxılışının dövlət reyestri, veksellər və çeklərin dövlət reyestri, qiymətli kağızlarla girovun rəsmi reyestri, qiymətli kağızlarla rəsmiləşdirilən əmlakın ipotekasının dövlət reyestri və s.) aparılması, qiymətli kağızlar bazarında məlumatların açıqlanması üzrə qaydaların müəyyən edilməsi və sisteminin təşkilindən;

-qiymətli kağızların (sertifikatların) blanklarının çap edilməsi və onların ölkəyə gətirilməsi və aparılması üzrə fəaliyyətin tənzimlənməsi, bazarın iştirakçılarna qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada icrası məcburi olan göstərişlərin verilməsi;

-bazarda qiymətlərlə manipulyalara yol verilməməsi üzrə tədbirlərin görülməsindən.

Qiymətli kağızlar bazarı ilə əlaqədar aparılan təhlilləri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, müasir şəraitdə maliyyə bazarının tərkib hissəsi kimi qiymətli kağızlar bazarı maliyyə resurslarının hərəkətini təşkil etmək, onların düzgün istiqamətləndirilməsini təmin etmək, dövlətin maliyyə və pul-kredit siyasətinin əsas aləti kimi çıxış etmək və s. baxımından iqtisadiyyatın inkişafında mühüm rol oynayır. Xüsusilə də bazar iqtisadiyyatı sistemli ölkələr üçün bu bazarın inkişafı müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda dünya iqtisadiyyatında məhsul və xidmətlərin yarısından çoxu iri korporasiyalar (səhmdar cəmiyyətləri) tərəfindən istehsal olunur. Bu korporasiyaların əksəriyyəti istər açıq, istərsə də qapalı formada olmaqla səhmdar cəmiyyətləri formasında təsis olunur. [2,3]

Açar sözlər: bazar, tənzimlənmə, qiymətləndirmə, model, sənəd

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Qanun. Bakı. 2018

2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu ildə Fəaliyyəti haqqında Hesabatı. Bakı. 2019
3. “Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri”. Bakı. 2011
4. “Müstəqil Azərbaycan 20 il”. Bakı. 2011

ОЦЕНКА РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ И ЕГО ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ

Фазиль Джамиль Каримов
Гюлер Азад кызы Каримова
Магомед Айдын оглы Насиров
Захир Ифтихар оглы Микаилзаде
mikayilzadzahir@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

В статье анализируются основные принципы и методы регулирования рынка ценных бумаг. Регулирование рынка ценных бумаг является важным фактором обеспечения стабильности и прозрачности экономики. Это регулирование осуществляется внутри и снаружи, внутреннее регулирование регулирует деятельность рынка его нормативными документами, а внешнее регулирование основывается на государственных и международных правовых нормах. В мировой практике регулирование рынка осуществляется посредством вмешательства государства и профессиональных участников. Согласно законодательству Азербайджана, государственный контроль на рынке ценных бумаг включает в себя такие факторы, как применение нормативно-правовых документов, защита прав инвесторов, повышение профессионального уровня. Рынок ценных бумаг обеспечивает обращение финансовых ресурсов экономики и играет важную роль в реализации финансовой политики. Создание здоровой конкуренции и прозрачности на рынке важно для экономического развития.

Ключевые слова: рынок, регулирование, оценка, модель, документ

EVALUATION OF THE SECURITIES MARKET IN AZERBAIJAN AND ITS CURRENT STATE

Fazil Jamil Karimov
Guler Azad Karimova
Mahammad Aydin Nasirov
Zahir Iftikhar Mikayilzade
mikayilzadzahir@gmail.com

Azerbaijan Technological University

The article analyzes the main principles and methods of securities market regulation. Regulation of the securities market is an important factor in ensuring the stability and transparency of the economy. This regulation is carried out internally and externally, internal regulation regulates the activity of the market with its normative documents, and external regulation is based on state and international legal norms. In world practice, market regulation is carried out through state intervention and professional participants. According to the legislation of Azerbaijan, state control of the securities market includes such factors as the application of normative and legal documents, the protection of investor rights, and increasing the professional level. The securities market ensures the circulation of financial resources of the economy and plays an important role in the

implementation of financial policy. Creating healthy competition and transparency in the market is important for economic development.

Keywords: market, regulation, evaluation, model, document.

ANALYSIS OF THE CURRENT NON-OIL SECTOR IN AZERBAIJAN

Elvin Elturan oglu Sadigov

elvin.sadigov.98@mail.ru

Ragif Tofiq oglu Huseynov

r.huseynov@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

The non-oil sector in Azerbaijan has emerged as a critical focus of economic diversification, aiming to reduce dependence on oil revenues. Key sectors such as agriculture, tourism, and manufacturing are receiving increased government support and investments. Tax incentives and regulatory reforms are driving entrepreneurship and SME development, promoting sustainable growth. Despite progress, challenges remain in infrastructure, innovation, and market access. Continued efforts in policy optimization and foreign investments are essential for long-term stability and expansion of Azerbaijan's non-oil sector.

After Azerbaijan gained independence in 1991, the country's economy entered a significant downturn, which persisted until the late 1990s. The difficulties of the transitional period, the breakdown of previous industrial connections, the crisis in the agricultural sector, the decline in GDP across all economic sectors, and the occupation of approximately 20% of the territory by Armenian military forces, along with the financial burden of supporting refugees who comprised 15% of the population, among other issues, adversely impacted Azerbaijan's economy. The industrial and agricultural sectors suffered damages estimated at around \$15 billion. Between 1990 and 1994, Azerbaijan's GDP decreased by 55%, with industrial output dropping by 52% and agricultural production by 44%. Many regions across the country experienced a crisis in industrial production. In 1994, exports were predominantly composed of oil products and cotton fiber, accounting for 57%. Food products and domestically produced goods made up 24% of exports, while the combined contribution of the engineering, chemical, petrochemical, and metallurgy industries was 19%. Imports mainly consisted of material and technical products, which represented 63%, with foodstuffs and domestic goods trailing behind. Although the non-oil sector included 10,000 small enterprises, 80,000 commercial establishments, over 100 commercial banks, 3,500 cooperative organizations, 850 farms, and a large number of joint ventures, their total output was insufficient to meet the population's needs. In 2010, several significant industrial and infrastructure projects were commissioned, including the Granite and Marble Plant in Baku, the Elevator Plant in Sangachal, and a car manufacturing facility in Nakhchivan with an annual production capacity of 5,000 vehicles. Additionally, the region of Ordubad saw the establishment of a concrete plant and the 'Bilav' hydroelectric power plant, while Nakhchivan became home to a building materials factory and a plant producing canned goods. Lankaran witnessed the opening of tea and ice cream factories, alongside milk- and tobacco-processing facilities in Zagatala. The Absheron region gained a salt factory, and Jalilabad saw the completion of a wine mill and the Goytapa water reservoir. Other developments included a cannery in Bilasuvar, a mineral water bottling plant in Aghstafa, and a refrigerated warehouse in Salyan. In Gabala, a piano manufacturing plant, a storage facility for fruits and vegetables, and a bus terminal were inaugurated. Furthermore, seven modern sports centers, along with numerous hotels, recreation centers, and medical facilities, were opened across various

locations including Baku, Ganja, Mingachevir, Gabala, Balakan, Jalilabad, Bilasuvar, and other regions of the country. Meanwhile, the commissioning of the Oguz-Gabala-Baku water pipeline significantly improved the supply of clean water to Baku, where the population had relied primarily on water from the Kura River for decades.

Government Initiatives: These include several programs and reforms initiated by the government, initiated programs, and reforms such as "Strategic Roadmaps for the National Economy" and policies for the development of entrepreneurship, aimed at stimulating the non-oil sectors, including those pertaining to agriculture, tourism, and manufacturing.

Government policies and opening opportunities in international markets allow the non-petroleum-driven sectors of Azerbaijan to develop excellently, mostly agriculture, tourism, and manufacturing. The critical challenges technically persist in infrastructure, manpower training, and market access. Therefore, continuous reform and investment in related sectors have been considered as such vital to maintaining current trends and to ensure less dependence of the country's economy on oil.

Key words: Non-oil sector development, entrepreneurship growth, economic diversification.

REFERENCE

1. State Program on Socioeconomic Development of Regions of Azerbaijan Republic (2009-2013). (2010). Newspaper of "Azerbaijan", April 16, 2009.
2. Karimov, R. N. (2011). Demographic and Economic Development of Large Cities in Azerbaijan. International Journal of Business and Social Science. Special issue (December). Vol. 2, No. 24, 268-274.
3. Gasimova, E. E. (2013). The Damages Caused to Automobile Roads by Natural Disasters and the Measures of Protection in Azerbaijan Republic. International Journal of Business, Humanities and Technology. Vol. 4 No. 1, 136-139.
4. Markons, L. A. (2012). Development of the Non-Oil Sector. London, GGT: 341 p.
5. Jackson, U. D. (2013). Fundamentals of the Non-Oil Sector. N. York, Harvard: 234

AZƏRBAYCANDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN CARİ VƏZİYYƏTİNİN ANALİZİ

Elvin Elturan oğlu Sadiqov

elvin.sadigov.98@mail.ru

Raqif Tofiq oğlu Hüseynov

r.huseynov@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycanda qeyri-neft sektoru hökumətin iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə verdiyi önəm sayəsində tədricən inkişaf edir. Kənd təsərrüfatı, emal sənayesi və infrastruktur kimi əsas sahələrə daha çox investisiya yatırılır ki, bu da neft gəlirlərindən asılılığı azaltmağa yönəlib.

Açar sözlər: Qeyri-neft sektorunun inkişafı, sahibkarlığın artımı, iqtisadi şaxələndirmə.

АНАЛИЗ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ НЕНЕФТЯНОГО СЕКТОРА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Элвин Эльтуран оглы Садыгов

elvin.sadigov.98@mail.ru

Рагиф Тофиг оглы Гусейнов

r.huseynov@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

Нефтяной сектор Азербайджана постепенно развивается благодаря важности, которую правительство придает диверсификации экономики. В такие ключевые отрасли, как сельское хозяйство, перерабатывающая промышленность и

инфраструктура, вкладывается больше инвестиций, что направлено на снижение зависимости от нефтяных доходов.

Ключевые слова: Развитие ненефтяного сектора, рост предпринимательства, экономическая диверсификация.

MÜƏSSISƏDƏ QIYMƏT SIYASƏTİNİN HAZIRLANMASININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Gülgəz Bəxtiyar qızı Mehdizadə

g.mehdizade@atu.edu.az

İsa Əhməd oğlu Əhmədov

isa.ehmedov57@mail.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Müəssisə qiymət strategiyasını məhsulun xüsusiyyətlərini, qiymətlərin və istehsal şərtlərinin, bazardakı vəziyyətinin, tələb və təklifin nisbətlərinin dəyişməsi imkanlarını nəzərə almaqla hazırlayır. Qiymət siyasətini həyata keçirmək üçün xərclərin səviyyəsini və quruluşunu təhlil etmək, məhsul vahidi üçün orta xərcləri qiymətləndirmək, onları istehsalın planlaşdırılan həcmi və bazarda mövcud olan qiymətlərlə müqayisə etmək lazımdır. Əgər bazarda bir neçə rəqib müəssisə fəaliyyət göstərsə, onda müəssisənin xərclərini əsas rəqiblərin xərcləri ilə müqayisə etmək lazımdır. İstehsal xərcləri qiymətin aşağı sərhəddini müəyyən edir. Qiymət istehsal xərclərini və müəssisə üçün məqbul olan mənfəət səviyyəsini əks etdirən müəyyən həddən aşağı düşməməlidir, əks təqdirdə istehsal iqtisadi cəhətdən sərfəli olmaz.

Qiymətin tədiyyə qabiliyyətli tələbi müəyyən edən yuxarı həddi ilə xərclərdən təşkil olunan aşağı həddi arasındakı sahə bəzən qiymətin müəyyən edilməsi üzrə sahibkarın fəaliyyət arenasını adlanır. Müəssisənin istehsal etdiyi bu və ya başqa mal üçün konkret qiymət məhz bu intervalda müəyyən edilir.

Qiymət siyasəti təsərrüfat fəaliyyətinin məqsədlərinin əldə edilməsi üçün əsas bazar tiplərində müəssisənin davranışı haqqında qərarların qəbul edilməsi mexanizmi və ya modelidir.

Məlum olduğu kimi müəssisədə qiymətin əmələ gəlməsi bir-birilə qarşılıqlı əlaqədar olan aşağıdakı mərhələlərdən ibarət olan mürəkkəb bir prosesdir: bazar haqqında informasiyanın yığılması və müntəzəm təhlili; müəyyən vaxt dövrü üçün müəssisənin qiymət siyasətinin əsas məqsədlərinin əsaslandırılması; qiymətin əmələ gəlməsi metodlarının seçilməsi; qiymətin konkret səviyyəsinin müəyyən edilməsi; qiymətə əlavələrin və güzəştlərin formalaşdırılması; mövcud bazar konkukturasından asılı olaraq müəssisənin qiymət fəaliyyətinin (davranışının) təsis edilməsi.

Müəssisə qiymət siyasətinin hazırlanması sxeminin özünün inkişafı məqsədlərindən və vəzifələrindən, idarəetmənin təşkilat strukturundan və metodlarından, müəssisədə mövcud ənənələrdən, istehsal xərcləri səviyyəsindən və digər daxili amillərindən eləcə də mühitin, daha doğrusu, xarici amillərin vəziyyətindən və inkişafından asılı olaraq müstəqil surətdə müəyyən edilir.

Qiymət siyasəti hazırlanarkən adətən aşağıdakı məsələlər həll edilir:

- Qiymət siyasətini hansı hallarda istifadə etmək lazımdır;
- Rəqiblərin bazar siyasətinə qiymətlərin köməyi ilə nə vaxt cavab vermək lazımdır;
- Yeni məhsulun bazara daxil edilməsi qiymət siyasətinin hansı tədbirləri ilə müşayiət olunmalıdır;
- Satılan çeşiddən hansı malların qiymətlərini dəyişmək lazımdır;
- Müəyyən qiymət dəyişikliklərini vaxta görə necə bölüşdürmək lazımdır;
- Hansı bazarlarda fəal qiymət siyasətini həyata keçirmək, qiymət strategiyasını dəyişmək lazımdır;

- Hansı qiymət tədbirləri ilə satışın səmərəliliyini gücləndirmək olar;
- Sahibkarlıq fəaliyyətinin mövcud daxili və xarici məhdudluqları və bir sıra başqa amilləri qiymət siyasətində necə nəzərə almaq lazımdır.

Qiymət siyasətinin hazırlanmasının ilkin mərhələsində müəssisə konkret məhsulu buraxmaqla hansı təsərrüfat məqsədinə çatmaq istəyini müəyyənləşdirməlidir. Adətən qiymət siyasətinin üç əsas məqsədini fərqləndirirlər: satışın təmin edilməsi; mənfəətin maksimallaşdırılması; bazarın əldə saxlanılması.

Satışın təmin edilməsi bazarda analoji məhsulun çox sayda istehsalçıları olduğu halda ciddi rəqabət şəraitində öz fəaliyyətini həyata keçirən müəsisələrin başlıca məqsədidir. Bu məqsədin seçilməsi istehlakçıların tələbinin qiymətə görə elastik olması, eləcə də müəsisədə satış həcmnin maksimal artırılması və məhsulun hər vahidindən gəliri azaltmaq yolu ilə məcmu mənfəətin artırılması hallarında mümkündür. Müəssisə belə fərziyyəni əsas götürməlidir ki, satışın həcmnin artırılması istehsal və satış üçün nisbi xərcləri azaldacaq ki, bu da məhsulun satışını artırmağa imkan verəcəkdir.

Mənfəətin maksimallaşdırılması məqsədinin qoyulması onu göstərir ki, müəssisə cari mənfəətin artırılmasına çalışır. O müxtəlif qiymət səviyyələrinə nəzərən tələbi və xərcləri qiymətləndirir və qiymətin elə bir səviyyəsini seçir ki, bu xərclərin maksimal dərəcədə ödənilməsinə təmin edir.

Bazarın əldə saxlanılması məqsədi müəsisənin bazardakı mövcud vəziyyətinin saxlanılması və ya özünün fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur ki, bu da təchizatın səviyyəsinin aşağı düşməsinin və rəqabət mübarizəsinin kəskinləşməsinin qarşısının alınması üçün müxtəlif tədbirlərin görülməsini tələb edir.

Qiymət siyasətinin yuxarıda göstərilən məqsədləri uzunmüddətli, nisbətən uzun vaxt müddəti üçün nəzərə tutulur. Uzunmüddətli məqsədlərlə yanaşı müəssisələr qiymət siyasətinin qısamüddətli məqsədlərini də qoya bilər. Belə məqsədlərə adətən aşağıdakıları aid edirlər.

- Bazar vəziyyətinin sabitləşdirilməsi;
- Qiymətlərin dəyişilməsinin tələbə təsirinin azaldılması;
- Qiymətlərdəki mövcud liderliyin saxlanması;
- Potensial rəqabətin saxlanması;
- Məhsulun və ya müəsisənin imicinin yüksəldilməsi;
- Bazarda zəif mövqe tutan malların satışının stimullaşdırılması və s.

Açar sözlər: qiymət siyasəti; satışın təmin edilməsi; mənfəətin maksimallaşdırılması; bazarın əldə saxlanılması; uzunmüddətli və qısamüddətli məqsədlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1991-ci il
2. Müəssisələr haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1994-cü il
3. Axundov Ş.Ə.; Axundov M.Ə. Bazar iqtisadiyyatının əsasları. Bakı, 2021-cü il
4. Əlirzayev Ə.Q. İqtisadi və sosial idarəetmə Bakı Elm 2023-cü il
5. Musayev V.R. ; Seyfullayev İ.Z. Sahibkarlığın əsasları. Bakı, 2020-ci il

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПОДГОТОВКИ ЦЕНОВОЙ ПОЛИТИКИ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Гюльгез Бахтияр кызы Мехдизаде

g.mehdizade@atu.edu.az

Иса Ахмед оглы Ахмедов

isa.ehmedov57@mail.ru

Азербайджанский Технологический Университет

Предприятие разрабатывает свою стратегию ценообразования в соответствии с рыночной конъюнктурой, себестоимостью продукции и конкурентной средой, а цены определяет как с учетом баланса спроса и предложения, так и с учетом издержек

предприятий-конкурентов. В ценовой политике предприятия выделяются такие основные цели, как увеличение объема продаж, максимизация прибыли и защита положения на рынке. Ценовая политика включает в себя как долгосрочные, так и краткосрочные цели, такие как поддержание стабильности рынка и имиджа продукта. Такая политика помогает предприятию добиваться постоянных успехов на конкурентном рынке.

Ключевые слова: ценовая политика; обеспечение продаж; максимизация прибыли; доступ к рынку; долгосрочные и краткосрочные цели.

SOME ISSUES OF PREPARATION OF THE PRICE POLICY IN THE ENTERPRISE

Gulgez Bakhtiyar gizi Mehdizade

g.mehdizade@atu.edu.az

Isa Ahmad oglu Ahmadov

isa.ehmedov57@mail.ru

Azerbaijan Technological University

The enterprise develops its pricing strategy according to the market conditions, product costs and competitive environment, and determines the prices according to both the supply-demand balance and the costs of competing enterprises. In the price policy of the enterprise, the main goals such as increasing the sales volume, maximizing profit and protecting the market position stand out. Price policy includes long-term goals as well as short-term goals such as maintaining market stability and product image. This policy helps the enterprise to achieve continuous success in the competitive market.

Keywords: price policy; ensuring sales; profit maximization; market access; long term and short term goals.

MÜƏSSİSƏLƏRDƏ İCARƏ MÜQAVİLƏSİNİN PRİNSİPLƏRİ VƏ ONUN MAHİYYƏTİ

Xatirə Vəli qızı Qurbanova

xatirqurbanova474@gmail.com

Aygün Vahid qızı Abdullazadə

aygunabdullazade2002@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

İcarə-əmlakın müqavilə əsasında müvəqqəti istifadə üçün müəyyən haqq müqabilində verilməsidir. Müəssisənin icarəsi dedikdə, müstəqil müəssisənin, eləcə də onun tərkibinə daxil olan quruluş bölmələrinin əmlakının icarəsi başa düşülür.

Müəssisənin icarəsinə mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi formalarından biri kimi baxmaq olar. Lakin icarə obyektı dövlət mülkiyyəti olaraq qalır. Bu zaman iki hal ola bilər:

1. İcarəyə verilmiş dövlət müəssisəsində hazırlanan məhsul icarəyə verilmiş müəssisənin mülkiyyəti hesab olunur.

2. İcarəçi icarə olunmuş müəssisəni gələcəkdə almaq hüququna malik olur və ya müəssisə kollektiv mülkiyyətə keçir.

İnkişaf etmiş icarə formasının əsas prinsipləri bunlardır: [X.M. Yahudov. Müəssisənin iqtisadiyyatı]

1. Tərəflər arasındakı təsərrüfat münasibətlərinin uzun müddətli olması.
2. Tərəflərin qarşılıqlı öhdəliklərini əks etdirən müqavilə.
3. Müəssisənin müsabiqə əsasında icarəyə verilməsi.

İcarə müqaviləsində iki tərəf iştirak edir:

1. İcarəçi
2. İcarədar

Müqavilənin şərtlərinə əməl olunmadıqda o, qüvvədə olduğu müddətdən əvvəl pozula və ya məhkəmə qərarı ilə ləğv edilə bilər.

İcarə müqaviləsində icarə haqqının formaları və ölçüsü, onun ödənilməsi müddətləri və şərtləri göstərilir. İcarə haqqı icarəyə götürülmüş bütün əmlakın və ya onun hissələrindən hər birinin dəyərinə görə möhkəm məbləğ şəklində müəyyən olunur.

İcarə haqqının məbləği müəyyən olunarkən bunlar nəzərə alınmalıdır:

1. İcarəyə götürülmüş əmlakın dəyərinə hesablanmış amortizasiya ayırmalarının məbləği;

2. Verilən əmlakın bilavasitə istifadəsi zamanı əldə edilən gəlir;

3. İcarəyə götürülən əmlakın sığortası üçün xərclər;

4. Anoloji obyektlər üçün regionda mövcud olan icarə haqqının orta qiyməti;

İcarə müqaviləsi həm müəyyən, həm də qeyri-müəyyən müddətə bağlana bilər. Müqavilə qeyri-müddətli olduğu zaman iştirakçılardan hər hansı biri tərəfindən 1 ay, daşınmaz əmlakın icarəsi zamanı isə 3 ay əvvəl xəbərdarlıq etməklə müqavilə ləğv edilə bilər.

Müqavilənin müddəti bitdikdən sonra icarəçi əmlakı icarədara qaytarır. İcarə münasibətlərinin bir növüdə əmlakın kirayəyə verilməsidir. İcarə müqaviləsiylə kirayə müqaviləsinin əsas fərqi isə icarə müqaviləsinin müddəti qeyri-məhdud, kirayə müqaviləsinin müddəti isə bir ilədək olmasıdır.

Açar sözlər: icarə, əmlak, icarə haqqı, məhsul

ПРИНЦИПЫ ДОГОВОРА АРЕНДЫ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ И ЕГО СУЩНОСТЬ

Хатира Вели кызы Гурбанова

xatirgurbanova474@gmail.com

Айгюн Вахид кызы Абдуллазаде

aygunabdullazade2002@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Аренда – это предоставление имущества в пользование на определенный срок. При сдаче предприятия в аренду, пока имущество остается государственной собственностью, допускается предпринимательская деятельность и получение дохода. Договор аренды создает долгосрочные экономические отношения между сторонами и может быть расторгнут в случае невыполнения условий договора. Определение арендной платы основано на стоимости недвижимости, доходе и региональной арендной плате.

Ключевые слова: рента, имущество, рента, продукт.

THE PRINCIPLES OF THE LEASE AGREEMENT IN ENTERPRISES AND ITS ESSENCE

Khatira Veli gizi Gurbanova

xatirgurbanova474@gmail.com

Aygun Vahid gizi Abdullazade

aygunabdullazade2002@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Lease is the provision of property for use for a certain period of time. In enterprise lease, while the property remains state property, enterprise activity and income generation is allowed. A lease agreement creates a long-term economic relationship between the parties and can be terminated if the terms of the agreement are not met. Determining rent is based on property value, income and regional rents.

Keywords: rent, property, rent, product

MÜƏSSISƏNİN AKTİVLƏRİNİN QIYMƏTDƏN DÜŞMƏSİ

İbrahim Qusaməddin oğlu İsayev

isayev_abraham@mail.ru

Yaqub Samir oğlu Orucov

yaqub_7_7@mail.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Müəssisə və təşkilatlar öz aktivlərini maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatlarında ilkin dəyərlə qeyd edirlər. Lakin aktivlər hər il qiymətdən düşür. Bu zaman qiymətdən düşən uzunmüddətli və qısamüddətli aktivlər maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatda hansı dəyerdə saxlanılmalıdır? Hesab edək ki, müəssisə 2500 manat dəyərində kompüter avadanlığı alır. Ona 4 il faydalı istifadə müddəti təyin edərək 2 il amortizasiya hesablayır və 2-ci ilin sonunda qalıq dəyəri 1250 manat olur. Lakin həmin aktivin balansda 1250 manat görünməsinə baxmayaraq onun şirkətə təmin etdiyi fayda daha az ola bilər. Bu halda demək olar ki, aktiv dəyərdən düşmüşdür və onun balansda qeyd olunacağı yeni qiyməti müəyyən etməklə qiymətdən düşmənin uçotunu aparmaq lazımdır.

Əgər aktivin hər hansı dəyərdən düşmə əlaməti mövcuddursa, onun bərpa edilə bilən dəyəri hesablanmalıdır. Aktivin balans dəyəri onun bərpa edilə bilən dəyərini keçdikdə qiymətdən düşmə zərəri tanınmalıdır. Qiymətdən düşmə zərərləri məcmu gəlirlər haqqında hesabatda tanınır.

Qiymətdən düşmə zərəri - aktivin balans dəyərinin onun bərpa edilə bilən dəyərindən artıq olan məbləğidir.

Balans dəyəri - aktivin ilkin dəyərindən onun amortizasiya hesablanması nəticəsində yığılmış amortizasiyasını çıxıldıqdan sonra balansda tanınan dəyəridir. Bunu düsturla ifadə etsək:

Balans dəyəri = İlkin dəyər – Yığılmış amortizasiya

Xalis balans dəyəri - aktivin balans dəyərindən yığılmış amortizasiya və yığılmış qiymətdən düşmə zərərləri çıxıldıqdan sonra geridə qalan qalıq dəyəridir.

Bərpa edilə bilən dəyər – aktivin satış xərcləri çıxılmaqla ədalətli dəyəri ilə istifadə dəyərini müqayisə etdikdə daha yüksək olanıdır.

Satış xərcləri çıxılmaqla ədalətli dəyər – müstəqil, yaxşı məlumatlandırılmış və bu cür əməliyyatın həyata keçirilməsində maraqlı olan tərəflər arasında formalaşan əməliyyatın icrası zamanı aktivin mübadilə edilməsi və ya öhdəliyin yerinə yetirilməsi mümkün olan məbləğidir. Aktivin ədalətli dəyərinin müəyyən edilməsi üçün ən yaxşı yol aktivin müstəqil şəxs və yaxud müəssisəyə satıla biləcəyi qiyməti götürməkdir. Belə bir razılaşma olmadığı halda, bazar dəyəri və yaxud eyni sahə daxilində bənzər aktivlərlə bağlı yenidən aparılmış əməliyyatın nəticəsi ədalətli dəyər kimi nəzərə alın bilər.

Satış xərclərinə məhsulun satışı ilə bağlı xaric etmə xərcləri aiddir. Buraya məhsulun satışa hazır vəziyyətə gətirilməsi ilə bağlı birbaşa xərclərlə yanaşı hüquq xərcləri, rüsumlar və vergilər daxil ola bilər. Aktivin xaric edilməsi zamanı yaranan inzibati xərclər və xaric edilməsindən sonra biznes fəaliyyətinin azaldılması və yaxud yenidən təşkil edilməsi ilə bağlı xərclər satış ilə bağlı xaric etmə xərclərinə daxil deyildir.

Nümunə 1. Qartal şirkətinin 85.000 manat dəyərində dəzgahı vardır. Bu dəzgah döşəməyə bərkidilmiş şəkildədir. Dəzgahın satılması məqsədilə döşəmədən sökülüb çıxarılması üçün 4000 manat xərc lazımdır. Dəzgahın ədalətli dəyəri 70.000 manat məbləğindədir. Bu zaman dəzgahın satış xərcləri çıxılmaqla ədalətli dəyəri aşağıdakı qaydada hesablanmalıdır.

Dəzgahın ədalətli dəyəri.....70.000

Dəzgahın satış xərcləri.....(4000)

Dəzgahın satış xərcləri çıxılmaqla ədalətli dəyəri.....66.000

Əgər aktivin satış xərcləri çıxılmaqla ədalətli dəyəri və yaxud istifadə dəyərindən hər hansı biri aktivin balans dəyərindən böyükdürsə, bu zaman aktivin dəyerdən düşməsi baş verməmişdir və əlavə hesablama aparmağa ehtiyac yoxdur.

Əgər aktivin bərpa edilə bilən dəyəri onun balans dəyərindən aşağıdırsa, aktivin balans dəyəri onun bərpa edilə bilən dəyərinə qədər azaldılmalıdır. Həmin azalma qiymətdən düşmə zərəridir. Bunu aşağıdakı düsturla da ifadə etmək olar.

Qiymətdən düşmə zərəri = Balans dəyəri - Bərpa edilə bilən dəyər

Əgər aktiv yenidən qiymətləndirilmiş dəyerdə uçota alınmayıbsa, bu halda qiymətdən düşmə zərəri dərhal məcmu (əhatəli) gəlirlər haqqında hesabatda tanınmalıdır. Qiymətdən düşmə zərərinin uçotunun müxəbirləşməsi aşağıdakı kimi olmalıdır:

Dt Qiymətdən düşmə zərəri X

Kt Aktiv (yığılmış qiymətdən düşmə zərəri) X

Əgər aktiv yenidən qiymətləndirilmiş dəyerdə uçota alınırıbsa və qiymətdən düşmə zərəri həmin aktiv üzrə yenidən qiymətləndirmə artımından daha böyük deyilsə, bu dəyerdən düşmə sair məcmu gəlirlər hesabında tanınır.

Nümunə 2. Xrom şirkəti ilkin dəyəri 280.000 manat olan binaya sahibdir. Bina üzrə yığılmış amortizasiya 40.000 manat məbləğindədir. Binanın hesabat dövrünün sonuna olan bazar dəyəri isə 255.000 manatdır. Şirkət birbaşa satış xərclərinin 60.000 manat dəyərində olacağını hesablayır. Rəhbərlik binanın istifadə dəyərini 238.000 manat məbləğində olduğunu müəyyən edib. Binanın qiymətdən düşmə zərərinin tanınması tələb olunur.

Həlli:

1. Satış xərcləri çıxılmaqla ədalətli dəyər:

Binanın bazar qiyməti.....255.000

Binanın satış xərcləri.....(60.000)

Binanın satış xərcləri çıxılmaqla ədalətli dəyəri.....195.000

2. İstifadə dəyəri: Rəhbərlik tərəfindən müəyyən edilmiş istifadə dəyəri.....238.000

3. Bərpa edilə bilən dəyər: 1 və 2 arasında ən yüksək olan dəyər238.000

4. Qiymətdən düşmə zərəri:

Balans dəyəri - Bərpa edilə bilən dəyər.....2000 (240.000-238.000)

5. Qiymətdən düşmə zərərinin tanınması: Qiymətdən düşmə zərəri dərhal mənfəət haqqında müfəssəl hesabatda tanınmalıdır:

Dt Binanın qiymətdən düşmə zərəri 2000

Kt Bina (ilkin dəyər) 2000

Əgər aktiv yenidən qiymətləndirmə modeli ilə uçota alınarsa, bu zaman qiymətdən düşmə zərəri məcmu gəlirlər haqqında hesabatda tanınmalı olacaq. Belə ki, əgər qiymətdən düşmə zərəri həmin aktiv üzrə yenidən qiymətləndirmə artımından daha böyük deyilsə, qiymətdən düşmə zərəri sair məcmu gəlirlər hesabında tanınır

Açar sözlər: Aktivlərin qiymətdən düşməsi, bərpa edilə bilən dəyər, amortizasiya və balans dəyəri.

ƏDƏBİYYAT

1. “MHBS” Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları. Firuddin Sultanov / Elvin Həsənov / Elşəvər İbadov / Füyuzat nəşriyyatı
2. Beynəlxalq Mühasibat uçotunun Əsasları (Maliyyə uçotu) / Radil Fətullayev / Bakı “NURLAR” Nəşriyyatı-Poliqrafiya Mərkəzi, 2020, 384 səh
3. Məsələlər və testlər toplusu, Beynəlxalq Mühasibat uçotunun Əsasları (Maliyyə uçotu) üzrə / Radil Fətullayev / Bakı “NURLAR” Nəşriyyatı-Poliqrafiya Mərkəzi, 2022, 344 səh

4. Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları. Radil Fətullayev / Fərid Nuriyev / Simnar Paşazadə / Ülkər Mamedova / Nigar Orucova / Bakı "NURLAR" Nəşriyyatı-Poliqrafiya Mərkəzi, 2023, 448 səh

АМОРТИЗАЦИЯ АКТИВОВ КОМПАНИИ

Ибрагим Гусамеддин оглы Исаев

isayev_abraham@mail.ru

Ягуб Самир оглы Оруджов

yagub_7_7_7@mail.ru

Азербайджанский Технологический Университет

Таким образом, если имеются какие-либо признаки обесценения актива, необходимо рассчитать его возмещаемую сумму. Убыток от обесценения следует признавать, когда балансовая стоимость актива превышает его возмещаемую стоимость. Убытки от обесценения признаются в отчете о совокупном доходе.

Ключевые слова: Обесценение активов, возмещаемая сумма, амортизация и балансовая стоимость.

DEPRECIATION OF THE COMPANY'S ASSETS

Ibrahim Gusameddin oglu Isayev

isayev_abraham@mail.ru

Yagub Samir oglu Orujov

yagub_7_7_7@mail.ru

Azerbaijan Technological University

Thus, if there is any indication of impairment of an asset, its recoverable amount should be calculated. An impairment loss should be recognized when the asset's carrying amount exceeds its recoverable amount. Impairment losses are recognized in the statement of comprehensive income.

Keywords: Asset impairment, recoverable amount, depreciation and book value.

MÜƏSSİSƏLƏRİN İNNOVATİV FƏALİYYƏTİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ ASPEKTLƏRİ

Əli Zülfiqar oğlu Abbasov

abbasov200219ali@gmail.com

Murad Zahid oğlu Tağıyev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

İstehsal müəssisələrin daxilində innovativ proseslərin aktivləşdirilməsinin təmin edilməsi obyektiv olaraq idxal olunan texnologiyaların payının artmasına səbəb olur. Texnologiyaların dəyişdirilməsi üçün mümkün şərtlər olaraq aşağıdakılar qeyd etmək olar: [1, s.10]

-istehsal avadanlıqlarının tərkibində və istismarının təşkili prosedurlarında dəyişiklik etməyə imkan verən vəsaitlərə malik olmaq;

-müəssisələrdə yararlı təşkilatı, texniki və elmi-texniki avadanlıqların olması;

-innovativ məhsulların istehsalı, ənənəvi məhsullara tələbatın saxlanılması üçün zəruri olan ilkin resursların bazarlardan tam və ya qismən azalması;

-ənənəvi istehsal məhsullarına tələb səviyyəsinin kəskin azalması.

Baxılan ilk iki şərt daha vacib hesab edilir. Sonrakı şərtlər isə yalnız birinci şərtlərin mövcudluğu və həyata keçirilməsi ilə istehsal texnologiyasının dəyişməsinə səbəb olur.

Seçilmiş metodları, bu amillərə cavab verərkən intensivlik dərəcəsini nəzərə alaraq, müəssisələr şərti olaraq dörd növə bölünə bilər: fürsətçi, texnoloji, marketinq, texnoloji hücum.

İstehsal müəssisələrinin innovativ inkişafı proseslərinin mahiyyəti, ilk növbədə, struktur dəyişikliklərinin sistemli şəkildə həyata keçirilməsi ilə əlaqələndirilir. İnnovativ

inkişaf sahəsində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə uğurla nail olmaq innovasiya proseslərinin dominant mərhələləri ilə bağlı həyata keçirilən bütün tədbirlərin aydın və dəyişən bazar şəraitində müəssisənin imkanlarından səmərəli istifadə edilməsi əsas şərtlərdəndir.

Müəssisələrin inkişafını təmin etmək üçün bazar imkanlarında dəyişikliklərə çevik və operativ reaksiyalar vacibdir. Müəssisələr üçün dəyişən bazar imkanları sahəsində dörd sahəni vurğulamaq lazımdır: [2, s.50]

- bazarlarda məhsulların geniş tədarükü, qiymətlərin aşağı salınması yolu ilə istehsal olunan mallarda müvafiq dəyişikliklər olmadan satış həcminin artırılması;

- bazarların sərhədlərinin genişləndirilməsi, yeni məhsul bazarlarının məhsullar üçün alıcı qruplarının axtarışı;

- bazarlarda mövcud istehlakçı segmentlərinə yeni məhsulların təklif edilməsi.

İstehsal müəssisələrində həyata keçirilən innovasiya siyasətində kredit strukturlarının, təchizatçıların, istehlakçıların, müxtəlif maliyyə vasitəçilərinin rəqabət strategiyaları kimi innovasiya potensialının səviyyəsinə təsir edən bir sıra xarici iqtisadi amilləri nəzərə almaq lazımdır. İstehsal müəssisələrinin kompleks strategiyasının tərkib hissəsi kimi aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir:

- səmərəli innovativ bölmələrin müəssisələrin strukturuna sistemli şəkildə daxil edilməsi;
- müəssisələrlə təcrübi-konstruktor, elmi-tədqiqat və layihə təşkilatları arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsinin, o cümlədən müqavilə tipli əlaqələrin qurulmasının təmin edilməsi;
- müəyyən şərtlər toplusunda oxşar təşkilatların iştirakı ilə maliyyə-istehsal qruplarının formalaşmasının stimullaşdırılması ilə bağlı integrasiya tipinə malik əlaqələrin yaradılması yolu ilə müəssisələrin mənfəətinin tərkib hissəsi kimi müvafiq xərclərin vergitutmadan azad edilməsi.

Qeyd olunanları ümumiləşdirərək vurğulamaq lazımdır ki, müəssisələrin innovativ inkişafı sahəsində problemlərin səmərəli həlli iqtisadiyyatda mənfəətlərinin aradan qaldırılmasına əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Müəssisələrdə innovasiyanın vacib komponenti və ilkin şərti innovativ potensialdır. Ona görə də innovasiya potensialının formalaşması proseslərinin nəzəri əsaslarını, qanunauyğunluqlarını, strukturunu, artım mənbəyini qiymətləndirmək üsullarını və səmərəli istifadə istiqamətlərini başa düşmək və bilmək vacibdir.

Açar sözlər: innovasiya, texnologiya, səmərə, strategiya, istehsal

ƏDƏBİYYAT

1. Нешиной А., Сухорев О. Конкурентоспособность и условия воспроизводства // Экономист. 2010.-№3.-с.3-12

2. Филатов В.В. Современные аспекты управления переходом от закрытой инновационной модели к открытой инновационной модели на основе трансфера инновационных технологий // Научно-производственный экономический журнал «Экономика строительства». № 5. 2012. стр. 47-58

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

Али Зульфигар оглы Аббасов

abbasov200219ali@gmail.com

Мурад Захид оглы Тагиев

Азербайджанский Технологический Университет

В статье анализируется активизация инновационного развития на производственных предприятиях и необходимые для этого условия. Для технологических изменений важно наличие первичных ресурсов, научно-

технического потенциала и организационных инноваций. Успешная реализация инновационных процессов тесно связана с гибкой реакцией рынка и эффективным использованием ресурсов предприятий.

Ключевые слова: инновации, технологии, эффективность, стратегия, производство.

PROBLEMS OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES

Ali Zulfıgar oğlu Abbasov

abbasov200219ali@gmail.com

Murad Zahid oğlu Taghiyev

Azerbaijan Technological University

The article analyzes the activation of innovative development in production enterprises and the conditions required for this. Availability of primary resources, scientific and technical potential and organizational innovations are important for technological changes. Successful implementation of innovation processes is closely related to flexible market response and effective resource utilization of enterprises.

Keywords: innovation, technology, efficiency, strategy, production

EMAL SƏNAYESİ MƏHSULLARININ İXRACININ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Zöhrab Səməd oğlu Eyvazov

Əziz Paşa oğlu Həsənov

aziz.hasanovv.11@gmail.com

Bakı Dövlət Universiteti

Emal sənayesi xammalın istehsal mərhələlərindən keçərək, son məhsul istehsal edilməsinə yönəlik fəaliyyətlərin ümumi məcmusunu özündə əks etdirən, xammalın fiziki, kimyəvi və mexaniki işlənməsini həyata keçirən sahədir. Burada mövcud xammal ehtiyatları ilə müxtəlif növ məhsulların yaradılması əsas tərəf kimi qəbul edilir. Emal sənayesi təkcə sənayə təyinatlı xammal ehtiyatlarının işlənməsini həyata keçirmir. Burada həmçinin kənd təsərrüfatı, kimya sənayesi və digər sahələrdən gələn xammallarında işlənməsini reallaşdırır. Emal sənayesi özlüyündə müxtəlif mərhələləri əhatə edir ki, belə mərhələlər içərisində xammalın toplanılması, istehsala hazırlanması, istehsalı, məhsul çeşidliyinin təmin edilməsi və istehlaka hazır vəziyyətə gətirilərək yerli tələbata uyğun şəkildə istehlakçıya çatdırılması daha vacib mərhələlərdir. [2] Ölkəmizin təbii ehtiyatlar ilə zənginliyi onun müxtəlif sahələr üçün məhsul istehsalına imkan verən emal sənayesinin lazımı səviyyədə xammal ehtiyatı ilə təminatına imkan verir. Bu hal bizə yerli istehlak tələbinin ödənilməsinə, bu əsasda qeyri neft-qaz sahəsi üzrə məhsul istehsalının yüksəlməsi baxımından əlverişli imkanlar açır. Digər tərəfdən yerli tələbi ödənilən məhsullar üzrə ixrac hesabına xarici valyuta ehtiyatlarının ölkəmizdə artımına nail olmağa səbəb olur. [1] Emal sənayesinin ölkəmizdə ixrac gəlirlərinin artırılması sahəsində əhəmiyyətini nəzərə alaraq, ixracda rolunun artırılması məsələlərinə diqqət etmək vacibdir. Emal sənayesinin ölkə iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətini qəbul edərək, cədvəl 1-də emal sənayesində mövcud olan vəziyyətin qiymətləndirilməsi məqsədilə əsas makroiqtisadi göstəricilərə yer verilmişdir.

Cədvəl 1

Emal sənayesi ilə məşğul olan müəssisələrinin işinin əsas göstəriciləri

Göstəricilər	2015	2019	2020	2021	2022	2023
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı, vahid	1778	2330	2515	2777	3130	3660
dövlət	144	124	117	110	103	102
qeyri-dövlət	1634	2206	2398	2667	3027	3558
Sənaye fəaliyyəti ilə məşğul olan fərdi sahibkarların sayı, nəfər	15711	19842	22957	24898	25663	27123
Sənaye məhsulunun dəyəri, milyon manat	7880.4	11793.8	11848.3	15887.0	18116.4	18431.2
Sənaye istehsalı indeksi, faizlə	107.0	111.5	110.6	119.6	104.3	110.8
İstehsal olunmuş sənaye məhsulunun payı, faizlə	29.9	25.1	31.8	28.8	21.0	27.4
Sahənin qeyri-dövlət sektorunun payı, faizlə	24.1	21.0	28.8	23.2	15.8	22.5

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi, Statistik Məcmuə 2024

Cədvəl 1-in məlumatlarından aydın olur ki, 2015-ci il ilə müqayisədə 2023-cü ildə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən emal müəssisələrin sayı 1 882 vahid və ya 2.1 dəfə artmışdır. Emal müəssisələrinin bölgüsünə baxdıqımızda əsas emal müəssisələrinin qeyri-dövlət sektorunda olduğunu görürük. Baza ili ilə qarşılaşdığımızda hətta dövlət təyinatlı müəssisələrin sayının azaldığını, bunun əksinə qeyri-dövlət təyinatlı emal müəssisələrinin sayının artdığını görürük ki, bu da dövlətin sahibkarlıq sahəsində siyasətinin səmərəliliyindən xəbər verir. Baza ili ilə müqayisədə 2023-cü ildə ölkəmizdə istehsal olunan emal sənayesi məhsullarının bazar dəyərinin 2.3 dəfə artaraq 18.4 mlrd manata çatdığını görürük. [3,4] 2022-2023-cü ildə sənaye təyinatlı məhsul istehsalının 10.8% yüksəldiyini görmək olar. ÜDM-da istehsal olunmuş sənaye məhsullarının payına baxdıqımızda bu nisbətin 2015-2023-cü illər arasında 20%-dən çox olduğunu görmək mümkündür. Hesabat ilində istehsal olunmuş məhsulun təqribən 27.4%-nin məhz emal sənayesi məhsullarının payına düşmüşdür. Ölkə üzrə emal sənayesində ixrac imkanlarının qiymətləndirilməsi məqsədilə cədvəl 2-də əsas növ emal məhsullarının ixracına yer verilmişdir.

Cədvəl 2

Əsas növ emal məhsullarının ixracının dinamikası, min ABŞ dolları ilə

	2015	2020	2021	2022	2023
Maqarin yağı	47,846.5	4,216.1	4,379.0	4,012.7	5,030.5
Şəkər	212,087.9	26,904.3	32,093.1	38,799.9	23,681.0
Meyvə və tərəvəz konservləri	3,945.7	8,727.8	9,581.2	10,487.8	13,425.7
Meyvə şirələri	6,911.0	15,779.5	15,449.5	14,229.2	20,420.4
Təbii üzüm şərabları	3,794.7	4,038.0	3,961.0	5,566.5	6,987.2
Tünd spirtli içkilər	20,139.0	5,927.5	7,231.2	10,337.7	16,967.5
Siqaretlər	1,974.5	2,611.8	1,777.6	4,766.7	14,285.1
Emal olunmuş neft	8,866,158	9,363,570	13,218,92	19,483,623	16,240,829
Emal olunmuş təbii qaz	1,505,023	2,190,522	5,534,398	14,989,675	13,678,344
Sürtkü yağları	5,176.5	10,009.2	25,013.0	37,239.1	51,996.9

Elektrik enerjisi	17,225.8	59,802.3	71,656.7	121,598.4	402,483.2
İribuynuzlu heyvan dərilləri	9,619.6	6,195.4	10,126.5	10,099.1	6,803.3
Pambıq ipliyi	14,390.2	18,951.3	58,115.1	33,119.8	31,285.4
Toxuculuq materialları	9,841.8	18,133.7	20,533.7	25,081.0	21,394.3
Qara metallardan ibarət yarımfabrikatlar	15,639.4	5,693.1	29,812.1	18,488.6	6,432.9
Qara metallardan ibarət çubuqlar	1,825.6	13,463.7	34,126.5	49,931.5	36,671.4
Emal olunmuş alüminium	71,897.0	63,696.2	75,507.1	126,597.7	82,843.8

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi, Statistik Məcmuə 2024

Cədvəl 2-nin məlumatlarından aydın olur ki, 2015-ci il ilə müqayisədə 2023-cü ildə marqarin yağının emalı təqribən 9.1 dəfə, şəkərin ixracı 9.2 dəfə, o cümlədən qara metallardan ibarət yarımfabrikatların ixrac dəyəri 2.2 dəfə azalmışdır. Eyni illərin müqayisəsində meyvə və tərəvəz konservlərinin ixrac dəyəri 3.4 dəfə, təbii üzüm şərabı 84.1%, siqaret məmulatları 7.5 dəfə, emal olunmuş neft məhsulları 84.1%, emal olunmuş qaz məhsulları 9.1 dəfə, o cümlədən elektrin enerjisi ixracı 23.6 dəfə, pambıq ipliyi isə 2.2 dəfə artmışdır. [3] Bu hal son illər bir neçə sahə istisna olmaqla əksər sahələrimizdə emal sənayesi məhsullarının ixrac həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artdığı deməyə imkan verir.

Açar sözlər: sənaye sahəsi, emal, ixrac, ixracın stimullaşdırılması, makro iqtisadi göstəricilər

ƏDƏBİYYAT

1. Qafarov Ş. C. Müasir iqtisadi sistem və qloballaşma. Bakı. 2005. 362 s
2. Məmmədov N.M. Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi. Bakı. 2005. 309 s
3. www.stat.gov.az
4. www.enonomy.gov.az

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЭКСПОРТА ПРОДУКЦИИ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Зохраб Самед оглу Эйвазов

Азиз Паша оглу Гасанов

aziz.hasanovv.11@gmail.com

Бакинский Государственный Университет

Значительные запасы сырья и выгодное географическое положение страны создают потенциал для ускоренного наращивания объемов производства в обрабатывающей промышленности, включая экспорт. Анализ показал существенный рост числа перерабатывающих предприятий и объемов выпускаемой ими продукции по сравнению с базовым годом. Тем не менее, остается необходимость повышения качества экспортируемой продукции, что требует усиления государственной поддержки в данном направлении.

Ключевые слова: промышленность, переработка, экспорт, стимулирование экспорта, макроэкономические показатели.

DEVELOPMENT DIRECTIONS OF EXPORT OF PROCESSING INDUSTRY PRODUCTS

Zohrab Samad oglu Eyvazov

Aziz Pasha oglu Hasanov

aziz.hasanovv.11@gmail.com

Baku State University

Significant reserves of raw materials and the country's advantageous geographical position create potential for accelerated growth in production volumes in the manufacturing industry, including exports. The analysis showed a significant increase in the number of processing enterprises and the volumes of their products compared to the base year.

However, there remains a need to improve the quality of exported products, which requires increased government support in this area.

Keywords: industry, processing, export, export stimulation, macroeconomic indicators.

BİZNES SUBYEKTLƏRİNİN RƏQABƏT QABİLİYYƏTİNİN PERSPEKTİV CƏHƏTLƏRİ

Zərxanim Qurban qızı Zeynalova

zerxanimzeynalova1@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Biznes subyektlərinin rəqabət qabiliyyətinin perspektiv cəhətləri bir neçə əsas amillərə bağlıdır. Müasir texnologiyaların tətbiqi və innovativ həllərin inkişafı şirkətləri bazarda rəqabətcəhətli edir. Bu, məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və istehsal xərclərinin azaldılmasına kömək edir. Müştərilərin tələblərini daha yaxşı başa düşən və bu tələblərə uyğun məhsul və xidmətlər təklif edən bizneslər daha çox uğur qazanır. Müştəri xidmətlərinin keyfiyyəti və davamlı geri dönüşlər rəqabətdə önəmli rol oynayır.

Resursların optimal şəkildə istifadəsi və idarəetmə proseslərinin təkmilləşdirilməsi şirkətlərin xərclərini azaldır və daha çevik fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradır. Məhsul və xidmətlərin bazarda fərqləndirilməsi, yəni rəqiblərdən daha üstün keyfiyyət, əlavə dəyər və ya fərqli təkliflərin olması şirkətin bazarda mövqeyini gücləndirir. [1] Şirkətlərin rəqabət qabiliyyəti beynəlxalq bazarlara çıxış imkanları ilə də artır. Xarici bazarların tələblərinə uyğunlaşmaq və bu bazarlarda uğurlu fəaliyyət göstərmək gəlirləri və nüfuzu artırır. Yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsi və davamlı təlim proqramları biznes subyektlərinin innovativ və məhsuldar fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir.

Müasir dövrdə ekoloji davamlılıq ön plandadır. Şirkətlər ətraf mühitə təsirini azaltmaq üçün ekoloji cəhətdən məsuliyyətli addımlar atdıqda, həm cəmiyyətin dəstəyini qazanır, həm də uzunmüddətli maliyyə faydaları əldə edir. Eko-dostu texnologiyaların istifadəsi və davamlı inkişaf strategiyaları rəqabət üstünlüyü yaradır. [5]

Biznes proseslərinin rəqəmsallaşdırılması və onlayn platformaların effektiv istifadəsi şirkətlərin global bazarlara daha rahat çıxışını təmin edir. E-ticarət, bulud texnologiyaları və rəqəmsal marketing alətləri vasitəsilə şirkətlər daha geniş auditoriyaya çatır və fəaliyyət effektivliyini artırır. Effektiv tədarük zənciri idarəetməsi ilə şirkətlər məhsulun istehsaldan son istehlakçıya qədər olan proseslərini optimallaşdırma bilər. Bu, məhsulun çatdırılma sürətini artırır, xərcləri azaldır və müştəri məmnuniyyətini yüksəldir. [3] Şirkətlər fəaliyyət göstərdikləri ölkələrdəki hüquqi tələblərə və maliyyə qaydalarına uyğunluq təmin etməlidir. Qanunvericiliyə riayət etməklə yanaşı, maliyyə hesabatlarının şəffaf olması şirkətlərin etibarlılığını artırır və rəqabət gücünü Cəmiyyətə fayda verən layihələrdə iştirak edən, sosial məsuliyyət daşıyan şirkətlər, həm müştəri, həm də işçi etibarını qazanır. Bu, brend dəyərini və rəqabətcəhətliliyini artıran mühüm faktordur. [4]

Göstərilən perspektivlər biznes subyektlərinin bazarda davamlı olaraq üstün mövqeyini saxlamaq üçün vacibdir. Biznes subyektlərinin rəqabət qabiliyyətinin perspektiv cəhətləri ümumi şəkildə aşağıdakı kimi sıralanır:

- İnnovasiya və texnologiyaya sərmayə
- Müştəri yönümlülük
- Effektiv idarəetmə və optimallaşdırma
- Diferensiasiya strategiyaları
- Beynəlxalq bazarlara çıxış
- Kadr potensialı və təlim
- Dayanıqlılıq və ekoloji məsuliyyət

- Rəqəmsal transformasiya
- Tədarük zənciri optimallaşdırması
- Hüquqi və maliyyə uyğunluq
- İşbirlikləri və tərəfdaşlıq
- Korporativ sosial məsuliyyət (KSM). [2]

Bu faktorlar rəqabətdə üstünlük qazanmaq üçün hər biznes subyekti üçün vacibdir.

Açar sözlər: biznes, rəqabət, idarəetmə, qabiliyyət, rəqəmsal mühit

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov A.B. Sahibkarlıq fəaliyyəti: təşəkkülü və inkişaf problemləri. Bakı. 1998
2. Axundov Ş.Ə. Marketingin əsasları. Bakı. 2001.
3. Ağamaliyev M.Q., Məmmədrzayev M.M. Kommersiya fəaliyyətinin təşkili. Dərslik. Bakı. «Səda» nəşriyyatı. 2004.
4. Abbasov S.A. Maliyyə menecmenti: təşkili və təkmilləşdirilməsi problemləri (monoqrafiya). Bakı. «Elm və təhsil». 2009. 288 s
5. Abbasovun A.B.-un ümumi elmi redaktəsi ilə “Biznesin əsasları”. Bakı. «Nurlan». 2005. 655 s

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ АСПЕКТЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СУБЪЕКТОВ БИЗНЕСА

Зарханым Курбан кызы Зейналова
zerxanimzeynalova1@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Повышение конкурентоспособности хозяйствующих субъектов предполагает приоритетное внимание к инновациям, клиентоориентированности, эффективному менеджменту и стратегической дифференциации. Значительную роль также играют цифровая трансформация, оптимизация цепочек поставок, соблюдение нормативных требований, экологическая и корпоративная социальная ответственность. Компании, обладающие сильными позициями в этих направлениях, способны укрепить свое положение на рынке и достичь устойчивого долгосрочного успеха.

Ключевые слова: бизнес, конкуренция, менеджмент, возможности, цифровая среда.

PERSPECTIVE ASPECTS OF COMPETITIVENESS OF BUSINESS SUBJECTS

Zarkhanim Kurban gizi Zeynalova
zerxanimzeynalova1@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Improving the competitiveness of economic entities requires prioritizing innovation, customer focus, effective management, and strategic differentiation. Digital transformation, supply chain optimization, regulatory compliance, environmental responsibility, and corporate social responsibility also play a significant role. Companies with strong positions in these areas are able to strengthen their market position and achieve sustainable long-term success.

Keywords: business, competition, management, capability, digital environment.

AZƏRBAYCANDA SIĞORTA İŞİ VƏ ONUN YAXŞILAŞDIRILMASININ YOLLARI

Gülınar Hidayət qızı Ağazadə
agazadequlnar445@gmail.com

Şəhla Yasin qızı Əliyeva
sh.aliyeva@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycanda sığorta sektorunun inkişafı iqtisadi sabitlik və risklərin idarə edilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Son illərdə baş verən proseslərlə sektorun hazırkı vəziyyəti yaxşılaşsa da, bəzi sahələrdə təkmilləşdirməyə ehtiyac var. Sığorta işini daha da təkmilləşdirmək üçün bir neçə istiqamətdə addımlar atmaq mümkündür. Sığorta sektorunun zəif olması əhalinin və biznesin sığorta xidmətlərinə marağını azaldır. Maarifləndirmə tədbirlərini artırmaq, sığortanın əhəmiyyətini izah edən geniş məlumatlandırma kampaniyaları aparmaq lazımdır. Müxtəlif yaş qrupları və sosial qruplar üçün sığortanın üstünlüklərini izah edən məlumatlandırıcı proqramlar və tədbirlər qurulmalıdır. Azərbaycanda sığorta biznesi ölkənin maliyyə-iqtisadi sistemində mühüm yer tutur. Sığorta həm fiziki, həm də hüquqi şəxslərin müxtəlif risklərdən qorunmasına təminat verir və maliyyə sabitliyinin təminatçısı rolunu oynayır. Son illər Azərbaycanda sığorta bazarı inkişaf edir, lakin hələ də müəyyən problemlər və münaqişələr mövcuddur. Bu problemlərin həlli və sığorta işinin təkmilləşdirilməsi üçün bir sıra yollar təklif oluna bilər. Azərbaycanda həyat sığortası, tibbi sığorta, avtomobil sığortası, daşınmaz əmlak sığortası və digər sığorta növləri fəaliyyət göstərir. Lakin hələ də sığorta xidmətlərinin əhali arasında geniş yayılmadığı müşahidə olunur. Xüsusilə şəhər yerlərində və kiçik mülkiyyət bölmələrində sığorta sənayesi hələ də tam rəsmiləşdirilməmişdir. Ölkədə həm yerli, həm də xarici kapitallı sığorta şirkətləri fəaliyyət göstərir. Bu şirkətlər arasında rəqabət artsa da, bazar hələ də tam sığortalanmış məhsulların geniş çeşidini təqdim etmir. Sığorta işinin yaxşılaşdırılması yolları aşağıdakı kimidir: [1, s.92]

- sığorta maarifləndirməsinin artırılması;
- məhsul çeşidinin artırılması;
- rəqəmsal sığorta xidmətlərinin genişləndirilməsi;
- sığorta nəzarətinin və şəffaflığın artırılması;
- sığorta sektorunda innovativ həllərin və süni intellektin tətbiqi.

Sığorta maarifləndirməsinin artırılması, cəmiyyətin sığorta xidmətləri və onların faydaları haqqında məlumatlılığını yüksəltmək üçün vacibdir. Azərbaycanda sığorta maarifləndirməsinin aşağı səviyyədə olması, əhalinin və müəssisələrin sığorta məhsullarına olan marağını və istifadə səviyyəsini məhdudlaşdırır. Bu problemi həll etmək üçün müxtəlif metod və strategiyalar tətbiq oluna bilər. [3]

Azərbaycanda sığorta sektorunun inkişafı üçün məhsulların çeşidinin artırılması vacibdir. Məhsul çeşidinin genişləndirilməsi əhalinin və biznes törəmə müəssisələrinin müxtəlif risklərdən qorunması ehtiyacını daha səmərəli şəkildə ödəməyə imkan verir. Hazırda Azərbaycanda sığorta bazarında həyat, avtomobil, tibbi sığorta və əmlak sığortası kimi əsas sığorta növləri təklif olunsada, daha spesifik və fərdi tələblərə cavab verən məhsulların sayının artırılması vacibdir. Bu həm əhali, həm də mülkiyyət sektorları arasında sığortaya tələbatı artıracaq və bazarın inkişafına şərait yaradacaq. Azərbaycanda sığorta məhsullarının çeşidinin artırılması həm müştərilərin ehtiyaclarını daha yaxşı qarşılacaq, həm də bazarın inkişafına kömək edəcək. Yeni və fərdiləşdirilmiş məhsulların yaradılması, mikrosığorta kimi innovativ üsulların tətbiqi, ədədi texnologiyaların tətbiqi sığorta sektorunun potensialını artıracaq və iqtisadiyyatın daha möhkəm inkişafına zəmin yaradacaq [2,s.359].

Azərbaycanda sığorta bazarının inkişafı üçün həm dövlət, həm də özəl sektor lazımdır. Əhali arasında sığorta sahəsinin rəsmiləşdirilməsi, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi və məhsulların çeşidinin artırılması ilə sığorta işini daha da genişləndirmək

mümkündür. Bu tədbirlər həm əhalinin, həm də sahibkarlıq subyektlərinin sığorta xidmətlərinə daha çox müraciət etməsinə səbəb ola bilər və nəticədə ölkə iqtisadiyyatı daha da güclənəcək.

Bundan əlavə, sığorta sahəsində rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, xidmətlərin daha əlçatan olmasına və müştəri təcrübəsinin yaxşılaşdırılmasına şərait yaradacaqdır. Bu, eyni zamanda, müştəri məlumatlarının təhlükəsizliyini və sığorta əməliyyatlarının şəffaflığını artıracaq. Rəqəmsal platformalar və mobil tətbiqlər vasitəsilə sığorta xidmətlərinə çıxışın asanlaşması, həm də bazar iştirakçılarının rəqabət qabiliyyətini artıracaq. Dövlətin dəstəyi ilə sığorta sektorunun tənzimlənməsi və qanunvericiliyin gücləndirilməsi, bazarın şəffaflığını təmin etməklə yanaşı, istehlakçıların etibarını da artıracaq. Nəticədə, bu tədbirlər Azərbaycanın sığorta sektorunun inkişafına və iqtisadiyyatın ümumi sabitliyinə müsbət təsir göstərəcəkdir.

Açar sözlər: sığorta, biznes, maliyyə, iqtisadi, sistem

ƏDƏBİYYAT

1. Anderson, D. R., *Corporate risk management: insurance, derivatives, and financial risk*. Pearson Education. 2005. p 92-94.
2. Eling M., & Lehmann M. *The Impact of Digitalization on the Insurance Value Chain and the Insurability of Risks. Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*. 2018. p 359-396
3. Xudiyev N.N. "Sığorta işi: müasir kurs". Dərslik. Bakı. "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı. 2015. 118 s

СТРАХОВОЙ БИЗНЕС В АЗЕРБАЙДЖАНЕ И ПУТИ ЕГО УЛУЧШЕНИЯ

Гюльнар Хидаят кызы Агазаде

agazadequlnar445@gmail.com

Шахла Ясин кызы Алиева

sh.aliyeva@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

Развитие страхового сектора в Азербайджане имеет большое значение с точки зрения экономической стабильности и управления рисками. Хотя нынешнее положение сектора улучшилось благодаря процессам, произошедшим в последние годы, в некоторых областях есть необходимость в улучшении. Можно предпринять шаги в нескольких направлениях для дальнейшего улучшения страхового бизнеса. Слабость страхового сектора снижает интерес населения и бизнеса к страховым услугам. Необходимо усилить меры по повышению осведомленности, проводить широкие информационные кампании, разъясняющие важность страхования. Должны быть созданы информационные программы и мероприятия, разъясняющие преимущества страхования для разных возрастных групп и социальных групп.

Ключевые слова: страхование, бизнес, финансы, экономика, система

INSURANCE BUSINESS IN AZERBAIJAN AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT

Gulnar Hidayat gizi Aghazade

agazadequlnar445@gmail.com

Shahla Yasin gizi Aliyeva

sh.aliyeva@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

The development of the insurance sector in Azerbaijan is of great importance in terms of economic stability and risk management. Although the current situation of the sector has improved with the processes that have taken place in recent years, there is a need for improvement in some areas. It is possible to take steps in several directions to further improve the insurance business. Weakness of the insurance sector reduces the interest of the population and business in insurance services. It is necessary to increase

awareness measures, to carry out extensive information campaigns explaining the importance of insurance. Informative programs and events explaining the advantages of insurance for different age groups and social groups should be established.

Keywords: insurance, business, finance, economic, system

MÜƏSSİSƏLƏRİN MENECMENT SİSTEMİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Murad Zahid oğlu Tağıyev

Jalə Qurban qızı Cəfərova

cjale25671@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Müəssisənin rəqabət qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi və iqtisadi məqsədlərinə nail olunmasında mühüm fakt onun effektiv idarə olunmasıdır. Bu baxımdan menecment sistemi, müəssisənin təsərrüfat mexanizminin müəyyən prinsiplərinin, funksiyalarının və üsullarının tətbiqi əsasında maddi, maliyyə, əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə etməklə qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa yönəlmiş fəaliyyət növüdür.

Müəssisənin menecment sistemi bir sıra funksional altsistemlərdən ibarətdir. Bunlara aşağıdakılar daxildir: strateji və operativ idarəetmə; planlaşdırma; kadrların idarə edilməsi; istehsalın idarə edilməsi; marketing menecmenti; maliyyə menecmenti; investisiyaların idarə edilməsi və s. [1, s.115]

Menecment sisteminin mahiyyəti müəssisənin iqtisadi artımını təmin etmək və onun rəqabət qabiliyyətini artırmaqdır. Müəssisənin inkişaf strategiyasına və cari istehsal ehtiyaclarına uyğun olaraq kadrların idarə edilməsinin vəzifələrinə aşağıdakılar aid edilə bilər:

- müəssisəni müəyyən edilmiş lazımi ixtisasa malik kadrlarla təmin etmək;
- müəssisədə mövcud texnologiyaya və istehsalın təşkilinə uyğun olaraq işçilərin hazırlanması;
- əmək haqqının və əmək motivasiyasının idarə edilməsi;
- təhlükəsizliyin və normal iş şəraitinin təmin edilməsi.

Müəssisənin maliyyə menecmentinə məhsulların satışından, əvvəlki müqavilələrdən və ya göstərilən xidmətlərə görə ödənilməli olan vəsaitlərin alınmasının təşkili, nəzarəti və s. daxildir. [2, s.1531]. İnvestisiyaların idarə edilməsinə aşağıdakılar daxildir: innovativ təkliflərin axtarışı, seçilməsi, işlənilib hazırlanması, həyata keçirilməsi əsasında istehsalın təşkilinin daim təkmilləşdirilməsi; innovativ ideyalar bankının formalaşdırılması; inkişaf problemlərinin müəyyən edilməsi, onların həlli prosesinin təşkili. Qeyd olunan alt sistemlər menecment sistemi baxımından aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

1) qəbul edilmiş strategiyaya və alt sistemin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq məqsəd və vəzifələrin müəyyən edilməsi; 2) müəyyən edilmiş məsələləri həll etmək üçün lazımi resursların planlaşdırılması; 3) məqsəd və vəzifələrə uyğun olaraq icra prosesinin təşkil edilməsi, tənzimlənməsi; 4) kadrların məqsədlərinə çatmaq üçün işlərinin səmərəliliyinin artırılmasına motivasiya tədbirləri; 5) alt sistemin fəaliyyətinin monitorinqi və tənzimlənməsi; 6) nəticələrin əldə edilməsi üçün lazımi tədbirlərin görülməsi.

Funksiyalar müəssisələrin xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq menecment sistemi istənilən idarəetmə prosesinin tərkib hissələridir. İdarəetmə prosesi bir-biri ilə əlaqəli beş funksiyaya malikdir: planlaşdırma, təşkilətmə, həvəsləndirmə, əlaqələndirmə və nəzarət. Bütün idarəetmə funksiyaları qarşılıqlı əlaqədədir və sistem təşkil edir. [3, s.350]

Planlaşdırma - qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmağı təmin edən təsir vasitələri yaratmaq üçün fəaliyyət növüdür. Motivasiya, müəssisənin məqsədlərinə çatmaq üçün daxili və xarici hərəkətverici qüvvələrin təsiri altında iş görməyə təşviq edən prosesdir. İdarəetmənin digər mühüm funksiyası, müəssisənin bölmələri arasında daimi və müvəqqəti əlaqələr yaratmaq, fəaliyyət qaydasını və şərtlərini müəyyən etməkdir. Koordinasiya təşkilatın idarəetmə sisteminin elementləri arasında ardıcılıq, qarşılıqlı əlaqəni, fasiləsiz və davamlı idarəetmə prosesini təmin edir. Onun vəzifəsi təşkilatın bütün hissələri arasında rəşional

əlaqələr yaratmaqla işin ardıcılığına nail olmaqdır.

Nəzarət planın icrası zamanı işlərin cari vəziyyəti və həllinin gedişi haqqında rəhbərliyin məlumat aldığı bir prosesdir. Məqsədə çatmağa mane olan problemləri operativ şəkildə müəyyən etmək, onları düzəltmək bacarığı nəzarətə ehtiyacın əsas səbəbi olaraq qeyd oluna bilər. İdarəetmə prosesi təşkilatın məqsədlərini formalaşdırmaq və əldə etmək üçün lazımdır.

Açar sözlər: müəssisə, menecment sistemi, rəqabət, strateji, motivasiya, nəzarət

ƏDƏBİYYAT

1. Коноваленко М.Ю. Теория коммуникации / М.Ю. Коноваленко, В.А. Коноваленко. М.: Юрайт. 2015. с.114 - 117
2. Кочергина К.В., Батарчук Д.С. Основные и функциональные особенности развития коммуникативной компетентности персонала // Экономика и общество. 2017. № 12 (43). с. 1531-1534
3. Dan V.A. Features of small business management and economy / V.A. Dan, A.O. Shevchenko // Young scientist. 2016. No. 1. p. 345-351

ВОЗМОЖНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Мурад Захид оглы Тагиев

Джала Гурбан кызы Джафарова

cjale25671@gmail.com

Азербайджанский технологический университет

Управление предприятием состоит из ряда функциональных подсистем. К ним относятся: стратегическое и оперативное управление; планирование; управление персоналом; управление производством; управление маркетингом; финансовый менеджмент и т.д. В статье рассматриваются особенности процесса управления предприятием и основные подходы к управлению предприятием. Представлено описание основных концепций процессного управления.

Ключевые слова: предприятие, конкуренция, мотивация, контроль.

ENTERPRISE MANAGEMENT FEATURES

Murad Zahid oglu Taghiyev

Jala Gurban gizi Jafarova

cjale25671@gmail.com

Azerbaijan Technological University

Enterprise management consists of a number of functional subsystems. These include: strategic and operational management; planning; personnel management; production management; marketing management; financial management etc. The article discusses the features of the enterprise management process and the main approaches to enterprise management. A description of the basic concepts of process management is presented.

Keywords: enterprise, competition, motivation, control

BİZNES SFERASINDA SAĞLAM RƏQABƏTİN APARILMASI

Elşən Ağayar oğlu Hüseynli

elshanhuseyn0517@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Biznes sektoru çox böyük bir fəaliyyət işgüzarlığı sahəsidir. Biznes sferasında sağlam rəqabətin aparılması mühit fəaliyyətindən asılıdır. Sağlam rəqabət odur ki, iqtisadi göstəriciləri pozmadan, bir əməkdaş digər tərəfə ziyan vermədən irəliləməsidir. Rəqabət və tərəfdaşlıq dedikdə bazar iqtisadiyyata ağıla gəlir. Bazar iqtisadiyyatı tez-tez dəyişkən mühitə sahibdir. Biznes sferasını əhatə edən sektorlardan biri olan bazar iqtisadiyyatındakı göstəricilər tərəfdaşlar arasında aparılmaqdadır. Tərəfdaşlar arasında iş olduğu təqdirdə, rəqabətin aparılması da gözlənilən haldır. Buna misal olaraq, iki elektronik satış aparan

şəbəkəni götürək. A və B adlı şəbəkənin bir neçə filialları, nümayəndəlikləri var. A adlı tərəfdaş yenilik edərək, məhsullarını şəhərin mərkəzində yerləşən reklam çarxlarına yerləşdirir. Məhsul yenə B adlı tərəfdaşda da, A adlı tərəfdaşda da satılacaq, sadəcə satış sayı ilə A adlı tərəfdaş daha irəliddə olacaq. Buna deyilir sağlam rəqabət.

Biznes sferası geniş anlayışdır, büdcə daxil olmaları rəhbər sektorlardan asılıdır. Rəqabət digər tərəfdən inkişaf anlayışını əhatə edir. Sağlam rəqabət zamanı tərəfdaşlar irəliləməyə başlayır, öz əvvəlki optimal vəziyyətlərini daha da inkişaf etdirirlər. Sağlam rəqabətin 7 formulu mövcuddur:

- Doğru proqnozlaşdırma
- İnkişaf yönümlülük
- Büdcə risklərindən uzaq olmaq
- Mövsümi meyarlara uyğunlaşmaq
- Öncəki vəziyyətin inkişafı
- Rəqib tərəfdaşın etmədiyi yenilikləri etmək
- Bazar iqtisadiyyatında zərərlərdən uzaq durmaq

Bu formullar sayəsində bazar iqtisadiyyatında, digər adıyla desək biznes sferasında tərəfdaşlar arasında sağlam rəqabət qurulmaqdadır. Sağlam rəqabət inkişafın optimallaşdırılmasıdır. İnkişaf olduğu təqdirdə tərəfdaşlar fəaliyyətləri üzərində nəaliyyətlər əldə edirlər. İnkişafın da ən gözəl yollarından biri sağlam rəqabətdir, digər rəqib tərəfdaşa zərər vurmada özünü inkişaf etdirməkdir.

Açar sözlər: biznes sektoru, rəqabət, tərəfdaşlıq, proqnozlaşdırma, bazar iqtisadiyyatı, inkişaf.

ВЕДЕНИЕ ЗДОРОВОЙ КОНКУРЕНЦИИ В СФЕРЕ БИЗНЕСА

Гусейнли Эльшан Агаяр оглу

elshanhuseyn0517@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

Бизнес-сектор – это очень большая сфера деловой активности. Проведение здоровой конкуренции в деловой сфере зависит от экологической деятельности. Здоровая конкуренция означает, что один работник продвигается вперед, не нарушая экономические показатели, не нанося вреда другой стороне. меняющаяся обстановка. Показатели в рыночной экономике, которая является одним из секторов, охватывающих сферу бизнеса, проводятся среди партнеров. При наличии бизнеса между партнерами ожидается и конкуренция.

Ключевые слова: бизнес-сектор, конкуренция, партнерство, прогнозирование, рыночная экономика, развитие.

CONDUCT OF HEALTHY COMPETITION IN THE BUSINESS SPHERE

Huseynli Elshan Aghayar oglu

elshanhuseyn0517@gmail.com

Azerbaijan Technological University

The business sector is a very large field of business activity. Healthy competition in the business sphere depends on environmental activity. Healthy competition means that one employee moves forward without damaging economic indicators, without harming the other party. When we say competition and partnership, we think of the market economy. The market economy often has a changing environment. Indicators in the market economy, which is one of the sectors covering the business sphere, are conducted among partners. If there is business between partners, competition is also expected.

Keywords: business sector, competition, partnership, forecasting, market economy, development.

AZƏRBAYCANDA KİÇİK VƏ ORTA BİZNES: MÖVCUD VƏZİYYƏT VƏ İQTİSADİYYATDA ROLU

Kənan Rauf oğlu Tarverdili
knantarverdili@gmail.com

Nicat Adil oğlu Nərimanov
n.nerimanov@mail.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq (KOS) ölkə iqtisadiyyatının əsas gücləndirici qüvvələrindən biri kimi qəbul edilir. İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi strategiyasının həyata keçirilməsi məqsədilə son illərdə dövlət tərəfindən KOS-ların inkişafı üçün xüsusi mexanizmlər tətbiq olunmuşdur. [1] 2022-ci ilin statistikasına əsasən, Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı 160 minə yaxın olmuşdur. Bu sahibkarlar qeyri-neft sektorunda mühüm rolə malikdirlər və məşğulluğun təxminən 42%-ni təmin edirlər. Ölkədə ÜDM-in təxminən 24%-i KOS-ların fəaliyyəti nəticəsində formalaşır, bu isə onların iqtisadiyyata əhəmiyyətli töhfə verdiyini göstərir. [2]

Azərbaycanın KOS-lar üçün müəyyən etdiyi əsas inkişaf istiqamətlərindən biri kənd təsərrüfatı və xidmət sektorudur. 2021-ci ilin məlumatlarına görə, Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun ixrac potensialı əsasən kənd təsərrüfatı məhsulları və xidmət sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarların fəaliyyətindən asılıdır. Ölkənin kənd təsərrüfatı sektorunda fəaliyyət göstərən KOS-lar ümumi kənd təsərrüfatı istehsalının təxminən 65%-ni təmin edir. Bu isə kənd təsərrüfatında sahibkarlıq fəaliyyətinin ölkənin ərzaq təhlükəsizliyində əhəmiyyətli rol oynadığını göstərir. Dövlətin bu sahədə həyata keçirdiyi aqrar-sığorta mexanizmləri və subsidiyalar kiçik sahibkarların inkişafını dəstəkləyir. [5]

KOS-ların Azərbaycanda maliyyə resurslarına çıxışında müəyyən problemlər qalmaqdadır. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarların təxminən 70%-i bank kreditlərindən yararlanı bilmir. [3] Kredit faizlərinin yüksək olması və zəminlik tələbləri sahibkarların maliyyə resurslarına çıxışını çətinləşdirir. Bu səbəbdən dövlət tərəfindən "Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi" (KOBİA) vasitəsilə daha əlverişli kredit imkanları təmin edilir.

2020-ci ildən başlayaraq həyata keçirilən "Aqrar Sahibkarlığın İnkişafı Proqramı" kənd təsərrüfatı sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarlara əlavə dəstək vermək məqsədilə qəbul edilmişdir. Bu proqram çərçivəsində kənd təsərrüfatı sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlara aşağı faizli kreditlər və sığorta mexanizmləri təklif edilir. Bundan əlavə, "Made in Azerbaijan" brendi ilə bağlı dövlət təşəbbüsləri kiçik və orta sahibkarların xarici bazarlarda öz məhsullarını tanıtmaları üçün geniş imkanlar yaratmışdır. 2022-ci ilin məlumatlarına görə, Azərbaycanda qeyri-neft sektoru üzrə ixracın təxminən 35%-i KOS-lar tərəfindən həyata keçirilmişdir ki, bu da onların xarici bazarlara çıxış imkanlarının getdikcə artdığını göstərir. [3]

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən rəqəmsallaşma və innovasiya təşəbbüsləri çərçivəsində kiçik və orta sahibkarların texnologiyaya çıxışı üçün yeni imkanlar yaradılmışdır. Bu təşəbbüslər nəticəsində kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri innovativ həllər tətbiq edərək bazardakı rəqəbatqabiliyyətliliyini artırmaqdadır. KOBİA-nın məlumatına əsasən, 2022-ci ildə Azərbaycanda KOS-ların 15%-dən çoxu müxtəlif texnoloji inkubasiya mərkəzlərindən yararlanmışdır ki, bu da sahibkarların rəqəmsallaşmaya adaptasiyasını sürətləndirmişdir. [3]

Son illərdə dövlət tərəfindən KOS-ların beynəlxalq bazarlara çıxışını genişləndirmək üçün müxtəlif təşəbbüslər həyata keçirilir. Bu təşəbbüslərdən biri KOBİA-nın təşkil etdiyi ticarət missiyalarıdır. 2021-ci ildə KOS-ların beynəlxalq bazarlara çıxışı üçün Asiya və Avropa ölkələrinə müxtəlif ticarət missiyaları təşkil olunmuşdur. Bu təşəbbüslər KOS-ların

beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına və xarici bazarlarda daha güclü mövqe tutmasına imkan yaradır. [2]

Dövlətin KOS -ları dəstəkləmək üçün həyata keçirdiyi islahatlar, bu sahənin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təkan verir. Lakin maliyyə resurslarına çıxışın çətinliyi, texnologiyalara çıxışın məhdudluğu və beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin zəif olması kimi problemlər hələ də qalmaqdadır. Bu problemlərin həlli üçün dövlət tərəfindən daha çox təşəbbüs və proqramlar həyata keçirilməli, kiçik və orta sahibkarların texnologiyaya çıxışı genişləndirilməli və maliyyə dəstəyi artırılmalıdır.

Açar sözlər: KOM-lar, qeyri-neft sektoru, regional inkişaf, maliyyə resursları, innovasiya

ƏDƏBİYYAT

1. "Milli iqtisadiyyatın perspektivləri üzrə strateji yol xəritəsi". Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət Proqramı. 2016.
2. "Azərbaycan Respublikasında Sahibkarlığın İnkişafı üzrə Dövlət Proqramı". İqtisadiyyat Nazirliyi. 2020.
3. Dövlət Statistika Komitəsi. "Azərbaycan Respublikasında Kiçik və Orta Biznes üzrə Statistik Məlumatlar". Bakı. 2022.
4. İqtisadiyyat Nazirliyi. "Kiçik və Orta Sahibkarların Problemləri və İnkişaf İmkanları". Azərbaycan Nəşriyyatı. 2023.
5. "Aqrar Sahibkarlığın İnkişafı üzrə Dövlət Proqramı". Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi. 2022.

МАЛОЕ И СРЕДНЕЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В АЗЕРБАЙДЖАНЕ: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И РОЛЬ В ЭКОНОМИКЕ

Кянан Рауф оглу Тарвердили

knantarverdili@gmail.com

Ниджат Адиль оглу Нариманов

n.nerimanov@mail.ru

Азербайджанский Технологический Университет

Малые и средние предприятия (МСП) играют важную роль в диверсификации и устойчивом развитии экономики Азербайджана. Согласно стратегической дорожной карте, МСП важны с точки зрения занятости и регионального развития. Несмотря на финансовые и технологические проблемы, правительственные инициативы, в том числе Агентство по развитию малого и среднего бизнеса, поддерживают бизнес с помощью финансовых программ и обучения. Эта поддержка направлена на обеспечение более широкого участия МСП в экономике и стимулирование их устойчивого развития. Таким образом, поддержка государства создает условия для усиления стратегической роли МСП в экономическом развитии страны.

Ключевые слова: МСП, нефтегазовый сектор, развитие регионов, финансовые ресурсы, инновации

SMALL AND MEDIUM ENTREPRENEURSHIP IN AZERBAIJAN: CURRENT STATUS AND ROLE IN THE ECONOMY

Kanan Rauf oglu Tarverdili

knantarverdili@gmail.com

Nijat Adil oglu Narimanov

n.nerimanov@mail.ru

Azerbaijan Technological University

Small and medium enterprises (SMEs) play an important role in the diversification and sustainable development of the economy in Azerbaijan. According to the strategic roadmap, SMEs are important in terms of employment and regional development. Despite financial and technological challenges, government initiatives, including the Small and Medium Business

Development Agency, support businesses with financial programs and training. These supports aim to ensure wider participation of SMEs in the economy and stimulate their sustainable development. Thus, the support of the state creates conditions for strengthening the strategic role of SMEs in the economic development of the country.

Keywords: SMEs, non-oil sector, regional development, financial resources, innovation

DÖVLƏT SATINALMALARININ MƏZMUNU VƏ FUNKSİYALARI

İbrahim Ziyad oğlu Əliyev

aliyevibrahim549@gmail.com

Elm və Təhsil Nazirliyi İqtisadiyyat İnstitutu

Dövlət satınalmaları dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına hökumət və dövlət orqanları tərəfindən ölkə daxilində və ya xaricində istehsal olunan malların və xidmətlərin alınmasıdır. Bu cür satınalmalar əhəlinin tələbatını təmin etmək, ehtiyat yaratmaq (məsələn, taxıl və ərzaq məhsulları üçün dövlət satınalmaları) və dövlətin ehtiyaclarını ödəmək üçün həyata keçirilir. Dövlət satınalmaları və dövlət sifarişi arasındakı fərqi daha aydın anlamaq üçün bu anlayışları daha ətraflı araşdırmaq lazımdır.

Qanunvericiliyə əsasən, malların, işlərin və xidmətlərin satınalması dövlət və ya bələdiyyə ehtiyaclarını təmin etmək məqsədilə qanunvericiliyin müəyyən etdiyi qaydada təchizatçı (podratçı, icraçı) müəyyənləşdirilməsindən tutmuş tərəflərin müqavilə üzrə öhdəliklərinin icrasına qədər müəyyən hərəkətlərin məcmusudur. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, milli qanunvericilikdə dövlət satınalmaları anlayışının tərfi verilmir [7], buna görə bu mövzunu araşdıran müəlliflərin təqdim etdiyi təriflərə müraciət etmək lazımdır.

Ədəbiyyatda dövlət satınalmaları üçün aşağıdakı tərif verilir: Məsələn, Qoroxova D.V. “Dövlət satınalmaları mərkəzləşdirilmiş idarəçiliyin artırılması, dövlət büdcəsinin xərclərinin azaldılması, maddi axınların nəzarəti və dövlət qurumlarının ehtiyaclarının təmin edilməsi məqsədilə yönəldilmiş müxtəlif funksiya və hərəkətlərin məcmusudur [3].” Bu tərif dövlət satınalmalarının mahiyyətini açıqlayır, dövlət büdcəsinin səmərəliliyini artırmaq üçün dövlət satınalmalarının istiqamətləndirildiyini vurğulayır. Belə ki, M.V. Şmeleva dövlət satınalmalarını hüquqi baxımdan xarakterizə edir və onları “satınalmaların həyata keçirilməsinin qarşıya qoyulmuş məqsədlərinə çatmaq üçün onlara qanunla həvalə olunmuş hərəkətləri və funksiyaları həyata keçirən iqtisadi subyektlərin münasibətlərini tənzimləmə” [4] kimi təsvir edir. Bu tərif dövlət satınalmalarını çox geniş şəkildə təsvir edir, lakin, zənnimizcə, satınalmaların həyata keçirilməsinin konkret məqsədlərini göstərmir.

Dövlət satınalmalarının həyata keçirilmə mexanizmi baxımından Borisova E.P. dövlət satınalmalarının aşağıdakı tərifini verir: “dövlət ehtiyaclarını büdcə vəsaitlərin hesabına alınan, və daha sonra yenidən satılmaq məqsədini güdməyən malların, işlərin və ya xidmətlərin satın alınmasıdır”. [1] İ.İ.Smotritskaya dövlət satınalmalarını dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına hökumət və dövlət orqanları tərəfindən ölkə daxilində və ya xaricində istehsal olunan malların və xidmətlərin alınması kimi xarakterizə edir. [2] Bu tərifdə dövlət satınalmaları büdcə vəsaitləri hesabına alınan mallar kimi təqdim olunur, bu isə mövcud dövlət satınalmaları sisteminin bütün aspektlərini əhatə etmir.

Eyni zamanda həmin təriflər dövlət satınalmalarının mahiyyəti barədə dəyərli anlayışlar verir, lakin onların hər birinin öz məhdudiyyətləri var. Dövlət satınalmalarının tam və dəqiq tərifini vermək üçün qanunvericilikdə müəyyən olunmuş prosedurlar, əlaqədar qurumların rolu və satınalma prosesinin bütün mərhələləri nəzərə alınmalıdır.

Dövlət satınalmaları dövlətin öz funksiyalarını yerinə yetirməsinə imkan yaradan, eyni zamanda iqtisadi münasibətlərə təsir göstərən və milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün əlverişli şərait yaradan makroiqtisadi alətdir. Azərbaycanda iqtisadi artım və büdcə gəlirlərinin artması şəraitində dövlət xərclərinin effektivliyi məsələlərinə artan diqqət yetirilməlidir. 2023-cü ilin məlumatlarına görə, dövlət satınalmalarının dövlət xərclərindəki payı 26,6%

təşkil etmişdir. Müxtəlif mənbələrin təhlili göstərir ki, dövlət satınalmalarının iqtisadi mahiyyətinin müəyyən edilməsində məhdud və geniş yanaşmalar mövcuddur. Məhdud yanaşmaya görə, dövlət satınalmalarının iqtisadi mahiyyəti dövlətin öz funksiyalarını yerinə yetirməsi üçün malların, işlərin və xidmətlərin təchizatını təşkil edən effektiv bir prosesdir. Geniş yanaşmaya görə, dövlət satınalmaları mexanizminin iqtisadi mahiyyəti cəmiyyəti müəyyən nemətlərlə təmin etməklə maliyyə vəsaitlərinin yenidən bölüşdürülməsindən ibarətdir. Dövlət satınalmaları aid maliyyələşdirmə fondu iqtisadi subyektlərin fəaliyyətindən daxil olan vergilər və digər ödənişlər hesabına formalaşır. Dövlət tərəfindən toplanan vəsaitlər mallara (işlərə, xidmətlərə) dair dövlət kontraktlarının paylanması zamanı əhaliyə və iqtisadi subyektlərə qaytarılır, bunların arasında bazar tərəfindən optimal qiymətə və lazımi miqdarda istehsal olunmayan (göstərilməyən) və ya təmin olunmayanlar da var. Dövlət satınalmaları müəyyən güzəştlərin tətbiqi ilə iqtisadiyyatın prioritet sahələrində transformasiyaların tənzimlənməsinin (stimullaşdırılmasının) mühüm alətlərindən birinə çevrilir. Güzəştlərin köməyi ilə beynəlxalq ticarət çərçivəsində yerli istehsalçını, daxili bazarda isə məsələn, kiçik biznesləri, bəzi ictimai təşkilatları (məsələn, əlilliyi olan şəxslərin əməyindən istifadə edərək fəaliyyət göstərənlər və s.), etnik azlıqlara və ya qadınlara məxsus təşkilatları və s. dəstəkləmək mümkündür. Müxtəlif ölkələrin, o cümlədən Azərbaycanın təcrübəsindən məlumdur ki, dövlət satınalmaları sahəsində rentaya yönəlmiş sahələrdə ən böyük risklər mövcuddur. ÜTT-nin məlumatlarına görə, satınalmalar sahəsində rentanın payı 9-10% [5], dövlət sifarişini nəzarət edən dövlət orqanlarının məlumatlarına görə isə 20-30% (hətta 50% [6]) təşkil edir. Bundan əlavə, bu sahəyə dövlət satınalmalarının metodologiyası və praktikasısı ilə bağlı digər problemlər də xasdır (yetərli məlumatlandırılma, şəffaflıq, əlçatanlıq, effektivlik, işlənmiş elmi-metodoloji yanaşmaların olmaması və s.). Dövlət tənzimləmə institutu kimi dövlət satınalmalarının rolunu və effektivliyini artırmaq üçün Azərbaycan iqtisadiyyatında mövcud dövlət satınalmaları sisteminin paradiqmasının yenidən nəzərdən keçirilməsi zəruridir. [6]

Açar sözlər: dövlət satınalmaları, satınalmaların idarə edilməsi, dövlət satınalmaları mexanizmi, büdcə vəsaitləri, maliyyələşdirmə

ƏDƏBİYYAT

1. Борисова Е.Р. Проблемы описания объекта закупки в контрактной системе государственных закупок. / Е.Р.Борисова. // Вестник Российского университета кооперации. – 2017. №. 3 (29), с.115-121
2. Воронкова Е.К. Методологические аспекты эффективности системы государственных закупок России. / Е.К. Воронкова, Е.И. Громова, Д.Р. Гайдина. // Экономика и предпринимательство. – 2019. №. 2. с.177-181
3. Горохова Д.В. Государственные закупки в Российской Федерации: ретроспектива и развитие. / Д.В. Горохова. // Финансовый журнал. – 2020. Т. 12. № 2, с.75-83
4. Шмелева М.В. Предотвращение коррупции и других злоупотреблений в сфере государственных закупок. / М.В. Шмелева. // Российское право: образование, практика, наука. – 2018. №. 1 (103), с.75-82
5. http://www.wto.org/english/tratop_E/gproc_e/negotiations_e.htm
6. http://www.fas.gov.ru/article/a_16410.shtml
7. <https://e-qanun.az/framework/54966>

СОДЕРЖАНИЕ И ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК

Ибрагим Захид оглы Алиев

aliyevibrahim549@gmail.com

Институт Экономики Министерства Науки и Образования

В статье говорится о теоретических аспектах государственных закупок. Проводится сравнительный анализ категории «государственный закупки» от

различных авторов. Раскрывается специфика механизма государственных закупок, а также сущность понятия «государственные закупки». Даются научно обоснованные рекомендации по совершенствованию методологии проведения государственных закупок.

Ключевые слова: государственные закупки, управление закупками, механизм государственных закупок, бюджетные средства, финансирование

CONTENTS AND FUNCTIONS OF PUBLIC PROCUREMENT

Ibrahim Zahid oğlu Aliyev

aliyevibrahim549@gmail.com

Institute of Economics, Ministry of Science and Education

The article discusses the theoretical aspects of public procurement. A comparative analysis of the category "public procurement" from various authors is conducted. The specifics of the public procurement mechanism, as well as the essence of the concept of "public procurement" are revealed. Scientifically based recommendations for improving the methodology of public procurement are given.

Keywords: public procurement, procurement management, public procurement mechanism, budget funds, financing.

REGIONLARARASI LAYİHƏLƏRİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN ƏSASLARI

Aqşın Məhiyyəddin oğlu Namazov¹

aqsinnamazov66@gmail.com

Xədicə Fizuli qızı Məmmədova²

xedicemammedova1986@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti¹

Gəncə Dövlət Universiteti²

Regional və yerli hakimiyyət orqanlarının əsas funksiyalarından biri iqtisadi inkişaf, həm birbaşa, həm də dolaylı üsullarla, o cümlədən regiona investisiyaların cəlb edilməsi üçün əlverişli sosial-iqtisadi şəraitin yaradılmasıdır. Bir qayda olaraq, investisiyaların cəlb edilməsi layihə fəaliyyəti formasında həyata keçirilir və investisiyalar nə qədər çox olarsa, layihələr bir o qədər müəkkəb olur.

Böyük regional və ya bələdiyyə layihələrinin yüksək qeyri-müəyyənlik şəraitində səmərəli idarə edilməsi yalnız layihə yanaşması çərçivəsində mümkündür. Regionlar və bələdiyyələr Azərbaycan Respublikasının bir neçə təsis qurumunun, müxtəlif maliyyə mənbələrinin və s. iştirakı ilə regionlararası layihələrin həyata keçirilməsinə təşkilati cəhətdən hazır olmalıdırlar.

Regional hakimiyyət orqanlarının qarşısında yüksək qeyri-müəyyənlik və büdcə maliyyələşdirilməsinin dinamikasının dəyişməsi şəraitində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə, müddətlərə, büdcələrə, müvafiq sosial-iqtisadi inkişaf strategiyalarına nail olunmasını təmin edən kompleks regionlararası, regional və bələdiyyə layihələri üzrə idarəetmə sistemini yaratmaq tapşırılıb.

Regionlararası layihənin həyata keçirilməsinin idarə edilməsi prosesi həm regional iqtisadi sistemin xarici və daxili mühitinin vəziyyəti, həm də idarəetmə obyektini kimi layihənin özünün xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilən bir çox amillərin kompleks qarşılıqlı təsiri ilə müəyyən edilir.

Bildiyiniz kimi, layihə geniş mənada təsvir, əsaslandırma, hesablamalar, çertyojlar şəklində təcəssüm olunmuş plan, ideya, təsvirdir ki, bu planın mahiyyətini və onun praktiki həyata keçirilməsi imkanlarını açır; ya da yeni məhsulun (cihaz, iş, xidmət) yaradılmasına yönəlmiş iş, planlar, fəaliyyətlər və digər vəzifələrdir.

Təqdim olunan tədqiqat çərçivəsində müəlliflər “regionlararası layihə”ni dövlətin iqtisadi maraqları çərçivəsində və ya Azərbaycan Respublikasının bir neçə subyektinin (regionlarının) maraqları çərçivəsində həyata keçirilən genişmiqyaslı layihə kimi başa düşürlər.

Regionlararası layihələrin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesində həll olunan məqsəd və vəzifələrin geniş spektri, habelə onların həyata keçirilməsi üçün şəraitin müxtəlifliyi onların idarə edilməsinə yanaşmaların müvafiq diferensiallaşdırılmasını tələb edir.

Regionlararası layihələrin idarə edilməsi prosesinin səmərəli işləməsi yalnız aşağıdakı elementlərdən ibarət dəstək sistemi olduqda mümkündür: [1, s.9]

- elmi-metodiki təminat, layihələrin səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsinə vahid şərtləri, qiymətləndirmə prinsiplərini, hesablama texnikasını və metodoloji yanaşmaları müəyyən etmək, onların cari texnoloji, iqtisadi, şəhərsalma, ekoloji və digər standartlar;
- təşkilati-hüquqi dəstək, o cümlədən bütün iştirakçıların qarşılıqlı fəaliyyətini tənzimləyən normativ sənədlər, layihələrin başlanması, işlənilib hazırlanması, həyata keçirilməsi və nəzarəti üzrə tədbirlər həyata keçirən təşkilati strukturların olması;
- resurs təminatı regionlararası layihənin hazırlanması və həyata keçirilməsində istifadə olunan bütün mövcud resursları əhatə edir.

Müasir şəraitdə regionlararası layihələrin idarə edilməsi konsepsiyasına aşağıdakılar daxildir: [2, s.94]

- layihə məqsədlərinin əsaslandırılması;
- onların həyata keçirilməsi üçün əsas prinsiplərin işlənilib hazırlanması;
- layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün təsirlərin bütün spektri daxil olmaqla metodların, alətlərin və mexanizmlərin işlənilib hazırlanması

Regionlararası layihənin hazırlanmasının bir hissəsi kimi strateji planlaşdırma məcburidir, nəticəsi təşkilati, hüquqi, maliyyə və iqtisadi sənədlər sistemidir. Bu sənədlər layihənin nəticələrini səciyyələndirən əsas iqtisadi göstəriciləri, layihədən sonra subyektin regional iqtisadiyyatının gələcək üçün vəziyyətini özündə əks etdirir, həmçinin layihənin icrası zamanı qarşıya çıxmalı olan problemləri təsvir edir. [3, s.14]

Regionlararası layihələrin idarə edilməsinin əsas nəticələri məqsədləri, vaxtı, keyfiyyəti və nəticələrin əldə edilməsinin dəyəridir. Regionlararası layihələrin həyata keçirilməsi üçün müvafiq layihə idarəetmə texnologiyaları, tərkibi, xüsusiyyətləri və resursların təyin edilməsini seçməklə ən yaxşı nəticələr əldə edə bilərsiniz. Resursları idarə etmək üçün layihənin idarə edilməsi, kommunikasiyaların idarə edilməsi, kadrların idarə edilməsi və s. üçün effektiv təşkilati strukturu təmin etmək lazımdır.

Açar sözlər: layihə, strateji planlaşdırma, resurs, regional iqtisadiyyat, maliyyə

ƏDƏBİYYAT

1. Алборова А.А. (2017), Проектное управление как новый инструмент механизма государственного управления региональным развитием. Управление экономическими и социальными системами региона: Сб. науч. трудов. Владикавказ. с. 8-15
2. Мирошников С.Н. (2019), Применение проектного подхода в рамках системы стратегического планирования регионального развития. Управленческое консультирование. W 11. с. 92-100
3. Яновский В.В., Исаев А.П., Нещерет А.К. (2018), О реализации проектного подхода в государственном управлении и местном самоуправлении. Управленческое консультирование. W 1. с. 8-16

ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ МЕЖРЕГИОНАЛЬНЫМИ ПРОЕКТАМИ

Акшин Махиеддин оглу Намазов¹

aksinnamazov66@gmail.com

Хадиджа Физули кызы Мамедова²

xedicemammedova1986@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет¹

Гянджинский Государственный Университет²

Управление проектами — это дисциплина планирования, организации, обеспечения безопасности и управления ресурсами для достижения и выполнения целей и задач конкретного проекта. Проекты используются для достижения определенных уникальных целей, внесения полезных изменений или повышения ценности. В статье анализируется управление межрегиональными проектами.

Ключевые слова: проект, стратегическое планирование, ресурс, региональная экономика, финансы

FUNDAMENTALS OF INTERREGIONAL PROJECT MANAGEMENT

Akshin Mahiyeddin oglu Namazov¹

aksinnamazov66@gmail.com

Khadija Fizuli gizi Mammadova²

xedicemammedova1986@gmail.com

Azerbaijan Technological University¹

Ganja State University²

Project management is the discipline of planning, organizing, procuring, and managing resources to achieve and complete the goals and objectives of a particular project. Projects are used to achieve certain unique goals, bring about beneficial change or add value. The article analyzes the management of interregional projects.

Keywords: project, strategic planning, resource, regional economy, finance

İNNOVATİV İNVESTİSİYANIN BİZNESİN İNKİŞAFINDA ROLU

Rəfail Şükür oğlu Şükürov

sukurovrefayil@gmail.com

Şükufə Samir qızı Əliyeva

eliyevasukufe092@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Bu gün sürətlə inkişaf edən iqtisadi şəraitdə innovativ investisiya uğurlu biznes inkişafının əsas təməli olaraq önə çıxır. Şirkətlər rəqabət üstünlüyünü mühafizə etmək və dəyişən bazar tələblərinə cavab verməkdən ötrü innovativ investisiya strategiyalarını tətbiq etmək zəruriyyətindədir. Bu esse innovativ investisiyanın biznesin inkişafındakı əhəmiyyətini araşdırır və onun böyümə, rəqabət qabiliyyəti və dayanıqlılığa təsirini incələyir.

İnnovativ investisiya yeni texnologiyalar, proseslər, məhsullar və biznes modellərinə resursların yönəldilməsi deməkdir ki, bunlar səmərəliliyi, məhsuldarlığı və bazarda mövcudluğu artırır. Bu investisiya növü ənənəvi maliyyələşmə yanaşmalarını keçərək, yaradıcılıq və strateji düşüncəyə üstünlük verir. İnnovativ investisiyalar araşdırma və inkişaf (R&D), yeni texnologiyaların tətbiqi, startaplarla əməkdaşlıq və dayanıqlı təcrübələrin reallaşdırılması kimi formalarda ola bilər. Şumpeterin "yaradıcı məhvetmə" nəzəriyyəsi onu göstərir ki, innovasiya köhnəlmiş məhsul, xidmət və metodları əvəzləməklə bazarlarda inqilabi dəyişikliklər yaradır. İnnovasiyanı öncəlik halına salan bizneslər özlərini davamlı olaraq yeniləyir, bazarda mövcudluqlarını saxlayır və rəqabət üstünlüyü qazanırlar.

İnnovativ investisiyanın biznes inkişafındakı əsas rollarından biri böyüməni təmin etməsidir. İnnovasiyanı prioritet halına çevirən şirkətlərin inkişaf edərək istehlakçıların dəyişən tələblərinə uyğun yeni məhsul və xidmətlər yaratmaq ehtimalı daha yüksəkdir. Məsələn, Apple

və Google kimi texnoloji nəhənglər R&D-yə davamlı olaraq investisiya yatıraraq bazar standartlarını yenidən təyin edən məhsullar yaradırlar. Bu yeniliklər sadəcə gəliri artırmaqla kifayətlənmir, həm də bazar payını böyüdərək bu şirkətləri öz sahələrində liderlərə çevirir.

Bundan əlavə, innovativ investisiya şirkətlərə əməliyyatları optimallaşdırmaq, xərcləri minimuma endirmək və səmərəliliyi artırmaq imkanı verir. Məsələn, avtomatlaşdırma və süni intellektin tətbiqi əmək xərclərini mühüm dərəcədə azalda və insan səhvlərini minimuma endirə bilər. Bu əməliyyat səmərəliliyi daha yüksək mənfəət marjasına töhfə verərək şirkətlərə daha çox yeniliyə yatırım etmək imkanı yaradır və beləliklə, böyümənin müsbət dövrünü formalaşdırır.

Getdikcə qloballaşan iqtisadiyyatda rəqabət mühiti daha da güclənir. Rəqiblərdən fərqlənmək üçün bizneslərə innovativ investisiya vacibdir. Müasir texnologiyaları və innovativ yanaşmaları qəbul edən şirkətlər nadir dəyər təklifləri irəli sürərək müştəriləri cəlb edə bilər. Məsələn, Tesla-nın elektrik avtomobillərə və dayanıqlı enerji həllərinə sadıqlıyı onu avtomobil sənayesində lider olaraq mövqeləndirib və onu ənənəvi avtomobil istehsalçılarından ayırır.

Bundan əlavə, innovativ investisiya adaptasiya qabiliyyətini dəstəkləyir. İnnovasiyaya yatırım edən bizneslər bazar dəyişikliklərinə və istehlakçı tələblərinin dəyişməsinə daha yaxşı və sürətli cavab verə bilər. Bu adaptasiya qabiliyyəti texnoloji inkişafının və bazar dinamikasının dəyişkən olduğu bir dünyada çox önəmlidir. Dəyişikliklərə sürətli uyğunlaşa bilən şirkətlər daha çox sağ qalır və inkişaf edir.

Son illərdə davamlılıq biznes strategiyasında əhəmiyyət qazanıb. İnnovativ investisiya dayanıqlı təcrübələrin təşviqində vacib rol oynayır və istehlakçılar və maraqlı tərəflər üçün getdikcə daha çox önəm kəsb edir. Davamlı texnologiyalara və təcrübələrə yatırım edən bizneslər sadəcə ətraf mühitə təsirlərini azaltmır, həm də marka nüfuzunu və müştəri sədaqətini artırır.

Məsələn, bərpa olunan enerji həlləri və ya dayanıqlı təchizat zənciri təcrübələri hazırlayan şirkətlər ətraf mühitə qayğı göstərməyi nümayiş etdirirlər. Bu, yalnız ətraf mühitə həssas istehlakçıları cəlb etmir, həm də bu şirkətləri tənzimləmə uyğunluğu və risk idarəetməsi baxımından əlverişli mövqeyə gətirir. Davamlılıq istehlakçı davranışının əsas amilinə çevrildikcə, bu sahədə innovativ investisiya uzunmüddətli uğur üçün kəskin önəm daşıyacaq.

İnnovativ investisiyanın çoxsaylı üstünlüklərinə baxmayaraq, bizneslər bir sıra çətinliklərlə üzləşməlidir. Yüksək ilkin xərclər, innovativ təşəbbüslərin uğurunun qeyri-müəyyənliyi və təşkilat daxilində mədəni dəyişiklik ehtiyacı önəmli maneələr yarada bilər. Şirkətlər innovasiya ilə bağlı riskləri mükafatlarla balanslaşdırmalı, çox vaxt resursların ayrılmasına strateji yanaşma tələb etməlidirlər.

Bundan əlavə, təşkilat nəznində innovasiya mədəniyyətinin yaradılması mühümdür. Rəhbərlik yaradıcılığı və eksperimentləri təşviq etməli, işçiləri uğursuzluq qorxusu olmadan yeni ideyaları araşdırmağa təşviq etməlidir. Bu mədəni dəyişiklik xüsusilə sərt strukturlara malik köklü təşkilatlarda çətin ola bilər.

Nəticə olaraq, innovativ investisiya müasir iqtisadiyyatda biznes inkişafının vacib komponentidir. Böyüməni təmin etməklə, rəqabət qabiliyyətini artırmaqla və dayanıqlılıq təşviq etməklə innovativ investisiya şirkətləri yeni (müasir) bazarın mürəkkəbliklərini uğurla idarə etmək üçün mövqeləndirir. Çətinliklər olsa da, mümkün mükafatlar risklərdən olduqca üstündür və innovasiyanı yalnız bir strategiya deyil, dəyişən mühitdə uğur qazanmaq istəyən bizneslər üçün zərurət halına gətirir. İnnovativ investisiyanı mənimsəməklə, təşkilatlar yeni imkanların kilidini açacaq, davamlılıq gücləndirəcək və parlaq gələcəyi təmin edəcəklər.

Açar sözlər: biznes, innovativ investisiya, inkişaf

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РАЗВИТИИ БИЗНЕСА

Рафаил Шюкур оглы Шюкуров

sukurovrefayil@gmail.com

Шукюфа Самир кызы Алиева

eliyevasukufe092@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

На сегодняшнем глобальном конкурентном рынке компании могут выжить и процветать только за счет инноваций. В этом тезисе исследуется решающая роль инновационных инвестиций в обеспечении развития, роста и устойчивости бизнеса. Он иллюстрирует, как стратегические инвестиции в технологии, исследования и бизнес-модели повышают производительность и обеспечивают долгосрочное конкурентное преимущество.

Ключевые слова: бизнес, инновационные инвестиции, развитие

THE ROLE OF INNOVATIVE INVESTMENT IN BUSINESS DEVELOPMENT

Rafayil Shukur Shukurov

sukurovrefayil@gmail.com

Shukufa Samir Aliyeva

eliyevasukufe092@gmail.com

Azerbaijan Technological University

In today's globally competitive market, companies can only survive and thrive through innovation. This thesis explores the critical role of innovative investment in ensuring business development, growth, and sustainability. It illustrates how strategic investments in technology, research, and business models enhance productivity and provide a long-term competitive advantage.

Keywords: business, innovative investment, development

İNNOVASIYA SAHİBKARLIĞININ İNKİŞAFI

Gülnar Adil qızı Isayeva

isayeva gulnar_00@mail.ru

Maarif Şərif oğlu Qarayev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

İnnovasiya sahibkarlığının inkişafı dedikdə başlıca olaraq onun əsası və inkişaf etdirilməsi üçün zəruri olan yolların müəyyən edilməsi vacibdir. Çünki innovasiyasının bir yerdə mövcudluğu onun hansısa bir nöqtəsində yeni bir düşüncənin mövcudluğu kimi başa düşülür. Təbii ki, bu düşüncələr də yeni innovativ metodlardan əldə olunan nəticələrdən günümüzə inteqrasiya olunur.

Ümumiyyətlə isə sahibkarlığın innovasiyalı inkişafı deyərəkən yenilənən bir innovasiya mühiti kimi başa düşülür. Yəni sahibkarlığın innovasiyalı inkişafı adi bir sahə deyil innovativ marketinq, innovativ mədəniyyət, innovativ infrastruktur və s. Kimi sahələrin inkişaf etdirilməsini özündə əsaslandırır.

Hazırda mövcud olan innovasiya mərkəzləri sahibkarlıqla məşğul olan şəxslərin yüksək peşəkarlıqla ixtisaslaşdırılmış şəxslərin cəmləşdiyi fəaliyyətin təşkil olunduğu bir məkandır. Bundan başqa, sahibkarlıq müəssisələrinə innovasiya mərkəzlərində kreditorların axtarışı, partnyorların tapılması, marketinq araşdırmaları və konsalting kimi bir neçə informasiya təminatı fəaliyyətləri cəmləşdirilir.

Beynəlxalq təcrübədəndə görürük ki, son illər ərzində, Böyük səkkizlik dövlətləri öz innovativ inkişaf baxımından çox böyük yeniliklər əldə edirlər. Bu yeniliklərin əsas məğzi tək qlobal iqtisadi böhranla əlaqəli deyil, həm də elmi texniki tərəqqinin inkişafı, sənaye inqilabı nəticəsində müasirləşmiş informasiya və kommunikasiya, yeni texnika və texnologiyaların əmələ gəlməsi ilə bağlıdır.

Innovasiya yönümlü sahibkarlığın ölkəmizdə də tətbiqi üçün informasiya ehtiyatlarından daha səmərəli şəkildə istifadə edilməsi, elektron xidmətlərin sayının artması çox əlverişli bir addımdır. Bu kimi məsələlər innovasiya yönümlü institutların qurulmasını, müasir innovativ modelin formalaşdırılması və sosial infrastrukturun təkmilləşdirilməsi kimi məsələlərin həllini görməyə kömək edəcək, təbii resurslarımızdan ölkə iqtisadiyyatının asılılığının az həddə çatdırılması və ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi kimi əsas məsələlər respublikamızda innovativ istehsal sahələrinə - innovasiya sahibkarlığına olan marağı köklü surətdə artmasına müvəffəq olmuşdur.

Azərbaycan iqtisadiyyatının demək olar ki, bütün sahələrində innovativ xidmət sahələrinin fəaliyyəti canlanmağa başlamışdır. Bu xidmət və istehsal sahələrinə qida, tikinti, turizm və kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, rabitə və digər sahələrin adını çəkə bilərik. Bu fəaliyyətlərin çox hissəsi iqtisadiyyatın ən önəmli sahələrindən biri olan kənd təsərrüfatı və qida sənayesi sahəsində də tapmaqdadır. Aqrar sektorda innovativ texnologiyaların tətbiq edilməsi, ənənəvilikdən fərqli olaraq istehsal, elm və texnoloji yeniliklərin tətbiq olunmasına edilən cəhdlər bu sektorda artımın daim əldə olunacağından xəbər verir. Ölkənin bütün sənaye sahələrində tətbiq edilən innovativ texnologiyalar elektron informasiya bazasının yaradılmasına xidmət edərək son nəticədə ölkədə məhsuldarlığın artmasına və əhalinin sosial-iqtisadi problemlərinin həllinə məqsədlənmişdir.

Açar sözlər: innovasiya, iqtisadi inkişaf, sahibkarlıq, elmi-texniki tərəqqi, təcrübə, beynəlxalq və s.

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Гульнар Адиль кызы Исаева

isayevagulnar_00@mail.ru

Маариф Шариф оглы Гараев

Азербайджанский Технологический Университет

Деятельность инновационных сервисных сфер начала возрождаться практически во всех отраслях азербайджанской экономики. К этим сферам услуг и производства относятся продукты питания, строительство, туризм и сельское хозяйство, транспорт, связь и другие сферы. Большая часть этих видов деятельности также приходится на сельское хозяйство и пищевую промышленность, которые являются одними из наиболее важных секторов экономики. Применение инновационных технологий в аграрном секторе, попытки применить производственные, научные и технологические инновации в отличие от традиционных свидетельствуют о том, что рост в этом секторе будет достигаться постоянно. Инновационные технологии, применяемые во всех отраслях промышленности страны, послужили созданию электронной информационной базы и в конечном итоге были направлены на повышение производительности труда в стране и решение социально-экономических проблем населения.

Ключевые слова: инновации, экономическое развитие, предпринимательство, научно-технический прогресс, опыт, международный и др.

DEVELOPMENT OF INNOVATION ENTREPRENEURSHIP

Gulnar Adil gizi Isayeva

isayevagulnar_00@mail.ru

Maarif Sharif oglu Garayev

Azerbaijan Technological University

The activity of innovative service areas has started to revive in almost all sectors of the Azerbaijani economy. These service and production areas include food, construction, tourism and agriculture, transport, communication and other areas. Most of these activities are also found in agriculture and food industry, which is one of the most important sectors of the economy. The application of innovative technologies in the agricultural sector, the attempts to apply production, science and technological innovations in contrast to the traditional ones indicate that the growth in this sector will be achieved constantly. Innovative technologies applied in all industrial sectors of the country served to create an electronic information base and ultimately aimed at increasing productivity in the country and solving socio-economic problems of the population.

Keywords: innovation, economic development, entrepreneurship, scientific and technical progress, experience, international, etc.

REGIONAL SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFIN TƏMİN EDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xalsa İbrahim qızı Nəsimova

Nurcan Elnur qızı İsgəndərova

isgandarovanurcan20@gmail.com

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Ölkənin iqtisadi inkişafının təmin edilməsində onun ayrı-ayrı regionlarının təbii ehtiyatlarla zənginliyi, o cümlədən coğrafi mövqeyi əhəmiyyətli yer tutur. Belə ki, bir ölkə təkcə vahid ərazi məkanı deyil, müxtəlif ərazi vahidlərindən ibarət olduğundan mövcud resurslarla, bu əsasda fauna-flora örtüyü ilə zəngin olması nəticə etibarlı ilə onun gələcək inkişafına istiqamət verir [2]. Bu baxımdan müəyyən bir regionun, ölkənin inkişafına nail olmaq üçün onun ayrı-ayrı regionlarının, iqtisadi rayonlarının inkişafına nail olmaq vacibdir. Onu da qeyd edək ki, müxtəlif regionların hər birinin inkişafına nail olunması bütün rayonlar üçün ortaq qəbul edilən qərarlar hesabına deyil, onların hər birinin spesifikasiyasından irəli gələn halların nəzərə alınması hesabına həyata keçirilən müxtəlif istiqamətli layihələrlə mümkün olur. Bu hal regionların coğrafi mövqeyindən, onların iqlim ehtiyatlarından, təbii ehtiyatlarla zənginliyindən, ixtisaslaşma səviyyəsindən asılı ola bilər. Odur ki, regional iqtisadi inkişafın təmin edilməsi bir istiqamətli olmayıb, müxtəlif amillərin nəzərə alınması ilə, kompleks tədbirlər planının reallaşdırılması ilə öz həllini tapır. Ölkəmizdə regional iqtisadi inkişafın təmin edilməsi sahəsində mövcud siyasətin səmərəliliyini müəyyən etmək üçün ümumi və müxtəlif iqtisadi rayonlar üzrə əsas iqtisadi göstəricilərin təhlilinə ehtiyac vardır [1]. Bu məqsədlə cədvəl 1-də ölkəmizdə, Bakı şəhərində, NMR-da və digər iqtisadi rayonlarımızda mövcud olan əsas sosial iqtisadi göstəricilərə yer verilməsi məqsəduyğun hesab edilmişdir. Cədvəl 1-də 2022-ci ilin yekunlarına dair dövlət statistika komitəsinin

məlumatlarına diqqət edildiyi zaman aydın olur ki, cari ildə ümumi məhsul buraxılışının mütləq kəmiyyətlə ifadəsi 105.3 mlrd manat təşkil etmişdir. Burada sənayedə istehsal olunan məhsulun həcmi 55.2 mlrd manat, kənd təsərrüfatında istehsal olunan məhsulun həcmi isə 9.2 mlrd manat olmuşdur. Ümumi kəmiyyətin 44.2 mlrd manatını isə pərakəndə ticarət dövriyyəsi təşkil etmişdir. Beləliklə iqtisadi rayonlara diqqət edəcəyimiz tədqirdə istehsalın mütləq əksəriyyətinin məhz Bakı şəhərində reallaşdığını görmək olar. Ümumi məhsul buraxılışının təqribən 70.4 mlrd manatının bu şəhərdə istehsal edilməsi işçi ehtiyatların məhz burada toplanmasına gətirib çıxarmışdır [4]. Ümumi sənaye məhsulunun təqribən 80.0 faizindən bir qədər çoxu istehsal edilmişdir. Aqrar məhsul istehsalı nisbətən zəif olsa da, pərakəndə ticarətin 60.0 faizdən bir qədər çoxu burada istehsal edilmişdir. Beləliklə, Bakı şəhəri üzrə statistik təhlilin nəticəsi bizə göstərir ki, burada əmək ehtiyatlarının əsasən sənaye sahəsində çalışa bilən hissəsi cəmləşmişdir. Şəhərin kənd təsərrüfatı məhsul istehsalı üzrə qeyri-əlvərişsiz mövqeyindən irəli gələrək burada aqrar məhsul istehsalçıların payı digər iqtisadi rayonlarla müqayisədə kəskin aşağıdır.

İkinci ən yaxın göstəriciləri olan iri iqtisadi rayonumuz hesab edilən Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu üzrə göstəricilərə baxdığımızda ölkə üzrə istehsal olunan ümumi məhsul buraxılışının təqribən 2.2%-nin, sənaye məhsulunun 1.6%-nin, kənd təsərrüfatı məhsulunun 35.0%-nin, pərakəndə ticarətin isə təqribən 4.1%-nin məhz burada istehsal olunduğunu görürük [3]. Ölkəmizin ikinci böyük sənaye mərkəzi hesab etdiyimiz iqtisadi rayon üzrə istehsalın yalnız kənd təsərrüfatı sahəsində müəyyən üstünlüyə malik olduğunu, digər sahələrdə isə əhəmiyyətli dərəcədə geri qaldığını söyləmək olar. Bu hal əlbəttə sonrakı dövrlərdə iqtisadi rayonlar, şəhərlər arasında kəskin iqtisadi inkişaf fərqi yaradır.

Cədvəl 1

2021-ci ildə iqtisadi rayonların əsas sosial iqtisadi göstəriciləri

İqtisadi rayonlar	Sahələr üzrə ümumi məhsul buraxılışı, mln manat	Sənaye məhsulu, min manat	Kənd təsərrüfatı məhsulu, min manat	Pərakəndə ticarət dövriyyəsi, min manat
Azərbaycan Respublikası	105305,9	55229080.8	9163378.2	44217510.7
Bakı şəhəri	70443,7	45309744.1	115974.2	25648911.4
Naxçıvan Muxtar Respublikası	3814.6	1069655,7	572096.7	1724244.6
Abşeron-Xızı	6153.0	4125777.1	238490.5	1893051.3
Dağlıq Şirvan	967.6	88589.5	401433.5	757333.0
Gəncə-Daşkəsən	2282.4	860978.1	322116.0	1821917.5
Qarabağ	2816.8	194776.3	910375.5	1047354.1
Qazax-Tovuz	2412.2	416258.7	1160497.6	1669877.4
Quba-Xaçmaz	2140.4	305979.6	909613.2	1459966.6
Lənkəran-Astara	1989.7	340950.5	810736.4	1931758.8
Mərkəzi Aran	2453.3	646114.9	901565.6	2272632.2
Mil-Muğan	1952.5	554466.4	816192.8	1114714.8
Şəki-Zaqatala	1801.7	440578.4	716694.0	1399064.5
Şərqi Zəngəzur	964.2	7888.2	94448.9	...
Şirvan-Salyan	2166.6	867323.3	635761.9	1476684.5

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Regionların tarazlı sosial iqtisadi inkişafının təmin edilməsi ölkə daxilində miqrasiya prosesinin sürətlənməsinə, əhalinin iri şəhərlərdə cəmlənməsinə və digər iqtisadi rayonlarda əsaslı şəkildə məşğulluğun təmin edilməməsinə gətirib çıxara bilər. Bu hal gəlir fərqinin yaranmasına və əhalinin sürətli şəkildə təbəqələşməsinə təsir edə bilər. Bunu nəzərə alaraq ölkəmizdə balanslaşdırılmış şəkildə regionların sosial iqtisadi inkişafa nail olmaq məqsədilə son illər reallaşdırılan layihələrin icra yerinin məhz digər iqtisadi rayonlarda həyata keçirilməsi əsas tərəf kimi qəbul edilmişdir. Bu məqsədlə dövlət proqramlarının qəbulu zamanı regional aspektlərin qiymətləndirilərək, regionun iqtisadi potensialına uyğun işlənilib hazırlanılması əsas tərəf kimi qəbul edilir. Sonuncu dəfə belə qanunvericilik aktı 29 yanvar 2019-cu ildə “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”-nın haqqında müvafiq fərman ilə təsdiq edilmişdir. İqtisadi rayonların ümumi iqtisadi inkişafda rolunu nəzərə alaraq son illər edilən investisiyaların mütləq əksəriyyəti məhz regionlara yönləndirilir ki, bu da gələcəkdə iqtisadi artıma müsbət istiqamətdə yön verəcəkdir.

Açar sözlər: regional iqtisadi inkişaf, sənaye, kənd təsərrüfatı, pərakəndə ticarət, iqtisadi rayonlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Nadirova K., Regional iqtisadi artım, Bakı 2009, 277 s
2. İsmayılova Ü., Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi. Bakı 2011, 311 s
3. www.stat.gov.az
4. www.enonomy.gov.az

НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Хальса Ибрагим кызы Насибова

Нурджан Эльнур кызы Искендарова

isgandarovanurcan20@gmail.com

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

Имеющиеся сырьевые запасы и богатая географическая территория нашей страны действительно открывают широкие возможности для увеличения производства продукции обрабатывающей промышленности, в том числе на экспорт, в короткие сроки. Наше исследование еще раз показало, что по сравнению с базовым годом в отчетном году значительно увеличилось как количество перерабатывающих предприятий, так и количество продукции, произведенной перерабатывающими предприятиями. Однако при этом сохраняется определенная необходимость улучшения качественных показателей продукции обрабатывающей промышленности, выпускаемой на экспорт. Для этого важно увеличить государственную поддержку в указанном направлении.

Ключевые слова: региональное экономическое развитие, промышленность, сельское хозяйство, розничная торговля, экономические районы.

DIRECTIONS FOR PROVIDING REGIONAL SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Khalsa Ibrahim gizi Nasibova

Nurjan Elnur gizi Iskendarova

isgandarovanurcan20@gmail.com

Azerbaijan State Agricultural University

The existing raw material reserves and rich geographical area of our country actually open wide opportunities for increasing the production of products in the processing industry, including exports, in a short period of time. Our research once again showed that, compared to the base year, in the reporting year, both the number of processing enterprises and the quantity of products produced by processing enterprises achieved significant increases. However, at the same time, there is still a certain need to improve the quality indicators of the processing industry products produced for export. For this purpose, it is important to increase state support in the mentioned direction.

Keywords: regional economic development, industry, agriculture, retail trade, economic regions.

RƏQƏMSAL MARKETİNG KANALLARI

Şəlalə Əli qızı Yusubova

sh.yusubova@atu.edu.az

Arzu Allahverdi qızı Cavid

a.cavid@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Bu gün texnika və texnologiyanın inkişafı, internetdən istifadənin geniş yayılması, cib telefonlarının həyatımızın ayrılmaz bir hissəsinə çevrilməsi müəssisələrin yeni və innovativ yollarla hədəf müştərilərinə çatmasına səbəb olaraq marketing mühitini fərqliləşdirib. Və bu baxımdan istehlakçılar tərəfindən rəqəmsal marketing istifadəsinin artması biznes sahəsində rəqəmsal marketingi strateji əhəmiyyətli bir vasitəyə çevirir. Rəqəmsal marketinglə müəssisələr müştəriləri ilə istənilən yerdə, istənilən vaxtda əlaqə yarada bilirlər.

“Marketing, uyğun bir təşviqat texnikasından istifadə edərək, uyğun bir yerdə, uyğun bir zamanda, qazanc əldə edərək uyğun mal və ya xidmətləri uyğun istehlakçıya təqdim etməkdir” [5].

Rəqəmsal marketingin məqsədi rəqəmsal media alətləri vasitəsilə hədəf auditoriyasına mesajların çatdırılmasıdır. Rəqəmsal marketingin müəssisə üçün üstünlüyü onların böyük hədəf auditoriyasına çatma bilmələri, məhsul və ya xidmətlərini tanıdıb sata bilmələri, istehlakçı analizlərini tez və asanlıqla həyata keçirə bilmələri və bütün bunları aşağı xərclərlə edə bilmələrindədir. İstehlakçılar üçün üstünlüyü isə onların istədikləri məkan və zamanda müəssisələrlə əlaqə yarada bilməsi, istək və şikayətlərini çatdırma bilməsindədir.

Rəqəmsal marketing strategiyalarının müəssisələr tərəfindən daha çox istifadə olunan müəyyən alətləri var. Hər bir müəssisə hədəf auditoriyaya çatmaq üçün fərqli üsullardan istifadə edir. Müəssisələrin rəqəmsal marketingdə müştəriləri ilə qarşılıqlı əlaqə yaratmaq üçün tez-tez istifadə etdiyi rəqəmsal marketing kanalları aşağıda verilmişdir:

- Sosial Media Marketingi (SMM) - Sosial şəbəkələr milyonlarla insanın iştirak etdiyi onlayn platformalardır. Dünyada və ölkəmizdə müəssisələr öz bizneslərini tanıtmaq, təklif etdikləri məhsul haqqında informasiyanı, satışı, bizneslərinin nüfuzunu artırmaq, hədəf müştəriləri ilə əlaqədə olmaq və bununla bağlı tədbirlər görmək üçün sosial mediadan

geniş istifadə edirlər. SMM ən vacib rəqəmsal marketing vasitələrindəndir. SMM vasitəsi ilə müştərilər müəssisələrin məhsul və ya xidmətləri haqqında fikirlərini ifadə edə, onların məlumat və şəkillərini paylaşa bilərlər. Sosial media marketinginə LinkedIn, Instagram, Google Plus, Facebook, Twitter, Snapchat, TikTok daxildir.

- Axtarış Motorunun Optimallaşdırılması (SEO) - internetdə istifadəçi zamanın çox hissəsini axtarış motorlarından istifadə etməklə keçirir. SEO onlayn məzmun səhifələrində istifadə olunan söz və ifadələrin axtarış motorları tərəfindən tapılmasını təmin edir və bir dəfə tapıldıqdan sonra həmin saytın təbii axtarış nəticələrinin yuxarısında görünməsinə təmin edən bir üsuldur.

- Axtarış Motoru Reklamı (SEM) - axtarış sistemi açılan səhifədə axtarış qutusuna daxil edilən sözləri axtarılması və sonra saniyələr ərzində minlərlə axtarış nəticəsinin geri qaytarılması prosesidir.

- Müştərilərlə Əlaqələrin İdarə Edilməsi (CRM) - hədəf auditoriyasını daha da yaxşı tanımaq və onlarla gərgin rəqabət mühitində uzunmüddətli ünsiyyət qurmaq üçün istifadə edilən bir sistemdir. Müəssisə CRM ilə satış və marketing kanalları daha effektiv edə bilər, müştəri məmnuniyyətini və korporativ gəlirliliyi artırma bilər, doğru məhsulu doğru istehlakçıya vaxtında və münasib qiymətə təklif edə bilər.

- E-poçt marketingi - müəssisələrin öz müştəri məlumatlarından istifadə etmələri, elektron poçt forması yaratmaları, e-poçt göndərmələri və cavab gözləmələri prosesidir. E-poçt marketinginin üstünlüyü verilənlər bazasının şirkət haqqında artıq məlumatı olan və onunla qarşılıqlı əlaqədə təcrübəyə malik olan müştərilərin kontaktları ilə dolu olmasıdır.

- Mobil Marketing - mobil telefonlar müştərilərə ən çox təsir edən texnoloji alətdir, mobil telefonların istifadəsi artdıqca xüsusiyyətləri də günbəgün təkmilləşdirilir. Telefonlara əlavə edilən Near Field Communication (NFC) funksiyası sayəsində istehlakçı məhsul və ya xidmətlər haqqında ətraflı məlumat əldə etmək imkanı əldə edir, həmçinin satınalma və sosial media mübadiləsi vasitəsilə qarşılıqlı əlaqə yaradır. Bundan əlavə, son dövrlərdə telefonlardakı Quick Response (QR) Kodu sayəsində telefon kamerası vasitəsilə internet üzərindən istənilən məhsul haqqında məlumat əldə etmək mümkündür.

- Influencer Marketing - sosial media kanallarında müəyyən sayda izləyicisi olan və izləyiciləri paylaşımı ilə bağlı tez hərəkətə keçə bilən sosial media fenomeni və ya məhşur biri ilə bağlanan sponsorluq müqaviləsidir. Buna təsir marketingi də deyilir. Influencerlər müqavilə bağladıkları brendin məhsulu və ya xidməti haqqında öz bloqları və ya sosial media hesablarında izləyiciləri ilə paylaşırırlar.

İstifadəsi günü-gündən artan rəqəmsal marketing gələcəkdə həm müəssisə, həm də istehlakçılar üçün əsas meyar olacaq. İstehlakçılar rəqəmsal mühitdə müəssisələrin fəaliyyətinə əsaslanaraq seçim edəcək, müəssisələr aşağı xərcləri və digər üstünlükləri qiymətləndirə biləcəklər. Bugünkü müəssisələr həyatda qalıb uğurlu fəaliyyət göstərə bilmələri üçün rəqabət strategiyaları hazırlamalı və onlara tez bir zamanda uyğunlaşmalıdırlar.

Açar sözlər: Marketing, rəqəmsal marketing, SMM, SEO, SEM, CRM.

ƏDƏBİYYAT

1. Miller M. “B2B Digital Marketing: Using The Web To Market Directly To Businesses” Que publishing - 2012
2. Pierre-Yann Dolbec “Digital Marketing Strategy” - Concordia University Open Textbooks – 2021
3. Kotler, P. (2000). Kotler ve Pazarlama, İstanbul: Sistem Yayıncılık. Perreault. W.& Cannon, J. & McCarthy, E.J. (2013). Essential of Marketing a Marketing Strategy Planning Approach, New York: MC Graw Hill Companies, 13. Edition.

4. Pərviz Əzimov “Rəqəmsal Marketing”

5. Tokol, T. “Pazarlama Yönetimi”, Bursa: Dora Yayınları, 2010.

ЦИФРОВЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ КАНАЛЫ

Шалала Али кызы Юсубова

sh.yusubova@atu.edu.az

Арзу Аллахверди кызы Джавид

a.cavid@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

В этой статье рассматривается тема цифрового маркетинга и его преимущества для бизнеса и потребителей. Изучаются каналы и особенности цифрового маркетинга. Предприятия могут добиться успеха, используя каналы цифрового маркетинга, рассмотренные в статье. В результате нашего исследования было замечено, что цифровой маркетинг, средство коммуникации нового поколения, имеет множество преимуществ как для бизнеса, так и для потребителей.

Ключевые слова: Маркетинг, цифровой маркетинг, SMM, SEO, SEM, CRM.

DIGITAL MARKETING CHANNELS

Shalala Ali gizi Yusubova

sh.yusubova@atu.edu.az

Arzu Allahverdi gizi Javid

a.cavid@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

This article discusses the topic of digital marketing and its benefits for businesses and consumers. Digital marketing channels and features are explored. Businesses can find success by addressing the digital marketing channels explored in the article. As a result of our research, it was observed that digital marketing, a new generation means of communication, has many benefits for both businesses and consumers.

Keywords: Marketing, digital marketing, SMM, SEO, SEM, CRM.

RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİK VƏ ONUN MƏZMUNUNA MÜASİR YANAŞMALAR

Fərhad Fikrət oğlu Babayev

babayev.farhad@internet.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Milli iqtisadiyyatın sürətlə, lakin qeyri-bərabər inkişafı və sahibkarlıq mühitinin qeyri-müəyyənliyi kəskin bazar rəqabəti ilə təzahür edir. İqtisadi əks təsirin artması şirkətləri rəqabət qabiliyyətli məhsul və xidmətlər işləyib hazırlamağa stimullaşdırır ki, bu da şirkətin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üçün mühüm qərarların yaxşılaşdırılmasını tələb edir. Müasir tədqiqatlarda müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi məsələsinə milli və xarici alimlərin çoxsaylı elmi işləri həsr olunub. A. Smit (mükəmməl rəqabət nəzəriyyəsi), K. Marks (rəqabətin əsas qanun və mexanizmləri), D. Rikardo (müqayisəli rəqabət üstünlüyü prinsipi). Rəqabətin tədqiqi sahəsində klassiklər D. Robinson, E. Çemberlindir (müstəsna rəqabət problemləri). Müasir elmi ədəbiyyat İ. Ansoff, P. Druker, F. Kotler, M. Porter, A. Tomson, C. Striklend və s. tərəfindən tövsiyə olunmuş rəqabət biznes-strategiyalarının geniş spektrini ehtiva edir, lakin heç bir definisiya universal deyil və kanonik təsdiq şəklində şəxsi təsnifatına malik deyil. Hesab edirik ki, şirkətin rəqabət qabiliyyəti – müəssisənin maksimal mənfəətli fəaliyyətin təmin edilməsi üçün maliyyə-

qiymət və istehlak xarakteristikalarına görə zəruri məhsul və xidmətlər təqdim etmək potensialıdır. Müəssisənin rəqabət qabiliyyətinə nail olmaq məqsədi ilə strateji qərarların qəbul edilməsi variantlarının işlənilib hazırlanması şirkətin strateji menecment prosesinin ən mühüm və kompleks vəzifələrindən biri kimi çıxış edir. İqtisadi ədəbiyyatda rəqabət strategiyalarının tipi və formalarına görə çoxsaylı bölünmə üsulları mövcuddur. M. Porterin nəzəriyyəsinə əsasən, xərclərin azaldılması, diversifikasiya və mərkəzləşdirmənin idarə olunması ilə bağlı strategiyalar özünü doğruldur. A. Yudanov strateji rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üzrə idarəetmə qərarlarının əsas təqdim edilməsi istiqaməti kimi M. Porter tərəfindən təyin olunmuş strategiyanın çıxış etdiyi rəqabət strategiyasını ən yaxşı hesab edir. Ona əsasən bu strategiya mövcud bazar şəraitində ən çox yayılmış və eyni zamanda effektiv praktikadır. Onları daha ətraflı nəzərdən keçirək.

Xərclərin azaldılmasının idarə olunması strategiyaları istehsalat strukturunun və strateji menecmentin müxtəlif sahələrində xərclərin optimallaşdırılması nəticəsində yaranır. Bu strategiyaya əsasən, menecerlər Porterin beş rəqabət qüvvəsi (tədarükçülər, mövcud və potensial rəqiblər, əvəzedici malların istehsalçıları, müştərilər) hesabına çevik qiymətli, etibarlı “müdafiəyə” malik mallar buraxır və marjinal bazar yaradırlar [3]. Bu strategiyanın mənfi cəhəti onun konkret məhsul növünün buraxılmasına istiqamətlənməsi, alternativ fəaliyyət növlərinin isə inkişaf etməməsidir.

Diversifikasiya strategiyası müştərilərin xoşuna gələn və onları rəqiblərdən fərqləndirən məhsulların fasiləsiz istehsalına yardım edir. Fərq baha başa gəlir, lakin bazar daha yüksək qiymət əldə edir və daha yüksək mənfəəti təmin edir [1].

Konsentrasiya strategiyası – bu, firmanın öz məhsulunda daha çox diversifikasiya olunması və ya əhatə etdiyi müxtəlif bazar sektorlarında daha aşağı xərclərə nail olmasıdır. Elmi ədəbiyyatda çox sayda nəzərdən keçirilmiş strategiyalar və ya bu strategiyaların kombinasiyası mövcuddur. Buna görə də, Q.Minsbergin, B.Alstrandın və Y.Lampelin fikrincə [2, s. 27], şirkətlər hansı növ rəqabət üstünlüklərinə nail olmaq istədiklərini və bunun hansı sahələrdə həqiqətən də mümkün olduğunu ciddi müəyyən etməlidirlər, bu halda bir neçə başlıca strategiya eyni zamanda istifadə olunacaq. Onların təbiəti yuxarıda qeyd edilənlərə alternativdir. Şirkətin effektiv rəqabət qabiliyyəti strateji qərarların qəbul edilməsi, eləcə də, fəaliyyət oriyentirlərinin müəyyən edilməsi mərhələsində təmin edilməlidir. Bu onunla bağlıdır ki, müəssisənin rəqabət üstünlüyünün yaradılması onun gələcək fəaliyyəti və rəqabət mühitində fors-majorlarla sıx əlaqədədir. Müəssisənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi məqsədi ilə strateji qərarların formalaşdırılması və həyata keçirilməsi prosesini aşağıdakı əlaqəli mərhələlər üzrə sıralamaq tövsiyə olunur:

- şirkətin həqiqi rəqabət qabiliyyətinin müəyyən edilməsi;
- şirkətin rəqabətinin baş verdiyi mühitin səviyyəsinin təhlili;
- konkret strategiyanın həyata keçirilməsi zamanı baş verə biləcək hadisələrin təhlili;
- seçilmiş strategiyanın həyata keçirilməsi;
- xarici mühitdə dəyişikliklərin idarə olunması və qiymətləndirilməsi strategiyalarının həyata keçirilməsi;
- strategiyanın rəqabət mühitinin transformasiyasına qoşulması.

Açar sözlər: rəqabət, rəqabətqabiliyyətlik, müəssisələr, SWOT təhlili, alqoritm, idarəetmə sistemi.

ƏDƏBİYYAT

1. Alekberov, E., Salifova, T., & Mazanova, O. (2019). Rəqabətqabiliyyətliliyə nəzəri yanaşmalar. AZƏRBAYCANDA İQTİSADİ İSLAHATLARIN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ PROBLEMLƏRİ ELMİ ƏSƏRLƏR TOPLUSU, XIX buraxılış.
2. Минцберг Г., Альстренд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий. – СПб.: Питер, 2000.
3. Портер М. Конкурентная стратегия: пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ЕЕ СОДЕРЖАНИЮ

Фархад Фикрет оглы Бабаев

babayev.farhad@internet.ru

Азербайджанский Технологический Университет

В статье особое внимание было уделено подходам к конкурентным стратегиям в современную эпоху, факторам, обеспечивающим основные конкурентные преимущества, а также применению SWOT-анализа. Основная цель статьи - обосновать процесс формирования и реализации операционной стратегии, направленной на обеспечение конкурентоспособности предприятия путем выбора эффективных инструментов управления деятельностью производственных подразделений предприятия в рамках основной стратегии. Автор проанализировал теоретические взгляды ученых на конкурентоспособность и прокомментировал подход, имеющий наибольшее количество сторонников в научной литературе. Также в статье обсуждалось практическое применение различных управленческих подходов и стратегий, используемых для достижения конкурентного преимущества. В результате широко проанализировано взаимодействие стратегического и оперативного подходов в обеспечении конкурентоспособности и методов управления ими.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, предприятия, SWOT-анализ, алгоритм, система управления.

COMPETITIVENESS AND MODERN APPROACHES TO ITS CONTENT

Farhad Fikret oglu Babayev

babayev.farhad@internet.ru

Azerbaijan Technological University

In the article, special attention was paid to the approaches to competitive strategies in the modern era, the factors that ensure the main competitive advantages and the application of SWOT analysis. The main goal of the article is to justify the process of forming and implementing an operational strategy aimed at ensuring the competitiveness of the enterprise by selecting effective tools for managing the activities of the enterprise's production units within the framework of the main strategy. The author analyzed the theoretical views of scientists on competitiveness and commented on the approach that has the most supporters in the scientific literature. Also, the article discussed the practical application of various management approaches and strategies used to achieve competitive advantage. As a result, the interaction of strategic and operational approaches in ensuring competitiveness and their management methods have been widely analyzed.

Keywords: competition, competitiveness, enterprises, SWOT-analysis, algorithm, management system.

İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ XARİCİ İNVESTİSİYALARIN ROLU

Paşa Allahverdi oğlu Mahmudov

pasha.mahmudov.98@mail.ru

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Müharibədən sonrakı dövrdə Qarabağın işğaldan azad edilmiş ərazilərinin bərpası istiqamətində əsasən dövlət şirkətlərinin səyləri ilə intensiv iş aparılırdı. Dövlət işğaldan azad edilmiş ərazilərdə müasir infrastruktur yaratmaqla yanaşı, Qarabağın bəzi rayonlarında "Ağıllı şəhər" və "Ağıllı kənd" pilot layihələrinin həyata keçirilməsinə başlayıb. Lakin işğaldan azad edilmiş ərazilərin tezliklə kütləvi şəkildə məskunlaşdırılması üçün - ilk növbədə, kəndlərdə işləmək və fərdi təsərrüfatlar yaratmaq istəyən, o cümlədən xarici sərmayələr cəlb etmək istəyən, əksəriyyəti üstünlük təşkil edən bütün məcburi köçkünlərin öz doğma yurdlarına qayıtması yolu ilə, prioritet əhəmiyyətə malikdir.

Qarabağ ərazisinin bərpası zamanı xarici sərmayələrin cəlb edilməsinin özünəməxsus prinsipial fərqləri var ki, bunlardan da başlıcası bu ərazidə hər hansı sahibkarlıq fəaliyyəti əlamətlərinin olmamasıdır. Əslində işğaldan azad edilmiş yaşayış məntəqələrinin heç də hamısında yaşayış binaları, yol-kommunal infrastruktur, sosial-iqtisadi dəstək obyektləri və s. hazır deyil. Üstəlik, 30 il ərzində bir çox əkin sahələri becərilməyib və eroziyaya məruz qalıb, çünki onlarda meliorativ və gübrələmə prosedurları aparılmayıb. Odur ki, bu müddəalara əsaslanaraq işğaldan azad edilmiş ərazilərin inklüziv (hərtərəfli) inkişafının və Qarabağın işğaldan azad edilmiş kəndlərinin innovativ inkişaf prinsipləri əsasında sürətlə bərpası üçün sərmayələrin intensiv cəlb edilməsinin vacibliyi və aktuallığı göz qabağındadır.

Fikrimizcə, terminologiya ilə bağlı alimlərin və təcrübəçilərin fikirlərindəki çox geniş fərqlərə baxmayaraq, bəşəriyyət başa düşür ki, müharibə nəticəsində məhv edilmiş cəmiyyətin əsaslı transformasiya tələb olunur. Bu transformasiyanı istifadə etmək baxımından çoxölçülü yanaşmalar mövcuddur [1].

Bir sıra alimlər qeyd edirlər ki, silahlı münaqişədən sonra bərpa və davamlı sülhə nail olma prosesi uzun bir prosesdir, əgər müharibənin sonu bütün problemləri ilə dövlət quruculuğu dövrü başlayarsa, bu daha mürəkkəb olur və ləngiyir [3]. Yenidənqurma ilə məşğul olan alimlər və praktiklər münaqişədən sonrakı dövrdə həll edilməli olan əsas vəzifələri tərtib ediblər. Bu vəzifələr aşağıdakılardır: zorakılıq mədəniyyətinin transformasiyası; insan hüquqlarına hörmət və vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı da daxil olmaqla yaxşı idarəetmə ənənəsinin tətbiqi; sabit uzunmüddətli makroiqtisadi strategiyaların və idarəetmə üsullarının tarazlığa gətirilməsi; psixo-sosial travmaların aradan qaldırılması və uzunmüddətli barışığın təmin olunması.

Fikrimizcə, münaqişədən sonrakı yenidənqurma işləri münaqişəli vəziyyətlərin nəticələrini yaşayan bir ölkənin əhalisinə yardım göstərmək üçün hərtərəfli, sistemli fəaliyyət kimi qiymətləndirilməlidir. Münaqişədən sonrakı yenidənqurma ölkəyə və onun əhalisinə siyasi, sosial-iqtisadi, sosial-mədəni və psixoloji sahələrdə hərtərəfli yardım göstərmək üçün uzunmüddətli proqramların işlənilib hazırlanması məqsədi daşıyır.

Beləliklə, münaqişədən sonrakı yenidənqurmaya sistemli-struktur yanaşmanın inkişafı, müəyyən səviyyələr, komponentlər və zaman mərhələləri nəzərə alınmaqla bütün istiqamətlərin sistemli təhlili təkcə nəzəri deyil, həm də böyük praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Bu onunla bağlıdır ki, həmin bərpa istiqamətləri bizə imkan verir ki, yardımın göstərilməsinin müxtəlif növlərini və üsullarını müəyyən edək, habelə bərpa strategiyalarını və məqsədlərini dəqiqləşdirək və xüsusiləşdirək. Fikrimizcə, vacib məqam ondan ibarətdir ki, sistem-struktur yanaşma üç səviyyədə münaqişədən sonrakı yenidənqurma xüsusiyyətlərinin təhlilini əhatə etməlidir: fərdi, mikro və makro sistemi. Bu proses, əslində, müxtəlif növ tələb olunan gücün təmin edilməsinin növlərini və üsullarını müəyyən edəcəkdir. Ümumiyyətlə, fərdi səviyyədə münaqişədən sonrakı bərpa prosesi fərdlərlə işləməyi nəzərdə tutur. Bu cür iş isə fərdin siyasi, iqtisadi və psixoloji dəstəklənməsi məqsədi ilə istər uzun-

müddətli, istərsə də qısamüddətli ola bilər.

Açar sözlər: azad edilmiş ərazilər, bərpa prosesi, BMT, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur, investisiyalar.

ƏDƏBİYYAT

1. Abakumova İ., Kruteleva L., Ryadinskaya E. Silahlı Münaqişə Mühitində Şəxsin Həyat Hissləri Strategiyalarının Transformasiyası: Nəzəri Tədqiqatlar. Barselona : 6-cı. Ümumdünya Psixologiya və Davranış Elmləri Konqresi (Menecment, Psixologiya, Siyasi və Sosial Elmlər) (WCPBS 2016), 2016. S. 1-6.
2. Münaqişədən sonrakı dövrlərdə qanunun aliliyinin təmin edilməsi alətləri. Doğrulama: təcrübə üçün çərçivə / Birləşmiş Millətlər. NY; Cenevrə, 2006. 25 s .
3. Ryadinskaya. Y. Silahlı münaqişə şəraitində fərdin həyat mənasının strategiyalarının öyrənilməsinə sistemli tematik yanaşmanın nəzəri təhlili // Avrasiya elmi inkişafı üzrə Onuncu Beynəlxalq Konfrans. Konfransın materialları (02 sentyabr 2016-cı il). "Şərq Qərb" Qabaqcıl Araşdırmalar və Ali Təhsil GmbH Assosiasiyası. Vyana, 2016. P. 40-43.

РОЛЬ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ОСВОБОЖДЕННЫХ ТЕРРИТОРИЯХ

Паша Аллахверди оглы Махмудов

pasha.mahmudov.98@mail.ru

Азербайджанский Университет Кооперации

Статья посвящена исследованию потенциала привлечения иностранных инвестиций на территории, освобожденные от оккупации. Для этого использовались методы группировки, обобщения и анализа. В статье подчеркивается, что привлечение иностранных инвестиций на освобожденные от оккупации территории и обеспечение устойчивого развития этих территорий зависят от проводимых научных исследований по экономическому развитию Карабаха и Восточного Зангезура. Кроме того, определены перспективные направления привлечения иностранных инвестиций и предложены основные пути применения мирового опыта в восстановлении и развитии послевоенных территорий. В статье даны практические рекомендации по ускорению экономического развития и улучшению инвестиционного климата в этих сферах. Проанализированы вопросы эффективного привлечения инвестиций и интеграции в местную экономику, а также правовые и административные аспекты этого процесса. Следовательно, в статье дается углубленный анализ формулирования важных стратегий и соответствующей политики для привлечения иностранных инвестиций на освобожденные территории.

Ключевые слова: освобожденные территории, процесс восстановления, ООН, Карабах и Восточный Зангезур, инвестиции.

THE ROLE OF FOREIGN INVESTMENT IN LIBERATED TERRITORIES

Pasha Allahverdi oglu Makhmudov

pasha.mahmudov.98@mail.ru

Azerbaijan Cooperation University

The article is devoted to the investigation of the potential of attracting foreign investments in territories freed from occupation. For this purpose, grouping, generalization and analysis methods were used. In the article, it is emphasized that the attraction of foreign investments to territories freed from occupation and the provision of sustainable development of these territories depend on the scientific research conducted on the economic development of Karabakh and Eastern Zangezur. In addition, promising areas of attracting foreign investments are identified and the main ways of applying global experience in the reconstruction and development of post-war areas are proposed. The article provides practical recommendations for accelerating economic development and improving the investment climate in those areas. The issues of effective investment attraction and integration into the local economy, as well as the legal and administrative aspects of this process were analyzed. Consequently, the article

provides an in-depth analysis of the formulation of important strategies and relevant policies for attracting foreign investment in the liberated territories.

Keywords: liberated territories, restoration process, UN, Karabakh and Eastern Zangezur, investments.

KƏND TƏSƏRRÜFATI İSTEHSALÇILARININ MALİYYƏ VASİTƏLƏRİNƏ ÇIXIŞ İMKANLARININ GENİŞLƏNDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Fərman Alisgəndər oğlu İsgəndərov

f.isgenderov@atu.edu.az

Xəyalə Araz qızı Ələkbərova

kheyalealekberova@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Kənd təsərrüfatı bütün ölkələr üçün, xüsusilə də inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün iqtisadi strateji əhəmiyyət kəsb edir. Kənd təsərrüfatı bu ölkələr üçün bir sıra əhəmiyyətli rol oynayır və bunlar aşağıdakılardır:

1. Qida təhlükəsizliyi – kənd təsərrüfatı əhalinin qida tələbatını qarşılayaraq qida təhlükəsizliyini təmin edir.

2. İqtisadi inkişaf – kənd təsərrüfatı sektoru, iş yerləri yaradır və yerli iqtisadiyyatı dəstəkləyir.

3. İxrac potensialı – yerli məhsulların ixracı, ölkənin valyuta gəlirlərini artırır.

4. Sosial sabitlik – kənd yerlərində yaşayan insanların həyat səviyyəsini yüksəldir və sosial sabitliyi təmin edir.

5. Ekoloji tarazlıq – müxtəlif bitki heyvan növlərini yetişdirilməsi ekosistemlərin qorunmasına kömək edir.

Kənd təsərrüfatının davamlı inkişafı ekoloji tarazlığın qorunması və yeni texnologiyaların tətbiqi də vacibdir. Bu sektorun inkişafı kənd yerlərinin səmərəli istifadəsi və yeni iş yerlərinin yaradılması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Kənd təsərrüfatı istehsalçıların öz təsərrüfatlarına sərmayə qoymaları, müasir texnologiyaların istifadə olunması və davamlı artımı üçün maliyyə resurslarını əldə etmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bunu da qeyd etmə lazımdır ki, kənd təsərrüfatı üçün maliyyə vasitələrini əldə etmək fermer, sahibkarlar, aqrar, ərzaq sektoruna kreditlər, aşağı faiz dərəcələri kimi mühüm maliyyə vasitələrini əldə etməyə imkan yaradır. Həmçinin kənd təsərrüfatında maliyyə resurslarına çıxış sektorun inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu resursların əldə olunması bir neçə yolla mümkündür. Bunlardan birincisi bank kreditidir - kənd təsərrüfatı istehsalçıları banklardan kreditlər götürərək investisiyalar edə bilər. Kənd təsərrüfatı üçün xüsusi şərtlərlə təklif olunan kreditlər mövcuddur. Digəri dövlət dəstəyi – hökumət müxtəlif proqramlar vasitəsilə kənd təsərrüfatına subsidiya və maliyyə dəstəyi təmin edir. Bu fermerlərin maliyyə yükünü azaltmağa kömək edir. Üçüncüsü kooperativlər – fermerlər kooperativlər yaradır və birlikdə resursları daha da səmərəli şəkildə istifadə edərək maliyyə əldə edə bilərlər. Mikrofinans – kiçik fermerlər və təsərrüfat sahibləri üçün mikrofinans təşkilatları kiçik miqdarda kreditlər təqdim edərək onların inkişafına dəstək ola bilər.

Kənd təsərrüfatında maliyyə resurslarına çıxışın asanlaşdırılması sektorun modernləşdirilməsinə və istehsalın artırılmasına kömək edir. Maliyyə resurslarına çıxışın iki növü var. 1. Tələb 2. Təklif.

Maliyyə resurslarına çıxış imkanlarından biri olan tələb kənd təsərrüfatı sektoru üçün çox önəmlidir. Kənd təsərrüfatı istehsalçıları, banklar və maliyyə institutlarından kredit və ya subsidiyalar əldə etmək üçün müəyyən tələblərə cavab verməlidir. Bu tələblər layihənin rentabellik potensialı, risk analizi və biznes planı kimi kriteriyaları əhatə edir. Həmçinin kənd təsərrüfatında maliyyə resurslarına çıxış edən tələb fermerlərin və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin inkişafı üçün maliyyə dəstəyinə olan ehtiyacı ifadə edir. Kənd təsərrüfatına

çıxış edən təkliflər, fermerlərin və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin inkişafını dəstəkləmək üçün müxtəlif təşəbbüsləri əhatə edir. Kənd yerlərində banklar və mikromaliyyə institutları, kənd təsərrüfatı, və yerli iqtisadiyyatın dəstəkləmək məqsədilə vacib rol oynayır. onların funksiyaları və əhəmiyyəti aşağıdakılardır:

1. Maliyyə xidmətləri-buraya kreditlər, mikrokreditlər aid edilir ki, fermerlər və kiçik bizneslərə sərfəli şərtlərlə kredit təqdim edirlər. Bu istehsalın artmasına, avadanlıq alınmasına və yeni texnologiyaların tətbiqinə imkan tanıyır.

2. Maliyyə maarifləndirilməsi – təlim proqramları vasitəsilə fermerlərə maliyyə idarəçiliyi, biznes planı hazırlama, və risk idarəçiliyi üzrə təlimlər verirlər.

3. Risklərin idarə edilməsi – sığorta xidmətlərini buraya aid etmək olar. Kənd təsərrüfatı risklərini azaltmaq üçün müxtəlif sığorta məhsulları təklif edir.

Kənd yerlərində banklar və mikromaliyyə institutları, yerli iqtisadiyyatın inkişafında kritik rol oynayır. onların təqdim etdiyi maliyyə xidmətləri və dəstəkləyici proqramlar, kənd icmalarının rifahını artırmağa kömək edir.

Müasir şəraitdə kənd təsərrüfatı istehsalçılarının maliyyə resurslarına olan ehtiyaclarının ödənilməsində bu sahədə xüsusi mexanizmlərin yaradılması əhəmiyyətli rol oynayır. Respublikamızda bu sahə üzrə son dövrlərdə zəruri addımlar atılır. İlk öncəliklə kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün güzəştli şərtlərlə kreditlərin verilməsi qarşıya qoyulan məqsədlərdən biridir. Ölkəmizdə güzəştli kreditlərin təmin edilməsi mexanizmləri kənd təsərrüfatı istehsalçılarının maliyyə resurslarına çıxış etməyə imkan verir.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı maliyyə resursları, kredit, kredit resursları ilə təminat, maliyyələşmə vasitələrinə çıxış

НАПРАВЛЕНИЯ РАСШИРЕНИЯ ДОСТУПА К ФИНАНСОВЫМ ИНСТРУМЕНТАМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ

Фарман Алисгандер оглы Искендеров

f.isgenderov@atu.edu.az

Хаяла Араз кызы Алекперова

kheyalealekberova@gmail.com

Азербайджанский Технологический Университет

В современных условиях важную роль в удовлетворении потребностей сельхозпроизводителей в финансовых ресурсах играет создание специальных механизмов. В этой сфере шаги, предпринятые в последнее время в нашей стране, направлены на обеспечение развития аграрного сектора и оказание необходимой поддержки производителям. Одним из важнейших вопросов является предоставление кредитов сельхозпроизводителям на льготных условиях. Эти кредиты являются важным источником финансирования для повышения производительности и обеспечения устойчивого развития в сельскохозяйственном секторе. Механизмы предоставления льготных кредитов в Азербайджанской Республике обеспечивают сельхозпроизводителям легкий доступ к финансовым ресурсам. Таким образом, данные механизмы выступают важным инструментом модернизации аграрного сектора и укрепления финансовой устойчивости производителей.

Ключевые слова: сельскохозяйственные финансовые ресурсы, кредит, предоставление кредитных ресурсов, доступ к финансированию

DIRECTIONS FOR EXPANDING ACCESS TO FINANCIAL INSTRUMENTS OF AGRICULTURAL PRODUCERS

Farman Alisgander oglu Iskenderov

f.isgenderov@atu.edu.az

Khayala Araz gizi Alekperova

kheyalealekberova@gmail.com

Azerbaijan Technological University

In modern conditions, the creation of special mechanisms plays an important role in meeting the needs of agricultural producers for financial resources. In this field, the steps taken in recent times in our country aim to ensure the development of the agricultural sector and provide the necessary support to producers. One of the most important issues is granting loans to agricultural producers on preferential terms. These loans are an important source of finance for increasing productivity and ensuring sustainable development in the agricultural sector. Mechanisms for providing concessional loans in the Republic of Azerbaijan provide agricultural producers with easy access to financial resources. Thus, these mechanisms act as an important tool in terms of modernization of the agricultural sector and strengthening of producers' financial stability.

Keywords: agricultural financial resources, credit, provision of credit resources, access to financing

THE ROLE OF CHARTS IN ENHANCING PROJECT MANAGEMENT EFFICIENCY AND DECISION MAKING

Polad Ali oglu Yusifeliyev

poladyusifeliyev@gmail.com

Azerbaijan Technological University

In modern project management, visual aids such as charts have become essential tools that streamline project workflows and enhance communication between stakeholders. With projects becoming increasingly complex, charts provide a structured way to visualize progress, allocate resources, and track timelines. [3]

- Visual data and information:

- Gantt Charts: History, usage, and benefits in scheduling and task tracking.

- Mood chart: A mood chart can track the mood or reactions of a group of very important stakeholders-the project team. At the end of each day, project team members can use colors, numbers, or emojis to indicate their frame of mind.

- Kanban and Burndown Charts: Their role in agile project management, particularly in tracking progress and ensuring workload balance.

Visual data and information are artifacts that organize and present data and information in a visual format, such as charts, graphs, matrices, and diagrams. Visualizing data makes it easier to absorb data and turn it into information. Visualization artifacts are often produced after data have been collected and analyzed. These artifacts can aid in decision making and prioritization.

- Affinity diagram. This diagram shows large numbers of ideas classified into groups for review and analysis.

- Dashboards. This set of charts and graphs shows progress or performance against important measures of the project.

- Flowchart. This diagram depicts the inputs, process actions, and outputs of one or more processes within a system.

- ▶ Histogram. This bar chart shows the graphical representation of numerical data.

- ▶ Mood chart. A mood chart can track the mood or reactions of a group of very important stakeholders—the project team. At the end of each day, project team members can use colors, numbers, or emojis to indicate their frame of mind. Figure 2-25 shows a mood chart using emojis. Tracking the project team’s mood or individual project team member’s moods can help to identify potential issues and areas for improvement.

Morale. Since mood boards can be subjective, another option is to measure project team morale. This can be done by surveys, asking project team members to rate their agreement on a scale of 1 to 5 to statements such as:

- ▷ I feel my work contributes to the overall outcomes.
- ▷ I feel appreciated.
- ▷ I am satisfied with the way my project team works together.

Forecasts can be qualitative, such as using expert judgment about what the future will hold. They can also be causal when seeking to understand the impact a specific event or condition will have on future events. Quantitative forecasts seek to use past information to estimate what will happen in the future. Quantitative forecasts include:

Both Gantt charts and dashboard charts play crucial roles in project management and data visualization. While Gantt charts have a long history, tracing back to the early 20th century, dashboard charts are a more recent development, arising from the growing need for real-time performance monitoring and data-driven decision-making. This literature review examines the historical evolution, functionality, and application of both chart types, highlighting key scholarly works and industrial applications. [2]

Gantt charts, by providing a visual timeline of tasks, allow project managers to clearly define the sequence of tasks and allocate resources efficiently. In agile environments, Burndown charts have been particularly effective in tracking sprint progress and ensuring teams remain on track. Research by Lee (2019) shows that teams using Burndown charts reduce delays by 15% on average. [1,3]

Gantt Chart vs. Dashboard Chart: An Analysis

1. Purpose:

Gantt Chart: Primarily used for project scheduling, task management, and tracking timelines. It shows the start and finish dates of tasks along with task dependencies and progress over time.

Dashboard Chart: Used for visualizing key performance indicators (KPIs) and presenting a high-level overview of important metrics. It aggregates various data points from different sources to offer insights in a single glance.

2. Focus:

Gantt Chart: Focuses on task sequencing, progress tracking, and resource allocation over time. It's often used in project management to ensure deadlines are met and to allocate resources effectively.

Dashboard Chart: Focuses on high-level performance metrics, offering real-time insights. Dashboards help in quick decision-making, monitoring KPIs, and identifying trends or problems.

3. Advantages:

Gantt Chart: - Clear visualization of project timelines and task dependencies; - Great for tracking task-level details, ensuring deadlines are met; -Helps manage resource allocation and monitor progress over time.

Dashboard Chart: - Provides a broad view of critical KPIs in one glance; - Highly customizable with different visualizations suited for diverse metrics; - Facilitates quick decision-making based on up-to-date information.

In conclusion, Gantt charts and dashboard charts are both essential tools, each

serving distinct but complementary purposes. Gantt charts excel in project management, offering detailed, time-based visualization of tasks, dependencies, and progress. They are invaluable for scheduling, resource allocation, and tracking project milestones. However, they can become complex in larger, more dynamic environments where tasks and deadlines are frequently changing. [3]

On the other hand, dashboard charts are highly effective for real-time performance monitoring and data-driven decision-making. Their ability to visualize key performance indicators (KPIs) and present high-level overviews makes them indispensable in business intelligence, operations management, and strategic planning. Dashboards allow for interactive analysis, quick insights, and flexible data visualization, making them well-suited for industries requiring frequent updates and rapid decision-making.

Keywords: Gantt and Tableau charts, visual observation, schedule, project management

REFERENCES

1. PMI Seventh Edition July 2021. PMBOK 7. p.72-192
2. Smith J. The Role of Gantt Charts in Modern Project Management. Journal of Project Management. 2018. 45(3). 233-245.
3. Lee A. Agile Tools and Their Impact on Team Performance. Agile Development Review. 2019.12(4). 102-115.

LAYİHƏ İDARƏETMƏSİNİN SƏMƏRƏLİYİNİN VƏ QƏRAR QƏBUL EDİLMƏSİNİN ARTIRILMASIDA DİAQRAMLARIN ROLU

Polad Əli oğlu Yusifəliyev

poladyusifeliyev@gmail.com

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Məqalənin əsas məqsədi müasir dövrdə biznesin idarə edilməsində innovativ me-todların tətbiqi və yeni üsulların öyrənilməsi prioritet olmasını bir daha nümayiş etdirməkdir. Belə ki, layihələrin idarə edilməsində visual elementlərin - diaqram və cədvəllərin istifadəsi bu sahədə nəticələrin vizual olaraq müşahidələrin aparmasında və gələcəyə dair dəqiq proqnozların verməsində əvəzsiz töhvə verməkdədir. Bu baxımdan, məqalədə vizual alətlərin növləri və əhəmiyyəti ələ alınmış, Gantt və Tablo diaqramları müqayisəli formada rollarının fərqliliyi göstərilmişdir. Həm Gantt, həm də Tablo diaqramları iş axınlarına, təşkilatlar integrasiya etməklə biznes layihələrinin təfərrüatlı icrası və yüksək səviyyəli strateji monitoring arasında tarazlığa nail ola, həm qısamüddətli layihə nəticələrini, həm də uzunmüddətli biznes məqsədlərini optimallaşdırı bilər.

Açar sözlər: Gantt və Tablo diaqramları, vizual müşahidə, cədvəl, layihə idarəedilməsi

РОЛЬ ДИАГРАММ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЕКТАМИ И ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ

Полад Али Юсифалиев

poladyusifeliyev@gmail.com

Университет Азербайджанский Технологический

Основная цель статьи – еще раз продемонстрировать, что применение инновационных методов и изучение новых методов являются приоритетом в современном управлении бизнесом. Таким образом, использование визуальных элементов – диаграмм и таблиц в управлении проектами вносит неоценимый вклад в визуальное наблюдение за результатами в этой области и составление точных прогнозов на будущее. С этой точки зрения в статье рассматриваются виды и значение визуальных инструментов, в сравнительной форме показаны различия в роли диаграмм

Ганта и таблиц. Интегрируя диаграммы Ганта и Табло в рабочие процессы, организации могут достичь баланса между детальным выполнением бизнес-проектов и стратегическим мониторингом высокого уровня, оптимизируя как краткосрочные результаты проекта, так и долгосрочные бизнес-цели.

Ключевые слова: диаграммы Ганта и Табло, визуальное наблюдение, график, управление проектами.

BİZNES SFERASINDA SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNƏ VERGİ TƏTBİQİ

Cavid Məcid oğlu Cəfərov¹

cavidcafarov56@gmail.com

Məhərrəm Cəlal oğlu Hüseynov²

Azərbaycan Texnologiya Universiteti¹

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti²

Biznes sektoru sahibkarlıq subyektlərinin inkişaf perspektivləridir. Bazar iqtisadiyyatında sahibkarlığa vergi tətbiq olunması güzəştlər əsasında həyata keçirilməkdədir. Mövsümi dəyişən bazar iqtisadiyyatında standart vergi tətbiqi biznes sferasının çökməsinə gətirib çıxara bilər. Belə olduğu təqdirdə, sahibkarın fəaliyyət və gəlir sahəsi azalır, bir müddət sonra fəaliyyəti tamamilə dayanır. Biznes sferasında sahibkarlıq subyektlərində fiziki şəxslərdən gəlir vergisi tutulmaqdadır. Vergilərdə vergi nəzarətinin artırılması onun səmərəliliyinin göstəricisidir. Vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətin keyfiyyətinin artırılması məqsədi ilə 2011-ci ildə qəbul edilmiş Konsepsiya vardır. Konsepsiyanın qəbul edilməsində məqsəd biznes sferasında xidmət edən vergi ödəyicilərinin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması və vergi güzəştlərinin edilməsidir. Əgər, vergi güzəştləri olmazsa, sahibkarın fəaliyyət prinsipləri uyğungəlməyə bilər.

Biznes sferasında tətbiq olunan vergi konsepsiyasının əsas hədəfləri aşağıdakılardır:

- Elektron xidmətin artırılması(vətəndaşlar elektron vasitələrlə rahat və səmərəli şəkildə ödəniş etsinlər)
- Elektron xidmətlərdən istifadə sayının artırılması
- Vergi bəyannamələrinin biznes sferasına uyğun tətbiqi
- Vergi ödəyicilərinə xidmət və keyfiyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi
- Vergidə sahibkarın fəaliyyətinə uyğun güzəştlərin edilməsi və s.

Sahibkarlıq subyektlərinin işinin asanlaşdırılması üçün ödəyicilərə göstərilən xidmətlərdən biri də nəğd ödənişlərin azaldılmasıdır. Belə ki, hər bir vergi mərkəzlərində POS terminalların quraşdırılması aparılmışdır. Ümumiyyətlə, qeyd etmək istərdim ki, vergi sferasında sahibkarlıq subyektlərinə dəstək böyükdür və ümumdür. Vergilərdə güzəştlər olmasa, sahibkarın fəaliyyətində cari vəziyyətdə riskli vəziyyətlər olması gözlənilən haldır. Bunun üçün də, daimi olaraq il ərzində hər bir sahibkarın fəaliyyəti yoxlanılmaqdadır və yekun olaraq onun barəsində inzibati məlumat verilir. Ölkəmizdə vergi sektorunda böyük islahatlar aparılmaqdadır. Vergitutma sisteminin tənzimlənməsi ölkə büdcəsi üçün mühüm məsələlərdən biri idi. İqtisadi balansın pozulması cari vəziyyətin risk altında olması deməkdir. Bunun üçün də, hər bir sahibkarın şəxsi fəaliyyəti və gəlir büdcəsi izlənilir. Sahibkarın gəlir büdcəsi az olduqda, ona vergi güzəştləri tətbiq olunur.

Açar sözlər: biznes, vergi, sahibkarlıq, elektron xidmət, konsepsiya, fəaliyyət.

НАЛОГОВОЕ ПРИЛОЖЕНИЕ К ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИМ СУБЪЕКТАМ В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Джавид Меджид оглы Джафаров¹

cavidcafarov56@gmail.com

Мухаррам Джалал оглы Гусейнов²

Азербайджанский Технологический Университет¹

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет²

Бизнес-сектор – это перспективы развития субъектов предпринимательства. В рыночной экономике применение стандартного налога осуществляется на основе льгот. В условиях сезонно меняющейся рыночной экономики применение стандартного налога может привести к коллапсу предпринимательской сферы. В сфере предпринимательства взимается подоходный налог с физических лиц в субъектах предпринимательства. Показателем его эффективности является усиление налогового контроля по налогам. В целях повышения качества обслуживания налогоплательщиков в 2011 году принята Концепция. Целью принятия концепции является улучшение деятельности налогоплательщиков, работающих в сфере предпринимательства, и предоставление налоговых льгот. При отсутствии налоговых льгот принципы ведения бизнеса предпринимателя могут быть несовместимы.

Ключевые слова: бизнес, налог, предпринимательство, электронный сервис, понятие, деятельность.

TAX APPLICATION TO ENTREPRENEURIAL ENTITIES IN THE BUSINESS SPHERE

Javid Majid oglu Jafarov¹

cavidcafarov56@gmail.com

Muharram Jalal oglu Huseynov²

Azerbaijan Technological University¹

Azerbaijan State Agricultural University²

The business sector is the development prospects of entrepreneurial entities. In the market economy, the application of tax to entrepreneurship is carried out on the basis of concessions. In the seasonally changing market economy, the application of standard tax can lead to the collapse of the business sphere. In the business sphere, income tax is collected from individuals in business entities. Increasing tax control in taxes is an indicator of its efficiency. There is a Concept adopted in 2011 for the purpose of increasing the quality of service provided to taxpayers. The purpose of adopting the concept is to improve the activities of taxpayers serving in the business sphere and to provide tax benefits. If there are no tax benefits, the business principles of the entrepreneur may not be compatible.

Keywords: business, tax, entrepreneurship, electronic servic, concept, activity.

BİZNESDƏ İNSAN RESURSLARININ İDARƏ EDİLMƏSİ

Nicat Adil oğlu Nərimanov

Xəyal Elxan oğlu Quluzadə

xeval.guluzade.93@mail.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

İstehsal münasibətləri, insani münasibətlər və maddi nemətlər, bütövlükdə insanlar arasında yaranan əməkdaşlıq və ya qarşılıqlı yardım, ağıl və ya tabelilik münasibətləri sistemidir. Elmi-texniki nailiyyətlər sürətləndirilir, yeni-yeni istehsal sahələri, texnoloji sistem meydana gəlir. Köhnə istehsal münasibətləri yeni məhsuldar qüvvələrin inkişaf səviyyəsinə uyğun gəlmir. [2, s. 39]

Köhnə istehsal münasibətləri yeniləşən məhsuldar qüvvələrin inkişafı amilindən çıxır. İnsan resurslarının idarəedilməsi istiqamətində həyata keçirilən bütün fəaliyyətlər insanlığın inkişaf mərhələləri ilə paralel olaraq bu günə qədər öz fəallığını qoruyub saxlamışdır. İnkişaf etməkdə olan mühit, müəssisə və təşkilat rəhbərlərini gələcəkdəki dəyişiklikləri və qeyri-müəyyən vəziyyətləri nəzərə alaraq daha tədbirli və düzgün qərarlar verməyə çağırır. [1, s. 53] Onlar indi daha çox bazar, keyfiyyət, cavabdehlik və idarəedicilik fenomenlərinə diqqət etməlidirlər. Bir çoxlarını maraqlandıran bəzi suallar vardır: necə etməliyik? Hansı yollarla fəaliyyət göstərməliyik? Müəssisələr hal-hazırda qloballaşmanın mövcud olduğu bir dövrdə, ölkə xaricində və daxilində öz rəqabət gücünü artırmaq məcburiyyətindədirlər. [3, s. 26] Rəqabət gücü isə, istehsal səviyyəsini və keyfiyyətini artırmaq, xərcləri azaltmaqla mümkün olur. Bunları həyata keçirmək isə insan resurslarına bağlıdır. Əmək fəaliyyətinin, insanların və ya ətraf mühitin idarə edilməsindən asılı olmayaraq, idarəetmə böyük əqli qabiliyyət tələb edir. Təşkilatın idarə edilməsi baxımından biznesdə insan resurslarının idarə edilməsi, onların işindən maksimum yüksək nəticələr əldə edilməsi deməkdir.

Açar sözlər: biznes, insan resursları, idarə etmə, əmək fəaliyyəti

ƏDƏBİYYAT

1. Baird, L., Meshoulam, I. Managing Two Fits of Strategic Human Resource Management. Academy of Management Review. 1988. 14. p. 116-128
2. Becker Brian E., Huselid Mark A. Strategic Human Resources Management: Where Do We Go From Here? Journal of Management. 2006. Vol. 32 No. 6. p. 898-925
3. Begin, J.P. Identifying Patterns in HRM Systems: Lessons Learned from Organizational Theory", Research in Personnel and Human Resource Management, Supplement 3. 1993. p. 3-20

УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ РЕСУРСОМ В БИЗНЕСЕ

Ниджат Адиль оглы Нариманов

Хаял Эльхан оглы Гулузаде

khayash.guluzade.93@mail.ru

Азербайджанский Технологический Университет

Человек — творец и определитель всей материальной и духовной культуры и социальных форм на земле. Человек – живая система, состоящая из единства физического и духовного, природного и социального, наследственного и приобретенного в жизни. Именно его мировоззрение, духовное лицо и образование направляют человека и связывают его с трудовой жизнью и природной средой. Цель и смысл жизни человека тесно связаны с общественными идеями и деятельностью.

Ключевые слова: бизнес, человеческие ресурсы, менеджмент, трудовая деятельность

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN BUSINESS

Nijat Adil oğlu Narimanov

Khayal Elkhan oğlu Guluzade

xeyal.guluzade.93@mail.ru

Azerbaijan Technological University

Man is the creator and determiner of all material and spiritual culture and social forms on earth. Man is a living system consisting of unity of physical and spiritual, natural and social, hereditary and acquired in life. It is his worldview, spiritual face and education that guides a person and connects him with work life and natural environment. The purpose and meaning of human life is closely related to social ideas and activities.

Keywords: business, human resources, management, labor activity.

MƏHSULLARIN KEYFİYYƏTİNİN KOMPLEKS QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ METODU

Nuşabə Aslan qızı Hacıyeva

nushaba.hajieva@mail.ru

Cəmilə Hümət qızı Məcnunova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Məhsulların keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün ən çox istifadə olunan kəmiyyət metodlarından, kompleks keyfiyyət göstəricilərinin, yəni bir neçə məhsulun xüsusiyyətlərini xarakterizə edən göstəricilərin istifadəsinə əsaslanan daha çox inteqrasiya olunmuş metod istifadə olunur.

Mürəkkəb metod tətbiq edilərkən hər bir göstəricinin çəki əmsallarından istifadə edərək fərdi göstəriciləri bir araya gətirməklə təyin olunan mürəkkəb bir keyfiyyət göstəricisi (K_0) hesablanır. Bu vəziyyətdə funksional bir asılılıq istifadə olunur:

$$K_0 = \sum_{i=1}^n \beta_i \cdot k_i$$

Burada: K_0 — mürəkkəb keyfiyyət göstəricisi; n — qeydə alınmış keyfiyyət göstəricilərinin sayı; β_i — i -ci keyfiyyət göstəricisinin çəki əmsalı; k_i — nisbi i -ci keyfiyyət göstəricisi.

Məhsul keyfiyyətinin nisbi göstəricilərini əldə etmək üçün həm tək göstəricilər (diferensial qiymətləndirmə), həm də ümumiləşdirilmiş göstəricilər (kompleks qiymətləndirmə) alınır. Qeyd etmək lazımdır ki, məhsulların keyfiyyətini qiymətləndirməyə belə bir yanaşma mövcuddur, məsələn, məhsulların rəqabət qabiliyyəti səviyyəsinin qiymətləndirilməsində texnoloji proseslərin keyfiyyəti. Beləliklə, istehlakçı xüsusiyyətlərinin birləşməsinin sintezi keyfiyyətin kompleks göstəricisidir. Üstəlik, keyfiyyət daha az mürəkkəb qrup xüsusiyyətlərindən, ikincisi daha sadə komponentlərdən ibarət olan cismin ən mürəkkəb xassəsi hesab olunur. Məhsul keyfiyyətinin kompleks göstəricisi (K') aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$K' = \sum_{i=1}^n K_i \cdot m_i$$

Burada, K_i — ekspert üsulu ilə müəyyən edilmiş və ya hesablama yolu ilə əldə edilən məhsulun müəyyən xassələrini xarakterizə edən vahid (mürəkkəb) göstəricilər;

m_i — ekspert metodu ilə müəyyən edilmiş fərdi göstəricilərin çəki əmsalları.

Kompleks keyfiyyət qiymətləndirməsi ilə, bütün ən vacib keyfiyyət göstəriciləri təhlil

edilərək qiymətləndirilir ki, bu da məhsulların istehlakçını razı salmaqdan asılıdır. Bu göstəricilərə aşağıdakılar daxildir: fəaliyyəti; həcm - çəki və konstruktiv-texnoloji; xarici təsirlərə qarşı müqavimət; etibarlılıq.

Məhsul əməliyyat sınağının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi sifarişçi tərəfindən texniki bir vəziyyətdə işlərin tamamlanması nəticələrinə və prototipin tam miqyaslı sınaqlarına hazır olmasına əsasən aparılır.

Beləliklə, həyat dövrünün müxtəlif mərhələlərində məhsulun inkişafı proseslərinin keyfiyyətinin kompleks qiymətləndirilməsi aparılarkən əsas vəzifələr bunlardır: hər bir meyar üçün məlum hazırlama sənədlərinə uyğun olaraq tək-tək göstəricilərin həqiqi əhəmiyyətinin müəyyənəşdirilməsi; məlum hazırlamalar üçün müəyyən edilmiş tək-tək göstəricilərin köməyi ilə hazırlama prosesinin fərdi keyfiyyət göstəricilərinin hesablanması; inkişaf prosesinin keyfiyyətinin bir və ya daha çox mürəkkəb göstəricilərinin ədədi qiymətinin onların çəkirlərinin qəbul edilmiş müvafiq əmsalları nəzərə alınmaqla müəyyən göstəricilərin hesablanmış qiymətləri əsasında müəyyənəşdirilməsi; xüsusi və mürəkkəb keyfiyyət göstəricilərinin əldə edilmiş qiymətlərinin təhlili və onların qiymətlərinin statistik cəhətdən optimal qiymətlərlə müqayisəli qiymətləndirilməsi, sonrakı məhsul nümunələrinin inkişaf prosesinin keyfiyyət göstəricilərini yaxşılaşdırmaq üçün nəzarət tədbirlərinin formalaşdırılması.

Müəssisələrdə məhsul keyfiyyətinin qiymətləndirilməsini təmin etmək üçün qiymətləndirmə prosesinin bir alqoritminin təşkili və hazırlanması, məsul işçilərin müəyyən edilməsi, göstəricilərin təsnif edilməsi, nəzarət qruplarının yaradılması və s.

Açar sözlər: keyfiyyət, məhsul, statistika, qiymətləndirmə, nisbi/

МЕТОД КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ПРОДУКЦИИ.

Нушаба Аслан кызы Гаджиева

nushaba.hajieva@mail.ru

Джамиля Хуммат кызы Меджнунова

Азербайджанский Технологический Университет

Важнейшим фактором при проведении комплексных оценок для определения значимости показателей качества продукции является оценка достоверности результатов. Здесь был разработан алгоритм, позволяющий определить эти показатели методами математической статистики для оценки согласованности мнений и достоверности результатов.

Ключевые слова: качество, продукт, статистика, оценка, относительная

METHOD OF COMPLEX ASSESSMENT OF PRODUCT QUALITY.

Nushaba Aslan gızı Hajiyeva

nushaba.hajieva@mail.ru

Jamila Hummat gızı Mejnunova

Azerbaijan Technological University

The most important factor in conducting complex assessments to determine the importance of production quality indicators is to assess of the reliability of the results. An algorithm has been developed to determine these indicators using mathematical statistics methods in order to evaluate the consistency of opinions and the reliability of the results.

Keywords: quality, product, statistics, evaluation, relative.

VERGİ TƏTBİQ OLUNMALARINDA EDİLƏN GÜZƏŞTLƏR

Qumru Bəhram qızı Əhmədova¹

gumruahmedovaa@gmail.com

Məhərrəm Cəlal oğlu Hüseynov²

Azərbaycan Texnologiya Universiteti¹

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti²

Biznes sferasında kütləvi şəkildə vergi tətbiq olunmaları mövcuddur. Vergi tətbiq olunmalarında bazar iqtisadiyyatının göstəriciləri nəzərə alınmaqdadır. Belə ki, cari anda mövsümi dəyişkənliklər sahibkarın vergidən qaçmasına səbəb ola bilər.

Vergilərdə edilən güzəştlər, vergi sistemindəki dəyişikliklər və güzəştlər, vergi ödəyicilərinin yükünü azaltmaq, iqtisadiyyatı stimullaşdırmaq və sosial ədaləti təmin etmək məqsədini güdür. Bu güzəştlərə aşağıdakılar daxil ola bilər:

Vergi dərəcələrinin azaldılması: Müəyyən sektorlara və ya gəlir qruplarına tətbiq olunan vergi dərəcələrinin aşağı salınması.

İstisnalar: Müəyyən gəlir mənbələrinin, məhsul və xidmətlərin vergi tətbiqindən azad edilməsi.

Güzəştli ödəmə şərtləri: Vergi ödəyicilərinə daha elastik ödəmə planları təklif edilməsi.

Sosial yardım proqramları: Ailələrə və fərdlərə yönəlmiş sosial yardım proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün vergi güzəştləri.

İnvestisiya təşviq proqramları: Müəyyən sahələrə investisiya edən şirkətlərə vergi güzəştləri verilməsi.

Ekoloji təşviqlər: Ekoloji layihələrə və ya yaşıl texnologiyalara yatırılan investisiyalara vergi güzəştləri.

Bu güzəştlər, adətən, iqtisadi inkişafa, iş yerlərinin yaradılmasına və sosial rifahın artırılmasına xidmət edir. Hər bir ölkənin vergi sistemi özünəməxsus olduğundan, güzəştlərin tətbiqi və formaları da dəyişə bilər.

Fəaliyyət sahəsi elə hesablanmalıdır ki, heç bir ziyan vurulmadan ödənişlər tənzimlənsin. Vergi sistemində tənzimləmə mexanizmi ölkə büdcəsində keyfiyyətə nəzarət deməkdir. Biz düşünməliyik ki, büdcədə kəskin artmalar baş verərsə, demək bu digər tərəfdə kəskin pisləşməyə doğru gedən vəziyyətin göstəricisidir. Dinamik inkişaf büdcə nəzarət olunmalarında mütləqdir. Çünki kəskin artma, yaxud azalma büdcə keyfiyyətinin və nəzarətinin pozulması fəaliyyətinin nəticəsidir.

Açar sözlər: biznes, vergi, sahibkarlıq, elektron xidmət, konsepsiya, fəaliyyət.

ЛЬГОТЫ, СДЕЛАННЫЕ В НАЛОГОВЫХ ЗАЯВЛЕНИЯХ

Гюмру Бахрам кызы Ахмедова¹

gumruahmedovaa@gmail.com

Мухаррам Джалал оглы Гусейнов²

Азербайджанский Технологический Университет¹

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет²

В сфере бизнеса существует массовая налоговая практика. Показатели рыночной экономики учитываются при применении налогов. Таким образом, на данный момент сезонные колебания могут стать причиной ухода предпринимателя от налогов.

Налоговые льготы, изменения и послабления в налоговой системе направлены на снижение нагрузки на налогоплательщиков, стимулирование экономики и обеспечение

социальной справедливости.

Эти уступки обычно служат содействием экономическому развитию, созданию рабочих мест и социальному обеспечению. Поскольку налоговая система каждой страны уникальна, применение и формы льгот также могут различаться.

Объем деятельности должен быть рассчитан таким образом, чтобы выплаты регулировались без причинения ущерба. Механизм регулирования в налоговой системе означает контроль качества работы бюджета страны. Надо думать, что если происходит резкое увеличение бюджета, то это признак ситуации, которая идет к резкому ухудшению с другой стороны. Динамическое развитие необходимо в бюджетном контроле. Потому что резкое увеличение или уменьшение является результатом. нарушение качества и контроля исполнения бюджета.

Ключевые слова: бизнес, налог, предпринимательство, электронный сервис, понятие, деятельность.

ALLOWANCES MADE IN TAX APPLICATIONS

Gumru Bahram gizi Ahmadova¹

gumruahmedovaa@gmail.com

Muharram Jalal oglu Huseynov²

Azerbaijan Technological University¹

Azerbaijan State Agrarian University²

There are massive tax practices in the business sphere. The indicators of the market economy are taken into account in the application of taxes. Thus, seasonal fluctuations can cause an entrepreneur to avoid taxes.

Tax breaks, changes and concessions in the tax system aim to reduce the burden on taxpayers, stimulate the economy and ensure social justice.

These concessions usually serve to promote economic development, job creation, and social welfare. Since the tax system of each country is unique, the application and forms of exemptions may also vary.

The scope of activity should be calculated in such a way that payments are regulated without causing any damage. The regulatory mechanism in the tax system means quality control in the country's budget. We should think that if there are sharp increases in the budget, this is an indication of a situation that is going to a sharp deterioration on the other side. Dynamic development is necessary in budget controls. Because a sharp increase or decrease is the result of the violation of the quality and control of the budget.

Keywords: business, tax, entrepreneurship, electronic service, concept, activity.

**EMAL SƏNAYESİ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN
RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNİN İQTİSADI-RİYAZI VƏ
KLASTER MODELLƏRİ**

Nuşabə Hacıyeva

Mətləb Əliyev

Elmir Abdullayev

Əzizov Ayxan

n.haciyeva@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

WSB Universiteti

Ölkəmizdə həyata keçirilən hərtərəfli, əsaslandırılmış iqtisadi siyasətin və davamlı iqtisadi islahatların, habelə reallaşdırılan uğurlu sənaye siyasətinin nəticəsi olaraq ölkə iqtisadiyyatda, habelə emal sənayesi müəssisələrinin inkişaf prosesləri güclənmiş, emal sənayesi müəssisələrinin bütün alt sahələrində sahibkarlıq subyektlərinin sayı artmış, onların fəaliyyəti yüksəlmiş və ümumi emal sənayesi müəssisələrinin istehsal həcmində artım müşahidə olmuş, sahənin beynəlxalq integrasiya əlaqələri güclənmişdir. Nəticədə isə, dünya maliyyə böhranının ölkəmizə təsiri neytrallaşdırılmış, ölkəmizdə makroiqtisadi sabitlik və maliyyə dayanıqlığı təmin edilmiş və son illər üzrə də iqtisadi artım olmuşdur.

Emal sənayesi müəssisələri üzrə əsas kapitalla yönəldilən investisiyalarda da artım olmuşdur. Bunun səbəbi isə, aşağıdakılarla izah edilə bilər: Əvvəla, əgər əvvəllər ölkəyə gətirilən xarici investisiyalar əsasən beynəlxalq neft sazişləri üzrə reallaşdırılan layihələr üzrə daxil olurdusa, son illər bu mənbədən olan investisiyaların da əhəmiyyətli hissəsi qeyri-neft sənayesi sahələrinə istiqamət almışdır. İkincisi isə, son illər xüsusilə dövlət əsaslı kapital qoyuluşu hesabına daxili investisiyalar sürətlə artmaqdadır ki, bu vəsaitlər də başlıca olaraq, ölkənin bütün ərazisi boyu istehsal və sosial infrastruktur obyektlərinin yaradılmasında istifadə olunur, yəni qeyri-neft sənayesinə yönəldilir.

Lakin, bu uğurlara baxmayaraq, qloballaşmanın geniş vüsət aldığı müasir dövr ölkəmizdə emal sənayesi müəssisələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin rəqabətədavamlı məhsul istehsalının yüksəldilməsi üçün yeni iqtisadi və təşkilati metodların işlənməsini zəruri edir. Çünki, müasir iqtisadi inkişafı innovasiyalara əsaslanan iqtisadiyyatın qurulmasını tələb edir.

Respublikamızda fəaliyyət göstərən emal sənayesi müəssisələrinin xarici mühitlə əlaqələndirici və transmilli xərclərini verilmiş meyarlar və göstəricilər üzrə qiymətləndirməklə onun rəqabətədavamlı iqtisadi inkişafını proqnozlaşdırmaq olar. Yəni, müəssisənin rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsi göstərilən meyarlar üzrə, orta bal göstəricilərindən aşağı və ya ona bərabər olarsa, onda müəssisə müqayisə olunan baza müəssisəsindən daha aşağı rəqabətqabiliyyətlidir və ya baza müəssisəsinin rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsinə bərabərdir. Əgər, müəssisənin rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsi göstərilən meyarlar üzrə, orta bal göstəricilərindən böyük olarsa, onda müəssisənin rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsi müqayisə olunan baza müəssisəsinin rəqabətqabiliyyətliliyindən yüksəkdir. Yəni, müəssisə rəqabətədavamlıdır.

Bütün bu araşdırmalardan belə nəticəyə gəlinir ki, müəssisələrin rəqabətədavamlı iqtisadi inkişafında əsas məqsəd istehsalın səmərəliliyinin yüksəlməsidir. Bu halda, istehsalın və ifrat istehlakın qarşısının alınması məqsədi ilə tənzimləmənin birbaşa və dolayı metodlarından da istifadə olunmalıdır: məhsulun keyfiyyətinin normativ standartları, investisiyaların vergi stimullaşdırılması, istehlakçılara dolayı vergilər və s. Bununla yanaşı, emal sənaye məhsullarının rəqabətqabiliyyətliyini təmin etmək üçün başlıca səylər mövcud resurslardan səmərəli istifadəyə yönəldilmişdir. Yəni, sahə müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətliyini artırmaq üçün əsas innovativ

amillərinin istehsalat tətbiqinin gücləndirilməsini stimullaşdırmaq lazımdır. Bunun üçün müvafiq investisiya, qiymət, vergi, gömrük və s. amillərin rolu da diqqətdə saxlanmalıdır.

Bütün bunlara əsaslanaraq, belə nəticəyə gəlmək olar ki, emal sənayesi müəssisələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin rəqabətə davamlı inkişafının iqtisadi mexanizmləri ölkənin iqtisadi inkişafı və xarici iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsinin ümumi prinsiplərinə əsaslanmalıdır. Bu halda, ölkəmizdə emal sənayesi müəssisələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin rəqabətə davamlı inkişafında mövcud ənənəvi diversifikasiya üsulları lazımı səmərəni verə bilmədiyindən, iqtisadiyyatın modelləşdirilməsinin adekvat aləti qismində biznesin təşkilində yeni bir modelə ehtiyac duyulur. Bu modelin yaradılmasının zəruriliyini əsaslandırmaq üçün, Kembriç universitetinin (ABŞ) professoru Karlota Peresin demişdir: “Bu gün köhnəlmiş istehsalat yoxdur. Bu gün köhnəlmiş istehsal üsulları var. Yeni elmi-texniki dalğa, istehsalın dəyişkənliyi, dinamikliyi və müasirliyi hər hansı bir istehsal sahəsinin modernləşdirilməsini aktual edir”. Bu model vasitəsilə həm ayrıca regionun, həm də bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyini yüksəltməyə imkan verən biznes fəaliyyətinin yeni forması meydana gəlir. Əgər, dünya təcrübəsinə nəzər salsaq görərik ki, belə bir model mövcuddur. Həmin modeldə iqtisadiyyatda müəyyən sahələrdə rəqabət aparan, lakin, bununla yanaşı, müxtəlif sahələrdə birgə iş quran qarşılıqlı əlaqəli şirkətlərin, ixtisaslaşmış xidmətlər təqdim edən müvafiq sahələrdəki firmaların, eləcə də onların fəaliyyəti ilə bağlı olan təşkilatların coğrafi əlaməti üzrə təmərküzləşmiş qrupların fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Belə bir fəaliyyəti həyata keçirən birliyə iqtisadiyyatda klasterləşmə (şəbəkələşmə) deyirlər. Bu model (klasterləşmə) dünyada XX əsrin 60-70-ci illərindən başlayaraq tətbiq edilən bir mexanizmdir və tətbiq edildiyi ölkələrin əksəriyyətində iqtisadi cəhətdən çox əhəmiyyətli mövqeyə malikdir. Klaster daxilində coğrafi cəhətdən qonşu olan, qarşılıqlı əlaqəli şirkətlər və onlarla bağlı olan təşkilatlar müəyyən sferada fəaliyyət göstərməlidirlər. Bu əlaqə fəaliyyətin ümumiliyi və qarşılıqlı tamamlanma ilə xarakterizə olunmalıdır [96].

Azərbaycanda isə sənaye potensialının yüksəldilməsi, milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası və innovasiyalaşdırılması, sənaye və o cümlədən də emal sənayesi sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsi məqsədi ilə dayanıqlılıq və davamlılıq prinsipləri əsasında dünya təcrübəsinə və milli iqtisadi inkişaf ənənəsinə söykənən düşünülmüş dövlət iqtisadi siyasəti həyata keçirilir.

Emal sənaye klasterlərinin təşkili qarşılıqlı əlaqə və fəaliyyətdə yaranan münasibətlərlə xarakterizə edilir. Təşkilati aspektdə ierarxiya strukturu klasterlərdə nəinki proseslər, həm də münasibətlər səviyyəsində özünü biruzə verir. Emal sənaye klasterlərində formal ierarxiya yoxdur. Bu ierarxiya təşkilatı struktur daha çox şəbəkə xarakteri daşıyır və mürəkkəb xarakterə malikdir. İerarxiya təşkilatı strukturun əsası kimi emal sənaye klasterlərində yaranan ayrı-ayrı komponentlər çıxış edir.

Məhz bu zəruriyyətdən irəli gələrək, Prezident İlham Əliyev qeyd etmişdir ki, Azərbaycanda sənaye klasterləri yaradılır, yaradılacaq, böyük, nəhəng sənaye obyektləri tikiləcəkdir. Prezidentin 26 dekabr 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş, “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda da prioritet sənaye sahələri üzrə ərazi-istehsal klasterlərinin və sənaye klasterlərinin yaradılması, sənaye klasterlərinin təşviqi və inkişafı tədbirlərinin gücləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bütün bunlar ölkəmizin iqtisadiyyatında klasterləşmənin tətbiqinin zəruriliyini əsaslandırır. Klasterlərin formalaşdırılması ölkədə ÜDM-un və bütövlükdə büdcə gəlirlərinin artırılması, sənaye sahələrində (o cümlədən də emal sənayesində) yeni iş yerlərinin açılması (məşğulluq fəaliyyətinin yüksəldilməsi, işsizlik fəaliyyətinin azaldılması), qeyri-neft sektorunda sənaye istehsalının genişləndirilməsi, sənaye ilə əlaqəli xidmətlərin inkişaf etdirilməsi, sənaye sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik, orta və iri sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin yüksəldilməsi, sənayenin infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması və s. üzrə regionların sosial-iqtisadi inkişafı baxımından əhəmiyyətlidir. Regionların daxili potensialı və təcrübələri də nəzərə alınaraq, hər bir regiona uyğun xüsusi klasterlər qurularsa, diversifikasiya yaradılırsa, onda yeni məhsul və xidmətlər daxili və xarici bazarlarda ən yaxşı şəkildə təqdim edilər və bununla da qeyri-neft sənayesində, o cümlədən də emal sənayesində istehsalın və ixracın rəqabətə davamlılığı artır.

Açar sözlər: ixrac, məşğulluq, rəqabət, emal, klaster

**ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ И КЛАСТЕРНЫЕ МОДЕЛИ ПОВЫШЕНИЯ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В
УЧРЕЖДЕНИЯХ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Нушаба Аслан кызы Гаджиева

n.haciyeva@atu.edu.az

Абдуллаев Эльмир

Азербайджанский Технологический Университет

ВСБ Университет

Практическая значимость полученных в диссертационной работе результатов заключается в том, что предложенная общая структура кластеров может быть использована при создании программ экономического развития отрасли. В результате совместной деятельности отраслей повышается производительность предприятий, используются инновационные методы, предупреждается безработица и достигается подготовка квалифицированных кадров. **Ключевые слова:** экспорт, занятость, конкуренция, переработка, кластер.

**ECONOMIC-MATHEMATICAL AND CLUSTER MODELS OF INCREASING THE
COMPETITIVENESS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES IN MANUFACTURING INDUSTRY
INSTITUTIONS**

Nushaba Aslan gizi Hajiyeva

n.haciyeva@atu.edu.az

Abdullayev Elmir

Azerbaijan Technological University

WSB University

The practical significance of the results obtained in the dissertation is that the proposed general structure of clusters can be used in creating programs for the economic development of the industry. As a result of the joint activities of industries, the productivity of enterprises increases, innovative methods are used, unemployment is prevented and training of qualified personnel is achieved. **Keywords:** export, employment, competition, processing, cluster.

BİZNESDƏ KORPORATİV SOSIAL MƏSULİYYƏT VƏ İNSAN HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİ

Tural Ələvsət oğlu Veyisov

turalveys@gmail.com

Şakir Sərdar oğlu Əlizadə

alizadeh.shakir@gmail.com

Əsgər Firdovsi oğlu Babazadə

a.babazade@atu.edu.az

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Korporativ sosial məsuliyyət (KSM) təşkilatın fəaliyyətinin cəmiyyətə və ətraf mühitə təsirini ölçən özünü tənzimləyən biznes strategiyasıdır. Bunlara əmək haqqının vaxtında ödənilməsi, işçilərin hüquqlarına hörmət və təhlükəsiz iş yerlərinin təşkili, ekoloji qanunlara riayət edilməsi daxildir. Sosial sahə sosial ehtiyacların ödənilməsinə və vətəndaşların rifahının təmin edilməsinə yönəlidiyi üçün cəmiyyətin həyatında mühüm rol oynayır. O, səhiyyə, təhsil, sosial rifah, mədəniyyət, idman və s. daxil olmaqla geniş sahələri əhatə edir. Sosial məsuliyyətli biznes siyasəti şirkət işçilərinin sadıq münasibətinin formalaşmasına və işçilərin iş proseslərinə cəlb edilməsinə kömək edir, həmçinin müştərilər və tərəfdaşlarla etibarlı münasibətləri artıran tədbirlər vasitəsilə bazarda sabit mövqeyə nail olmağa kömək edir. [1]

Korporativ məsuliyyət sistemini formalaşdırmaq və həyata keçirmək üçün 2010-cu ildə nəşr olunmuş ISO-26000 Sosial Məsuliyyət üzrə Təlimatları standartından istifadə olunur. O, könüllüdür və təşkilatlara cəmiyyətin davamlı inkişafına töhfə vermək və sosial məsuliyyət sahəsində qarşılıqlı anlaşmanı təmin etmək üçün nəzərdə tutulub. Bu halda

işçilərin loyallığı və müştəri etibarını əlavə investisiya cəlb etməyə və biznesinizi genişləndirməyə imkan verir. [2]

Biznes və insan hüquqları üzrə BMT-nin rəhbər prinsiplərini əks etdirən müddəaları aşağıdakı ardıcılıqla sadalaya bilərik:

- ✓ Dövlətin insan hüquqlarını qorumaq vəzifəsi;
- ✓ İnsan hüquqlarına hörmət etmək üçün korporativ məsuliyyət;
- ✓ İnsan hüquqlarının pozulması qurbanlarının səmərəli müdafiə vasitələrinə çıxışını təmin etmək üçün dövlətin və biznesin tələbi.

Əksər müəssisələr insan hüquqlarına hörməti təmin etmək məqsədi daşıyan missiya bəyanatlarında, davranış kodekslərində və digər sənədlərdə ifadə olunan əsas dəyərlər toplusuna əsasən fəaliyyət göstərirlər. Bununla belə, bizneslərdə və global təchizat zəncirlərində insan hüquqlarının pozulması ilə bağlı ictimai narahatlıq son illərdə kəskin şəkildə artıb. Həm institusional, həm də özəl investorlar ekoloji, sosial və idarəetmə (ESG) riskləri azalmış şirkətlərlə getdikcə daha çox maraqlanırlar. Məcburi əmək, uşaq əməyi və digər insan hüquqları risklərini həll etmək üçün getdikcə daha çox ticarət sanksiyaları və bəzi şirkət məhsullarına qadağalar tətbiq edilir. [3]

KSM sisteminin formalaşdırılması uzun müddət aparan və şirkətdən məqsədyönlü səylər tələb edən müəkkəb, çoxmərhləli prosesdir. Korporativ sosial məsuliyyətin həyata keçirilməsi planlaşdırılmadan başlayır. Sosial məsuliyyətin həyata keçirilməsi üçün sahələri seçmək, hədəfləri qoymaq və onlara nail olmaq yollarını müəyyən etmək, həmçinin göstəriciləri müəyyən etmək lazımdır. Nəzəri hissəyə əlavə olaraq, standart sosial biznes siyasətinin həyata keçirilməsinin aspektlərini müəyyən edir: təşkilatda sosial məsuliyyətli davranışın tətbiqi və təşviqi və maraqlı tərəflərin müəyyən edilməsi və cəlb edilməsi.

KSM ilə həll olunan biznes problemləri:

- ✓ Biznesin daha asan idarə edilməsi və inkişafı üçün şəraitin yaradılması;
- ✓ Etibarlı işəgötürən kimi şirkətin reputasiyasının yüksəldilməsi;
- ✓ İstehlakçılar arasında biznesin nüfuzunun gücləndirilməsi.

KSM-nin dörd əsas növü məlumdur: ekoloji məsuliyyət, etik məsuliyyət, xeyriyyəçilik məsuliyyəti və iqtisadi məsuliyyət. Eləcə də birlikdə “sosial məsuliyyət” anlayışını təşkil edən mənəvi, siyasi, hüquqi, sosial, mülki, peşə və digər məsuliyyət növləri vardır. Sosial məsuliyyət daşıyan şirkətlər müsbət brend şüurunu inkişaf etdirir, müştəri loyallığını artırır və yüksək keyfiyyətli işçiləri cəlb edir. Bu elementlər artan gəlirliliyə və uzunmüddətli maliyyə uğuruna nail olmaq üçün açarlardan bəziləridir.

Avroparlamentin vitse prezidenti Heydi Hautalanın ifadəsinə görə: “BMT-nin Biznes və İnsan Hüquqları üzrə Rəhbər Prinsiplərində müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olmaq üçün tənzimləyici bazaya ehtiyac olduğu barədə artan bir anlayış var”. [4]

Beləliklə, Azərbaycan cəmiyyətində baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklər kontekstində KSM prinsiplərinə sadıqlıq biznesin davamlı inkişafı və insan kapitalının təkmilləşdirilməsi amillərindən birinə çevrilir.

Açar sözlər: sosial-iqtisadi inkişaf, məsuliyyət, müdafiə, korporativ mühit

ƏDƏBİYYAT

1. Quliyev R.H. Korporativ sosial məsuliyyət. Dərs vəsaiti. Bakı. 2017. 280 s
2. Carroll A. Corporate social responsibility: evolution of definitional construct. Business and Society. 1999. 268-295 p
3. Руководство по организации обучения HRDD, ПРООН «Предпринимательская деятельность в аспекте прав человека в Азии». 2021.
https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-01/RUS_UNDP-HRDD-2021-D4_Dina_Correct_FIN.pdf
4. Управление Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека (УВКПЧ). 2011. Руководящие принципы предпринимательской деятельности в аспекте прав человека.
www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf

**КОРПОРАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ И ЗАЩИТА ПРАВ
ЧЕЛОВЕКА В БИЗНЕСЕ**

Турал Аловсат оглы Вейисов

turalveys@gmail.com

Шакир Сардар оглы Ализаде

alizadeh.shakir@gmail.com

Аскер Фирдовси оглы Бабазаде

a.babazade@atu.edu.az

Азербайджанский Технологический Университет

В тезисе представлена информация о важности принятия законов, требующих от компаний соблюдения стандартов прав человека, особенно тех, которые связаны с корпоративной социальной ответственностью, а также защиты прав человека в контексте корпоративной социальной ответственности.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, ответственность, защита, корпоративная среда

**CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN
BUSINESS**

Tural Alovsat oglu Veyisov

turalveys@gmail.com

Shakir Sardar oglu Alizadeh

alizadeh.shakir@gmail.com

Asker Firdovsi oglu Babazade

a.babazade@atu.edu.az

Azerbaijan Technological University

The thesis provides information on the importance of enacting laws that require companies to comply with human rights standards, especially those related to corporate social responsibility, as well as protecting human rights in the context of corporate social responsibility. **Keywords:** socio-economic development, responsibility, protection, corporate environment

KİÇİK BİZNESDƏ UÇOTUN RƏQƏMSALLAŞDIRILMASININ PERSPEKTİVLƏRİ

Səkinə Etibar qızı Məhərrəmovə

sekine_1989@mail.ru

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Azərbaycanın kiçik müəssisələri müasir dövrdə sürətlə dəyişən bir mühitdə fəaliyyət göstərir. Bu dəyişikliklərin əsas amilləri texnoloji irəliləyişlər və qloballaşmadır. Rəqəmsal texnologiyaların artan təsiri, kiçik bizneslərin yeni imkanlara açıq olmasını tələb edir. Xüsusilə, uçot proseslərinin rəqəmsallaşması bu dəyişikliklər arasında mühüm yer tutur. Bu keçid, yalnız əməliyyat səmərəliliyini artırmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda kiçik müəssisələrin rəqəmsal iqtisadiyyatda daha effektiv mübarizə aparmasına şərait yaradır. [1] Rəqəmsal uçot həlləri, məsələn, faktura və əmək haqqı idarəetməsi, maliyyə hesabatlarını sadələşdirir. Bu sistemlərin tətbiqi, maliyyə əməliyyatlarını daha sürətli və dəqiq icra etməyə imkan verir, bu da vaxt və resursların əhəmiyyətli dərəcədə qənaət olunmasına səbəb olur. Avtomatlaşdırma, əl ilə məlumat daxil edilməsinin yaratdığı səhv risklərini azaltmaqla yanaşı, maliyyə qeydlərinin dəqiq və aktual qalmasını təmin edir. Beləliklə, sahibkarlar və onların komandaları mərkəzi fəaliyyətlərə, müştəri məmnuniyyətinə yönəlmək üçün daha çox vaxt ayıra bilirlər. [2] Eyni zamanda, kağızdan asılılığın azalması, əməliyyatların daha çevik və səmərəli olmasına kömək edir, bu da maliyyə qənaətləri yaradır. Rəqəmsal alətlər, müəssisələrin maliyyə performansını daha geniş şəkildə analiz etməyə imkan tanıyan inkişaf etmiş hesabat funksiyalarını təqdim edir. Bu, xərcləri izləmək, ətraflı hesabatlar hazırlamaq və gəlirləri daha dəqiq

proqnozlaşdırmaq imkanı verir. Bu məlumatlar, kiçik müəssisə sahiblərinin tendensiyaları müəyyən etməsinə, mənfəəti qiymətləndirməsinə və strateji düzəlişlər etməsinə kömək edir. Eyni zamanda, müştəri sorğularına daha sürətli cavab vermək, müştəri təcrübəsini artırır. Səmərəli əməliyyatlar, müəssisələrin müştərilərə vaxtında və dəqiq məlumat təqdim etməsini təmin edir, bu da müştəri etimadını və sadıqlığını artırır. [3]

Kiçik müəssisələrdə uçuşun rəqəmsallaşmasının gələcəyi, Azərbaycan üçün ümidverici görünür. Müasir texnologiyalar arasında süni intellekt (AI) və maşın öyrənməsinin uçuş proqramlarına inteqrasiyası, mürəkkəb tapşırıqları avtomatlaşdırma, dəqiqliyi artırma və qərar qəbul etmə qabiliyyətini inkişaf etdirməyə potensiala malikdir. Bu irəliləyişlər, müəssisələrin məlumat analizi və fırıldaş aşkarlanması kimi tapşırıqları daha səmərəli və effektiv şəkildə yerinə yetirmələrinə imkan tanıyacaq. Nəhayət,

Azərbaycan hökuməti rəqəmsallaşmanın iqtisadi inkişaf və rəqabət qabiliyyətindəki rolunu daha da artırır. Kiçik müəssisələr arasında texnologiya qəbulunu təşviq edən təşəbbüslər, rəqəmsal uçuş həlləri üçün daha əlverişli bir mühit yaradacaqdır. Bu dəstək, maliyyələşdirmə, təlim proqramları və kiçik müəssisələrin rəqəmsal transformasiya prosesini asanlaşdırmaq üçün resursların təqdim edilməsi kimi müxtəlif formaları əhatə edir. Bu şəkildə, kiçik müəssisələr rəqəmsal dövrdə daha effektiv və səmərəli fəaliyyət göstərə biləcəklər. [4]

Açar sözlər: rəqəmsallaşma, kiçik biznes, mühasibat sistemləri, maliyyə menecmenti, texnoloji irəliləyiş, innovasiya, müştəri məmnuniyyəti, rəqəmsal iqtisadiyyat.

ƏDƏBİYYAT

1. "Kiçik Biznesin İnkişafı" - Elvin Həsənov (2021)
2. "Rəqəmsal İqtisadiyyat: Müasir Trendlər" - Tərlan Rəhimov (2022)
3. "Digital Transformation: Survive and Thrive in an Era of Mass Extinction" - Thomas M. Siebel (2020)
4. "Accounting in the Digital Age: An Overview of the Impact of Technology on the Accounting Profession" - Kendra L. Knight (2021)

ПЕРСПЕКТИВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ УЧЕТА В МАЛОМ БИЗНЕСЕ

Сакина Этибар кызы Магеррамова

sekine_1989@mail.ru

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

Цифровизация учета в малом бизнесе представляет собой значительную перспективу в быстро меняющейся экономической среде современности. Цифровые технологии позволяют более эффективно и точно управлять финансовыми операциями. Автоматизация учетных процессов не только экономит время предпринимателей и снижает риск ошибок, но и обеспечивает получение финансовой информации в более актуальном виде.

Ключевые слова: цифровизация, малый бизнес, учетные системы, финансовый менеджмент, технологический прогресс, инновации, удовлетворенность клиентов, цифровая экономика.

PERSPECTIVES OF DIGITALIZATION OF ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS

Sakina Etibar gizi Maharramova

sekine_1989@mail.ru

Azerbaijan State Agricultural University

The digitalization of accounting in small businesses presents a significant perspective in the rapidly changing economic environment of modern times. Digital technologies enable more efficient and accurate management of financial operations. The automation of

accounting processes not only saves entrepreneurs time and reduces the risk of errors but also ensures that financial information is obtained in a more updated manner.

Keywords: digitalization, small business, accounting systems, financial management, technological advancement, innovation, customer satisfaction, digital economy.

MÜƏSSISƏNİN GƏLİR VƏ XƏRCLƏRİNİN UÇOTUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Fazil Cəmil oğlu Kərimov

fazilkerimov54@mail.ru

Adil Rasim oğlu Allahyarov

allahyarovadil@gmail.com

Kamran Elcin oğlu İbrahimli

kamran.ibra@list.ru

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Məhsulun maya dəyərinin aşağı salınması və bununla əlaqəli olaraq ehtiyatların müəyyən olunması, məsrəflərin uçotunun aparılması məqsədilə onların təsnifləşdirilməsi mütəmadi olaraq həyata keçirilməkdədir. Yeni Hesablar Planında "İstehsalat məsrəfləri" anlayışı üçün 202 sayılı "İstehsalat məsrəfləri" hesabı nəzərdə tutulmuşdur.

Mühasibat uçotunun bir hissəsi olan "idarəetmə uçotu" özlüyündə istehsal məsrəflərinin və məhsulun maya dəyərinin kalkulyasiyasının aparılmasının uçotunu yerinə yetirməkdədir. İdarəetmə uçotu mühasibat, statistika, operativ-texniki uçotu, planlaşdırmanı təsərrüfat fəaliyyətinin təhlilini də həmçinin əhatə edir. Məsrəflərin iqtisadi elementlərə görə təsnifatı, onların kalkulyasiya maddələrinə görə təsnifatından bir sıra cəhətlərinə görə fərqlənir. Bu zaman kalkulyasiya maddələrinə görə ilk növbədə cari dövrə aid edilən istehsal və məhsulların reallaşdırılması ilə bağlı olan xərclər əks etdirilməkdədir.

Sahibkarların müəssisə fəaliyyətində əsas məqsədi gəlir (mənfəət) əldə etməkdir. Gəlirlər mahiyyət etibarilə aktivlərin artmasına və öhdəliklərin azalmasına birbaşa təsir edir. Bu zaman kapitalın artımı baş verir və bu artımın mülkiyyətçilərin paylarına heç bir təsiri yoxdur. Müəssisənin əsas gəlir mənbəsi məhsul və xidmət satışından gəlirlərdir. Lakin bununla yanaşı valyuta mübadiləsi, icarə, və s. bunun kimi sahələr də gəlir mənbəsi hesab edilir. Gəlir əməliyyatları hesablama metodunun tətbiqi zamanı nağd daxil olan gəlirlərə və hesablanmış gəlirlərə bölünür. Nağd daxil olan gəlir əməliyyatının qeydiyyatı mahiyyət etibarilə mal və xidmətin təqdimatı ilə ödənişin üst-üstə düşməsi zamanı olan əməliyyatlar hesab olunur.

Xərclər isə gəlirlərin tam tərsi olaraq müəssisədən aktivlərin axını nəticəsində iqtisadi mənfəətin azalmasıdır. İqtisadi mahiyyətinə görə xərclər material, əmək və pul xərclərinə bölünürlər. Material xərcləri müəssisə, və ya təşkilatın maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinin lazımi resurslarla təmin olunması zamanı yaranır. Özlüyündə bu xərclər xammalın dəyərini, əsas və köməkçi materialları, yanacaq, enerji və s.-ni cəmləşdirmişdir. [1,3]

Gəlirlər aktivlərin artması və öhdəliklərin azalması ilə bağlı iqtisadi səmərənin artımının baş verdiyi və bu artımın etibarlı səviyyədə qiymətləndirilməsinə imkanın mövcud olduğu hallarda tanınır. [4]

Xərclər isə aktivlərin azalması və öhdəliklərin artması ilə bağlı iqtisadi səmərənin azalmasının baş verdiyi və bu azalmanın etibarlı səviyyədə qiymətləndirilməsinə imkanın mövcud olduğu hallarda tanınır. Əksər halda, xərclərin və gəlirlərin ayrı-ayrı maddələri birbaşa əlaqəli olur. Buna görə də, müvafiqlik (əlaqələndirmə) konsepsiyasına əsaslanaraq xərclər və gəlirlər eyni vaxtda tanınmalıdırlar. Xərclərin gəlirlər ilə birbaşa əlaqələndirilməsi mümkün olmadığı hallarda, onlar müvafiq hesabat dövrləri arasında sistematik və ardıcıl olaraq bölüşdürülür. Bölüşdürülmə üsulu gələcək iqtisadi səmərənin baş verməsi

gözlənilən dövrlər üzrə xərclərin tanınmasını təmin etməlidir. Gəlirin qiymətləndirilməsi gələcək hadisələrdən asılı olan müxtəlif qeyri - müəyyənliklərin təsirinə məruz qalır. Hadisələr baş verdikcə və qeyri - müəyyənliklər aradan qaldırıldıqda çox vaxt gəlirin qiymətləndirilməsinə yenidən baxmaq lazım gəlir. Buna görə də podrat müqaviləsi üzrə gəlirin məbləği bir hesabat dövründən digərinə keçdikcə arta və ya azala bilər.

Xərclərin proseslər üzrə uçotu idarəetmə uçotunda, xərclərin uçotu və analizində əsas yerlərdən birini tutur. Bu zaman xərclərin hesablanması daha obyektiv şəkildə öyrənilir. Xərclərin uçotu metodu istər teoriyaçıları, istərsə də praktikaçıları arasında hər zaman böyük fikir ayrılıqlarına səbəb olmuşdur.

Müəssisə və təşkilatlarda baş verən hesablaşmalar, kredit münasibətləri pul ölçüsünün köməyi ilə həyata keçirilir. Bu zaman istehsal edilən məhsulun həcmi, məhsulun maya dəyəri, mənfəət və rentabellik və tədavül xərcləri hesablanıb müəyyən edilir.

Xərclərin proses dəyərinin hesablanması zamanı dolayı xərclər son nəticə olaraq daha obyektiv bölüşdürülmə imkanına malikdir. Yenidən hesablanılmanın səbəb-nəticə əlaqəsi müəssisələrin şöbələrinin tərkib hissələrinin xərclərinin bölüşdürülməsinə də kömək edir.

Gəlirin planlaşdırılması məqsədilə marjinal gəlir konsepsiyasının tətbiqi daha məqsədəuyğundur. O satışdan əldə olunmuş mənfəət və hazırkı məhsulun istehsalı üçün çəkilmiş dəyişən xərclər arasındakı fərq hesab olunur. Marjinal gəlir idarəçilərə müəssisə gəlirinə artırılan və ya çıxılan məbləğin ehtimal üçün imkan yaradır. Bu göstərici məhsulun realizə olunmasından olan brutto gəlirin məbləğini əks etdirmir. Bu göstərici onun digər məhsullara nisbətən müqayisədə nisbi gəlirliliyini müəyyən edir. [2,5]

Sabit və dəyişən xərclər mahiyyət etibarilə fərqlənsələr də onlar arasında qarşılıqlı əlaqə mövcuddur və bir-birlərini tamamlayırlar. Bu zaman sabit və dəyişən xərclər istehsala çəkilən xərcləri əks etdirir və ümumi istehsal xərclərini formalaşdırır.

Məhsul vahidinə çəkilən xərclərin maya dəyərinin mahiyyəti və əhəmiyyətinin müəyyənləşdirilməsi istehsal xərcləri zamanı xüsusilə vacibdir. Sözü gedən bu göstərici istehsal strukturlarını müqayisəli qiymətləndirilməsində, qiymətqoyma prosesində, məhsulların rəqabət qabiliyyətinin formalaşmasında, mənfəətin hesablanması və yüksəldilməsi tədbirlərinin hazırlanmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Açar sözlər: müəssisə, xərclər, uçot, təkmilləşdirilmə, inkişaf

ƏDƏBİYYAT

1. "Mühsabat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikasının 29 iyun 2004-cü il tarixli Qanunu. Bakı. 2005
2. Nazirlər Kabinetinin "Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına keçmək məqsədilə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının 2003-2007-ci illərdə hazırlanması və tətbiqi üzrə proqramı". 20 fevral 2003-cü il tarixli 29 sayılı qərar
3. 6 N-li "Gəlirlər" üzrə kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartı
4. Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2016
5. Əliyev R.B. İqtisadi təhlilin nəzəriyyəsi. Dərslik. Bakı. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəşriyyatı. 2007.436 s

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Фазиль Джамил оглы Каримов

fazilkerimov54@mail.ru

Адилъ Расим оглы Аллахъяров

allahyarovadil@gmail.com

Камран Елчин оглы Ибрагимли

kamran.ibra@list.ru

Азербайджанский Технологический Университет

На предприятии проводится ряд работ в соответствии с требованиями современности по совершенствованию учета доходов и расходов. Вышеупомянутые методы не могут выполнять свою функцию с течением времени, теряют свою актуальность, появление в мире новых понятий и новых явлений. Появление также оказывает свое влияние на создание и развитие новых видов учетных процедур. В настоящее время в зависимости от сферы деятельности предприятия, производимой им продукции или видов услуг для каждого предприятия заметны специфические различия.

Ключевые слова: предприятие, затраты, учет, совершенствование, развитие

IMPROVING ENTERPRISE INCOME AND COST ACCOUNTING

Fazil Camil oglu Karimov

fazilkerimov54@mail.ru

Adil Rasim oglu Allahyarov

allahyarovadil@gmail.com

Kamran Elchin oglu Ibrahimli

kamran.ibra@list.ru

Azerbaijan Technological University

In the enterprise, a number of works are being carried out in accordance with the requirements of modern times in order to improve the accounting of income and expenses. The aforementioned methods cannot fulfill their function over time, lose their relevance, the emergence of new concepts and new phenomena in the world emergence also has its influence on the creation and development of new types of accounting procedures. At this time, depending on the field of activity of the enterprise, the products it produces or the types of services, specific differences are noticeable for each enterprise.

Keywords: enterprise, costs, accounting, improvement, development

